

Societatea de Științe Istorice din România
Filiala Lugoj

RESTITUIRI BĂNĂȚENE VII

Editura Eurostampa
Timișoara – 2019

**Volum publicat
cu sprijinul
Primăriei Făget**

Coordonatori volum:
Prof. dr. Dumitru Tomoni
Prof. Horațiu Suciu

Colegiul de redacție:
Dumitru Tomoni - președinte
Horațiu Suciu - secretar
Daciana Vuia - membru
Medina Săvulescu – membru

Coperta:
Monumentul eroilor revoluției din 1989,
Lugoj, Calea Timișorii

ISSN 2344-4355

Editura Eurostampa
Timișoara, Bd. Revoluției din 1989 nr. 26
Tel./fax: 0256-204816
edituraeurostampa@gmail.com
www.eurostampa.ro

Tipărit la Eurostampa

Studii și articole

Considerații privind cercetările arheologice de la Sânnicolau Mare – Zona „Seliște” (1994 – 2002)¹

„... arheologia, nu este o anexă a istoriei, ci este o disciplină care și-a creat o metodă de cercetare specifică, utilizând, în special din a doua jumătate a secolului al XX-lea, mijloace moderne de prospecțiune și excavație, o aparatură și metodologie complexă de studiu (determinare, datare...), de conservare și restaurare a materialului arheologic descoperit.”

(Marius Grec, *Arheologia, între știință și pasiune*, „Vasile Goldiș” University Press, Arad, 2009, p. 23.)

Localizarea sitului arheologic, Cod. RAN: 155537.03²

Sânnicolau Mare, Seliște (Ferma Bata).³

Situl se află la 2,38 km E-SE de biserica ortodoxă din Sânnicolau Mare, la 6,37 km V de biserica ortodoxă din Saravale, la 205 m N de DJ 682 Sânnicolau Mare - Saravale și la 190 m S de versantul stâng al unui braț semifosil al Pârâului Aranca. Situl arheologic ocupă o terasă bine profilată, sub forma unui platou care domină versantul stâng al fostului curs al Pârâului Aranca. Pe latura de NV, platoul ia forma unui bot de terasă, cu pante relativ abrupte, dominând cu peste 4 m albia majoră a Arancăi. Poziția naturală favorabilă, ferită de inundații și cu o pânză freatică coborâtă, a fost speculată antropic, platoul fiind intens locuit din preistorie și până la începuturile epocii moderne. Intervențiile moderne, prin canalizări și săparea unor canale de desecare și drenaj au modificat substanțial peisajul inițial. Starea de conservare a sitului este afectată de lucrările agricole moderne și de cele de desecări și hidroameliorații.

Cod LMI (Lista Monumentelor Istorice): TM-I-s-B-06085

Abstract,

¹ Șantierul arheologic Sânnicolau Mare, în *Cronica cercetărilor arheologice*, a XX-a sesiune națională de rapoarte arheologice, Campania 1995, Brăila, 1996, pp. 106-107; *Cercetări arheologice la Sânnicolau Mare-Seliște*, în CCA, campania 1996, a XXI-a sesiune națională de rapoarte arheologice, București, 1997, pp. 53-54; *Cercetările arheologice de la Sânnicolau Mare-Seliște*, în CCA, campania 1997, a XXII-a sesiune națională de rapoarte arheologice, Călărași, 1998, pp. 201-202; *Cercetările arheologice de la Sânnicolau Mare-Seliște*, în *Cronica cercetărilor arheologice*, Campania 1998, a XXIII-a sesiune națională de rapoarte arheologice, Vaslui, 1999, pp. 102-103, n. 129; *Cercetările arheologice de la Sânnicolau Mare-Seliște*, în CCA, campania 1999, a XXIV-a sesiune națională de rapoarte arheologice, Deva, 2000, pp. 89-90 și 125; *Cercetările arheologice de la Sânnicolau Mare-Seliște*, în CCA, campania 2000, a XXV-a sesiune națională de rapoarte arheologice, Suceava, 2001, pp. 89-90 și 125; *Cercetările arheologice de la Sânnicolau Mare-Seliște*, în CCA, campania 2001, a XXVI-a sesiune națională de rapoarte arheologice, Buziaș, 2002; *Cronica Cercetărilor Arheologice din România*. Campania 2002, CIMEC - Institutul de Memorie Culturală, București, 2003, pp. 271-273, nr. 172.

² <http://ran.cimec.ro/sel.asp?codran=155537.03>

³ „Seliște”, este un platou aflat în apropierea orașului Sânnicolau Mare, pe șoseaua Sânnicolau Mare - Arad, la aproximativ 500 m de la ieșirea din Sânnicolau Mare (tăblița indicatoare), pe latura nordică a șoselei, numită încă „Ferma Bata”, după numele primului ei proprietar de după 1989. Platoul conține mai multe perioade de locuire, unele suprapunându-se parțial.

The archeological research campaign (2002) from Sânnicolau Mare “Seliște”, directed towards obtaining more informations than in the previous campaigns that started in 1995. The existence of three successive habitation levels has been established belonging to the late Middle Ages and the Post Roman period. Even though agricultural works destroyed the layer belonging to the Late Middle Ages, two dwellings appeared having a scarce inventory. For the Early Middle Age level (between the 12th and the 13th centuries), two huts appeared along with two food pits having also a poor inventory.

The compact level belongs to the Post Roman period in which a trench has been cleared which probably limitates the habitation complex following as possible its trajectory and function. The child tomb belongs to this level but it has been kept only fragmentarly. Attempts have been made in order to point out the role of the Bronze Age trench discovered in 2001, but the bad weather conditions stopped the progress of the research.

To resume, the site Sânnicolau Mare „Seliște” proves its importance in viewing the habitat on the Lower Mureș area between the 1st and the 2nd millenium AD.

During the 9 years of archaeological research carried in the Seliște point from Sânnicolau Mare the following dwelling complexes resulted:

- I. *The mediaeval settlement (17th - 18th centuries), represented by: 13 dwellings, 15 food storage pits, one dirt pit, and one exterior fire paler.*
- II. *II. The early mediaeval settlement, represented by: 19 dwellings, 16 food storage pits, 7 dirt pits, 2 ovens and an exterior fire plane.*
- III. *III. The period from the end of the 1st Millennium A.D (8th - 9th centuries), with one dwelling.*
- IV. *IV. Post Roman period, represented by 4 dwellings, 5 food storage pits, 5 ovens, 2 tombs and 3 segments of the ditch which probably separated the dwellings.*
- V. *V. The Bronze Age, revelled by the profile, carried though a defence ditch and 2 cremation tombs destroyed (at one only the bottom of the pit was kept).*

Cercetările arheologice de la Sânnicolau Mare (jud. Timiș)⁴ au fost inițiate în vara anului 1994 și în primăvara lui 1995 de către arheologii Adrian Bejan (Universitatea de Vest din Timișoara) și Marius-Ioan Grec (atunci profesor la Școala generală nr. 2 din Sânnicolaul Mare, devenit ulterior cadru didactic asociat al UVT, mai apoi titularul catedrei de istorie antică din cadrul Universității de Vest „Vasile Goldiș” din Arad) întreprind cercetări arheologice de teren pe „Seliște” constatând importanța deosebită a punctului arheologic.⁵

Astfel, începând cu vara anului 1995 se demarează campaniile de cercetare arheologică sistematică. Timp de peste un deceniu șantierul arheologic de la Sânnicolau Mare–zona „Seliște” a reprezentat unul dintre șantierele școală al studenților Secțiilor de Istorie, Istorie – Limbă străină, Teologie – Istorie de la Universitatea de Vest din Timișoara și Istorie de la Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad.⁶

⁴ Pentru realizarea acestei scurte sinteze au fost utilizate – în cea mai mare parte - Rapoartele de săpături realizate de Adrian Bejan și Marius Grec, prezentate în sesiunile anuale de Rapoarte de săpături. Unele dintre concluziile parțiale exprimate au fost amendate în timp; a se vedea de exemplu: Măruia, L.; Micle, D.; Cîntar, A.; Ardelean, M.; Stavilă, A.; Bolcu, L.; Borlea, O., Horak, P.; Timoc, C.; Floca, C.; Vidra, L. (2011), **ArheoGIS. Baza de date a siturilor arheologice cuprinse în Lista Monumentelor Istorice a județului Timiș. Rezultatele cercetărilor de teren**, Editura BioFlux ClujNapoca, 2011 s.a.

⁵ Situl a fost cunoscut datorită numeroaselor descoperiri întâmplătoare din mai multe perioade istorice, menționate în literatura de specialitate. În anii 1994 - 1995 (primăvara), s-au efectuat mai multe periegeze în zonă, de către Adrian Bejan și Marius Grec. Rezultatul acestora a determinat deschiderea șantierului arheologic. Prima campanie de cercetare a avut loc în vara anului 1995, lucrările continuând peste un deceniu sub forma unui șantier arheologic de tip: **șantier-școală**. A fost foarte important sprijinul pe care l-au acordat autoritățile locale: cazare gratuită, despăgubiri acordate proprietarilor de teren, achiziționarea de unelte pentru șantier, sprijin în transport spre șantier, locație pentru depozitarea materialelor ...

⁶ Inițial colectivul de cercetare a fost alcătuit din: Adrian Bejan (UVT) – responsabil și Marius Grec (Școala Gen. nr. 2 din Sânnicolaul Mare / UVVG Arad), ulterior s-au alăturat și alți cercetători Liviu Măruia, Dorel Micle – de la UVT ș.a. O lucrare complexă care se referă și la cele relatate în această sinteză: Măruia, L.; Micle, D.; Cîntar, A.; Ardelean, M.; Stavilă, A.; Bolcu, L.; Borlea, O., Horak, P.; Timoc, C.; Floca, C.; Vidra, L. (2011), **ArheoGIS. Baza de date a siturilor arheologice cuprinse în Lista Monumentelor Istorice a județului Timiș. Rezultatele cercetărilor de teren**, Editura BioFlux ClujNapoca, 2011, 601 p., pp.472 și urm.

Campaniile de cercetare s-au concretizat prin trasarea a peste 30 de secțiuni, zeci de casete adiacente pentru dezvelirea unor complexe arheologice. S-a conturat astfel un sit arheologic de o complexitate deosebită, cu o grosime medie a stratului de cultură de circa 2 m (sunt sectoare în care stratigrafia depășește 3 m), dezvelindu-se numeroase complexe arheologice databile din epoca bronzului și până în evul mediu târziu (locuințe de suprafață, bordeie, anexe gospodărești, o fântână, ateliere meșteșugărești etc.). Materialul arheologic acumulat în urma campaniilor arheologice succesive este substanțial: fragmente ceramice (unele piese întregibile), piese de metal (bronz, fier), piatră (râșnițe din tuf vulcanic sau andezit, fragmente mari de micașist etc.), cu diverse tipologii și funcționalități...

Etapela de cercetare, stabilite de cei doi arheologi, au fost următoarele:

Obiectivele și etapele cercetării:

Pornind de la stratigrafia secțiunilor din anul 1995 și de la topografia terenului, s-au stabilit obiectivele și etapele de cercetare.

Prima etapă (1995 - 1999) a urmărit delimitarea etapelor de locuire în situl arheologic "Seliște", precum și fixarea, pentru fiecare dintre așezările suprapuse, a limitelor, a ariei aproximative de amplasare pe teren și a punctului de maximă intensitate a locuirii. Concomitent s-au degajat complexele de locuire, recuperându-se material arheologic, în special ceramică și fragmente de oase de animale.

Pe parcursul anilor 1995 - 2000 s-au practicat 17 secțiuni cu casetele adiacente. Situl cuprinde următoarea stratigrafie:

Așezarea medievală, cu maximul de concentrare în jumătatea nordică a platoului. Datorită intensei locuiri medievale, terenul se ridică foarte mult. Locuințele sunt bordeie și locuințe de mari dimensiuni (locuințe de suprafață), cu un strat gros de arsură și cenușă, cu pereți de chirpic și fragmente de cărămidă. Așezare de mică adâncime a fost puternic distrusă de arăturile moderne. La rândul său așezarea a deranjat în parte straturile de cultură mai vechi. Așezarea din secolele XI - XII (Ev Mediu timpuriu), constituită din locuințe bordei patrulatere, cu colțurile rotunjite, de dimensiuni mici și mijlocii (laturile între 1,5 - 3 m), având urme de vatră în interior și uneori o groapă de provizii sub nivelul de călcare al locuinței, iar în jurul locuinței se găsesc anexele: gropi de provizii, gropi menajere și vetre sau cuptoare exterioare. Este nivelul cronologic cel mai intens locuit pe platoul "Seliște".

Celor două nivele medieval li se datorează supraînălțarea platoului în zona nordică. Locuința din secolele VIII - IX, cu mai multe faze de refacere, construită în urma distrugerii și nivelării unui cuptor. Este singura descoperire din a doua jumătate a mileniului I p. Chr., databilă pe baza ceramicii.

Nivelul post roman (secolele IV - VI). În zona de V a platoului a fost degajată o locuință (bordei), având ca anexe o groapă de provizii și o vatră, datate pe baza ceramicii cenușii lucrate la roată în secolele III - IV. Aparținând acestui nivel, dar provenind probabil din complexe mai vechi s-au descoperit două pișcoturi de mozaic roman, iar dintr-o descoperire întâmplătoare provine un fragment de cărămidă romană având ștampila LEG. XIII. G. Pe latura vestică a platoului s-au surprins o groapă de provizii, un mormânt de înhumație și segmente de șanțuri, care credem că aveau rolul de a departaja complexele de locuire. Deranjând mormântul de înhumație, deci ulterior nivelului de sec. III - IV, s-a descoperit o locuință cu un bogat inventar (ceramică, fusaiolă bitronconică și greutăți de război de țesut). Tot în nivelul ulterior secolelor III - IV s-au descoperit și două vetre de cuptor alăturate. Atât locuința, cât și cele două vetre au fost datate ulterior secolului IV, în secolele V - VI (prelucrarea materialului arheologic permițând în viitor o datare mai precisă).

Deasupra solului viu au apărut fragmente ceramice atipice sau de mici dimensiuni ce pot fi datate în preistorie (epoca bronzului).

A doua etapă - începută în anul 2000 și-a propus să constate relațiile spațiale dintre complexele arheologice de pe un perimetru relativ restrâns, precum și aspecte de sistematizare a fiecărui nivel de locuire.

Campania arheologică din anul 2000 a inaugurat cea de-a doua fază de cercetare prin trasarea a două secțiuni în interiorul pătratului de 50 x 50 m, pornind de la latura sa vestică, cu intenția degajării integrale a acestui spațiu de 2500 m pătrați.

Secțiunile S. 16 și S. 17 sunt paralele orientate N - S, S. 16 are dimensiunile de 30 x 1,5 m. Complexele arheologice depistate în partea a doua a secțiunii, între m. 15 - 30, au impus practicarea secțiunii S. 17, cu dimensiunile de 15 x 1,5 m, paralel cu S. 16, cu un martor de 0,5 m între ele (ulterior înlăturat). Grosimea stratului de cultură și numărul mare de locuințe au impus un ritm lent lucrărilor. Planificarea cercetării integrale a zonei va permite degajarea completă a acestor complexe (locuințe, gropi, etc.) care au fost surprinse doar parțial în S. 16 și S. 17. În anul 2000 s-au surprins nivelul medieval timpuriu și două nivele feudale distincte.

I. Nivel cuprinzând un complex de locuire medieval târziu (secolele XVII - XVIII) constând dintr-o locuință mare și anexele adiacente (nivelul I pe plan).

Ia. Locuința (nr. 7 pe plan) orientată E - V, traversând cele două secțiuni și continuându-se în zona încă nesăpată de la E de S. 17. Dimensiunile degajate 3,4 x 2,6 m. A fost o locuință de suprafață adâncită până la -0,4 m de nivelul de călcare al epocii (adâncime totală -1 m). Pe latura nord-estică a secțiunii s-au descoperit urmele unei vetre care de asemeni se încheie în exteriorul secțiunii. Vatra ovală cu axa lungă de 1,6 m are grosimea gardinei de 10 - 12 cm. Pe vatră se aflau fragmente ceramice, pietre și oase precum și foarte multă cenușă. Latura sudică a locuinței distruge o locuință mai veche. Spre S în imediata apropiere a locuinței se află două gropi ce aparțineau acesteia, una dreptunghiulară, a doua circulară (puțin ovală)

Ib. Groapă dreptunghiulară (nr. 10 pe plan), orientată E - V, cu laturile de 2,1 x 1,7 m și colțurile rotunjite. Latura sa nordică este de aproximativ 1 m (0,8 m), distanță de latura sudică a locuinței. Nu s-au găsit urme de vatră. Cu excepția câtorva fragmente ceramice inventarul lipsește. Adâncimea gropii -1 m de la nivelul de călcare actual, -0,4 m de la nivelul epocii. Construcția a fost probabil o anexă a locuinței (magazie?!); peste fundul gropii se găsește un strat de var și deasupra un strat gros de cenușă.

Ic. Groapă circulară puțin ovală pe axa E - V (nr. 11 pe plan), doar -0,8 m de la nivelul de călcare actual. Inventarul este mai bogat (fragmente ceramice, oase de animale), tipic pentru gropile de provizii. Cantitatea cea mai mare s-a găsit într-o zonă puțin supraînălțată (2 - 3 cm), de unde s-a răspândit ulterior pe tot fundul gropii, pe care se află de asemenea urme de arsură și cenușă.

II. Nivelul II medieval constă dintr-un strat de cultură căruia îi aparțin locuințele și complexe adiacente acestora. Adâncimea locuințelor -1,5 / -1,4 m. În ordinea așezării în cadrul secțiunilor, s-au descoperit:

Ila. Între m. 7,2 - 9,3: Latura vestică a unui bordei (nr. 3 pe plan). Platforma cu resturi ceramice și oase de animale este cu 10 cm mai înaltă (-1,4 m) față de fundul gropii locuinței (-1,5 m).

Iib. Mică vatră în aer liber (exterioară locuinței) cu marginile distruse (nr. 4 pe plan), dreptunghiulară, aproximativ 1 x 1 m (m. 15,4 - 16,3 / 16,4) pe care se află căzute mai multe pietre, probabil de la locuința din apropiere (Iic.)

Iic. Bordei patrulater cu colțurile puternic rotunjite (aproape oval), (nr. 5 pe plan), în interiorul său se află o vatră mare ovală, cu un strat foarte gros de cenușă, strat ce se găsește în întreg spațiul locuinței. Lățimea maximă a vetrei 1,55 m (la exterior, inclusiv gardina de 8 - 10 cm), lungimea maximă degajată 1,2 m. Presupunem că rolul construcției a fost de a proteja vatra de intemperii, spațiul de locuit rămas între vatră și marginile gropii fiind foarte mic.

Iid. Bordei păstrat parțial (nr. 8 pe plan), latura sudică, restul fiind distrus de locuința târzie Ia. Groapa constă dintr-un strat de cenușă de 15 - 20 cm aflat între două rânduri de arsură puternică (pe fundul bordeiului se află un nivel de arsură de 5 cm, peste care se găsește cenușă, apoi din nou un nivel de arsură de 5 - 10 cm. Pe fundul bordeiului și în stratul de arsură inferior s-au găsit fragmente ceramice, integrând locuința nivelului II medieval.

III. Nivelul medieval timpuriu, secolele XI - XII.

IIIa. Colțul sud-vestic al unei locuințe (nr. 1 pe plan) descoperit în colțul nord-vestic al S. 16. Urmează a fi degajat în viitor.

IIIb. Groapă de acces spre o vatră (cuptor?!), a cărei margine apare în profilul estic al S. 16. Groapa are formă ovală, îngustându-se spre extremitatea cu vatra. Fragmente de vatră sunt risipite pe întreg spațiul gropii. Adâncimea gropii -1,6 m (nr. 2 pe plan).

IIIc. După îndepărtarea vetrei medievale (IIc.), sub aceasta s-a degajat o groapă de mai mici dimensiuni, tot de formă dreptunghiulară, coborând până la -2 m, față de nivelul de călcare actual (0,6 m sub nivelul medieval). Dimensiunile degajate: lățime - 1,6 m; lungime - 1,2 m. Din umplutură s-au recuperat fragmente ceramice de secol XI - XII, de același tip cu cele recuperate de pe cuprinsul nivelului III.

IIIId. Bordei de dimensiuni mari, (nr. 12 pe plan) orientat E - V, doar puțin oblic față de axă (SE - NV). Se află sub groapa de provizii medievală târzie, coborând de asemenea la aproximativ -2 m adâncime. Sistemul de încălzire dacă a existat se afla pe latura vestică încă nedegajată. Dimensiuni: lungime degajată - 2,2 / 1,9 m; lățime - 2 m. În exteriorul locuinței, profilul vestic al S. 1 (m. 29 - 30), segmentează două gropi de stâlp alăturate. Inventarul conținea ceramică din secolele XI - XII.

IIIe. Colțul unei locuințe cu fragmente de vatră în interior (nr. 9 pe plan).

În anul 2000 nu s-au degajat elemente aparținând mileniului I p. Chr., postromane sau preistorice. Dată fiind intenția de degajare integrală a pătratului de 50 m nu s-au deschis casete adiacente, secțiunile urmând să se succedă anual.

Rezultatele cercetării anului 2002:

În continuarea cercetărilor din anii anteriori, secțiunile practicate în anul 2002 au avut drept scop completarea imaginii de ansamblu a locuirilor suprapuse din situl Sănnicolau Mare - "Seliște". De menționat - pentru campania anului 2002 - vremea proastă (ploi îndelungate și puternice) care a îngreunat cercetarea, începând cu a doua săptămână de lucru.

S-au trasat două secțiuni paralele, S 1 și S 2/2002, respectiv S 20 și S 21 conform numerotării de la începutul cercetării, în anul 1995. Secțiunile sunt orientate N - S, perpendicular pe șoseaua Sănnicolau Mare - Arad. Secțiunea S 1/2002 (S 20) are dimensiunile 30 x 1,5 m. Secțiunea S 2/2002 (S 21) este paralelă, spre vest, cu S 1 între metri 14 - 30, deci lungă de 16 metri și lată de 2 metri (după îndepărtarea martorului dintre secțiuni). Adiacent secțiunilor s-au deschis două casete, C 1/2002, la est de S 1, în dreptul metrilor 24 - 30, cu dimensiunile de 6 x 2 metri și o casetă de mici dimensiuni, la vest de S 2, între metri 21 - 22,50, cu dimensiunile de 1,5 x 1,5 metri.

Au rezultat următoarele complexe de locuire (respectând stratigrafia, de la perioada cea mai recentă începând):

Feudalism dezvoltat: strat de cultură continuu, aflat imediat sub arătură, începând de la 0,15 - 0,20 m adâncime. Complexele de locuire sunt distruse, în partea superioară, de lucrările agricole. S-au descoperit, degajându-se parțial (ce a apărut în cadrul secțiunii), două gropi de locuințe și o groapă de provizii.

- Locuință (L 2): Groapă circulară de mari dimensiuni, cu diametrul de trei metri. Se adâncește mult în pământ, trei metri de la nivelul de călcare actual, 1,80 metri sub stratul de cultură feudal. Umplutura gropii este bogată în fragmente ceramice și oase de animale fragmentare. În centrul locuinței se află o vatră de mari dimensiuni, surprinsă doar parțial, cu lungimea de doi metri, orientată N - S. A avut o utilizare îndelungată, dovadă multiplele stratificări datorate unor refaceri consecutive. Înălțimea arsurii vetrei depășește 0,50 m (55 - 60 cm). În secțiune s-a depășit jumătatea vestică a gropii. Credem că locuința a fost construită ca adăpost pentru vatra din centru, aceasta aparținând unui cuptor cu destinație meșteșugărească. În aceste condiții bordeiul reprezintă o anexă a unui complex de locuit.

- Locuință (L 4): s-a descoperit tot în cadrul secțiunii S 1, între metrii 8,80 - 12,40 latura sudică a unei locuințe puțin adâncite în pământ (bordei). Groapa sa coboară până la 2 metri față de nivelul actual de călcare, 1,50 metri sub stratul de cultură feudal. Inventarul este cel obișnuit, constând în fragmente de chirpic, ceramică și oase de animale. Dimensiunile degajate: L= 3,60 m; l (degajată în secțiune) = 1,40 m. Nu s-au descoperit urme de vatră sau cuptor. Colțurile locuinței sunt puțin rotunjite. Orientarea locuinței este N - S.

- Groapă de provizii circulară (G 2), aflată la nord de L 4, la un metru distanță de aceasta. Are formă aproape circulară, cu axele de 1,20 x 1,30 m. Se adâncește în pământ până la 2,40 m de la nivelul de călcare actual și 1,20 m față de nivelul de călcare feudal. Conține inventar destul de sărac, puține fragmente ceramice și oase de animale. Este executată îngrijit, fără a avea pereții arși, situație generală pentru gropile de provizii ale acestui sit arheologic.

Feudalism timpuriu: este stratul de cultură cu numărul cel mai mare de complexe arheologice descoperite. Au fost degajate două locuințe și două gropi de provizii.

- Locuință (L 1): de tip bordei, degajată integral. În secțiunea S 1 s-a surprins latura vestică, fiind degajată complet prin deschiderea casetei C 1/2002. Locuința are o formă patrulateră, cu colțurile rotunjite, este orientată N - S și are dimensiunile de 3,40 x 2 m. Adâncimea sa: 1,70 m de la nivelul de călcare actual. Pe latura estică, în apropierea colțului nord-estic, se află intrarea, cu o lățime de un metru, aflată în ușoară pantă, cu o înclinație de 0,05 m pe o distanță de 0,50 m de la marginea locuinței și până la peretele estic al secțiunii. Nu există urme de vatră sau cuptor.

- Locuință adâncită în pământ (L 3). În secțiune a fost surprinsă doar latura estică a acesteia, colțurile de NE și SE, rotunjite și cu latura dintre ele, având în total 2 m lungime. S-a degajat locuința pe o lățime de 0,70 m, cât s-a aflat în cadrul secțiunii. Adâncimea: 1,50 m de la nivelul actual de călcare. Groapa sa coboară sub stratul de cultură feudal timpuriu cu doar 50 - 60 cm, putându-se însă adânci în zona necercetată, la est de S 20. În centrul locuinței se află vatra (resturi de cuptor). De o parte și de alta a vetrei rămâne până la perete un gol de 0,40 m la nord și 0,50 m la sud. Acest spațiu, pe ambele părți ale vetrei de la fundul gropii locuinței și până la înălțimea vetrei, este plin cu cenușă de culoare deschisă (albicioasă). Stratul de cultură feudal timpuriu se ridică și deasupra vetrei pe o înălțime de aproximativ 20 de cm. De la fundul gropii locuinței și până la talpa vetrei (partea sa inferioară) este o adâncime de 0,70 m.

- Groapă de provizii (Gr 1), ovală, degajată în S 1 între metri 3,40 - 5,00, cu axele de 1,60 x 0,80 m. Adâncă de 1,70 m de la nivelul de călcare actual, 0,50 m sub stratul de cultură feudal timpuriu. În umplutură s-au descoperit fragmente ceramice și oase de animale. Pereții gropii sunt nearși, dar executați îngrijit.

- Groapă de provizii (Gr 3), ovală, alungită, de dimensiuni 1,00 x 0,70 m, axa lungă fiind orientată E - V. Se află în apropierea locuinței L 1, la aproximativ 0,80 m de latura nordică. Adâncimea este de 1,40 m de la nivelul de călcare actual, coborând sub stratul de cultură feudal timpuriu cu 0,50 m. Fundul gropii este albiat. Pe marginea dinspre nord, chiar la centrul curburii, în exterior, s-a descoperit o groapă de stâlp de mici dimensiuni (7-8 cm diametru).

Epoca postromană: Încă din anii anteriori au apărut în secțiuni șanțuri care traversau așezarea postromană, orientate atât de la N spre S, cât și de la V spre E. S-a surprins chiar și o porțiune în care două șanțuri perpendiculare se uneau, făcând un colț. Aceste șanțuri sunt late de aproximativ 0,20 - 0,30 m și au o adâncime de 0,15 - 0,35 m. Deoarece astfel de șanțuri au apărut și în alte așezări postromane (Hodoni - "Pustă"), am presupus că ele ar reprezenta urma unor garduri care ar separa complexele de locuit între ele.

În anul 2002, în secțiunea S 1 (S 20), între metri 15 - 30, o zonă cu mai puține elemente arheologice, s-a degajat cu claritate existența unui astfel de șanț pe care lungimea secțiunii l-a surprins pe o distanță mai mare, el desfășurându-se aproape paralel cu orientarea secțiunii. Singura deranjare este în dreptul metrilor 18 - 21, unde groapa locuinței feudale L 2 l-a eliminat. Sunt două laturi aproape drepte care se uneau probabil în zona locuinței, formând un colț rotunjit. Secțiunea S 2 (S 21) a avut drept scop surprinderea unui segment cât mai mare din laturile șanțului și cercetarea spațiului din interiorul curburii. Singurul element apărut până în prezent în acest spațiu este o mică vatră circulară (vatra 2), provenind de la un mic cuptor exterior de mici dimensiuni, cu diametrul aproximativ de 0,70 m. Fața vetrei se află la adâncimea de 1,20 m de la nivelul de călcare actual.

Șanțul s-a putut distinge după depășirea nivelului feudal timpuriu, la adâncimea de 1,20 - 1,40 metri. Adâncimea sa diferă de la 0,25 - 0,30 m, spre colț coborând până la 0,60 m spre punctul extrem degajat al laturii lungi, care taie ambele secțiuni. Lățimea șanțului este de 0,40 - 0,45 m.

În jurul vetrei au apărut câteva fragmente ceramice cenușii, lucrate la roată, de tradiție romană târzie. De asemeni, doar din zona șanțului (metri 25 - 30), au rezultat fragmente atipice, mărunte, postromane, de același tip.

- Mormânt de inhumație (M 2): este al doilea mormânt de inhumație care apare de la începutul cercetărilor și până în prezent. Este un mormânt de copil, care pare de vârstă mică, 2 - 3 ani (nu s-au efectuat determinări antropologice). A fost îngropată doar partea superioară a cadavrului. Este așezat puțin oblic pe secțiune, pe o axă SE - NV, cu capul spre SE. Dimensiunile gropii mormântului: L = 1,20 m; l = 0,80 m. Fundul gropii mormântului este la adâncimea de 1,70 m, adâncimea până la capul mortului fiind de 1,56 m față de nivelul de călcare actual. S-au surprins aproximativ 0,30 m înălțime din pereții gropii mormântului. S-a recuperat - ca și inventar - un mic fragment ceramic din pastă cenușie lucrată la roată rapidă și o mărgea.

În anul 2001 cercetările au surprins și secționat, aparținând stratului de cultură preistoric (epoca bronzului) - un șanț de apărare cu o lățime de aproximativ 18 metri⁷ care secționa platoul "Seliște". Secțiunea S 1/2002 (S20), între metri 6-0, a surprins un alt segment al acestui șanț, în extremitatea sa nordică, el continuând și în afara secțiunii, spre sud. Adâncimea maximă surprinsă este de 2,20 - 2,30 m de la nivelul de călcare actual.

Obiective viitoare: elucidarea problemelor legate de locuirea postromană, descoperită în anul 2002, degajând, în măsura timpului și a posibilităților, complexe feudale și feudale timpurii apărute la est de S 20 și degajate în anul 2002 doar parțial.

Concluzii:

Pentru perioada analizată în acest material, în cele 21 de secțiuni cu casetele adiacente, următoarele complexe de locuire: din *epoca postromană* (secolele III/V - VI) - patru locuințe, cinci gropi de provizii, trei vetre de cuptor, două morminte de inhumație, segmente de șanțuri care probabil departajau complexe de locuire.

În anul 2002, pe o lungime de 15 metri în secțiune, s-a degajat un șanț care probabil înconjura un complex de locuire. S-au surprins două laturi și unghiul rotunjit dintre ele; secolele VIII - IX - o locuință; secolele XI - XIII - cincisprezece locuințe, un cuptor, două vetre, cincisprezece gropi de provizii, cinci gropi menajere; *feudalismul dezvoltat* - nouă locuințe, treisprezece gropi de provizii, o groapă menajeră.

În anul 2001, aparținând stratului preistoric (*epoca bronzului*), nesurprins în cercetări ca și nivel de locuire efectivă, s-a secționat un șanț de apărare cu o lățime aproximativă de 18 metri, care împărțea platoul dinspre NE și SV și care s-a surprins parțial și în campania anului 2002.

Orice cercetare arheologică, cu precădere în faza rezultatelor preliminarilor, poate fi amendată de cercetările ulterioare sau de interpretările altor specialiști. Împreună cu profesorul Adrian Bejan, am demarat cercetările arheologice de la Sânnicolau Mare - Seliște din dorința de a deschide o discuție asupra zonei, având în vedere că apropierea de Cenad, a făcut ca cercetările de aici să fie - mult timp - neglijate. De asemenea nu trebuie să uităm că împreună am avut inițiativa organizării la Sânnicolau Mare - cu sprijinul autorităților locale - a unei întâlniri anuale a arheologilor bănățeni, un eveniment care a intrat deja în tradiție.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ⁸

(contribuții ale subsemnatului la cercetările arheologice de la Sânnicolau Mare, zona „Seliște”)

1. BEJAN Adrian, GREC Marius, Șantierul arheologic Sânnicolau Mare, În: *Cronica Cercetărilor Arheologice*, Campania 1995, p. 106-107.
<http://cronica.cimec.ro/detaliu.asp?k=320>
2. BEJAN Adrian, GREC Marius, Cercetări arheologice la Sânnicolau Mare-Seliște, În: *Cronica Cercetărilor Arheologice*, Campania 1996, p. 53-54.
<http://cronica.cimec.ro/detaliu.asp?k=466>
3. BEJAN Adrian, GREC Marius, Cercetări arheologice de la Sânnicolau Mare-Seliște, În: *Cronica Cercetărilor Arheologice*, Campania 1997, p. 201-202.
<http://cronica.cimec.ro/detaliu.asp?k=555>
4. BEJAN Adrian, GREC Marius, Cercetări arheologice de la Sânnicolau Mare-Seliște, În: *Cronica Cercetărilor Arheologice*, Campania 1998, p. 102-103, n. 129.
<http://cronica.cimec.ro/detaliu.asp?k=1697>

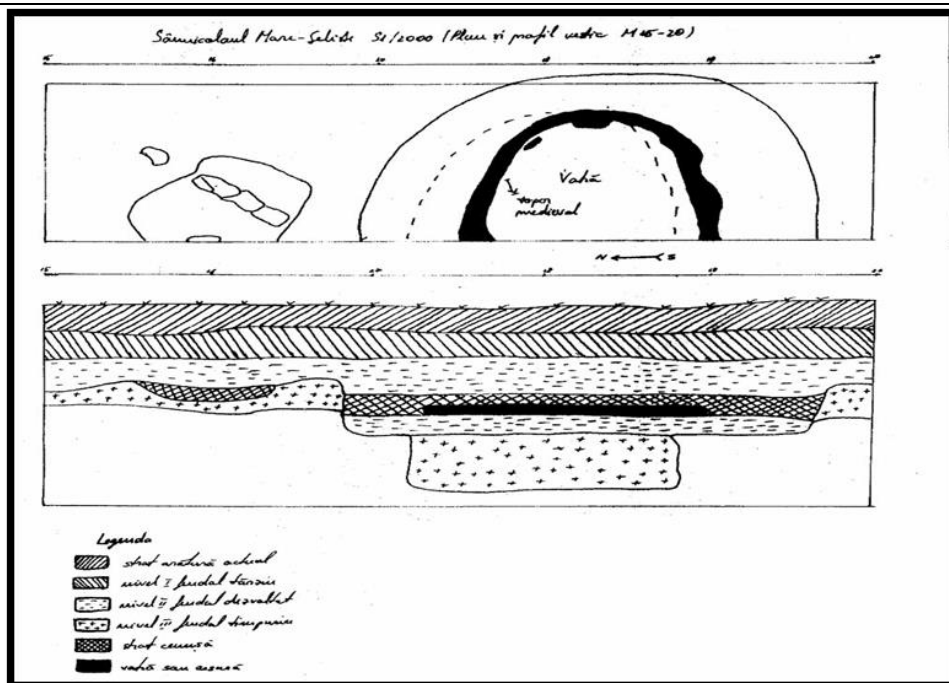
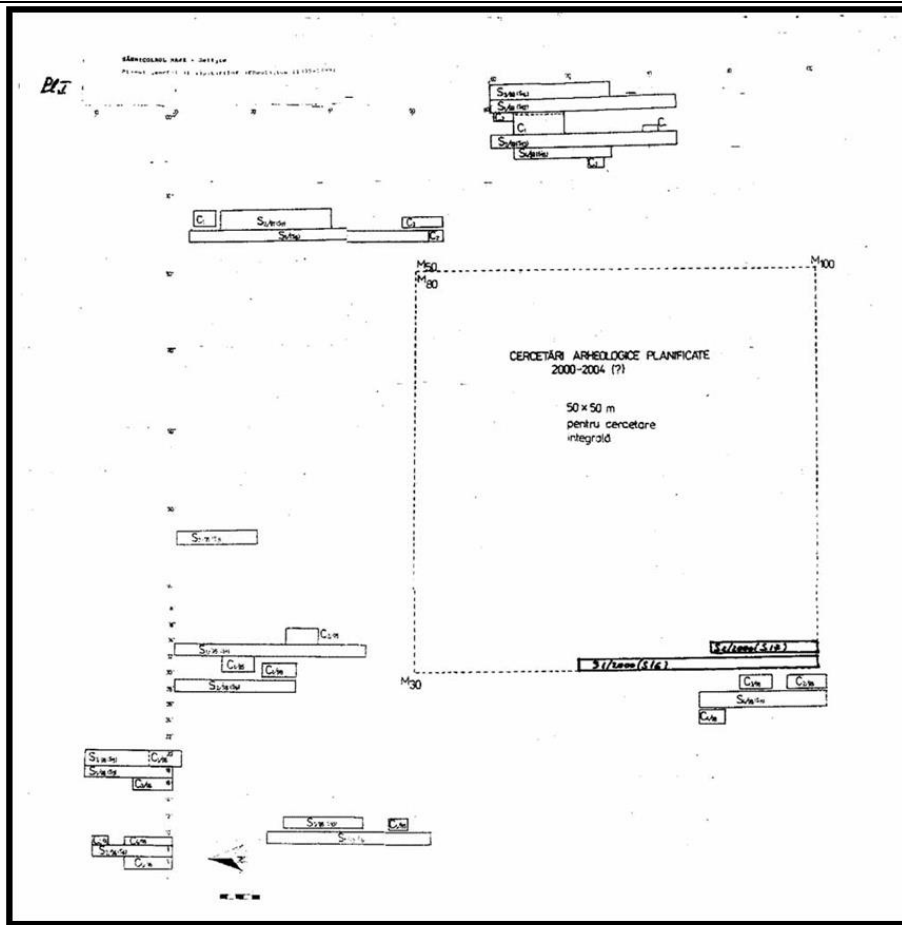
⁷ Afirmarea poate fi discutată, chiar re-evaluată, în contextul analizelor făcute și de alți autori, de exemplu Andrei Stavilă, **CONSIDERAȚII ASUPRA LOCUIRII DE EPOCA BRONZULUI DE LA SÂNNICOLAU MARE-SELIȘTE**, https://www.academia.edu/19367030/Considerații_asupra_locuirii_de_epoca_bronzului_de_la_Sânnicolau_Mare-Seliște. (titlul articolului putea fi mai adecvat formulat!)

⁸ A se vedea, pentru o imagine de ansamblu, toate rapoartele de săpături de la Sânnicolau Mare (jud. Timiș): <http://ran.cimec.ro/sel.asp?codran=155537.03>

5. BEJAN Adrian, GREC Marius, Cercetări arheologice de la Sânnicolau Mare Seliște, În: Cronica Cercetărilor Arheologice, Campania 1999, p. 89-90, nr. 125.
6. BEJAN Adrian, GREC Marius, Cercetări arheologice de la Sânnicolau Mare Seliște, În: Cronica Cercetărilor Arheologice, Campania 2000, p. 222-224, nr. 181.
<http://cronica.cimec.ro/detaliu.asp?k=1185>
7. BEJAN Adrian, GREC Marius, Cercetări arheologice de la Sânnicolau Mare "Seliște"., În: Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 2001, p. 282-284.
<http://cronica.cimec.ro/detaliu.asp?k=1495>
8. BEJAN Adrian, GREC Marius, Cercetări arheologice de la Sânnicolau Mare- "Seliște"., În: Cronica Cercetărilor Arheologice. Campania 2002, p. 271-273.
<http://cronica.cimec.ro/detaliu.asp?k=2082>
9. BEJAN Adrian; MĂRUIA Liviu, GREC Marius, Sânnicolau Mare, jud. Timiș. Punct: „Seliște”, În: Cronica Cercetărilor Arheologice din România. Campania 2003, p. 294-296.

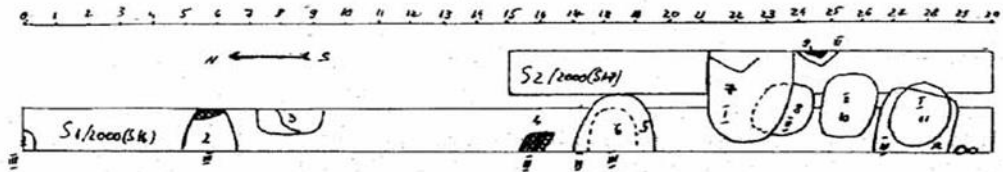
ANEXE

După, <http://cronica.cimec.ro/detaliu.asp?k=1185>

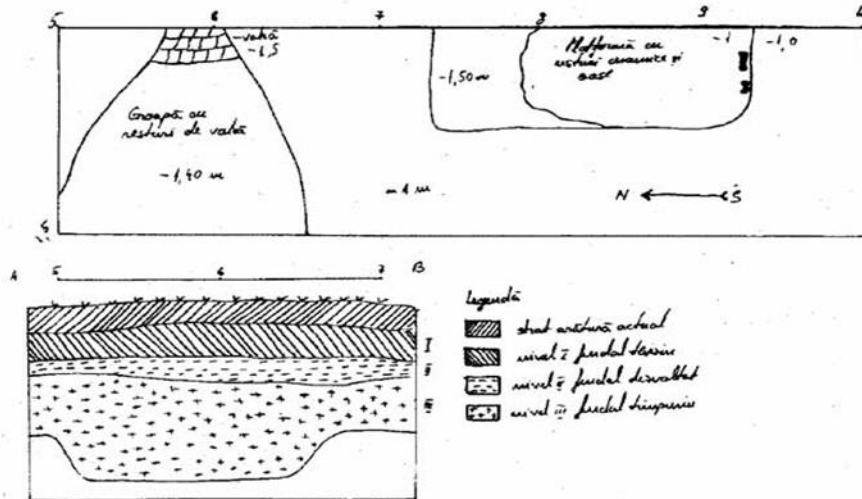
R. II A

Sămucăuș Mare - Săliște S1-2/2000

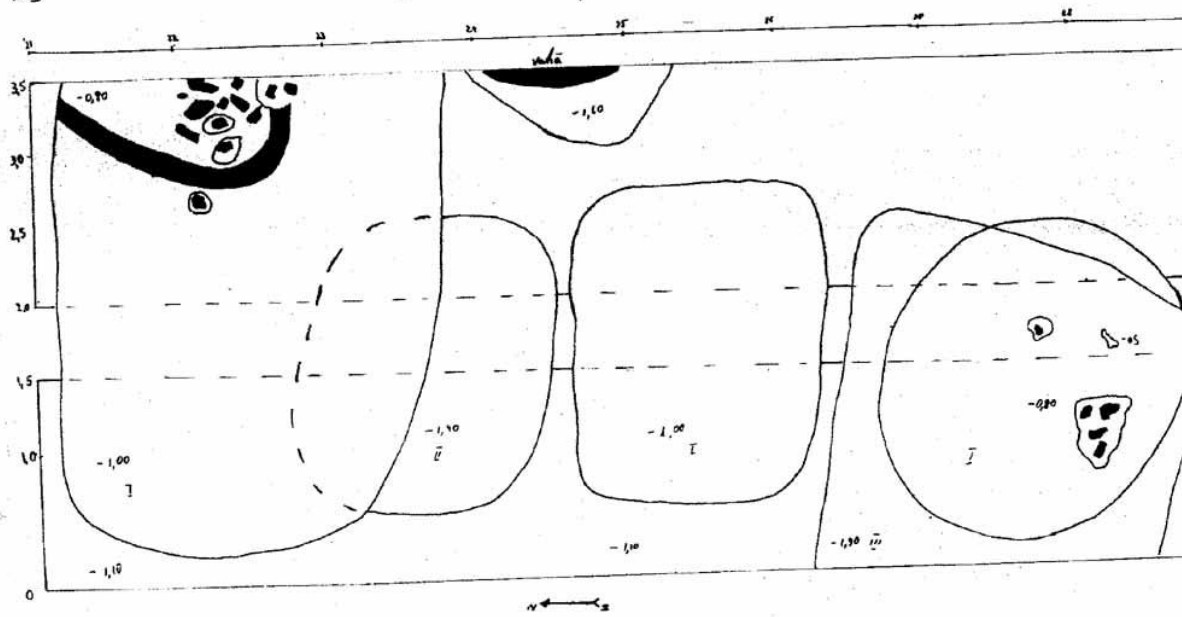
R. II B

Sămucăuș Mare - Săliște S1/2000 (MS-2); secțiune A-B - profil nordic

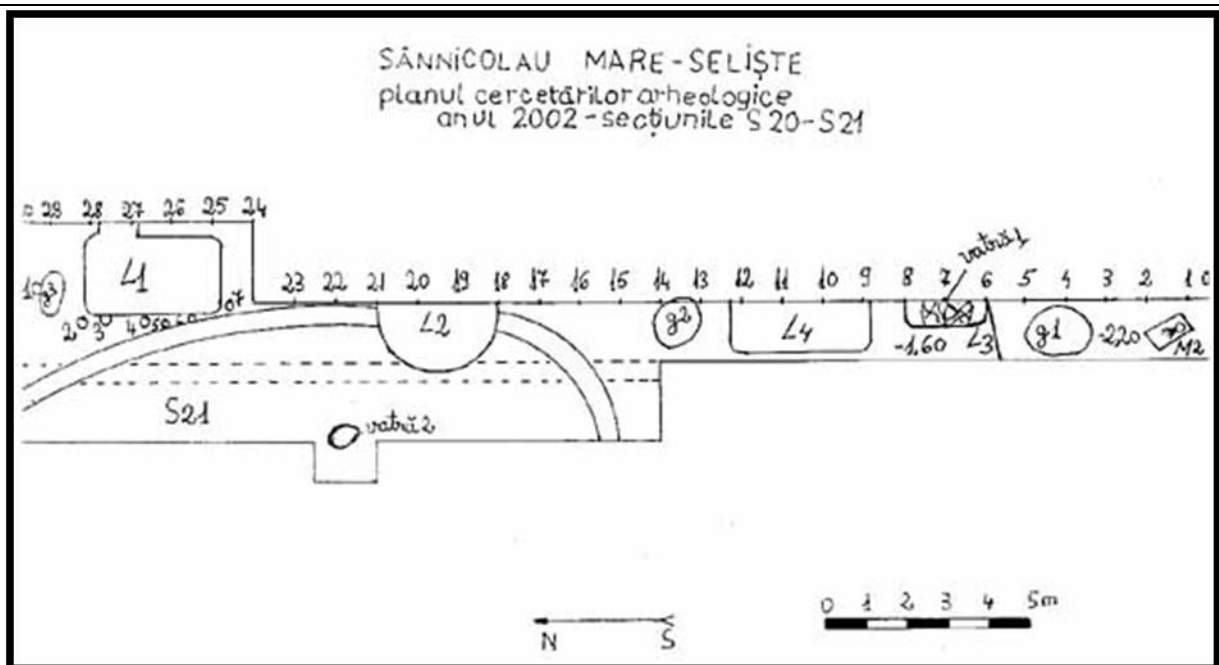
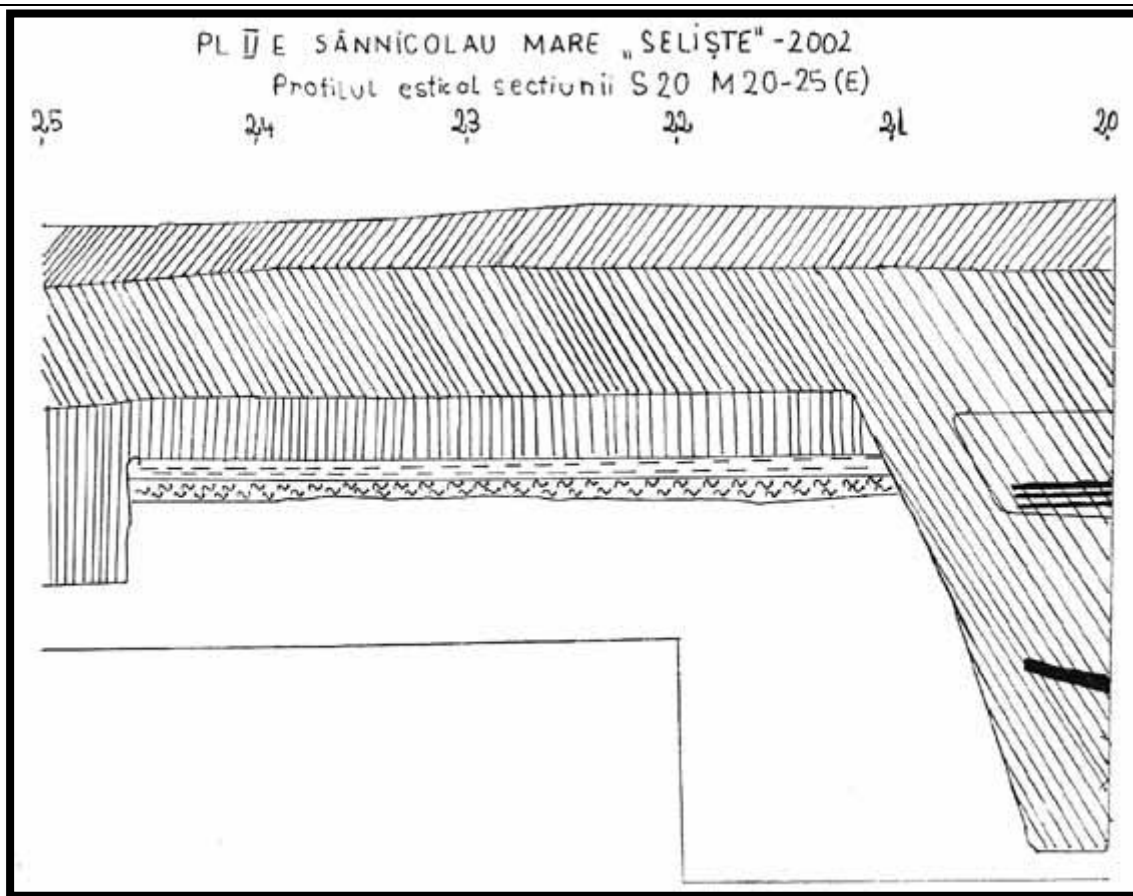

R. II C

Sămucăuș Mare - Săliște S1/2000 (M21-29)

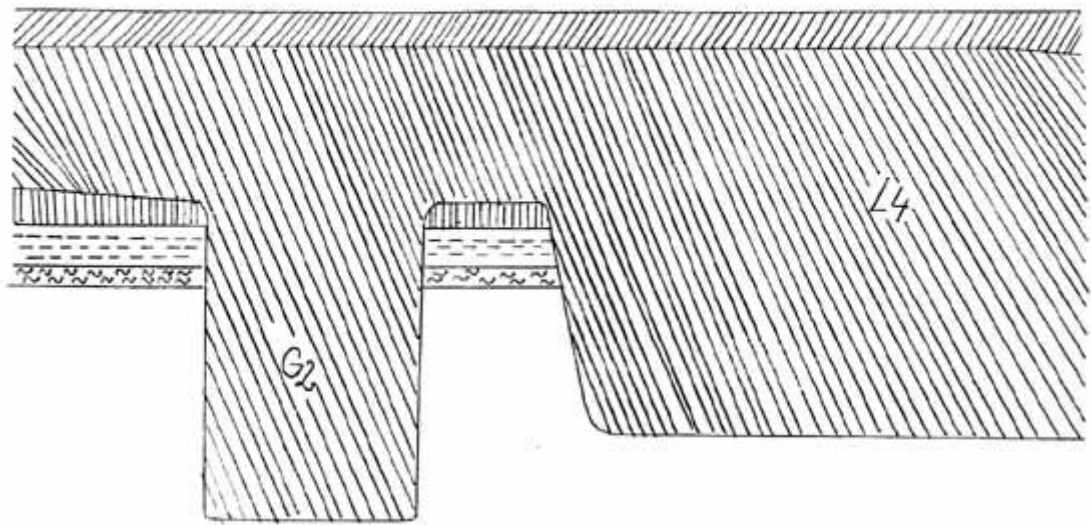
După, <http://cronica.cimec.ro/detaliu.asp?k=2082>

PL II C. SĂNNICOLAU MARE „SELIȘTE” -2002

Profilul estival secțiunii S 20 M 10-15(c)

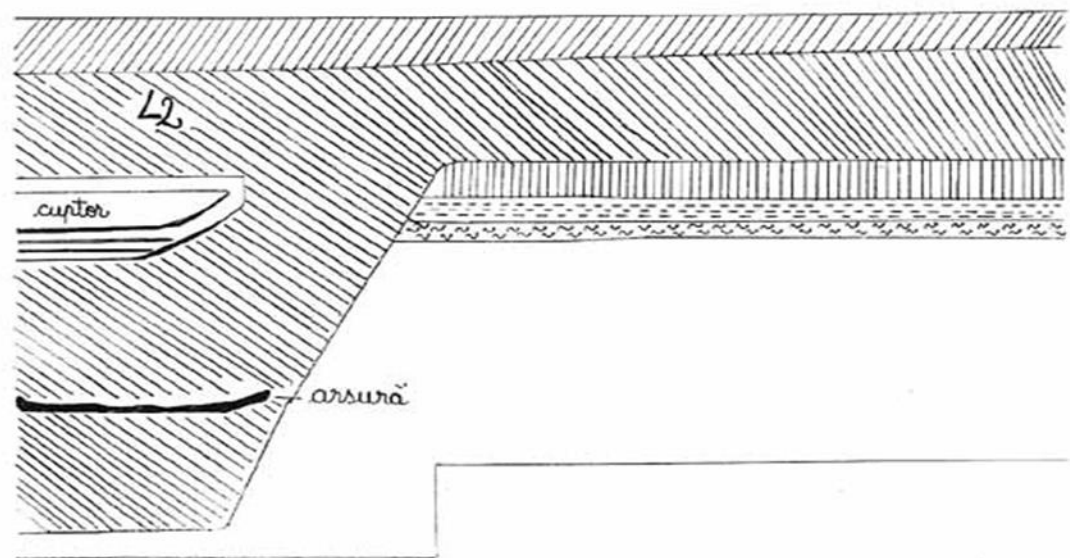
15 14 13 12 11 10

PL II D. SĂNNICOLAU MARE „SELIȘTE” -2002

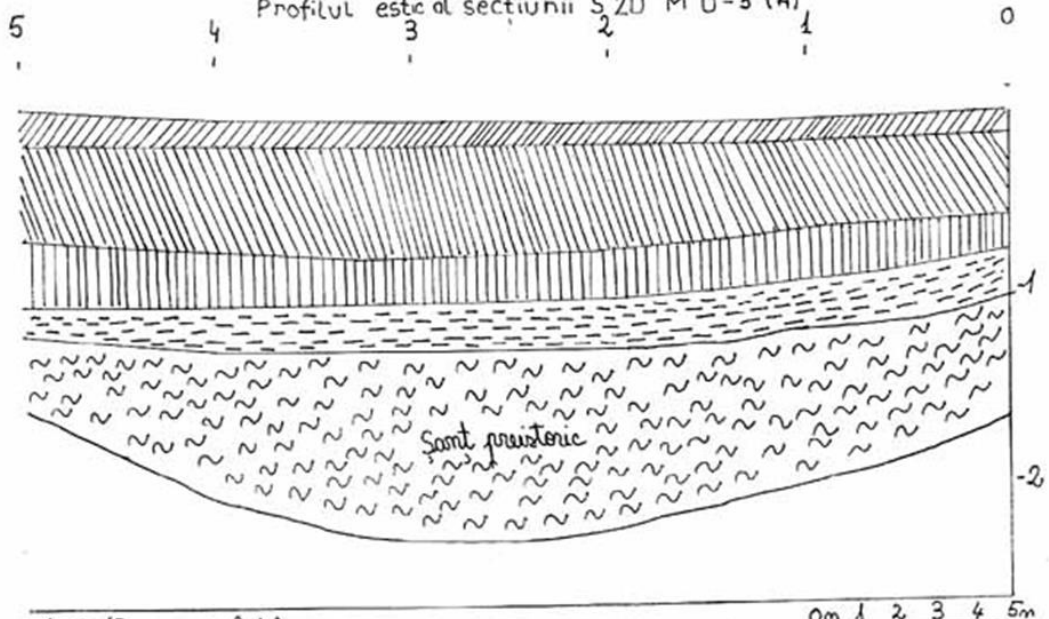
Profilul estival secțiunii S 20 M 15-20(d)

20 19 18 17 16 15

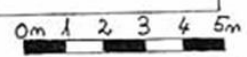

PL. II A SANNICOLAU MARE "SELIȘTE" - 2002

Profilul estic al secțiunii S 20 M 0-5 (A)

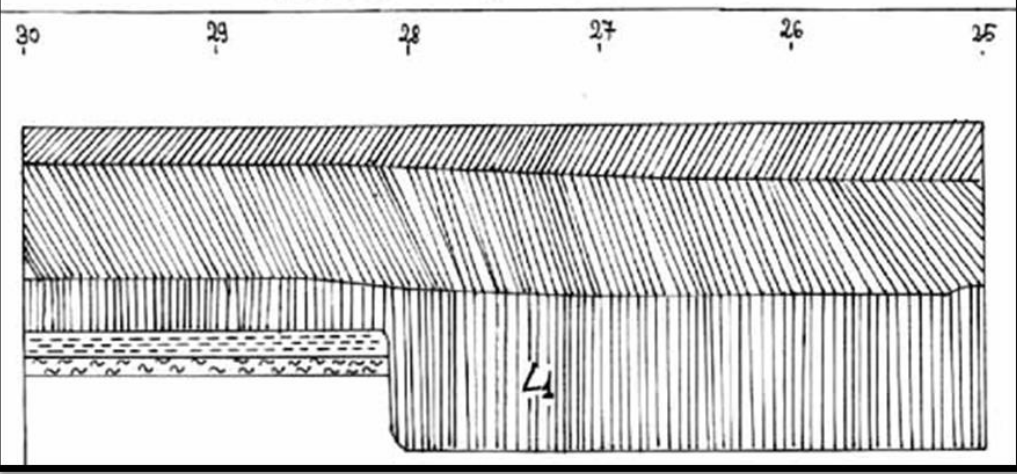

- Legenda
	feudal
	timpușiu
	post roman
	feudal
	preistoric

PL. II FSĂNICOLAU MARE - "SELIȘTE" 2002

Profilul estic al secțiunii S 20 M 25-30 (F)

PL II B SĂNNICOLAU MARE „SELIȘTE”-2002

Profilul estic al secțiunii S20 M5-10 (B)

10

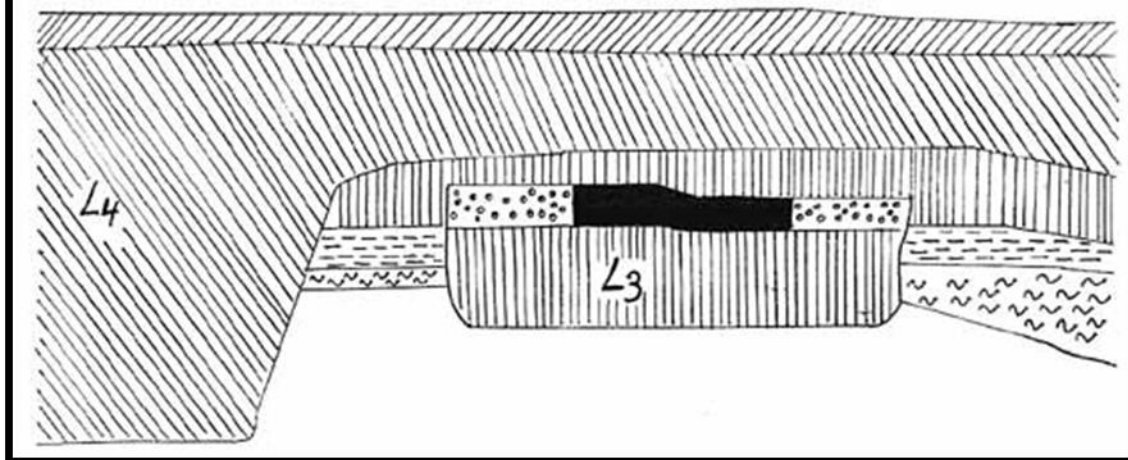
9

8

7

6

5

Contribuții la cunoașterea patrimoniului arheologic al Banatului de nord-est. Cercetările arheologice preventive de la Margina (județul Timiș) în anul 2014

Dr. Ioan Bejinariu*

Informații despre potențialul arheologic al ținuturilor cuprinse între Dunăre, Mureș și Carpați, cunoscute sub denumirea generică de Banatul românesc apar încă din epoca luminilor, în contextul unor mențiuni ce se regăsesc în mărturiile ale unor călători străini¹ sau în primele încercări de istorie a Banatului, datorate unor localnici². Astăzi, harta descoperirilor arheologice din Banat, începând din paleolitic până în Evul de Mijloc, când mărturiile scrise se înmulțesc și devin sursele principale pentru reconstituirea trecutului, cuprinde extrem de numeroase puncte, răspândite pe întreg teritoriul acestei provincii. La o privire mai atentă se observă că, așa cum sunt zone cu o mare densitate de descoperiri, fie ele întâmplătoare, fie rezultate în urma cercetărilor, există și zone ale Banatului unde numărul descoperirilor arheologice este extrem de redus. În această ultimă categorie intră cu siguranță partea de nord-est a Banatului, ce corespunde cursului superior al Begăi, de la izvoarele râului din Munții Poiana Ruscă până aproximativ în zona orașului Lugoj. Este un teritoriu cu un relief ce se desfășoară „în trepte” de la etajul inferior al luncii râului menționat și afluenților săi principali, până la culmile domoale ale Dealurilor Lipovei spre nord și nord-vest, respectiv abruptul Munților Poiana Ruscă către est. Puținele cercetări arheologice derulate au vizat o serie de situri cunoscute de multă vreme și au fost de o amploare redusă. Se cuvin a fi menționate, mai ales datorită importanței descoperirilor la un nivel supra-regional, cercetările efectuate în peștera de la Românești (com. Tomești, j. TM) cu descoperiri care încep în paleolitic, dar și din anumite secvențe particulare ale perioadelor următoare, până în epoca Latène³. Amintim apoi tumulii preistorici cercetați la Bodo (com. Balinț, j. TM)⁴ și Susani (com. Traian Vuia, jud. TM)⁵ precum și excavațiile întreprinse în situri paleolitice în zona localității Coșava (com. Curtea, jud. TM)⁶.

*

*

*

Inițierea proiectului de infrastructură rutieră, Autostrada Lugoj – Deva a fost precedată de cercetări de arheologie preventivă la siturile identificate pe acest traseu. În cazul concret al lotului 2 al autostrăzii menționate, ce a traversat partea de nord-est a județului Timiș, din zona localității Traian Vuia până la nodul rutier din zona localității Holdea (com. Lăpugiu de Jos, jud. HD) au fost identificate în decursul evaluărilor de teren șase situri arheologice. Dintre acestea descoperirile culturii Coțofeni din zona localității Nemeșești (com. Margina, jud. TM) au fost deja publicate⁷. În acest caz cercetarea a surprins doar o zonă periferică a unei așezări aparținând fazei târzii a culturii Coțofeni, însă descoperirile vin în completarea datelor mai vechi provenite mai ales din cercetările

* Muzeul Județean de Istorie și Artă din Zalău; bion_1867@yahoo.com; echipa de cercetare a fost completată cu următorii colegi: dr. Dan Băcuc-Crișan, dr. Horia Pop, dr. Dan Deac (MJIA Zalău), dr. Liviu Marta, Kádas Zoltán (MJI Satu Mare), Ștefan V. Georgescu, Andrei Heroiu (SC Vanderley).

¹ Francesco Griselinì, *Incercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, Editura Facla, Timișoara, 1984.

² Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, Editura Facla, Timișoara 1981.

³ Gheorghe Lazarovici, *Cu privire la neoliticul din Banat* în „Tibiscus”, 3, 1974, p. 63; Petru Rogoza, *New archaeological Finds in the Cave from Românești, Timiș County*, în *The Early Hallstatt Period (1200 – 700 B.C.) in south-eastern Europe*, editors Horia Ciugudean and Nikolaus Boroffka, Alba Iulia, 1994, p. 155-166; Marius Moga, Mihai-Sorin Sirbu, *Ceramica Coțofeni de la Românești – Peștera cu Apă (com. Curtea, jud. Timiș)*, în „Analele Banatului” Serie Nouă, 10-11, 2002-2003, p. 45-56. Alte informații la: Sabin Adrian Luca, *Arheologie și istorie (II). Descoperiri din Banat*, Ed. Economică, București 2005, p.309-310.

⁴ Ion Stratan, *Un mormânt cu ocră la Bodo (com. Balinț, jud. Timiș)*, în „Tibiscus”, 3, 1974, p. 71-74.

⁵ Ion Stratan, Alexandru Vulpe, *Die Hügel von Susani*, în „Praehistorische Zeitschrift”, 52,1, 1977, p. 28-61.

⁶ Florea Mogoșanu, Ion Stratan, *Noi descoperiri paleolitice în Banat*, în „Studii și Cercetări de Istorie Veche”, 17,2, 1966, p. 335-344.

⁷ Ioan Bejinariu, Horia Pop, *Cercetări arheologice preventive pe traseul Autostrăzii Lugoj-Deva, lot 2. Descoperirile culturii Coțofeni de la Nemeșești, comuna Margina, județul Timiș*, în „Analele Banatului”, Serie Nouă, XXV, 2017, p. 41-55.

intreprinse în Peștera de la Românești, cărora li se alătură cele recent publicate de pe culoarul Mureșului, de la Săvârșin (j. AR)⁸.

În rândurile următoare dorim să prezentăm un studiu preliminar, referitor la descoperirile arheologice de la Margina, din punctul „Dealul Trâmbiței”. Pe traseul lotului 2 al autostrăzii menționate situl respectiv a fost localizat între km 46+550 – km 46+900. Cercetarea arheologică preventivă a fost una de mare amploare, iar prin numărul de complexe arheologice cercetate (737 în total) și suprafața cercetată a fost, cu siguranță, cel mai mare sit arheologic de pe lotul 2. Constatând penuria informației arheologice disponibile pentru partea de nord-est a județului Timiș am crezut că este mai mult decât oportună o introducere a noilor descoperiri în circuitul arheologic până la momentul în care se va încheia restaurarea și analiza materialului descoperit în vederea publicării unei lucrări mai ample, cu caracter monografic. Totodată, complexitatea sitului, varietatea descoperirilor aparținând mai multor perioade ale trecutului ar trebui să constituie un imbold și un punct de plecare pentru continuarea cercetării acestui obiectiv de către instituțiile de profil din județul Timiș în zona neafectată de lucrările de infrastructură.

Localitatea Margina se află în nord-estul Timișului, în zona de convergență cu județele Arad și Hunedoara, pe cursul superior al Begăi (Planșa 1/1). Situl arheologic care a făcut obiectul cercetărilor cu caracter preventiv de pe acest tronson al Autostrăzii Lugoj - Deva se plasează la nord-est de sat, pe partea dreaptă a drumului județean care duce spre Nemeșești. Este vorba despre un teren în pantă, cu o lentă înclinație sudică, la poalele căruia curge un afluent secundar al Begăi (Planșa 2/1). Alte două pâraie cu un debit modest delimitează situl spre sud-vest și sud-est. În decursul timpului anumite porțiuni ale sitului au fost afectate de eroziunea naturală, iar în anii socialismului de amenajarea terenului pentru agricultură cu scrapere. Stațiunea arheologică a fost identificată abia în primăvara anului 2014 cu ocazia evaluării de teren care a precedat eliberarea terenului de sarcină arheologică. Cercetarea arheologică a stabilit că intensitatea locuirii și implicit densitatea complexelor arheologice este inegală pe suprafața cercetată (circa 2,4 ha). Cea mai mare densitate a complexelor s-a profilat în jumătatea vestică a zonei cercetate, după care urmele de locuire sunt mai rare. Totodată spre baza pantei, la limita de jos a zonei investigate nu au fost surprinse complexe arheologice, iar stratul de cultură dispare.

Pe suprafața cercetată au fost identificate dovezi ale prezenței umane, precum resturile unor construcții, gropi cu diferite destinații, instalații de foc (vetre / cuptoare), depuneri de vase, etc. La limita estică a suprafeței investigate au apărut două complexe (Planșa 3/1-2) constând dintr-un vas depus într-o groapă, iar în interiorul recipientelor și în umplutura gropii au apărut oase arse. Întrucât determinarea oaselor arse nu au fost încă realizată nu putem să ne pronunțăm categoric dacă avem de-a face cu morminte de incinerare sau este vorba despre depuneri de vase cu resturi cinerare de natură animalieră.

Cea mai mare parte a complexelor arheologice investigate în cadrul acestei cercetări preventive de la Margina, punctul „Dealul Trâmbiței” aparțin epocii bronzului. Este vorba cu siguranță despre două secvențe cronologice de locuire. Cele mai vechi descoperiri aparțin grupului cultural Balta Sărată. Este vorba despre resturile unor construcții, probabil locuințe, iar dintre acestea ne-a atras atenția în mod deosebit complexul nr. 282. Avem de-a face cu resturile unei construcții cu un plan vag patruleter, ușor adâncită de la nivelul de conturare (-0,20 m). Suprafața aproximativă însumează circa 25 m², iar pe axul lung au fost surprinse două gropi de stâlp. Pe latura nordică a construcției apar resturile unei vetre de foc, cu un contur oval, amenajată pe un „pat” din gresie peste care s-a așternut un strat de lutuială. Inventarul arheologic al construcției consta preponderent din fragmente ceramice, cu decor caracteristic grupului Balta Sărată. Mai apar și fragmente de greutatea piramidale din lut ars, iar bucățile de lut ars, purtând amprenta lemnului pe care a fost lipit lasă să se înțeleagă că respectiva locuință a avut pereții din nuiele împletite, ulterior lipite cu lut. Ne-am oprit în mod deosebit asupra acestui complex arheologic întrucât, în inventarul său a apărut o piesă în egală măsură interesantă dar și intrigantă. Este vorba despre o „lupă” cu aspect metalic, goală pe interior apărută în asociere cu ceramica cu decor de tip Balta Sărată. Cântărește 1,87 kg. La exterior are un aspect neregulat, cu asperități, iar la interior are o textură fină, cu un fibraj asemănător unei probe

⁸ Victor Sava, *The Coșofeni Settlement from Săvârșin „Cetățuia”*, Arad County, în *Acta Terrae Septemcastrensis*, XIV, 2015, p. 163 – 235.

minerale (Plansa 5/1-2). Descoperirea a fost supusă unor analize, pentru a-i determina compoziția. Inițial au fost făcute analize non-distructive în laboratorul de restaurare conservare al Muzeul Județean de Istorie din Satu Mare⁹. Este vorba despre analize XRF cu un dispozitiv portabil de fluorescență de raze X, model BRUKER S1 TITAN SP. Principiul pe care se bazează analiza XRF constă în tranziția de electroni între două straturi electronice ale atomului. Tranziția produce emisia unui foton a cărui energie este în corespondență cu diferența de energie între straturi. Fiecare element are o configurație proprie a nivelurilor de energie, aspect ce se materializează într-un set unic de radiații X, făcând posibilă identificarea lui. Astfel, prin iradierea probei cu o radiație X intensă se obține emisia unor radiații X de fluorescență. Aceste radiații sunt interceptate de un sistem de detecție care măsoară poziția vârfurilor radiației X de fluorescență (peak-uri), cu scopul identificării calitative a prezenței elementelor și deasemenea măsoară intensitatea peak-urilor în determinările cantitative de compoziție. Metoda are anumite limite, întrucât se bazează pe „scanarea” suprafeței pieselor, însă în cazul nostru scanarea s-a realizat atât pe suprafața exterioară, la interior cât și la ruptură. Au fost analizate trei „puncte” de pe suprafața piesei, iar în fiecare caz a reieșit o compoziție de peste 98 % Fe, urmat de Mn (între 0,60 % - 1,11%), respectiv de Cu și Ti în valori apropiate. Mai apar urme de Co, Ni, V și Cr.

Alte analize cu raze X au fost realizate în laboratorul societății TMK din Reșița. Rezultatele dovedesc că avem de-a face cu un minereu foarte bogat în fier, probabil limonit, ceea ce ar explica conținutul în oxid de aluminiu Al_2O_3 și dioxid de siliciu SiO_2 (cuarț, componentă majoră a nisipului). Analizele executate la Reșița, bazate pe material provenit din forarea piesei indică prezența oxidului feric Fe_2O_3 în proporție de 63,66 %, după care urmează dioxidul de siliciu (SiO_2) ce reprezintă 30,53 %, urmat de oxidul de aluminiu (?). Niciuna dintre aceste analize nu a putut însă răspunde ferm la întrebarea dacă avem de-a face în acest caz cu un produs natural, poate o geodă sau dacă putem vorbi despre rezultatul unei acțiuni umane, intenționată, obținută prin reducerea unor minereuri. Pentru perioada la care ne referim, mijlocul mileniului II î. Chr. este greu de acceptat pentru zona noastră cunoașterea unor tehnologii complexe care ar fi permis reducerea minereurilor feroase. Pentru aceste comunități chiar și bronzul pare să fi fost un metal puțin cunoscut și utilizat. În cele câteva sute de complexe arheologice aparținând locuirii grupului Balta Sărată cercetate în așezarea de la Margina, respectiv în cea descoperită la Bătești (oraș Făget, j. TM) și cercetată în același context, în anul 2014 au apărut doar 2 - 3 mici piese de bronz nedeterminabile. Cu puțin timp înainte de a trimite acest material editorilor ne-au parvenit rezultatele unor analize efectuate asupra piesei respective de un specialist în probleme ale metalurgiei preistorice a fierului din Marea Britanie. Pe baza observațiilor¹⁰ făcute se poate afirma cu tărie că este vorba despre o formațiune naturală și nu despre un produs obținut în urma reducerii minereului de fier.

În anul 1979 erau introduse în circuitul cercetării arheologice din România descoperirile de **tip Balta Sărată**¹¹. În cele patru decenii scurse de la acest moment, numărul descoperirilor atribuite acestui grup cultural, documentat arheologic în zonele limitrofe cursului superior al Timișului¹², a sporit constant. Descoperiri arheologice de tip Balta Sărată au apărut între timp și în estulării

⁹ Analizele au fost realizate de către colega Gheorghina Olariu. Îi datorăm recunoștință și pe această cale !

¹⁰ Analizele au fost efectuate de către Daria Dabal (GGAT Ltd., UK). Îi mulțumim pentru disponibilitate și promptitudine !

¹¹ Richard Petrovsky, Marian Gumă, *Un nou grup cultural al epocii bronzului în sud-vestul României – descoperirile de tip Balta Sărată* în Studii și Comunicări Caransebeș, III, 1979, p. 53-110.

¹² Marian Gumă, *Epoca Bronzului în Banat / The Bronze Age in Banat*, Editura Mirton, Timișoara 1997, p. 49-50; Sorin M. Petrescu, *Un mormânt de incinerare din epoca bronzului descoperit la Balta Sărată (Caransebeș, jud. Caraș Severin)* în Tibiscum. Studii și comunicări de etnografie-istorie, X. Volum omagial dedicat memoriei lui Marian Gumă coleg și prieten, Caransebeș 2000, p. 255-262; Răzvan Pinca, Petru Rogoza, *O nouă așezare din epoca bronzului aparținând grupului cultural Balta Sărată descoperită la Coșteiu (jud. Timiș) I.*, în Analele Banatului, serie nouă, Arheologie-Istorie, XII – XIII, 2004-2005, p. 619-632.

Hațegului¹³, precum și în sud-vestul Transilvaniei, în zona văii Mureșului (jud. Hunedoara)¹⁴. Extinderea rețelei de infrastructură rutieră de mare viteză între Timișoara și Lugoj avea să prilejuiască descoperirea și cercetarea unor noi situri arheologice (așezări și necropole) în nord-estul județului Timiș atribuite grupului cultural Balta Sărată. Este vorba despre necropola de incinerare de la Păru (comuna Coșteiu)¹⁵. Din păcate despre cercetările arheologice derulate în cadrul aceluiași proiect în hotarul satului Traian Vuia (așezare și morminte Balta Sărată)¹⁶ nu s-au publicat nici măcar informații de natura unui raport preliminar pentru Cronică Cercetărilor Arheologice din România. Toate aceste descoperiri jalonează „calea” extinderii arealului comunităților de tip Balta Sărată din nord-estul Banatului spre partea de sud-vest a Transilvaniei¹⁷. Această pătrundere a unor comunități Balta Sărată poate fi pusă pe seama mai multor factori, dar probabil, pregnantă a fost nevoia de acces la resurse de metal sau la căile care asigurau distribuția acestor resurse, mai ales că, așa cum spuneam, în stațiunile cercetate recent ale acestor comunități din nord-estul Timișului este evidentă lipsa cronică a bronzului. Fără a mai stăruii prea mult în acest context asupra descoperirilor recente ale grupului Balta Sărată, trebuie să menționăm că este vorba, în toate cazurile, despre situri intens cercetate, pe suprafețe ample, cu descoperiri diverse și complexe. Prelucrarea informației și materialului arheologic provenit din aceste cercetări s-ar putea materializa în importante restructurări la nivelul interpretării descoperirilor acestui grup, mai ales în ceea ce privește fazele târzii ale evoluției sale.

Cronologic, următoarea secvență ocupațională a sitului de la Margina, „Dealul Trâmbeței” aparține Bronzului târziu și este reprezentată prin descoperiri de tip Susani. Este vorba despre resturile câtorva construcții, respectiv o serie de gropi din care provin mai ales produse ceramice caracteristice. Geneza descoperirilor de tip Susani are loc în urma unui proces de sinteză între elemente de tip Igrîța din Crișana „grefate” pe fondul local, reprezentat de comunitățile târzii ale grupului cultural Balta Sărată din nord-estul Banatului¹⁸. Deși se preciza încă din momentul publicării cercetărilor din tumulul de la Susani (1977) că descoperirile de acest tip sunt caracteristice zonei centrale și nord-nord-estice a Banatului¹⁹, trebuie să menționăm că alte puncte atribuite acestui grup, în afara celor de la Susani, nu erau cunoscute. Primele așezări atribuite acestui grup cultural au fost identificate abia în contextul cercetărilor preventive de pe traseul Autostrăzii Lugoj – Deva din anul 2014, iar pe lângă cea localizată la Margina (jud. Timiș), alte două stațiuni au apărut în apropiere la Bătești (oraș Făget, jud. TM)²⁰ și Nemeșești (com. Margina, jud. TM), iar o altă stațiune provine de pe valea Mureșului, de la Brănișca (jud. HD)²¹. Stadiul incipient al cercetării manifestărilor de tip Susani din nord-estul

¹³ Zoe Kalmar, Hristache Tatu, *Contribuții la cunoașterea unui grup cultural din epoca bronzului din Banat, răspîndit și în sud-vestul Transilvaniei (I)*, în Sargetia, XX, Deva, 1986-1987, p. 35-44; Sorin Tincu, Cristian C. Roman, *Cercetări arheologice de suprafață pe raza orașului Hațeg – Silvașu de Jos*, în Brukenthal Acta Musei III/1, 2008, p. 47-74; Sorin Tincu, Cristian C. Roman, *Cercetări de suprafață în hotarul localității Călan, județul Hunedoara*, în Angustia, 12, 2008, 205-224; Sorin Tincu, *Grupul Balta Sărată în Țara Hațegului*, în Terra Sebus. Acta Mvsei Sabesiensis, 2, 2010, p. 71-81.

¹⁴ Cristian Ioan Popa, Iosif Vasile Ferencz, *Șantierul arheologic Peșteana – „Măgureaua”*, în Cronică Cercetărilor Arheologice. Campania 1998, Vaslui 1999, p. 83-84; Cristian Ioan Popa, *Cercetări de teren în centrul și sud-vestul Transilvaniei (I)*, în Buletinul Cercurilor Științifice Studentești, Universitatea „1 Decembrie 1918” Alba Iulia, 5, 1999, p. 136. Alte date la: Cristian Ioan Popa, *Modificări culturale la finalul Bronzului timpuriu și începutul Bronzului mijlociu în Transilvania*, în Omagiu profesorului Ioan Andrițoiu cu prilejul împlinirii a 65 de ani. Studii și cercetări arheologice, Editori: Cristian Ioan Popa, Gabriel Tiberiu Rustoiu, Editura „Altip”, Alba Iulia, 2005, p. 138, nota 719.

¹⁵ Florin Drașovean, Sorin Tincu, *Păru. Unravelling the Secrets of the Dead in Romania's largest Bronze Age Cemetery*, în Current World Archaeology, 64, 2015, p. 28-31.

¹⁶ Informații verbale oferite de regretatul dr. Alexandru Szentmiklosi.

¹⁷ O nouă dovadă în acest sens provine de la Brănișca, jud. Hunedoara unde a fost cercetat o suprafață a unui sit cu descoperiri atribuite unei etape finale a evoluției grupului cultural Balta Sărată: Decebal Vleja, Ioan Alexandru Bărbat, Vasile-Octavian Opriș, Petre Colțeanu, Florela Vasilescu, *Șantierul arheologic Brănișca, com. Brănișca, jud. Hunedoara. Punct: Pescărie vest (Autostrada Lugoj-Deva, lotul nr. 4, situl nr. 2, km. 88+450 – km 88+625)*, în Cronică Cercetărilor Arheologice. Campania 2014, p. 176-177.

¹⁸ Marian Gumă, *Civilizația primei epoci a fierului în sud-vestul României*, București 1993, p. 168.

¹⁹ Ion Stratan, Alexandru Vulpe, *Der Hügel von Susani*, în Praehistorische Zeitschrift, 52, 1977, p. 58.

²⁰ Cristian Virag, *Autostrada Lugoj – Deva, lot, 2, sit 2, km. 39+600 – km.39+ 850(Bătești, oraș Făget, județul Timiș). Raport de cercetare arheologică preventivă*, p. 19 - 27 (mss.)

²¹ Mihaela Simion, Costin Țuțuianu, Florentin Munteanu, Andrei Heroiu, *Șantierul arheologic Brănișca, com. Brănișca, jud. Hunedoara. Punct: Pescărie est (Autostrada Lugoj-Deva, lotul nr. 4, situl nr. 2, km. 88+750 – km 89+000)*, în Cronică Cercetărilor Arheologice. Campania 2014, p. 175-176.

Banatului, pe care se grefează nepublicarea (încă !) puținelor descoperiri cunoscute, ne trezește nelămuriri motivate față de acele inițiative care „despică” evoluția grupului Susani în „faze” și „subfaze”. În același cadru se înscrie și prelungirea²², neargumentată, în opinia noastră a evoluției grupului Susani până la începutul etapei Ha B₁, ceea ce pune sub semnul întrebării evoluția, fie ea și de scurtă durată, a culturii Gáva din nord-estul Banatului.

O serie de alte complexe arheologice cercetate în campania anului 2014 la Margina „Dealul Trâmbiței”, mult mai puține însă, sunt cele atribuite începutului primei epoci a fierului, iar materialul ceramic descoperit aparține culturii Gáva. Evoluția culturii Gáva în zona Banatului este puțin cunoscută și acest fapt poate fi pus pe seama insuficienței cercetărilor. În singura lucrare cu caracter monografic a primei epoci a fierului de pe teritoriul Banatului, M. Gumă menționează doar descoperirile de la Remetea Mare – „Gomila lui Pituț” (jud. TM) și Vărădia – „Chilii” (jud. CS), cărora li se alătură materiale arheologice provenind din Clisura Dunării, de la Berzasca – „Stația de pompare”, respectiv un depozit de bronzuri de la Liborajdea (ambele jud. CS). Același autor sugerează o evoluție de scurtă durată a culturii Gáva pe teritoriul Banatului, întrucât din a doua fază a etapei timpurii a primei epoci a fierului (=Ha B₂–B₃) în zona menționată sunt documentate deja descoperirile de tip Gornea – Kalakača, respectiv cele de tip Insula Banului.²³

Ultima secvență ocupațională a zonei cercetate a sitului de la Margina aparține perioadei Laténe. Este vorba despre două gropi apărute la limita vestică a zonei cercetate. Inventarul arheologic al acestora constă din fragmente ceramice, iar într-una au apărut fragmente de la un recipient tip-situlă din lut, decorată cu „kammstrich” pe corp. Din partea de nord-est a Banatului descoperirile de factură dacică lipsesc aproape cu desăvârșire. Cel mai important centru dacic din zonă pare să fie, până acum, cel de la Săvârșin (jud. AR) de pe valea Mureșului. Este vorba despre fortificația dacică de pe „Dealul Cetății” datată în intervalul sec. I î. Chr. – sec. I d. Chr.²⁴. Din zona cursului superior al Begăi se mai cunosc puține descoperiri izolate de piese atribuite perioadei dacice. Menționăm astfel descoperirea unui obiect de argint dacic în zona Făgetului²⁵.

*

* * *

Am dorit prin acest scurt material, cu caracter preliminar, să introducem în circuitul științific cele mai noi descoperiri arheologice din partea de nord-est a județului Timiș, dintr-o zonă în care componenta arheologică a moștenirii culturale este foarte puțin cunoscută. În ceea ce ne privește, ne dorim ca în anii care vor urma să finalizăm prelucrarea descoperirilor arheologice de la Margina, punctul „Dealul Trâmbiței”, iar rezultatele cercetărilor să se regăsească într-o lucrare cu caracter monografic. Acest articol are însă și menirea de a trezi interesul unor tineri cercetători în domeniul preistoriei Banatului pentru inițierea unor noi demersuri științifice în zona la care ne referem și totodată de a nu rămâne nevalorificate descoperirile ultimilor ani, realizate în contextul cercetărilor arheologice preventive de la aceste importante lucrări de infrastructură rutieră. Dacă ne referim doar la descoperirile de tip Balta Sărată, Susani și Gáva, reprezentate și în situl de la Margina este evident că fiecare dintre ele ar reprezenta tentante teme de cercetare pentru un arheolog aflat la începutul carierei care, de ce nu, să se regăsească în viitoare subiecte de doctorat.

²² Alexandru Hegyi, *Perioada de tranziție la epoca fierului în Banat. Aspecte privind cronologia*, în Arheovest II, Interdisciplinaritate în Arheologie. In Honorem Prof. Univ. Dr. Gheorghe Lazarovici, Timișoara, 6 decembrie 2014, Szeged 2014, p. 319-320.

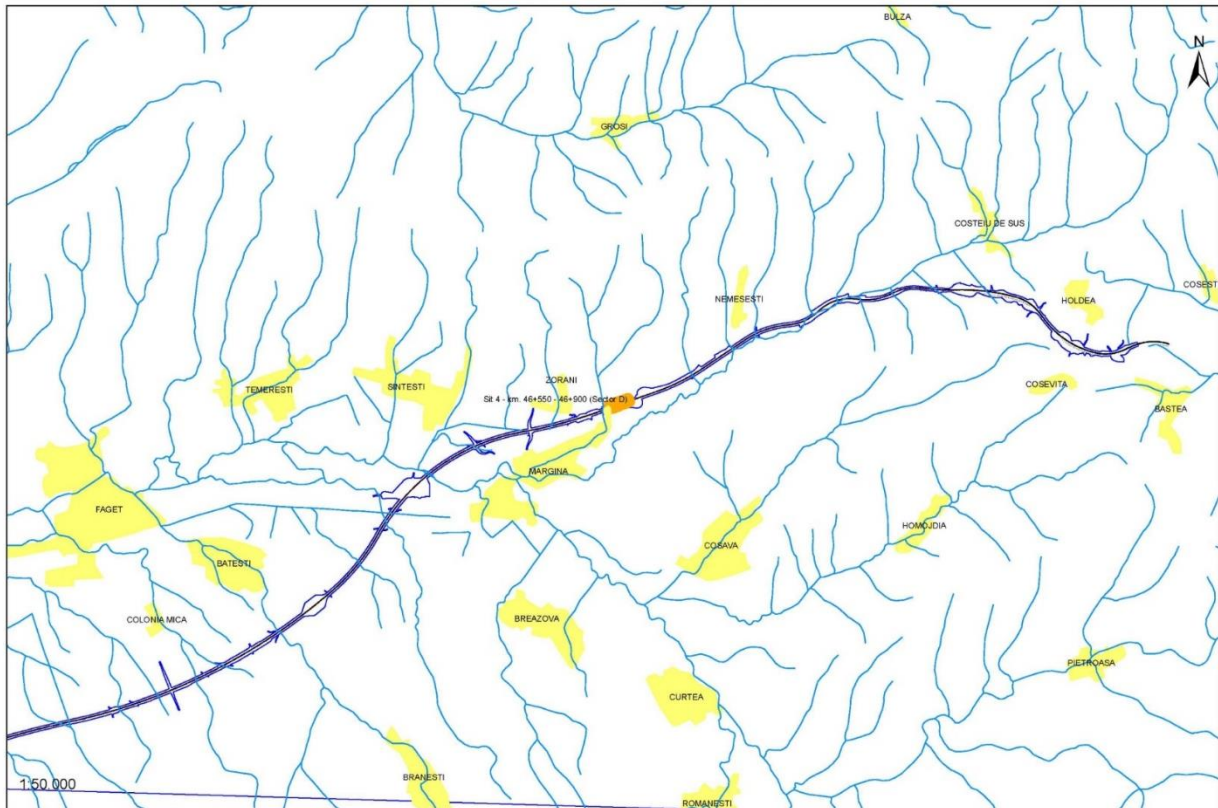
²³ Marian Gumă *op. cit.*, 180 – 181, 183. Descoperiri de factură Gornea – Kalakača sau poate Basarabi au apărut în același context al cercetării arheologice preventive pe acest lot al Autostrăzii Lugoj – Deva în apropiere de Margina, în localitatea Bătești, situl nr. 2, km. 39 + 600 – km. 39 + 850: Cristian Virag, *op. cit.*, p. 28-36.

²⁴ Mircea Barbu, *Așezarea dacică de la Săvârșin*, în Ziridava, XII, 1980, Arad, p. 101-116; Idem, *Așezarea dacică de la Săvârșin*, în Ziridava, XIV, Arad, p. 49-66; Ioan Glodariu, *Arhitectura dacilor*, Cluj – Napoca, 1983, 58.

²⁵ Vlad Vintilă Zirra, Daniel Spănu, *Observații asupra tezaurilor de argint din Laténe-ul târziu*, în Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie, 43,4, 1992, p. 401- 424.

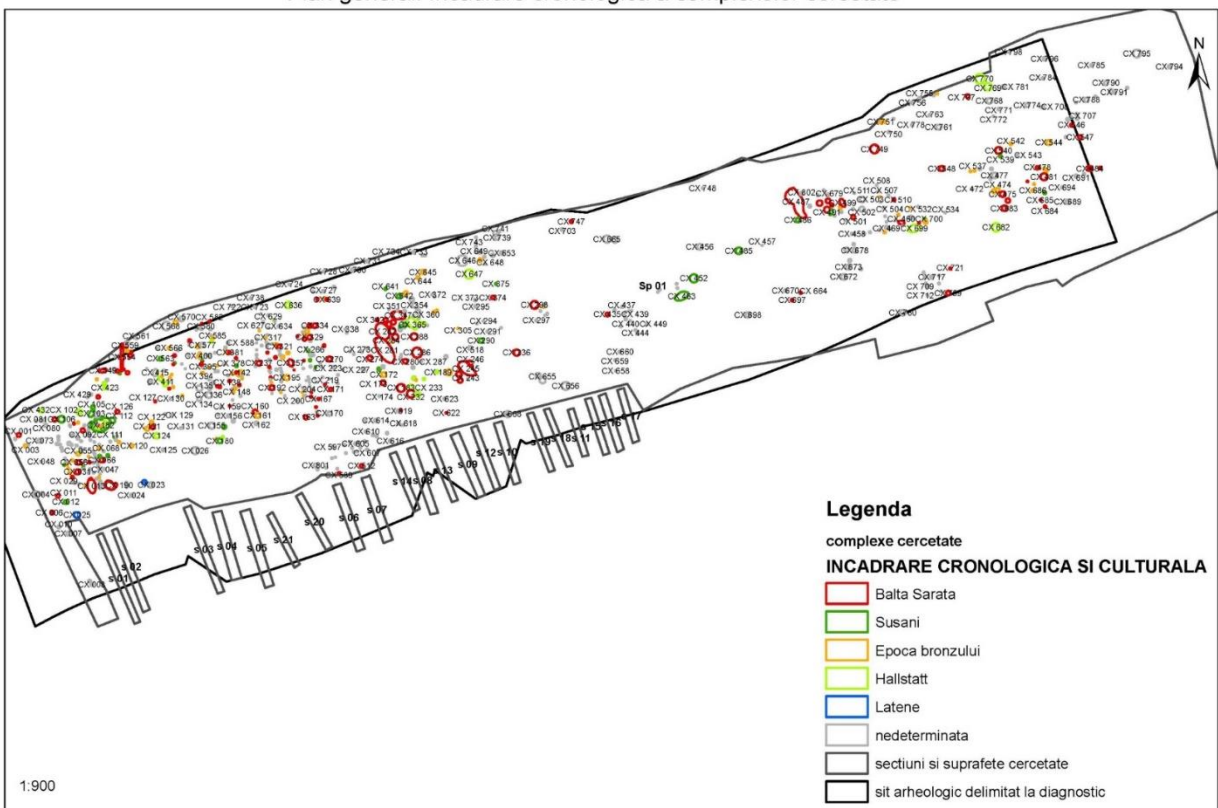
Autostrada Lugoj - Deva, LOT 2. Sit arheologic 4 - km. 46+550 - 46+900.
Plan de încadrare în zonă 1:50.000

Harta 2

Autostrada Lugoj - Deva, LOT 2. Sit arheologic 4 - km. 46+550 - 46+900.
Plan general. Încadrare cronologică a complexelor cercetate

Harta 8

Planșa 1/1. Autostrada LUGOJ – DEVA, lot 2. Plan de încadrare în zonă a sitului arheologic nr. 4 – Margina, „Dealul Trâmbiței”.

1/2. Autostrada LUGOJ – DEVA, lot 2, situl nr. 4. Încadrarea cronologică a complexelor cercetate.

Planșa 2/1. Autostrada LUGOJ – DEVA, lot 2, situl nr. 4, vedere dinspre nord-est la debutul cercetărilor.

2/2. Autostrada LUGOJ – DEVA, lot 2, situl nr. 4. Complexul nr. 637 depunere de vase din Bronzul târziu.

Planșa 3/1-2. Autostrada LUGOJ – DEVA, lot 2, situl nr. 4. Complexe arheologice cu oase incinerate.

Planșa 4/1-2. Autostrada LUGOJ – DEVA, lot 2, situl nr. 4. Ceramică aparținând grupului cultural Balta Sărată.

Planșa 5/1-2. Autostrada LUGOJ – DEVA, lot 2, situl nr. 4. Imagini cu obiectul cu un conținut ridicat de fier descoperit în complexul nr. 282.

Au fost Comnenii de aceeași seminție cu românii balcanici?

Pr. prof. dr. Vasile Muntean

La întâiul Congres internațional de studii bizantine¹ - întrunit la București în 1924 din inițiativa lui N. Iorga -, George Murnu² a expus comunicarea intitulată *L'origine des Comnènes*, ce lansa ideea conform căreia familia domnitoare a Comnenilor (1081-1185), cu reședința în Constantinopol³, era înrudită cu românii din Balcani.

În demonstrația sa, autorul a pornit de la afirmația lui Karl Hopf că, în jurnalul său de călătorie, Benjamin din Tudela a consemnat faptul că bazileul contemporan Manuel I Comnenul (1143-1180) “vădea o simpatie deosebită pentru vlahi, oameni de același neam cu el” (“des Kaisers Manuel Zuneigung zu den *Stammesgenossen* Vlachen”; subl. noastră)⁴. După ce a consultat o versiune din itinerariul respectiv, fără să poată totuși descoperi propoziția aparținând lui K. Hopf - cel mai competent “Herodot” neamț al istoriei Bizanțului, în vremea sa⁵ -, G. Murnu a adăugat că există *de facto* mai multe variante ale textului elaborat de rabinul Benjamin, care măcar una din ele ar fi putut corobora spusele cercetătorului german⁶. În sprijinul tezei sale, același specialist aromân Murnu invoca și alte mărturii, între care indicarea de către literatul, filozoful și istoricul bizantin Mihail Psellos (1018-1078) a locului de obârșie al Comnenilor, satul trac *Comne*, firește în legătură cu toponimul din vecinătate din veacul al XIV-lea, anume “Păduricea Comnenilor”⁷. Așezarea Comne se afla într-o zonă vlahă sau românească, într-o *Vlahie*⁸. Pe deasupra, sub Comneni a ființat un regim de favoare pentru vlahii din Peninsula balcanică⁹.

În atare context, se impun câteva observații: 1) extrasul din istoricul german nu este redat cu acribie, dar aceasta nu afectează esența mesajului transmis. Din acest motiv vom reproduce fidel pasajul în cauză: *des Kaisers Manuel Zuneigung zu den “stammverwandten” Vlachen*¹⁰ = Afecțiunea imperatorului Manuel față de vlahii din aceeași gintă cu el; 2) G. Murnu nu a remarcat detaliul că în pagina precedentă (164, nota 3) K. Hopf indicase ediția folosită din Benjamin de Tudela, însă nici ea nu cuprinde informația cercetătorului german; 3) fără să mai apeleze la o investigare a tuturor edițiilor apărute sau a unor manuscrise mai importante¹¹, G. Murnu a reiterat ipoteza sa în studii ulterioare¹². Apoi, câteva lucrări mai noi au preluat ca verosimile cele susținute de el¹³.

¹ Vezi și Florina Fodac, *Le premier Congrès International d'Études Byzantines (Bucarest, 14-20 avril 1924). Prémises et contexte historique d'organisation*, în *ÉBPB*, V, p. 509 și urm.

² Dorina Rusu, *Membrii Academiei Române, 1866-2016. Dicționar (partea a II-a)*⁵, București, 2016, p. 177.

³ *Istoriya Vizantij* (red. S. Skazkij et alii), II, Moscova, 1967, p. 295 sqq.; M. Kaplan, *Bizanț* (trad. rom.), București, 2010, pp. 30-34; V. Muntean, *Bizantinologie*, II, p. 9 și urm.

⁴ G. Murnu, *Studii privitoare la trecutul românilor de peste Dunăre* (ed. N. -Ș. Tanașoca), București 1984, pp. 152-153. Pentru denumirea *vlah*, a se vedea V. Arvinte, *Român, românesc, România. Studiu filologic*, București 1983, pp. 184-185; A. Armbruster, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*², București 1993, p. 19 și urm.

⁵ Citează din ilustrul bizantinist Karl Krumbacher, *Byzantinische Literaturgeschichte*, München 1897, p. 1069: „Der beste und gründlichste deutsche Forscher auf dem Gebiete der byzantinischen Geschichte ist Karl Hopf”.

⁶ G. Murnu, *op. cit.*, p. 153.

⁷ *Ibidem*, p. 154; în n. 5, are în vedere ediția de la Bonn a lui Ioan Cantacuzino și cartea lui C. Jireček, *Geschichte der Bulgaren*, Praga 1876, p. 389, unde într-adevăr se înregistrează „Komnenenhain” (anul 1337).

⁸ G. Murnu, *op. cit.*, p. 154.

⁹ *Ibidem*, p. 155.

¹⁰ K. Hopf, *Griechenland im Mittelalter und in der Neuzeit*, ediție specială din *Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste* (ed. J. S. Ersch und J. G. Gruber), Leipzig 1867, p. 165 (pe online, din 23. II. 2009).

¹¹ A se vedea M. Freedman, *The Transmission and Reception on Benjamin of Tudela's Book of Travels from the twelfth Century to 1633*, Manchester 2016, pp. 28-68 (online); A. David, *Jewish Travelers from Europe to the East, 12th -15th Centuries*, în *Miscelánea de Estudios Arabes y Hebraicos. Sección Hebreo*, vol. 62/2013, p. 13: peste 24 de exemplare (mss).

¹² Apărute în *Balcania*, I, 1938, p. 16, n. 2, sau în *Analele Academiei Române. Memoriile Secției Literare*. Seria III, tomul IX, 1941, p. 56.

¹³ *Noul Album Macedo-Român*, vol. II, Freiburg i. Br., 1965, p. 339; Al. Gica, *Armânjlj. Figures and Facts*, Constanța 2016, p. 20; Maria Magiru, *Românii balcanici - aromânii*, Biblioteca Culturii Aromâne (Proiect Avdhela), 2016, p. 10;

În anul 1984, bazat îndeosebi pe K. Paparrigopoulos (1815-1891), K. Barzos a respins “originea vlahă” (*vlachike katagoge*) a împăraților Comneni, pledând pentru etnicitatea lor “pur grecească” (*kathara hellenike*), “după cum recunosc (*sic!*) până și bizantinologii slavi”. Totodată, cercetătorul elin și-a manifestat rezerva față de teoria “apuseană” (proveniența suveranilor din Tracia: *dytike ap’ te Thrake*), adoptând pe cea “răsăriteană”, anatolică (*anatolike*)¹⁴.

Și în acest caz sunt necesare niște sublinieri: 1) împotriva tezei lui Murnu, Barzos nu a adus niciun contraargument solid; 2) în mod interesat, același autor grec nu a folosit precizările lui F. Chalandon (citată !) care a acceptat ca reală informația învățatului Mihail Psellos privind așezarea europeană Comne, pe când alt grec pe nume K. Amantos - deja în 1938 - în chip corect a localizat în Tracia leagănul dinastiei Comnene, adică în satul Comne¹⁵; este adevărat că mai târziu Comnenii vor achiziționa bunuri imobiliare în Asia Mică, în Paflagonia, nu departe de Kastamon (astăzi Kastamuni)¹⁶; 3) A. A. Vasiliev, menționat ca bizantinist slav, realmente nu a susținut obârșia asiatică a Comnenilor¹⁷.

În continuare, apreciem că este util să prezentăm și alte elemente și reflecții, în scopul soluționării irevocabile a actualei teme. Neîndoielnic, aserțiunea lui Karl Hopf trebuie luată în considerare, deoarece cuvântul-cheie (“*stammverwandten*”) este pus în ghilimele, ceea ce înseamnă că el l-a împrumutat fie dintr-un manuscris din opera evreului Benjamin, fie din altă sursă neindicată în aparatul critic. Parcurgând expunerea sa, am constatat că specialistul neamț nu a agreat parada de erudiție, citatomania (ne referim la trimiterile bibliografice infrapaginale). Cu toate acestea, a inventariat o bibliografie generală extrem de bogată în p. 68 și urm. Interesant de remarcat că același Hopf a etichetat ca *imprecisă* (“ungenau”) ediția pe care a utilizat-o, cea scoasă de A. Asher (*The Itinerary of Rabbi Benjamin of Tudela*) la Londra - Berlin, în 1840. De reținut și aceea că teza lui George Murnu a fost considerată demnă de atenție de către bizantinologii străini de marcă; unul deja e pomenit (A. A. Vasiliev)¹⁸.

Evident, un cercetător meticolos ar avea șansa să identifice *in extremis* lucrarea din care s-a inspirat K. Hopf ce nu poate nicidecum să fie acuzat de superficialitate ori de falsificarea unor date istorice. De notat în subsidiar că simpatia sau înclinarea lui Manuel I Comnenul nu s-a îndreptat exclusiv înspre românii sud-dunăreni; de pildă, cu prilejul unei expediții contra regatului ungar spre a-l aduce la ascultare, acest bazileu a făcut donații mănăstirii întemeiate în preajma anului 900 de voievodul bănățean Glad, ctitorie situată în sudul Banatului lângă Dunăre. Iată textul: „...*quondam Glado et Manuele monasterio vestro collatis*”. Pe cel din urmă l-am identificat cu împăratul constantinopolitan. Pe urmă, mai multe cruci pectorale bizantine din secolele VI-XII, deci și din perioada Comnenă, expuse azi la Muzeul Banatului din Timișoara, provenind din locuri neprecizate din sudul Banatului (de pe ambele maluri ale fluviului), au firește importanța lor; unele din ele vor fi fost purtate de cărmuitori bisericești. De adăugat că politica danubiană a Comnenilor a determinat o afluență de monede bizantine și în S-V României de azi, monede ce confirmă prin număr și arie nu numai relațiile comerciale, ci și ruta operațiilor militare, ba chiar prezența temporară a unor

Just how „Greek” was the Byzantine Empire ?, în *Macedonian Truth Forum* (material postat pe internet în 2. X. 2018), pp. 213-214, notele 1 și 2.

¹⁴ K. Barzos, *He Genealogia ton Komnenon*, Tesalonic 1984, p. 26.

¹⁵ Cf. *ODB*, II, p. 1143. Pe aceeași linie s-au poziționat, de exemplu, L. Bréhier (*Vie et mort de Byzance*², Paris 1969, pp. 222 și 494, n. 1703), S. Dașkov (*Dicționar de împărați bizantini*, trad. rom., București 1999, p. 307) și Al. Každan (autorul medalionului „Komnenos”, din lexiconul *ODB*, citat la începutul prezentei note). Vezi și N. Bănescu, *Istoria Imperiului bizantin* (ed. T. Teoteoi), II, București 2003, p. 649, în egală măsură K. Sathas - alt renumit bizantinist - care, în *The History of Psellus* (în limba greacă), Londra, 1899, p. 275, sub voce, a notat că de la *patria* lor, Cómne, s-au numit Comneni viitorii cărmuitori ai Bizanțului.

¹⁶ Tot F. Chalandon (*Essai sur le règne d’Alexis Ier Comnène*, Paris 1900, p. 21, n. 5) a arătat - fundamentat - că Paparrigopoulos a greșit când a desemnat Paflagonia locul de sorginte al Comnenilor.

¹⁷ A. A. Vasiliev, *Histoire de l’Empire byzantin* (trad.), II, Paris 1932, p. 1: familia greacă a Comnenilor provenea dintr-un sat așezat nu departe de Adrianopol, dar îndată la subsol același autor adnotează că „recent” s-a emis ipoteza - se referea la comunicarea lui G. Murnu din 1924 - că acești Comneni s-au născut într-un ținut al vlahilor, într-o *Valahie*.

¹⁸ Vezi nota anterioară. De asemenea Georgina Buckler, *Anna Comnena. A Study*, Oxford 1929, p. 265 (însemnare din cartea lui G. Murnu, *op. cit.*, p. 49, n. 106, făcută de regretatul Prof. N. -Ș. Tanașoca, editorul științific). La rândul său, Georgina Buckler (ediția a II-a, Oxford 1968) este citată de Bárbara Letícia Chimentão, *Anna Comnena e os saberes de uma princesa na Idade Média (séculos XI e XII)*, Curitiba 2015 (Universidade Federal do Paraná, online), p. 11.

garnizoane; la rândul său, geograful și cartograful arab al-Idrisi/Edrisi din secolul al XII-lea relatează că unii comercianți „greci”, adică bizantini, făceau negoț în părțile Banatului¹⁹.

Încă o chestiune ce merită a fi relevată: în *Chronographia* (VII, I, 8), mai bine zis în *Istoria* lui Mihail Psellos, găsim știrea că garda de corp a lui Isaac I Comnenul (1057-1059) era constituită doar din luptători *de același sânge cu el* – „epi toutois syngenikō hemati to sōma pistevsas...”²⁰, și nu *din propria familie* („from his own family”), precum vedem tâlmăcită expresia cu pricina în unele versiuni englezești, deoarece înainte de a renunța la domnie, călugărindu-se - fiind foarte grav bolnav - , împăratul de care vorbim și-a luat rămas-bun de la soție, fiică, frate și nepot (VII, I, 89). Ținând seama de faptul că tot M. Psellos precizase într-o altă scriere (cum s-a mai spus) că primii Comneni erau originari din Comne - localitate aflată într-o zonă prin excelență vlahă, potrivit unor documente diacronice vrednice de crezare²¹ -, avem convingerea că în ceea ce privește inșii din garda personală a lui Isaac avem de-a face cu vlahi, oameni de la munte sau munteni, nu puțini inși din acest neam fiind prezenți cu ocazia intrării grandioase a aceluiși Isaac în Cetatea de pe Bosfor (VII, I, 40), munteni consemnați altminteri - într-o circumstanță diferită, însă, și numărând atunci 5 000 de războinici - de către Ana Comnena în opera închinată părintelui său, Alexie I Comnenul (1081-1118); acești *munteni* „nu pot fi decât vlahi”, cum accentuează un competent specialist străin²².

Înainte de a încheia, să amintim în plus că marele bizantinist britanic Steven Runciman (1903-2000) a punctat că tatăl împăratului Isaac Comnenul *a fost un militar din Tracia, după toate probabilitățile un vlah* - „His father was a Thracian soldier, probably a Vlach”²³, iar într-o monografie apărută acum câțiva ani dincolo de Ocean și dedicată eruditei scriitoare Ana Comnena (1083-1153), se afirmă că motivul eludării de către ea a originii umile a Comnenilor este că ei ar fi descins din vlahi balcanici²⁴, raționament specificat de însuși George Murnu la timpul său²⁵.

Pe temeiul considerațiilor înșirate *supra*, până la rezolvarea definitivă a problemei de față, înclinăm să credem că e posibil ca și românii din dreapta Dunării să fi dat Bizanțului o casă imperială; se știe că persoane din unele etnii străine (cazară ori armeană, bunăoară) au accedat, la un moment dat, pe tronul împărătesc de la Constantinopol.

¹⁹ Pentru acest paragraf, să se vadă comentariul și literatura de specialitate din volumul propriu, *Contribuții*, pp. 70-71, inclusiv notele. Citatul în latinește l-am preluat de la E. Glück, *Cu privire la istoricul părților arădene în epoca voievodatului lui Ahtum*, în vol. colectiv *Studii privind istoria Aradului*, București 1980, p. 147, n. 83; autorul însă nu l-a recunoscut pe bazileul bizantin. Cf. și Alois Tăutu, *Griechische Klöster im mittelalterlichen Ungarn*, în rev. *Buna-Vestire*, Roma, XIV, 1 (1975), pp. 185-186.

²⁰ Textul elin editat de K. Sathas (vezi n. 15), p. 192, rândul 4 de sus; dacă garda personală în discuție ar fi fost *romeică* (bizantină), cu siguranță că ar fi fost denumită cu acest termen consacrat, căci epitetele *elin*, *romei* și *romeic* au fost utilizate de Psellos în alte locuri (în originalul grec: III, 9 din p. 30; V, 36 din p. 86; VII, I, 70 din p. 223 etc.). Compară cu Mihail Psellos, *Cronografia* (trad. R. Alexandrescu), Iași 1998, pp. 146 (§ 8), 36 (§ 9), 73 (§ 36) și 168 (§ 70).

²¹ Amănunte la G. Murnu, *op. cit.*, p. 154.

²² *Alexiada* (trad. de Marina Marinescu, note de N. -Ș. Tanașoca), II, București 1977, pp. 17-18 (n. 1: afirmația dintre ghilimele aparține primului editor, Bernard Leib); cf. *FHDR*, III, p. 548, nota adițională.

²³ Am împrumutat citatul din opera sa în trei tomuri, *A History of the Crusades*, vol. I, Cambridge University Press (*Paperback*), 1987/1999, p. 54; operă transpusă și în românește.

²⁴ A se revedea n. 18: lucrarea semnată de B. L. Chimentăo (aceeași p. 11).

²⁵ G. Murnu, *op. cit.*, p. 152.

p.-s. Și pe această cale aduc alese mulțumiri Dlui acad. Ioan-Aurel Pop care a parcurs paginile de față, cu concluzia: „Articolul este judicios, ca toate cele scrise de Dvs., și merită publicat. E bine să fie readusă în atenție chestiunea”. A se vedea și publicația *Învierea* (Timișoara), nr. 82/2019, pp. 6-8.

Despre numele și sigiliul satului Rădmănești

Prof. dr. Sofronie Mureșan

Localitatea Rădmănești aparține comunei Bara, din județul Timiș și este situată în partea de vest a țării noastre, la intersecția paralelei de 45°55' lat. N cu meridianul de 21°54' long. E, în zona piemontană de vârstă pliocenă a Dealurilor Lipovei, la o altitudine medie de circa 176 m.

Teritoriul satului Rădmănești se învecinează la nord cu satul Bruznic din județul Arad, la est cu Ohaba Română din comuna Ohaba Lungă, la sud cu satele Dobrești, Lăpușnic și Bara, iar la vest cu satul Spata.

Satul este situat la o distanță de 68,8 km față de municipiul Timișoara și la 31,1 km față de municipiul Lugoj. Cea mai apropiată gară este Balinț pe ruta Lugoj – Făget – Iia – Deva, la o distanță de 16 km.

Legăturile cu Timișoara și Lugoj se realizează prin drumuri locale sau județene.

Numele satului în documente și pe hărți

Satul **Rădmănești** apare în documentele medievale și în izvoarele cartografice ale vremii sub diferite grafii. Locuitorii îi pronunță numele *Rămăneșc, Răcmăneșc*¹.

Prima atestare documentară este din anul 1437 când satul este menționat sub numele de **Radmanocz**², apud Suciuc C.³, sau **Radmanowcz**⁴, apud Prodan D.⁵

Coriolan Suciuc în dicționarul menționat anterior, notează considerăm noi, greșit, că în anul 1454 satul s-ar fi numit **Radfalva**. Ungurii au echivalat în multe cazuri românescul **-ești** cu cuvântul magh. **falu „sat” sau** var. sale **falău, faleu, faleou, falua, falva, folwa** (Jordan, Top. rom., p. 180-183, prezintă o listă din care se poate constata asta).

Încercăm în cele ce urmează să argumentăm această afirmație. Istoricul maghiar Csánki Deszö vorbește despre o localitate dispărută în părțile Belintului⁶, la vest de Lugoj, atestată în anul 1369 sub forma **Radefalva**. Se pare că „villa Rad,, dintr-un document din anul 1370 se referă la aceeași așezare⁷. Localitatea mai este consemnată, cu nume maghiarizat, în anul 1389 : **Radafalva**⁸ „*Item possessio Radafalvavocata, cum quindecimjobagionibus...*”,⁹. La fel ca E. Petrovici, și noi credem că editorii lucrării *Documnetia historiae in Hungaria illustrantia* greșesc atunci când încearcă să identifice această localitate dispărută cu Radmanowcz, care a fost numită de români tot deauna Rădmănești¹⁰.

Istoricul maghiar Pesty Frigyes, legat de această așezare (Radafalva) se întreabă doar dacă ea se afla în vechiul județ Timiș sau Caraș¹¹, iar pe o altă localitate **Radfalwa** o identifică cu Rădmănești, părere la care subscrie și Csánki D.¹². După E. Petrovici (loc.cit.), nici această părere nu poate fi susținută, dată fiind forma net distinctă a celor două oiconime. Rădmănești este derivat de la numele

¹ ****(1980), *Noul Atlas lingvistic pe regiuni, Banat. Date despre localități și informatori*, Editura Academiei, București.

² Csánky Deszö, *Magyarország történeti földrajza a hunyadiakkorában* (Geografia istorică a Ungariei pe timpul Huniazilor), vol. I, Budapesta, 1890, p. 761. Vezi copia diplomei în limba latină, la Markișandor, *Diplomatarium Aradiense*, p. 98, Arhivele Naționale Arad (mai departe A.N.A.), manuscris 136.

³ Suciuc C. *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, Editura Academiei, București, 1967, vol. I, p. 204.

⁴ Csánky Deszö, *op. cit.* p. 761.

⁵ Prodan D. *Iobăgia în Transilvania în sec. XVI-lea*, vol. II, Editura Academiei, București, 1968, p. 23. În subsolul p. 23, nota 1 prezintă o listă contemporană *Nominavillarum ad castrum Solymos vocatum pertinentium in comitatibus Orodienzi et Themesiensis existentium*, în care localitatea apare transcrisă în grafia originalului.

⁶ Csánky Deszö, *op. cit. II*, p. 59

⁷ Ioan Pătruț și Malvina Pătruț, *Toponimice bănățene în -ești (II)*, în „Cercetări de lingvistică”, Anul XIII/1968, nr. 2, p. 203.

⁸ Pesty Frigyes, *Krassó vármegye története*, (Istoria comitatului Caraș), vol. III., Budapesta 1884, p. 190

⁹ *Documenta historiae Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapesta, 1941, p. 361.

¹⁰ E. Petrovici, *Vechimea atestării sufixului -esc (pl.-ești)*, în „Cercetări de lingvistică”, Anul XIII/1968, nr. 1, p. 33.

¹¹ Pesty Fr. *Op. cit.* Vol. II/2, p. 132.

¹² Csánky Deszö, *op. cit. II*, p. 59

de persoană Radmanși nu Radu (Rad= Radu; falva= sat). La această opinie, adăugăm și punctul nostru de vedere, susținut de documente istorice care încearcă să dezlege misterul.

Toată confuzia pornește de la Diploma din anul 1454 prin care Capitlul din Arad în urma actului de donație din 30 ianuarie 1453 al regelui Ladislau al V-lea, și a mandatului dat la 14 septembrie 1453, îl introduce pe Iancu de Hunedoara în proprietatea districte lorr omânești Suggya, Mănăștiur, Bujorși Fârdia. Dindistrictul românesc Suggya (Susani) sunt menționate 14 sate, între care apare alături de *Lewkwsfalua* (Leucușești), în grafia **Radfalwa**, localitatea dispărută Rădești¹³. Localitatea în diplomele din secolul al XVI-lea apare în grafiile: **Radesth** (1506), (1510), (1512) și **Radysth** (1529)¹⁴. În conda detaliată de recensământ (*defter-i mufassal*) din anul 1579 a nahiyei Șudiyadinsandjakul Timișoarei Rădești (*tc. Radeșt*), amplasat la sud de satul Cladova este „nelocuit de supuși nemusulmani, agricultura făcându-se cu [săteniaduși] din afară” aduce un venit de 150 akçe¹⁵. Localitatea apare pe harta lui P. Engel ¹⁶ în sudul nahiyei Șudiya. În nord, districtul se întinde până la Ohaba Lungă.

Satul Rădmănești nu a aparținut niciodată de districtul Sugya și implicit nici de cetatea Hunedoarei. El a aparținut în toată această perioadă de cetatea Șoimoș. Astfel, într-o diplomă datată 3 ianuarie 1477, apare alături de alte sate din zonă : Bruznic, Lăpușnic, Dobrești, Spata, etc., în grafia **Radmanowcz**¹⁷.

În aceleași documente din: 8 decembrie 1506 ¹⁸ și 22. martie 1510¹⁹, apar ambele localități (sic !), scrise cu grafii diferite: **Radmanowczj** (Rădmănești) aparținând de Șoimoș și **Radesth** dindistrictul Sugya, ce ținea de castelul de la Hunedoara.

Documentele de donație din prima parte a secolului al XVII-lea îl menționează cu numele de **Radmonoch** la 1602 ²⁰ și **Radmanoczit** la 1607²¹, iar mai târziu **Radmanóczit**²².

În notele lui Marsigli de la 1690-1700 este utilizat oicoinimul **Radmanovecz**,²³ iar în Conscripția din anul 1717 este menționată denumirea: **Radmanuvsci**²⁴.

Prima hartă pe care apare satul este Harta districtelor Lipova și Făget ridicată de austrieci în perioada 1718-1719²⁵. Numele satului scris **Raitmaniest** însoțește simbolul de așezare locuită. Cu denumirea de **Radmoniest** apare și pe Harta lui Mercy din anii 1723-1725, în Districtul Lipovei ²⁶ (Foto 1).

¹³ Pesty Fr. *Op.cit.* vol.III, p.397. Diploma este reprodusă după: Teleki.J. *Hunyadiak kora Magyarországon*, Pesta, 1853, vol. X, pp. 409-411.

¹⁴ Pataki I., *Domeniul Hunedoara la începutul secolului al XVI-lea*, Editura Academiei, București, 1973, Anexa 1. p. 291-295. Localitatea mai este menționată și la pp. 133, 142, 148, 161, 218. Nu este sigur că localitatea este identică cu Rădmănești (?), v. p.342.

¹⁵ T. Halasi-Kun, *The Rumanians of Districti Volahales Monostor and Sugya*, p. 277. Apud C.Feneșan, *Vilayetul Timișoara 1552-1716*, Timișoara, 2014, p. 165, care preia identificarea greșită a localității dispărute Rădești cu Rădmănești.

¹⁶ P. Engel, *A Temesvári és Moldovai szandzsák török kori települései (1554-1579)*, Szeged, 1996. Concepția de autor a hartei este întocmită de M. Kratochwill.

¹⁷ Magyar Országos Levéltár, Diplomataikai Levéltár, mai departe M.O.L. Dl. 17902. Vezi copia diplomei în limba latină, la Marki Șandor, *Diplomatarium Aradiense*, p.100, A.N.A., manuscris 136.

¹⁸ M.O.L. Dl. 37794.

¹⁹ M.O.L. Dl. 37870.

²⁰ C. Feneșan, *Diplome de înnobilare și blazon din Banat*, p. 35; vezi și *Báthory Zsigmond Királyi Könyvei 1582-1602*, în *Erdélyi Történelmi Adatok*, vol. VII.3. Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása Kölosvár, 2005, p. 514.

²¹ P.Frigyes, *Krassó...* vol. III-IV, p. 236, doc.nr.512, Budapesta 1884; N.Dobrescu, *Fragmente privitoare la Istoria Bisericii Române*, Budapesta, 1905, p. 14-15.

²² Marki Șandor, *Aradvármegye és Arad zabad királyi város monographiaja*, (Monografia comitatului Arad și a cetății regale Arad), Arad, 1895, vol. II, p.154.

²³ Binder P., *Lista localităților din Banat de la sfârșitul secolului al XVII-lea*, în *Studii de istoria Banatului*, vol.II, Timișoara, 1970, p.67.

²⁴ Suciu C. *Op.cit.*, vol.I., p.71.

²⁵ *Mappa Von dem Lippovaer und Facseter District...* (1:144000), Österreichisches Staatsarchiv /Kriegsarchiv Wien, Kartensammlung (mai departe K.A.), B.IX.a 630.

²⁶ *Der Temesvarer Bannat*, (1:255000), K.A.: B.IX.a 554, Muzeul Banatului Timișoara (mai departe M.B.T.), nr. inv. 368. Vezi și *Krassó...* vol. II-2, p. 133-134.

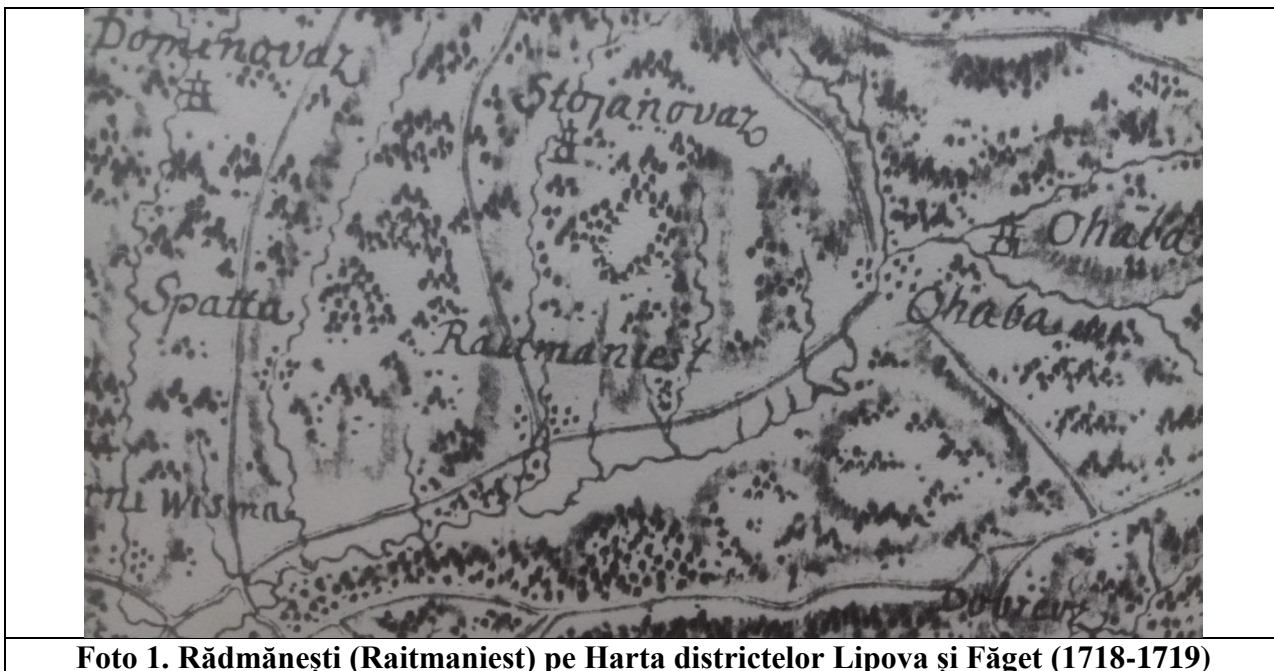

Foto 1. Rădmănești (Raitmaniest) pe Harta districtelor Lipova și Făget (1718-1719)

În Conscriptia fiscală din anul 1743 satul este consemnat în grafia **Radmonestie**²⁷.

Pe harta oficială austriacă din anul 1761²⁸ figurează cu numele **Radmaniest** în același district.

Începând cu Harta lui Elmpt din anii 1769-1772²⁹ (Foto2), ca și pe următoarele care s-au bazat pe aceasta: B.Zischka (1780)³⁰, Fr. Griselini(1776)³¹, *Charte vom Bannat* (1784)³² satul este scris cu aceeași grafie oficială **Radmaniest**.

Pe unele hărți de la sfârșitul secolului al XVIII-lea ale autorilor: Schraembl F. A. (1788)³³, Benedicti H.(1789)³⁴, Sotzmann D.F.(1790)³⁵ și Müller F. J. (1792)³⁶, satul figurează în aceeași grafie.

²⁷ Vezi Conscriptia publicată în anexă și comentată de B.Surdu, *Aspecte privitoare la situația Banatului în 1743*, în Anuarul Institutului de istorie din Cluj, Tom.XIII/1970, Editura Academiei, p.7-68.

²⁸ *TemesvarBannatabgetheilet in seine District und Process*, (1:260000), K.A.:B.IX.a 563, M.B.T.,nr.inv.369.

²⁹ Elmpt Ph.von., *OriginalAufnahmskarte des Temesvarer Banats* (1:28800), K.A.:B.IX.a 577.

³⁰ Zischka B., *Charte von TemeswarerBannat...* (1:360000), K.A.:B.IX.a568.

³¹ Griselini Fr., *Tabula Bannatus Temesiensis...* (1:480000), K.A.:B. IX. a 567; M.B.T. nr.inv.372,355.

³² *Charte vomBannat*, (1:192000), K.A.:B.IX.a581.

³³ Schraembl F.A., *TemeschwarerBannat...* (1:570000), M.B.T.nr.inv.379.

³⁴ Benedicti H., *Le Bannat de Temeschwar...* (1:49 6000), K.A.:B.IX.a 569, M.B.T.nr.inv.374.

³⁵ Sotzman D.F., Barzellini J., *KartevomTemeschwarerBannat...* (1:570000), M.B.T.nr.inv. 373.

³⁶ Müller J.F., *MappanovissimaRegnorumHungariae...* (1:700000), B.A.R.H.II.269, A.N.A.Cota II/125.

Foto 2. Rădmănești pe Harta lui Elmpt. (1769-1772)

Dicționarul lui Korabinsky J.M.(1786)³⁷ îl scrie **Radmanest**, iar dicționarele maghiare ale lui Naghy L.(1828)³⁸ și Fénes E.³⁹ folosesc numele **Radmanyest**, în timp ce lexiconul german apărut la Leipzig în anul 1865, sub redacția lui A. Stark, îl scrie **Radmanyesti**⁴⁰.

Etimologia numelui

Numele provine din numele de grup **rădmănești** <antrop. rom. **Radman**; cf. și antrop.scr. **Radman**⁴¹ + sufixul **-escu** (pl.-**ești**). Pentru sufixul **-man**, cf. Șişman, Şuşman Vucman⁴².

Domnul profesor Simion Dănilă pornește de la forma populară a cuvântului, mult mai fidelă etimonului decât variantele istorice în diferite limbi străine și analizează cele două forme pe care le-am menționat după NALR-Banat. Date⁴³.

Prima variantă este **Răcmăneșc**, din care consoana dentală **-d-** dinaintea consoanei nazale **-m-** s-a transformat în guturala **-c-**, precum, de ex., **Rodna** se pronunță dialectal **Rocna/Rogna** (Iorgu Iordan, Toponimia românească, București, 1963, p. 99); **Sătmar** devine **Săgmar** la Boinești, com. Bixad SM (*Antologie dialectalo-folclorică a României. Ediție critică și prefață de Constantin Otobăcu*, vol. I, București, 1983, p. 466), după cum numele de familie **Szakmary** de la Otelec TM provine tot de la **Sătmar** (Lista abonaților la serviciul telefonic din municipiul Timișoara și

³⁷Korabinsky J.M., *Geographifch – Historisches und Produkten von Ungarn Lexicon*, Presburg, 1786, p. 591.

³⁸ Nagy Ludovicus, *Notitiae politico-geographico-statisticaeinclytiregniHungariaepartiumqueeidemadnexarum, tom.I*, Buda,1828, p.184.

³⁹FényesElek, *Magyarországgeographiaiszótára, mellybenmindenváros, faluéspszta, betűrendbenkörülményesenleirtatik* (Dicționarul geografic al Ungariei), Ed.I.vol.I-VI, Pesta,1851,Kozma Vazul, p.273.

⁴⁰ Stark A., *Ritter's geographisch-statistischesLexikonüber die Erdtheile, Länder, Meere, Buchten, Häfen, Seen, Flüsse, Inseln, Gebirge, Staaten, Städte, Flecken, Dörfer, Weiler, Bäder, Bergwerke, Kanäle,etc.*, vol.I,Leipzig, 1865, p. 438.

⁴¹ Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, t.II. (1972), Zagreb, p. 367; V.Frătilă și colab. *Dicționarul toponimic al Banatului* (R), p. 287-288).

⁴² Pătruț I.,Malvina P.*op. cit.*,p. 204.

⁴³ Mulțumesc și pe această cale Domnului Profesor Simion Dănilă pentru aceste precizări, pentru recomandările bibliografice făcute, cât și pentru contribuția Domniei Sale la realizarea capitolelor referitoare la toponimie și onomastică, fără de care această lucrare ar fi fost incompletă.

județul Timiș 1982, p. 546); a se vedea și variantele istorice ale *Satului Mare*: 1213 *castrum Zathmar*; 1556 și 1577 *Zakmar*, 1591 *Szakmar*, 1594 *Sacmar*, 1602 *Sackmar*; 1564 *Zegmar*, 1590 *Saggmar*, 1603 *Sagmar*; și o variantă chiar fără *-t-*: 1332 *Zamar*. Pornind de la asemenea transformări, putem deduce că antroponimul *Rădman*, menționat în Dicționarul onomastic românesc al lui N. A. Constantinescu, București, 1963, în continuare DOR, p. LXIII, dar nediscutat în cuprinsul cărții, stă și la baza oiconimelor *Răgman* PH și *Răgmani* MS (acesta cu var. administrative *Rîgmani*, *Rigmani*, magh. *Rigmany* și istorice: 1567 *Rijgmanij*, 1602 *Rigmany*, 1644 *Rikmany*, 1825 *Rittmany*, 1850 *Ritman*, 1854 *Rigmany*, *Ritman*). Antroponimele *Răcman*, *Regman* (apud Iorgu Iordan, Dicționar al numelor de familie românești, București, 1983, în continuare DNFR, p. 389 și 392), la care îl mai adăugăm și pe *Ricman* (DOR 361), fac parte din aceeași familie a lui *Rădman*.

În a doua variantă, *Rămăneșc*, procesul a mers mai departe ducând la dispariția totală a lui *-d-*, similar cu numele de familie *Oroniceanu* din Giarmata TM (Lista abonaților..., p. 528), care provine de la *Horodniceanu* (cf. numele localităților din jud. Suceava *Horodniceni*, *Horodnic de Jos*, *Horodnic de Sus*). Dar sufixul *-ești* a rămas perfect recognoscibil, în ambele variante dialectale, sub forma *-eșc*. Aceasta dovedește că suf. *-man*, absolut nealterat, deși atipic în onomastica noastră, a fost acceptat de popor și poate chiar să dateze de la înființarea localității.

Cu toate acestea, Domnul Profesor nu exclude și varianta ca satul Rădmănești să se fi numit la început *Rădești* (de la numele de grup rădești, adică „iobagii, oamenii, moșia, satul lui Radu”), cu un *-ești* care exprimă filiația și apartenența. Spun asta fiindcă, studiind mai atent mica listă de antroponime cu *-man* (DOR, p. LXIII și apoi pe fiecare în parte sub voce în cele trei părți ale volumului, cât și lista lui Bogrea din DR IV 2, p. 859-861, dar și DNFR), am dedus că multe se pot explica prin nume de persoane + *-man*, sinonim al lui *-ești*. De pildă, valoarea de sufix augmentativ a lui *-man* nu poate fi acceptată în cuvintele de mai jos, unde este clar că el exprimă filiația (într-un document din 1660 citim: „Turcuman feciorul Turcului”): *Aldoman* < *Aldea*; *Băldiman*, *Beldiman* < *Băldea*, *Beldie*, *Beldy*; *Butuman* < *Butu* (cf. *Butescu*); *Dragoman*, *Drăgoman*, *Drăguman* (nu „tălmaci”!) < *Dragu* (cf. *Dragomănești* VS); *Dudiman*, *Duduman* < *Dudea*, *Dudu*; *Fodorman* < *Fodor*; *Gâlman* < *Gâle(a)* (cf. bg. *Găla*); *Gârdoman* < *Gârdu*, *Gârde* (cf. bg. *Gârdea* și *Gârda* AB); *Giurgiuman* < n. pers. *Giurgiu*; *Iliman* < *Ilie*; *Lodroman* < n. pers. *Lotru*, *Lotrea*; *Motoman* < *Motu*; *Neguman* < *Neagu*; *Nicomman* < *Nicu* (cf. gr. *Nikomannis*); *Petriman*, *Petriaman*, *Petroman* < *Petre(a)*, *Petru* (cf. *Petroman* TM cu var. sale istorice: 1333 *Petree*, 1334 *Petri*, *Petre*, 1436 *Pettra*; *Petrova* MM cu var. ist.: 1460 *Peterman* și *Petermanfalva* ș. a); *Stăneman* < *Stănea*; *Șișman* < *Șișu(l)* (cf. bg. *Șișman*); *Șușman* < *Șuș(a)*, *Șușu(l)* (cf. bg. *Șușman*); *Todorman* < *Todor*; *Tuliman* < *Tul(e)a* (cf. bg. *Tule*); *Țuțuman* < *Țuțu*, *Țuțea* (cf. bg. *Tsutso*, *Tsutsa*; gr. *Țutsos*, *Tsutsu*); *Țuțurman* < *Țuțur(ea)* (cf. *Țuțora* IS, *Țuțuru* VL) ș.a.

În cea mai mare parte a lor, cuvintele românești împrumutate din slavă păstrează fricativa labiodentală *-v* atât în substantivele comune, cât și în cele proprii. (Petrovici 1936, 178-179).

În privința slavizării numelui Rădmănești prin înlocuirea lui *-ești* cu sufixe slave echivalente, Simion Dănilă consideră că, formațiile românești în *-oț(u)*, provenite din sufixul toponimic scr. *-ovič*, *-ovac* la locativ: *-ovcu* > *-*oucu*, devin mai departe, prin monoftongarea lui *-ou-*, *-ocu* > rom. *-oțu*, cu u final identificat de români cu articolul enclitic: *Bilcôt* „deal în hotarul Rudăriei”, notat pe hărțile austriece *Belcovețu* (la Ioniță, Glosar 59: *Belcoț*, la Putna); *Găbroțu* „pârâul care formează granița între Bănia și Rudăria” (pe hărți: *Gabrovețu*), cu specificarea că în „Iugoslavia sunt mai multe localități cu numele *Gabrovac*”; *Gârboțu* „numele popular al satului *Gârbovăț*” (pe hărțile austriece: *Gerbovetz*), cf. ntop. scr. *Grbovac*, *Grbovci*.⁴⁴

Despre raportul dintre forma slavă *Radmanowcz* (<slav **Radmanovici* sau **Radmanovici*) și forma românească *Rădmănești* cf. *Dacoromania* X, p. 342.

Locuitorilor din Rădmănești li se spune, de către cei din satele vecine, *broscări*. Și aceștia porecleau pe cei din satele vecine. De exemplu, bruznicării erau numiți *cuci*. Circula și o poezie ce caracteriza satele din jur în diferite variante. Varianta pe care o spuneau rădmăneștenii era: „*Spata – sparta, Bara – răsfirata, Lăpușnic – afumat, Hodorong – Dobrești, Lunca – Rădmănești*”.

⁴⁴ Simion Dănilă, *Sub fascinația lingvisticii bănățene. Cercetări ipoteze, note de lectură*. Ed. Eurostampa, Timișoara, 2012, pp. 118-119.

Sigiliul satului

Din anul 1778 toate satele și comunele din Banat aveau sigilii proprii⁴⁵, prin urmare și satul Rădmănești.

Dar, primul sigiliu al satului Rădmănești, pe care îl cunoaștem, a fost aplicat pe documente la jumătatea secolului al XIX-lea (Foto3 a.)⁴⁶. El a fost identificat în anul 1851 și are legenda scrisă în limba maghiară deoarece după anul 1830 în administrația din Banat se impune limba maghiară ca limbă oficială.

Este un sigiliu rotund, aplicat în ceară roșie, cuprinzând în emblemă (reprezentarea gravată pe suprafața sa) o cruce (în heraldică crucea simbolizează axa lumii, brațele corespunzând celor patru puncte cardinale⁴⁷). Este o variantă a Crucii Patee înscrisă în cerc, o cruce a Ordinului lui Hristos de origine templieră⁴⁸. În exergă (spațiul de la marginea câmpului sigilar), între două cercuri unu continuu la exterior și altul perlat la interior, se află legenda (textul scris), în parte deteriorată și ilizibilă, „...HELYSÉG (localitate) PETSÉTYE (sigiliu).

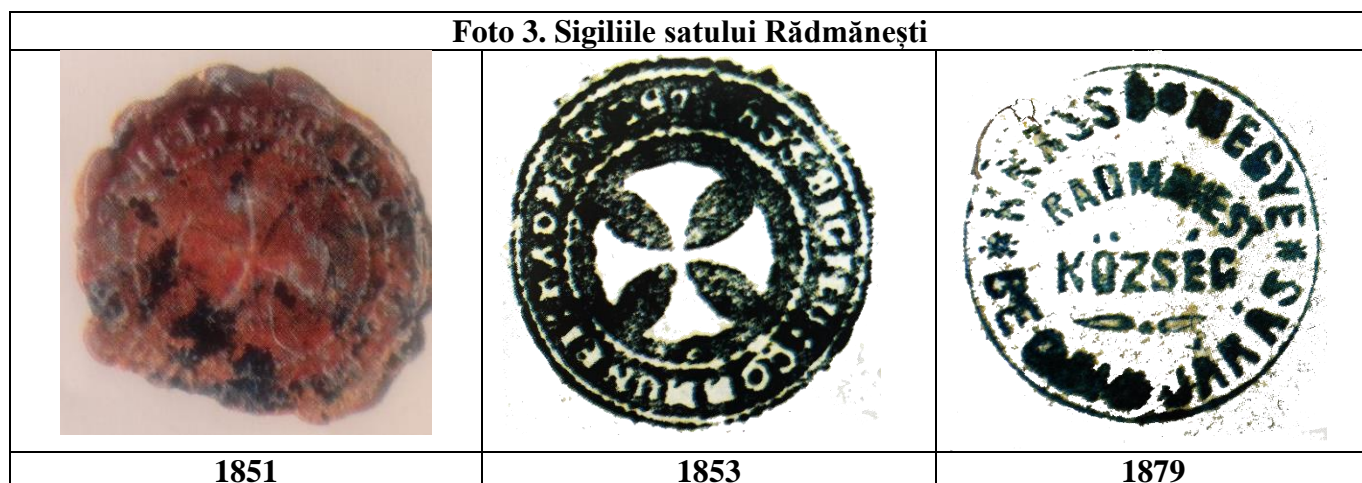
Un alt sigiliu rotund, imprimat în fum de data aceasta și mult mai bine păstrat, are în câmp același simbol al crucii, iar în exergă, legenda în limba română SIGILIU COMUNEI RADMANESTI, Este datat 1853 și a fost identificat în 1855, 1863-1870 (Foto3 b.).

Dacă satul Rădmănești adoptă sigiliul cu legenda în limba română renunțând la cel cu legenda în limba maghiară, comuna Bruznic renunță la sigiliul cu legenda în limba latină. Este de remarcat faptul că sigiliile celor 4 sate (Bruznic, Bunea Mare, Băuțaru de Jos și Rădmănești) au fost emise în perioada absolutistă, când unele comune au renunțat să folosească sigiliile scrise în limba maghiară, înlocuindu-le în general cu sigilii scrise în limba germană.

În anul 1861 în comitatul Caraș se introduce limba română ca limbă oficială internă. După anul 1866 cele mai multe sigilii comunale din comitatul Caraș au legenda scrisă în limba română.

Începând însă cu anul 1879, și pe tot parcursul ultimelor decenii ale secolului al XIX-lea, toate comunele din comitatul Caraș sunt obligate să folosească în scrierea legendelor sigilare limba maghiară. Așa se explică de ce pe sigiliul satului Rădmănești identificat în 1879, rotund și imprimat cu tuș negru, scrie legenda în limba maghiară: RADMANEST KÖZSÉG (Rădmănești, comună) BEGA JÁRÁS (cercul/plasa Bega) KRASSO MEGYE (comitatul Caraș) (Foto 3 c.).

Foto 3. Sigiliile satului Rădmănești

⁴⁵ Vertan M., *Sigilii de sate, comune și târguri din Banatul istoric (sec. XVIII-XIX)*, Editura Brumar, Timișoara, 2006, p. 12.

⁴⁶ Mulțumim și pe această cale Doamnei Maria Vertan pentru amabilitatea cu care ne-a pus la dispoziție pentru publicare fotografiile sigiliilor satului Rădmănești.

⁴⁷ Matilde Battistini, *Simboluri și alegorii*, Monitorul Oficial, 2008, p. 144.

⁴⁸ Silviu, Andrieș – Tabac, *Tipologia crucii heraldice*, în „Analecta Catholica”, IV, 2008, Chișinău, 2010, p. 110.

Români și turci în Banatul de munte în 1738 și 1788

Costin Feneșan*

Încă din ultimul deceniu al secolului al XIV-lea, când a devenit o prezență constantă și amenințătoare la hotarul dunărean al Banatului, Imperiul otoman a reprezentat pentru „oamenii pământului” de acolo – românii – și deopotrivă pentru autoritățile care s-au succedat (regale ungare, princiare transilvănene și habsburgice) un factor de viață și de moarte. Fluxul sau refluxul acțiunilor otomane în Banat a culminat în 1551-1552, când partea de câmpie cu metropola Timișoara au fost ocupate de Poartă și transformate în vilayet. Ocupația otomană a Banatului a fost desăvârșită în 1658 prin anexarea regiunii de deal și de munte. Pentru populația locală, în majoritate covârșitoare românească, găsirea unui *modus vivendi* cu noua stăpânire a fost înlesnită de faptul că autoritățile otomane, la fel de pragmatice ca acelea regale ungare sau princiare transilvănene, au înțeles să păstreze pe mai departe instituția cnezilor (*chinezilor*, în graiul românilor bănățeni), subordonați unor subași (subofițeri) la administrarea comunităților sătești¹. De altfel nici stăpânirea habsburgică instaurată în Banat după 1716 n-a renunțat – din aceleași rațiuni pragmatice – la instituția cnezilor sătești, care a fost adaptată rosturilor unei administrații mai bine organizate dar cu atât mai împovărătoare decât cea otomană. Amintirea „jugului de lemn” turcesc credem că a dăinuit ani buni după 1716 în memoria colectivă a românilor bănățeni confrunțați cu „jugul de fier” al celei habsburgice.

În momentul în care a izbucnit războiul între Poartă și Imperiul habsburgic (1737), comunitățile sătești din Banatul de munte s-au aflat în fața unei opțiuni cruciale: să le păstreze pe mai departe credința, oricum impusă cu forța, autorităților imperiale, sau să se supună fără rezistență trupelor Semilunii, care păreau să le aducă un regim de viață ceva mai suportabil. În majoritatea covârșitoare a cazurilor, pentru comunitățile rurale din Banatul montan a fost însă vorba *stricto sensu* de a alege între viață și moarte, între colaborarea cu trupele otomane și represiunea nemiloasă din partea acestora. De altfel, odată cu pătrunderea în Banat a oștilor turcești în primăvara târzie a anului 1738, însoțită de pustiirea cumplită a satelor, de uciderea locuitorilor sau de luarea lor în robie, românii s-au văzut nevoiți să se decidă rapid asupra atitudinii lor față de invadatori. Ținând seama, pe de o parte de incapacitatea trupelor habsburgice de a se opune ofensivei otomane, având, pe de altă parte, în fața ochilor grozăviile săvârșite de oștenii turci, românii din satele de pe culoarul Timiș-Cerna și din Valea Almăjului au ales să se supună pentru a scăpa măcar cu viață. Astfel, după ce trupele comandate de Ömer pașa au blocat și început asedierea cetății Orșova Nouă (Ada Kale) la finele lunii aprilie 1738 și după ce garnizoana imperială de la Mehădia comandată de colonelul Piccolomini a capitulat la 27 mai 1738, „mulți rumâni bătrâni cu pocloane [daruri – C. F.] din sate, prin păduri mergea și el [Ömer pașa] priimea, carii [români] i-au și spus lui cum pot turcii după dealul Mehădii, Strajovăț [Străjoț -C. F.], deasupra a eși iar în drumu mare.”² Cu acest prilej s-a putut constata cât de fragilă dar și de detestată fusese în acele părți stăpânirea imperială. Că această „închinare” a satelor românești s-a făcut cu sau fără știrea și vrerea cnezilor și obercnezilor este o împrejurare care mai trebuie lămurită. Oricum, „Omîr pașa în fortul Mehădii s-au așezat domn. La el săteanii de prin păduri fugiți, cu berbeci, miei, unt, brânză poclon viind, să închina satele. Cărora pașa buruntii (salva gvardie)³ în mâna lor, apoi și câte un turc sau doi subașă [subofițer – C. F.] și spahii de-a aduna oamenii în sate-și le da.”⁴ Este un indiciu cert că, încă de la început comandantul turc de

*Cercetător independent (București): e-mail: yahoo.com

¹ Costin Feneșan, *Cnezi și obercnezi în Banatul imperial 1716-1778*, Editura Academiei Române, București, 1996, p. 9.

² Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, ediția a II-a, ed. de Damaschin Mioc, Editura Facla, Timișoara, 1981, p. 175-176.

³ Nu este vorba de vreun salv-conduct (*salva gvardie* cum îi zice Nicolae Stoica de Hațeg), ci de *buyurıldi* (în turco-osmană), adică poruncă/ordie, *buruntie* cum îi spune cronicarul bănățean.

⁴ Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, p. 176.

la Mehadia a încercat să introducă în satele românești care i se „închinaseră” o administrație asemenea celei dinaintea de 1716. În același timp, Ömer pașa le-a poruncit românilor *nu numai să înlesnească înaintarea cât mai discretă a trupelor sale spre regiunea minieră, dar și să le aprovizioneze cu alimente*: „Oamenilor din Halmăji veniți cu poclon pașa pe viață [sub pedeapsa cu moartea – C. F.] le-au poruncit, ca ei în haia țară, către Oravița, nici să meargă, nici cuvânt de venirea turcilor a le da, că altfel toate satele Halmăjului cu oameni vor peri. Și le-au spus că în cutărea zi, la toată casa pâini sau mălae, azime, coleășă [mămăligă – C. F.] gata să fie și turcilor trecători prin Halmăji dărabe [bucăți – C. F.] în mână să le dea. Carii așa și au făcut.”⁵ Într-adevăr, ofensiva trupelor otomane pornită din Valea Almăjului a dus la ocuparea și devastarea cumplită a mai multor localități din regiunea minieră: Socolari, Răcășdia, Ciuchici, Iertof, Vraniuș, Ilidia, Oravița, Broșteni și Vărădia. Continuându-și ofensiva și pe culoarul Timiș-Cerna, trupele otomane au pustiit Caransebeșul, Lugojul, Chizătăul, Belințul, Ciacova, mănăstirea Sângeorge și Denta. Contraofensiva pornită de trupele imperiale la finele lunii iunie 1738, încununată de victoria în bătălia de la Cornea (3-4 august 1738) și de reocuparea Mehadii (15 august 1738), n-a fost însă decât un foc de paie. Trupele otomane comandate de Murteza pașa au reacționat energic și i-au respins pe imperiali până la cheile de la Armeniș-Slatina Timiș. De această dată alături de turci au luptat mai mulți seimeni (lefeșii) recrutați din rândul românilor localnici: „... rumânii seimani, cu turbane turcești în cap, așa schimosiți, si ei având <uico pașo, ciuică ago, neâne bărăictar [stegar, din turcescul bayraktar]>, cu steagu, cu canoane [tunuri – C. F.] mici și mari de cireși sălbatici, pădureți, nejupuite, îngăurite făcute au fost, dând din păduri.”⁶ De altfel, între timp Murteza pașa se străduise să recruteze cât mai mulți seimeni români, buni cunoscători ai locurilor: „... săimani, cătane cu simbrie, aduna și din păduri venea și să verbuia [înrola – C. F.]” Mai mult, continuând acțiunea începută de Ömer pașa. Murteza pașa „porunci ca oamenii în sate-și să vină, cărți, buruntii, da, turci subașe puneă în sate.” În același timp, comandantul otoman s-a îngrijit ca trupele sale să fie aprovizionate cu alimente aduse de românii din satele aflate sub controlul său: „Acesta [Murteza pașa] au slobozit [îngăduit – C. F.] ca săteânii, nu numai oamenii [adică bărbații – C. F.] ce și femeile lor cu oaă, lapte, cași au găini de vânzare în lagher [tabără – C. F.] să vină fără de frică și fără de grijă. Și adevărat că tare diștiplein ținea.”⁷ Potrivit celor aflate mai târziu de cronicarul Nicolae Stoica de Hațeg de la unii martori ai evenimentelor, Murteza pașa „aici în patru săptămâni 600 de rumâni săimeni de la Lugoj încoace au adunat, cu cari, făcându-și 2 000 de capete armate, prin Caransebeș către Panciova au plecat. Din care săimeni puțini au dus, că partea cea multă, mai do toată [aproape toată – C. F.], di pi la Cozlari [Cozla, sat din Clisura Dunării, aflat lângă Berzasca – C. F.] cu puști au fugit.”⁸ Explicația dezertării seimenilor români, dar mai cu seamă motivele care i-au îndemnat să intre în slujba turcilor, a fost oferită chiar de cnezii și sătenii audiați la Cornea în 1739 de o comisie imperială de anchetă. La întrebarea: „Că ci voi sfântului steag cu crucea n-ați fost credincioși, iară steagului fără de cruce v-ați închinat și ați slujit?”, aceștia au răspuns fără ezitare: „Steagurile cu sfânta cruce toate bucatele și verdețurile câmpului nostru ni le-au mâncat și greă foamete am răbdat, în păduri coajă de cer [o specie de stejar – C. F.] am mâncat. Iară viind steag fără cruce, adunând sate, împărțind bucate, și săimani cu simbrie care au vrut s-au pus, iară mai tare pentru foame (subl. n.)”⁹ De altfel chiar comandanții turci au sesizat această stare de fapt, căutând să vină în ajutorul românilor chinuiți de foamete. Nicolae Stoica de Hațeg a aflat cu siguranță de la vreun martor al evenimentelor, că „pașa [Murteza], știind și văzând foametea oamenilor, fiindu-le țarinile, câmpu doi ani de oaste mâncate, mult proviant aducea din Valahia

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p. 179-180.

⁷ *Ibidem*, p. 181. În legătură cu disciplina severă impusă de Murteza pașa trupelor sale, Nicolae Stoica de Hațeg relatează modul deosebit de crud în care a fost pedepsit un oștean turc care îl siluise pe un băiat din Mehadica.

⁸ *Ibidem*.

⁹ *Ibidem*, p. 185.

[Țara Românească], multă pâine cocea, prin sate de pomană împărțea.”¹⁰ În aceste împrejurări mulți cnezi și chiar obercnezi, confrunțați cu perspectiva de a fi eliminați de la conducerea obștilor sătești atât de către locuitorii excedați de abuzurile lor cât și datorită suspiciunii comandanților otomani, au preferat să părăsească tabăra imperială și să se alăture turcilor.¹¹ Nu este de exclus nici posibilitatea ca hotărârea lor să fi fost grăbită de „buruntiile” comandanților otomani, care au început să numească noi conducători ai comunităților sătești în teritoriul aflat sub controlul lor. Ni s-a păstrat, din păcate numai în traducere, textul unei astfel de porunci¹². La 9 aprilie 1739 (21 zilhidjdje 1151 H.)¹³ un dregător otoman, cu mare probabilitate un comandant militar, l-a numit – la cererea acestuia – pe cnezul Andrei din Carașova ca obercnez peste cnezii a opt sate din zonă: Gârliște, Goruia, Ciudanovița, Giurgiova, Secășeni, Reșița și Doman. Dregătorul otoman a ținut să precizeze că făcuse această numire, „deoarece și ceilalți cnezi socotesc potrivită o astfel de măsură”. În același timp, el a ținut să le atragă atenția tuturor turcilor aflați sub autoritatea sa, să nu nesocotească în vreun fel această numire¹⁴.

După încheierea păcii de la Belgrad cu Imperiul otoman (18 septembrie 1739), autoritățile imperiale din Banat au continuat cu intensitate sporită acțiunea de reprimare și pedepsire a românilor care fie că pactizaseră cu turcii, fie că porniseră la răscoală deschisă împotriva stăpânirii habsburgice¹⁵. O explicație atât pentru asocierea românilor cu trupele turcești cât și pentru răscularea lor împotriva autorităților imperiale ne-o oferă raportul pe care generalul baron von Engelshofen, comandantul militar al Banatului (din 1740 guvernatorul țării) l-a adresat la finele anului 1739 Consiliului Aulic de Război: „... avem cu atât mai puțin temeii să-i asuprim pe acești oameni, cu cât ei se oferă de la sine să suporte ... prestații atât de mari, pe care cu siguranță nu le-ar putea îndura niciun supus din Austria. Răul de căpetenie, care bântuie până acum în această provincie și care a provocat răscoala fatală, izvorăște în principal din faptul că la încasarea dărilor, lucru de care depinde de fapt în cea mai mare parte bunăstarea sau nefericirea unei țări, nu este respectată nici o regulă, ci totul a fost dirijat după bunul plac al unuia sau altuia, care n-a pătruns treburile îndeajuns de profund sau care a vrut chiar să-și câștige merite cu sângele supușilor.”¹⁶

După exact o jumătate de secol, în cursul războiului austro-turc din 1787-1790, raporturile de colaborare între românii din Banatul de munte și trupele turcești s-au repetat, fără prea mare deosebire de cele din anul 1738. Devenit în primăvara și vara anului 1788 teatrul unor operațiuni militare austro-turce cu sorți favorabile Porții, Banatul de sud-est și de sud a fost expus din nou grozăviilor războiului. Și din nou oamenii locului s-au văzut siliți să facă o alegere de viață și de moarte, trebuind să opteze iarăși între păstrarea credinței față de autoritățile imperiale și supunerea față de trupele turcești. Din nou jaful și atrocitățile de tot felul comise de oștenii Semilunei¹⁷ deopotrivă cu eșecurile militare ale trupelor imperiale i-au îndemnat pe românii din satele de deal și de munte ca, la fel ca în 1738, să găsească un *modus vivendi* cu ocupanții, acceptați de voie, de nevoie.

După ce trupele otomane comandate de seraskierul (generalissimul) Iusuf pașa au ocupat Mehadia (29 august 1788) – unde jaful și atrocitățile au continuat vreme de aproape două săptămâni – atacul a fost extins și asupra satelor din Valea Almăjului, până spre cele din Clisura Dunării. În

¹⁰ *Ibidem*, p. 181.

¹¹ C. Feneșan, *op. cit.*, p. 60.

¹² Originalul turco-osman se păstra în 1872 la familia Bocșa din Carașova. Traducerea în limba germană a fost făcută la Ambasada din Viena a Imperiului otoman și a fost apoi publicată în *Történelmi adattár Csanád egyházmegye hajdana és jelenéhez*, ed. de Orthmayr Tivadar și Szentkláray Jenő, vol. II, Timișoara, 1872, p. 335. Menționăm că legenda sigiliului în tuș a dregătorului otoman emitent al actului nu a fost descifrată, astfel că numele acestuia ne rămâne necunoscut.

¹³ Îi mulțumim Cristinei Feneșan pentru dezlegarea datării în cronologia musulmană.

¹⁴ Vezi doc. 1 din anexă.

¹⁵ C. Feneșan, *op. cit.*, p. 62-63.

¹⁶ *Ibidem*, p. 57.

¹⁷ Vezi Nicolae Stoica de Hațeg, *Scrieri. Cronica Mehadiiei și a Băilor Herculanee. Povești moșăști scolarilor rumânești. Varia*, ed. de Damaschin Mioc și Costin Feneșan, Editura Facla, Timișoara, 1984, p. 38.

aceste împrejurări, la începutul lunii septembrie 1788 la Mehadia a venit Iusuf pașa în persoană, însoțit de Ieremia, episcopul ortodox al Vidinului. Intervenția acestuia pe lângă generalissimul turc în favoarea românilor ortodocși locali a temperat violențele și s-a dovedit benefică, așa cum ne relatează un martor direct al acelor vremuri, Nicolae Stoica de Hațeg: „La povața acestui bărbat din urmă [episcopul Ieremia], mulți robi prinși de turci – între ei și câțiva preoți – au fost luați de la stăpânii lor fie cu binele, fie cu sila. Episcopul i-a întrebat pe prizonieri în limba română despre numele lor și le-a dat apoi doi turci ca subași, iar vizirul [Iusuf pașa] le-a înmânat salvconduce (buiuruldieri), i-a eliberat și i-a trimis înapoi, la locurile lor de baștină, ca să-i cheme la casele lor pe consătenii care se mai aflau, poate, refugiați prin păduri, luarea în robie fiind acum interzisă. Pentru Mehadia acest act de omenie a venit, din păcate, prea târziu. Chiar și robii aduși ulterior de turci spre vânzare din districtul Pogănișului, în comitatul Caraș, au fost eliberați și înzestrați cu subași și buiuruldieri. Vitele rechiziționate, oile ș. a. au fost însă împărțite oamenilor de aici.” Revenit de la inspectarea taberei otomane din apropiere de Lugoj, Iusuf pașa a poruncit la Teregova eliberarea unor robi care apucaseră să fugă dar fuseseră prinși după ce se ascunseseră în pădure¹⁸. Tot potrivit relatării lui Nicolae Stoica de Hațeg, după ce trupele turcești au prădat cele 13 sate din Valea Almăjului și alte opt așezări aflate în drumul spre Clisura Dunării, „halmăjenii să vorbesc de-a veni la veziru [Iusuf pașa] să se predea, auzind și episcopu [Ieremia] că-i bun. Popa Ilia Câmpanu, parohu din Prigor, cu câțiva oameni, cu unt, berbeci la Mehadia la episcopu au venit, cu carele la viziru s-au dus, carte de mână, buruntie, și câte 2 turci la sate subașă, judecători, ofițir, chinez le da a-i ținea. Acestea să vestiră, și multe sate, vro 20, au venit și s-or predat.”¹⁹

Potrivit celor aflate ulterior de Nicolae Stoica de Hațeg, „întră subașii din sate, la Dalboceți [Dalboșeț] doi au fost turci, unul mai bătrân, altul tânăr. Aici aflaser(ră) un dalbocean de înțelegea [turcește], spune ce zicea aga [Köse Mustafa aga].”²⁰ De altfel, tot potrivit celor relatate de Nicolae Stoica de Hațeg, mai mulți români almăjeni au participat alături de acest ofițer turc la diferite acțiuni îndreptate împotriva bunurilor imperiale din zona Biserica Albă – Vârșeț: „Turcii cu Chiose Mustafa aga [Köse Mustafa aga] din Clisura de sus, la vro 200 de inși, cu oameni, cară, cai la Biserica Albă viind, solăria [oficiul de sare – C. F.] împărătească, ce era prea grea bine, au ușurat-o. Unii încărcă, alții cătră Voivodinți alerga, să vadă Vârșătu cumu-i. Români din câteva sate la turci ducându-să, îi făcură obercenezi. Aceia căpătară buruntii. Ei satele cătră [spre – C. F.] Varadia, Oravița, pi la Bisărica Albă preda turcilor, în Clisură daruri, pocloane ducea.”²¹ De altfel românii din satele care se „închinaseră” noilor stăpâni au ajutat trupele turcești la mai multe lucrări de utilitate militară, mai ales că serviciile le erau plătite: „Iusuf pașa ... care prin subași cu chinezii la lucrul podului [podul de vase peste Dunăre, de la Orșova – C. F.] îi rânduia și le da bani [românilor] și 3 pitișoara pe zili.”²² Alții aicea, deasupra [mai sus de – C. F.] Medii, șanțale cu palisade și alte patrii mai sus lucra. Aicea, în șanț, peste lucrători parohu bătrân al Bolvașniții, părintele Gheorghe Milulescu²³, șanț-corporal cu simbrie au fost. El topgii-pașii [comandantul artileriei – C. F.] prin sate lapte, oaă, unt, găini cumpărând îi aducea. <Aferim, papaz! [Bravo, popo!]> îi zicea. Iară chemând pre popa Lazăr Șuvăgău din Globurău, prin arhiepiscopu din Dii [Ieremia al Vidinului – C. F.] i-au dat poruncă, în Almăj și alte sate predate [care se supuseseră – C. F.] cu turcii scriitori să umble, toate puștile împărătești să le strângă. El, popa, să scrie de la ce sat câte puște s-au aflat și au luat²⁴. Și el aicea [la

¹⁸ *Ibidem*, p. 139.

¹⁹ Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, p. 251.

²⁰ *Ibidem*, p. 258.

²¹ *Ibidem*.

²² Într-un alt pasaj din *Cronica Banatului*, p. 251, Nicolae Stoica de Hațeg aduce precizări în această privință: „Și la turci, în Orșova, pod de lemn cu ceamuri [lunții mari – C. F.] preste Dunăre au făcut [românii], cărora Iusuf bani, pită pe zi da, încă unora și boi, vaci le da de pomană.”

²³ Damaschin Mioc citește, greșit, *Mirulescu*.

²⁴ Nu trebuie uitat faptul că în aceste sate, care făceau parte din Granița Militară Bănățeană, bărbații-grăniceri își păstrau acasă puștile de serviciu.

Mehadia], la seraschieru Iusuf, 15 cară de puști au adus, la Țarigrad le-au trimis.”²⁵

Contraofensiva pornită de trupele imperiale în ultima decadă a lui octombrie 1788 s-a încheiat până la finele lunii noiembrie cu alungarea trupelor otomane de pe teritoriul Banatului. Acum autoritățile imperiale revenite au trebuit să-i pedepsească, pe de o parte, pe românii care, de voie de nevoie, se supuseseră turcilor, pe de altă parte să-i răsplătească pe cei care le păstraseră credința. Din rândul celor dintâi au fost avuți în vedere mai cu seamă acei români, care primiseră din partea comandanților turci „buruntiile” amintite de mai multe ori de Nicolae Stoica de Hațeg. Ni s-au păstrat două astfel de documente. La 2 octombrie 1788 (1 muharrem 1203 H.) Abdullah Mehmed Memîş l-a numit pe Ianăş Poşan din Marcovăţ (în prezent *Markovac*, în Banatul sârbesc, la nord-est de Vârşeţ ; *Mirkovaçi* în documentul turco-osman) drept căpitan (*kapudan*) peste un număr de 22 de sate din împrejurimi. Poşan avea poruncă să se ducă în satele respective, să vegheze ca locuitorii acestora să plătească darea legiuită, desigur *ciziye* (capitația) și să facă act de supunere față de Poartă. În același timp, locuitorilor din acele sate li s-a cerut să respecte toate ordinele date de Poşan, să se oblige la plata dării de cap, să-și înregistreze casele, desigur în defterul otoman, și „să vă duceți traiul în liniște, cu cinstea și averea voastră.”²⁶ Câteva zile mai târziu, la 5 octombrie 1788 (4 muharrem 1203 H.), același Abdullah Mehmed Memîş i-a trimis o poruncă cnezului din Vrăniuş²⁷ prin care îi cerea să asigure plata de către locuitorii din satul său a capitației (*ciziye*) și să vegheze la îndeplinirea ordinelor date de autoritățile otomane. În schimb sătenilor din Vrăniuş le-a fost garantată siguranța averii și vieții. Rămâne ca cercetări de arhivă viitoare să ne deslușească modul în care autoritățile imperiale i-au pedepsit pe cei care pactizaseră cu turcii. În schimb ne sunt cunoscute două cazuri în care preoți ortodocși din satele românești ale Banatului de munte au înțeles ca, împreună cu enoriașii lor, să nu se refugieze din calea turcilor și să refuze plata dării de cap, atitudinea lor fiind mai apoi răsplătită de împărat. Astfel, la 5 mai 1791 episcopul Vârşețului și Caransebeșului, Iosif Ioanovici Şacabent, a adus la cunoștința protopopului și enoriașilor din protopopiatul Vărădiei, că împăratul Leopold al II-

²⁵ Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, p. 257.

²⁶ Vezi doc. 2 din anexă. Originalul turco-osman, întărit cu un sigiliu oval cu inscripția *Mehmed*, se păstrează la Muzeul Național al Banatului din Timișoara. Regestul documentului a fost publicat de Mihail Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, vol. II, București, 1965, nr. 1281, p. 363. Alături de original se păstrează traducerea acestuia în limba franceză, realizată în 1877 de turcii aflați în serviciul lui Schwimmer, consulul otoman de la Timișoara. Tot acolo este și o traducere a documentului în limba română, realizată de G. Iogu, funcționar al Ministerului Afacerilor Străine al României în anii '30-40 ai secolului trecut. În anexă o publicăm pe cea din urmă. O notă manuscrisă a lui Sigismund Oromos, președintele Societății de Istorie și Arheologie din Timișoara, ne dă mai multe lămuriri cu privire la proveniența originalului: „O scrisoare turcească privilegială, care a fost dată, după cum se spune, cu ocazia campaniei din anul 1788 satului Marcovăţ din comitatul Timiș, scutind acest sat de la orice jaf. Potrivit cu cele afirmate de locuitorii mai vârstnici din sat, comunitatea din Marcovăţ s-a folosit de acest drept privilegial în conflictul cu satul Gudurica [în prezent în Banatul sârbesc – C. F.] aflat în vecinătate. Dar, după ce trupele turcești s-au retras iar tâlharii din Marcovăţ au fost trași la răspundere de către autoritățile judecătorești, 80 de locuitori din Marcovăţ au plătit cu viața pentru crimele lor. Am primit acest document la 21 iulie 1877 de la domnul procuror regal Anton Herglocz, care l-a obținut de la comunitatea din Marcovăţ. Sigismund Ormos. Am pus ca acest document turcesc să fie tradus în limba franceză cu ajutorul turcilor aflați la Schwimmer, consulul turc din Timișoara. În urma acestei traduceri s-a vădit că acest document nu cuprinde nici pe departe ceea ce am scris în însemnarea mea de pe pagina anterioară. Timișoara, 12 august 1877.” (Egy török szabadalmi levél, mely állitolag az 1788-ik évi hadjárat alkalmával Temes vármegyében fekvő Markovecz községe részére kiadva lón és mely ezen községet a rablás szabadságával felruházza. Az éltes községi lakosok állítása szerint Markovecz községe ezen kiválságolt szabadságát akkor a szomszédságban levő Kudricz községe ellen gyakorolta. Mire azonban a török hadak visszavonulása után a Markovecz rablók a törvényes hatóság által kérdőre vonatvan, 80 Markovecz lakos életével lakolt a merényletért. Ezen okiratot Herglocz Antal kir. államügyész úrtól kaptam 1877 évi Július 21-kén, ki ezt Markovecz községétől nyerte. Ormos Zsigmond. Ezen török okiratot a Schwimmer, temesvári török Consulnál levő törökök segítségével francia nyelvre beförditattam. Ezen befördítés folytán kitünt, hogy az okirat távolról sem tartalmazza azt miről átvételekor a tulsó lapon irt följegyzésem szerint értesítettve. Temesvárrott, Augustus 12-kán 1877).

²⁷ Vezi doc. 3 din anexă. Documentul turco-osman, al cărui original se păstra La Muzeul Național din Zagreb, a fost publicat în traducere maghiară de Böhm Lénárt, *Dél-Magyarország vagy az ugynevezett Bánság külön története*, vol. II, Pesta, 1867, p. 183-184 și tot de același, în traducere germană: Leonhard Böhm, *Weisskirchen in seiner Vergangenheit und Gegenwart*, Weisskirchen [Biserica Albă], 1881, p. 76-77. Documentul a fost republicat de Szentkláray Jenő, *Száz év Délmagyarország újabb történetéből (1779-től napjainkig)*, Timișoara, 1879, p. 497, nota 1. Noi publicăm traducerea în limba română după această ediție din urmă.

lea a decis să-i decoreze „cu câte o colaină [decorație – C. F.] de aur, care închipuiesc [reprezintă – C. F.] fața cea preaînaltă împărătească”, pe preotul Marcu Iorgovici din Vărădia ²⁸ și pe fiul acestuia preotul Ioan. În circulara sa, episcopul Șacabent a socotit necesar să detalieze, desigur drept pildă vrednică de urmat, faptele din anul 1788 care le-au adus recompensa imperială: „În vremea când au fost năvălirea turcească și când au urmat dintr-aceia fugăria, atuncea pe unele și pre multe niamuri din Varadia, Mârcina și Vraniuț (ei) au sfătuit să nu fugă și aici, dimpreună cu ei, ca un credincios, păstoriul preotul Marco, rămâind în credința monarhului și a moșiei noastre, au fost îndemnători și porția [darea – C. F.] turcilor n-au dat, eară preotul Ioan pre cei ce în nevoi s-au aflat și în fugă au fost nu i-au lăsat singuri, ci dimpreună cu ei în fugărie au fost. Pre aceia, îndemnându-i cătră credința împăratului nostru, iarăș la vreme în satele lor i-au adus. Cătră aceia, cel dintâi cerșind cătane de la Vârșeț pentru apărarea satelor acelora, singur înaintemergător au fost. Și pentru hrana și ținerea lor o vreme s-au câștigat, încă și pentru paorii [țărani – C. F.] de la Varadia, care pe strâmbătate au fost prinși, de la execuția cea groasnică, care la Denta s-au făcut, prin mijlocirea sa i-a mântuit.” ²⁹ Potrivit cu hotărârea Consiliului Aulic de Război din 22 ianuarie 1791, Comandamentul General al Banatului l-a rugat pe episcopul Șacabent la 22 aprilie 1791 să le înmâneze celor doi preoți Iorgovici într-un cadru festiv medaliile de aur (fiecare în valoare de 25 de ducăți) conferite de împărat. ³⁰ De o recompensă similară, o „colaină” de aur, s-a bucurat și preotul Vasile Valuțanu din Calina. În circulara din 31 decembrie 1791 adresată protopopului și enoriașilor din protopopiatul Vărădiei, episcopul Șacabent a socotit necesar să prezinte și de această dată în mod amănunțit faptele acestuia din anul 1788 pentru care fusese recompensat de împărat. Aflăm astfel că părintele Valuțanu, „care cu întărirea recumândăției mele pentru câștigările sale de bine, cele ce în vremea resmiriții cei turcești le-a adus împăratului” și întemeindu-se pe atestatele aduse de părintele Vasile, episcopul Șacabent a certificat că „în anul 1788, când au fost năvălirea turcilor în Bănat și dintru aceia au urmat fuga, atuncia el, ca un păstori credincios, îndemnând pe parohialnicii săi cătră credința monarhului și a moșiii lor, cu ei la Ducnecea [Dognecea – C. F.] au mers, unde dimpreună cu lăcuiitorii cei ce au fost rămas din fugărie așa fel de rânduială pentru paza locului aceuia au făcut, cât cu vitejiia sa de la toți au gonit frica și chip de netemere tuturor au arătat, pre carii și așa de mână i-au purtat și i-au povățuit, cât obștii cei de acolo nici o pagubă de la nepretin sau de la oamenii cei răi nu s-au întâmplat.” ³¹ Comportamentul părintelui Valuțanu a fost de altfel evidențiat și de Cancelaria Aulică Ilirică, care l-a încredințat pe episcopul Șacabent cu înmânarea într-un cadru festiv a medaliei conferite de împărat.

Așa cu am mai amintit, abia cercetarea sistematică atât a arhivelor de la Timișoara și Sremski Karlovci cât mai cu seamă a celor de la Viena ne va putea oferi un material consistent pentru a cunoaște rosturile și suferințele românilor bănățeni la vreme de război, atât în 1738 cât și în 1788.

A N E X Ă

1. 1739 aprilie 2 / 21 zil-hidjdje 1151 H.

Poruncă prin care un dregător otoman îl numește pe Andrei, locuitor din Carașova, obercnez peste satele Gârliște, Goruia, Ciudanovița, Giugiova, Secășeni, Reșița, Doman și Carașova.

²⁸ Marcu Iorgovici (născut în 1712 și mort la 14 ianuarie 1801) a fost tatăl cunoscutului lingvist și jurist Paul Iorgovici, vezi Ioan Dimitrie Suci, *Știri privitoare la părinții lui Paul Iorgovici (1764-1808)*, în „Revista Istorică Română”, vol. XI-XII (1941-1942), p. 380.

²⁹ Sofronie Liuba, *Documente istorice. Copie din protocolul de circulare al s. biserici din Maidan pre anii 1783 până în iune 1792*, în „Transilvania”, anul XXXI (1900), nr. 4, p. 99. Documentul a mai fost publicat de Petru Olde, *Știri contemporane despre rezmerița românilor bănățeni de la 1788*, în „Analele Banatului”, 4(1931), 1, p. 102-103 și, din nou, de I. D. Suci, Radu Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1980, nr. 205, p. 480-481 (după textul aflat în Protocolul circularelor din parohia Cornereva).

³⁰ Arhivele Naționale Timișoara, *Comandamentul General Bănățean*, 53/24, f.152 și 155.

³¹ S. Liuba, *op. cit.*, p. 100-101. Documentul a fost publicat apoi de P. Olde, *op. cit.*, p. 102 și I. D. Suci, R. Constantinescu, *op. cit.*, nr. 208, p. 482-483 (după textul aflat în Protocolul circularelor din parohia Cornereva).

Der Knez Andrea, Einwohner des Dorfes Kraschowa, hat um die Verleihung der Stelle eines Ober-Knesen über die Knesen von acht Dörfern gebeten, und da auch die anderen Knesen eine solche Verfügung angemessen finden, so ist der besagte Andrea zum Ober-Knesen über jene der Dörfer Gerlischte, Goruja, Tschudanowitz, Szursova, Sekas, Reshitza und Doman von uns ernannt worden, wornach gegenwärtiger Erlass ausgefertigt wurde, damit weder einer der Unseren, noch sonst irgend jemand dagegen Anstand nehme. Am 21. Silhide 1151 (1738) L. S.

Traducere

Cnezul Andrei locuitor din satul Carașova, s-a rugat să i se dea funcția de obercnez peste cnezii din opt sate, iar deoarece și ceilalți cnezi socotesc potrivit o astfel de măsură, noi l-am numit pe amintitul Andrei ca obercnez peste cei din Gârliște, Goruia, Ciudanovița, Giurgiova, Secășeni, Reșița și Doman, după care s-a întocmit porunca de față, pentru ca nici unul dintre ai noștri și nici oricare altul să o nesocotească. La 21 zil-hidjdje 1151 (1738) L. S.

2. 1788 octombrie 2 / 1 muharrem 1203 H. Ordin (buyuruldî) prin care Abdullah Mehmed Memîș îl numește pe supusul Ianăș Poșan din Marcovăț căpitan peste 22 de sate.

În numele lui Allah

Abdullah Mehmed Memîș

Către Batoș Botam, supus otoman din comuna Marcovăț, numit în demnitatea de „capidan baș”. Chiar acum te-am numit căpitan asupra unui număr de 22 (de) sate. Pe tine toate cancelariile te-au cerut ca să fii căpitan și te-au recunoscut ca atare. Deci, te vei duce în acele sate, iar acolo odată cu îndatorirea locuitorilor de a plăti tributul legal, ei vor face declarație de supunere către Înalta Împărăție.

Iar voi, locuitorii, să recunoașteți pe acest căpitan când va sosi acolo, să lucrați după porunca și părerea lui, să vă obligați față de el cu plata tributului legal, să numărați casele voastre și să nu aveți purtări contrare cu situația voastră de supuși, ci să vă duceți traiul în liniște, cu cinstea și averea voastră.

Drept aceea am emis acest ordin scris și l-am predat în mâinile tale. La primirea lui, să dea Allah să procedați în consecință și să vă feriți de a săvârși fapte contrare celor prescrise întrânsul. Am zis.

Mehmed Memîș

1-iu muharrem 1203

L. S. (pe sigiliu: Mehmed Memîș)

(trad. G. Iogu de la Min. Af. Străine)

3 1788 octombrie 5 / 4 muharrem 1203 H.

Ordin (buyuruldî) prin care Abdullah Mehmed Memîș îi cere cnezului din satul Vraniuț să îi facă pe supușii de acolo să plătească darea de cap (*ciziye*), să se supună și să păstreze ascultarea față de dregătorii otomani, în schimb fiindu-le garantată viața și averea.

Tu, care ești acum cnezul satului Vraniuț și voi care sunteți raiale, pe lângă salutul meu să luați aminte la următoarea știre din parte-mi: Voi, raialele, venind în fața mea, mi-ați cerut un buyuruldî cu un asemenea cuprins, anume că veți fi ascultători față de Înalta Poartă, că veți plăti legiuita dare pe cap și, căindu-vă, ați implorat îndurare și iertare. Și, deoarece ar fi nevrednic întru gloria și facerea de dreptate a Înaltei Porți să refuze îndurarea mulțimii de raiale care solicită o astfel de milostivire, oameni care s-au și oferit să plătească darea de cap și care intră sub legământ de supunere, prin aceasta vi se acordă iertarea cu acea condiție, ca voi să purtați de grijă doar cinstei voastre, bunurilor voastre și familiei voastre. Acest buyuruldî a fost scris și dăruit vouă de către mine numai cu acea condiție, că veți rămâne în pace la locurile voastre și nu vă veți împotrivi rânduielilor,

și că, de asemenea, în averea voastră și în treburile voastre de siguranță publică să nu se amestece nici oștenii și nici altcineva. Dacă lui Allah îi va fi astfel pe plac și veți avea în mâna voastră acest buyuruldî, atunci să faceți în chipul mai sus scris și să vă feriți de vreo încălcare.

La 4 muharrem 1203 (1788)

Mehmed Memîş, robul lui Allah

Comanditari în Banatul secolului al XVIII-lea.

Maestrii operelor de artă

Bogdan Pleș

Cele trei categorii de comanditari prin condiția și poziția lor socială au influențat peisajul artistic bănățean al secolului al XVIII-lea prin finanțarea operelor de artă. Aici intrând domeniul arhitectural, al sculpturii și al picturii. Operele comanditarilor au fost executate de diferiți meșteri, constructori, arhitecți, zugravi, sculptori, pictori care inevitabil și-au pus amprenta pe creațiile lor prin influența din mediul de proveniență, ori din noua zonă în care execută comanda și bineînțeles specificul epocii despotismului iluminat început în timpul Mariei Tereza și amplificat în timpul lui Iosif al II-lea care se va reflecta în peisajul artistic. Cei care au executat *comanda* comanditorilor, aceștia fiind adevărații *ingineri* și *artizani* ai stilului baroc în Banat în secolul al XVIII-lea.

În domeniul arhitecturii, într-o primă fază trebuie menționată influența inginerilor militari străini, contribuția acestora fiind esențială în noile sisteme moderne de apărare: Kybourg, La Cass, Montharm, Rossi, Montfange, Herbsmayer, la care se adaugă constructorii care vizează construcții laice: Johann Lechner și Gaspar Dissl. A doua etapă este marcată de autonomia instituției care se ocupă cu ridicarea de construcții civile, în 1751 este amplificat ritmul de construcție a edificiilor. Personalitățile care se află pe lista de maestri sunt consacrați precum: Kotska și Steinlein, familia constructorilor Sax, Martin Schussler, Fr. Plattl, J.C. Herle, Fr. Kadusch, J.C. Muler, Fr. Korb, Max Egarr, Johann Breuttner¹.

Educați în spiritul epocii baroce și instruiți pe șantierele Central-Europene, această pleiadă de meșteri vor iniția diferitelor comunități bănățene, indiferent de confesiune sau religie, modele arhitecturale, picturale și sculpturale baroce care „*vor modula diferențele profesionale făcând din promotorii acestora vectorii unei interculturalități ce a marcat evoluția Banatului până astăzi*”.² Menționăm activitatea incredibilă a lui Carl Alexander Steinlein, proiectant a unei sumedenie de biserici precum Grabaț (de care am amintit) Lenauheim, Iecea, Biled, Beșenova Veche, Gutenbrunn, Săcălaz, Sefdin, Neudorf, și Frumușeni. Acesta a mai fost arhitectul a numeroase planuri de tip-casă pentru coloniști, case parohiale, fabrica de mătase (1768), clădiri de vamă, case de învățător și de medici, clădiri ale serviciilor silvice și financiare, cea Brunnenmaschine din cartierul Fabric din 1774.

La fel de incredibilă este activitatea lui Theodor Kostka (1734-1807), autor a numeroase proiecte de biserici, drumuri, poduri, fabrici și școli. Să nu uităm contribuția lui Kostka la Domul catolic, o creație a Biroului aulic de la Viena, supervizată de Johann Emanuel Fischer von Erlach, modificată de Gaspar Dissl în 1736, apoi pus în practică de Steinlein și frații Johann și Wenzel Lechner. Maestrul Johann Lechner va demara lucrările la lăcașurile de cult ale franciscanilor salvadorieni și mizericordieni, toate aceste biserici catolice vor fi dotate cu un bogat mobilier liturgic, cu picturi și statui în stil baroc.

Românii și sârbii de confesiune ortodoxă, vor recepta cel mai bine influența barocă, în Timișoara în cartierele Maierle Vechi, Mehadia și Fabric se ridică biserici cu un turn pe fațadă în spiritul epocii. excepție făcând A.M.D. din Lugoj, singurul „*lăcaș românesc a perioadei, înzestrat cu două turnuri clopotniță pe fațadă fără a fi scaun episcopal*”.³ Edificiu la carea lucrat maestrul Johannes Breuttner și zidarul Johannes Burgel.

O adevărată simfonie a barocului ni se transpune în interiorul Domului catolic din Timișoara, în care vizualizăm o imagine de simbioză între arhitectură, sculptură și pictură, dirijate de un „diapazon” unitar. Grupul din registrul superior e întrupat de Sfânta Treime fiind principala atracție din design-ul arhitectural al altarului. Heruvimii și îngerii la care se adaugă *putti* sunt plasați din loc

¹ N. Sabău, *Metamorfoze ale barocului transilvan*, Editura Dacia, vol. 1, Cluj, 2002, p. 188.

² *Ibidem*, p. 188.

³ *Ibidem*, p. 190.

în loc într-o permanentă mișcare de zbor mimetic, creator de efecte impresionante. Maestrul Johann Joseph Rossler va îmbogăți altarul cu sculpturile comanditarilor Domului, împărații Carol al VI-lea și Maria Tereza reprezentați de Sf. Tereza de Avila și Carlo Borromeo. Decorația amvonului și a altarelor laterale este la fel de bogată, arhitecții fiind tot maeștrii vienezi. Mobilierul liturgic este în stil rococo cu care este înfrumusețat amvonul, având două sculpturi de prooroci reprezentați prin personajele biblice „Moise cu tablele legii și Aron”. Fețele corpului principal și spătarul sunt ornamentate cu figuri în relief plate, fiind scene din Noul Testament. Baldachinul este încoronat cu figuri de îngeri dolofani, iar cornișa este decorată cu forme „creastă de val” și „rocaille-uri”. În același stil rococo este decorată și fereastra oratorului, un gen de bovindou. Lucrările de o înaltă calitate în sculptură dovedește apartenența la mediul vienez, un mediu al profesioniștilor.

Domnia împărătesei Maria Tereza este perioada în care apar în Banat influențele repertoriului stil rococo. *Rococo-ul Theresian*⁴ este reprezentat în Banat prin motive ornamentale ce evidențiază decorul arhitectural, în această perioadă, asupra altarelor. Designul arhitectural al altarelor rămâne baroc, stilul rococo pătrunzând în decorarea interioară a edificilor religioase, care sugerează ambianța învingătoare. Se poate vorbi de politica populaționistă susținută la începutul domniei împărătesei Maria Theresa, când condițiile coloniștilor s-au îmbunătățit, cazul satului întemeiat la Vinga, districtul Lipova, un mare număr de bulgari catolici au fugit de agresiunea otomană, fiind atrași în sfera de influență austriacă. Colonizarea acestora începe încă din timpul lui Carol al VI-lea., 1737, când au fost aduși bulgari chiprovicieni catolici sub conducerea episcopului Nikola Stanislavici de Nicopole⁵. Fiind adus în această nouă colonie un preot din ordinul franciscanilor. Reputatul istoric Costin Feneșan, traducătorul lucrării lui Ehrler, din care reiese emisia patentei imperiale de la 1 august 1744 a suveranei Maria Tereza care ridică așezarea la rang de „comunitate privilegiată” sub numele de *Theresienstadt*⁶, iar la 3 decembrie 1754 i-a fost recunoscut statutul de oraș. Meșterii care s-au ocupat cu decorarea iconostasului, a sculpturilor de altar, mobilier liturgic, păstrează din punct de vedere stilistic și formal caracterul barocului austriac, aceștia fiind menționați, într-un număr mare, de documentele aflate în arhiva mănăstirii franciscane Maria Radna din Lipova.

Aici amintim pe meșterul Fr. Joachim Eisenhut, autor la altarului principal, consemnat drept „faber arcularius” între 1758-1767, care păstrează reperatele rococo-ului dar și stilului baroc târziu clasicizant. Un alt meșter, sculptor călugăr franciscan Juniper Stilp, definitivează altarele laterale, Pankranz Teni este cel care execută mobilierul liturgic, existând și un donator Matthauss von Salbeck⁷. Drept structură compozițională la altarele laterale, este atribuită execuția unor „meșteri din Oradea”, aspectul scenografic ilustrează un aspect formal, simplitate arhitecturală, tablouri votive, în cel de-al doilea altar tabloul votiv ilustrând „Logodna Fecioarei” executat de Franz Wagenschon în 1781⁸.

Revenind la Domul Catolic din Timișoara, care este cea mai reprezentativă operă a barocului bănățean, sculptura altarului principal atribuită în mare parte lui J.J. Ressler, format la Academia de artă de la Viena, ca și elev al lui Georg Raphael Donner. Din punct de vedere al stilisticii, lucrările lui a determinat cercetarea în domeniu, evidențindu-se proveniența mediului artistic din nordul Italiei, patronat de Lorenzo Mattielli cu care a colaborat dar și școala clasică a lui G.R. Donner. Anton Bossingen este menționat ca și poleitor al statuilor executate de Resler, iar Michael Angelo, directorul Academiei de Artă vieneze semnează tabloul votiv cu scena „Sfântul Gheorghe omorând balaurul”. Două cartușe flanchează ediculul care este decorat cu numele celor patru virtuți teologale și cardinale, iar pe margini statuile celor doi heruvimi adoratori situați pe console decorate cu motive și roccaille-uri, sculpturi ce aparțin lui J.J. Ressler. Baza altarului este marcată cu elemente de ornament: ghirlande de trandafiri, materialul fiind stucatură, coloanele și pilaștrii fiind prinși cu bare de perete între anii 1770-1774, faza a doua a construcției⁹.

⁴ M. Vlăsceanu, *Sculptura Barocă în Banat*, Editura Excelsior Art, Timișoara, 2005, p. 59.

⁵ D. Buruleanu, V. Cociuba, *Vinga. Istorie și Imagini.*, Editura Press Point, Timișoara, 2017, p. 30.

⁶ C. Feneșan, *Administrație și fiscalitate în Banatul imperial. 1716-1778*, Editura Academiei Române, București, 1997, p. 130.

⁷ Lelika Timea, Claudiu Călin, *Maria Radna. Mică monografie istorică și artistică a bazilicii papale și complexului monastic*, Editura Carmel Print, Arad, 2011, p. 54.

⁸ M. Vlăsceanu, *Sculptura...*, p. 56.

⁹ *Ibidem*, p. 52.

Prin tratarea plastică a detaliilor, a limbajului formal elevat al meșterului format în mediul de la Viena, heruvimii adoratori, se înscriu în seria de opere executate de Ressler pe tot cuprinsul imperiului austriac, demonstrând principii diferite modelatoare „aparținând barocului târziu clasicizant cu accente rococo¹⁰„. Lipsa de fonduri a impus delimitări formale în ceea ce privește decorul interior, între cele două faze de execuție, dar și exprimarea stilistică ce diferă în funcție de proveniența artiștilor, din mediul artistic unde s-au format. În a doua etapă se realizează, amvonul cu altarele laterale, mobilierul liturgic și ferestrele oratoriului, făcându-se apel la meșterii locali, coloniști sosiți odată cu armata în noua provincie a imperiului. Sunt cunoscuți meșterii locali Wittman și Wagner care au lucrat la altarele laterale, întreaga lucrare fiind supravegheată de C.A. Steinlein. În 1768 sunt finalizate tablourile pentru altarele laterale confecționate de meșterul Johann Nepomuk Schopf, iar în 1770 se întrerup lucrările datorită unei crize economice, dispoziție dată de camera aulică, altarele fiind finalizate după 1774.

Altarele laterale prin sculptura decorativă ilustrează felul în care scenele religioase au fost puse în drepturi, devenind accesibile enoriașului, făcând apel la sentimentul religios. Începând cu jumătatea a doua a secolului al XVIII-lea, barocul se manifestă în faza sa decorativă prin rococo, stil thersian, însă în sculptura altarelor s-a uniformizat cu tendințele stilistice ale barocului târziu clasicizant, urmat apoi de schimbarea impusă de stilul iosefin mai auster spre sfârșitul secolului. Această transformare în plan sculptural, dar nu numai, este favorizată de „un transfer stilistic favorizat odată cu importul de meșteri și materiale din capitala imperiului¹¹„. Acest lucru denotă că deși Banatul, zonă de graniță a imperiului expusă pericolului, este o destinație pentru meșterii specializați care devin cetățeni ai orașului și onorează comenzi oficiale bazate pe încheierea unor contracte, indiferent din ce categorie fac parte comanditarii. Predica juca un rol esențial în oficializarea serviciului religios, cuvântul grăit înrolându-se printre mijloacele de persuasiune baroce, imaginea și muzica, de aceea contrareforma îi acorda un loc special domeniului auditiv. Pe aceste motive, amvonul devine element cheie, iar decorația sa având un rol aproape la fel de important precum altarul principal în susținerea propagandei catolice, astfel pe lângă simbolistica imaginilor, predica și propovăduirea cuvântului desemna caracterul spiritual al provinciei.¹²

Domul Catolic timișorean în domeniul ce privește decorația altarelor va fi preluat și adaptat în tot Banatul pentru decorarea noilor biserici ridicate după mijlocul secolului al XVIII-lea. Din categoria meșterilor sosiți în noul domeniu imperial, se vor evidenția artiștii ce vor executa comenzi în planul decorativ al bisericii din mediul rural, într-un mod ce țin, nu atât de de stil, cât de posibilitățile financiare ale comanditarilor.

Artiștii locali, despre care știm foarte puțin, nu puteau onora numărul mare de comenzi artistice nici măcar din cetatea Timișoarei și nici de cum al întregii provincii. De aceea majoritatea comanditarilor se orientau spre artiști „peregrini” specializați de altfel în domeniu, formați în atelierele de la Viena și Buda, comenzi care erau adesea foarte costisitoare. Acesta fiind un factor determinant în decizia administrației locale de a încuraja stabilirea unor meșteri și artiști străini în provincie dar mai ales la Timișoara. Unul dintre primii meșteri care s-a stabilit în capitala de pe Bega a fost sculptorul bavarez Chasper Mayer, acestuia i se acordă în 1744 titlul de cetățean al orașului. Sculptorul Konrad Staud, născut la Merschied/Trier în 1710 a migrat spre noua provincie imperială. Acesta s-a naturalizat, devenind bănățean, fiindu-i atribuite o serie de statui de altar din Iecea Mare destinate bisericii catolice, precum și alte opere din alte biserici de pe cuprinsul zonei de sud a Banatului. Rămâne ca viitoare cercetări să scoată din anonimat meșterii sculpturii bănățene, una din modelele locale specifice barocului Central-Est European, având caracteristici tematice și stilistice originale, care reprezintă expresia tardivă, cu efect întârziat, a unui „stil care în Europa vestică își încheiase evoluția¹³„.

În ceea ce privește domeniul picturii, am văzut pe parcursul acestei lucrări că în mediul urban a avut loc o adevărată „reformă a vizualului” după plecarea semilunei și instaurarea administrației

¹⁰ A. Buzilă, *Evoluția Europeană a artei bănățene - secolele XVIII-XX*, în „*Studii de istorie a Banatului*”, XXI-XXII, 1997-1998, Timișoara, 2000, p. 113.

¹¹ M. Vlăsceanu, *Sculptura...*, p. 55.

¹² *Ibidem*, p. 55.

¹³ N. Sabău, *Metamorfoze...*, p. 198.

austriece în Banat, majoritatea meșterilor artistici și a comanditarilor aparțineau mediului catolic, implicit a spațiului Central-European, unde existau rezerve suficiente pentru finanțare. Această influență s-a suprapus și peste mediul rural unde exista o moștenire destul de însemnată din evul mediu al zonei balcanico-bizantine. Prima mențiune despre pictura bănățeană datează din secolul al XVIII-lea după retragerea stăpânirii otomane „când se fondară în diversele părți ale provinciei școli de zugrăvi români cu menirea ca să-i pregătească pentru pictarea noilor biserici ce se ridicau în locul celor distruse de năvălirea semilunei¹⁴„.

Pe durata refacerii sau ridicarea de biserici noi care sunt documentate, încă din primele decenii ale secolului al XVIII-lea, costurile, evident, prea mari pentru posibilitățile modeste ale comunităților sătești au limitat primele comenzi de pictură, destinate iconostasului, decorația murală interioară sau icoane portabile, toate aceste fiind secundare. Pictura murală este inaugurată cu lucrările de la Dragomirești, efectuată de zugravii Savu Zămbrian și Groza Bărzav, în 1774. În deceniul următor în realizarea picturii interioare a debutat Teodor și Atanase din Lugoj, în 1781 la lăcașul de cult de la Zolt. Între 1782 și 1783 zugravul și molerul Gheorghe Diaconovici, au pictat la bisericile din Povergina și Bătești, ajutați la ultima lucrare de Ștefan Popovici. După puține documente și pisani, perioada de zugrăvire a bisericilor de lemn afirmă istoricul D.S. Pârvulescu, este între intervalul dintre deceniul opt al secolului al XVIII-lea și deceniul șase al secolului al XIX-lea. Perioada corespunde reformelor în spiritul absolutismului luminat, inițiate de împărăteasa Maria Tereza și continuate de fiul acesteia împăratul Iosif al II-lea, perioadă de maximă receptare a acestor influențe în mediul ortodox.¹⁵

Istoricul Aurel Cosma afirmă că „școlile erau inițiate și susținute de vechile mănăstiri românești, ba chiar și de particulari, cum este cea de de pictură religioasă a lui Vasile Diaconovici Loga, bunicul marelui pedagog de mai târziu”. Această instituție funcționa în localitatea Srediștea de lângă Vârșeț, iar începând cu 1736 a produs pictori renumiți, precum „Raicu din Vârșeț, pe Petruși din Timișoara și pe George, fiul lui Vasile Diaconovici Loga¹⁶„.

Meșterii zugrăvi au insistat în picturile lor asupra tematici sumbre al iadului, a categoriilor de păcate și a pedepselor care le sunt hărăzite. Fiind practic nelipsită pictura „Morții secerătoare a vieții omenești”. De asemenea din mentalul colectiv cu caracter didactic avem imaginile nelipsite „Jertfa lui Avram”, „Sfânta Marina martelând diavolul”, „Sfânta Zosima împărtășind-o pe Maria egipteanca”. Dintre picturile cu caracter funerar, la Dragomirești, apare figurată imaginea „Sf. Sisoe înaintea mormântului lui Alexandru Macedon”. Conform tradiției din spațiul sud-estic European, la bisericile din Zolt și Povergina, au fost reprezentați comanditarii amintiți și în textele pisaniilor, cneazul Obead la Zolt și Ion Medescu la Povergina¹⁷.

Conținutul de idei al picturii din lăcașurile de cult de lemn bănățene, perceput ca ansamblu, nu se abat de la semnifica lor tradițională. Deci putem afirma că monumentele reprezentative din mediul rural fac parte din-un mental tradițional specific, subordonată „*orizontului medievalizant*”¹⁸

Emanciparea comunităților sătești a adus la schimbări în ceea ce privește reordonarea ideilor în bisericile cu arhitectură barocă. Astfel picturi cu importanță tradițională teme cu caracter euharistic și de sacrificiu, au fost omise sau considerabil restrânse. Ceremonialul liturgic a fost limitat, iar imaginea lui „Iisus Emanuel ieșind din potir” a fost înlocuită cu „Iisus ieșind din mormânt”. Încarnarea, era sugerată prin imaginea „Fecioarei cu pruncul pe tron” sau „Orantă”, înlocuită cu varianta apuseană de glorificare „Încoronarea fecioarei de către Sfânta Treime”. Ordonarea patimi, marile sărbători, menite să illustreze ideile legate de moarte-înviere, au fost respectate doar la Margina și Topla. Divinitatea lui Iisus în imagini era accentuată de marile sărbători, însă acestea vor fi omise s-au pictate la nivelul pereților, precum la biserica din Curtea. Comanditarii bănățeni din comunitățile sătești și-au orientat preferințele spre evidențierea sacrificiului în perspectiva mântuirii, reprezentat prin pictarea în exclusivitate a patimilor, a laturii umane a lui Iisus. Tematica sacrificiului, având

¹⁴ Aurel Cosma, *Pictura românească din Banat*, Timișoara, 1940, p. 6.

¹⁵ D.S. Pârvulescu, *Pictura bisericilor ortodoxe din Banat între secolul al XVII-lea și deceniul trei al secolului al XIX-lea*, Editura Excelsior Art, Timișoara, 2003, p. 122.

¹⁶ A. Cosma, *op. cit.*, p. 7.

¹⁷ D.S. Pârvulescu, *Pictura...*, p. 129.

¹⁸ R. Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident la începuturile culturii medievale românești (sec.X-XIV)*, București, 197, p. 340.

semnificație sporită în timpul contrareformei și în pictura barocă a contribuit la reactualizarea statutului bisericii, adică „*liturghia întruchipează sacrificiul divin*”.¹⁹

Trebuie să ne referim și la modul de acces al imaginii, motivată de necesitatea implementării unui discurs tematic care să fie înțeles de comanditarii zonelor rurale. De obicei în absida altarului, pe pereții naosului și pronaosului, personajele au fost pictate frontal după modelul tradițional, având doar particularități ce țin de măiestria zugravului meșter. În interpretarea stilistică a seriei narrative din naos, influența directă a noului tip de imagine este sugestivă, „Judecata de apoi” din pronaos, apoi redarea „Raiului” și „Iadului”. Pictate în ax diagonal, personajele, mai ales din profil, sunt surprinse în diferite faze care jonglează între grotesc și dramatic, cu îmbrăcăminte drapate lejer, dezvoltă caracterul narativ și dramatismul evenimentelor. Aceste personaje acoperă întreg spațiul și se află în directă corelație cu cadrul arhitecturii sau de peisaj artistic. Se face aluzie la contemporan reprezentate prin mici accesorii vestimentare cu care au fost pictate personajele damnate. Păcătoșii din pictura „Judecata de apoi” precum și soldații romani din picturile „Patimilor”, poartă fesuri și îmbrăcăminte occidentală, coifuri și pălărie cu panaș, iar judecătorii evrei, veșminte turcești, acest tip pictură este pictat în lăcașurile de cult de la Zolt, Groși, Dubești, Căpăt, Românești și Margina. Acestea sunt aluzii directe la contemporan, oferind privitorului șansa de a stabili cu ușurință alternativa bine-rău în perspectiva mântuirii²⁰.

Făcând corelarea cu „Judecata de apoi” de pe timpanul de vest, care nu lipsește, această dogmă care argumentează sacrificiul ori actele de virtute ce se cer săvârșite pentru a fi mântuit, își crește semnificația eshatologică, astfel pictura din naos are un caracter moralizator și didactic, care poate fi identificat și în biserica din mediul urban conform lui D.S. Pârvulescu, acest motiv corespunzând generației aflate sub incidența ideilor iluministe²¹.

Pictura murală care este specifică decorării pereților este în strânsă legătură cu pictura de iconostas, fiindcă este realizată de obicei de aceiași zugravi. Pictura se înscrie inevitabil pe aceeași linie, oscilând între tradiție și modernitate pe care îl relevă comenzile primite la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul celui următor. Zugravii care au lucrat în aceste lăcașuri de cult sunt foarte puțin cunoscuți, la fel și data la care au realizat comenzile de pictură. Însă au avut oportunitatea de a fi mediatori ai imaginii, contribuind la selectarea acesteia, în limitele solicitării venite de la comanditarii rurali, ceea ce a însemnat reforma atât la nivelul conținutului de idei, al limbajului stilistic cât și al tipurilor iconografice²².

Sunt amintiți Gheorghe Petrovici și Mihail Nicolaevici care au pictat la lăcașul de cult din satul Giera, Savu Zămbran și Groza Bărzav sunt amintiți doar la Dragomirești. George Diaconovici avându-l în echipă pe Ștefan Popovici realizează la bisericile din Povergina și Bătești, o pictură în naos care poate fi „*înscrisă între cele mai reprezentative ilustrări ale creației patronale de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, oferind tipul de imagine accesibil celor două comunități*”²³. Lucrările lui Gheorghe Diaconovici se înscriu la limita dintre tradiție și noutatea modelelor occidentale, văzută din perspectiva novatoare și moderată a programului și limbajului stilistic. Influența picturii românești care s-a petrecut sub oblăduirea tatălui său Vasile Diaconul, nu sunt sesizabile. Gheorghe Diaconovici fiind primul meșter român zugrav care a „figurat conceptul baroc al continuum-ului spațial într-o lucrare timpurie în anul 1763, recurgând la iluzie și la compoziția în ax diagonal”²⁴.

Singurul maestru Gheorghe Diaconovici care a pictat într-un lăcaș de cult din mediul rural un portret după regulile picturii de șevalet. Acesta a immortalizat aspectul comanditarului cnez Ion Medescu de la Povergina, meșterul asumându-și libertatea de exprimare plastică fiind o lucrare reprezentativă ale genului, rivalizând cu cele ale obercnezului Gavril Gurean. Pe același plan pictural novator iconografic moderat se înscriu și ansamblurile nesemnate și nedatate din bisericile de la Dubești, Groși, Căpăt și Iersig.

George Diaconovici poate fi considerat ca un făuritor de nou curent artistic în pictura bănățeană, fiindcă prin metodele sale de compoziție și de armonizarea culorilor, a ajuns să

¹⁹ D.S. Pârvulescu, *Pictura...*, p. 130.

²⁰ *Ibidem*, pp. 132-133.

²¹ *Ibidem*, p. 130.

²² Ioachim Miloia, *Studii și articole de artă*, vol. 1, Editura Excelsior Art, Timișoara, 2007, p. 36.

²³ A. Cosma, *op. cit.*, p. 20.

²⁴ D.S. Pârvulescu, *Pictura...*, p. 135.

abandoneze rigorile școlii bizantine și să se apropie de maniera celor din apus. Opera lui poate fi plasată ca un punct de hotar, ca „o perioadă de tranziție între iconografia bizantină și pictura precursorilor renașterii artei bănățene”. De la cei vechi a păstrat numai elementele de construcție impuse de dogmele bisericii, mai ales gruparea și atitudinile sfinților, atât de caracteristice, iar restul stilului și al înfățișării figurale, precum și tonalitățile armonizate într-un cadru mai perfect le-a împrumutat de la meșterii spațiului Central-European. Despre George Diaconovici știm că s-a născut la 20 aprilie 1736, în anul când a înființat tatăl său școala de zugravi și cea de „dăscălie” la Srediștea Mare. Prin urmare este născut în Banat, unde a activat toată viața sa. Aici s-a căsătorit și a avut 9 copii, dintre care cel mai mare era scriitorul Constantin Diaconovici Loga, născut la 1760²⁵.

În anul 1746 în satul Ostrovo (Serbia) îi avem menționați pe primii comanditari de lucrări de pictură din biserici de zid și anume Feodor Cornel, Luca Păunovici, Veselin Ilie Beovit și Milutin Rogojarski, aceștia au plătit pictura iconostasului din lemn. Apoi la Jebel, în anul 1752 cnezii din comunitatea sătească au plătit pictura murală și cea de iconostas a bisericii nou ridicată, comanda a fost executată de zugravii Nedelcu și Șerban Popovici. Aceștia au pictat și la biserica din satul Jasa-Tomic (Serbia), echipa fiindu-i completată de meșterii zugravi Vasile Diaconul, Gheorghe Diaconovici și Feodor.

Unul dintre zugravii renumiți în această zonă și care a executat comenzi de pictură murală a fost zugravul Nedelcu, meșter care a lucrat exclusiv în lăcașurile de cult din mediul rural. Nu se știe când și unde s-a născut, nici unde și când a murit, însă perioada de maximă meșterie a fost între 1730-1740, fiind în opinia lui Ioachim Miloia „un artist într-adevăr mare nu numai pentru Banat, ci interesând evoluția artelor românești în genere²⁶.” Acesta a executat lucrări la Lipova, restaurarea vechii biserici, la Jebel și Jasa-Tomic cu am mai amintit, Oloșag și zona Oraviței precum și cea a Lugojului, existând numeroase picturi nesemnate care prin analogie pot fi atribuite zugravului Nedelcu.

Pictura lui Nedelcu poartă caracterul pur bizantin, înfățișarea și atitudinea figurilor, descrierea în cele mai mici amănunte a cutelor, a draperiei, construcția spațială a compoziției și aranjarea figurilor pe un singur plan, hieratismul, convenționalismul sărbătoresc și rigid respectat cu sfințenie, arată o supunere deplină canoanelor picturii orientale, de la care nu lipsesc particularitățile Central-Europene. Aceasta se observă mai ales în năzuința de „umanizare a figurilor, în tendința de a se apropia tot mai mult de culoarea firească a pielei, de a da gesturilor o creștere mai naturală, mai verosimilă²⁷”.

Nivelul artistic al operei sale este o dovadă evidentă despre starea avansată a culturii românești din Banatul secolului al XVIII-lea. Desigur că au mai fost și alți pictori a căror nume și lucrări nu au putut fi încă descoperite. Știm doar atât că în vremea lui Nedelcu a trăit și zugravul Vlașicicare a pictat iconostasul bisericii de lemn din comuna Surducul-Mare, comanditar fiind „Kinezul Șandru Baloșin²⁸” și alții săteni locali, după cum se vede din inscripția de pe ușile împărătești. În toate comenzile pe care zugravii Nedelcu și Șerban Popovici le-au onorat au păstrat tradiția în limbajul stilistic, devenind excelenți cunoscători ai picturii românești. Personajele din icoanele împărătești, tipurile iconografice occidentale ale Patimilor sau Marilor sărbători, apoteozele și întreaga serie scenografică de descendență barocă, au fost preluate de tematica de aceeași tradiție, dar supuse sub influența stilisticii neoclasice.²⁹

Sub influența directă a școlilor postbrâncovenești de la începutul secolului al XVIII-lea, pictura tradițională ortodoxă din Banat, exemplificată prin frescele de la lăcașurile de cult din Lipova, Săraca, Jebel inclusiv icoanele acestei perioade executate de zugravii Nedelcu, Ioan, Popovici, Stan, Pavel Teodorovici, va fi contaminată de noul stil Central-European. Pentru început elementul de decor și de culoare va apărea în imaginile tradiționale, pentru ca mai apoi, personajele mai senzuale și individualizate precum și cutele care sugerează mișcarea veșmintelor, ne indică o particularitate consistentă a barocului. Înființarea unor unități de instruirea a zugravilor, stimulată și de comanda tot

²⁵ A. Cosma, *op. cit.*, pp. 16-17.

²⁶ Ioachim Miloia, *op. cit.*, p. 37.

²⁷ A. Cosma, *op. cit.*, p. 14.

²⁸ Ioachim Miloia, *op. cit.*, p. 40.

²⁹ D.S. Părvulescu, *Pictura...*, p. 153.

mai în creștere, la început la Srediștea, apoi Bocșa ori în atelierul din Arad a lui Ștefan Tenețchi, va duce la apariția unei pleiade de meșteri intitulați încă zugravi care încă păstrează elementele specifice spațiului răsăritean și implicit moștenirii ortodoxe, îmbinate cu noua cucerire a tehnicii apusene³⁰.

Renunțate personalități precum Vasile și Gheorghe Diaconovici, Ștefan Popovici, Ștefan Tenețchi, la care se adaugă Gheorghe Mihailovici, Nikola Nescovici, Mihail Dimitrie Popovici vor pava terenul pentru secolul al XIX-lea. Pe teritoriul provinciei Banat vor activa și meșteri artiști din Serbia, Voievodina și ținutul Bacicăi, de exemplu Teodor Crăciun, Iacob și Zaharia Orfelin, Cristofor Jefarovici care vor demonstra că posibilitatea de perfecționare în arta apuseană și totodată promovarea ei era mai puternică la meșteri aflați din punct de vedere geografic mai aproape de centrele artistice din spațiul Central-European. Apariția uneori și sporadică a unor portrete de comanditari, folosirea suportului de pânză în locul lemnului, studierea efectelor de lumină, folosirea unei compoziții deschise și a elementelor de accesoriu a încercării de natură statică în opinia istoricului Adriana Buzilă „*anunță încă din acest secol primele elemente de formare a picturii moderne și laice în mediile ortodoxe din Banat*”³¹.

Domeniul picturii din lăcașurile de cult, de lemn și de zid, este foarte nuanțat, care atestă pătrunderea treptată în mentalul colectiv atașat tradiției, specific comunităților rurale a influențelor mai ales moralizator-didactice ale Epocii Iluminat, a limbajului stilistic apusean și a tipurilor iconografice. Aceasta dovedește ușoara dar ireversibila lor integrare în politica de reformare a casei de Habsburg a bisericii ortodoxe.

Peisajul artistic desemnând imaginea destinată bisericilor de lemn și de zid din mediu rural poate fi pus sub semnul egalității și să reflecte aceeași sensibilitate la categoriile de comanditari? Răspuns este afirmativ la istoricul de artă D. S. Pârvulescu pentru prima jumătate a secolului al XVIII-lea, perioada de început a inițiativelor sătești. Frescele și pictura murală, cât s-a mai păstrat, este unitară cu cea de iconostas, care a determinat varianta dominantă de cerere artistică venită din partea comanditarilor comunităților sătești. Unitară în limbaj stilistic și iconografic, ea este tributară unui grup de artiști locali, meșteri zugravi, precum Nedelcu ca reprezentant important al picturii de tradiție brâncovenească. Fragmente din fresce sau picturi de iconostas multe nedatate și nesemnate (însemnări din biserici sau de pe icoane) atestă prezența unor meșteri veniți din Țara Românească ori instruiți în atelierele valahe, în orice caz purtători ai tradiției stilului românesc, în mai toate lăcașurile de cult de lemn și de zid³².

Imaginea de factură tradițională intermediată de zugravii menționați mai sus, este identic cu cele din orașe ori biserici de mănăstire, pentru prima jumătate de a secolului al XVIII-lea. Pentru pictura bisericilor din lemn, epoca iluminată a articulat câștigurile, insinuându-se aproape imperceptibil. Pentru această categorie de biserici reforma vizualului s-a resimțit în conținutul de idei și în morfologia acesteia, în timp ce ordonarea a rămas cea tradițională. Structura iconografică al picturii din naos se subscie mai ales ideilor cu caracter militant, rezultate pentru optarea temei în favoarea Patimelor. Fiind puse în relație cu figurile sfinților luptători pentru credință „Gheorghe” și „Dumitru” ori „Judecata de apoi”.

În asocierea Patimilor cu imaginile sfinților Gheorghe și Dumitru, le-a evidențiat rolul exemplar în lupta pentru credință. Cei doi sfinți militari reprezentați în imagine, cu atribute tradiționale, au fost dezvoltate cu noi semnificații militante, care corespund evenimentelor din ultimele decenii al secolului al XVIII-lea.³³ Această perioadă este caracterizată cu îngrădirea privilegiilor comunităților ortodoxe și a cultului sfinților naționali din imperiul austriac. Tot din componentele reformei vizualului, mai spre sfârșitul secolului al XVIII-lea poate fi percepută selecția tematicii tradiționale și accentuarea mesajului militant sau eshatologic în acceptarea de tipuri iconografice noi, particularizată prin influența stilului baroc, rococo și neoclasic. Spre sfârșitul secolului iluminat, comunități sătești cu populație mixtă din vestul Banatului, precum cele din Sânicolaul Mare și Saravale, au comandat tipul cel nou de iconostas, cu o tematică îmbogățită,

³⁰ A. Buzilă, *Evoluția Europeană...*, p. 114.

³¹ *Ibidem*, p. 115.

³² D.S. Pârvulescu, *Pictura...*, p. 154.

³³ M. Vlăsceanu, *Confluențe stilistice în programul iconografic al absidei bisericii cu hramul „Nașterea Sf. Ioan Botezătorul” din Caransebeș*, în „Studii de istorie a Banatului” XXXIV, Ed. Universității de Vest, Timișoara, 2010.

datorată unui pictor cu studii academice precum Arsenie Teodorovici. Tematică apropiată de cea tradițională într-un ansamblu de pictură murală „cu ordonare și selecție tematică identică cu cea din bisericile urbane³⁴”.

Pictura bisericilor sătești, dar și celor din lemn, prin legăturile permanente la tradiție dar și la influențele moderne al epocii, cu abundența de formulări tematice, stilistice și iconografice poate fi plasată la frontiera dintre moștenirea ortodoxă (a spațiului balcanico-bizantin) și gândirea didactico-moralizatoare a secolului al XVIII-lea adică a *epocii luminate*.

³⁴ D.S. Pârvulescu, *Pictura...*, p. 157.

Lipova. Istorie, societate și administrație (secolele XVIII- XIX)

Dr. Stelean-Ioan Boia
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad

Instaurarea stăpânirii habsburgice asupra Transilvaniei și, în special asupra Banatului timișan, a avut așa cum era de așteptat, repercusiuni deosebite asupra dezvoltării așezării Lipova. Prin Pacea de la Karlowitz (1699), limita teritorială dintre cele două imperii semnate ale tratatului era formată de râul mureș pe care se asigura libera circulație. Ambele părți se obligau să dărâme cetățile din zona de frontieră. În realitate, pentru Lipova lucrurile nu au fost clarificate acum într-o manieră decisivă. A urmat o perioadă de ambiguități administrative, lupte clarificate definitiv prin prevederile Păcii de la Passarowitz din 1718, în urma căreia Lipova intră în mod oficial sub stăpânire austriacă. Pacea consfințește o nouă realitate dobândită pe calea armelor, trupele habsburgice reușind să ocupe Banatul în 1716. Se pune astfel capăt administrației otomane cu sistemul ei instituțional specific și cu un patrimoniu legislativ caracteristic lumii islamice. Evitând revenirea la vechea organizare comitatensă, noua administrație optează pentru organizarea aparte, unică în cadrul Imperiului Habsburgic, menită să asigure punerea în practică a statutului de domeniu al Coroanei și al Cămarii imperiale¹. Mai multe proiecte de organizare ce aveau la bază propunerile generalului Mercy, însărcinat cu această problemă, prevedeau fie organizarea în patru districte, care ar fi luat locul fostelor comitate (Timiș, Torontal, Caraș și Severin), fie în 11 districte care ar fi urmat organizarea din timpul stăpânirii turcești. Noua situație era însă deosebită pentru că –se arăta de către generalul Mercy- după înlăturarea stăpânirii otomane aici nu existau nici stări privilegiate și nici nobili, toate veniturile revenindu-i împăratului în dubla sa calitate de suveran și de unic stăpân de pământ². Potrivit variantei de organizare în 11 districte, Lipova urma să fie reședința districtului cu același nume. O altă variantă de organizare, din septembrie 1718, împărțea Banatul în 13 districte în care Lipova apărea ca district și reședință a acestuia³. Același rol îi revine Lipovei și în anul 1734, când între cele 11 districte găsim Lipova ca district ce cuprindea 42 de localități (al cincilea ca mărime din cele 11 districte). Lipova este menționată acum și ca reședință a cercului cu același nume, districtul lipovan având 4 cercuri în componența cărora intrau 10 localități⁴. Mai trebuie să menționăm faptul că în fruntea fiecărui district se găsea un administrator districtual, ajutat în funcție de mărimea districtului de 1-2 subadministratori. Obligațiile administratorului districtual erau de a duce la îndeplinire obligațiile economice, să asigure strângerea dărilor de la supuși, să se îngrijească de întreținerea trupelor imperiale în trecere, repararea și întreținerea de drumuri și poduri și să asigure ordinea publică. Administratorul era în același timp și judecătorul, respectiv reprezenta instanța primară în cazul unor delictes minore. Pe lângă el a funcționat un aparat de slujbași: raționiști, concipiști, actuari, husari⁵.

Lipova rămâne în toată această perioadă incontestabil o așezare importantă în zonă, dar care se resimte în urma pierderii rolului militar jucat anterior. Potrivit unei conscrieri efectuate în anul 1717, rezultă că în Lipova erau 70 de case, indicând o așezare mare în raport cu altele mai depopulate⁶, dar care în comparație cu vremurile anterioare era în descreștere demografică. Documentele vorbesc cel mult de târgul Lipova și nicidecum de orașul Lipova. Așa de exemplu este înregistrat la 1719 târgul Lipova, reședința districtului omonim, care împreună cu cele 61 de localități ale districtului plătește contribuțiile impuse⁷. Care a fost evoluția contribuțiilor acestui district se poate constata din următoarele date: în 1729 se plătea suma de 18.005 florini, în 1743 suma de 17.905 florini, iar în 1758

¹ Costin Feneșan, *Administrație și fiscalitate în Banatul imperial. 1716-1776*, Timișoara, Editura de Vest, 1997, pp.39-47.

² *Ibidem*, p.47.

³ *Ibidem*, p.52.

⁴ *Ibidem*, p.55.

⁵ *Ibidem*, p.59.

⁶ Jancso Benedek, *Aradvarmegye es Arad szabad kiralyi varos monographiaja*, II/2 Arad, 1895, p.297.

⁷ Costin Feneșan, *op.cit.*, p.101.

suma de 24.027 florini⁸. Datele acestea nu includeau obligațiile de dijmă și robotă. Robotele cele mai apăsătoare erau prestate la fortificațiile Timișoarei, la amenajarea canalului Bega. De exemplu, în 1729, pentru canalul Bega, districtele Timișoara, Lugoj și Lipova au trimis zilnic câte 100 de roboți⁹. Întrucât reședința districtului se afla la Lipova, ar fi fost interesantă o reconstituire a listei conducătorilor districtuali, demers care în stadiul actual al informațiilor este dificil de realizat. Ne ajută cu toate acestea o inscripție aflată pe biserica românească din Lugoj, făcută pe la 1726: „aedificata est hec ecclesia per me Ioanem Racz de Mehadia, supremum praefectum inlyti districti Caransebes et Lippa. Anno Domini 1726”¹⁰. Din această inscripție rezultă că Ioan Raț era de religie ortodoxă și deținea dubla calitate de prefect al celor două districte Lipova și Caransebeș.

Privitor la organizarea administrativă austriacă trebuie menționat faptul că în intervalul 1751-1753, partea de nord-vest a Banatului cu districtele Timișoara, Cenad, Ciacova, Becicherec, Vârșeț, Lipova, Lugoj și Caransebeș au fost trecute în administrație civilă austriacă, formând așa – numitul Banat cameral, sub conducerea unui președinte¹¹. S-a menținut aceeași organizare în districte până în anul 1775, când în locul acestora teritoriul este împărțit în 4 cercuri mari, așa după cum preconizase generalul Mercy în 1717. După această nouă organizare administrativă, încheiată în anul 1777, Lipova intră în structura cercului Timișoara, alături de localitățile fostelor districte Timișoara, Lugoj și Ciacova.

Încorporarea Banatului în Ungaria la 6 iunie 1778 pune capăt și acestei ultime încercări de reformă administrativă, revenindu-se la vechea organizare comitatensă, într-o perioadă de tranziție care a durat până în anul 1779. Au fost organizate comitatele Timiș, Torontal și Caraș, fiecare comitat fiind subîmpărțit la rândul său în plăși. Lipova va intra în componența comitatului Timiș, devenind reședința plășii cu aceleși nume ce cuprindea 45 de localități. Celelalte trei reședințe de plasă ale comitatului Timiș au fost: Timișoara cu 46 de localități, Sânanndrei cu 40 de localități și Vârșeț cu 38 de localități¹².

Dincolo de noua organizare administrativă și statutul inferior al Lipovei față de secolele anterioare, secolul al XVIII-lea a însemnat pentru zona în discuție și ultimul secol al unor mișcări de populații, generate de epidemii și mai ales de o anume politică populaționistă promovată de Viena. Așa de exemplu, epidemia de ciumă ce a bântuit prin Banat între anii 1738-1741 a făcut numeroase victime în așezările mai mari: Timișoara, Sânanndrei și Lipova¹³. Războaiele austro-turce din anii 1736-1739 au avut ca principală urmare creșterea numărului de locuitori sârbi în zona Banatului. Mulți grăniceri sârbi, participanți la răscoala condusă de Pero Seghedinaț s-au refugiat de teama represaliilor, în special în Banat. Apoi, în 1741, prin publicarea articolului de lege XVIII care desființa granița militară de peste Mureș, mulți grăniceri refuză să accepte situația de iobagi, așezându-se în Banat, unde au primit pământuri în districtele Lipova și Panciova¹⁴.

În anul 1764, Neuman în acțiunea de populare a așezărilor mută la Lipova 84 de familii, în cea mai mare parte țesători de ciorapi de mătase¹⁵. Desigur, este foarte dificil de precizat cifra locuitorilor Lipovei sau să se facă o eventuală diferențiere pe etnie. Griselini, care vizitase zona în 1774 și era interesat de astfel de date, spune că nu este nici un fel de conscripție a populației și nu se știe câte suflete au parohiile lor. Totuși, pe baza datelor obținute de la contele de Clary, Griselini consemna că districtul Lipova avea 31.402 suflete, districtul Lugojului 34.034, iar Ciacova 38.110 suflete¹⁶.

Contemporanul lui Griselini a fost Johann Jakob Ehrler care se afla în Banat pe la 1774. Revizor la administrația imperială a Banatului, a elaborat în martie 1774 „Instrucțiuni pentru

⁸ *Ibidem*, p.112.

⁹ *Ibidem*, p.119.

¹⁰ Iuliu V., *Districtus Walachorum. Cercurile românești bănățene*, Timișoara, 1929, p.21.

¹¹ Costin Feneșan, *op.cit.*, pp.41,71-73.

¹² *Ibidem*, p.79.

¹³ V.Țărcovnicu, *Istoria învățământului din Banat până la anul 1800*, București, 1978, p.63.

¹⁴ Bujor Surdu, *Aspecte privitoare la situația Banatului în 1743*, în Anuarul Institutului de Istorie din Cluj, XIII (1970), pp.7-21.

¹⁵ Francesco Griselini, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, ed.de Costin Feneșan, Timișoara, Ed.Facla, 1984, p..146.

¹⁶ *Ibidem*, p.157.

oficiile administrative bănățene”. El este cel care, la cererea noului guvernator al Banatului, baronul Iosif de Brigido, numit în locul contelui de Clary, întocmește un raport amănunțit asupra stărilor din Banat la 1774. Lucraea sa oferă date bogate și pentru Lipova ca așezare, dar și ca district. Potrivit datelor lui Ehrler, la 1774 exista în Lipova o biserică romano-catolică (altele nu sunt menționate), oficiu administrativ, oficiu de vamă, oficiu al sării, un suboficiu administrativ, locuitorii fiind germani și români (nu sunt menționați de exemplu sârbii și maghiarii)¹⁷. Vizitând personal Lipova, autorul consemnează în lucrarea sa că „aici se întindea odinioară un oraș cu zid circular, cu un castel fortificat și 4 bastioane, stricate apoi în întregime în timpul războiului cu turcii”¹⁸.

În privința populației, informațiile lui Ehrler se apropie de cele furnizate de Francesco Grisellini, apreciind că districtul Lipova avea la 1774 în cele 4 cercuri un număr de 30.897 de locuitori, repartizați în felul următor pe categorii: 2 olăcari, 6.690 capi de gospodărie, 1.426 jeleri, 578 văduve, 622 bărbați săraci, 623 bătrâni și invalizi, 10 preoți catolici, 92 preoți ortodocși, 10 învățători catolici, 35 învățători ortodocși, 12.961 femei, 7.345 băieți sub 15 ani și 7.121 fete sub 15 ani. Același autor oferă date precise legate de veniturile bănești încasate de stat. Astfel, de la districtul Lipova se încasau 70.000 de florini capitație și impozit funciar, 7.600 de florini venit cameral, venituri ale sării 35.000 de florini, venituri ale vămii 5.300 de florini, o sumă totală de 117.900 florini. Pentru a se putea face o estimare exactă a situației, amintim că la Cenad venitul sării era de 10.000 de florini, iar veniturile vămii de 4.000 de florini, la Lugoj venitul sării era de 17.000 de florini, al vămii de 2.000 de florini¹⁹.

Secolul al XVIII-lea a însemnat pentru Lipova, în pofida statutului său inferior de târg în raport cu mai vechiul statut de oraș liber regesc, o dezvoltare din toate punctele de vedere. Astfel, din punct de vedere demografic, datele ce pot fi corectate într-o anumită măsură sunt edificatoare, proporția fiind convingătoare. În anul 1717, la începutul instaurării noii stăpâniri habsburgice, în orașul Lipova era consemnată existența doar a 70 de case. Un secol mai târziu, în anul 1816, în Lipova erau 920 de case cu 4.011 locuitori, așezarea având 15 străzi²⁰. Ulterior, numărul caselor a crescut la 1.500, iar al locuitorilor la 7.000 de suflete. Evoluția demografică ascendentă a localității Lipova este evidentă. Probabil că în intervalul de un secol să se fi produs modificări în structura etnică a acesteia, în sensul creșterii numărului de locuitori români, sârbi, germani. Reședință de district, de cerc sau de plasă pe parcursul anilor, Lipova a evoluat și din perspectivă economică. Un aparat funcționăresc în creștere numerică, un număr de negustori în prosperitate economică, ca și un mare număr de meșteșugari organizați în bresle indică starea așezării. Târgul din Lipova era considerat ca fiind cel mai mare târg de mărfuri din zonă, Ehrler consemnând că toți cei ce vin din Banat trec prin Lipova, pentru a traversa Mureșul. Același autor, înșirând îndeletnicirile locuitorilor din districtul Lipova, consemnează pentru cei din localitatea Lipova preocuparea deosebită pentru creșterea viței de vie, cea mai mare desfacere de vin fiind făcută cu prilejul pelerinajelor și procesiunilor religioase de la Radna. Desigur că nu au lipsit cultivarea cerealelor, creșterea animalelor, fabricarea „râchiei”, cultivarea de pomi fructiferi, inclusiv a dudului pe suprafețe destul de întinse evidențiind o îndeletnicire nouă și anume, creșterea viermilor de mătase²¹.

Această dezvoltare și prosperitate economică a târgului a fost adusă și invocată ca argument de către conducerea Lipovei în memoriile repetate din anii 1804, 1809 și 1814 adresate Vienei prin care se solicita să fie restituite mai vechile privilegii și statutul de oraș liber regesc. Demersurile făcute de conducerea târgului Lipova nu au fost încununate de succes, invocându-se ca refuz faptul că nu îndeplinește condițiile pentru un asemenea statut juridic²². Lipova nu a reușit să depășească stadiul acesta de târg, cu tot caracterul de așezare mare, pe tot parcursul secolului al XIX-lea și nici chiar la începutul secolului următor, cu toate că și din punct de vedere administrativ la 1880 constituia reședința unuia din cercurile comitatului Timiș de care aparținea. Un ultim reper din cronologia evoluției sale pe care am dori să-l amintim ar fi anul 1907²³, când Lipova avea 1.605 case cu 7.427 de suflete (români, germani și maghiari). Același indicator al localităților menționa existența

¹⁷ Johann Jakob Ehrler, *Banatul de la origini până acum. 1774*, Timișoara, Ed. Facla, 1982, p.137.

¹⁸ *Ibidem*, p.125.

¹⁹ *Ibidem*, p.116.

²⁰ Jancso Benedek, *op.cit.*, p.298.

²¹ Costin Feneșan, *op.cit.*, nota 116, p.184; Johann Jakob Ehrler, *op.cit.*, pp.74-75.

²² Jancso Benedek, *op.cit.*, p.298.

²³ *A magyar szent korona országainak helysegynevtar 1907*, Budapesta, 1907, p. .618.

bisericilor romano-catolică, ortodoxă, evanghelic-reformată și israelită, ultima indicând faptul că aici era și o comunitate destul de numeroasă de evrei. Tot la această dată exista la Lipova o stație pentru trenuri, un oficiu de poștă și de telegrame, un oficiu de carte funduară, unul de impozite, localitatea fiind reședință de plasă.

Luptele dintre turci și Habsburgi de la sfârșitul secolului al XVII-lea și începutul secolului al XVIII-lea au avut repercusiuni negative asupra dezvoltării vieții culturale și religioase. După Pacea de la Carlowitz (1699), așa cum am văzut, linia de demarcație între Imperiul Otoman și Imperiul Habsburgic a fost stabilită pe râurile Mureș - Tisa. Sârbii și albanezii care au luptat împotriva turcilor de teama repercusiunilor cer dreptul de a se așeza în nordul Dunării pe teritoriul controlat de Curtea de la Viena. Împăratul Leopold I acceptă cererea făcută și astfel circa 35.000 de familii în frunte cu patriarhul lor de Ipek se așează pe teritoriul solicitat. Buni luptători, ei sunt folosiți pentru apărarea graniței cu turcii. Sunt răsplătiți cu mai multe privilegii în 1690, 1691 și 1695 cunoscute sub numele de „privilegii illirice”. Acestea le conferea scutiri de dijme, de robotă, diverse dări și dreptul de a-și alege singuri mitropolitul. Cele mai întinse privilegii au fost acordate clerului sârbesc, mitropolitului sârb recunoscându-i-se calitatea de cap al tuturor bisericilor ortodoxe din întreg Imperiul Habsburgic. În acest fel biserica românilor ortodocși din Transilvania și Banat a ajuns pentru mult timp, până în 1864, dependentă de ierarhia sârbească. Această dependență a bisericilor și mănăstirilor românești a făcut să se mențină mai mult timp limba slavonă în slujbă și alfabetul chirilic în scrieri și tipărituri.

Biserica catolică care pierduse mult teren în Transilvania cu prilejul reformei din perioada principatului renaște acum. Bucurându-se de sprijinul Curții de la Viena, catolicismul devine foarte activ pentru a dobândi și redobândi noi arii de credincioși. Se reînființează astfel vechi parohii catolice precum la Lipova, Timișoara, Caransebeș, Lugoj. Din punct de vedere religios credincioșii catolici din Lipova aparțineau Episcopiei catolice de Cenad. În Banat numărul credincioșilor a crescut în special în urma colonizărilor făcute de Curtea de la Viena, apartenența la religia catolică fiind una din condițiile pe care trebuia să le îndeplinească candidatul la colonizare, fiind adusă în special populație germană de rit catolic. Ordinul iezuit din Lipova, la fel ca și din alte așezări, devine foarte activ în promovarea catolicismului în special printre ortodocși. Beneficiind de sprijinul oficialităților, biserica catolică reușește să atragă o parte a Bisericii ortodoxe la unirea cu biserica Romei. Succesul înregistrat de catolicism este mai mare în Transilvania, iar în zona Banatului, deci și a Lipovei, unde situația materială a ortodocșilor era ceva mai bună, propaganda Contrareformei nu are rezultatul scontat. Cu toate acestea s-a reușit atragerea unor credincioși suficient de numeroși, astfel ca la 10 mai 1738, printr-un rescript imperial se recunoaște înființarea unei Episcopii greco-catolice în Banat, regatul Ungariei și dincoace de Mureș, regatul Serbiei și Țara Românească²⁴. Ca peste tot, frământările religioase generate de unirea cu biserica Romei nu au lipsit nici din zona Lipovei. Astfel, pentru a stopa impactul mișcării lui Visarion Sarai la Lipova, unde acesta venise personal și așezase o cruce la care se perindaseră mulți credincioși, convinși de emisarii lui Visarion „de calea dreaptă ce trebuia urmată”, a fost nevoie de intervenția Consiliului de Război de la Viena pe lângă mitropolitul de la Carlowitz ca să interzică practicile religioase pornite de la Visarion²⁵, în special pelerinajul la crucea amintită, interpretat ca un simbol al rezistenței față de politica habsburgică. Crucea se păstrează și azi pe latura sudică a Bisericii ortodoxe din Lipova.

Biserica reformată care s-a bucurat de sprijinul autorității princiare în vremea când Lipova a aparținut de principat își continuă existența însă la alte dimensiuni spirituale și numerice, acomodată cu noua situație creată în localitate. Stăpânirea Lipovei de către turci a modificat în mod radical structura etnică și religioasă a locuitorilor, procesul accentuându-se în secolul al XVIII-lea, în așa fel încât numărul credincioșilor reformați este în scădere spre sfârșitul secolului vorbindu-se doar la modul general de credincioși evanghelic-reformați. Lucrările lui Grisellini sau Ehrler ne amintesc de existența unei biserici reformate la Lipova. Probabil că din vremea stăpânirii otomane, mai tolerantă față de alte religii, și-au găsit locul la Lipova și un număr de credincioși evrei, cunoscuți în special ca buni negustori. Prezența acestora la Lipova este atestată spre sfârșitul secolului al XVIII-lea, fără

²⁴ I.D.Suciu, R.Constantinescu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol.I, Timișoara, 1980, pp.178-179.

²⁵ *Ibidem*, pp.188-189.

să putem vorbi însă de existența unei sinagogi a acestora decât spre sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, când comunitatea lor a devenit relativ numeroasă.

Având în vedere faptul că Lipova secolului al XVIII-lea era locuită masiv de români și sârbi ortodocși, cea care a avut un impact mai mare asupra locuitorilor a fost Biserica ortodoxă. Sfârșitul dominației otomane în Banat se suprapune cu sfârșitul eparhiei Lipovei. Între anii 1717-1726 este pomenit ultimul episcop ortodox al Lipovei, care în 1726 trece ca episcop de Arad, eparhia sa fiind încorporată episcopiei Timișoarei²⁶. Aici au fost arondați credincioșii ortodocși din fostele districte: Timișoara, Ciacova, Panciova, Făget, Lipova, Becicherec, Cenad²⁷. Episcopii ortodocși ai Timișoarei, Ioan Vladislavlievici (1718-1723), Nicolae Dimitrievici (1728-1744), Gheorghe Popovici (-1752), acesta cu titlatura de episcop de Timișoara și Lipova, Moise Putnic (1774-1781) s-au îngrijit de soarta Bisericii ortodoxe. Lipova devine reședința protopopiatului cu același nume, fiind cunoscuți ca protopopi ortodocși: Ristea (ante an 1730), Ioan Lăzărescu (după 1750), care studiasse la școala lui Mihail Roșu²⁸, un Gheorghe Mihailevici (în jur de 1768)²⁹, Gheorghe Popovici (1776) hirotonisit ca preot în 1744³⁰. Un inventar fragmentar al bisericilor din eparhia Timișoarei din anul 1758 arată faptul că la acea dată de protopopiatul Lipovei aparțineau parohiile Lipova, Ususău, Chelmac, Belotinț, Lașinț³¹ și desigur altele, deoarece la 1776 aparțineau acestui protopopiat 47 de parohii cu 65 de preoți³².

În general, credem că nu sunt lipsite de interes nici datele legate situația materială, numărul de preoți. Spre exemplu, potrivit datelor din 1768, în districtul Lipovei exista un protopop, cel de Lipova și 59 de preoți la un număr de 4.018 familii³³. Pentru localitatea Lipova alături de un protopop se înregistrează alți 5 preoți, situație menținută și în anul 1776³⁴, când se menționează că în protopopiatul Lipovei sunt 465 de case. Statistica din anul 1768 cuprinde și date despre averea celor 59 de preoți pomeniți, respectiv de 125 cai, 15 mânji, 125 vaci, 65 viței, 341 oi și capre, 325 porci și 33 cazane de țuică³⁵.

În privința politicii Curții de la Viena față de problemele învățământului în general se impun de asemenea unele considerații, pentru a înțelege mai bine evoluția acestuia în Lipova. În spiritul iluminist al secolului, școala este scoasă de sub controlul exclusiv al bisericii, cum fusese în trecut, fiind pusă sub controlul statului, devenind o problemă politică. Conținutul învățământului suferă și el modificări în sensul laicizării și al orientării spre caracterul realist și practic. Începe să prindă cont, tot mai mult ideea de luminare a maselor-învățământul popular-și în paralel să crească opoziția nobilimii ostilă unor astfel de idei.

Pentru a face față cerințelor economice, sociale și politice, statul a luat măsuri pentru organizarea învățământului „poporal” la români și la sârbi unde acesta era deficitar, spre deosebire de cel reformat sau catolic ce evoluase în timp. Între anii 1745-1777 a funcționat Deputația ilirică cu sarcina de a se ocupa de problemele populației sârbești și românești ortodoxe din imperiu, între care și de problema învățământului. În 1763, Curtea de la Viena cere episcopilor ortodocși să se îngrijească de educația locuitorilor. Propunerea de a se organiza școli pentru români și sârbi stârnește opoziția nobilimii convinsă că agricultorii și păstorii nu au nevoie de școli ce-i reține de la muncă, singura educație necesară fiind cea religioasă.

La 20 mai 1771 a apărut Normal-Patentul cu referire la învățământul românesc și sârbesc, atât din Banatul cameral, cât și din granița militară. Prin acesta se hotăra înființarea de școli elementare sau triviale în toate localitățile. Învățământul „iliric” urma să fie dirijat de Curtea de la Viena. Se dădea de asemenea voie copiilor neuniți să frecventeze școlile catolice care în Banat erau în general

²⁶ V.Gh.Țigu, C.Feneșan, A.Buzilă, *Biserica ortodoxă din Lipova*, în „Banatica”, I(1971), p.356; Vezi descrierea evenimentelor și la Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, Timișoara, 1981, pp.186-187.

²⁷ I.D.Suciu, R.Constantinescu, op.cit., p.284.

²⁸ N.Albu, op.cit., p.167.

²⁹ I.D.Suciu, R.Constantinescu, op.cit., p.313.

³⁰ *Ibidem*, p.374.

³¹ *Ibidem*, pp.264-265.

³² *Ibidem*, pp.374-375.

³³ *Ibidem*, p.316.

³⁴ *Ibidem*, p.374.

³⁵ *Ibidem*, p.316.

germane. Manualele recomandate pentru școlile ortodoxe erau tipărite la Viena în tipografia lui Iosif Kurzbock. Un pas înainte în organizarea învățământului din Banat se face prin regulile directive și Schulpatent-ul din 1776. Prin acestea se reglementau problemele cu privire la clădirile școlare, învățători, conținutul învățământului, fondurile școlare.

După încorporarea Banatului în regatul Ungariei(1778), școlile elementare de aici au intrat sub prevederile lui „Ratio Educationis”(1777) după care a funcționat în mare până în 1868. Această nouă lege clasifica școlile „poporale sau naționale”după locul în care funcționau:însate (in pagis), în târguri(în oppidis) și în orașe (in urbibus). Legea introducea în spiritul progresist al vremurilor noi materii de studiu în școlile elementare: desenul, economia casnică, de câmp, istorie naturală, fizica, geografia etc. în gimnazii. Se prevedea de asemenea ca fiecare să se instruiască în limba maternă prin învățători pricepuți, ca învățământul elementar să fie unic, egal pentru toți, indiferent de religie, stare socială; învățătorul urma să fie numit de către organele statului fără amestecul forului bisericesc, acolo unde era parohie urmând să fie și școală.

În anul 1806 apare o nouă Ratio Educationis prin care se reintroduce spiritul religios existent anterior legislației din 1777. Organele bisericești primesc dreptul de a controla școala. Preotul local era și directorul școlii ce controla învățătorul,asista la examenele de sfârșit de an, după care făcea raport inspectorului școlilor „poporale”. Protopopul avea dreptul de inspecție peste mai multe școli, episcopul peste întreaga dieceză. Modificări apar și în programele școlare, unde se mărește numărul orelor de religie, de limba latină, limitându-se numărul orelor de germană și făcându-se unele concesii în favoarea studierii limbilor naționale.

Acesta a constituit,în mare,cadrul legislativ legal în care au existat și funcționat școlile din Banat, inclusiv din Lipova pe parcursul secolului al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea. Trebuie menționat faptul,nu lipsit de interes, că în Lipova au funcționat 7 școli elementare în timpul ocupației turcești numite mektebe și probabil unele școli medii la fel cum funcționează în condiții asemănătoare la Timișoara și Cenad³⁶. După trecerea Lipovei sub stăpânire habsburgică au fost create unele școli primare pentru a se asigura educația tinerei generații. Până la intervenția fermă a Vienei, în această problemă sarcina de a organiza școlile a revenit în exclusivitate bisericii. Biserica catolică, ca și cea reformată, manifestă un interes aparte pentru acest aspect și ca urmare aveau o îndelungată experiență în această privință. La Lipova unde comunitatea catolică în creștere numerică avusese tradiție în acest domeniu se înființează o școală elementară. Coloniștii germani sunt cei care prezintă un interes mai mare pentru învățământ, motiv pentru care în 1717 la Timișoara, apoi în 1735 la Lipova se poate vorbi deja de școală elementară catolică, unde copiii învățau scrisul și religia³⁷.

Se pare că și comunitatea ortodoxă din Lipova a fost interesată de timpuriu de problema educației copiilor. În stadiul actual al cercetării,cât și al informației precise, este greu să precizăm o dată exactă la care să vorbim de prima școală elementară românească din Lipova .După aprecierile lui V.Țircovnicu aceasta ar fi 1730³⁸, dar același autor în altă lucrare avansează ca an de început 1735³⁹, la date apropiate fiind pomenite școlile românești din Lugoj (1736) și Caransebeș (1737). În sfârșit, potrivit unor situații statistice ale școlilor ortodoxe din Episcopia Timișoarei întocmite în aceeași perioadă (1770), școala din Lipova și-ar avea începuturile în anul 1737⁴⁰. Rămâne ca eventuale cercetări în arhive să limpezească începuturile școlii românești din Lipova, care credem că a apărut cândva în intervalul dintre anii 1735-1736.

Date deosebit de interesante despre școala românească ortodoxă din Lipova sunt furnizate de răspunsurile autorităților din Lipova la un chestionar venit din partea Curții de la Viena în 1770, interesată să cunoască situația reală a învățământului în fiecare localitate și să poată lua măsurile care se impuneau. S-a cerut de asemenea să se facă și propuneri concrete legate de numărul de învățători necesari,numărul de școli raportate la numărul populației școlare⁴¹. Completat în anul 1770 și înaintat conducerii districtului Lipova, chestionarul cumulează în final datele pe districte, apoi la nivelul Banatului provincial al Timișoarei.

³⁶ Victor Țircovnicu, *op.cit.*, p.43.

³⁷ *Ibidem*, p.172.

³⁸ *Ibidem*, p.74.

³⁹ Idem, *Contribuții la istoria învățământului din Banat (1780-1918)*, București, 1979, p.27.

⁴⁰ I.D.Suciu,R.Constantinescu, *op.cit.*, p.333; V.Țircovnicu, *Istoria învățământului*p.80.

⁴¹ V.Țircovnicu, *Istoria învățământului*.....,pp.84,88-89.

Rezultă de aici că în întreg districtul Lipovei funcționau doar 2 școli ortodoxe, la Lipova de 33 de ani și la Căprioara de 2 ani, fiind necesare după aprecierea autorităților înființarea de școli în fiecare așezare. Situația învățământului din districtul Lipova comparativ cu cea din alte districte din zonă se prezenta astfel: districtul Timișoara avea 6 școli, necesare 34; districtul Cenad cu 7 școli, nu se solicită altele; districtul Ciacova avea 11 școli, necesare 26. Față de aceste date provenite de la autoritățile civile există unele diferențe în situațiile făcute pe linie ecleziastică. Astfel, în 1768, deci cu doi ani mai devreme s-a înaintat episcopului de Timișoara o situație a clerului eparhial și a școlilor existente la acea dată. Potrivit acestor date, provenite și ele din surse arhivistice originale și deci credibile, rezultă că în districtul Lipovei funcționau 3 școli cu 40 de elevi. Acestea aveau 3 învățători, 2 sârbi și 1 român care asigurau învățarea scrisului, cititului și socotitul⁴².

Fiind o așezare importantă, reședință de cerc administrativ, este firesc ca școala de aici să evolueze. Dacă inițial se vorbea simplu de o școală trivială mică (școală cu două clase), în 1774 se vorbește de școala „capitală” sau principală din Lipova, unde la fel ca și în alte școli similare din Timișoara, Lugoj, Caransebeș, Sănnicolaul Mare urmau să fie luate măsuri pentru ca învățământul să se desfășoare conform normelor noi în vigoare și a metodelor lui Felbiger⁴³. Potrivit dispozițiilor în vigoare, această școală „capitală” trebuia să fie prevăzută cu 2-3 învățători, un catihet care să învețe copiii pe lângă scris, citit și socotit și noțiuni elementare de limba latină, geografie, istorie⁴⁴. Constatându-se că nu sunt învățători bine pregătiți s-a luat măsura mai generală ca să fie trimiși la Viena câțiva învățători care să învețe „metoda” chiar de la Felbiger, la școala normală de acolo și care apoi, reînforși să învețe pe alți învățători. Nu cunoaștem dacă lipovenii au trimis pe cineva la Viena ca să se perfecționeze în această nouă metodă.

Credem că la Lipova cam din această perioadă, adică din jurul anului 1774, s-a mai înființat o școală elementară, așa după cum se și atrăsese atenția că necesarul de școli și învățători era mult mai mare decât funcționau în realitate. O atare presupunere este sugerată de un document dat la Timișoara în 1774, dar editat din păcate doar sub forma unui rezumat⁴⁵, ce cuprinde lista școlilor primare nou înființate în ținutul Timișoarei în 1774, cu numele învățătorilor și retribuția acestora.

Interesante pentru evoluția învățământului la școlile ortodoxe românești din Lipova sunt datele deținute pentru sfârșitul secolului al XVIII-lea. Aceste date menționează doar că școala germană din Lipova își continuă activitatea, dar nu avem datele concrete referitoare la numărul de elevi, învățători. Potrivit acestor statistici rezultă că în anul școlar 1788/1789 la școala ortodoxă din Lipova erau înscriși 62 de elevi, din care 22 frecventau regulat școala, iar neregulat 40 de elevi; în anul școlar 1791/1792 sunt înscriși 52 de elevi din care 26 frecventează regulat școala și tot atâția în mod neregulat. Același număr de elevi (52) sunt înregistrați și pentru anul școlar 1795/1796, frecvența fiind aproape neschimbată, ca în anul anterior. Saltul mai mare se face în anul școlar 1801/1802 când sunt înscriși 80 de elevi din care 58 frecventează regulat școala, iar 22 în mod neregulat⁴⁶.

Credem că se impun câteva considerații legate de pregătirea învățătorilor. Cu excepția unui număr mic de învățători, în special cei de la școlile triviale germane, ce au fost chemați la Viena pentru a fi pregătiți la Școala normală Sf. Ana, condusă de Felbiger, restul de învățători germani pentru Banatul provincial s-a format, începând din anul 1776 la Școala normală din Timișoara condusă de Albert Karlitzki. Pregătirea sutelor de învățători români din zonă a revenit Deputăției ilirice. S-au organizat la Timișoara cursuri cu durata de 4 luni, începând din anul 1776 sub conducerea lui Teodor Iancovici de Mirievo⁴⁷, director școlar (1773-1782), de Felbiger, la Școala normală de acolo, pentru a-și însuși noua metodă de învățământ. Primul curs pentru pregătirea învățătorilor a început în iulie 1777, la el participând 80 de cursanți, viitori învățători, fiind încheiat în luna noiembrie a aceluiași an. Din păcate nu cunoaștem lista nominală a participanților din care suntem siguri că au făcut parte și lipoveni. Acest curs inițiat de directorul școlar Iancovici a fost urmat de altele, organizate rând pe rând de directorii școlari în funcție: Avram Mrazovici (1783-1786), Vasile Nicolici (1786-1802), fostul învățător lipovean Grigore Obradovici.

⁴² *Ibidem*, p.89.

⁴³ N.Albu, *op.cit.*, p.156.

⁴⁴ Lucia Protopopescu, *Contribuții la istoria învățământului din Transilvania. 1774-1805*, București, 1966, p.27.

⁴⁵ I.D.Suciu, *op.cit.*, p.340.

⁴⁶ V.Țircovnicu, *Istoria învățământului....*p.158.

⁴⁷ *Idem*, *Contribuții....*,p.62.

Dintr-o consemnare nominală a tuturor învățătorilor ortodocși din districtul timișoarei întocmită de Luca Kenghelaț la 1 iunie 1816, rezultă că din cei 162 de învățători români și sârbi, 93 erau pregătiți prin cursurile de la Timișoara; 2 au urmat cursurile lui Iancovici, 2 cu Avram Mrazovici, 3 cu Ștefanovici. Cei mai mulți urmaseră cursurile cu Vasile Nicolici (37) și cu Grigore Obradovici, nu mai puțin de 49. Restul de învățători se formaseră la Preparandia din Arad, înființată la 1812⁴⁸. La această Preparandie arădeană s-au pregătit aproape toți învățătorii din Banat, inclusiv cei din Lipova pe parcursul secolului al XIX-lea.

La sfârșitul secolului al XIX-lea (1873) se face propunerea din partea unor cetățeni din Lipova de a se înființa o școală civilă de băieți cu limba de predare maghiară. Propunerea este aprobată și la 15 noiembrie 1874 se deschid cursurile. Această dată marchează deci începutul învățământului de cultură generală de grad gimnazial în oraș. La 15 septembrie 1887 se înființează școala comercială superioară, fapt ce constituie începutul unui învățământ de grad liceal în acest oraș de meseriași, negustori și țărani.

Aceste reperi sumare din evoluția istorică a localității Lipova ne dezvăluie nivelul atins de-a lungul vremii de așezarea rurală, mai apoi de târgul, cetatea și orașul de pe malul sudic al Mureșului, oraș ajuns la un moment dat reședința principatului transilvan. Decăderea rangului Lipovei se explică și a urmat îndeaproape destinul zonei ajunsă un teritoriu disputat de Poartă și Habsburgi, destin care a fost departe de a favoriza dezvoltarea ascendentă a orașului decăzut în cele din urmă la statutul de târg, un statut pe care nu l-a putut depăși nici în secolul al XIX-lea cu toate progresele economice și demografice înregistrate.

⁴⁸ Idem, *Istoria învățământului...*, p.189.

Contribuții academice la îmbogățirea fondului de carte al unor biblioteci publice din Banat și Transilvania

Brătescu

Cei care studiază istoria Banatului, pentru secolul al XIX-lea și primele două decenii ale secolului al XX-lea, au putut constata trăinicia legăturilor dintre această provincie și Patria Mamă în plan economic, cultural, artistic, științific și în domeniul învățământului. Pentru că au fost pietre de temelie la aceste legături se impun pronunțate câteva nume de rezistență: Damaschin Bojinca, Eftimie Murgu, Constantin Diaconovici Loga, Vasile Maniu, Vincențiu Babeș, Alexandru Mocioni, Moise Groza, Ioan Dragalina, Ion Vidu, Ștefan Velovan ș.m.a.

Cu atât mai importante au fost acestea cu cât ele au fost rodul unor instituții promovatoare de programe, de inițiativă și dorințe personale într-o epocă în care asuprirea națională și socială a permis doar o afirmare limitată a valorilor și elitelor române de la vest de Carpați. În Principate, mai apoi în Principatele Unite devenite Regatul României, acele personalități bănățene care au hotărât să se stabilească vremelnic sau definitiv fie la Iași, fie la București sau la Craiova, enumerându-i pe Damaschin Bojinca, Eftimie Murgu, Ianăș Bumbăcilă sau Ștefan Velovan, și-au adus o contribuție majoră la crearea și afirmarea unor instituții durabile, au putut să se afirme în plan științific și cultural și au contribuit la zestrea comună a culturii naționale. Ei au pus pietre de temelie și la cimentarea conștiinței naționale comune.

Unirea Principatelor Române, dar mai ales consfințirea independenței de stat în anul 1877, au favorizat intensificarea mișcării politice și celei culturale și la vest de Carpați, aceasta din urmă impunându-se a fi analizată tot ca o componentă a mișcării politice naționale.

Referindu-ne doar la Banat, vom aminti că după anul 1867 au fost create de către români numeroase casine române de lectură, reuniuni corale și de lectură, reuniuni profesionale, care și-au depășit prevederile statutare, intrând adeseori în conflict cu autoritățile statului maghiar, foarte atent la ceea ce se petrecea în România și la acțiunile pe care le desfășurau românii transilvăneni și bănățeni în plan politic și cultural. Un rol important în mișcarea culturală a românilor l-au avut Societatea pentru fond de teatru român și ASTRA de la Sibiu, care începând din anul 1896 a putut să-și organizeze despărțăminte și în Banat.

Unitatea mișcării culturale și științifice românești a fost asigurată și prin intermediul Societății Academice Române, devenită câțiva ani mai târziu Academia Română, for științific care a adunat laolaltă pe cei mai prestigioși oameni de știință și de cultură din întregul spațiu național. În Academia Română Banatul a fost reprezentat înainte de Marea Unire, printre alții, de istoricul Vasile Maniu (1824-1901), de omul politic și publicistul Vincențiu Babeș (1821-1907), de Nicolae Popea (1826-1908), de Simeon Manguica (1831-1890), apoi de membrii corespondenți Petru Broșteanu (1838-1920) și Enea Hodoș (1858-1944).

Am amintit Academia Română și pe unii dintre membrii săi, legați de Banat prin naștere sau activitate, pentru că și-au adus o contribuție însemnată la cultura națională prin operele publicate în diferite domenii: istorie, literatură, filologie și folclor.

Dar unii dintre aceștia, constatând că societățile culturale sau instituțiile de învățământ ale românilor se confruntau cu mari greutăți materiale au contribuit la îmbogățirea fondului de carte al bibliotecilor deja create de acestea prin donații diferențiate cantitativ. Cu toții au avut în vedere faptul că în școală, indiferent de gradul acesteia, manualele erau cenzurate (mai ales cele de citire, istorie și geografie), că învățătorii și profesorii simțeau nevoia să cunoască adevărata istorie a poporului român și prin edițiile de documente descoperite în arhivele din Europa redactate și publicate de prestigioși istorici români în Regat, prin cărțile și manualele redactate în centrele culturale mai importante din țară, prin aceste izvoare urmând să explice elevilor și studenților evoluția neamului românesc în întregime sa, să explice diferențierile dialectale dar și legăturile strânse dintre provincii, cu aspirațiile comune promovate în epocă.

Printre donatorii de carte îl întâlnim pe Vincențiu Babeș, membru al Academiei Române încă de la 22 aprilie 1866. A fost directorul școlilor naționale din Banat și redactor al gazetei *Albina*,

întemeiată cu sprijinul substanțial al familiei Mocioni. În anul 1870 a donat pentru biblioteca Reuniunii învățătorilor greco-ortodocși români din dieceza Caransebeșului cartea *Retorica română*.¹ Despre Vincențiu Babeș, cercetătorul Petru Oalldo spune că pe parcursul întregii sale vieți a desfășurat o exemplară activitate de difuzor de carte: „*A cumpărat, a primit, a revândut, a dăruit, pe scurt a răspândit în fel și chip cartea românească în Banat, în Transilvania.*” La 10 februarie 1870 Alexandru Papiu-Ilarian i-a expediat lui Vincențiu Babeș, pe adresa redacției revistei *Albina* 92 exemplare din cartea „*Vieța lui Șincai*”, din care 70 exemplare spre vânzare iar restul „*spre a se împărți gratis.*”² Se înțelege că exemplarele care urmau să fie difuzate gratuit au ajuns în bibliotecile publice ale societăților culturale, ale instituțiilor de învățământ sau chiar în bibliotecile unor intelectuali români din lumea satelor cu posibilități materiale modeste.

Despre donațiile membrului corespondent al Academiei Române istoricul Petru Broșteanu deținem informații bogate. Acesta a donat Institutului teologic-pedagogic din Caransebeș între anii 1900-1911 cărți de o valoare deosebită, cele mai multe tipărite de Academia Română, considerând că locul lor nu putea fi în spațiul cultural bănățean decât la Caransebeș, unde ființa aceste creații ale episcopului Ioan Popasu din anul 1865 și respectiv 1876, considerate de donator instituții românești de învățământ superior. Amintim că adonat peste 400 de volume și reținem doar câteva titluri: „*Documente privitoare la istoria românilor*”, 27 volume, ediție coordonată de bucovineanul Eudoxiu Hurmuzaki, „*Acte și documente relativ la istoria renașterii României*” (17 volume) de G. Petrescu, D. A. Sturdza și C. A. Sturdza, „*Dacia înainte de romani*” de Grigore Tocilescu, „*Românii bănățeni*” de B. P. Hașdeu, „*Cărți și scriitori români din veacurile XVI-XIX*” de Nicolae Iorga sau „*Bibliografia veche românească*” de I. Bianu și Nerva Hodoș. Atfel avem oglinda asupra acestei comori documentare pe care Petru Broșteanu le-a încredințat spre cercetare și păstrare acelor școli românești unde se pregăteau viitoare conștiințe naționale.³ (Pe larg a se vedea capitoul următor.)

Printre donatorii de carte pentru unele biblioteci publice din Caransebeș a fost și profesorul, folcloristul și istoricul literar Enea Hodoș, care a activat la Caransebeș între anii 1889-1905 și care în anul 1904 a fost ales membru corespondent al Academiei Române pentru contribuția la cercetarea folclorului românesc din Banat. Era fratele lui Nerva Hodoș care lucra în cadrul Academiei Române alături de Ioan Bianu.

În anul școlar 1904-1905, acest îndrumător literar în urbea Caransebeșului, a donat pentru biblioteca Societății de lectură „Ioan Popasu” de la Institutul teologic-pedagogic diecezan volumul „*Psaltirea în versuri*” de Dosoftei precum și un volum cuprinzând biografia lui Dimitrie Bolintineanu de Emilian Popescu.⁴

Importante donații a făcut Enea Hodoș pentru biblioteca Institutului pedagogic diecezan. Dintre cărțile dăruite amintim trei volume din colecția de documente coordonată de Eudoxiu Hurmuzaki, trei volume din „*Acte și documente relativ la istoria renașterii României*” de G. Petrescu, D. A. Sturdza și C. A. Sturdza, „*Bibliografia veche românească*” de I. Bianu și Nerva Hodoș, „*Monumente epigrafice și sculpturale*” de Grigore Tocilescu, „*Istoria școalelor centrale române din Brașov*” de Andrei Bârseanu, „*Doine și strigături din Ardeal*” de Jarnik-Bârseanu ș.a. Unor asemenea cărți de mare interes li se alătură scrierile literare ale lui Ion Slavici, Mihai Eminescu, Petre Ispirescu, Nicolae Filimon, I. L. Caragiale, Al. Brătescu-Voinești, George Coșbuc, apoi scrieri ale lui Nicolae Iorga, Titu Maiorescu sau Vasile Maniu. În total Enea Hodoș a donat 63 volume.⁵

Din ultimul deceniu al secolului al XIX-lea se păstrează informații documentare despre separarea fondului de carte din biblioteca institutului pedagogic diecezan în două compartimente distincte: biblioteca profesorilor cu cărți mai pretențioase și bibliotecile de curs ale studenților. Pentru biblioteca studenților din anii III și IV de studiu, înființată în anul școlar 1903-1904, profesorul Enea Hodoș a donat 34 volume fără a fi specificate.⁶

¹ Gheorghe Joandrea, *Primii șase ani din trecutul Reuniunii noastre învățătoarești. 1869-1874. Contribuții istorice*, Caransebeș, 1910, p. 93.,

² Petru Oalldo, *Lupta pentru limba românească în Banat*, Timișoara, Editura Facla, 1983, p. 286.

³ Arhiva Episcopiei Caransebeșului, doc. IV-295/1899, f. 6; S.J.A.N. C.S. fond *Școala pedagogică Caransebeș*, reg. 7/1895, dosar 4/1893, f. 3-4.

⁴ S.J.A.N.C.S., fond *Școala pedagogică Caransebeș*, dosar 1/1904, f.1.

⁵ *Ibidem*, reg. 7/1895, f. 24, 29-35.

⁶ *Ibidem*, dosar 8/1903, f. 14.

Episcopul Nicolae Popea al Caransebeșului a fost ales membru al Academiei Române în anul 1900, iar discursul său de recepție l-a dedicat vieții și operei mitropolitului Andrei Șaguna, al cărui învățăcel, colaborator și discipol i-a fost. Recepția de primire s-a desfășurat în prezența regelui Carol I, iar răspunsul la discursul noului academician, l-a susținut Dimitrie A. Sturdza. Donațiile lui Nicolae Popea au fost sporadice și ne semnificative în comparație cu cele prezentate mai sus. Astfel, în anul 1889 a donat Societății de lectură „Ioan Popasu”, creata încă de la înființare în 1868 a unei frumoase și utile biblioteci, cartea „*Autocefalia Bisericii Române*”⁷. În anul 1894 a donat aceleiași societăți de lectură piesa de teatru „*Ștefan Vodă cel Tânăr*”, tragedie în 5 acte de Iosif Vulcan.⁸

Pentru biblioteca Institutului pedagogic diecezan din Caransebeș, conform datelor de care dispunem, a donat cartea „*Vechile cronic moldovenești până la Urechia*” (București, 1891).⁹

La 17/30 iunie 1908, cu puțin înainte de a trece în veșnicie, și-a redactat testamentul prin care a donat întreaga sa bibliotecă pe seama diecezei Caransebeșului, de fapt pentru biblioteca eparhială. Cărțile, nu multe la număr, circa 300, s-au alăturat celor provenite din biblioteca lui Ioan Popasu în număr de peste 2000. Nicolae Popea a fost însă și păstrătorul unor importante documente privitoare la „*Memorialul mitropolitului Șaguna*”, cât și al corespondenței sale particulare, toate lăsate nepoților săi Neagoe V. Popea-profesor în Iași și Nicolae Sulica-profesor la Gimnaziul român din Brașov „*spre lurare și publicare, cu condiția ca la urmă să se restituie diecezei respectiv Consistoriului diecezan din Caransebeș spre păstrare.*”¹⁰

Protopresbiterul greco-ortodox al Lugojului la începutul secolului al XIX-lea era dr. George Popovici, care în anul 1904 a publicat o masivă lucrare intitulată „*Istoria românilor bănățeni*”, presărată cu multe elemente cronicărești. Pentru această lucrare a fost ales printre membrii corespondenți ai Academiei Române. Un exemplar din cartea menționată mai sus l-a donat Institutului pedagogic diecezan din Caransebeș chiar în anul apariției.¹¹

Academia Română, sprijinitoare activă a vieții culturale din centrele de învățământ mai importante din Transilvania și Banat, a donat în anul 1902 bibliotecii aceluiași institut un exemplar din cartea „*Memoriul despre starea Moldovei la 1787*” de D^H Hauterive, împreună cu alte 9 exemplare din aceeași lucrare, destinate premierii studenților silitori. Istoricul Patriciu Drăgălina, directorul institutului, a comunicat autorităților bisericești din Caransebeș că a respectat dorința Academiei Române.¹²

Un alt for științific din România, Societatea Geografică Română, a donat pentru același institut pedagogic „*Marele dicționar geografic al românilor*”, volumele I-V, București, 1898-1902.¹³

În orașelul Oravița din fostul comitat Caraș Severin a trăit învățatul Simeon Manguica (1831-1890), ales membru onorific al Academiei Române în anul 1890, cu puțin înainte de a muri. Meritele sale au fost în domeniul filologiei și lingvisticii, cu trimiteri în mitologia românească. A fost creatorul unei biblioteci, formată din cărți care răspundeau preocupărilor sale științifice. Prin testament, academicianul Simeon Manguica a donat întreaga sa bibliotecă, formată „*din 436 opuri în 723 tomuri bibliotecii Asociațiunii Transilvane*” cu scopul de a fi încorporată celei create până în 1891¹⁴, când cărțile savantului orăvițan au poposit la Sibiu.

După aproape un sfert de veac, Ana Marienescu, soția academicianului Atanasie M. Marienescu (1830-1914), a donat pentru biblioteca ASTREI din Sibiu „*232 volume de cuprins literar, istoric și științific, 487 broșuri din publicațiile Acad(emiei) Rom(âne) și 83 volume din diferite reviste românești și ungurești*”.¹⁵

Cercetările din ultimile decenii asupra istoricului bibliotecilor publice românești din spațiul de la vest de Carpați confirmă numărul lor însemnat, chiar dacă numărul de volume deținut de fiecare în parte nu era însemnat. Zestrea de informații furnizate cititorilor români într-o epocă plină de opreliști

⁷ Foaia diecezană, an V, nr.33, 19/31 august 1890.

⁸ S.J.A.N.C.S., fond Școala pedagogică Caransebeș, dosar 4/1893, f. 3-4.

⁹ Ibidem, reg. 7/1895, f. 34.

¹⁰ Foaia diecezană, an XXIII, nr. 32, 3 august c.v. 1908, p. 6.

¹¹ S.J.A.N.C.S., fond Școala pedagogică Caransebeș, dosar 1/1904, f. 1.

¹² Ibidem, dosar 5/1901, f. 2-3.

¹³ Ibidem, reg. 7/1895, f. 30.

¹⁴ Marcu Mihail Deleanu, *Academicianul Simeon Manguica*, Reșița, Editura Timpul, 2002, p. 264-265.

¹⁵ *Transilvania* (Sibiu), an XLVI, nr. 6, iunie 1915, p. 91.

a fost un factor de rezistență în calea deznaționalizării. Cartea românească ajunsă în bibliotecile societăților de lectură, celor de cânt și lectură și celor școlare - indiferent de gradul școlii- prin donații sau achiziții au contribuit la făurirea unei singure limbi literare și a unei singure culturi. La această operă, de mai lungă durată, Banatul și-a adus aportul său, care nu trebuie neglijat, iar personalitățile provinciei care au trăit între 1865-1918 au avut un rol covârșitor în făurirea-prin cartea dăruită fără parcimonie-conștiinței și culturii naționale.

Cărturarul bănățean Petru Broșteanu-membru corespondent al Academiei Române

De multe ori trecem fugitiv peste activitatea unor cărturari a căror activitate s-a desfășurat în mai multe localități din spațiul nostru național. Și dacă nu și-a lăsat amprenta asupra unuia dintre locurile unde l-a așezat destinul, uitarea s-a putut așeza mai repede asupra acestora. Este și cazul celui care a fost Petru Broșteanu, asupra căruia mă voi apleca în acele sarcini continuare, căci personalitatea acestuia merită să fie cunoscută de către cei care trăiesc în Banat și iubesc istoria acestei provincii.

Pentru merite incontestabile Academia Română l-a ales între membrii săi corespondenți în primăvara anului 1889, moment în care s-au bucurat de aceeași onoare oameni de știință precum Dimitrie Onciul, A. D. Xenopol, dr. Victor Babeș și dr. C. I. Istrati.¹⁶

Acesta este fiu al Banatului istoric născut în satul Seleuș din Banatul sârbesc în 5 iunie 1838. Se va stinge din viață în ianuarie 1920 în Brașov. în cultura română.¹⁷

În viziunea multor cărturari ardeleni și bănățeni cultura română, care se afirma din ce în ce mai plinar trebuia, să fie cunoscută și dincolo de hotare, mai ales în Europa centrală, unde studiau zeci și sute de studenți români, unii dintre aceștia începând să se afirme în acest spațiu central european.

Revista *Romänische Revue*, condusă magistral de către dr. Corneliu Diaconovici, care a apărut la Reșița în 1885, publicație de limbă germană, a fost foarte atentă la viața politică, socială și culturală din Transilvania și Banat, devenind poate fără voia redactorilor un instrument de propagandă al Partidului Național Român și totodată și de cunoaștere dincolo de granițele provinciilor românești a istoriei, limbii, tradițiilor, datinilor și speranțelor românilor.

Petru Broșteanu va deveni un fidel colaborator al acesteia, traducând în limba germană din scrierile lui Ion Creangă, Dimitrie Bolintineanu, Petre Ispirescu ș.a. În nr. 7-8/1886 va publica povestea *Harap Alb* de Ion Creangă.¹⁸ A colaborat și la *Gazeta Transilvaniei* între anii 1895-1896, scrierile sale, multe inspirate din folclorul bănățean, fiind adunate în volumul „*Traista cu povești*”, apărut în anul 1896 la Brașov în Tipografia Mureșianu.

În calitate de autor numele său va fi întâlnit și în gazeta *Transilvania*, organul ASTREI de la Sibiu. În coloanele acesteia va fi tipărit studiul „*Spicuri din autori străini asupra românilor*” (nr. 2-4/1890) și „*Raetho-romanii, originea și elementele limbei lor*” (nr. 1-4/1892).

A fost un înzestrat traducător în și din limba germană. O scriere importantă a academicianului Vasile Maniu, născut la Lugoj în 1824, intitulată „*Studii istorico-critice și etnologice cu un memoriu asupra mișcării literaturii istorice în străinătate și la noi urmată în decursul anilor 1880-1881*”, apărută în *Analele Academiei Române*, a fost tradusă de acesta în limba germană și tipărită în tipografia lui Simeon Pocrean din Reșița în anul 1884, aceasta fiind prima tipografie românească din Banat, din păcate cu o istorie de scurtă durată.¹⁹ Cartea era dedicată latinității și continuității poporului român într-o perioadă în care teorii ale unor istorici străini o combăteau cu argumente neconvingătoare.

În anul 1897 va tipări la Timișoara în limba română la Editura Uhrmann cartea lui Heinrich Franke intitulată „*Istoria împăratului Traian și a contimporanilor săi*”, lucrare foarte importantă și voluminoasă tradusă de acesta din limba germană.²⁰

¹⁶ Foaia diecezană, (Caransebeș), an IV, nr. 15, 9/21 aprilie 1889, p. 8.

¹⁷ Vasile Petrica, Foaia diecezană Dr. Corneliu Diaconovici (1859-1923)-enciclopedist și ambasador al culturii române, Editura Tim, Reșița, 2009, p. 27.

¹⁸ Ibidem, p. 66.

¹⁹ Luminatoriul, (Timișoara), an VI, nr. 3, 6/18 ianuarie 1885, p. 1-3 și nr. 4, p. 2-3.

²⁰ Dicționarul literaturii române de la origini până în 1900, Editura Academiei Române, București, 1979, p. 124.

Pe baza unor observații și cercetări proprii din perioada când a funcționat ca administrator la uzinele și domeniile bănețene ale STEG-ului a dat la iveală două lucrări în limba germană cu titlurile *Das Eisen und Stahlwerk Reschitza* apărută în anul 1877 la Reșița și *Der Romäne als Jäger*, apărută în 1879.

Trăind în spațiul economic și cultural din zona montanică, în care Reșița era centrul cel mai important, Petru Broșteanu cunoștea importanța tipografiilor pentru promovarea științei și culturii în medii cât mai întinse, experimentul lui Simeon Pocrean din anul 1884 din Reșița fiind edificator, acesta s-a implicat în impulsivarea unui alt proiect de mare interes, acela al înființării unei tipografii diecezane în Caransebeș, gândit cu mulți ani înainte de către episcopul Ioan Popasu. În calitatea sa de deputat sinodal a propus cu ocazia adunării eparhiale din primăvara anului 1884 votarea sumei de 10.000 fl. pentru acest proiect.²¹ În viziunea lui Ioan Popasu tipografia gândită trebuia să devină o „mină de aur” nu neapărat în sensul unor câștiguri bănești cât mai ales în plan cultural și spiritual pentru întregul Banat istoric și nu numai, cum se va dovedi în timp.

Tipografia diecezană din Caransebeș a devenit funcțională în luna noiembrie 1885 iar în 5/17 ianuarie 1886 a apărut primul număr din publicația *Foaia diecezană*, organul de presă al Eparhiei Caransebeșului, care pe parcursul existenței sale a publicat importante studii de teologie, pedagogie, etnologie, folclor și a acordat spații întinse istoriei literaturii române și unor probleme de limbă română.

Petru Broșteanu va colabora la *Foaia diecezană*, studiile sale stârnind interes între oamenii de cultură bănețeni. Începând publicarea studiului intitulat „*Anticitățile romane aflate în Banatul Timișan*”, cu mențiunea din subtitlu „*Din diferite opuri adunate de P. Broșteanu*”, în numărul 47 din 20 noiembrie/2 decembrie 1888, acesta își justifică demersul său pornind de la două realități crude: un dezinteres din partea românilor față de antichitățile existente sau descoperite întâmplător care de multe ori au fost distruse sau aruncate fără a fi semnalate unor oficialități sau intelectuali și respectiv, citându-l pe Petru Broșteanu: „*Istoria ni se falsifică cu intențiune expresă de scriitori străini, tot de aceștia ni se deneagă continuitatea și autohtonitatea în Dacia Traiană, ba chiar și latinitatea limbei și descendența noastră de la poporul dominatoriu în lume!*”, În continuare făcea un apel la deținători sau cunoscători să-i semnaleze table comemorative și votive, bani, vase, ruine antice, care erau „*un tezaur ascuns și mat pentru istoria noastră*”. Pentru construcții solicita o descriere „*cât de minuțioasă despre locul aflării, despre forma, mărimea, materia obiectului, deacă se poate cu un desemn fie cât de rudimentar*”, pe toate socotindu-le de cea mai mare importanță pentru istoria noastră.

Petru Broșteanu, așteptând asemenea informații, se însărcina să le studieze și să asigure publicarea lor, „*îndeplinindu-ne cu toți datorința noastră sacră către țărișoara noastră, stropită cu atâta sânge românesc, și către neamul nostru mult cercat, să-i procurăm mereu o adevărată arhivă, un tezaur de ancități strămoșești; să-i redobândim earăși diploma de aur a descendenței sale nobile.*”²² Îi vor răspunde cu promptitudine preoții D. Șandru din Teregova și Mihail Blidariu din Prilipeț. Cel dintâi îi semnalează castrul roman din apropierea satului Teregova, „*o cetățuie mică*” cum o numește acesta, iar preotul din Prilipeț descrie pietrele cioplite, posibil părți ale unui sarcofag roman, descoperite în locul numit „Comora”.²³ În numărul următor al gazetei caransebeșene reproduce informații valoroase publicate de Augustin Treboniu Laurian în *Magazinul istoric pentru Dacia*, București, 1846, tom II, despre așezarea romană Tierna (Orșova) și despre inscripțiile romane descoperite în Băile Herculane.²⁴ În numărul 51 din 18/30 decembrie 1888 amintește că în castrul roman de la Jupa s-au descoperit fragmente din două diplome romane în 23 aprilie 1851, acestea intrând în posesia unui muzeu din Budapesta. Se va opri și asupra descoperirii unor monede antice, inclusiv a tezaurului monetar descoperit în același an 1851 cu ocazia refacerii drumului dintre Bocșa și Ramna. Cele 119 monede erau de proveniență romană, din argint, și acoperă perioada 70-251 e.n.²⁵

²¹ Petru Călin, *op.cit.*, p. 18.

²² *Foaia diecezană*, an III, nr. 47, 20 noiembrie/2 decembrie 1888, p. 3.

²³ *Ibidem*, p. 4.

²⁴ *Ibidem*, nr. 48, 27 noiembrie/9 decembrie 1888, p. 2-3.

²⁵ *Ibidem*, nr. 51, 18/30 decembrie 1888, p. 4-5.

Foaia diecezană îi va fi gazdă bună și în anul 1889, când va continua publicarea sub același titlu a monedelor descoperite în diferite localități din Banatul istoric: Timișoara, Gaia (?), Planca Nouă ș.a.²⁶

Utilizând informații foarte prețioase din cartea lui Leonhard Böhm intitulată *Die Geschichte des Temes Banats*, tipărită la Leipzig în anul 1861, autorul fiind de origine germană din Biserica Albă (Serbia), Petru Broșteanu consemnează că acesta a folosit un manuscris în limba germană al cronicarului Nicolae Stioica de Hațeg, intitulat *Einfältige Erzählungen oder Merkwürdigkeiten des Mehadier Distrikt*, de fapt *Cronica Mehadiiei și a Băilor Herculanee*, tradusă de reputatul istoric bănățean Costin Feneșan, originalul aflându-se la Muzeul Național din Vârșeț.²⁷ Titlul studiului se intitulează „*Anticitățile de lângă Dunăre de la Panciova la Rușava*” (n.n. Orșova). Sunt prezentate descoperirile arheologice din localitățile de pe malul Dunării: Panciova, Cuvin, Dubovațul Vechi, Palanca Nouă, Pojejena, Moldova Veche, Boșniac (n.n. Moldova Nouă), Coronini, Drencova, Svinița, Valea Tisoviței, Orșova și Mehadia.²⁸ Pentru fiecare dintre localitățile menționate sunt amintite descoperirile, fie ziduri ale unor clădiri romane sau mai noi, fie statuete, inscripții, vase, sarcofage, monede. Toate acestea dovedeau prezența vieții romane pe malul stâng al Dunării pentru câteva veacuri.

Un studiu interesant al lui Petru Broșteanu, intitulat „*Spicuri din autori străini asupra românilor*” este publicat la începutul anului 1890 atât în revista *Transilvania* (nr. 2-4) cât și în *Foaia diecezană* (numerele 10-12). Autorul a analizat un volum fără titlu în care sunt publicate situații statistice asupra graniței militare austriece, avându-l ca autor pe C.B. nobil de Heitzinger, subliniindu-i meritele în ceea ce privește constatarea că limba română era de origine latină. Cuprinde informații valoroase privitoare la înfățișarea și sănătatea valahilor dar și a obiceiurilor practicate. Este de reținut și faptul că Petru Broșteanu a văzut în casa avocatului Ioan Budințianu din Bocșa Montană tabloul celor doi soți matusalemici descoperiți de mareșalul Mercy, guvernator al Banatului în districtul Caransebeșului.²⁹ Același Petru Broșteanu menționează o carte despre istoria graniței Urbei Caroline, autor fiind un principe de Sachsen-Hilburghausen, care a avut printre prenumerați (n.n. abonați) și pe protopresbiterul Nicolae Stoica de Hațeg³⁰, deținătorul pentru acele vremuri a unei biblioteci cu cărți foarte valoroase.

Petru Broșteanu trebuie inclus și printre memorialiștii revoluției din 1848-1849 din Transilvania și Banat. Sub titlul „*Eroism românesc. Un episod al Revoluției de la 1848, petrecut în orașul Timișoara*” va publica în *Gazeta Transilvaniei* în anul 1896 o interesantă relatare a evenimentelor petrecute în orașul Timișoara în anul 1849, când acesta s-a aflat sub asediul trupelor revoluționare maghiare. Este relatată și îndrăzneala locotenentului Iacobici din Regimentul de graniță nr. 13 româno-bănățean, aflat în cetatea Timișorii ca apărător al acesteia timp de 107 zile. Prin relatările sale memorialistice Petru Broșteanu a îmbogățit literatura istorică privind revoluția română din anii 1848-1849.³¹

Bun cunoscător al fenomenului cultural promovat de românii bănățeni, Petru Broșteanu constatare că singurele instituții de învățământ românesc de rang superior se aflau la Caransebeș, fiind tutelate de către Episcopia Caransebeșului reînființată în anul 1865.

Ca membru corespondent al Academiei Române acesta primea toate publicațiile editate sub auspiciile acesteia. În anul 1900 se afla la Brașov, unde își mutase și propria bibliotecă pe care o crease de-a lungul anilor. De acolo îi va scrie lui Filaret Musta, stâlpul de rezistență al consistoriului diecezan, în 7 ianuarie 1900, propunându-i să primească cu titlul de donație pentru Institutul teologic-pedagogic diecezan o bună parte din cărțile pe care le deținea, primite de la Academia Română. Petru Broșteanu își motivează astfel gestul său: „*Toate aceste opuri le am adunate laolaltă și aș dori să le*

²⁶ *Ibidem*, an IV, nr. 12, 19/31 martie 1889, p. 5-6.

²⁷ Nicolae Stoica de Hațeg, *Scrieri. Cronica Mehadiiei și a Băilor Herculanee. Povești moșești. Varia*, ediție întocmită de Damaschin Mioc și Costin Feneșan, Editura Facla, Timișoara, 1984, p. 3.

²⁸ *Foaia diecezană*, an V, NR. 24, 17/29 iunie 1890, P. 1-3 și următorul p. 1-2.

²⁹ *Foaia diecezană*, an V, nr.10, 11/23 martie 1890, p. 3-5.

³⁰ *Ibidem*, nr. 12, 25 martie/6 aprilie 1890, p. 4-5.

³¹ Nicolae Dumbrăvescu, *Pagini de memorialistică despre revoluția de la 1848-1849 din Banat. Însemnările lui P. Broșteanu*, în *Restituir bănățene*, vol. III, publicație a Societății de Științe Istorice din România, Filiala Lugoj, Editura Eurostampa, Timișoara, 2015, p. 118-132.

pun la dispoziție întru folosirea și studierea mai estinsă aceloră dintre bărbații noștri, cari au aplecare pentru studii istorice și mai ales pentru trecutul poporului nostru, iar ca bănățean mi se impune din capul locului ca o datorință a lua în considerare în prima linie pe confracții mei bănățeni.

*La noi în Banat, instituțiile superioare sunt acelea din Caransebeș, adică institutul teologic și pedagogic, carele probabil își va avea biblioteca sa; am crezut deci a face un bun serviciu învățământului și studiului istoric donând toate acele opuri și colecțiuni, atât cele primite pân-acum cât și cele ce le voi mai primi în viitoriu bibliotecii Institutului teologic-pedagogic din Caransebeș... ”.*³²

Consistoriul diecezan din Caransebeș, la propunerea lui Filaret Musta, „*fruntașul venerat și mult iubit al confracțiilor mei bănățeni*”, cum l-a denumit Petru Broșteanu, a acceptat donația, iar la 23 martie 1900 acesta a expediat din Brașov la Caransebeș o ladă cu cărți în greutate de 198 kg.³³

Avându-se în vedere valoarea cărților, toate de înalt nivel științific, s-a hotărât ca acest prim transport de cărți să fie destinat pentru biblioteca profesorilor de la Institutul pedagogic diecezan. Inventarierea cărților, în total 119 titluri în 212 volume, a fost încredințată profesorului și bibliotecarului Enea Hodoș, cel care în acel moment gestiona fondul de carte al acelei distincte biblioteci.

Printre cărțile donate consemnăm în mod deosebit monumentală ediție de documente coordonată de bucovinenul Eudoxiu Hurmuzaki intitulată „*Documente privitoare la istoria românilor*” (27 volume), apoi „*Acte și documente relativ la istoria renașterii României*” (7. vol.) de G. Petrescu, D. A. Sturdza și C. A. Sturdza, „*Tezaur de monumente istorice*” (17 fascicule) de Alexandru Papiu Ilarian, „*Elemente de istoria românilor*” de I. Eliade Rădulescu, „*Dacia înainte de romani*” de Grigore Tocilescu, „*Românii bănățeni*” de Bogdan Petriceicu Hașdeu. Alături de acestea figurează scrieri ale lui Dimitrie Cantemir, Ioan Bogdan, Nicolae Iorga, A.D. Xenopol și V. A. Urechia.³⁴

În condițiile în care Institutul teologic-pedagogic din Caransebeș nu-și permitea achiziționarea unor asemenea opere din fondurile puse la dispoziție de către Episcopia Caransebeșului această donație a contribuit la cunoașterea preocupărilor științifice ale mediului academic din România, format din istorici, lingviști, etnologi și folcloriști, pentru punerea în valoare a tezaurului de documente aflate în arhivele românești și străine, de a cerceta evoluția limbii române, de a impune o ortografie unitară și de a valorifica tezaurul folcloric inestimabil al poporului român.

Și dacă avem în vedere componența corpului didactic al institutului din acei ani, enumerându-i pe Nicolae Regman, Patriciu Drăgălina, Enea Hodoș ș.a. dar și interesul pentru studiu al studenților din acel institut, care erau obligați să învețe după manuale cenzurate de către autoritățile maghiare, apreciem acea primă donație ca una dintre cele mai importante înregistrate până în acel moment în spațiul cultural bănățean.

În 26 septembrie 1906 Petru Broșteanu, stabilit acum la Timișoara, a trimis o carte poștală pe adresa Consistoriului diecezan din Caransebeș prin care informa că a trimis „*o lăduță cu cărți din edițiunea Academiei Române pentru biblioteca Institutului pedagogic-teologic*” și roagă să se dispună „*depunerea cărților în bibliotecă.*”³⁵

În anul 1909 Petru Broșteanu a făcut o nouă donație de cărți. În două transporturi distincte a trimis 84 volume. Din această nouă donație spicuim câteva titluri: *Analele Academiei* (secțiunile științifică, istorică și literară), *Catalogul manuscriptelor românești* (tom II, București, 1909), *Scrieri de Alecu Russo*, *Monumente epigrafice și sculpturale* de Grigore Tocilescu, *Documente românești* de Ioan Bianu, *Cărți și scriitori români din veacurile XVI-XIX* de Nicolae Iorga, *Bibliografia românească veche. 1508-1830* de Ioan Bianu și Nerva Hodoș, *Pământul, sătenii și stăpânii în Moldova* de Radu Rosetti³⁶. Enea Hodoș părăsise institutul în noiembrie 1905, în locul său biblioteca fiind încredințată lui Patriciu Drăgălina, autorul lucrării istorice *Din Istoria Banatului Severin*. Cea de a treia donație cuprindea scrieri aparținând lui Bogdan Petriceicu Hașdeu, Alexandru Papiu Ilarian,

³² Arhiva Episcopiei Caransebeșului (mai departe A.E.C), doc. IV-295/1899, f.6.

³³ *Ibidem*, f. 13.

³⁴ *Ibidem*, f. 4-5.

³⁵ Serviciul Județean Caraș-Severin al Arhivelor Naționale, fond *Episcopia Caransebeșului*, dosar 40/1906, f. 1-2.

³⁶ *Ibidem*, dosar 111/1909, f. 3-6.

Teodor V. Păcățian, Nicolae Tincu-Velia, Ștefan Velovan, George Barițiu, Ilarion Pușcariu, A. D. Xenopol, Nicolae Densușianu ș.a.³⁷

Gestul lui Petru Broșteanu nu este unul întâmplător, el alăturându-se altor intelectuali români care și-au donat propriile cărți unor respectabile așezăminte culturale. Îi amintim pe academicianul Simeon Manguica, soția academicianului Athanasie M. Marienescu și pe medicul Petru Borlovan din Bocșa Montană.³⁸ Aceștia au îmbogățit biblioteca ASTREI din Sibiu.

În mediile culturale românești Petru Broșteanu a fost apreciat pentru activitatea sa de traducător, muncă deosebit de grea prin care a facilitat cunoașterea de către străini a operelor unor scriitori români dar și pentru traducerea în limba română și comentarea unor cărți de mare valoare ale unor autori străini care înțeleseseră și locul și rolul poporului român între celelalte popoare europene. Pe drept cuvânt a fost considerat un ambasador al culturii române în lumea germanică. Ca bănățean a încercat și a reușit să atenționeze asupra zestrei arheologice de origine romană descoperită în diferite localități, dar mai ales a nevoii de a ocroti și semna orice urme de așezări străvechi, care-toate la un loc- demonstau permanența elementului românesc la nord de Dunăre.

Alegerea sa între membrii corespondenți ai Academiei Române a fost un act de recunoaștere a unor merite incontestabile, chiar dacă el nu ne-a lăsat o operă proprie.

Biserica strămoșească protectoare a teatrului național. Activitatea teatrală caraș-severineană între 1874-1914

Teatrul cult a cunoscut în spațiul național românesc afirmarea în a doua jumătate a secolului al XIX-lea prin două filiere: teatrul de import promovat și susținut de intelectualii români care se formaseră în centre importante din Europa cu veche tradiție teatrală, și care prin traduceri și adaptări ale unor opere dramatice acestea au fost jucate în centrele mai importante din țară și respectiv creațiile unor autori români precum Vasile Alecsandri, Iosif Vulcan, Matei Millo, cărora s-a adăugat adevăratul părinte al creației dramatice românești, I. L. Caragiale.

În mod treptat, mai ales dincoace de Carpați, în Transilvania și Banat, unde s-au înființat asociații culturale românești în număr foarte mare după anul 1877, cele mai multe în lumea satului, creația dramatică autohtonă sau de import a fost inclusă tot mai des în programele artistice ale acestora, actorii-deopotrivă-coriști fiind în cele mai multe cazuri țărani cu câteva clase școlare, elevi ai școlilor gimnaziale și medii și chiar muncitori.

Despre rostul teatrului ca o componentă de bază a mișcării culturale românești, cea care își propunea să îmbogățească și să cizeleze limba română, să cultive tradițiile și obiceiurile din diferite provincii istorice, au scris și câțiva cărturari de seamă ai Banatului. În anul 1870 Vincențiu Babeș, om politic de anvergură și ziarist scria: “...După modesta mea părere teatrul nu e numai o școală pentru cultura estetică, ci e adevărată școală populară, școala vieții.”³⁹ Teatrul trebuia promovat deoarece era locul public de mare impact în care se promova limba română. Astfel gândea și Athanasie M. Marienescu, viitor membru al Academiei Române, care în 1864 scria în *Aurora Română* din Pesta următoarele: “Teatrul național e un institut de cultivare a limbei și a poporului...”⁴⁰ Asemenea cugetare a afirmat-o în perioada în care a activat ca jurist la Lugoj și Oravița.

Învățătorul confesional Ioan Marcu din Bocșa Montană, membru marcant al Reuniunii învățătorilor greco-ortodocși români din dieceza Caransebeșului, care activa sub oblăduirea Episcopiei Caransebeșului, și care a ajuns să ocupe funcții dintre cele mai importante în cadrul acesteia, inclusiv cea de președinte între anii 1905-1908⁴¹, a susținut în anul 1872 cu ocazia adunării generale a Reuniunii o dizertație cu tema „Necesitatea și datorința de a ne cultiva limba”, în care acorda teatrului un rol important, din care reținem : “...fundarea unui teatru român încă este un mijloc

³⁷ *Ibidem*, fond Școala pedagogică Caransebeș reg. 7/1895.

³⁸ Constantin Brătescu, *Cartea și biblioteca în spațiul cultural bănățean până la 1918*, Editura Marineasa, Timișoara, 2004, p. 58.

³⁹ Petru Oaldea, *Lupta pentru limbă românească în Banat*, Editura Facla, Timișoara, 1983, p. 258.

⁴⁰ *Ibidem*, p. 260.

⁴¹ Constantin Brătescu, *Episcopul Ioan Popasu și cultura bănățeană*, Editura Mitropoliei Banatului, Timișoara, 1995, p. 101

puternic pentru a cultiva limba.”⁴² Pentru ideile promovate textul acestei conferințe a fost publicat în revista *Familia* din 26 octombrie/7 noiembrie 1875.

Cu ocazia adunării generale a Societății pentru fond de teatru român desfășurată la Caransebeș în 17/29 septembrie 1889 în prezența episcopului Nicolae Popea, membru fondator al acesteia, Iosif Vulcan-vicepreședintele Societății și redactor al revistei *Familia* a ținut o cuvântare din care am extras câteva pasaje edificatoare: “...numai una cultură este adevărată, cea națională. Acea care își are rădăcina în tulpina neamului din care ne tragem; aceea care ținând cont de tradițiuni, moravuri, aspirațiuni, ne învață să ne iubim națiunea și patria...”

Ideea de cultură națională care trebuia promovată pretutindeni era un obiectiv important al intelectualității românești în condițiile socio-politice în care trăiau românii ardeleni și bănățeni. Iosif Vulcan argumenta astfel acel major deziderat: „*Originea, trecutul, aptitudinile, succesele de până-acum, toate ne întăresc în credința aceasta. Suntem un element cultural de prima calitate. În masele noastre, tocmai ca petrele scumpe în creierii munților, stau ascunse comoare neprețuite. Abia câteva scoase la lumină au pus lumea în uimire. Poezia noastră populară este îndeobște admirată, muzica noastră a fost aplaudată la expoziția universală din Paris, artiștii români au luat acolo premii de rangul prim, țărâna româncă ne-a făcut din războiul ei un tron al gloriei și plugarul nostru din Banat ne-a creat temelie teatrului național...*”.⁴³ Analizând această afirmație a lui Iosif Vulcan, poate cel mai informat asupra mișcării teatrale din cele două provincii, putem conchide că doar într-un deceniu de intensă muncă pe tărâm cultural teatrul a prins rădăcini adânci în societatea românească, cu subliniere pentru cea țărănească, și afirmăm că teatrul național a înregistrat o izbândă greu de anticipat chiar și de către promotorii mișcării.

Evenimentul de la Caransebeș, patronat de episcopul Nicolae Popea, a fost organizat de către un comitet condus de protopresbiterul Andrei Ghidiu. În sala hotelului și restaurantului *Pomul verde* s-a jucat piesa de teatru *Ruga de la Chizătău* de Iosif Vulcan, pusă în scenă chiar de către membrii corului din Chizătău prezenți la eveniment.⁴⁴

Un imbold important în intensificarea mișcării teatrale în Transilvania și Banat l-a constituit, deci, înființarea Societății pentru fond de teatru român în 4-5 octombrie 1870 la Deva în prezența unor intelectuali și oameni politici români aflați în primele rânduri ale mișcării politice naționale. Alexandru Mocioni, unul dintre cei mai importanți oameni politici ai momentului, a fost ales vicepreședinte al acesteia. În această calitate a condus adunarea generală ținută la Caransebeș în 27-28 aprilie 1873, de asemenea și pe cea desfășurată la Lugoj în 15-16 octombrie 1876, când a fost ales președinte.⁴⁵

Fondurile de care avea nevoie Societatea pentru fond de teatru român în vederea edificării propriului locaș se strângeau de la membrii săi. La începutul secolului al XX-lea Banatul contribuise la acest obiectiv prin numeroșii săi membri, printre ei amintindu-i ca membri fondatori pe episcopul Nicolae Popea al Caransebeșului, dr. Alexandru Mocioni, dr. George Dobrin-avocat în Lugoj, protopresbiterul Traian Putici din Timișoara, ca membri ordinari pe viață pe Filaret Mustarhimandrit în Caransebeș, preotul Avram Corcea din Coștei, preotul Traian Oprea din Moldova Nouă, viitor protopresbiter al Vârșețului, iar ca membri ordinari pe Maxim Popovici-protopresbiterul Bocșei Montane, protosincelul dr. Iosif Traian Badescu din Caransebeș, prof. dr. Petru Barbu de la Institutul teologic-pedagogic diecezan din Caransebeș, protopresbiterul Sebastian Olariu al Făgetului, preotul George Tătucu din Iablanița, dr. Coriolan Brediceanu din Lugoj, dr. Valeriu Braniște-redactorul responsabil al ziarului *Drapelul* din Lugoj, episcopul dr. Vasile Hossu de la Episcopia greco-catolică a Lugojului, dr. Ioan Nedelcu, protopopul Alexandru P. Popovici și dr. Petru Corneanu, toți din Oravița, amintindu-i pe cei mai implicați, și mulți alții din alte localități bănățene.⁴⁶ Toți au dorit ca teatrul românesc din cele două provincii să aibă propriul său templu întru cinstirea Thaliei, condițiile materiale fiind create abia în anul 1913. La Caransebeș fiind în noiembrie 1913 pentru a conduce ca delegat adunarea generală a Societății pentru fond de teatru român Vasile Goldiș,

⁴² Gheorghe Joandrea, *Primii șase ani din trecutul Reuniunii noastre învățătorești (1869-1874)*, Caransebeș, 1910, p. 55.

⁴³ Foaia diecezană (Caransebeș), an IV, nr. 39, 1/13 octombrie 1889, p.6

⁴⁴ *Ibidem*, nr. 38, 24 septembrie/6 octombrie 1889, p. 7-8.

⁴⁵ *Anuarul XIII al Societății pentru fond de teatru român pe anul 1908-1909*, Brașov, 1910, p.15.

⁴⁶ *Anuarul Societății pentru fond de teatru român pe anul 1905-1906*, p. 122-125, 127, 129, 131-136.

fost profesor la Institutul pedagogic diecezan între 1886-1889, informa pe cei prezenți în număr mare și ales următoarele: *“A fost grea munca într-adevăr, a fost neumblată cărarea și plină de stavile și mai vârtos sărăcia noastră adeseori pune la cercare chiar și credința celor mai buni apostoli ai măreței idei, dar iată după 43 de ani, fără sprijinul vreunui mecenat, fără darul princiar al vreunui milionar, din cari atât de mulți se îmbuibă prin munca brațelor românești, din părăluțele românilor săraci, societatea teatrală se află la pragul realizării dulcelui nostru vis și acum credem cu toții că în curând vom avea teatrul nostru românesc.”*⁴⁷ Evenimentele dureroase dintre anii 1914-1918 au împiedecat realizarea lui, așa cum l-a gândit Iosif Vulcan și intelectualitatea românească.

Ca și în cazul ASTREI din Sibiu sau al Reuniunii învățătorilor greco-ortodocși români din dieceza Caransebeșului adunările generale ale acestei societăți se desfășurau anual dar în localități diferite, cu un potențial intelectual și material care permiteau organizarea unor asemenea evenimente culturale. Între anii 1870-1909 s-au desfășurat 36 adunări generale anuale din care 11 în Banat în localități precum Oravița (3), Caransebeș (2), Lugoj (2), Timișoara (1), Reșița (1), Bocșa Montană (1) și Orșova (1).⁴⁸ Constatăm că Oravița s-a bucurat de un statut privilegiat, aici aflându-se cea mai veche clădire a unui teatru din țara noastră, edificat în 1817, o adevărată bijuterie pentru acele vremuri.

Ne-a reținut atenția că în jurul acestui centru cultural, în sate precum Greoni și Ciclova Montană, artiștii amatori care nu erau alții decât lucrători de pământ sau minieri, s-au încumetat să pună în scenă opere dramatice precum *Năpasta* și *O noapte furtunoasă* de I. L. Caragiale în anul 1893 respectiv 1895.⁴⁹ Activitatea teatrală din Oravița acelor ani era pentru asociațiile culturale din jur un edificator exemplu dar și un imbold.

Între anii 1900-1904 în județul Caraș-Severin teatrul românesc a cunoscut o adevărată proliferare prin numărul mare de reprezentații: 16 în anul 1900, 17 în anul 1901, 29 în anul 1902, 36 în anul 1903 și 37 în anul 1904, situându-l pe locul întâi în mișcarea teatrală de dincoace de munți.⁵⁰ Printre autorii dramatici preferați s-au aflat Vasile Alecsandri, Iosif Vulcan, Matei Millo, Costache Negruzzi dintre autorii foarte cunoscuți, dar și autori precum Nicolae Țințariu, Verginia Vlaicu sau Nicolae Macovișteanu, cu texte dramatice accesibile artiștilor diletanți și care degajau un mesaj moralizator. În acei ani se puneau în scenă piese de teatru în localități precum Bozovici, Coștei, Cacova (azi Grădinari), Berliște, Ramna, Vărădia, Vermeș, Glimboca și Bocșa Montană din mediul sătesc, alături de centrele mai puternic dezvoltate, cu o bogată experiență artistică precum Oravița, Lugoj, Caransebeș și Reșița.⁵¹

Manifestări artistice de o asemenea amploare au avut ca suport moral implicarea și recunoașterea rolului unor intelectuali ai locului cum au fost Ștefan Velovan la Caransebeș, Elie Trăilă la Oravița sau Iosif Velceanu la Reșița.

În 1874 la Oravița s-a desfășurat cea de-a 5-a adunare generală a Societății pentru fond de teatru român. În ziua de 12 septembrie avocatul Elie Trăilă, aflat în fruntea comitetului organizator a ținut o electrizantă cuvântare din care reproducem un fragment memorabil: *“Faceți teatru, Români! și veți vedea ieșind din negura istoriei una după alta umbrele mărețe ale străbunilor voștri, mișcându-se cu fală în ochii voștri, vorbind către voi limba de vitejie, de reînviere. Ei vor lupta în fața voastră încăodată luptele multe, luptele grele pentru limbă și naționalitate, pentru scumpa lor moșie, pentru drept și dreptate și voi vă veți însufleți privindu-le și vă veți cunoaște ce ați fost și ce aveți să fiți.”*⁵²

În acest oraș cu vechi tradiții în domeniul promovării teatrului, în folosul culturii românești, au activat concurându-se în mod benefic și cele două reuniuni de cântări și muzică, cea a ortodocșilor și cea a greco-catolicilor, și tot aici a activat între anii 1905-1908 Casinoul Român condus printre alții de Elie Trăilă, dr.Mihai Gropșianu, Ion Nedelcu, I. E. Țieranu și Gheorghe Jianu.⁵³ Membrii celor

⁴⁷ Foaia diecezană, an XXVIII, nr. 45, 10/23 noiembrie 1913, p.1

⁴⁸ Anuarul XIII al Societății..., p. 122-123.

⁴⁹ Petru Oalde, *op. cit.*, p.261.

⁵⁰ Drapelul (Lugoj), an V, nr. 85, 26 iulie/8 august 1905,

⁵¹ *Ibidem.*

⁵² Sim. Sam. Moldovan, *Oravița de altădată și teatrul cel mai vechi din România*, Oravița, 1938, p. 85.

⁵³ *Ibidem*, p. 139.

două reuniuni corale au pus în scenă între anii 1888-1897 opere precum „Crai Nou” de Ciprian Porumbescu, „Nașa Trina” de George Vuia, sau piese precum *Bărbății fermecați* de Mihai Pascaly.⁵⁴

În categoria pieselor de teatru care au avut ca mesaj eroismul unor apărători de glie românească s-au înscris *Plăieșii de la Baia* de N. A. Bogdan pusă în scenă în anul 1901 și *Rezerviștii*, vodevil cu cântece de Matei Millo, jucată în 2 august 1904, prin strădania membrilor Reuniunii de cântări și muzică „Concordia” din Oravița.⁵⁵

Un asemenea repertoriu era în consonanță cu cele afirmate în 1874 de către Elie Trăilă și de către dr. Alexandru Mocioni, acesta din urmă în toamna anului 1902 la Oravița cu ocazia adunării generale a ASTREI din Sibiu pe care a prezidat-o. Acesta remarca următoarele: „...cultura națională are să îmbrățișeze întreaga viață națională în toate manifestațiunile ei. Ea are să conserve, să cultive și unde e de lipsă să nobilizeze toate elementele naționale ale vieții poporului. Ea are să dezvolte conștiința națională. (...) Știm că cultura este cel mai însemnat factor de putere al popoarelor în toate timpurile, între toate împrejurările. Sunt însă timpuri și împrejurări când-precum o simțim și noi- chestiunea culturai poate să devină pentru un popor o chestiune de viață. Astfel lupta pentru cultură nu este altceva decât lupta pentru existență națională.”⁵⁶

În 11 septembrie 1911 episcopul dr. Elie Miron Cristea al Caransebeșului participa la Blaj la un dublu eveniment cultural: aniversarea a 50 de ani de la înființarea ASTREI din Sibiu și desfășurarea adunării generale a Societății pentru fond de teatru român, la care erau prezenți în semn de solidaritate națională în planul culturii și ierarhii români de ambele confesiuni. Episcopul Caransebeșului a prezentat o cuvântare în care a preamărit teatrul promovat de români. Între altele a spus: „Între așezămintele de cultură ale unui popor, teatrul național trebuie să ocupe un loc de frunte, care, dacă teatrul e bine condus, poate să devină o școală din cele mai importante pentru creșterea și entuziasmarea maselor mari ale poporului, o școală care ne nobilizează ca oameni, o școală care evocă și reprezintă faptele glorioase ale strămoșilor, înălțându-ne virtuțile cetățenești cu toate semnificațiunile iubirii de patrie și neam, o școală care, mai presus de toate, contribuie la formarea caracterelor, fără de care nici un popor nu mai poate ajunge la creanga verde.”⁵⁷

Cărturar cu alese calități organizatorice, probate încă din perioada sa sibiană, dr. Elie Miron Cristea a dat un nou impuls mișcării culturale în eparhia sa începând încă din 1910. În anul 1913 orașul Caransebeș a găzduit un triplu eveniment cultural în zilele de 7-10 noiembrie. Și-au desfășurat în orașul de pe Timiș adunările generale anuale Societatea pentru fond de teatru român și Reuniunea învățătorilor greco-ortodocși români din dieceza Caransebeșului, cea mai veche asociație învățătorescă din întregul nostru spațiu național. În același timp în oraș s-a aflat trupa de teatru a lui Victor Antonescu de la Teatrul Național din București. Toate au fost manifestări culturale patronate de către episcopul dr. Elie Miron Cristea, iar printre oaspeții de seamă s-au aflat Vasile Goldiș, care a condus lucrările adunării generale a Societății pentru fond de teatru român în lipsa președintelui și vicepreședintelui, dr. George Dobrin, dr. Iosif Blaga, dr. Horia Petra-Petrescu, dr. George Gârda, dr. Mihail Gropșianu, dr. Emanuil Ungureanu, dr. Valeriu Braniște ș.a. Caransebeșenii s-au implicat în număr mare în buna desfășurare a evenimentelor amintite, o mențiune specială se cuvine pentru dr. Cornel Corneanu, Andrei Ghidiu, dr. Petru Barbu, Ștefan Jianu, dr. Dimitrie Cioloca și Iuliu Vuia din comitetul aranjator, aceștia asigurând înscrierea de noi membri și creșterea fondurilor bănești ale societății.⁵⁸

În programul artistic al trupei de teatru a lui Victor Antonescu s-au aflat piesele de teatru *Năpasta* și *O scrisoare pierdută* de I. L. Caragiale, jucate pentru prima dată în Caransebeș, *Legea iertării* de M. Landay, tradusă de Haralamb Lecca, *Poama crudă*, o comedie de moravuri și *Sacrificiul* de Roberto Bracco.⁵⁹

Aflându-ne la Oravița la aceste serbări bicentenare organizate de către Episcopia Caransebeșului amintesc faptul că pe baza unor statistici întocmite de Ștefan Mărcuș acest oraș a

⁵⁴ *Ibidem*, p. 125-167.

⁵⁵ *Drapelul*, (Lugoj), an I, nr. 57, 18/31 iulie 1901, p.3; *ibidem*, an IV, nr. 83, 17/30 iulie 1904, p.3.

⁵⁶ *Foaia diecezană*, an XVII, nr. 36, 2 septembrie st.v. 1902, p.1.

⁵⁷ Ionel Popescu, Constantin Brătescu, *Patriarhul Miron Cristea, ierarh providențial al națiunii române. Cuvântări*, Editura Învierea, Timișoara, 2009, p.123.

⁵⁸ *Foaia diecezană*, an XXVIII, nr. 44, 3/16 noiembrie 1913, p. 3-5; *ibidem*, nr. 45, 10/23 noiembrie 1913, p. 1-4.,

⁵⁹ *Ibidem*, nr. 43, 27 octombrie/9 noiembrie 1913, p. 4-5.

găzduit între 1868-1911 un număr de 105 spectacole de teatru în limba română, dovedind dragostea pentru teatru a orăvițenilor și constanța unui fenomen deopotrivă cultural și artistic cu o amploare așa de mare.⁶⁰

⁶⁰ Ion Crișan, *Teatrul din Oravița*, Reșița, 1968, p. 224-225. (Vezi Constantin Brătescu, *Mișcarea teatrală din localitățile Văii Carașului la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea*, în *Banatica*, (Reșița), vol. IX, 1987, p. 421-426.

Alegerile parlamentare din anul 1919 în județul Caraș-Severin

Prof. dr. Dumitru Tomoni

La sfârșitul anului 1918, în condițiile destrămării Imperiului Austro-Ungar, ca urmare a victoriei Atlantei și a intensificării mișcării de eliberare națională de către popoarele asuprite, dând glas voinței românilor de pretutindeni, Marea Adunare Națională hotăra la Alba Iulia, în ziua de 1 Decembrie 1918, unirea Transilvaniei, Banatului, Crișanei și Maramureșului cu România¹.

Înfăptuirea acestui deziderat secular presupunea realizarea unor puternice mutații în viața social-politică a țării, înscriind-o pe coordonatele transformărilor suferite de întreaga Europă și, în același timp, cerea imperios luarea unui ansamblu de măsuri administrative, economice și politice. În cadrul acestui ansamblu, alegerea primului parlament al României Mari a constituit una dintre problemele politice majore din perioada imediat următoare Adunării de la Alba Iulia².

Decretul regal nr. 3613 din 11 decembrie 1918 însărcina Consiliul Dirigent de la Sibiu, adevăratul guvern al Transilvaniei și Banatului, să întocmească în cel mai scurt timp un proiect de lege electorală, bazat pe principiul votului universal. În realizarea acestui proiect s-a pornit de la necesitatea unificării cât mai grabnice a legislației din Transilvania cu cea din vechea României, autorii lui având în vedere prevederile Decretului lege nr. 3402 din 14 noiembrie 1918 din vechea Românie³.

La 29 iulie 1919 s-a convocat Marele Sfat Național, organul legislativ provizoriu al Transilvaniei, unde s-a constituit și o comisie pentru adoptarea legii electorale din care făceau parte 25 de membri, printre care și bănațenii Avram Imbroane, Ion Nedelcu și Lucian Georgevici⁴. Proiectul, supus mai întâi dezbaterii Consiliului Dirigent⁵, după ce a fost definitivat, a fost prezentat spre discutare și adoptare Marelui Sfat Național, care l-a votat la 6 august 1919⁶. Autorizat de Consiliul de Miniștri în ședința din 20 august 1919 și de Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent, primul ministru Ionel Brătianu l-a supus la 24 august 1919 spre semnare regelui Ferdinand I.

Potrivit decretului-lege, dreptul de vot obștesc, egal, direct și secret îl aveau toți bărbații în vârstă de 21 de ani – cu mici excepții⁷ – care aveau cetățenie română și locuiau în România. Alegerea se făcea pe circumscripții electorale, fiecare județ formând o circumscripție electorală, care alegea un deputat la fiecare 30 000 de locuitori și la fracțiunea suplimentară numărului de 20 000 de locuitori. Alegerile pentru Senat se făceau tot pe bază de scrutin de listă, alegându-se un senator la 70 000 de locuitori și la fracțiunea suplimentară numărului de 47 000 de locuitori. Vârsta minimă pentru un deputat era de 21 de ani, iar pentru un senator, de 40 de ani.

Circumscripțiile electorale erau împărțite în secții de votare organizate astfel încât alegătorii să voteze în localitatea de domiciliu. În localitățile în care numărul alegătorilor trecea de 1000 se

¹ Ștefan Pascu, *Făurirea statului național unitar român*, vol. II, București, Edit. Academiei, 1983, p. 183-204; vezi și *1918 la români. Documentele Unirii*, vol. X, București, Edit. Științifică și Enciclopedică, 1989, p. 1246-1249; *Istoria Românilor*, vol. VII, Tom II, Coordonator: Gheorghe Platon, București, Edit. Enciclopedică, 2003, p. 519-522

² Ioan Scurtu, *Alegerea primului parlament al României întregite (noiembrie 1919) în 60 de ani de la făurirea statului național unitar român*, coordonatori: Matei Vlad, I. Gheorghiu, Ioan Scurtu, București, 1978, p. 177-197

³ *Istoria României între anii 1918-1944. Culegere de documente*, coordonator Ioan Scurtu, București, Edit. Didactică și Pedagogică, 1982, p. 37-39

⁴ Marin Pop, *Activitatea organizației Partidului Național Român din județul Timiș în primii ani după Marea Unire (1919-1920)*, în „ArheoVest, nr. I, In memoriam Liviu Măruia. Interdisciplinaritate în Arheologie și Istorie”, Szeged, JATEPress Kiadó, 2013, p. 924

⁵ Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1919-1920)*, Cluj-Napoca, Edit. Dacia, 1985, p. 115

⁶ Idem, *Desfășurarea și rezultatele alegerilor parlamentare din noiembrie 1919 în circumscripțiile Transilvaniei*, în „Studia Universitatis «Babeș-Bolyai», Series Historia, Cluj”, an. XIX, fasc. 1, 1974, p. 106 (în continuare: Gheorghe Iancu, *Desfășurarea și rezultatele alegerilor...*)

⁷ Nu puteau vota femeile, magistrații și militarii

amenajau două sau mai multe secții de votare⁸. Mult discutată a fost problema scrutinului uninominal sau a celui de listă, ca în Vechiul Regat. După numeroase controverse, s-a optat pentru o cale mixtă: pentru mediul rural și orașele mici s-a menținut votul uninominal, iar pentru orașele Cluj, Timișoara, Arad, Oradea și Târgu Mureș, unde numărul alegătorilor permitea alegerea a cel mult doi deputați, s-a ales scrutinul pe listă.

Potrivit art. 46, votarea avea loc numai dacă erau mai mulți candidați. În cazul în care era înscrisă o singură persoană, candidatul unic era declarat ales, fără a se mai vota. O persoană putea să-și depună candidatura în două circumscripții electorale din același județ sau din județe diferite, dar în cazul în care era ales în ambele, trebuia să opteze pentru una din ele.

Listele alegătorilor și certificatele acestora trebuiau să fie gata până la 15 august, dar din cauza dificultăților tehnice termenul s-a prelungit, oferind partidelor politice posibilitatea de a verifica dacă presupușii alegători erau înscriși pe liste. Astfel, printr-un apel lansat către alegători de către Comisia electorală centrală a PNR, se cerea fruntașilor locali să desemneze în fiecare comună doi bărbați de încredere, care să verifice listele de alegători pentru ca din liste să nu lipsească nici-un alegător din acest partid⁹. În același timp cu înscrierea pe listă se întocmea pentru fiecare alegător și un certificat separat pentru Cameră și Senat, pe baza căruia să-ți exercite dreptul de vot. Certificatul urma să fie înmănat alegătorului după încheierea listelor, cu opt zile înainte de ziua alegerilor.

Dacă în Vechiul Regat conducerea tehnică a alegerilor era exercitată de organele de justiție, în Transilvania și Banat, din cauza numărului insuficient de magistrați această sarcină a fost încredințată Birourilor electorale centrale, constituite în fiecare județ. Biroul electoral central era constituit din membrii congregației județene și din câte trei membrii din fiecare circumscripție electorală a județului respectiv, aleși separat pentru Cameră și Senat. Biroul era condus de către un președinte, funcție îndeplinită de subprefectul județului¹⁰. Președintele, grefierul, loțiitorii lor și membrii biroului depuneau un jurământ în fața prefectului¹¹. Biroul electoral central desemna un birou electoral pentru fiecare circumscripție electorală și un birou de votare pentru fiecare secție de votare.

Declarațiile de candidatură trebuiau înaintate cu cel puțin opt zile înainte de data alegerilor, de cel puțin doi alegători și semnate de cel puțin 50 de alegători din circumscripție, pentru Cameră, și de 25 pentru Senat, autentificate prin semnăturile primarului și notarului.

Noua lege electorală însemna un pas înainte pe calea democratizării și modernizării vieții politice, dar și unul înapoi față de hotărârile de la Alba Iulia, renunțându-se la dreptul de vot pentru femei și la reprezentarea proporțională. Lipsa dreptului de vot pentru femei era motivată prin faptul că ea lipsea din legea electorală din Vechiul Regat, dar se promitea că se va milita în parlamentul României Mari pentru îndreptarea acestei nedreptăți. Legea urma să rămână în vigoare până când noul parlament va adopta o nouă lege electorală pentru întreg statul român.

În Banat, publicarea listei cu circumscripțiile electorale de votare a trebuit mult amânată pentru că nu era încă definitivat teritoriul care urma să revină României.

Cum era și firesc, primele alegeri organizate în România Mare au constituit principala preocupare a Partidului Național Român în toamna anului 1919. Încă din 29 iulie 1919, gazeta „Drapelul”, officiosul organizației județene Caraș-Severin a PNR atrăgea atenția asupra importanței acestor alegeri: „Se apropie alegerile: fiecare [să] fie la locul său și la înălțimea importanței momentului. Cu alegerile se va pune temelie României Mari: tot cetățeanul deci să caute să adauge o petricică vârtoasă la temelie aceasta, votul ce-l va da”¹².

Data fiind importanța acestor alegeri, în zilele de 9 și 10 august 1919, cu ocazia sesiunii Marelui Sfat Național, s-a ținut la Sibiu conferința de reorganizare a Partidului Național Român, la care s-au stabilit organele care să coordoneze activitatea electorală a partidului, persoanele responsabile de această activitate și poziția partidului față de partidele din Vechiul Regat¹³. Pentru a

⁸ „Gazeta Oficială”, nr. 54 din 13 septembrie 1919, p. 530-532.

⁹ „Gazeta Transilvaniei”, an. 80, nr. 173 din 23 august 1919, p. 1

¹⁰ „Gazeta Oficială”, nr. 49 din 23 august 1919, p. 471

¹¹ „Jur că în toate lucrările, cu care legea investeste pe biroul electoral central, voi proceda cu conștiinciozitate, fără pătimire, având înaintea ochilor binele statului și al cetățenilor. Așa să-mi ajute Dumnezeu!”

¹² „Drapelul”, an. XIX, nr. 73 din 29 iulie 1919, p. 1

¹³ „Gazeta Transilvaniei”, an. 80, nr. 164 din 12 august 1919, p. 1

nu implica Consiliul Dirigent, organul executiv care organiza alegerile în Transilvania și Banat, la propunerea lui Octavian Goga, conducerea PNR a decis constituirea unei comisii de 10 membri, în componența căreia nu intra niciun membru al Consiliului Dirigent. Din această comisie care trebuia să coordoneze întreaga activitate a PNR în alegeri, făceau parte și bănațenii Antoniu Mocioni și Nistor Oprean, membrii ai Marelui Sfat Național.

Organizarea partidului urma să înceapă de jos, de la comună. În acest sens, în fiecare comună cu cel puțin 500 locuitori trebuia să se formeze un birou al partidului, iar comunele cu mai puțini locuitori se asociau pentru a constitui un birou. La nivelul fiecărei circumscripții electorale se constituia o comisie electorală formată din președinte, secretar, trei membri aleși și membrii Marelui Sfat Național, cu domiciliul pe teritoriul acelei circumscripții. La nivelul fiecărui județ funcționa un comitet județean sau un comitet de acțiune pe județ, format din câte trei delegați din fiecare circumscripție electorală, care trebuia să înființeze și să conducă un club județean al PNR, unde să se discute toate problemele politice care interesau partidul¹⁴. Comitetele județene ale PNR, formate din delegații comunelor și ai circumscripțiilor făceau propuneri de candidați pentru circumscripțiile din județul respectiv, dar desemnarea acestora revenea Comisiei electorale centrale, fapt ce va determina numeroase tensiuni în rândul partidului.

Pentru reorganizarea partidului în județul Caraș-Severin, din însărcinarea conducerii centrale, Anton Mocioni a convocat la Lugoj pentru ziua de 25 august pe toți frunțașii Partidului Național Român din județ. Întruniți în sala mare a Prefecturii, la propunerea lui Ioan Sârbu aceștia au hotărât să aleagă câte doi delegați care să finalizeze organizarea partidului în fiecare circumscripție electorală. Abordându-se și problema desemnării candidaților pentru viitoarele alegeri, protopopul Gheorghe Popovici, președinte al organizației județene a propus ca acest drept să-l aibă adunările populare ale alegătorilor din fiecare circumscripție. Pentru că Anton Mocioni s-a opus invocând hotărârea conducerii partidului de a desemna candidații, o mare parte a celor prezenți au părăsit întrunirea¹⁵. De aceea, a doua zi, Anton Mocioni a publicat în „Drapelul” o nouă Convocare prin care făcea cunoscut că „neputând îndeplini în întregime misiunea” de organizare a Partidului Național Român din județul Caraș-Severin în conferința ținută în acest scop la Lugoj, invită pentru ziua de 4 septembrie în sala mare a palatului Prefecturii pe cei doi delegați aleși în fiecare cerc. În acest scop a invitat „toate cercurile electorale a se constitui de urgență, investind cu credențional necesar pe delegații care îi vor exmite”¹⁶.

Cu această ocazie, reprezentanții PNR au ales conducerea organizației județene a partidului. Dr. Gheorghe Popovici a fost reconfirmat în funcția de președinte, dr. Aurel Vălean și Andrei Ghidiu au fost aleși vicepreședinți, dr. Ioan Jucu și dr. Ioan Stoican secretari, iar A. Lupu casier. Au fost propuși apoi pentru comitetul județean câte doi delegați din fiecare cerc electoral, urmând ca în zilele următoare numărul acestora să fie completat cu încă doi membri pentru fiecare circumscripție¹⁷. Prezent la lucrările conferinței, dr. Valeriu Braniște, șeful Resortului Cultelor și Instrucției Publice din cadrul Consiliului Dirigent, a subliniat importanța alegerilor, necesitatea mobilizării rapide și menținerii unității partidului: „Am ajuns zile mari. Cele mai frumoase ale vieții noastre naționale. Acum după desăvârșirea operei, pentru care am luptat atât, urmează punerea bazelor noului stat pentru viitor...Timpul este scurt, trebuie să lucrăm mult; dacă ne zbatem și ne frământăm între noi, nu vom ajunge să urnim carul din loc”¹⁸. Pentru că cei „24 de bărbați vor avea răspunderea în fața generațiilor viitoare”, Braniște considera că listele candidaților pentru Cameră și Senat trebuie bine gândite, fiind vorba de „interes de stat” și de exemplu de corectitudine și unitate dat fraților din Vechiul Regat, „unde luptele de partid au luat deja proporții de așa natură încât oamenii de dincolo mai au o singură nădejde, că, adică noi vom regenera viața politică de dincolo”. De aceea, spre satisfacția celor prezenți, și în primul rând a protopopului Popovici, Braniște i-a asigurat că se va ține seama de voința alegătorilor din fiecare circumscripție electorală. Trecându-se apoi la recomandarea candidaților, în circumscripția Reșița Montana a fost propus dr. Eugen Muntean, secretar de stat în cadrul Resortului

¹⁴ „Românul”, an. VIII, nr. 124 din 2 octombrie 1919, p. 1

¹⁵ „Drapelul”, an. XIX, nr. 84 din 27 august 1919, p. 1

¹⁶ *Ibidem*, p. 3

¹⁷ Vasile Dudaș, *Alegerile parlamentare din anul 1919 în județul Caraș-Severin*, în „Analele Banatului, S.N., arheologie – istorie, XIX, Timișoara, 2011, p. 470

¹⁸ „Drapelul”, an. XIX, nr. 88 din 6 septembrie 1919, p. 1

Industrie din cadrul Consiliului Dirigent, la Armeniș dr. Cornel Cornean, secretar consistorial, la Jidovin avocatul dr. Caius Brediceanu, la Carașova avocatul orăvițean dr. Ioan Nedelcu, la Oravița avocatul dr. Petru Cornean, la Racășdia Antoniu Mocioni, la Birchiș dr. I. Hădan și dr. I. Marta. Pentru Senat au fost făcute două propuneri, în circumscripția Caransebeș protopopul Andrei Ghidiu, iar la Orșova dr. Traian Badescu, viitorul episcop al Caransebeșului. Pentru celelalte cercuri candidații urmau să fie nominalizați în zilele următoare¹⁹.

După această conferință a urmat organizarea partidului la nivelul circumscripțiilor electorale ale județului Caraș-Severin, relatate periodic de presa locală. Astfel, din însărcinarea conducerii județene, Aurel Hădan, președintele Judecătoriei de Ocol Făget a convocat în 14 septembrie 1919 adunarea de reorganizare a organizației locale. Cu această ocazie, protopopul Sebastian Olariu a fost ales președintele organizației locale, iar medicul Axente Iancu, secretar. În același timp s-a ales și comisia de candidare a cercului de circumscripție formată din dr. Ioan Gaita, notar public, Fabius Dobrean, comerciant, Vasile Iancu, proprietar și Dionisie Feneșiu, industriaș. La propunerea lui G. Gârda au fost aleși și membrii supleanți: Adrian Olariu, secretar de bancă, Ioan Popoviciu, comerciant, Terente Răchișan, proprietar și Nicolae Nicolescu, industriaș²⁰. După ce a făcut o succintă incursiune în istoria partidului, S. Olariu i-a îndemnat pe cei prezenți ca „în aceste zile de înfiripare a statului român” să se grupeze „cu toții în jurul drapelului acestui partid”, garant al promovării intereselor naționale²¹.

Între timp, ziarul „Drapelul” din 11 septembrie 1919 a preluat din „Gazeta Oficială” a Consiliului Dirigent prevederile Decretului lege referitoare la alegerile ce urmau a fi organizate în județul Caraș-Severin, precum și ordinul circular adresat tuturor subprefecților din județele Transilvaniei și Banatului în vederea constituirii birourilor electorale județene și modul de pregătire a alegerilor. Potrivit Decretului-lege județul Caraș-Severin s-a împărțit în 24 circumscripții (cercuri) electorale, 17 pentru Cameră și 7 pentru Senat. Circumscripțiile pentru Cameră erau: 1. Birchiș²² cu 21843 locuitori, 2. Făget²³ cu 28140, 3. Balinț²⁴ cu 25022, 4. Lugoj²⁵ cu 33008, 5. Sacul²⁶ cu 27210, 6. Jidovin²⁷ cu 22671, 7. Bocșa-Montană²⁸ cu 25255, 8. Reșița-Montană²⁹ cu 33187, 9. Crașova³⁰ cu

¹⁹ *Ibidem*; „Românul”, Arad, an. VIII, nr. 111 din 16 septembrie 1919, p. 2

²⁰ „Banatul Românesc”, an. I, nr. 65 din 21 septembrie 1919, p. 1

²¹ „Drapelul”, an. XIX, nr. 95 din 20 septembrie 1919, p. 3

²² Votau toate localitățile aparținătoare plășii Birchiș: Birchiș, Căpălnaș, Sintești, Bulza, Groși, Temerești, Dubești, Pădurani, Ohaba Sârbească, Topla, Căprioara, Valea Mare, Pojoga, Selciovă, Ostrov, Bacamezeu, Bunea Română, Bunea Mică, Virișmort, Zăbalț, Lalașinț, Bruznic, Bata, Bulci și Țela.

²³ Votau toate localitățile aparținătoare plășii Făget: Făget, Brănești, Băsești, Bichigi, Povergina, Bătești, Igasfalva (Dumbrava), Bujor, Botinești, Bucoveț, Săceni, Surducu Mic, Drășinești, Gladna Română, Gladna Germană, Hăuzești, Mâtnicu Mic, Zolt, Coșteiul de Sus, Homoșdia, Coșava, Coșevița, Margina, Nemeșești, Zorani, Breazova, Crivina de Sus, Fărășești, Pietroasa, Curtea, Poieni, Baloșești, Luncani, Goizești, Românești, Tomești și Jupânești.

²⁴ Votau toate localitățile aparținătoare plășii Balinț: Balinț, Părul, Fădimac, Târgoviște, Szapáryfalva (Țipari), Bara, Bodo, Lăpușnis, Spata, Dobrești, Rădmănești, Sudriaș, Susani, Jupani, Mănăștiur, Leucușești, Cladova, Bethausen, Cutina, Ohaba Lungă, Valea Lungă, Cliciova, Ezeriș, Nevrincea Remetea Luncă, Ierșnic și Răchita.

²⁵ Votau Lugojul și localitățile aparținătoare secretariatelor: Boldur, Herendești, Coșteiul Mare și Sărăzani - Lugoj, Boldur, Herendești, Coșteiul Mare, Sărăzani, Hodoș, Jabăr, Satu Mic, Oloșag, Sălha, Gruni, Bârna, Botești, Drinova, Jurești, Pogănești.

²⁶ Sacul, Tincova, Ciucaș, Gyulatelep (Sălbăgelu Nou), Sălbăgel, Găvojdia, Lugojel, Jena, Căvăran (Constantin Daicoviciu), Istvánhscgy (Căvăran), Peștere, Maciova, Zorlenți Mici, Zgribești, Cireșu, Hărmădia, Criciova, Szendelak (Măguri), Tapia, Ohaba Mâtnic, Mâtnicul Mare, Valea-Boului, Rugi, Jupa, Prisaca, Ruginosu, Zăgujeni, Jdioara, Crivina și Nădrag.

²⁷ Jidovin (Berzovia), Vermeș, Iersig, Izgar, Valeapai, Duleu, Valeamare, Ramna, Bărbosu, Darova, Istvánfalva (Darova), Onorici, Vișag, Vecseháza (Petroasa Mare), Scăiuș, Dragomirești, Remetea Pogăniciului.

²⁸ Bocșa-Montană, Ocna de Fier, Vasiova, Dognecea, Tirol, Fizeș, Bocșa Română, Doclin, Biniș, Surducu Mare, Fărliug și Dezești.

²⁹ Reșița Montană, Reșița Română, Zorlențul Mare, Delinești, Apadia, Ohăbița, Soceni, Iezeriș, Târnova, Brebu, Valeadeni.

³⁰ Crașova, Iabalcea, Nermed, Văliug, Gornia, Gârliște, Rafnic, Lupac, Clocotici, Votnic, Doman, Cuptoare, Secul, Călnic, Comorăște, Brezonfalva (Brezon), Forotic, Cârnecea, Ciudanovița, Jitin, Secaș, Calina și Jurjova (Giurgiova).

28291, 10. Oravița³¹ cu 37791, 11. Caransebeș³² cu 28608, 12. Armeniș³³ cu 27527, 13. Teregova³⁴ cu 23618, 14. Răcășdia³⁵ cu 32830, 15. Bozovici³⁶ cu 31285, 16. Moldova-Nouă³⁷ cu 29606 și 17. Orșova³⁸ cu 29649 locuitori. Circumscripțiile pentru Senat erau: 1. Făget- Birchiș-Balinț, 2. Lugoj-Sacul, 3. Reșița-Bocșa-Jidovin, 4. Oravița-Orșova, 5. Caransebeș-Teregova-Armeniș, 6. Răcășdia-Moldova-Nouă și 7. Orșova-Bozovici.

Definitivarea listei de candidați a creat aprige discuții și nemulțumiri și datorită intervenției unor fruntași bănățeni stabiliți în Vechiul Regat, care cereau să fie trecuți pe liste în calitate de candidați oficiali: Traian Lalescu, Victor Biberia, Virgil Popescu. Conducerea centrală a partidului a refuzat acest lucru, motivând că solicitanții erau membri ai altor partide. Astfel, în circumscripția electorală Teregova și-a prezentat declarația de candidatură Traian Lalescu, profesor universitar în București, fiul unui funcționar de bancă, numit tot Traian Lalescu, bănățean originar din Cornea. Deși declarația era semnată de 50 de alegători conform legii, președintele biroului electoral nu a acceptat candidatura pe motiv că declarația nu avea și semnătura secretarului comunal ci numai a primarului³⁹. În circumscripția Jidovin profesorul Virgil Popescu stabilit tot la București a reușit să-și depună candidatura⁴⁰.

După mai multe controverse, dintre conducerea județeană a PNR și cea centrală, ziarului „Drapelul” din 25 septembrie a publicat prima listă cu candidații Partidului Național propuși în cercurile electorale ale județului Caraș-Severin, listă validată de Prefectura Severin încă din 12 septembrie. Pentru Camera Deputaților erau înscriși: în cercul electoral Birchiș Antoniu Mocioni, proprietar în Bulci; la Făget avocatul dr. George Gârda; la Balinț avocatul lugojean dr. Ioan Jucu; la Lugoj publicistul dr. Valeriu Braniște; la Sacu învățătorul lugojean Ion Vidu; la Caransebeș profesorul dr. Petru Barbu; la Armeniș dr. Cornel Cornean secretar consistorial al episcopiei Caransebeșului; la Teregova avocatul lugojean dr. Aurel Vălean; la Bozovici preotul dr. Ion Sârbu din Rudăria; la Orșova Ion Gligorie; la Moldova Ionel Mocioni, proprietar în Căpâlnaș; la Răcășdia inventatorul dr. Traian Vuia; la Oravița avocatul dr. Ioan Nedelcu; la Crassova avocatul orăvițan dr. Liviu Cigărean; la Jidovin avocatul dr. Caius Brediceanu; la Reșița inginerul Eugen Munteanu; la Bocșa compozitorul dr. Tiberiu Brediceanu. Pentru Senat erau propuși: la Făget protopopul Sebastian Olariu; la Lugoj protopopul dr. George Popovici; la Bocșa generalul Nicolae Cena; la Oravița avocatul dr. Petru Cornean; la Răcășdia învățătorul pensionar Ioan Marcu; la Caransebeș protopoul Andei Ghidiu, iar la Orșova dr. Traian Badescu⁴¹.

Din păcate, controversele dintre conducerea organizației județene P.N.R. și cea centrală continuă, astfel că, ziarul „Drapelul” din 22 octombrie își informa cititorii că lista candidaților a fost

³¹ Oravița, Ciclova Montană, Ciclova Română, Greovaț, Broșteni, Ticvanul-Mare, Anina, Cacova, Ticvaniul Mic, Măidan, Agadici, Oravița-Română și Răchitova.

³² Caransebeș, Ohaba Bistra, Crâjma (Măgura), Mal, Glimboca, Obreja, Ciuta, Iaz, Var, Mărul, Cireșa, Valea Mare, Ferdinandsberg (Oțelu Roșu), Zăvoi, Marga, Voislova, Vama-Marga.

³³ Armeniș, Feneș, Slatina, Ilova, Sadova Veche, Sadova Nouă, Slatina, Weidenthal (Brebunou), Wolfsberg (Gârâna), Bucșnița, Buchin, Goleți, Prișian, Petroșnița, Cârpa, Bolvașnița, Vălișoara, Vărciorova, Caransebeșul-Nou, Lindinfeld, Poiana, Zlagna, Zervești, Borlova, Dalci, Cicleni, Ruienii și Turnul.

³⁴ Teregova, Luncavița, Rusca, Domașnia, Cănicea, Mehadica, Veredin, Cornea, Crușovăț, Cuptoare, Cornereva și Bogaltin.

³⁵ Răcășdia, Vrani, Vrăniș, Berliște, Mircoveț, Rusova Veche, Rusova Nouă, Iladia, Socodor, Mărcina, Heuerdorf, Naidaș, Lescovița, Slatina, Bogodiniș, Potoc, Sasca-Română, Sasca Montană, Maria-Schnee (Stinăpari), Cărbunari, Ciuchici, Macoviște, Nicoliniș și Petrilova.

³⁶ Bozovici, Bănia, Gârboveț, Rudăria, Dalboșeț, Moceriiș, Lăpușnic, Șopotul Vechi, Prigor, Putna, Borlovenii Noi, Prilipeț, Pătaș, Borlovenii Vechi, Pârvoava, Șumița, Lăpușnișel, Șopotul Nou și Ravensca.

³⁷ Moldova-Nouă, Karlsdorf, Zlatița, Berzasca, Dolnia-Liubcova, *Schnellersruhe* (Bigăr), Pojejena-Sârbească, Pojejena-Română, Divici, Belobreșca (Pojejena), Radimna, Șușca, Socolovăț, Langenfeld (Câmpia), Moldova-Veche, Sântelena (Pescari), Coronini, Macevici (Măcești), Moldova-Veche, Sichevița, Gornea Lubcova, Weitzneried, Padina-Mateiu.

³⁸ Orșova, Mehadia, Șvinița, Iablașița, Globucraoiva, Petnic, Topleț, Bârza, Ieșelnița, Ogradina-Veche, Ogradina-Nouă, Plugova, Valea-Boloșnița, Globurău, Băile Herculane, Pacuișca, Jupalnic, Tufari, Plavișevița, Eibenthal (Dubova), Tișovița.

³⁹ Dezbaterile Adunării Deputaților. Sesiunea (1919-1920), p. 142 (în continuare: D.A.D...)

⁴⁰ Gheorghe Iancu, *Desfășurarea și rezultatele alegerilor...*, p. 120

⁴¹ „Drapelul”, an. XIX, nr. 97 din 25 septembrie 1919, p. 2

modificată de Comitetul Central al PNR: în colegiul Făget, G. Gârda a fost înlocuit cu G. Marta, în Răcăjdia, Traian Vuia cu Aurel Novac, în Caransebeș, Petru Barbu cu Andrei Ghidiu iar la Senat Andrei Ghidiu cu Nicolae Cena și în Bocșa, Nicolae Cena cu Ioan Marcu. Informația era însoțită de un scurt comentariu ironic: „Înțelegem dreptul Comitetului Central de a face schimbări dar, nu înțelegem schimbarea de la Caransebeș știut fiind că alegătorii s-au grupat unanim în jurul candidaturii pentru Cameră a domnului dr. Petru Barbu pentru care l-au și candidat, iar dânsul a și primit această candidatură”⁴².

Noile schimbări complică și mai mult lucrurile în organizația județeană, astfel că președintele G. Popovici va refuza să prezideze mitingul la care dr. Valeriu Braniște urma să-și țină cuvântarea program. De aceea, adunarea organizată în Lugoj la 26 octombrie a fost prezidată de Antoniu Mocioni, delegatul conducerii centrale. După ce a subliniat rolul PNR în realizarea Marii Uniri și importanța măsurilor luate de Consiliul Dirigent, Braniște a făcut apel la membrii partidului „să nu se lase ademeniți de nimeni, ci să se organizeze în vederea înfăptuirii României Mari, care urmează numai de acum înainte fie creată, având deocamdată numai hotarele”⁴³. Prezent la această adunare, dr. Aurel Vlad și-a exprimat indignarea față de ingratitudea opoziției, „câci nici un partid politic cinstit nu poate să pună contracandidat unui bărbat de talia d-lui dr. V. Braniște, care toată viața și-a petrecut-o în lupta pentru națiune, pentru care nu o dată a suferit temniță”.

După această adunare, lista candidaților suferă alte modificări: la Cameră, George Gârda rămâne candidat la Făget și Traian Vuia la Răcăjdia, la Sacul dr. Petru Barbu l-a înlocuit pe Ion Vidu, la Oravița dr. Liviu Cigărean l-a înlocuit pe dr. Ioan Nedelcu, la Carașova dr. Ioan Nedelcu l-a înlocuit pe dr. Liviu Cigărean. La Senat dr. G. Popovici a fost înlocuit cu dr. Aurel Vălean⁴⁴, iar la Caransebeș Nicolae Cena cu Filaret Musta⁴⁵.

Lista definitivă a candidaților PNR cuprindea, din punct de vedere al profesiilor, 8 avocați, 2 proprietari, 2 preoți, 1 publicist, 1 profesor, 1 inginer, 1 funcționar și 1 compozitor, pentru Cameră, și 3 avocați, 2 ieromonahi, 1 preot și 1 învățător, pentru Senat. Dintre aceștia, 11 au participat cu drept de vot la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 Decembrie 1918⁴⁶ – George Gârda, Andrei Ghidiu, Ion Sârbu, Liviu Cigărean, Ioan Nedelcu, Caius Brediceanu, Tiberiu Brediceanu, Cornel Cornean, Eugen Munteanu, Aurel Novac și Sebastian Olariu – și tot 11 au fost aleși în Mare Sfat Național⁴⁷: Antoniu Mocioni, Ionel Mocioni, Andrei Ghidiu, Ion Sârbu, Liviu Cigărean, Ioan Nedelcu, Caius Brediceanu, Tiberiu Brediceanu, Cornel Cornean, Eugen Munteanu, Aurel Novac și Aurel Vălean. De aceea, este explicabilă asumarea Marii Uniri, în discursurile electorale, ca operă exclusivă a PNR, dar în contradicție cu adevărul istoric.

Conflictele generate de întocmirea listelor de candidați, l-au determinat pe Iuliu Maniu, președintele PNR, să vină la Lugoj în 31 octombrie, însoțit de mai mulți lideri ai partidului. Venind cu trenul din Sibiu, Maniu a fost întâmpinat în gara din Lugoj de oficialitățile locale, în frunte cu prefectul George Dobrin, de corul „Lira” și de numeroși simpatizanți. După o scurtă vizită la Episcopia Greco-Catolică, delegația s-a deplasat la Prefectură, unde a primit mesaje de apreciere din partea episcopilor Miron Cristea și Valeriu Traian Frentiu, primarilor din Lugoj și Caransebeș, delegației județului Timiș-Torontal, condusă de protopopul ortodox Ion Oprea, Comunității de Avere din Caransebeș, reprezentanților instituțiilor județene descentralizate, a școlilor și bisericilor din localitate, a organizației județene a Partidului Social-Democrat etc. De la prefectură delegația s-a deplasat la hotelul „Concordia” unde a avut loc întrunirea cu fruntașii locali ai PNR. După cuvântul de salut rostit de Aurel Vălean, vicepreședinte al organizației județene și candidat pentru Senat, a vorbit Valeriu Braniște despre contribuția și suferințele bănățenilor în Marele Război și pentru realizarea dezirativului național⁴⁸. În cuvântul său, Iuliu Maniu a elogiat rolul lui Coriolan Brediceanu și Alexandru Mocioni în viața politică a Banatului și a subliniat necesitatea unificării rapide și depline

⁴² Idem, nr. 116 din 22 octombrie 1919, p. 2

⁴³ Idem, nr. 121 din 29 octombrie 1919, p. 1

⁴⁴ *Ibidem*

⁴⁵ Idem, nr. 123 din 31 octombrie 1919, p. 1

⁴⁶ Ioan Munteanu, Vasile M. Zaberca, Dumitru Tomoni, *Banatul și Marea Unire. Bănățeni la Alba Iulia*, Timișoara, Edit. Eurostampa, 2018, p. 332-345

⁴⁷ Ioan Munteanu, *Mișcarea națională din Banat 1881-1918*, Timișoara, Edit. Antib, 1994, p. 320-321

⁴⁸ „Drapelul”, an. XIX, nr. 124 din 1 noiembrie 1919, p. 1-2

a tuturor provinciilor românești: „Enunț aici în fața voastră, bănațenilor că dorința Consiliului Dirigent este ca cât (sic!) mai curând să ne unim cu desăvârșire cu mama noastră România”. Fiind un discurs electoral, experimentatul om politic a abordat și problema susținerii integrității Banatului la Conferința de Pace de la Paris: „O altă vorbă s-a lățit: Consiliul Dirigent nu ar lupta destul pentru obținerea întregului Banat. Este un neadevăr. Zi de zi, bărbații noștri chemați lucrează din toate puterile lor, ca întreg Banatul să fie al nostru. În acest sens căutăm să convingem și pe marii noștri aliați”⁴⁹. În finalul discursului, președintele PNR i-a îndemnat pe lugojeni să-l voteze pe Valeriu Braniște, „relevând în frumoase cuvinte meritele nepieritoare ale acestui ilustru bărbat, încetățenit cu desăvârșire pe acest pământ bănațean”.

Sub titlul „Sărbătoarea Banatului”, oficiosul organizației județene prezenta în termeni elogioși primirea lui Iuliu Maniu: „Nu credem să greșim când susținem, că nu a rămas aproape comună din județ din care să nu fi participat cineva. Preoți, învățători, medici, avocați, comercianți, măestri și o mare din bravii noștri țărani au ținut să fie de ziua aceasta mare la Lugoj, să audă pe acel care este azi înconjurat de întreaga iubire a întregului neam românesc din cuprinsul teritoriului dintre Tisa și Carpați”⁵⁰.

Și totuși, marii absenți de la această manifestare au fost G. Popovici și Ion Vidu. În ciuda unei activități desfășurate timp de 33 de ani sub faldurile partidului, la sfârșitul lunii octombrie, printr-un comunicat oficial, Comitetul Central al partidului anunța excluderea sa din partid și înlocuirea din lista candidaților: „Dovedind dl. dr. George Popovici, ca președinte al Partidului Național județean Caraș-Severin, o ținută direct dușmănoasă incompatibilă cu disciplina de partid, și aptă a promova în sânul partidului național din acel județ acțiunea de subminare inițiată și susținută în mod iresponsabil de niște oameni, cari nu vreau ori nu pot să-și dea seama de consecințele dezastruoase ale faptelor lor, comitetul central al partidului național român a decis ștergerea domniei sale din lista candidaților oficiali, nemaiputându-l considera de membru al acestui partid”⁵¹.

Deși Prefectura județului Caraș-Severin a trimis o invitație oficială Reuniunii române de cântări și muzică din Lugoj, aceasta a refuzat să participe la întâmpinarea lui Maniu, decizie motivată de dirijorul Ion Vidu: „Comitetul central al Partidului Național Român a comis o greșală mare, atunci când a impus alegerile ca pe vremile lui Tisa Pișta”⁵². Bineînțeles, nici Vidu nu a dat curs invitației, având depusă candidatura în circumscripția Balaș din parte Uniunii Naționale, fără însă a participa la aceste alegeri.

Pentru că alegerile s-au amânat de mai multe ori, campania electorală a fost mai lungă, astfel că partidul a putut să desfășoare o intensă activitate de propagandă electorală. PNR se prezentat drept „singurul depozitar al principiilor care au biruit acum realizând incomensurabil mai mult decât a gândit, reorganizat în zilele trecute a desfășurat cel dintâi stindardul tricolor, invitând poporul românesc să-l urmeze cu aceeași credință, cu aceeași tărie, cu aceeași însuflețire, cu care l-a urmat și până acum”. În adunările electorale organizate de candidați în județ, bănațenii erau încredințați că, prin competența candidaților și prin complexitatea programului, partidul este capabil să reprezinte interesele tuturor alegătorilor: „Programul partidului este atât de mult cuprinzător, înglobând în sine toate nevoile, toate dorințele și țintele neamului nostru românesc, încât în cadrele acestui program își găsește fieștecă român idealul său în întregime”⁵³. Cuvântul de ordine era menținerea disciplinei și unității partidului și combaterea separatismului. În articolul de fond intitulat „Disciplina de partid”, publicat în oficiosul „Drapelul” din 20 septembrie, se susținea că se acceptă în cadrul partidului interese economice, financiare și culturale diferite, dar „în politică însă nu e permis să se întâmple nici o sciziune, ci are să rămână întreg partidul o unică tabără”⁵⁴. Disciplina de partid era speranța și dezideratul conducerii centrale și trebuia susținută de toate organizațiile: „Sperăm și așteptăm, că și cei ce în vreo direcție se vor ținea nedreptățiți, să se lapede de veleitățile lor personale și punând orice considerente de particularisme la o parte, să se supună necondiționat acestei discipline, care are de scop susținerea neclintită a solidarității noastre”. În același articol se precizează și atitudinea de

⁴⁹ Idem, nr. 125 din 2 noiembrie 1919, p. 2

⁵⁰ Idem, nr. 124 din 1 noiembrie 1919, p. 1

⁵¹ Idem, nr. 121 din 29 octombrie 1919, p. 1

⁵² Apud Viorel Cosma, *Un maestru al muzicii corale. Ion Vidu*, București, Editura Muzicală, 1965, p.112

⁵³ Idem, nr. 93 din 16 septembrie 1919, p. 1

⁵⁴ Idem, nr. 95 din 20 septembrie 1919, p. 1

respingere totală atât a Partidului Social Democrat, cât și a Partidului Țărănesc: „De partidul socialist noi nu avem nici-o lipsă, căci ne-am putut convinge că cu acesta nu ne putem ferici. Iar a vorbi la noi de un partid țărănesc este aproape ridicol, pentru că partid mai țărănesc decât partidul nostru național nici că se poate închipui”⁵⁵. La fel ca și în alte județe⁵⁶, și în județul Caraș-Severin candidații PNR s-au bucurat de sprijinul Consiliului Dirigent, al oficialităților locale, al preoților și învățătorilor.

Dacă principalul partid de opoziție, Partidul Social Democrat, devenit din septembrie 1919 Partidul Socialist din Transilvania și Banat a hotărât să nu participe la alegeri, în schimb Uniunea Națională, formată prin desprinderea din rândurile PNR a mai multor intelectuali grupați în jurul publicației periodice „Banatul românesc”, a participat la alegerile din județele Caraș-Severin și Timiș-Torontal.

Uniunea Națională, constituită prin gruparea în jurul lui Avram Imbroane a mai multor personalități binecunoscute în Banat – Ion Vidu, Trifon Lația, Cornel Bojincă, Constantin Murariu, Ioan Imbroane, Nicolae Imbroane, Avram Corcea, Teodor Petrică, Cassian R. Munteanu, Iosif Nemoianu, Nicolae Cornean, Petru Nemoianu și Victor Vlad – s-a numit grupare și nu partid politic, fiindcă membrii ei considerau că un partid nu poate cuprinde doar membri dintr-o singură regiune a țării. Recunoscând contribuția esențială a PNR în realizarea Marii Uniri, fruntașii Uniunii Naționale considerau că „misiunea sa s-a terminat în momentul înființării statului tuturor românilor. Problemele vitale ale acestui stat privesc toate provinciile românești din care el se compune și pe toți cetățenii săi”⁵⁷.

Programul electoral al Uniunii Naționale cuprindea 12 puncte, preluate atât din Rezoluția de la Alba Iulia, cât și din programul electoral al Partidului Național: intransigență în chestiunea integrității Banatului; unirea fără condiții a tuturor provinciilor dezrobite; largi libertăți pentru naționalități; rezolvarea problemei agrare; descentralizarea administrativă; organizarea și ocrotirea muncii; armonizarea intereselor de clasă care să asigure bunăstarea tuturor și excluderea oricărei exploatare; naționalizarea industriei și comerțului; unificarea celor două biserici într-o biserică națională română în frunte cu un patriarh român; înlăturarea oamenilor politici compromiși; promovarea intereselor politice, culturale și economice ale bănățenilor⁵⁸. Acest program se adresa țăranimii bănățene, preoților și învățătorilor, meseriașilor și negustorilor, muncitorilor de toate categoriile, funcționarilor și „tuturor intelectualilor români cu judecata independentă de oficialitatea trecătoare”⁵⁹.

Uniunea Națională s-a înscris în alegeri cu 6 candidați în 7 circumscripții electorale: Ion Vidu la Balinț, Avram Imbroane, directorul ziarului „Banatul Românesc” la Lugoj și Gătaia (jud. Timiș-Torontal), Petru Nemoianu la Răcășdia, Trifon Lația la Sacul, Cornel Bojincă la Bocșa Montană și Constantin Murariu la Belinț (jud. Timiș Torontal). Cum era de așteptat, cea mai consistentă campanie electorală a făcut-o Imbroane. La prima întâlnire cu alegătorii din Lugoj, a fost condus de acasă până la hotelul „Concordia”, unde urma să-și țină discursul, „într-un car tras de șase boi, împodobit cu flori și premers de un banderiu de călăreți, între aclamațiunile mulțimii ce-l urma”⁶⁰. Și ceilalți candidați și-au făcut cunoscut programul electoral atât prin intermediul oficiosului „Banatul Românesc”, cât și prin adunările electorale organizate în circumscripții.

O altă formațiune politică de opoziție participantă la alegerile din județul Caraș-Severin a fost Partidul Țărănesc, constituit prin desprinderea din PNR a unui grup nemulțumit de politica agrară a partidului, având deviza „prin noi înșine spre mai bine”. Inițiativa constituirii unui partid țărănesc ardelean și bănățean a aparținut unor țărani din Maramureș, iar rolul acestei formațiuni era acela de a sprijini țăranimea să devină principala forță a societății. În contextul stării de asediu și a cenzurii care se mențineau și pe cuprinsul județului Caraș-Severin, comitetul pentru organizarea partidului s-a adresat unor intelectuali care au aderat la programul propus, ca, din proprie inițiativă să creeze în

⁵⁵ *Ibidem*

⁵⁶ Gheorghe Iancu, *Campania electorală pentru alegerile parlamentare din 1919 în circumscripțiile Transilvaniei*, în „Studia Universitatis «Babeș-Bolyai», Series Historia, Cluj”, an. XVIII, fasc. I, 1973, p. 103

⁵⁷ Dr. Avram Imbroane, *Testament politic. Din publicistica unui liberal bănățean*, Ediție îngrijită de Adrian Onică și Roxana Pătrașcu, Timișoara, Edit. Marineasa, 2003, p. 153

⁵⁸ „Banatul Românesc”, an. I, nr. 78 din 23 octombrie 1919, p. 2

⁵⁹ Adeziunile la Uniunea Națională trebuiau trimise pe adresa ziarului „Banatul Românesc”, Timișoara, Schloss-Gasse, 8

⁶⁰ „Banatul Românesc”, an. I, nr. 78 din 23 octombrie 1919, p. 2

fiecare circumscripție electorală un comitet electoral, format din câte un membru din fiecare comună, ales dintre țărani care aderau la partid. Comitetele astfel constituite urmau să se întregască prin cooptarea unor preoți și învățători și să desemneze candidații pentru circumscripțiile respective, pe care să-i recomande alegătorilor și Biroul Central al partidului. Recomandarea era ca majoritatea celor propuși să fie țărani⁶¹.

În județul Caraș-Severin Partidul Tărănesc a propus candidați pe Vasile Manzur la Birchiș, dr. Ion Țeicu la Răcășdia și Romul Molin la Carașova.

Alegerile s-au desfășurat, potrivit Decretului-lege nr. 4230 din 2 octombrie 1919, în zilele de 2-4 noiembrie 1919 pentru Camera Deputaților și 7-8 noiembrie pentru Senat⁶². În ziua de 2 noiembrie, din cele 17 circumscripții electorale ale județului s-a votat în 12, în 5 fiind înscriși câte un singur candidat, care, conform legii, au fost declarați aleși. În 3 circumscripții – Sacul, Orșova și Carașova⁶³ – s-a ajuns la balotaj, candidații victorioși fiind desemnați după al doilea tur care a avut loc în ziua de 12 noiembrie.

Cea mai înverșunată luptă electorală din Banat s-a dat la Lugoj între Valeriu Braniște, din partea P.N.R. și Avram Imbroane, din partea grupării Uniunea Națională⁶⁴. Deși a fost sprijinit în campania electorală de Iuliu Maniu, președintele Consiliului Dirigent și de Aurel Vlad, șeful Resortului de Finanțe, care au venit la Lugoj pentru a-i susține candidatura⁶⁵, și bineînțeles de ziarul „Drapelul”, Braniște a pierdut aceste alegeri, înregistrându-se astfel la Lugoj cea mai mare surpriză a acestui scrutin. Victoria lui Avram Imbroane cu peste 650 de voturi s-a datorat unei campanii electorale emoționale de discreditare a lui Braniște, căruia i se contesta dreptul de a reprezenta Banatul în Consiliul Dirigent, de a-și depune candidatura în Lugoj și i se reproșa înființarea unor școli de stat pentru minoritățile etnice. În articol de fond intitulat „Pierderea Lugojuului”, oficiosul local explica înfrângerea lui Braniște: „Rămâne însă marea întrebare, dacă alegerea de duminică este de fapt expresia liberei voințe a cercului Lugoj? Fost-a alegerea de duminică de fapt expresia cea adevărată a cercului? Trebuie să răspundem hotărât, că nu! Rezultatul de duminică este numai rezultatul unei colosale munci subterane, prin care s-a subminat cea mai marcantă persoană a vieții noastre publice din urmă... I s-a pus în cârcă lipsa de sare, de petrol, de lemne. Dânsul e de vină, că oamenii n-au cultură și unii n-au omenie. Tot ce a fost rău de la izbucnirea războiului de la dânsul a purces”⁶⁶.

În cercul electoral Birchiș, candidatul PNR, Antoniu Mocioni a câștigat detașat confruntarea cu Vasile Manzur și Aurel Hădan. Cea mai categorică victorie a obținut-o la Balinț independentul Victor Biberea⁶⁷ (2724 voturi) împotriva lui Ioan Jucu (627 voturi), candidatul PNR. Parchetul județean a trimis o adresă Adunării Deputaților solicitând ridicarea imunității sale parlamentare pe considerentul ca acesta ar fi încălcat codul penal. Luând în dezbatere acuzațiile formulate președintele camerei, Nicolae Iorga a dat câștig de cauză lui Victor Biberia.⁶⁸

În cercul electoral Sacul, candidatul PNR., dr. Petru Barbu s-a confruntat cu dr. Trifon Lația, reprezentantul Uniunii Naționale. Ajungându-se la balotaj, în turul al doilea organizat în ziua din 12 noiembrie 1919 a câștigat Trifon Lația cu 1333 de voturi. Tot la balotaj s-a ajuns și în circumscripția Crașova, unde s-au confruntat Ioan Nedelcu din partea Partidului Național și Romul Molin, Partidul Tărănesc. În turul al doilea a câștigat Romul Molin cu 1959 de voturi. În cercul Sasca-Răcășdia, în urma balotajului a câștigat cu 3213 voturi medicul Ion Țeicu, fratele avocatului Cornel Țeicu, prim-pretor în același cerc⁶⁹, cu program PȚ, în detrimentul lui Ilie Crăciun care a obținut doar 1879 de voturi⁷⁰.

⁶¹ *Ibidem*, p. 108

⁶² Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, Edit. Paideia, 1999, p. 120-122

⁶³ „Românul”, an. VIII, nr. 154 din 7 noiembrie 1919, p. 3

⁶⁴ „Banatul românesc”, an. I, nr. 85 din 9 noiembrie 1919, p.1

⁶⁵ „Drapelul”, Lugoj, an. XIX, nr. 125 din 2 noiembrie 1919

⁶⁶ *Idem*, nr. 127 din 5 noiembrie 1919, p. 1

⁶⁷ Fost membru al Partidului Liberal, a venit la Lugoj și a înființat ziarul „Timișana”, unde a adus critici la adresa Consiliului Dirigent.

⁶⁸ D.A.D..., p. 470

⁶⁹ Ioan Munteanu, Dumitru Tomoni, Vasile M. Zaberca, *Banatul și Marea Unire. Bănățeni la Alba Iulia*, Timișoara, Edit. Eurostampa, 2018, p. 314-315

⁷⁰ „Drapelul”, an. XIX, nr. 134 din 14 noiembrie 1919, p. 3

În cercul electoral Teregova, candidatul PNR, dr. Aurel Vălean a rămas fără contracandidat deoarece declarația de candidatură a matematicianului Traian Lalescu a fost respinsă. Împotriva acestei alegeri prin proclamare, alegătorii din circumscripție au trimis Biroului Camerei Deputaților mai multe contestații. Deși comisia de validare a alegerilor la nivel județean a propus în ședința din 15 decembrie 1919 invalidarea alegerii, Biroul Camerei Deputaților a respins contestațiile și l-a validat pe dr. Aurel Vălean⁷¹. Cea mai mică diferență de voturi (316) s-a înregistrat în circumscripția electorală Bozovici, unde candidatul PNR, istoricul Ioan Sârbu, preot în Rudăria, a ieșit învingător în fața lui Iancu Conciatu⁷². În circumscripția electorală Orșova s-au prezentat în fața alegătorilor trei candidați: Ioan Grigorie, candidat oficial din partea PNR, Ion Păsuică, candidat neoficial și Gheorghe Tătucu. Deși Ion Păsuică a obținut cele mai multe voturi (1603), biroul electoral al circumscripției nu l-a declarat ales pe motivul că n-ar fi fost înscris în listele electorale. Secțiunea a II-a a Camerei Deputaților a propus însă validarea alegerii lui Ion Păsuică, lucru pe care plenul Camerei l-a acceptat⁷³.

O mare surpriză s-a consemnat la Caransebeș, unde protopopul Andrei Ghidiu, care „toată viața” a fost membru al PNR, pentru care „a suferit închisoare și pedepse în bani”⁷⁴ - candidat oficial al PNR - a pierdut la o diferență de 1213 voturi în fața lui Alexandru Murariu, candidat neoficial. La fel de surprinzătoare au fost rezultatele alegerilor din circumscripția Armeniș, unde s-au confruntat doi reprezentanți ai PNR: candidatul oficial Cornel Cornean (579 voturi) și neoficial Simion Simu (1539 voturi), care a devenit deputat.

În circumscripția Bocșa s-au înscris în cursa electorală Tiberiu Brediceanu, candidatul PNR, fiul cunoscutului luptător național Coriolan Brediceanu, care a obținut 1541 voturi și Cornel Bojincă, din partea Uniunii Naționale, care a obținut 1036 voturi. Presa favorabilă Uniunii Naționale a încercat să justifice înfrângerea prin faptul că în ultimul moment la această circumscripție au fost alipite trei comune în care Cornel Bojincă nu a mai ajuns să facă campanie electorală⁷⁵. Celălalt fiu a lui Coriolan Brediceanu, viitorul diplomat Caius Brediceanu, a candidat tot din partea PNR în circumscripția Jidovin, confruntându-se cu Virgil Popescu, profesor în București. Cu 1018 voturi Caius Brediceanu a câștigat confruntare cu Virgil Popescu (722), dar acesta a înaintat două contestații, ce au fost respinse ca nefondate de Camera Deputaților. Cu ocazia validării s-a costat că Brediceanu era funcționar public, și conform art. 12 din lege, trebuia ca în termen de opt zile să opteze între mandatul de deputat și funcția publică⁷⁶. Pentru a rămâne deputat Brediceanu a renunțat la funcția publică.

La insistențele prietenilor săi din Banat, inventatorul Traian Vuia, stabilit la Paris din 1902, acceptă să candideze pentru primul Parlament al României Mari în circumscripția electorală Răcăjdia. Din păcate, unii reprezentanți ai Partidului Național Român i-au contestat dreptul de a candida pe motivul că a fost socialist, determinându-l să-și retragă candidatura. Într-o scrisoare trimisă în 16 octombrie 1919 lui George Dobrin, prefectul județului Caraș-Severin, Vuia explică acest incident⁷⁷: „În decursul războiului se crease un «Comitet de înțelegere socialistă în Aliați» prezidat de dl. Albert Thomas, care este un amic al nostru și care a fost doi ani Ministrul Armamentelor în decursul războiului. În acest Comitet toate popoarele iredente din vechea Monarchie austro-ungară au fost reprezentate... În 1918 un român cu pozițiune înaltă m-a adjurat ca să fac parte din Comitetul amintit. Am intrat în el și am colaborat sub conducerea dlui Albert Thomas și unde am contribuit a lumina opiniunea publică asupra chestiunei noastre ca român. Am devenit socialist din patriotism, sinceritatea mea nu a tras-o nimeni la îndoială și az toate cercurile unde mă învârtesc, se știe, ce

⁷¹ D.A.D..., p. 142-144

⁷² *Iancu Conciatu, un fiu al Bozoviciului*, în http://www.taraalmajului.ro/pdf/Iancu_Conciatu.pdf

⁷³ D.A.D..., p. 92

⁷⁴ Constantin Brătescu, *Protopresbiterul Andrei Ghidiu (1849-1937). Între Biserică și Neam*, Caransebeș, Editura Dalami, 2006, p. 67

⁷⁵ „Banatul românesc”, an. I, nr. 84 din 7 noiembrie 1919, p.1

⁷⁶ D.A.D..., p. 110

⁷⁷ Dumitru Tomoni, *Corespondența lui Traian Vuia cu George Dobrin* în „Banat”, Lugoj, an. VII, nr. 2, februarie 2010, p. 22

opiniune am.”⁷⁸ Dezamăgit, savantul bănăţean a făcut cunoscut că renunţă la candidatură. În acest cerc electoral şi-a depus candidatura şi Petru Nemoianu din partea Uniunii Naţionale, dr. Ion Ţeicu cu programul Partidului Ţărănesc şi Ilie Crăciunel. Întrucât s-a ajuns la balotaj, în turul doi dr. Ion Ţeicu a fost ales cu 3213 voturi, în confruntarea cu Ilie Crăciunel (1878 de voturi)⁷⁹.

La fel ca în celelalte judeţe din Transilvania şi Banat, şi în judeţul Caraş-Severin au fost mai multe circumscripţii cu un singur candidat, care a fost declarat ales, conform articolului 46 al legii electorale. Astfel, au fost declaraţi aleşi următorii deputaţi: George Gârda în circumscripţia Făget, Eugen Muntean în circumscripţia Reşiţa, Liviu Cigăreanu în circumscripţia Oraviţa, Aurel Vălean în circumscripţia Teregova şi Ionel Mocioni în circumscripţia Moldova Nouă.

Tabel nr. 1: Alegerile din judeţul Caraş-Severin pentru Adunarea Deputaţilor⁸⁰

Nr. crt.	Circumscripţia electorală	Populaţia arondată	Nr. candidaţi	Numele şi prenumele	Apartenenţa politică	Voturi obţinute	Candidat ales
0	1	2	3	4		5	6
1	Birchiş	21.848	3	Aurel Hădan	–	416	Antonie Mocioni
				Vasile Manzur	PŢ	542	
				Antonie Mocioni	PNR	2172	
2	Făget	28.140	1	George Gârda	PNR	–	George Gârda
3	Balinţ	25.022	2	Victor Biberia	indep.	2724	Victor Biberia
				Ioan Jucu	PNR	627	
4	Lugoj	33 008	2	Avram Imbroane	UN	2358	Avram Imbroane
				Valeriu Branişte	PNR	1706	
5	Sacul	27 210	2	Trifon Laţia	UN	1333	Trifon Laţia
				Cornel Corneanu	PNR	1105	
6	Bocşa Montană	33 187	2	Tiberiu Brediceanu	PNR	1541	Tiberiu Brediceanu
				Corneliu Bojincă	UN	1036	
7	Jidovin	22 761	2	Caius Brediceanu	PNR	1018	Caius Brediceanu
				Virgil Popescu	–	722	
8	Reşiţa	26 416	1	Eugen Muntean	PNR	–	Eugen Muntean
9	Craşova	28 291	2	Petru Bernaz	–	751	Romulus Molin
				Romulus Molin	PŢ	1959	
10	Oraviţa	37 791	1	Liviu Cigăreanu	PNR	–	Liviu Cigăreanu
11	Caransebeş	28 291	2	Alexandru Morariu	PNR	1701	Alexandru Morariu
				Andrei Ghidiu	PNR	488	
12	Armeniş	27 527	2	Simeon Simu	–	1539	Simion Simu
				Cornel Corneanu	PNR	579	
13	Teregova	23 618	1	Aurel Vălean	PNR	–	Aurel Vălean
14	Sasca-Răcăşdia	32 830	2	Ioan Ţeicu	PŢ	3213	Ioan Ţeicu
				Ilie Crăciunel	–	1879	
15	Bozovici	31 285	2	Ion Sârbu	PNR	1852	Ion Sârbu
				Conciatu Iancu	–	1536	

⁷⁸ Elena Borugă, *Activitatea lui Traian Vuia pentru Unire (1918-1919)*, în “Tibiscus – Istorie”, V, Timişoara, 1978, p. 363

⁷⁹ Inexplicabilă este eroarea consemnată în „Monitorul oficial”, nr. 171 din 18 noiembrie 1919, unde este trecut dr. Traian Vîna (sic!) drept deputat ales la Sasca-Răcăşdia

⁸⁰ D.A.D...p. 92-93; vezi şi „Drapelul”, an. XIX, nr. 90-91 din 11 septembrie 1919, p. 2-3

16	Moldova Nouă	29 606	1	Ionel Mocioni	PNR	-	Ionel Mocioni
17	Orșova	29 649	3	Grigore Ion	PNR	429	Ion Păsuică
				Ion Păsuică	-	1603	
				Gheorghe Tătucu	-	824	

Dintre județele Banatului și Transilvaniei, Caraș-Severinul a fost județul în care s-a votat în cele mai multe circumscripții electorale (12), fiind urmat de Timiș-Torontal (10), Solnoc-Dobâca (7) etc.⁸¹ Din cei 17 deputați aleși și validați, 10 făceau parte din PNR⁸², 2 din Uniunea Națională⁸³, 2 din Partidul Țărănesc⁸⁴, 2 independenți⁸⁵ și unul din „partid necunoscut”⁸⁶. Lista deputaților cuprindea, din punct de vedere al profesiilor, 8 avocați, 2 mari proprietari, 2 ingineri, 1 preot, 1 medic, 1 ziarist, 1 compozitor și 1 cu profesie necunoscută. Oficiosul lugojean „Drapelul” comenta cu vădită satisfacție rezultatul alegerilor, dar lăsa să se înțeleagă și intervenția nefericită a conducerii centrale a PNR, prin impunerea unor candidați oficiali care au pierdut alegerile în confruntarea cu candidații neoficiali ai aceluiași partid: „Alegătorii români, acei, la care am apelat înainte de alegeri și-au făcut datoria pretutindeni. Stindardul partidului național român a ieșit biruitor din această luptă, după cum a fost de prevăzut... Am avut adecă de înregistrat cazuri unde alegătorii circumscripției nu au fost mulțumiți cu persoana candidatului oficial și au ridicat pe alt candidat dar din același partid”⁸⁷.

Și la alegerile pentru Senat cea mai înverșunată luptă electorală din Banat s-a dat tot la Lugoj între Gheorghe Popovici independent, candidat inițial din partea PNR și avocatul lugojean Aurel Vălean devenit candidat oficial al PNR în ultimul moment pentru Senat. Prestigiul de care se bucura protopopolul, sprijinul și influența preoților ortodocși din zona Lugojului și timpul mult prea scurt pentru campania avocatului Vălean, i-au asigurat victoria lui Gheorghe Popovici în circumscripția Lugoj. Ceilalți senatori aleși au fost: Sebastian Olariu în circumscripția Făget-Birchiș, Filaret Mustea în circumscripția Caransebeș, dr. Traian Badescu în circumscripția Orșova, Gh. Jianu în circumscripția Răcășdia, Ioan Marcu în circumscripția Reșița și dr. Petre Corneanu în circumscripția Oravița⁸⁸.

La fel ca și în celelalte județe din Banat și Transilvania, alegerile din județul Caraș-Severin au fost câștigate de PNR, dar s-au înregistrat și câteva surprize. Candidații PNR, personalități cu rol important în mișcarea națională română din Banat s-au bucurat și de sprijinul autorităților locale, inclusiv al Consiliului Dirigent, lucru de multe ori reclamat de ceilalți candidați. În unele cazuri implicarea autorităților era fără ocolișuri. Astfel, la Răcășdia, unde candida Ion Țeicu, fratele prim-pretorului, pretorul Ciulei a organizat adunarea electorală și a convocat și fanfara comunei, „amenințând-o cu retragerea dreptului de a mai cânta la joc, dacă n-ar întâmpina pe candidatul Țeicu”⁸⁹ Dincolo de aprigile confruntări din cercul Lugojului și de unele surprize greu de anticipat, alegerile parlamentare din județul Caraș-Severin au marcat începutul sciziunii PNR în Banat și au pregătit terenul pentru pătrunderea partidelor din Vechiul Regat, la care vor adera personalități cu mare influență în rândul bănătenilor: Aurel Cosma, Gheorghe Popovici, Ion Vidu, Cornel Corneanu, George Gârda, Cornel Groșoreanu, Petru Nemoianu, Mihail Groșianu, Titus Popovici etc.

Fruntașii Uniunii Naționale au perceput înfrângerea unor candidați ai PNR, și în special succesul obținut de ei la Lugoj, drept o reparație a bănătenilor față de politica ardelenilor: „Succesul alegerii de la Lugoj... înseamnă că bănătenii au rupt-o cu atitudinea lor tradițională de a fi

⁸¹ Gheorghe Iancu, *Desfășurarea și rezultatele alegerilor...*, p. 116

⁸² Antonie Mocioni, George Gârda, Tiberiu Brediceanu, Caius Brediceanu, Eugen Muntean, Liviu Cigăreanu, Alexandru Morariu, Aurel Vălean, Ion Sârbu și Ionel Mocioni

⁸³ Avram Imbroane și Trifon Lația

⁸⁴ Romulus Molin și Ioan Țeicu

⁸⁵ Victor Biberia și Ion Păsuică

⁸⁶ Simion Simu

⁸⁷ „Drapelul”, an. XIX, nr. 128 din 6 noiembrie 1919, p. 1

⁸⁸ *Tablou de rezultatul alegerilor generale pentru Senat în Transilvania, Banat, Crișana, Sătmar și Maramureș efectuate în zilele de 7 și 8 noiembrie 1919*, în „Monitorul oficial”, nr. 172 din 19 noiembrie 1919, p. 9718-9719

⁸⁹ „Banatul românesc”, an. I, nr. 85 din 9 noiembrie 1919, p. 2

ascultătorii și cumiții frați, mai mici, fără drepturi și incapabili de a umbla pe propriile lor picioare. Așa a fost în trecut și nu ne pare rău. Am tăcut și răbdat multe în speranța visului ce trebuia să vie și care s-a împlinit astăzi. Dar acest vis odată realizat, trebuia să ne spunem și noi cuvântul...”⁹⁰. Dincolo de unele exagerări, un lucru este cert: până la fuziunea cu PT, PNR nu va mai reuși să câștige alegerile parlamentare în Banat. Abia la alegerile din 1928 național-țărăniștii se vor impune și vor obține 91,79% în județul Caraș, 87,85% în județul Severin și 77,54% în județul Timiș-Torontal⁹¹.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 1

⁹¹ Horia Musta, *Neamul Mustonilor*, Timișoara, Edit. Marineasa, 2010, p. 702.

Evenimente ale anului 1918 reflectate în săptămânalul „Lumina” din Caransebeș

Prof. dr. Gabriela Hajdu

Caransebeșul a fost un important centru cultural românesc al Banatului. La începutul secolului al XX-lea, în Caransebeș au apărut publicații periodice în limba română care au abordat o tematică foarte variată incluzând atât probleme de interes general cât și probleme de specialitate. În reflectarea evenimentelor istorice din 1918, o importanță deosebită a avut-o presa religioasă din Banat, respectiv Caransebeș. Aici existau vechea publicație „Foaia Diecezană” – organ al Eparhiei Ortodoxe a Caransebeșului și „Lumina”.¹

„Lumina”, foaie religioasă-culturală pentru popor, a apărut la Caransebeș săptămânal (joia), de la 4/17 ianuarie 1918 având ca proprietar, editor și redactor pe Dr. Cornel Cornean.² Redacția și administrația era situată pe strada Timișorii la numărul 59. Se tipărea la Tipografia Diecezană din Caransebeș. Un număr costa 24 de bani.

Întregul său conținut, organizat pe rubrici cvasi permanente, „abordează o varietate de aspecte ce se pot clasifica în următoarea distribuție structurală: problematica religioasă, progres prin cultură și educație morală, sfaturi economice, medicale și juridice, difuziunea creației literare și a problemelor de lingvistică, aspecte de istorie și politice, (...) rubricația de anunțuri publicitare (...). Acest periodic caransebeșean a contribuit la progresul moral, cultural, politic al românilor bănățeni (și nu numai) într-un moment istoric crucial pentru evoluția ulterioară a nației române.”³

Pe parcursul celor 50 de numere de apariție pot fi observate următoarele rubrici permanente: Foița Luminei, Din Sfânta Scriptură, Știrile săptămânii, Sfaturi medicale, Pentru economi/Economie, Calendarul săptămânii etc. A avut un rol călăuzitor pentru mintea și sufletul românilor bănățeni.

În nr. 42 al săptămânalului „Lumina” din 25 octombrie (7 nov.) 1918 a apărut articolul „Zorile păcii”, în care se spune: „Noaptea a trecut... Se mijește de ziuă... Ziua sfântă a libertății tuturor popoarelor... Slăvit fii răsărit al păcii!”⁴ (...) „Noi, românii băștinași ai acestor meleaguri, privim cu încredere deplină în fața evenimentelor, istoria ce se desfășoară este cu noi.”⁵ (...) „În aceste vremuri de mărire să nu umblăm deci pe căi răzlețite ci privirea noastră obștească să se îndrepte spre Consiliul Național Român care este chemat, după dreptate, să înfăptuiască organizarea voinței naționale românești.”⁶ Astfel, se prefigurau deja evenimentele istorice așteptate de către românii bănățeni de veacuri! La rubrica „Știrile săptămânii” avem articolul cu titlul „Zile mari” în care se anunță că „poporul cere dreptul de a se amesteca și de a conduce treburile obștei. În fața acestei cereri de oțel, zăgazarile stăpânirii de până acuma nu mai pot rezista, se rup, și valurile renașterii popoarelor cutremură marea omenimii (...).”⁷

La 1/14 noiembrie 1918, în următorul număr al săptămânalului „Lumina”, pe prima pagină avem articolul cu titlul „O zi istorică în Caransebeș” în care este publicată Cuvântarea Prea Sfinției Sale părintelui episcop Dr. E. Miron Cristea rostită la manifestarea națională din 25 octombrie. Părintele episcop se adresează celor prezenți astfel: „Iubită nație românească! Lanțurile tirăniei maghiare au căzut de pe trupurile noastre. (...) Sufletul nostru românesc ne-a fost încătușat de veacuri căci pietrii grele ca de moară apăsau pieptul nostru. Preste tot nu există în lume popor care să fi suferit mai mult ca noi. (...) noi – Românii – vrem să ne conducem înșine și să fim stăpâni pre noi și pe toate ale noastre. (...) Națiunea română își va croi însăși soarta și viitorul său cu ajutorul fraților români

¹ A. Turcuș, C. C. Gomboș, *Marea Unire reflectată în presa românească din Banat (1918-2002)*, Ed. Excelsior Art, Timișoara, 2003, pp. 10-11.

² Georgeta Răduică, N. Răduică, *Dicționarul presei românești (1731-1918)*, Ed. Științifică, București, 1995, p. 265.

³ P. Călin, *Tiparul românesc diecezan din Caransebeș 1885 – 1918*, Vol. I, Ed. Banatica, Reșița, 1996, p. 258.

⁴ *Lumina*, Caransebeș, I, 1918, Nr. 42 din 25 octombrie (7 nov.), p. 1.

⁵ A. Turcuș, C. C. Gomboș, *op. cit.*, p. 11.

⁶ *Lumina*, Caransebeș, I, 1918, Nr. 42 din 25 octombrie (7 nov.), p. 1.

⁷ *Ibidem*, p. 3.

de pretutindenea și cu ajutorul factorilor mondiali și internaționali cari ne sunt binevoitori. (...) Porunca consiliului central sau a marelui sfat național român trebuie să fie sfântă tuturor și atunci cu ajutorul lui Dumnezeu în curând vom ajunge acea mare zi cu soare, acea mare sărbătoare în care cu toții vom înălța rugăciuni fierbinți de mulțumită către Cel de sus carele ocârmuește lumea și popoarele ei; apoi cu lacrimi de bucurie vom încinge hora mare-mare a unirii tuturor Românilor din hotare în hotare...”⁸. În finalul cuvântării urmează binecuvântarea arhierescă a părintelui episcop asupra marelui sfat național român, a lucrărilor și a conducătorilor lui.⁹ Urmează în paginile ziarului cuvântarea președintelui adunării, părintele protopop Andrei Ghidiu care rostește printre altele: „În aceste momente cari vor deveni momente istorice, trebuie să ne avântăm la înălțimea situațiunii! (...) Să căutăm dară să ne facem vrednici de momentul mare istoric!”¹⁰ După cuvântarea părintelui Ghidiu urmează vorbele înțelepte ale părintelui Dr. Petru Barbu: „Ne bucurăm căci am scăpat de lanțurile trecutului, ne veselim căci suntem liberi. Libertatea este cel mai mare bun pământesc al omenimii dacă o folosim spre binele propriu și comun; (...)”¹¹ Urmează cuvântarea rostită de Dr. Cornel Cornean care spune: „De acum înainte numai noi suntem stăpâni pe viața noastră, pe viitorul nostru. (...) Zilele pe cari le trăim noi acum sunt zile mărețe, zile istorice cum n-a mai pomenit neamul românesc.”¹² Avocatul Dr. George Lăbonțiu rostește următoarele: „Frați Români! Conducătorii din loc. ai neamului românesc, în urma prefacerilor istorice – de o parte din îndemnul lor, de altă parte la dorința poporului – v-au chemat la această mare și frumoasă adunare națională în care să hotărâți asupra sorții poporului românesc mult încercat.”¹³ Propune apoi componența sfatului național român care este ales cu unanimitate de către adunare.¹⁴ În final ia cuvântul înv. dir. în retragere, Iuliu Vuia care spune: „Lanțul robiei s-a sfărâmat. Soarele libertății noastre a răsărit. După Vinerea Patimilor a trebuit să urmeze luminata zi a Învierii popoarelor. Să ne arătăm popor vrednic în această mărită și sfântă zi!”¹⁵ Mulțimea cântă „Deșteaptă-te, române!”

După aceste cuvântări, președintele încheie adunarea iar cei prezenți intonând „Imnul Unirii” se îndreaptă, cu drapelul tricolor în frunte, spre reședința episcopescă. Aici, Prea Sfinția Sa părintele episcop Dr. E. Miron Cristea este rugat să-și dea binecuvântarea asupra activității viitoare a sfatului național român. Acum rostește Prea Sfinția Sa cuvântarea publicată în întregime pe prima pagină a numărului 43 al ziarului „Lumina”. Mulțimea adunată cântă ultima strofă din „Deșteaptă-te, Române!”: *Preoți cu crucea în frunte*, apoi se reîntoarce în fața magistratului orașenesc unde tânărul român I. Dolnia înfinge pe frontispiciul clădirii Tricolorul românesc. Se intonează „Trei culori cunosc pe lume” după care oamenii se resfiră îndreptându-se spre casele lor. Astfel s-a încheiat poate cea mai importantă zi din istoria Caransebeșului.¹⁶

În numărul 45 al săptămânalului „Lumina” din 15/28 noiembrie 1918, pe prima pagină, în articolul „Preoți cu crucea în frunte” se prezintă împrejurările istorice ale momentului și se face apel la tot natul care este chemat să participe la adunarea națională de la Alba Iulia: „Toate popoarele din lume, stând pe baza principiilor de liberă dispunere asupra viitorului lor, profesate de marele om Wilson, se pronunță liber și independent asupra sorții lor. În consecință și națiunea română din Ungaria și Transilvania, investită cu acelaș drept omenesc, este chemată să-și spună cuvântul său hotărîtor asupra sorții sale. În scopul acesta, marele sfat al națiunii române a convocat pe 18 Noemvrie (1 Decemvrie) a. c. adunarea națională, la care chemat este tot natul care poartă numele de Român. Mântuirea neamului românesc se va desăvârși deastădată pe vecie în istorica cetate a Bălgradului (Alba Iulia), în care a intrat triumfător la 1 Noemvrie 1599 Mihai Viteazul, întruchipând cu puternicul său braț, deși numai pentru scurt timp, visul Românilor. Marea adunare va fi și de astă-dată prezidiată de arhieriei neamului în calitate de înainte-stătători ai acelei preoțimi care cu multă osârdie a pregătit și care va sluji la acest praznic împărătesc, ce se va însemna de acum înainte cu roșu în

⁸ *Lumina*, Caransebeș, I, 1918, Nr. 43 din 1/14 noiembrie, p. 1.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 2.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*, p. 3.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

calendarul nostru național.”¹⁷ La pagina 2 este publicată „Adeziunea Episcopilor români la Consiliul Național Român” semnată de următorii: Dr. Demetriu Radu, episcop gr.-cat. de Oradea-mare; Ioan I. Papp, episcop ort.-român al eparhiei Aradului; Dr. E. Miron Cristea, episcop ortodox-român al eparhiei Caransebeșului; Dr. Valeriu Traian Frentiu, episcopul Lugojului și Dr. Iuliu Hosszu, episcop român gr.-cat. al Gherlei.¹⁸ În următoarea pagină este publicat un anunț: „Români! Pregătiți-vă pentru Adunarea națională convocată în Alba-Iulia, pe ziua de 1 Decembrie st. n. de marele Sfat al națiunii române. Veniți cât mai mulți în cetatea lui Mihai Viteazul.”¹⁹ Anunțul este urmat de textul „Cântecul treicolorului”. La rubrica „Știrile săptămânii” avem articole cu titluri semnificative: „Adunarea Națională”, „Manifestul națiunii române către popoarele lumii”, „Armata română a trecut Carpații.”²⁰

La 22 noiembrie (5 dec.) 1918 apare numărul 46 al săptămânalului „Lumina”, primul după evenimentele istorice de la Alba Iulia. Pe prima pagină este publicat articolul „Ziua Învierii” dedicat în exclusivitate acestei zile mărețe. Articolul începe astfel: „În istoria neamului românesc ziua de 1 Decembrie 1918 va fi cea mai sfântă și mai măreață zi din câte a pomenit poporul românesc care stăpânește aceste meleaguri. În această minunată zi s-a înfăptuit dorul de veacuri al moșilor și strămoșilor noștri. În această zi s-a proclamat în prezența delegaților întregului pământ românesc unirea politică a tuturor Românilor într-un singur stat. Națiunea română din Ardeal, Bănat și Ungaria a rupt în cetatea istorică a lui Mihai Viteazul și a martirilor Horia, Cloșca și Crișan cătușele robiei de veacuri ale sufletului românesc și a declarat prin rostul celor peste 100000 fii ai săi că se deslipește pe vecie de Țara ungurească și se încheagă împreună cu ceilalți Români de pretutindeni într-un singur stat, în România-mare. Emoții sfinte au fulgerat în ameaza zilei de 1 Decembrie 1918 inimile celor 15 milioane de Români, emoții pe cari peana nu le poate reda.”²¹ O semnificație deosebită pentru viitor are următorul fragment: „România-mare va fi de acum înainte țara tuturor acelor cari vorbesc și se roagă lui Dumnezeu în aceeași limbă românească, cari poartă același port românesc, cari au același pământ românesc și cari sunt pătrunși de același gând și sentimente românești. România-mare va fi însă și țara acelor neamuri resfirate între noi, cari se deosebesc de noi, ce e drept, în limbă și în lege, dar pe cari îi va încălzi deopotrivă ca și pe noi soarele dreptății naționale. Renăscuți, înviați, începem o nouă pagină în istoria lumii. Voința noastră națională nu mai este îngrădită.”²² Articolul continuă cu următoarea informație: „Marea adunare națională de la Alba-Iulia a decretat prin glasul celor o sută de mii de Români alipirea pe vecie a Ardealului, Bănatului și a teritoriului locuit de Românii din țara ungurească la România prin următoarea HOTĂRÎRE: Adunarea națională a tuturor Românilor din Transilvania, Bănat și Țara Ungurească adunați prin reprezentanții lor îndreptățiți la Alba-Iulia în ziua de 18 Noiembrie (1 Decembrie) 1918 decretează unirea acelor Români și a tuturor teritoriilor locuite de dânșii cu România. Adunarea națională proclamă îndeosebi dreptul inalienabil al națiunii române la întreg Bănatul, cuprins între râurile Murăș, Tisa și Dunăre.”²³ În continuare sunt redată toate cele IX puncte ale acestei Hotărîri.²⁴ În pagina 3, la rubrica „Știrile săptămânii” avem articolul «„Delegații caransebeșeni cari au participat la marea adunare națională de la Alba-Iulia”, după cum urmează: „Prea Sfinția Sa părintele episcop Dr. E. Miron Cristea; protopopul Andreiu Ghidiu; Conzistorul prin Dr. Cornel Cornean; corpul profesoral de la institutul teologic-pedagogic prin profesorii Dr. Moise Ienciu și Alexandru Buțiu; Comunitatea de avere prin directorul Alexandru Balaș și magistrul silvanal Constantin Pepa; magistratul orășănesc prin Dr. George Lăbonțiu și Dr. Petru Florianu; cercul electoral al Caransebeșului prin Dr. Alexandru Morariu; Casina română prin Dr. Valeriu Meda și Constantin Călțiu; Reuniunea de cântări prin George Bona și Nicolae Sporia; Reuniunea meseriașilor prin Nicolae Novăcescu, Dimitrie Baba și Dimitrie Beuca; Reuniunea economilor prin George Jumanca și Mitru Cârpan; Reuniunea femeilor prin d-na Elvira Becker născ. Cristea, d-șoara Elena Biju și Dimitrie Sgăvêrdia; Reuniunea învățătorilor prin Iuliu Vuia și George Neamțu; Garda națională prin aproape toți ofițerii săi în frunte cu comandantul căpitan Sabin Târziu.

¹⁷ *Lumina*, Caransebeș, I, 1918, Nr. 45 din 15/28 noiembrie, p. 1.

¹⁸ *Ibidem*, p. 2.

¹⁹ *Ibidem*, p. 3.

²⁰ *Ibidem*, pp. 3-4.

²¹ *Lumina*, Caransebeș, I, 1918, Nr. 46 din 22 noiembrie (5 dec.), p. 1.

²² *Ibidem*.

²³ *Ibidem*.

²⁴ *Ibidem*, pp. 1-2.

Au mai luat parte în corpore „Reuniunea de cântări”, apoi vreo 60 de doamne, domnișoare și domni, studenți, meseriași și economi. Prezența, ținuta și manifestarea deamnă a caransebeșenilor veniți din mare depărtare la Alba-Iulia a stârnit însuflețire.”²⁵

În numărul 47 al săptămânalului „Lumina” din 29 noiembrie (12 dec.) 1918, pe prima pagină, în articolul cu titlul „Proclamarea Unității Naționale”, este publicată măiastra cuvântare a Prea Sfinției Sale părintele episcop Dr. E. Miron Cristea cu care a anunțat poporului românesc unirea pământului strămoșesc din Ardeal, Bănat și Ungaria cu țara-mamă România. Părintele episcop spune printre altele: „În fața asupririlor și a nedreptăților pe cari nu le puteam opri, ne-am retras resignați la vetrele familiilor și la altarele bisericuțelor noastre și acolo am străjuit cu neadormită grijă și am salvat scumpele comori ale sufletului: legea, limba, datinile strămoșești și toată moștenirea ființei noastre etnice de români.”²⁶ În paginile 2 și 3, în articolul „Marea adunare națională de la Alba-Iulia”, cel ce se semnează *Raportor* descrie desfășurarea manifestărilor istorice din cetatea Marii Uniri, după cum urmează: „Încă de joi au început să sosească trenuri pline cu oaspeți veniți din toate părțile locuite de Români. Grosul poporului a sosit însă abia Sâmbătă iar satele din apropierea Albei-Iulia, Duminecă în zorile zilei. Fiecare comună își avea steagul său național și o tăbliță care arăta numele comunei. Am văzut popor din Maramurăș, din Sătmar, Ugocea, Bichiș, Bănat și din alte părți în număr de peste 100.000 de capete cum nu s-a mai pomenit de când există vița noastră. Și acest popor blând și conștiu de sublimitatea momentului în care s-a pecetluit pentru vecinicie soarta sa pentru viitor, a fost atât de demn în manifestarea sentimentelor sale naționale, înnăbușite până acuma, încât a impus, și a trebuit să impună Europei întregi.”²⁷ Descrierea continuă: „Tot ce s-a petrecut Duminecă în 18 Nov. v. 1918 în Alba-Iulia a fost istoric și epocal. Așa și sf. liturgie din biserica noastră centrală. A pontificat episcopul Aradului; iară episcopul Caransebeșului a stat în scaunul arhieresc. (...) În loc de priceasnă corul, condus de profesorul Timoteiu Popovici de la seminariul „Andreian”, a cântat „Imnul legiunilor române”, compus de distinsul nostru poet Dr. Ioan Broșu. Melodia de T. Popovici e foarte frumoasă. La finea liturghiei a citit episcopul Miron rugăciunea pentru desrobirea neamului, trimisă tuturor parohiilor de către Preasfințitul sinod episcopesc. (...) la finea ei absolut întreaga biserică a intonat „Deșteaptă-te Române”. Niciodată în viață n-am simțit emoția ce-am simțit-o atunci. Ceilalți asemenea (...). Din ochii tuturor curgeau sfintele lacrimi ale învierii noastre naționale. În biserica greco-catolică sf. liturghie a săvârșit-o asemenea cu mare pompă episcopul Lugojului Dr. Valeriu Tr. Frentiu.”²⁸ În continuare, autorul articolului precizează: „Adunarea celor 1228 delegați ai națiunii române se ține în sala casinei militare din cetate. Ea este deschisă de dl. Dr. Ștefan C. Pop, printr-o înflăcărată vorbire în care face istoricul trecutului nostru (...). Apoi salută pe reprezentanții poporului român (...). Urmează verificarea celor 1228 de delegați sosiți din 27 comitate și constituirea adunării alegându-se de prezident veteranul George Pop de Băsești, apoi episcopii Ioan I. Papp și Dr. Demetriu Radu. (...) Vasile Goldiș (...) cetește între nesfârșitele urale hotărârea publicată în numărul nostru precedent. Precis la orele 12 din zi reprezentanții celor 4 milioane de Români se declară uniți cu țara mamă, cu România. (...) Dr. Iuliu Maniu argumentează (...) pe rând fiecare punct din rezoluție. (...) Dr. Alexandru Vaida-Voevod propune lista celor 130 membri ai marelui sfat național iar după cuvântările episcopilor Dr. D. Radu și Ioan I. Papp, președintele încheie cea mai măreață și istorică adunare din câte s-au ținut vreodată pe pământul românesc.”²⁹ În încheiere se spune: „Vestirea unității noastre naționale poporului adunat pe câmpia lui Mihaiu Viteazul a făcut-o Prea Sfinția Sa părintele episcop Dr. E. Miron Cristea rostind cuvântarea publicată în fruntea numărului nostru de astăzi. A mai vorbit poporului și simpaticul episcop al Gherlei Dr. Iuliu Hoszu, apoi Dr. Aurel Vlad, Dr. Victor Bontescu, delegatul Basarabiei și cel al Bucovinei ș. a. Terminându-se adunarea, poporul s-a resfirat în deplină ordine. Muncă uriașă a săvârșit comitetul aranjator și garda națională care a susținut ordinea. Bănatul și îndeosebi granița Severinului s-a reprezentat și deastădată în număr impozant.”³⁰ Articolul este semnat, în final, (Raportor).

²⁵ *Ibidem*, p. 3.

²⁶ *Lumina*, Caransebeș, I, 1918, Nr. 47 din 29 noiembrie (12 dec.), p. 1.

²⁷ *Ibidem*, p. 2.

²⁸ *Ibidem*, p. 3.

²⁹ *Ibidem*.

³⁰ *Ibidem*.

În esență, putem concluziona că săptămânalul „Lumina” care a apărut la Caransebeș, pe tot parcursul anului 1918, și-a îndeplinit cu măiestrie și profesionalism misiunea pentru care a fost creat contribuind la progresul moral, cultural și politic al românilor bănățeni într-un moment istoric crucial pentru evoluția ulterioară a națiunii române, a fost o adevărată tribună de popularizare a informațiilor venite din partea forurilor naționale și bisericești pentru realizarea Marii Uniri a românilor într-un singur stat, România Mare.

3 august 2019

100 de la intrarea trupelor române în Timișoara

Col. (rtr.) Constantin C. Gomboș

În această vreme, în care respectul pentru înințași este din ce în ce mai scăzut, amintirea evenimentelor de acum 100 de ani , trebuie să constituie un avertisment serios pentru toți acei care ne neagă istoria și care ne vor să ne scoată, pe noi, românii, din ea.

În volumul, Istoria, adevărul și miturile (Note de lectură, Editura enciclopedică, ed. a II-a, București, 2014, pag. XXI) scris de academicianul Ioan-Aurel Pop, președintele Academiei Române, acesta sublinia faptul că istoricul trebuie să se apropie cel mai mult de reconstituirea trecutului „așa cum a fost”. „Istoricii de meserie-sublinia acesta – scriind despre trecut-scriu despre viața oamenilor care au fost și-i învață pe oamenii actuali nu să acuze ori să condamne(pentru aceasta, sunt foruri de judecată, tribunale, experți), ci să înțeleagă, să învețe și să iubească omenirea, valorile umane, creația umană. Firește, punând accentul pe trecutul unor locuri anume, istoricii îi deprind pe tineri și cu iubirea locului de naștere, a patriei (în sensul regiunii în care au trăit și au murit părinții, moșii, strămoșii), a țării. Ce poate fi rău în asta? Numai iubindu-ți patria poți iubi și patriile altora, respectând omul de pretutindeni și umanitatea în general. După 1989, mulți au confundat comunismul cu iubirea de patrie, au identificat naționalismul (în înțelesul său vechi, de dragoste pentru propria națiune) cu xenofobia (ura față de străini) și i-au învățat pe tineri că este rușinos a crede în patrie, în patriotism, în valorile transmise de strămoși”.

Să ne aducem aminte de acele vremuri, cu respect și stimă pentru eroii acelor vremuri, mai ales noi care am servit cu onoare și demnitate, sub drapelele de luptă România.

ROMÂNII ÎN NUMĂR MARE AU VENIT SĂ SALUTE PE „MÂNDRUL DOROBANȚ ROMÂN”

În dimineața zilei de 3 august 1919, orașul Timișoara luase un aspect sărbătoresc. Vestea că, în localitate urma să sosească ostașii unor unități militare operative ale armatei regale române se răspândise cu repeziciune în întreaga zonă. Îmbrăcați în haine de sărbătoare , zeci de mii de săteni sosiseră pe jos, călări sau cu căruțele, pentru a fi martori oculari la evenimentul anunțat. Iosif Velceanu, dirijorul corurilor românești reunite cu acest prilej declara:„ Și iată că la 3 august 1919, sosi deci ziua mult așteptată și dorită! Peste noapte Metropola îmbrăcase haine de sărbătoare. Ca o vrajă a unei nopți de vară, înfloriră pretutindeni steaguri tricolore. Dimineața, Metropola se deștepta transformată într-o podoabă neobișnuită de drapele românești, care fluturau vesel pe case și palate, pe turlile bisericilor și pe frontispiciile tramvaielor. Vitrinele prăvăliilor și geamurile cafenelelor erau toate împodobite cu portretele Regelui Ferdinand I și al Reginei Maria, iar între ele împodobit cu panglicvi tricolore, la portretul moștenitorului de tron A.S.R.Carol, Lumea orășană asalta balcoanele și ferestrele palatelor, mulțimea ocupase străzile iar publicul românesc din Timișoara și jur se aglomerase spre centru, grăbind să-și asigure loc în Piața Unirii, unde auroritățile așteptau sosirea armatei române. Armata regală română, armată glorioasă, în ochii plini de admirație ai lumii, venită ca să ieie în stăpânire moștenirea. Azi a intrat cu glorie în cetatea Timișorii. Flamura noastră tricoloră te transpunea parcă în alte lumi, te simțeai oarecum înălțat văzând simbolul neamului nostru că fălfaie în bătaia vântului și anunță dezrobirea de sub jug secular și preluarea în stăpânire a cetății lui Ioan Corvin și a pământului udat cu sângele strămoșilor noștri. Simțeai o bucurie mare la vederea poporului nostru îmbrăcat în haine de sărbătoare, cum în șire prelungi, pe jos, în trupe de călăreți, grăbeau ca să salute pe luptătorul , care și-a dat viața pentru acest simbol,” pe mândrul dorobanț român!” (Iosif Velceanu, Autobiografie, Institutul de arte grafice, Tipografia Românească, Timișoara, 1936, pag.92-93).

Instalat de generalul francez De Tournadre, din ordinul Conferinței de Pace de la Paris, la 28 iunie 1919, în fruntea noului județ Timiș-Torontal, dr. Aurel Cosma a luat măsuri pentru primirea ostașilor români. Consiliul Dirigent al Transilvaniei în colaborare cu Marele Stat Major al armatei

române a dispus instalarea în garnizoana Timișoara a primelor unități militare românești, pentru apărarea noilor frontiere, după retragerea militarilor sârbi din Banat. În sprijinul său, în ziua de 2 august au sosit în garnizoană primii jandarmi români pentru asigurarea ordinii.

Potrivit programului stabilit, la ora 8.30 ostașii români au fost întâmpinați, la vama de la marginea orașului (azi Calea Dorobanților n.n) cu flori și arcure de triumf (pe arcadele de flori era scris: BINE AȚI VENIT!, TRĂIASCĂ ARMATA ROMÂNĂ! n.n), de către un numeros public, în frunte cu prefectul Aurel Cosma, care, în numele tuturor locuitorilor județului, le-a mulțumit pentru sacrificiile făcute și le-a urat bun venit pe meleagurile Banatului. Redau cuvintele sale, spre știință: „Domnule colonel! D-ta, în fruntea Armatei, întâia dată intri în capitala Banatului. 18 veacuri sunt de când vulturii Romei au năvălit spre răsărit ca să ne deie țara aceasta în care suntem astăzi. De atunci, veacuri de-a rândul am avut bucurii puține, supărări multe, după cum arată și istoria. Acum, frații noștri, urmașii acestor vulturi, ați venit în leagănul românilor, vărsând sânge pentru noi, care am gemut sub stăpânirea străină. Vă mulțumesc în numele Banatului, cu deosebire în numele Timișorii, că ați venit, căci toți avem o singură inimă, nemaifiind nici o barieră. Vă doresc mulți ani și să vă simțiți bine la noi, unde sunteți la voi acasă, că tot ce este aici, al vostru este!” (Dacia, Timișoara, I, nr. 13, din 1 august 1939, pag.6). A răspuns, colonelul Virgil Economu: „Domnule prefect! Aveți în față un batalion de infanterie din regimentul care a luptat în Dobrogea și în Moldova, pe Muscel, un batalion organizat până acum de trei ori. Acest regiment a avut până acum 4.000 de morți. Afară de acest batalion mai aveți două baterii de artilerie care s-au organizat din nou în Ardeal, din fiii Transilvaniei și ai României vechi. Această înfrățire de arme dovedește, că din eroii de ieri și de astăzi se vor naște eroii de mâine și trecutul e o garanță că unde a pus piciorul românul, nu va mai da înapoi, viu, ci numai în coșciug și pe roata de tun. Cu aceeași dragoste vă salut cu care și D-voastră ne întâmpinați și să păstrăm dragostea noastră și către cel dintâi cap al țării, către regele Ferdinand!”

Convoiul pornește apoi, spre oraș, trece podul peste Bega, în aclamațiile mulțimii entuziaste. În fața bisericii din Fabricul Timișoarei, protopopul Ioan Oprea salută glorioasa armată română și oficiază un Te-deum. Muzica intonează apoi Imnul Regal. Se continuă deplasarea spre Piața Domului (azi Piața Unirii n.n). Aici, pe o tribună, așteptau oficialitățile orașului, în frunte cu prefectul Bocu. Banderiul de călăreți înconjoară piața, cu fața către tribună. Intră și defilează armata română, compusă din două batalioane de infanterie a Regimentului 2 Român, 2 companii de mitraliere și baterii de artilerie. Cu steagul sdrențuit în lupte al regimentului, col. Virgil Economu, călare, urmat de șase dorobanți, se apropie de tribună pentru salutul autorităților. Apare la tribună protopopul Ioan Oprea, care rostește următorul discurs: „D-le colonel, d-lor ofițeri, bravi ostași! În numele populațiunii române adunate în așa număr impozant, la această mare sărbătoare națională, îmi dați voie să zic: BINE AȚI VENIT! V-am așteptat cu dor și astăzi vă întâmpinăm cu brațele deschise pe meleagurile mănoase din inima Banatului. Veacuri întregi a tăinuit și zăvorât în inima și sufletul nostru de buni români visul împlinit pe moment de spada însângerată a Voievodului Mihai Viteazul, eroul de la Câmpia Turzii. De atunci și până astăzi, s-au sfârșit toți înaintașii noștri cu acest dor, cu acest vis în sufletul lor, pe care ni l-au lăsat moștenire din neam în neam. Și acum, d-le colonel, sosit-a plinirea vremii. În focul năprasnic ce a cuprins tot rostogolul pământului, Țara Românească a adus pentru un ideal jertfe de sute de mii de vieți, sânge scump a stopit și adăpat vastele câmpuri de bătaie. Disprețul de viață a ofițerilor români, luptători vrednici în fruntea ostașilor lor, în rândurile și coloanele cele dintâi jertfite de sine a dorobanțului român, care știe să asculte, să rămână la locul fixat de comandantul său, ca stânca de granit, să rabde și, dacă trebuie, să moară pentru idealul sfânt al neamului său, sunt tot atâtea virtuți alese care au pus lumea în uimire.

Bravi oatași! Ați știut să opriți la Oituz și Mărășești cu trupurile și piepturile voastre goale, fără căști pe cap, cu cuțitul între dinți, puhoiul neamțului, care a voit să vă pună și vouă și urmașilor voștri din neam, lanțul scaviei pe grumaz, voi ați știut să întrupați în fapte cuvintele comandantului general de la Mărășești, acum, durere, de pioasă memorie, Eremia Grigorescu, care a telegrafiat dușmanului său: „PE AICINU SE TRECE! Și nu s-a trecut, căci trebuia să treacă peste șirul nesfârșit de cruci de la miile de morminte ale eroilor noștri, trebuiau să treacă peste trupurile dorobanților români, care în frunte cu Marele Căpitan, Regele Ferdinand, a știut să înregistreze cea mai frumoasă pagină din istoria neamului românesc. Cu sângele ostașului român este stropit și sigilat zapisul înfăptuirii și închegării neamului românesc într-o unitate puternică și indivizibilă. Cu prețul sângelui

vostru ați rupt toate zăgăzurile ce erau între noi și voi, ați asigurat neamului românesc suveranitatea completă și pe noi ne-ați făcut părtași la comoara ce ne-o lăsară pe patul morții strămoșii noștri. Din mii de piepturi va răsună astăzi, d-le Colonel : „Osana, bine este cuvântat cel ce vine în numele Domnului”. Știm , d-le colonel și bravi ostași, că veniți în numele Domnului, căci ne aduceți cu voi pacea, ne aduceți cu voi comoara dreptății pentru fiecare cetățean din aceste părți, în aceeași măsură. Ne cunoaștem trecutul, e de prisos să ne mai plângem de cele trecute, căci momentele acestea sărbătorești pe care acum le gustăm, nu-i permis să fie tulburate cu nici un act care ar denota lipsă de nobleță la neamul românesc. Accentuăm , noi nu cerem moartea păcătosului, el să se întoarcă și să fie viu. Noi nu cerem privilegiu pentru noi, din contră cerem să fim tratați, toți cetățenii fără deosebire, cu aceeași bunăvoință, cu aceeași dragoste, cu aceeași dreptate, căci în noua Țară Românească voim să fim frați și cetățeni egal îndreptățiți. Conlucrați într-acolo ca să știe toți cei care au vreo nedumerire că neamul românesc nu este prigonitorul nimănui, ci mai presus de toate ocrotitorul tuturor și tuturor năzuințelor bune, nobile și folositoare. D-le colonel, d-lor ofițeri și bravi ostași! Vă îmbrățișăm cu toată căldura inimii noastre de bună venire pe pământul noastru , ne închinăm înaintea izbândeii naționale înfăptuită prin vitejia brațelor voastre, și în semnul biruinței, a păcii și a dreptății pe care ne-o aduceți plecăm genunchiul nostru înaintea steagului sdrențuit de gloanțe și zicem: Trăiască Maiestatea Sa Regele Ferdinand!... Trăiască brava Armată Română!” A răspuns colonelul Virgil Economu cu următoarele cuvinte:„, Preasfințite Părinte! Nu sunt cuvinte, care să încapă în gură și nici sentimente turnate în inimă ca să poată spune simțămintele soldatului român din clipele acestea mari ale neamului românesc. Ne bucurăm tot așa ca și D-voastră căci una suntem de când s-a zămislit neamul românesc pe pământ. De atunci am gândit într-un fel, am văzut o mamă, ROMÂNIA, care cu dor a așteptat să ne strângă pe toți la pieptul ei. Azi, România ne îmbrățișează pe toți cu aceeași căldură, că toți am făcut jertfe. Dumneavoastră ați avut credință, noi rege și armată. Dumneavoastră ați avut idee și ne-ați dat și soldați. Generalul Dragalina a fost de aici din Banat, acum cu toții să ne ridicăm la înălțimea chemării, că rostul vremii e al nostru. Acesta-i pământul, care l-am stropit cu sângele și cu dragstea noastră, din care a ieșit o Românie Mare. Cu aceste sentimente, în numele soldaților, în numele celor ce m-au trimis , și în numele meu, care mă simt umil înaintea Dumnezeirii, strig: TRĂIASCĂ ROMÂNIA MARE!” Urale nesfârșite. Corul intonează Deșteaptă-te Române”(Aurel Turcuș, Constantin C. Gomboș, Marea Unire reflectată în presa românească din Banat, Ed. Excelsior Art, 2003, pag. 69-73)

Au salutat apoi, de la tribună, ostașii români: primarul Geml, viceșpanul Ferenczy, protopopul sârb Novacovici, dr. Karl Moller (în numele șvabilor din Banat), dr. Alber Marton (reprezentantul maghiarilor din Timișoara).

Amintindu-și de acest eveniment, peste ani, dr. Aurel Cosma va consemna în pagilile gazetei „Nădejdea” (IX, nr. 696 din 22 dec. 1927): „Era o zi mare pentru noi. Și în această zi de sărbătoare, parcă bunul Dumnezeu a vrut să fie așa, a sosit între noi și dl. Ion I. C. Brătianu , care venise din Paris, unde era Conferința de pace ca să ne apere drepturile noastre sfinte asupra provinciilor locuite de români. Nu se poate cuprinde în cuvinte însuflețirea nemărginită a Românilor de aici care au venit în număr de aproape o sută de mii ca să întâmpine glorioasa noastră armată. Dar această însuflețire și-a atins culmea în momentul când domnul C. I. Brătianu a venit în mijlocul bănățenilor cu următoarele cuvinte: „Simt o deosebită fericire că sunt în capitala Banatului, pe veci liberă. Soarta neamului nostru va fi asigurată cum nevoile sale o cer. Neamul nostru prin bărbăția sa și-a atras admirația lumii întregi. Acum vă pot spune că anarhia maghiară e înfrântă , patrulele cavaleriei noastre sunt la 15 km de Budapesta. Cu această știre vă zic, bine v-am găsit!”.

Viitorul compozitor bănățean Filaret Barbu își amintește în „Jurnal de adolescent”, manuscris aflat în posesia dr. Dan Traian Demeter, nepot al tenorului Traian Grosăvescu de la Lugoj n.n.) că a venit dis de dimineață cu trenul de la Lugoj împreună cu membrii vestitului cor „ Vidu” care a interpretat cântece naționale în Piața Domului (de atunci, Piața Unirii n.n.) și că de la tribună au vorbit și lugojenii Sârbu și Avram Imbroane. Corul lugojan a dat și un spectacol la teatrul din localitate, în entuziasmul și bucuria generală a bănățenilor.

Ce sentimente ne domină azi, la Centenar, pe cei care suntem urmașii celor care au intrat în Timișoara acum un veac: în primul rând de recunoștință pentru eroismul și sacrificiile celor care au făurit pe câmpul de luptă din Marele Război, celor din Chișinău, Cernăuți și Alba Iulia, România Mare ;în al doilea rând, să educăm prin forța exemplului înaintașilor sentimentul mândriei naționale,

într-o Europă unită, dar în care să nu fie negată istoria , tradiția și cultura română. Desigur că la Timișoara, în multiculturalitatea locuitorilor ei sunt unii care apreciază mai mult întrarea în 17 oct. 1714 a trupelor austriece ale generalului Eugeniu de Savoya, după înfrângerea forțelor oromane, dar noi, românii suntem mândri de intrarea vitejilor dorobanți români ăîn Capitala Banatului, la 3 aug.1919. Nu în ultimul rând, să facem ca oștirea română de azi, membră a NATO, să cultive, în Țară și pe teatrele de operațiuni, respectul față de Patrie și Tricolor, de Neamul Românesc și eroii săi.

La ceas aniversar se cuvine ca la Timișoara și întreg Banatul, clopotele să bată din nou, vestind Centenarul intrării glorioase a Armatei Române pe aceste meleaguri românești stăbune, spre gloria ei.

Povestea unei fotografii

Manifestări de înfrățire cu ostașii misiunii militare franceze, organizate de către locuitorii de naționalitate română din orașul Lugoj, cu prilejul sosirii și staționării lor în oraș, în perioada 27 ianuarie – 23 iulie 1919

Vasile Dudaș*

În urmă cu puțin timp, cu prilejul elaborării tematicii unei expoziții itinerante intitulată *Instaurarea administrației românești în Banat (județul Caraș-Severin și Timiș-Torontal)*,¹ mi-a fost reținută atenția de o frumoasă fotocopie a unei fotografii, care se păstrează în colecțiile Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă Plastică Lugoj. Ea avea înserată legenda *Armata franceză în Lugoj*.

Cercetător șt. I; e-mail:dudasvasile@yahoo.com

¹ Expoziția a fost realizată de către Secția de Istorie a Muzeului Național al Banatului în colaborare cu: Mitropolia Banatului, Muzeul de Istorie, Etnografie și Artă Plastică Lugoj, Muzeul Banatului Montan Reșița, Muzeul Județean de Etnografie și al Regimentului de Graniță Caransebeș, Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale, Serviciul Județean Caraș-Severin al Arhivelor Naționale, Serviciul Județean Mehedinți al Arhivelor Naționale și Episcopia Ortodoxă a Caransebeșului.

Peste puțin timp, cu ocazia lecturării paginilor cunoscutei publicații periodice lugojene *Drapelul*, din anul 1919, am reușit să identific atât contextul cât și momentul în care aceasta a fost realizată.

În toamna anului 1918, după ieșirea Bulgariei din război, unitățile militare ale armatei sârbe alături de cele franceze au înaintat cu repeziciune spre nord, eliberând în scurt timp întregul teritoriu al Muntenegrului și Serbiei. La 1 noiembrie 1918 ele au intrat triumfal în Belgrad. Intenția Comandamentului Suprem al armatei sârbe era de a continua ofensiva peste Dunăre. Astfel, începând cu dimineața zilei de 6 noiembrie 1918 au fost ocupate mai multe localități din stânga Dunării, între acestea numărându-se și câteva bănățene. La 8 noiembrie subunități militare sârbe au intrat în Biserica Albă (azi Bela Crkva), la 9 noiembrie în Panciova (azi Pančevo), la 10 noiembrie în Vârșeț, la 14 noiembrie în Lugoj, la 17 noiembrie în Becicherecul Mare azi (Zrenjanin) și Timișoara, la 18 noiembrie în Chichinda Mare (azi Kikinda) iar la 21 noiembrie în Aradul Nou. Trebuie precizat faptul că armata sârbă a înaintat fără luptă, întrucât armata austro-ungară era în stare de disoluție, iar unitățile germane din zonă nu erau apte de război.

Întrucât Armistițiul parafat și semnat de către generalul Paul Prosper Henrys și mareșalul sârb Živojin Mišić din partea aliaților și Béla Linder în numele guvernului maghiar, în noaptea de 13 spre 14 noiembrie 1919 la Belgrad, fără consultarea nici unui reprezentant al Consiliului Dirigent, care reprezenta în acel moment interesul românilor bănățeni, acesta afectase grav interesele Regatului român în spațiul bănățean, treptat situația devenind deosebit de tensionată, profilându-se la orizont un posibil conflict armat între cele două foste aliante. Pentru detensionarea situației puterile Antantei au dispus aducerea în Banat a unor unități militare franceze.

În urma protestelor Consiliului Dirigent, a guvernului român precum și a memoriilor înaintate de românii bănățeni, generalul Louis Félix Marie François Franchet d'Esperey comandantul Armatei Aliate din Orient a emis la 28 decembrie 1918 prima dispoziție care avea în vedere retragerea armatei sârbe din partea de est a Banatului și crearea unei zone neutre care trebuia ocupată numai de trupe franceze. Comandamentul suprem sârb a refuzat categoric luând în calcul chiar o rezistență armată. Mareșalul Živojin Mišić motiva mereu faptul că retragerea va avea efecte negative atât în cadrul armatei cât și al populației civile sârbe. La noi insistențe ale autorităților franceze, care au promis că această operațiune nu va influența delimitarea graniței, sârbii au acceptat în cele din urmă prezența trupelor franceze în zonă, refuzând însă să-și retragă în același timp și propriile unități.

Legat de retragerea din Lugoj, gazeta locală *Drapelul* din 1 februarie 1918, consemna într-un articol intitulat *Plecarea din Lugoj a trupelor de ocupație sârbe* că: „După o petrecere de aproape două luni și jumătate în mijlocul nostru trupele regale sârbe părăsesc orașul. Vineri (31 ianuarie n.n.) au luat asupra-și trupele franceze serviciul de gardă la toate edificiile publice, unde făceau serviciu santinele sârbe. Acum ele fac de serviciu numai la gară. Din Caransebeș au plecat trupele sârbești deja miercuri dimineața venind la Lugoj iar de aici au plecat în cursul zilei de ieri și de azi mai rămânând în localitate numai un mic detașament de pază pentru gară. Se spune că batalionul sârb din Lugoj a trecut la Bocșa și va rămâne acolo până la noi dispoziții. Peste tot schimbări s-au făcut până acum numai pe teritoriul ocupat de trupe sârbe aparținătoare Diviziei staționate la Vârșeț la care aparțin cele detașate la Lugoj și Caransebeș”².

După noi presiuni ale guvernului francez, abia în cursul lunii martie 1919, autoritățile sârbe au acceptat retragerea pe aliniamentul Orșova - Lugoj - Lipova la 10 km est de Timișoara. Controlul militar sârb s-a menținut în partea centrală a Banatului până în vara anului 1919, când marile puteri ale Antantei, în conformitate cu hotărârile Conferinței de Pace de la Paris au hotărât divizarea zonei între România, Regatul Sârbo-Croato-Sloven și Ungaria.

În acest context, la 27 ianuarie 1919, în Lugoj au intrat primele subunități franceze. „Bine ați venit la noi eroi ai Franței generoase, care sărind în apărarea civilizației periclitată de barbarismul cotropitorilor, ați asigurat lumii victoria dreptului și a libertății. Poporul român care în decurs de 18 veacuri a suferit tirania dușmană, ca santinelă a latinității între aceste văi și plaiuri, vă salută ca pe eliberatorii săi. Bine ați venit la noi și în decursul petrecerii voastre considerați-vă ca frați între frați”³ - titra în limba franceză și română pe prima pagină gazeta locală menționată mai sus, în numărul din 28 ianuarie 1919.

La rubrica *Informațiuni* aceeași publicație periodică, în același număr, făcea cunoscut cititorilor săi într-un articol intitulat *Trupe franceze în Lugoj* că: „De ieri, luni începând găzduim între zidurile orașului nostru trupe franceze aparținătoare Diviziei a XI a orientală franceză, care după cum aflăm, va avea statul major la Timișoara. Primele trupe au sosit în orașul nostru ieri înainte de amiază primite fiind de public cu simpatie. Grosul sosește astăzi și dacă împrejurările vor fi prielnice i se va face o recepție mai festivă. Un comitet aranjator s-a îngrijit deja de încartiruirea ofițerilor, care vor fi plasați la case particulare, mai ales la familii românești. Colonelul a cărei sosire se așteaptă astăzi va fi domiciliat în casa din Piață a doamnei văduve Sidonia dr. I. Major. După cum aflăm vor fi în Lugoj plasați cam 30 de ofițeri și 1000 soldați francezi. Tot ieri a trecut prin Lugoj un tren francez cu soldați care vor fi plasați în Caransebeș. Se vorbește și că celelalte centre din Banat vor fi ocupate cât mai curând de trupe franceze. Prezentarea francezilor pe stradă e salutată cu bucurie și se vor organiza serbări în onoarea lor. Fiți bineveniți în orașul nostru”⁴.

În numărul următor, gazeta lugojeană în cadrul aceleiași rubrici făcea cunoscut că în oraș sosise colonelul Henry Lemoigne. El a fost întâmpinat de către primarul dr. Ioan Baltescu care a solicitat în numele locuitorilor protecția trupelor franceze. Potrivit relatărilor presei „acesta a răspuns afabil și binevoitor, asigurând întreaga populațiune de scutul său, având ocupațiunea tocmai de scop a garanta liniștea și pacea, precum și siguranța persoanei și a avutului”⁵.

Întrucât locațiile cazarmii locale erau ocupate încă de militarii sârbi, soldații francezi au fost încartiruiți în barăcile aflate la periferia orașului, situate la poalele Dealului Viilor.

Conform dorinței manifestate de românii lugojeni încă din prima zi a sosirii primelor subunități franceze, subliniată de publicația *Drapelul* (*dacă împrejurările vor fi prielnice li se vor face o recepție mai festivă*), în seara zilei de duminică, 2 februarie, a fost organizată o serenadă. În frunte cu corul *Reuniunii de cântări și muzică* dirijat de cunoscutul compozitor Ioan Vidu și al *Reuniunii romane greco-catolice Lyra* sub bagheta profesorului Ioan Bacău, sute de lugojeni s-au adunat în curtea școlii greco - ortodoxe și au pornit într-un impozant convoi spre Piața Isabella. Mulți participanți fluturau drapelele țărilor Antantei și agitau zeci de felinare și lampioane. Ajunsă în fața casei văduvei Sidonia Major, în care fusese încartiruit colonelul Lemoigne, mulțimea a intonat

² *Drapelul*, XIX, nr. 8, din 19 ianuarie/1 februarie 1919.

³ *Ibidem*, nr. 6, din 15/28 ianuarie 1919.

⁴ *Ibidem*.

⁵ *Ibidem*, nr. 7, din 17/30 ianuarie 1919.

Marsilieza, imnul național al Franței. După apariția la una din ferestrele balconului clădirii a comandantului francez, în numele locuitorilor români lugojeni a luat cuvântul profesorul dr. Victor Bârlea, care în calitate de secretar al Casinei locale, a rostit un înflăcărat discurs în limba franceză des întrerupt cu strigăte de *Vive la France!*. După o scurta parte introductivă în care a elogiât eroismul militarilor francezi dovedit pe câmpurile de luptă, el a subliniat că: „Pentru aceea, în momentul acesta solemn, când populația română a acestui oraș, vine să vă aducă omagiile sale, ca reprezentant al glorioasei națiuni franceze, noi n-avem altă dorință decât ca în cursul popasului vostru între noi, să ne puteți cunoaște sentimentele profunde de loialitate și de admirație, ce avem și vom avea în veci pentru marea națiune franceză”⁶. El și-a încheiat alocuțiunea cu cuvintele: *Bine ați venit între noi!; Trăiască Franța și aliații săi!; Trăiască bravii soldați francezi frații noștri eliberatori!; Trăiască domnul colonel!*

A urmat apoi răspunsul colonelului francez, în care a mulțumit pentru manifestația de simpatie, subliniind că asigură populația românească din oraș și ținut de sincerele simpatii ale Franței, care a susținut acest război pentru libertate și dreptate. *Trăiască România Mare* au fost ultimele sale cuvinte. Desigur că profesorul Bârlea a tradus întreaga alocuțiune a colonelului.

În final, mulțimea prezentă a făcut un tur al Pieții în acordurile unor cântece naționale, presa menționând printre cele intonate cunoscuta compoziție a lui Ioan Vidu *Eroi au fost și Pe-al nostru steag e scris Unire, Ștefan, Ștefan Domn cel Mare și Deșteaptă-te române*. Ajuns în fata bisericii ortodoxe convoiul s-a împrăștiat în liniște desăvârșită.

Între timp, la invitația colonelului, mai mulți fruntași români, între care s-au numărat episcopul greco-catolic Victor Traian Frențiu, avocatul dr. George Dobrin, primarul Ioan Baltescu, au luat parte la o scurtă întrevvedere cu un grup de ofițeri francezi, desfășurată în casa ospitalieră a Sidoniei Major, care împreună cu cele două fiice au servit asistența cu gustări și băuturi răcoritoare. În timpul toasturilor, mai mulți vorbitori atât români cât și francezi și-au manifestat regretul că nu s-au luat măsuri pentru ca acel moment emoționant să fi fost immortalizat într-o fotografie.

De comun acord, s-a stabilit ca în cursul duminicii viitoare, să fie repetată manifestația pentru a fi realizate mai multe fotografii, care apoi să fie expediate la redacțiile unor publicații periodice franceze ca „semne ale dragostei cu care sunt întâmpinați eroii Franței în îndepărtatul Orient de către frații lor eliberați”⁷.

Conform cu cele stabilite, peste o săptămână, în duminica din 9 februarie, după serviciul religios, care a avut loc la biserica ortodoxă, la care au fost prezent și colonelul Lemoigne, sute de lugojeni împreună cu zeci de locuitorii din satele din împrejurimi au constituit un nou convoi, la care de aceasta dată erau prezente și cunoscutele coruri din satele Hodoș și Herendești. Potrivit presei, prima fotografie a surprins sosirea mulțimii în Piața Centrală a orașului, cea de a doua semicercul constituit în Piață la care au fost prezenți și ofițerii care compuneau satul major al regimentului francez⁸ iar ce a dea treia momentul în care mulțimea părăsea Piața⁹.

După cum am văzut, misiunea trupelor franceze consta în a supraveghea ca linia de demarcație de pe Mureș să fie respectată și menținută ordinea publică în zonă. Întrucât din dezbaterile care aveau loc la Conferința de Pace de la Paris rezulta cu claritate că spațiul bănățean urma să fie divizat, partea de est revenind României, generalul Paul de Lobit comandantul Armatei Franceze din Ungaria a elaborat un proiect, prin care aceasta zonă a fost numită *departamentul Lugoj*. La mijlocul lunii martie 1919 au fost stabilite limitele și modalitățile concrete de organizare și funcționare a spațiului, iar coordonarea activității a fost încredințată generalului Leon Farret, comandantul Diviziei menționate, care a părăsit Timișoara și s-a instalat la 18 martie la Lugoj, împreună cu Statul său Major.

Potrivit ordonanței nr. 418/2 emisă de către acesta, noua unitate administrativă cuprindea patru cercuri: Lipova, Orșova, Reșița, Lugoj; 3 orașe: Lugoj, Reșița, Caransebeș și 15 plăși: Bega, Bozovici, Buziaș, Făget, Caransebeș, Lipova, Lugoj, Mureș, Orșova, Reșița, Anina, Timiș, Recaș, Teregova și

⁶ *Ibidem*, nr. 9, din 22 ianuarie/4 februarie 1919.

⁷ *Ibidem*.

⁸ După părerea noastră este vorba de fotografia expusă în expoziția menționată. Probabil ca în următorii ani, în urma cercetării publicațiilor periodice franceze apărue în anul 1919, va fi identificată gazeta în care au fost reproduse fotografiile care surprind aspectele manifestației lugojene.

⁹ *Drapelul*, XIX, nr. 12, din 29 ianuarie/11 februarie 1919.

Aradul Nou. În fiecare cerc activitatea administrației era supervizată de un ofițer francez. Puterea armată era concentrată în mâna generalului francez iar administrația rămânea maghiară. Potrivit ordonanței menționate, gărzile naționale erau desființate, era interzisă purtarea cocardelor și arborarea drapelurilor iar publicațiile periodice erau cenzurate. Valuta legală a zonei rămânea coroana. De asemenea a fost reluat traficul feroviar pe distanțele Lugoj - Ilia și Caransebeș - Bouțari.

Grașițele noii unități administrative cuprindeau la est Orșova, fosta graniță românească, apoi cea a comitatului Hunedoara până la Mureș; în nord cursul râului Mureș până la punctul situat la patru km nord de Aradu Nou; în vest o linie ce includea localitățile Aradu Nou, Recaş, Hitiaș, Buziaș, Silagiu, Vermeș, Valeapai, Bărbosu, Moniom, Lupac, Clocotici, Gârliște, Anina, Slatina, Sasca Română, Sasca Montană până la Clisura Dunării.

La sfârșitul lunii aprilie, generalul Leon Farret a fost înlocuit cu generalul Charles De Tournadre. Peste puțin timp, acesta a primit ordinul comandantului șef al Armatei Aliate din Orient cu privire la sprijinirea acțiunii militare române și de înlocuire a administrației maghiare cu cea românească în partea de est a Banatului, conform hotărârilor Conferinței de Pace. Totodată generalul Franchet d'Esperey a făcut cunoscută această decizie și lui Iuliu Maniu președintele Consiliului Dirigent.

La 20 mai șeful Statului Major al armatei franceze din Ungaria E. Dossé comunica generalului d'Esperey printr-un raport că autoritățile militare franceze întâmpinau mari greutăți financiare datorită faptului că trupele sârbe rechiziționaseră mari sume de bani din fondurile publice iar impozitele nu fuseseră plătite de 4 ani. El sublinia faptul că atât Consiliul Dirigent cât și guvernul român erau dispuse să avanseze sumele necesare în cazul în care autoritățile române preluau administrația.

În acest context, în dimineața zilei de 23 mai străzile orașului Lugoj erau împodobite cu sute de drapele românești. În localitate urmau să sosească de la Deva, primii jandarmi români. Ei aveau misiunea de a activa alături de militarii francezi pentru asigurarea ordinii publice. Presa vremii precum și numeroase materialele de arhivă stau mărturie atmosferei entuziaste cu care au fost primiți primii militari români.

Informați că familia regală română sosise pe frontul din Ungaria, fruntașii români lugoieni au luat hotărârea de merge în întâmpinarea ei. Pentru aceasta a fost închiriat un tren special, care la mijlocul zilei de 23 mai s-a îndreptat spre orașul Békéscsaba. Erau prezenți alături de fruntașii români și membri corului *Lyra*. Primirea delegației bănățene a avut loc a doua zi. Cu acest prilej, dr. George Dobrin și protopopul dr. George Popovici au solicitat sprijin pentru ca întregul spațiu bănățean să fie cuprins în hotarele României Mari. „Reprezentanții românilor bănățeni - menționa în discursul său protopopul ortodox al Lugojiului - vă salută cu supunere omagială, zicându-vă bine ați venit, dorind fierbinte, a vă putea vedea cât mai curând și în frumosul și bogatul nostru Banat. Urmând glasul vremii delegații noștri, la Alba Iulia, participând la memorabila adunare din 1 Decembrie 1918 au declarat categoric, conform dorinței și voinței poporului român bănățean, că aderă la alipirea întregului Banat la România Mare fără nici o rezervă și fără nici o condițiune. După ce legăturile noastre cu Casa de Habsburg Lotharingia sunt rupte, românii bănățeni, pătrunși de un sentiment dinastic profund, aștern la treptele tronului și Casei Majestății Voastre rugămintea fierbinte de a-i primi și privi ca și pe ceilalți frați ai lor, asigurându-vă solemn de loialitate și fidelitatea lor”¹⁰.

Cu acest prilej, George Dobrin a fost informat de către generalul Constantin Prezan că tocmai sosie telegrama prin care generalul Franchet d'Esperey l-a confirmat în funcția de prefect al noului județ a cărei reședință era orașul Lugoj. În această situație s-a hotărât ca jurământul de fidelitate față de statul român să fie depus într-o încăpere a gării din oraș.

Vestea s-a răspândit cu repeziciune printre românii bănățeni. Revenit acasă a doua zi, noul prefect a fost întâmpinat la gară de un grup numeros de locuitori care purtau zeci de drapele și eșarfe tricolore. Era prezentă și o delegație alcătuită din mai mulți membri ai Consiliului Național Șvăbesc local, în frunte cu Heinrich Anwender, redactorul șef al gazetei *Lugoscher Zeitung*.

După o scurtă întrevedere cu noul prefect, generalul Charles de Tournadre a dispus renunțarea la serviciile jandarmeriei maghiare, ordinea publică fiind asigurată de către jandarmii români iar vicecomitele Aurel Issekutz a fost somat să predea documentele legate de problemele de

¹⁰ George Popoviciu, *Memorii cu privire la integritatea Banatului*, Caransebeș, Tiparul Tipografiei Diecezane, 1929, p.78-79.

administrație. În prezența comandantului francez, la 28 mai George Dobrin a fost instalat în funcție la sediul prefecturii, preluând practic în mâinile sale puterea politică.

Vestea instaurării administrației românești a fost primită cu entuziasm. La 29 mai multe delegații de săteni din satele din împrejurimi, purtând drapelul românesc s-au prezentat la reședința județului și l-au ovaționat îndelung pe noul prefect.

Faptul că autorităților militare franceze trebuiau să confirme toate numirile propuse de prefectul român însemna o limitare a exercitării depline a autorității românești. De aceea „trebuie tins într-acolo ca să scăpăm și de piedica aceasta, spre a ne putea mișca liber”¹¹ aprecia la 31 mai George Dobrin într-un raport adresat Consiliului Dirigent.

În cursul lunii iunie administrația românească a fost introdusă treptat în toate localitățile județului. Între timp, trupele militare franceze au început procesul de retragere. Pe măsura plecării lor se permitea înaintarea unităților militare române. Generalul De Tournadre urma să se deplaseze la Timișoara începând cu ziua de 18 iulie, autoritatea lui exercitându-se în părțile Lugojului până în seara zilei de 22 iulie prin prezența colonelului Betrix. Acesta a rămas în orașul de pe Timiș până la amiaza zilei de 23 iulie când a predat zona trupelor române.

De-a lungul celor aproape șase luni cât au controlat din punct de vedere militar frumosul oraș bănățean, militarii francezi și alți reprezentanți ai Franței au avut parte de multe manifestații de simpatie. Printre acestea pot fi trecute în revistă: cea din seara zilei de 26 decembrie 1918, când în gara orașului sute de lugoieni îl ovaționase îndelung pe marele prieten al României, generalul Henri Mathias Berthelot, cu ocazia turneului întreprins în Banat, Crișana, Maramureș și Transilvania; pe peronul aceleiași gări, un public numeros lugojean îl salutase pe contele de Saint Aulaire ministrul Franței la București, care călătorea cu un tren special, în care se aflau o mare parte a delegațiilor României la Conferința de Pace de la Paris; la începutul lunii mai același general Berthelot fusese întâmpinat cu aceeași căldură ca și la 26 decembrie 1918, cu ocazia plecării în patrie, în urma încheierii misiunii pe lângă guvernul român; la 19 iunie lugojenii organizaseră un frumos concert în sala mare a hotelului *Dacia* cu ocazia sosirii unui grup de savanți francezi din care făcea parte fizicianul Lucien Poincaré fratele președintelui Franței Raymond Poincaré și reputatul bizantinolog Charles Diehl iar la 27 iunie gara lugojeană luase un aspect sărbătoresc cu ocazia trecerii generalului Louis Franchet d'Esperey comandantul Armatei Aliate din Orient.

Am putea adăuga apoi faptul că pentru a oferi acces la informații cu caracter general militarilor francezi, colegiul redacțional al gazetei *Drapelul* a hotărât ca începând cu numărul din 5/18 martie, să apară nouă rubrică intitulată *Pentru prietenii noștri francezi* iar din 22 martie a fost publicat un supliment al gazetei care apărea în totalitate în limba franceză. Totodată la începutul lunii iunie, un grup de militari francezi însoțiți de romancierul Camil Petrescu, care sosise la Lugoj, s-au bucurat de ospitalitatea deosebită a locuitorilor satului Sâlha. Cu deosebit fast au sărbătorit lugojenii la 14 iulie 1919 ziua națională a Franței.

Analizând întâmpinările și manifestațiile organizate cu prilejul sosirii militarilor francezi, de către locuitorii satelor și orașelor ardelenene și bănățene, cunoscutul publicist Ion Clopoțel consemna pe buna dreptate că: „Francezilor li s-au făcut primiri sărbătorești pretutindeni din partea noastră. Orașul în care francezii s-au simțit cel mai bine a fost fără îndoială Lugojul, oraș tipic bănățean. Până la sfârșit. Aiurea la Timișoara, Arad au terminat-o regretabil repede. Secretul este ușor de ghicit. Numai Lugojul putea da o societate românească de o incontestabilă superioritate intelectuală cel puțin, dacă nu și material. Românii bine situați materialicește, ospitalieri, cu organizații corale, cu o cultură îngrijită, mai având pe deasupra și afinitățile rasei latine, firi exuberante, dornici de petreceri și cozerii, pentru ca toți francezii care treceau pe aici să fie încântați și să se despartă cu greu de acest oraș”¹².

¹¹ Gheorghe Iancu, George Cipăianu, *Prezența militară franceză și administrația Banatului (noiembrie 1918- august 1919)*, în *Sfârșit și început de epocă*, Zalău - Satu Mare, 1998, p.393.

¹² Ion Clopoțel, *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, Cluj, Editura Revistei *Societatea de Măine*, 1928, p. 162.

Consolidând Marea Unire: Lugojul în anul 1919

Prof. dr. Șipoș Ibolya

Lugojul, ca parte componentă a Banatului a jucat atât în anii Marelui Război, cât și după Unirea din anul 1918, un rol important în istoria provinciei. Integrat în perioada dualismului Imperiului austro-ungar, teritoriul bănățean a reprezentat în decursul timpului o entitate administrativă, economică și socială aparte, prin sentimentul de legătură a populației la o comunitate multietnică și pluriconfesională specifică toleranței și buneii conviețuiri. Anii premergători primei conflagrații mondiale au fost marcați de importante prefaceri în societatea lugojeană. Politicile de maghiarizare în diferite domenii ale vieții publice au creat reacții în rândul fruntașilor intelectuali din Lugoj, îndeosebi Valeriu Braniște și Ion Vidu, persecutați și închiși pentru lupta dusă pe tărâm național și politic.

Înfruntarea mondială a însemnat o traumă colectivă pentru lugojenii plecați pe front sau rămași acasă, obligați să suporte o administrație maghiară dușmănoasă cu majoritatea locuitorilor români și interesată să execute toate ordinele primite de la guvernul din Budapesta. După intrarea României în război sunt intensificate acțiunile politice la adresa conducătorilor români care luptau împotriva deznaționalizării majorității locuitorilor din Banat. Astfel, este cercetat disciplinar de către Ministerul Regal al Cultelor și Instrucțiunii Publice compozitorul Ion Vidu, suspendat din postul de învățător și salariul diminuat cu o treime. Dirijorul era acuzat de faptul că era membru al cercurilor culturale fără drept de funcționare, dispune de cărți interzise pe teritoriul statului Austro-Ungar și întreține corespondență și legături cu ansambluri de muzică din veche Românie¹.

La 14 septembrie 1916 Vidu este arestat, întemnițat la Sopron și eliberat abia după doi ani. Adus la Lugoj din Ungaria pentru cercetare în cauza de laese majestatis, închis fără o sentință definitivă, este cercetat², achitat³ și cu procesul suspendat la cererea lui⁴. În cele din urmă este declarat nevinovat de Tribunalul din Timișoara la 21 iunie 1918⁵. Intervin pentru eliberarea lui Ion Vidu episcopul Caransebeșului Miron Cristea, dr. George Popovici protopopul Lugojului și comunitatea românilor din oraș. După eliberare, compozitorul român are nevoie de o lungă perioadă de refacere, el cerând autorităților școlare o amânare a preluării funcției pentru refacerea sănătății zdruncinate în urma arestării⁶. În aceeași situație s-a aflat și Valeriu Braniște. La un an de la arestarea din februarie 1918, cu învinuirea de înaltă trădare și spionaj la adresa României, ziarul „Drapelul” prezentăcitorilor firul întâmplărilor. Valeriu Braniște este eliberat abia la 1 octombrie 1918, când Imperiul austro - ungar era zguduit de protestele și revoltele populațiilor doritoare de drepturi și libertăți⁷.

Persecuțiile, sechestrările de bunuri materiale pentru neachitarea dărilor, rechizițiile animalelor de tracțiune, a mijloacelor de transport și foamete a dus la scăderea nivelului de trai pentru întreaga urbe de pe Timiș. Un document oficial al primăriei Lugoj menționează că orașul a fost în perioada 13 noiembrie 1918 -1 februarie 1919 sub ocupația armatei sârbe și armatei franceze până la 28 mai 1919⁸.

Tabloul exact al pagubelor suferite de oraș, de instituțiile publice și locuitorii lugojeni a putut fi stabilit abia la sfârșitul războiului. În paralel cu retragerea sârbilor din Timișoara a început să funcționeze din 19 iulie 1919 o comisie militară interaliată formată din generalul francez Tournadre, colonelul român Virgil Economu și colonelul sârb Velković. În conformitate cu hotărârile Conferinței de Pace de la Paris, comisia trebuia să coordoneze alte două subcomisii, una ce se ocupa de stabilirea

¹ Radu Păiușan, *Mișcarea națională din Banat și Marea Unire*, Editura de Vest, Timișoara, 1993, p. 96.

² Procesul pornit pentru cercetarea în comitetul administrativ a comitatului Caraș -Severin, în S. J. A. S. Timiș, Fond *Prefectura Caraș Severin*, registre, reg. 11/1918, protocolul 2218/1917, f. 6

³ *Ibidem*, reg. 12/1918, protocolul 117, f. 137; *Achitat*, în „Drapelul”, XVIII, 1918, nr. 18, 3/16 februarie, p. 3.

⁴ *Ibidem*, reg. 12/1918, protocolul 877, f. 13

⁵ *Achitat*, în „Drapelul”, XVIII, 1918, nr. 63, 13/26 iunie, p. 3.

⁶ Radu Păiușan, *op. cit.*, p. 97.

⁷ *O aniversare*, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 13, 2/15 februarie, p.3.

⁸ S. J. A. S. Timiș, Fond *Primăria orașului Lugoj*, doc. 193/1920, f. 1.

unei linii demarcaționale provizorii între Serbia și Româniași alta de stabilirea daunelor cauzate de armata sârbă pentru ca populația să poată reclama despăgubiri. Locuitorii erau rugați să pretindă la prefectura județului Caraș-Severin până la 20 iulie 1919 toate pierderile materiale suferite în război din cauza armatelor de ocupație⁹. Ulterior, revendicările puteau fi înaintate de petenți până la 1 septembrie 1919¹⁰.

Primele cereri pentru daunele suferite au fost făcute de locuitorii lugojeni în vara anului 1919. Dintr-un tabel al pagubelor războiului întocmit de primăria Lugoj la 30 iunie 1920 s-a stabilit că au avut de suferit diverse pierderi un număr de 33 de firme și locuitori, majoritatea dintre ei proprietari, comercianți și intelectuali. Dintre aceștia, 13 au solicitat despăgubiri pentru internare și înțemnițare, restul pentru daune suferite din partea armatei austro-ungare, armatei sârbe și pierderilor cauzate de populație prin furt¹¹.

Alte documente ale primăriei Lugoj menționează mai complet rechizițiile făcute de armata sârbă pe teritoriul orașului. Dintr-un referat din 8 mai 1921 se arată că armata sârbă a luat de pe raza orașului vite, „a confiscat și transportat toate efectele din depozitele de alimente, caii, armele, muniția, aeroplanele și banii fostei garnizoane austro-ungare din Lugoj, care la descompunerea formațiunilor acestei armate au fost predate către fostul comandant al garnizoanei Batalionului românesc înființat atunci în Lugoj și care reprezentau o valoare de 20 milioane coroane”¹². Calculul oficiului economic al primăriei Lugoj stabilește că pentru materialele de aprovizionare cerute de armata sârbă pe timpul ocupației, autoritatea locală are de recuperat suma de 34.460 coroane, 90 fileri, adică 17.230 lei, 45 bani¹³. Alimentele de primă necesitate au fost comandate de locotenentului colonel Carlo Silvy fără să semneze vreo dovadă scrisă pentru hrana primită de la autoritățile locale. Un alt referat al administrației lugojene din 13 iunie 1921 menționează că s-a încercat de două ori recuperarea sumelor restante, dar cum primăria Lugoj nu a primit niciun răspuns din partea sârbilor s-a adresat comandamentului suprem din Timișoara¹⁴. La 3 iulie 1921 Ioan Harambașa primarul orașului Lugoj trimite o adresă subprefecturii județului Caraș-Severin ca să intervină pe lângă Secretariatul de Stat al Ministerului de Interne pentru rezolvarea problemei și recuperarea sumei de 17.230 lei și 45 bani¹⁵. Nici în anul 1928 autoritățile locale nu au beneficiat de sume compensatorii pentru pierderile înregistrate în timpul războiului.

Un alt tabel asupra pagubelor suferite de orașul Lugoj pe timpul ocupației sârbe a fost trimis către autoritățile administrative din Timișoara la 3 aprilie 1928, cu observația că „acte justificative nu avem, tot ce fost s-a înaintat la data de 4 noiembrie 1921 Subsecretariatului de Stat de pe lângă Ministerul de Interne, cu Nr. 15728/[1]921 și la ordinul 3323 din 21 iunie 1921. Acele acte nu se mai pot reconstrui, alăturăm copii după tablouri, cu observarea, că pentru Caraș am avut în vedere, că prefectura cu greu va putea constata din nou pagubele, noi avem datele de pe întreg teritoriul fostului județ Caraș-Severin”¹⁶.

Un alt document din 3 iulie 1928 menționează pierderile înregistrate de 11 particulari, oficiul silvic și administrația lugojeană¹⁷. La retragerea armatei sârbe pe lângă rechizițiile forțate, comandanții superiori au avut grijă să ia cu ei toate documentele militare, primarul orașului raportând prefectului că pe teritoriul orașului „nu se găsesc hărți, planuri sau alte documente aparținând statului iugoslav”¹⁸.

Lipsa alimentelor de bază, creșterea prețurilor, specula și inflația au fost doar câteva consecințe ale crizei economice din comitatul Caraș-Severin, cu implicații majore pe tot parcursul anului 1919 datorită celor patru ani de război.

⁹ Adresa prefecturii județului Caraș-Severin din 2 august 1919 către prim pretorii, primarii orașelor Lugoj și Caransebeș, în S.J.A.S. Timiș, Fond *Prefectura Județului Severin*, doc. 7/1919, f. 34.

¹⁰ *Ibidem*, f. 30.

¹¹ S.J.A.S. Timiș, Fond *Prefectura Județului Severin*, doc. 8/1919, f. 34-35.

¹² *Ibidem*, f. 76.

¹³ *Ibidem*, f. 107.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*, f. 126.

¹⁶ *Ibidem*, f. 69.

¹⁷ *Ibidem*, f. 84v-85.

¹⁸ *Ibidem*, f. 70.

În ședința din 2 ianuarie 1919 comisia de bunuri și achiziții publice a prefecturii Caraș-Severin află de la primnotarul Murakeözy că alimentele ajung în județ până la 15 februarie. Guvernul ungar de la Budapesta propune autorităților județene să treacă la rechiziții, folosind forța armată în caz de opunere din partea populației. Rezervele de grâu erau pe terminate, identificându-se doar 25 vagoane de grâu la Timișoara și alte 10 la Oravița. Ideea de a folosi pentru aprovizionare și cele 140 de vagoane de sămânță de grâu punea în pericol viitoarea recoltă. În urma discuțiilor dintre Valeriu Braniște și subprefectul Aurel Issekutz s-a ajuns la soluția de a se importa din România ulei de floarea soarelui și petrol¹⁹. Pentru stoparea creșterii prețurilor la alimentele de bază, primăria Lugoj în colaborare cu trupele de ocupație au hotărât să fixeze prețuri maximale la produsele de strictă necesitate și raționalizarea cafelei, sării, cărnii și făinii. La Lugoj, prețul la alimente era controlat de comandantul trupelor de ocupație militară și căpitanul poliției locale²⁰. Aceeași situație era în magazinele de îmbrăcăminte, restaurante și farmacii. Ziarul „Drapelul“ din Lugoj a menționat prețul crescut al medicamentelor la cele două farmacii deținute de Richard Fischer, care încasa un profit maximal la orice produs vândut²¹. Din cauza costurilor ridicate la medicamente se propunea concesionarea unei farmacii de către un român²².

Un alt produs căutat și distribuit de primăria Lugoj a fost cafeaua, un kilogram fiind vândut cu 36 de coroane²³. Cafeaua rămasă nevândută în magazine era distribuită spre comercializare negustorilor locali la 44 de coroane kilogramul²⁴. Ridicate erau și prețul produselor din restaurante, cofetării, magazine. Lugojenii semnaleză în ziarul local „Drapelul“ calitatea proastă a serviciilor din hoteluri și restaurante în deservirea clienților. Era dat ca exemplu hotelul „Regele Ungariei“, unde proprietara, doamna Ciontoș, ține restaurantul „murdar, infect, plin de insecte și de bacili“. Spre deosebire de Sibiu, proprietara practica prețuri mari la alimente și numai la o pâine câștigă șapte coroane. Pentru schimbarea situației era rugat să intervină căpitanul poliției²⁵. Alt ziar arată că la bucătăria personalului este o mizerie de nedescris. Farfuriile se spală în aceeași apă cu carnea de gătit. Bucătăria este mizerabilă, încât cel care o vede, chiar dacă nu a mai mâncat de trei zile nu-i mai trebuie nimic. Pentru cazare se cere bacșiș de 40 coroane în caz contrar „nu sunt odăi libere“. Celor cazați li se fură bagajele, așa cum s-a întâmplat la 5 iulie 1919 domnului colonel Dobriceanu, căruia i s-a furat o geantă cu haine, paguba călătorului ridicându-se la 5000 lei (10.000 coroane)²⁶. La fel era situația la cofetăria Kosár unde o prăjitură costă o coroană 50 fileri, deși maja metrică de făină albă se vindea cu 140 coroane²⁷. Jaful de la hotelul Concordia este semnalat la 29 august 1919 de învățătorul Nicolae Mergea din Mehadia într-o scrisoare trimisă redacției de la ziarul „Drapelul“, unde, pentru o porție de ardei umpluți a plătit 13 coroane²⁸.

Desele reclamații venite de la locuitori îl fac pe primarul Ioan Harambașa (Foto 1.) să facă o anchetă asupra scumpirii alimentelor²⁹. Pentru încetarea speculei și controlarea severă a prețului alimentelor s-a format la Lugoj „Liga consumenților“, scopul fiind revenirea la viața economică existentă în oraș înainte de război³⁰.

¹⁹Dr. Jakabffy Elemér, *A magyar államhatalom utolsó hónapjai Krassó-Szörény vármegyében* (Ultimele luni ale puterii de stat maghiare în comitatul Caraș Severin), Lugoj, [1940], p. 69-70.

²⁰La începutul lunii februarie 1919 în piața din Lugoj se comercializează un litru de lapte la 2 coroane 40 fileri, 1 kg. unt calitatea I. la 40 coroane, 1 kg. unt calitatea II. la 2 coroane, 1 kg. brânză de vacă la 6 coroane, 1 litru de smântână la 15 coroane, 1 ou la 80 fileri, 1 kg. de fasole la 2 coroane 40 fileri, 1 kg. de cartofi calitatea I. la 50 fileri și 40 fileri calitatea II, 1 kg ceapă la o coroană 50 fileri, 1 kg. usturoi la 4 coroane, 1 kg. slănină proaspătă la 16 coroane, 1 kg. untură la 18 coroane, 1 kg. făină de grâu la o coroană 20 fileri, 1 kg. făină de porumb la o coroană 20 fileri și 1 kg. pâine la 77 fileri, cf. *Cursul pieței Lugoj*, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 14, 5/18 februarie 1919, p.3.

²¹*Uzură de 100 procente în farmaciile din Lugoj*, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 54, 12 iunie, p. 3.

²²*Apotecile din Lugoj*, în „Banatul“, I, 1919, nr. 29, 18 iunie, p. 2.

²³*Cafea pentru populație*, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 66, 12 iulie, p. 3.

²⁴*Informațiuni*, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 75, 2 august, p. 2.

²⁵*Mâncăruri ieftine la „Regele Augias” alias „Regele Ungariei”*, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 69, 19 iulie, p.3.

²⁶*Hotelul „Regele Ungariei din Lugoj”*, în „Banatul“, I, 1919, nr. 37, 9 iulie, p. 2.

²⁷*Știri locale*, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 84, 25 august, p. 6.

²⁸*Trai „ieftin” la Lugoj*, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 85, 30 august, p. 2

²⁹*Știri locale*, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 89, 9 septembrie 1919, p.2.

³⁰*Ibidem*, nr. 93, 16 septembrie, p. 3.

Foto 1. Ioan Harambașa primul primar al administrației românești în Lugoj.

Într-o primă etapă, măsurile primăriei nu au dat niciun rezultat. A pățit-o însuși primarul Ioan Harambașa când, dorind să cumpere o pălărie dintr-un magazin reclamă prețul ridicat de 180 coroane. Cerând factura prețurilor de vânzare este refuzat de proprietarul magazinului pe motiv că nu are asemenea document. Reclamație nu a făcut, dar în schimb, prețul pălăriei în vitrina firmei a crescut la 210 corone³¹. Pe fondul nemulțumirilor sociale și introducerii administrației românești mulți locuitori încercau să destabilizeze situația și să fure din patrimoniul instituțiilor, sperând că vor putea acționa în voie. Astfel, noul prefect de Caraș-Severin George Dobrin era avertizat că la spitalul județean din Lugoj se fură și se risipește averea statului. Numai în noaptea de 1 spre 2 iunie 1919 a dispărut din sala de ambulanță un dulap cu o valoare de 1.000 coroane. Presimțind că vor fi schimbați odată cu introducerea administrației românești, conducerea s-a gândit să pună mâna pe cât mai multe lucruri din patrimoniul spitalului. Ziarul „Banatul” semnală că directorul a dus din spital cu trăsura peste 10 volume de medicină, în altă noapte a dispărut din biroul lui un dulap în valoare de 1.000 coroane și o pictură de 1.500 coroane. S-a atras atenția prefectului că anchetarea furturilor se face de un șovinist maghiar, Șipoș „care face pe detectivul sub administrația românească”. Tot ziarul atrage atenția prefecturii să ia urgent în primire aparatul Röntgen în valoare de 500.000 coroane și lampa de cuarț cu raze violete pentru tratarea tuberculozei³².

Măsurile autorităților încep să dea roade abia spre finalul anului 1919. Căpitanul poliției dr. Cornel Gându confiscă zahărul de la proprietarii care măresc nejustificat prețul. Astfel, sunt confiscați 108 m. zahăr de la Iosif Glück, G. Raicovics și Max Grosz. Cei trei au fost pedepsiți pentru negoț necinstit cu două săptămâni de închisoare și amendă, Glück cu 50.000 de coroane, Raicovics cu 40.000 de coroane și Grosz cu 30.000 de coroane³³. La fel procedează căpitanul poliției cu tăbăcarul Johann Schultz, pedepsit cu opt zile de închisoare și 4.000 coroane amendă pe motiv că a vândut kilogramul de piele de talpă cu 220 coroane, cu băcanul Adolf Schneider condamnat la o lună temniță și 4000 coroane amendă pentru că a vândut litrul de gaz (petrol) cu 20 coroane. O amendă de 2000 coroane a primit Solomon Schlezinger care a vândut un kilogram de zahăr cu 40 de coroane³⁴. În zările locale locuitorii erau încurajați să facă „o datorie patriotică arătând pe toți speculanții” pentru desfășurarea unui comerț civilizată în urbea lugojeană. În cursul lunii decembrie 1919 pentru un comerț intermediar și neafișarea prețurilor pe marfă au fost pedepsiți cu amendă nu mai puțin de 16 proprietari³⁵.

Situația economică precară a orașului Lugoj s-a datorat urmărilor războiului, ocupației străine, tăierii liniilor de comunicație și greutății în aprovizionarea populației bănățene cu alimente de strictă necesitate. Știrile de pe front ajungeau cu greu în oraș. Pe 3 ianuarie 1919 trenurile în Banat s-au oprit

³¹Ț, *Câteva cuvinte despre comerțanții noștri*, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 103, 7 octombrie p.3.

³²*Se fură averea statului*, în „Banatul”, I, 1919, nr. 25, 6 iunie, p. 2.

³³*Pedepse exemplare*, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 134, 14 noiembrie, p. 3.

³⁴*Spre purificare*, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 156, 13 Decembrie, p.3.

³⁵*Ibidem*, nr. 160, 18 decembrie, p.3.

din cauza lipsei de combustibil. Noul mers al trenurilor din 5 ianuarie menționează că spre Timișoara circula un singur tren dus-întors. Pentru a circula la Budapesta călătorii au nevoie de un permis obținut la Belgrad sau un permis de trecere de la Timișoara³⁶. Zvonuri alarmante au apărut și în privința circulației bancnotelor. Unul din ziarele locale a menționat că bancnotele de 20, 25 și 200 coroane pot fi schimbate până la 19 ianuarie, după care își pierd valabilitatea. Aceste știri a făcut populația să intre în panică și să ia cu asalt filiala locală a Băcii Austro-Maghiare ca să schimbe banii³⁷. Comandantul trupelor de ocupație sârbe l-a chemat pe primarul Ioan Băltescu în 16 ianuarie 1919 ca să-i aducă la cunoștință ca în decurs de trei zile să afișeze în locuri publice ordinul ministerului de Finanțe sârb referitor la ștampilarea bancnotelor. Băltescu l-a atenționat pe comandant că ordinul Ministerului de Finanțe este valabil doar pe teritoriul regatului sârb, și că la Lugoj, nu poate fi aplicat, regiunea fiind administrată de guvernul de la Budapesta. Primarul nu a acceptat punctul de vedere al comandantului sârb care cu decretul 1263 a trecut la aplicarea ordinului³⁸.

Ofensiva aliaților în Orient a făcut ca trupele sârbe să ocupe teritorii de la granița cu România și Banat, zone puse sub controlul unui Consiliu Național Sârb, Narodno Uprava. Trupele sârbeau considerat Banatul zonă de ocupație: au desființat gârzi și consilii naționale, multe școli și spitale au fost ocupate de armată. De asemenea, s-a trecut la rechiziționări de bunuri aparținând statului sau localnicilor.

Protestele adresate de români generalului Franchet d'Esperay au făcut ca sârbii să elibereze estul Banatului și, din 28 decembrie 1918 să se creeze o zonă tampon între sârbi și români ocupată de trupele franceze. Aceste trupe venite în Lugoj aparțineau diviziei XI coloniale cu cartierul general la Timișoara. Cei 30 ofițeri și 1000 soldați au fost primiți cu bucurie de locuitorii lugojeni, ofițerii fiind cazați în casele particulare ale românilor. Comandantul francez a fost cazat în casa văduvei Sidonia Dr. I. Major³⁹. Primirea oficială s-a făcut de către primarul Dr. Ioan Băltescu, care a cerut respectarea păcii, ordinii publice și avutul locuitorilor. Până la eliberarea cazarmii de honvezi soldații au fost așezați în bărcile militare de sub vii⁴⁰. Deși lugojenii ar fi dorit să facă francezilor o întâmpinare frumoasă au renunțat pe motiv că trupele au sosit în oraș noaptea după o călătorie de 600 km. S-a organizat o serenadă pentru comandantul regimentului, locotenent colonel Lemoigne. În fața catedralei gr. cat. s-a adunat toată suflarea românească. (Foto 2).

Foto 2. Serenadă pentru comandantul francez locotenent colonel Lemoigne

³⁶Dr. Jakabffy Elemér, *op. cit.*, p. 70.

³⁷*Ibidem*, p. 72.

³⁸*Ibidem*, p. 74-75.

³⁹*Trupe franceze în Lugoj*, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 6, 15/28 ianuarie, p. 3.

⁴⁰*Ibidem*, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 7, 17/30 ianuarie, p. 3.

S-a cântat Marseieza de corul lui Vidu, iar profesorul Victor Bârlea a rotit o cuvântare în limba franceză amintind de legăturile comune existente între cele două națiuni. Comandantul a răspuns că se pot baza pe sprijinul Franței și ei vor lupta pentru dreptate. S-a cântat „Pui de lei” și „Pe al nostru steag”. „Înlocuirea garnizoanei sârbe din Lugoj cu francezii, deși este numai un strop din dreptatea care trebuia să ni se facă, totuși, pentru moment, este un eveniment de o capitală importanță, cel puțin avem și noi bănătenii un colțișor de refugiu la noi acasă”⁴¹.

Odată cu sosirea trupelor franceze, după două luni și jumătate de ocupație, sârbii au părăsit orașul⁴². Nu exista nicio comunicație cu armata română din Transilvania, Ungaria, iar calea ferată pe linia Lugoj-Ilia, Lugoj-Vârșeț, Caransebeș-Bouțari nu mai circula pentru persoane particulare. Funcționa cenzura, ziarele ajungând la Lugoj cu o întârziere de câteva zile⁴³. Sârbii au sosit la Timișoara în 19 februarie cu generalul de divizie Gruici și întreg statul major de divizie Morava. S-a încercat instalarea administrației sârbe și dizolvarea consiliului republican subordonat guvernului de la Budapesta. Atunci a fost destituit și comisarul republican dr. Roth, primar al orașului fiind numit naționalistul șvab Reinhold Hegen. Ca prefect al județelor Timiș și Caraș a fost numit Dr. Martin Filipon din Alibunar, sârb de origine⁴⁴.

Sosirea francezilor nu a îmbunătățit cu nimic situația în urbea de pe Timiș. Situația dificilă s-a păstrat în tot Banatul. Doar calea ferată ce lega Orșova de Timișoara era pe mâna francezilor. În rest, sârbii stăpâneau orașele Reșița, Anina, Bocșa, Oravița și din 21 februarie orașul Timișoara, datorită rezistenței impuse de muncitorii socialiști⁴⁵. La intervenția fruntașilor politici români comandamentul francez a luat măsuri pentru deschiderea comunicației pe linia Lugoj-Ilia mureșană. Un comunicat apărut în gara de la Lugoj a menționat că zilnic va circula dus-întors un tren pe această linie⁴⁶. Libera circulație spre Ilia a fost însoțită de anularea prezentării biletului de călătorie începând cu 15 februarie pe direcția Orșova, Lipova-Cenadul Sârbesc și vest până la linia situată la 10 km ce lega linia Nădlac-Cenadul Sârbesc-Timișoara-Vârșeț și Buziaș⁴⁷.

Vești rele au sosit cu privire la demersurile făcute la Paris de primul ministru I.C.Brătianu pentru a păstra integritatea Banatului. Ca șef al delegației române și semnatar al tratatului din 1916, Brătianu a cerut dreptul de suveranitate al României asupra întregului Banat.

La 20 ianuarie 1919 a avut loc în Consiliul Suprem o primă analiză asupra Banatului. Au fost invitați delegațiile României și Regatului sârbo-croato-sloven pentru a-și expune pozițiile. Primul ministru român a cerut ca între teritoriul între Dunăre și Tisa să fie acordat României. Delegatul sârb a respins tratatul din 1916 și datorită divergențelor exprimate de cele două părți s-a hotărât ca Comisia Teritorială din cadrul Conferinței să studieze problema Banatului. Comisia a cerut ca fiecare delegație să prezinte câte un memoriu asupra Banatului⁴⁸.

La Paris, de față cu delegații Marilor Puteri și reprezentanții sârbi, Brătianu a susținut din nou la 31 ianuarie 1919 drepturile românilor asupra Banatului pe considerentul că românii formează majoritatea absolută; Banatul formează un tot invizibil, geografic și etnic; între români și sârbi trebuie să existe bune raporturi și Dunărea trebuie să garanteze relațiile amicale între ambele popoare. Comisia teritorială a decis ca partea vestică a Banatului să fie acordată Regatului sârbo-croato-sloven, iar cea estică României. La 1 februarie Brătianu a protestat în fața hotărârii Comisiei și a expus din nou poziția delegației române⁴⁹. Discuțiile în cadrul Comisiei teritoriale au continuat și în lunile următoare. Prin intermediul biroului de presă iugoslav din Timișoara lugojenii aflau că sârbii au depus un memoriu cerând ca „frontiera de Est a Serbiei să fie pe râul Morava și valea Vardarului, comitatele Bács, Baranya, Timiș și Torontal, teritoriile de la cotitura râului Mur, Croația, Slovenia, Dalmația,

⁴¹ *Sărbătorirea francezilor*, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 9, 22 ianuarie/4 februarie, p. 3; *Intrarea trupelor franceze în Lugoj*, în „Banatul”, I, 1919, nr.5, 28 februarie, p.2.

⁴² *Trecerea din Lugoj a trupelor de ocupație sârbești*, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 8, 19 ianuarie/1 februarie, p. 3.

⁴³ *Tăiați de lume*, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 8, 19 ianuarie/1 februarie, p. 3.

⁴⁴ *Imperiul sârbesc în Banat*, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 16, 9 /22 februarie, p. 3; *Administrația sârbească în Banat*, în „Banatul”, I, 1919, nr.5, 28 februarie, p.2.

⁴⁵ R., *Sârbii refuză să evacueze Banatul*, în „Banatul”, I, 1919, nr.5, 28 februarie, p.1.

⁴⁶ *Se deschide comunicația pe linia Lugoj-Ilia mureșană*, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 11, 26 ianuarie/8 februarie, p. 3.

⁴⁷ *Aviz! Comenduirea militară franceză din Lugoj*, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 15, 7/20 februarie, p. 3.

⁴⁸ *Chestiunea Banatului la Paris*, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 10, 24 ianuarie/10 februarie, p. 3.

⁴⁹ *Banatul la Conferința Păcii. Un comunicat oficial*, în „Banatul”, I, 1919, nr. 2, 31 ianuarie, p. 2.

Bosnia Herțegovina, Montenegro, Istria, Craina, Carintia, o parte a Stiriei, Görz, Gradiska, precum și litoralul cu Fiume“. „N-am putea spune, că aliații sârbi suferă de nemodestie“, concluziona ziarul „Drapelul“⁵⁰.

Sârbii încercau să denatureze realitatea istorică susținând că românii sunt o minoritate în Banat. În realitate, populația Bantului după etnie se prezenta astfel:

Județul	Km2	Români	Șvabi	Sârbi	Maghiari	Alții	Total
Caraș Severin	11.074	336.082	53.883	14.674	33.787	27.721	466.147
Timiș	7.433	169.030	165.883	69.905	79.960	15.357	500.835
Torontal	10.016	86.937	167.779	199.750	128.405	34.980	615.151
	28.503	592.049	387.545	284.329	242.152	76.058	1.582.133

Sursa Sever Bocu, *La Question du Banat. Roumains et Serbes*, Paris, 1919. Lucrare tipărită în *Banatul și culisele Conferinței de Pace de la Paris*, Editura David Press Print, Timișoara, 2019, p. 109.

Datele statistice oferite de ultimul recensământ maghiar din 1910 menționează o majoritate românească în comitatele Caraș-Severin și Timiș, urmată la mare distanță de șvabi și maghiari. Sârbii și maghiarii erau mai numeroși în Torontal și Timiș.

În țară, viața cotidiană a lugojenilor desfășurată sub ocupație franceză își urma mersul firesc. Administrația județului Caraș-Severin a făcut eforturi de a găsi rezerve de hrană pentru populație. Pe fondul măsurilor impopulare luate de ocupanții sârbi la Timișoara a început o grevă, extinsă la Lugoj în zilele de 22-23 februarie 1919. Au fost închise prăvălii, restaurante și cafenele⁵¹, comunicația telefonică, telegrafică și serviciul poștal⁵². Alte ordine au în vedere respectarea liniștii publice pe timpul nopții. S-a ordonat închiderea cafenelor și restaurantelor de prim rang la ora 11 seara, restul la 10 noaptea. Localurile ce nu respectă ordinul riscuiau amenzi și închiderea localului pe 15 zile. De asemenea era interzisă intonarea imnului⁵³. Românii au creat probleme trupelor de ocupație franceze. Un comunicat al comandantului francez, colonelul Lemognee din 7 martie 1919 anunță că fire de comunicație franceză au fost tăiate și furate, autorii riscând aducerea în fața Curții marțiale⁵⁴. Pe lângă comandamentul francez din Lugoj s-a organizat începând cu 4 martie 1919 un serviciu de cenzură a presei pentru toate ziarele locale. Se credea că astfel se va anula ordinul comandamentului sârb din Banat în vederea trimiterii publicațiilor din Banat la cenzura sârbească din Aradul Nou⁵⁵. Astfel, din 10 martie 1919 cenzura a început să funcționeze la Lugoj. Toate ziarele cenzurate puteu fi trimise direct la abonații aflați sub controlul ocupației franceze⁵⁶. Hotărârea s-a amânat datorită situației de pe front și hotărârilor luate la Paris. Tot în 14 martie a ajuns la Lugoj știrea că generalul francez Léon Farret cu statul major general se va stabili aici și că prin intermediul viceprefectului Aurel Issekucz a făcut demersuri de a sta la o familie maghiară. Opțiunea comandantului ca și cei 70 de ofițeri francezi să fie cazați numai la familia ungurești a creat o mare problemă autorităților locale. Apropierea lui Léon Farret de maghiari s-a datorat secretarului personal Kovács Brunn și preotului reformat din Timișoara Szabolcs Mihály⁵⁷.

Sub conducerea generalului Léon Farret comandantul Diviziei a 11-a de Infanterie Colonială s-a organizat începând cu 15 martie 1919 o zonă de ocupație franceză ce cuprinde județul Caraș-Severin și nord-estul județului Timiș. De la 22 martie 1919 trupele franceze aveau misiunea de a

⁵⁰Postulate sârbești, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 17, 14/27 februarie, p.3.

⁵¹Dr. Jakabffy Elemér, *op. cit.*, p. 78.

⁵²Grevă generală în Banat, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 16, 9 /22 februarie, p. 3.

⁵³Opreliștea imnurilor naționale în cafenele și crășme, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 18, 16 februarie/1 martie, p.3.

⁵⁴De la biroul militar. Plasa de Lugoj, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 21, 23 februarie/8 martie, p.3.

⁵⁵Cenzură franceză sau sârbească?, în „Banatul“, I, 1919, nr.5, 28 februarie, p.2.

⁵⁶Cenzura, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 22, 26 februarie/11 martie, p.3.; Cenzură în Banat, în „Banatul“, I, 1919, nr. 6, 7 martie, p.2.

⁵⁷Dr. Jakabffy Elemér, *op. cit.*, p. 84.

supraveghea ca linia demarcațională de pe Mureș să fie respectată de armatele maghiare și române și interzicerea trupelor vecine în zona tampon. Prin ordinul nr. 418/2 s-a organizat județul Lugojului în zona ocupată de francezi. Teritoriul aferent pe lângă scopul militar avea și unul politic. Sub aspect militar, se evita o ciocnire între sârbi, români și maghiari și respectarea liniei demarcaționale între români și maghiari. Obiectivele politice, urmăreau ca hotărârile Conferinței de Pace să se implementeze în zonă. Vicecomitele maghiar era singurul reprezentant al guvernului de la Budapesta în zonă și administrația pentru moment aparținea Ungariei. În județul Lugoj s-au organizat două orașe cu magistrat regulat: Lugojul și Caransebeșul și 15 districte primpretoriale: Bega, Bozovici, Buziaș, Făget, Caransebeș, Lipova, Lugoj, Mureș, Orșova, Reșița, Staierlac-Anina, Timiș, Recaș, Teregova și Aradul Nou. Districtele care cădeau total în zona franceză erau: Bega, Bozovici, Făget, Caransebeș, Lipova, Lugoj, Mureș, Timiș, Teregova și parțial districtele: Buziaș, Orșova, Reșița, Staierlac-Anina, Recaș și Aradul Nou. Autoritățile militare franceze supravegheau toate ramurile administrației. Pentru efectuarea controlului pe lângă fiecare primpretorie, respectiv căpitan de poliție se afla câte un ofițer francez. Întreg teritoriul se împărțea în patru cercuri: Lipova, Reșița, Orșova și Lugoj. Cercul Lugoj a fost condus de maiorul Papillon comandantul detașamentului de artilerie nr. 21. Sediul de la Lugoj includea districtele: Lugoj, Buziaș, Făget, Bega, Timiș, Caransebeș, Recaș și orașul Caransebeș. Cel care nu îndeplinea serviciul cu conștiinciozitate putea fi demis și înlocuit de generalul comandant. Fără învoirea generalului nici un ofițer nu putea fi demis și înlocuit de guvernul maghiar. Ordinea era supravegheată de poliție și jandarmerie subordonate generalului comandant. În caz de nevoie comandantul francez putea da ordine, unităților aflate în subordine. Toate hotărârile autorităților civile erau supuse aprobării comandantului francez. Populația era dezarmată și desființate gărzile naționale. Purtarea oricărei cocarde era interzisă. Numai jandarmeria și poliția purta cocarda maghiară. Oamenii nu aveau voie să arboreze niciun drapel în afara celui maghiar care putea fi pus pe clădirile publice după obiceiul existent înainte de război. Erau interzise manifestațiile, întrunirile și asocierile. Se introducea cenzura ziarelor. Crimele, delictele și agresiunile, răspândirea bolșevismului erau pedepsite prin Curtea marțială franceză. Circula aceeași monedă, coroana șampilată și neșampilată⁵⁸. Odată cu apariția ordinului francez, căpitanul de poliție a orașului Lugoj aduce la cunoștința publicului că întrunirile publice, reprezentările teatrale și petrecerile dansate se admit doar pe bază de permis cerut cu 48 ore înaintea evenimentului⁵⁹.

Ordinul comandamentului francez a nemulțumit profund pe fruntașii politici români mai ales că administrația maghiară se păstra în zona ocupată de trupele aliate.

În urma întâlnirii din 30 martie 1919 de la Lugoj între oficialii români și Victor Bonțescu ca delegat al Consiliului Dirigent s-a hotărât să se ceară intervenția generalului francez Berthelot ca trupele române să înainteze pe linia Lipova-Lugoj-Caransebeș-Orșova⁶⁰.

Situația economică a județului Caraș-Severin era precară, autoritățile administrative cerând în repetate rânduri fonduri guvernului maghiar pentru plata funcționarilor și alimente pentru aprovizionarea populației. În 23-24 aprilie 1919 Valeriu Braniște și Victor Bonțescu au venit din nou la Lugoj discutând cu oficialitățile județene și franceze măsurile care se impun pentru obținerea de fonduri necesare județului. Vicecomitele Aurel Issekutz a menționat că o delegație trimisă la Budapesta a obținut numai suma de 100.000 coroane dintr-un necesar de două milioane cerută de filiala din Lugoj a Băncii Austro-Ungare⁶¹.

La sfârșitul lunii aprilie, generalul Léon Farret a fost înlocuit cu generalul Charles de Tournadre⁶². Momentul era primit bucurie de români, existând condiții de reluare a tratativelor pentru introducerea administrației românești. Abia în urma discuțiilor din 12 mai între Iuliu Maniu și cu Franchet d'Espèray s-a hotărât ca în Arad să intre armata română, iar în județul Caraș-Severin să vină jandarmii români și să se instaureze administrația românească⁶³.

⁵⁸ *Zonă franceză în Banat*, în "Drapelul", XIX, 1919, nr. 32, 28 martie/5 aprilie, p.3.

⁵⁹ *Avis!*, în "Drapelul", XIX, 1919, nr. 34, 30 martie/12 aprilie, p.3.

⁶⁰ Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1918-1920)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1985, p. 151.

⁶¹ Dr. Jakabffy Elemér, *op. cit.*, p. 101.

⁶² *Știri mărunte*, în "Drapelul", XIX, 1919, nr. 42, 27 aprilie/10 mai, p.3.

⁶³ Gh. Iancu, *op. cit.*, p. 151.

În dimineața zilei de 23 mai, străzile orașului Lugoj erau împodobite cu sute de drapele românești. În localitate urmau să sosească, de la Deva, primii jandarmi români. Cu acest prilej, gazeta „Drapelul” consemna: „Bine ați venit în ținuturile noastre sentinele credincioase ca să puneți temelie trainică siguranței și ordinii și să deschideți calea glorioasei oștiri române ce vor veni să ia în moștenire cea mai mănoasă și cea mai binecuvântată parte a României mari: Banatul cel încercat! Îndepliniți-vă munca grea cu energia și priceperea cunoscută a soldatului român. Dați dovadă, că știți ce e suferința, vou cari ați suferit atâți arătați omenie față de toți și mai ales față de dușmanii voștri. Dumnezeu s'ajute. Bine ați venit!”

Un număr de 550 de jandarmi au sosit la orele 5 după masă în gara de la Lugoj, românii fiind primiți în piața orașului de o asistență numeroasă. În momentul arborării drapelului, pe casa orașului ochii multor lugojeni au lăcrimat⁶⁴. Armata a fost așezată în fosta cazarmă de honvezi. Tinerimea școlară – fetele de la școala normală de pe acoperișul reședinței episcopoești au salutat cu drapelul pe soldații din interiorul cazarmii cântând cântece naționale și au arborat drapelul național pe liceu⁶⁵. Tot atunci o altă delegație a lugojenilor a plecat spre Békéscsaba să salute familia regală aflată în Ungaria pentru inspectarea trupelor române⁶⁶. Din delegație făceau parte episcopul Valeriu Traian Frențiu, dr. George Dobrin, protopopul Lugojului dr. George Popovici, octogenarul Titus Hațeg și corul „Lyra” din Lugoj. Regele Ferdinand a primit a doua zi delegația bănătenilor compusă din dr. George Dobrin, episcopul Frențiu, canonicul Gheorghe Fireza și mai mulți protopopi. Au fost prezente și o delegație de femei în frunte cu D-na Erzilla Dr. Petrovici, D-na Dr. Pinteș, tărânci din Coștei îmbrăcate în frumoase costume populare. Doleanțele bănătenilor au fost expuse de dr. George Dobrin, iar protopopul Dr. George Popovici înmânează regelui un memoriu. La o oră după plecarea suveranilor din localitate, a plecat și delegația din Banat⁶⁷. Cu acest prilej generalul Constantin Prezan i-a înmânat lui George Dobrin telegrama generalului Franchet d'Espèrey prin care se încuviința numirea lui ca prefect (Foto 3.) și Ioan Băltescu ca subprefect.

La întorcerea în țară cele două numiri au fost reconfirmate de generalul francez Tournadre. Pentru a mulțumi sprijinul primit din partea trupelor aliate Reuniunea de cânt și muzică condusă de Ion Vidu a dat în 25 mai la orele opt seara un concert în cinstea comandantului francez Tournadre. Societatea lugojeană și un public numeros au fost prezenți. Satisfăcut, generalul a mulțumit pentru repertoriu din care nu alipsit cântecele „Lugojana”, „Negruța”, „Pui de lei”, „Români haidem”, „Marșul libertății”, și „Marseilleza” au avut mult succes. De asemenea, a mulțumit dirijorului Vidu, corului, tuturor „făcând din nou atâtea legături trainice dintre noi și Franța, a repetat strigătul de trăiască România Mare, și-a părăsit localul teatrului în uralele, cari nu mai conțineau de Trăiască Franța și Trăiască d-l general”⁶⁸.

La 28 mai George Dobrin s-a adresat printr-o Proclamație locuitorilor județului aducându-le la cunoștință preluarea puterii asupra județului Caraș-Severin⁶⁹. Odată cu instaurarea noii administrații lucrurile încep să intre pe un făgaș normal. În 30 mai s-a reluat după o stagnare de șase luni comunicația poștală cu Transilvania și spre direcția Arad-Bihor⁷⁰. La 1 iunie 1919 George Dobrin

⁶⁴Cinci sute cincizeci jandarmi români în Lugoj, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 48, 11/24 mai, p.3.

⁶⁵Jandarmii români în Lugoj, în „Banatul”, I, 1919, nr. 20, 25 mai, p. 1-2.

⁶⁶Bănățenii la Békéscsaba, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 48, 11/24 mai, p.3; Bănățenii întru întâmpinirea Suveranilor români, în „Banatul”, I, 1919, nr.19, 23 mai, p. 1.

⁶⁷Rip. v. Vinale, Bănățenii la Bichiș-Ciaba, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 49, 14/27 mai, p.2; Români bănățeni la Ciaba, în „Banatul”, I, 1919, nr. 21, 28 mai, p. 1-2.

⁶⁸G.O., Audiența Reuniunii de muzică în cinstea domnului general de Tournadre, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 49, 14/27 mai, p.3; C. P., Audiența corală în onoarea generalului francez de Tournadre, în „Banatul”, I, 1919, nr. 21, 28 mai, p. 2.

⁶⁹De la prefectul județului Caraș Severin, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 53, 7 iunie, p. 2; Rap., Inaugurarea administrației românești, în „Banatul”, I, 1919, nr. 22, 30 mai, p. 2. Primii funcționari români în județul Caraș Severin au fost: primnotar, dr. Cornel Lupea, secretar, dr. Virgil Bejan, subsecretar dr., Alexandru Vasile, medic șef județean, dr. Valeriu Olariu, președinte la scaunul orfanal dr. Nicolae Proștean, prim procuror județean dr. Cornel Jurca, primar Ioan Harambașa, director financiar Vasile Petrovici, prefect de poliție Cornel Gându, inspector silvic Augustin Câmpianu, șef serviciu poștal Nicolae Sedan, șef serviciu compturilor (?) de stat Constantin Grozăvescu, șeful perceptoratului L. Bradicean, Vasile Stupariu șef al gării Lugoj, la Recaș Petru Dregătoru, la Caransebeș S. Gașpar, la Orșova N. Cișmigeriu, la Zăgujeni I. Chipu, la Buziaș N. Țigriș. Cf. *Administrația română în județul Caraș-Severin*, în „Banatul”, I, 1919, nr. 25, 6 iunie, p. 2.

⁷⁰Comunicație poștală cu Ardealul, în „Banatul”, I, 1919, nr. 23, 1 iunie, p. 2.

însoțit de subprefectul Ioan Băltescu și secretarul Viorel Bejan au plecat la Caransebeș și Orșova pentru introducerea administrației românești⁷¹.

Bucuria românilor era numai pe jumătate deplină. La 23 mai Consiliul Miniștrilor de Externe din Paris primea raportul comisiei de experți pentru delimitarea frontierei între români și sârbi. Linia de frontieră a fost ca Vârșeuț și Biserica Albă să rămână la sârbi. Vestea dureroasă i-a luat prin surprindere pe mulți români. Au avut loc adunări de proteste la Craiova, Ploiești, Iași, Buzău, Silistra, Turnu Severin, Focșani, Buzău, Vaslui, Cluj și București⁷².

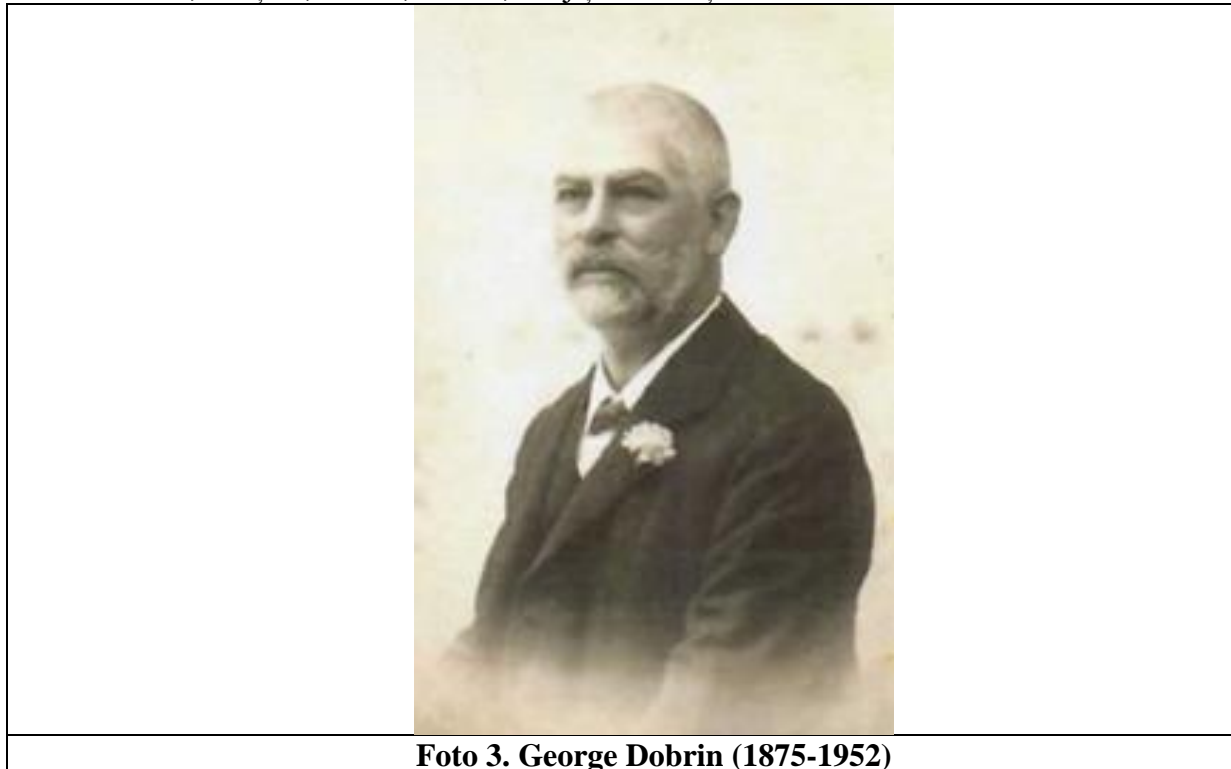

Foto 3. George Dobrin (1875-1952)

Protestul bănățenilor față de hotărârile luate la Paris au avut loc pe 10 iunie 1919 când 70.000 de oameni s-au adunat pe Câmpia Libertății, cerând într-un glas ca tot Banatul să fie al românilor⁷³. În unanimitate s-a adoptat următoarea moțiune: „Românii bănățeni, din județul Caraș-Severin, Timiș și Torontal, întruniți azi, la 10 iunie 1919, în număr de 70.000, pe Câmpul Liberății din Lugoj: „Denunță lumii civilizate opera de șantaj, săvârșită de armata sârbă prin ocuparea surprinzătoare a Banatului, cât și prin întreg sistemul de persecuțiune, la care a expus poporul nostru prin arestări, deportări, bătăi, biruri grele, rechiziții forțate, stoarcere de subscripții la împrumutul de stat sârb și altele pe de o parte pentru a pune conferința de pace în fața unui fapt împlinit, pe de altă parte pentru a opri prin teroare orice manifestare a voinții poporului nostru”⁷⁴.

La 27 iunie 1919 generalul Franchet d'Espèrey a sosit la Lugoj. Prefectul Dobrin l-a salutat în cuvinte călduroase și l-a rugat să susțină cauza românească⁷⁵. În iulie 1919 trupele franceze au părăsit Banatul și la 22 iulie a sosit armata română.

Sosirea armatei române a fost un alt moment de bucurie pentru lugojeni. „Mulțimea de steaguri arborate dau un aspect sărbătoresc străzilor. Ici colea câte o casă, câte un balcon împodobit cu frumoase covoare românești. Bubuitul „trascurilor” să îngână cu dangătul clopotelor de la cele două biserici. Lugojul e în așteptare. E în așteptarea învierii noastre. De dimineață orașul începe se

⁷¹Rip. v. Wincle, *Prefectul nostru în județ*, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 52, 5 iunie, p.2.

⁷²*Manifestații pentru Banat*, în *Drapelul*, XIX, 1919, nr. 53, 7 iunie, p. 3.

⁷³ V[ictor] B[ârlea], *Manifestații vijelioase pentru Banat*, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 54, 12 iunie, p. 2.

⁷⁴*Măreța adunare din Lugoj -70.000 de români bănățeni manifestând pentru Banat-*, în „Banatul”, I, 1919, nr. 27, 13 iunie, p. 1-2; *Adunarea națională din Lugoj – Continuarea raportului-*, în „Banatul”, I, 1919, nr. 28, 15 iunie, p. 1.

⁷⁵*Salutul D-nului prefect Dr. G. Dobrin adresat D-lui General Franchet d'Espèrey la sosirea lui în gara din Lugoj la 27 iunie*, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 60, 28 iunie, p.2; V[ictor] B[ârlea], *Generalul Franchet D'Esperey la Lugoj*, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 61, 1 iulie, p.1-2; *Generalul Franchet d'Esperey în Lugoj*, în „Banatul”, I, 1919, nr. 33, 29 iunie, p.1.

vueze de sgomotul metalic al vestitelor toci lugojenești. Toaca, care în părțile Lugojului nu se bate decât în preajma învierii își resfrânge glasul său argintiu printre zidurile orașului nostru, vestind o altă înviere așteptată de veacuri⁷⁶. Vechii funcționari erau obligați până la 1 iunie să ia o decizie în privința depunerii jurământului de fidelitate față de statul român. La 30 iunie 1919 românii au preluat palatul de justiție, plasele, instanțele judecătorești, toate instituțiile de învățământ. La liceul din Lugoj⁷⁷ și Caransebeș⁷⁸ director a fost numit prof. Victor Bârlea⁷⁹. Tot până la 30 iunie 1919 profesorii de la ambele licee românești erau nevoiți să depună în fața directorului Victor Bârlea jurământul de credință față de România⁸⁰.

Odată cu retragerea trupelor franceze din Banat și instaurarea administrației românești locuitorii din județul Caraș-Severin s-au implicat în primele alegeri pentru Parlamentul României. Organizate pe baza legislației electorale stabilite de Marele Sfat Național, partidele politice din Banat au trecut la alegerea candidaților pentru câștigarea votului bănățenilor. După înfăptuirea Marii Uniri, Partidul Național Român și-a schimbat prioritățile politice urmărind să reprezente interesele românilor din Transilvania și Banat în noul stat român. Modificări au suferit atât programul politic cât și structura organizatorică a partidului. Clubul central al P.N.R avea în fiecare județ câte un Club județean. Comitetul județean se forma din trei delegați ai fiecărei circumscripții electorale de pe teritoriul județului și din rândul lor se alege un președinte, un vicepreședinte, un secretar, un notar și un casier, formând biroul județean. Legătura cu comunele se face prin intermediul unui comitet cercual care controla birourile comunale și legătura între acestea și comitetele județene.

Un alt partid nou apărut pe scena politică bănățeană a fost Uniunea Națională. Partidul s-a format prin desprinderea din rândurile Partidului Național a mai multor intelectuali care s-au grupat în jurul publicației periodice *Banatul Românesc* publicat la Timișoara. Grupul era condus de dr. Avram Imbroane unul dintre personalitățile de marcă ale vieții politice, eclesiastice și culturale din Banat din preajma primului război mondial⁸¹. Reîntors în Banat pune bazele publicației periodice *Banatul* care apare mai întâi la Lugoj, iar după instaurarea administrației românești la Timișoara. Scopul era după o spune primul număr „de a romaniza complet acest mare centru, capitala naturală a Banatului; pe de altă parte ca prin acțiunea noastră în tote ramurile să scoatem în evidență caracterul distinct al populației și al acestei provincii frumoase și bogate, aducând în luptă forțe tinere băștinașe, cari înțeleg și îmbrățișează ideile vremilor noi”⁸².

După mai multe consfătuiri ținute la Timișoara și Lugoj intelectualii strânși în jurul ziarului au hotărât organizarea unei grupări politice independente „Uniunea națională”. Nedorind să devină partid politic datorită caracterului regional, apelul de constituire era semnat de Avram Imbroane candidat în circumscripțiile Lugoj și Gătaia, alături de Ion Vidu, candidat pentru circumscripția Balinț, Petru Nămoian, candidat la Răcășdia, Trifon Lația, candidat în circumscripția Sacul, Cornel Bojincă candidat pentru circumscripția Bocșa Montană și Constantin Murariu candidat pentru circumscripția Belinț⁸³. Programul său electoral cuprindea 12 puncte: intransigență în chestiunea

⁷⁶Primele trupe românești pe pământul Banatului, în „Banatul“, I, 1919, nr. 43, 23 iulie, p. 1-2; Ego & Milu, *Sosirea armatei române în Lugoj*, în „Banatul“, I, 1919, nr. 44, 25 iulie, p. 1-2.; *Intrarea armatei române în Lugoj*, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 70, 22 iulie, p. 2.

⁷⁷S. J. A. S. Timiș, Fond Personal *Victor Bârlea*, doc. 22/1919, f. 1.

⁷⁸*Ibidem*, doc. 21/1919, f. 1.

⁷⁹Dr. Jakabffy Elemér, *op. cit.*, p. 148.

⁸⁰S. J. A. S. Timiș, Fond Personal *Victor Bârlea*, doc. 23/1919, f. 1.

⁸¹Născut la 1880 în comuna Coștei, nu departe de Vârșet, Avram Imbroane se înscrie la liceul „Andrei Șaguna” din Brașov, unde îl are ca profesor pe Valeriu Braniște. La 1901 își ia bacalaureatul și cu ajutorul unei burse „Emanoil Gojdu” frecventează cursurile Universității din Budapesta unde studiază dreptul fără să termine facultatea. După încheierea stagiului militar, Avram Imbroane se înscrie la facultatea de teologie a Universității Franz Joseph din Cernăuți. Se decide să se întoarcă în Banat și după o scurtă perioadă petrecută la Caransebeș ca angajat al Consistorului, vine la Lugoj ocupând un post la ziarul „Drapelul” condus de Valeriu Braniște. În paralel, devine și diacon la biserica ortodoxă din Lugoj. Începe să se implice în viața politică și pentru a nu fi arestat se refugiază în România la 1914. Ajunge voluntar în armata română și participă la luptele din Moldova în 1916. De aici, pleacă în Rusia spre a recruta voluntari români pentru armată. După război se implică în viața politică și va milita pentru unirea tuturor provinciilor aflate sub dominație străină cu Regatul român, cf. Dr. Avram Imbroane, *Testament politic. Din publicistica unui liberal bănățean*, Editura Marineasa, Timișoara, 2003, p. 14-20.

⁸²Redacția, *Rostul nostru*, în „Banatul“, I, 1919, nr. 1, 24 ianuarie, p. 1.

⁸³*Constituirea grupării politice „Uniunea națională”*, în „Banatul“, I, 1919, nr. 78, 23 octombrie, p. 2.

Banatului; unirea fără condiții a tuturor provinciilor transilvănene; largi libertăți pentru naționalități; rezolvarea problemei agrare; organizarea și ocrotirea muncii; armonizarea intereselor de clasă care să asigure bunăstarea tuturor și excluderea oricărei exploatare; naționalizarea industriei și comerțului; unificarea celor două biserici într-o biserică națională română în frunte cu un patriarh român⁸⁴.

Odată cu startul campaniei electorale la întrunirea de la Sibiu a Marelui Sfat Național în zilele de 9 și 10 august 1919 s-a constituit în cadrul Partidului Național o comisie electorală centrală, alcătuită din zece membri, care are sarcina de a coordona întreaga activitate electorală a partidului. Atunci au fost aleși și reprezentanții însărcinați să coordoneze la nivel județean reorganizarea partidului și campania electorală. În județul Caraș-Severin a fost desemnat de comitetul central cu alegerea viitorilor candidați ai P.N.R. domnul Anton Mocioni. La adunarea din 25 august 1919 de la palatul prefecturii din Lugoj, membrii partidului convocați de la centru de Anton Mocioni și de la județ de dr. George Popovici, în calitate de președinte al clubului național județean au luat în discuție modalitatea desemnării persoanelor care să candideze pentru primul parlament al României Mari. Propunerea domnului dr. Ion Sârbu de a trimite câte doi delegați din fiecare circumscripție electorală care să înfăptuiască organizarea partidului în cadrul unor adunări populare pe comune a stârnit opoziție din partea dr. George Popovici adept al alegerii candidaților de proprii alegători fără niciun amestec de la centru. O parte dintre cei prezenți la consfătuire au părăsit adunarea. Provizoriu, până la alegerea definitivă a biroului județean au fost aleși în calitate de președinte Dr. George Popovici, doi vicepreședinți în persoana lui Andrei Ghidiu și dr. Aurel Vălean, doi secretari: dr. Ioan Jucu și dr. Ioan Stoian și casierul A. Lupu⁸⁵. Pus în situația de a nu fi îndeplinit mandatul primit de la centru o nouă convocare este făcută de Anton Mocioni pentru ziua de 4 septembrie 1919, invitând să fie prezenți în sala mare a palatului prefecturii din Lugoj și cei doi delegați numiți din fiecare cerc electoral⁸⁶. Pe lângă alegerea noii structuri de conducere a partidului național județean, conferința a luat în dezbateră modul de alegere a viitorilor candidați pentru constituantă și necesitatea reformării partidului. Dr. Gheorghe Popovici a fost reconfirmat în funcția de președinte, dr. Aurel Vălean și Andrei Ghidiu au fost aleși ca vicepreședinți, dr. Ioan Jucu și dr. Ioan Stoian ca secretari, iar A. Lupu ca secretar.

Prezent la lucrări dr. Valeriu Braniște a vorbit de necesitatea păstrării unității partidului și de alegerile fixate pentru zilele de 5, 6 și 7 octombrie: „Am ajuns zile mari, cele mai frumoase ale vieții noastre naționale. Acum după desăvârșirea operei, pentru care am luptat atât, urmează punerea bazelor noului stat pentru viitor. Nu e vorba de situații, cari să aducă câștig, ci de noi jertfe, la care suntem chemați. În vederea constituantei, care va avea chemarea de a desemna noile baze ale României-Mari, trebuie să facem alegeri noi”. Anunță că județul va trimite 17 reprezentanți la cameră și șapte la senat, comunicând celor prezenți că este asigurată libertatea la alegeri și se va ține cont de voința alegătorilor din fiecare circumscripție electorală. Explică că cei 24 de reprezentanți vor avea răspundere pentru noile generații și ce rol va avea partidul pe viitor. „Nu sunt realizate deciziunile de la Alba-Iulia până nu se întrunește constituanta. Noi, cei de dincoace de Carpați trebuie să ne prezentăm unitari în fața lumii românești; nouă nu ni e permis a imita pe frații din Țară, unde luptele de partid au luat deja proporții de așa natură încât oamenii de dincolo mai au o singură nădejde că, decă noi vom regenera viața politică de dincolo. Să ne arătăm deci vrednici de aceste nădejdi”⁸⁷. Printre aleși s-au aflat și câțiva candidați din Lugoj.

La 25 septembrie a fost dată publicității prima listă cu candidații Partidului Național propuși în cercurile electorale ale județului Caraș-Severin. Pentru Camera Deputaților erau înscriși: în cercul electoral Birchiș Antoniu Mocioni, proprietar în Bulci; la Făget avocatul dr. George Gârda; la Balint avocatul dr. Ioan Jucu; la Lugoj șeful resortului cultelor dr. Valeriu Braniște; la Sacu învățătorul Ion Vidu; la Caransebeș profesorul dr. Petru Barbu; la Armeniș dr. Cornel Cornean secretar consistorial; la Teregova avocatul dr. Aurel Vălean; la Bozovici preotul dr. Ion Sârbu; la Orșova Ion Gligorie; la Moldova Ionel Mocioni proprietar în Căpâlnaș; la Răcășdia inginerul dr. Traian Vuia; la Oravița avocatul dr. Ioan Nedelcu; la Carașova avocatul dr. Liviu Cigărean; la Jidovin dr. Caius Brediceanu;

⁸⁴Două partide politice noi, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 121, 29 octombrie, p.2-3.

⁸⁵STYX, Organizarea partidului național român județean, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 84, 25 august, p. 4.

⁸⁶Convocare, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 84, 25 august, p. 3.

⁸⁷STYX, Organizarea partidului național român județean, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 88, 6 septembrie, p.1-2.

la Reșița Eugen Muntean; la Bocșa dr. Tiberiu Brediceanu. Pentru cercurile electorale referitoare la Senat erau propuși: la Făget protopopul Sebastian Olariu; la Lugoj protopopul dr. George Popovici; la Bocșa generalul Nicolae Cena; la Oravița avocatul dr. Petru Cornean; la Răcășdia învățătorul pensionar Ioan Marcu; la Caransebeș protopopul Andei Ghidiu iar la Orșova dr. Traian Bădescu⁸⁸.

La începutul lunii octombrie electoratul român a aflat că alegerile au fost amânate „la 2, 3, 4 noiembrie pentru Camera Deputaților și 7 și 8 noiembrie pentru Senat”⁸⁹. Campania electorală nu a fost una lipsită de incidente. Mitingurile electorale, lupta dintre partide în câștigarea voturilor, apelul de prezență a electoratului la vot⁹⁰ și vizita la Lugoj a președintelui P.N.R. Iuliu Maniu a transformat localitatea într-un centru coordonator al vieții politice din regiunea bănățeană. O corespondență menționează că „Lugojul disciplinat, calm și resemnat dinaintea războiului și amorțit în cursul lui, nu-l mai recunoști astăzi. Evenimentele de la revoluție încoace, cu grelele încercări ale ocupațiilor aliate și totuși atât de străine, i-au schimbat complet fața, scoțându-l din letargia care îl apăsa. La Lugoj vine acum lumea nu numai să asculte faimosul cor al măestrului Vidu, ci vine – cum era și firesc – în adevăratul centru, care prin pulsațiunea vieții românești, - culturale și politice, - este și îndrumătorul provinciei sub orice raport”⁹¹.

Refuzul protopopului dr. George Popovici de a prezida ședința din 26 octombrie 1919 la care dr. Valeriu Braniște urma să-și țină cuvântarea program pe motiv că alegătorii Lugojului i-au oferit candidatura lui Avram Imbroane a dus la excluderea de pe liste și din partid. În consecință, pentru ținuta „direct dușmănoasă, incompatibilă cu disciplina de partid și aptă a promova în sânul partidului național din acest județ acțiunea de subminare inițiată și susținută în mod iresponsabil de niște oameni, cari nu vreau ori nu pot să-și dea seama de consecvențele dezastruoase ale faptelor lor” și ținând seama de timpul scurt rămas până la alegeri comitetul central a decis a „susține în circumscripția Lugoj pentru Senat candidatura oficială a d-lui Dr. Aurel Vălean, avocat în Lugoj, a cărui candidatură se recomandă cu toată căldura aderenților partidului național român din acest județ”⁹².

La adunarea de la Lugoj convocată de Partidul Național din localitate, șeful resortului de culte al Consiliului Dirigent dr. Valeriu Braniște a expus în fața alegătorilor și președintelui Anton Mocioni programul de candidat și propria poziție față de Conferința de Pace de la Paris unde se discuta împărțirea Banatului între români și sârbi. „În preajma alegerilor pentru Constituantă, care are menirea să desăvârșească opera Unirii, Partidul Național are să împlinească o grea misiune. Răspunderea grea față de înaintașii noștri, față de contemporanii căzuți în luptă și pieriți în temnițe, precum și față de generațiile viitoare, pretind de la acest partid, care a făcut decretarea unirii la Alba –Iulia și care a luat garanta în fața lumii întregi pentru executarea hotărârilor democratice ale acestei adunări, o muncă îndoită. Ne-am dezvoltat pe ruinele unui stat milenar, care s-a prăbușit, căci nu a știut să realizeze dreptatea de a investi toate națiunile și toate confesiunile cu aceleași drepturi, căci de o făcea aceasta nu se prăbușea. Trebuie deci să învățăm din pildele altora și să respectăm fiecareia ce este a lui, casă putem fi stăpâni pe pământul acesta. Stăm pe baza principiului, că întreg Banatul trebuie să fie al nostru și trebuie să dovedim Aliaților, că pe lângă drepturile etnografice și economice, suntem îndreptățiți și prin atitudinea noastră justă față de conlocuitorii de altă naționalitate din acest teritoriu să fim stăpâni pe întreg Banatul”⁹³.

Discursul dr. Aurel Vlad și dr. M. Ienciu de a păstra unitatea partidului nu a impresionat pe o parte din cei prezenți nemulțumiți de poziția adoptată de dr. Valeriu Braniște în cadrul Consiliului

⁸⁸Candidații partidului național român pentru județul Caraș Severin, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 97, 25 septembrie, p.2.

⁸⁹Decretul Regal pentru convocarea Corpului electoral, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 118, 24 octombrie, p.1.

⁹⁰Comitetul Executiv al PNR era format din dr. G. Adam, dr. Romul Boilă, dr. Victor Bontescu, dr. Valeriu Braniște, dr. Tiberiu Brediceanu, dr. Constantin Bucșan, dr. Vasile Chindriș, Vasile Goldiș, Octavian Goga, dr. Emil Hațiegan, dr. Vasile Lucaciu, dr. Teodor Mihali, Anton Mocioni, dr. Valer Moldovan, dr. Sever Miclea, dr. Aurel Nilvan, dr. Nestor Oprean, dr. Ștefan G. Pop, dr. M. Popovici, dr. Vasile Saftu, dr. Ioan Suci, Ștefan Rosvanu, dr. Al. Vaida, dr. Aurel Vlad, dr. Nicolae Zigre, cf. *Apelul Comitetului executiv al P.N.R. pentru prezentarea la vot*, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 118, 24 octombrie, p.1.

⁹¹Efendi, *Corespondență din Lugoj*, în „Banatul Românesc“, I, 1919, nr. 78, 23 octombrie, p. 2.

⁹²Comunicat oficial, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 121, 29 octombrie, p.1.

⁹³Adunarea de la Lugoj, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 121, 29 octombrie, p.1.

Dirigent. Inconsecvența în politică, faptul că „în trecut a suferit din cauza ungarilor, acum îi sprijină și este sprijinit de ei”⁹⁴ a făcut ca o parte din auditoriu să părăsească adunarea.

Pe lângă colaborarea cu ungurii după Adunarea de la Alba Iulia lui Braniște i se reproșa că a dat „autorizație să se înființeze la Timișoara un gimnaziu evreiesc cu limba de propunere maghiară; la Lugoj a dat autorizarea pentru o școală medie de fete cu limba de propunere germană. În schimb însă, până în prezent n-a făcut niciun demers pentru înființarea vreunei școli românești în tot Bănatul”⁹⁵. Alții considerau că excluderea protopopului George Popovici s-a făcut din motive personale. În iulie 1919 când partidele nu se amestecau în programul candidaților, Consiliul Dirigent căuta 50 de tineri pentru a-i trimite la Grenoble în Franța ca să învețe limba franceză. Printre ei s-a aflat și fiul protopopului George Popovici, care a cerut să fie primit în acel grup pentru a nu se cheltui cu alte formalități. Cererea nu a fost aprobată de Valeriu Braniște șeful resortului de culteal Consiliului Dirigent⁹⁶.

Sentința adusă protopopului de Lugoj a produs senzație în cercurile românești. Pentru alții, excluderea lui din partid nu a reprezentat o noutate, apropiatii considerând că se folosea de partidul național pentru a-și duce la bun sfârșit micile afaceri locale. „De la fire autocrat, conservativ până la adâncul sufletului său, dușman neîmpăcat cu tot ce nu era de o părere cu dânsul, era evident că într-un viitor apropiat trebuia să poticnească. În trecut lipsa de consecvență în cele politice, jocurile politice și duble, pe care le-a jucat în cadrele politicei bisericești îndeosebi, căci în cele politice lipsindu-i orizontul larg al omului crescut pentru politică, nu a putut s-a ducă mai departe decât sala comitatului, unde trona mai mult pe baza aparenței și acelei discipline de partid, pe care acum o nesocotește, decât a însușirilor sale, l-a pus deja în fața oamenilor noștri într-o lumină nu tocmai favorabilă”. Cu toate că mulți i-au ascuns greșelile „cu ajutorul poziției sale și a nimbului creat în jurul persoanei sale tocmai de acei contra cărora a pornit cu atâta încăpățănare acum, conexiunilor familiare precum și însușirii cu adevărat măestre de a hipnotiza toate elementele de duzină – ia succes a creia în județul Caraș-Severin o situație din cale afară de proastă, grație căreia am ajuns azi de mirarea românilor de pretutindenea. În calitate de prezident al partidului național susținea candidaturi contrare și alimenta lupta unor tineri naivi, cărora le infiltra ideea greutății lor politice pentru ai putea exploata cu atât mai bine în favorul propriu-în viitor”⁹⁷.

Alegerea la Lugoj a dr. Aurel Vălean, vicepreședinte și vechi activist de 23 ani a partidului național a reprezentat soluția de compromis în găsirea unui candidat „al cărui nume înseamnă cinste și onoare, caracter integru, luptător neînfricat, care în toate vremile și între toate împrejurările a câștigat stima și dragostea tuturor, nu prin poziția oficială sau prin legături de orice fel, cu numai prin vrednicia-i proprie!”⁹⁸.

Tot atunci s-a dat publicității de Partidul Național lista revizuită a candidaților. La Făget, George Gârda a rămas candidat oficial, Andrei Ghidiu a luat locul lui dr. Petru Barbu la Caransebeș, la Sacul dr. Petru Barbu l-a înlocuit pe Ion Vidu, la Oravița dr. Liviu Cigărean l-a înlocuit pe dr. Ioan Nedelcu avocat în Oravita, la Crașova dr. Ioan Nedelcu l-a înlocuit pe dr. Liviu Cigărean. La Senat dr. George Popovici a fost înlocuit cu dr. Aurel Vălean, la Bocșa Ioan Marcu l-a înlocuit pe generalul Nicolae Cena, la Răcășdia dr. Aurel Novac l-a înlocuit pe Ioan Marcu, iar la Caransebeș generalul Nicolae Cena l-a înlocuit pe Andrei Ghidiu⁹⁹.

Incidentul de la Lugoj a creat îngrijorări conducerii centrale, Iuliu Maniu în calitate de președinte al partidului, preferând în dimineața zilei de 31 octombrie 1919 să vină la Lugoj pentru rezolvarea problemei. Pe lângă întâlnirea de la prefectură cu toate notabilitățile orașului, Iuliu Maniu s-a deplasat la hotelul Concordia, unde a avut loc întrunirea cu fruntașii locali ai partidului. Cu acest prilej au luat cuvântul dr. Aurel Vălean în calitate de vicepreședinte al partidului și dr. Valeriu

⁹⁴Coresp, *Corespondență din Lugoj*, în „Banatul Românesc”, I, 1919, nr. 80, 29 octombrie, p. 2.

⁹⁵Ruffus, D. *Braniște văzut de Bănățeni*, în „Timisana” (Lugoj), I, 1919, nr. 4, 1 octombrie, p. 1; Coto, *Rezultatele politicii școlare a d-lui V. Braniște*, în „Banatul Românesc”, I, 1919, nr. 88, 16 noiembrie, p. 1.

⁹⁶Munir, *Vremuri noi cu moravuri vechi*, în „Banatul Românesc”, I, 1919, nr. 86, 12 noiembrie, p. 1.

⁹⁷Unul din cei bătrâni, *O sentință*, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 122, 30 octombrie, p.1; „*Partidul Național*” din Lugoj. *Venerabilul protopop al Lugojului Dr. Popovici exclus din Partidul Național*, în „Banatul Românesc”, I, 1919, nr. 82, 2 noiembrie, p. 1.

⁹⁸Dr. Aurel Vălean, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 122, 30 octombrie, p. 2.

⁹⁹„Drapelul”, XIX, 1919, nr. 121, 29 octombrie, p.1.

Braniște șeful Resortului Cultelor și Instrucțiunii Publice din cadrul Consiliului Dirigent. În cuvântul său, Iuliu Maniu a subliniat rolul lui Coriolan Brediceanu și Alexandru Mocioni în cadrul mișcării naționale românești. A amintit de dorința arzătoare a partidului de a obține pentru români întregul Banat și recomandă „alegătorilor pe dl. dr. Valeriu Braniște, relevând în frumoase cuvinte meritele nepieritoare ale acestui ilustru bărbat, încetățenit cu desăvârșire pe acest pământ bănățean”¹⁰⁰.

Cea mai disputată luptă electorală din circumscripțiile județului Caraș-Severin a avut loc la Lugoj, unde s-au confruntat dr. Valeriu Braniște șeful Resortului Cultelor și Instrucțiunii Publice din partea Partidului Național și Avram Imbroane din partea Uniunii Naționale pentru Cameră. Avram Imbroane în loc să se concentreze pe programul Uniunii Naționale prin intermediul ziarului timișorean al cărui director era începe o serie de atacuri înjosoare la adresa dr. Valeriu Braniște.

Campania agresivă dusă de reprezentanții Uniunii Naționale a dus la înfrângerea candidaților Partidului Național. La Lugoj a câștigat Avram Imbroane cu o majoritate covârșitoare în fața contracandidatului său¹⁰¹. La fel s-a întâmplat și la Gătaia unde candidatul Partidului Național, a obținut nici 300 de voturi din 2000¹⁰². Sub semnătura anonimului, un locuitor din Lugoj, bun cunoscător al vieții politice bănățene, într-un articol de fond din ziarul „Drapelul” explică ce a determinat victoria dr. Avram Imbroane. „Rezultatul de duminică este numai rezultatul unei colosale munci subterane, prin care s-a subminat cea mai marcantă persoană a vieții noastre publice din urmă. Să știe cine a inițiat această muncă, cum, și pentru ce. Absența din Lugoj a d-lui Braniște s-a folosit pentru al face imposibil. Aceasta a fost lozinca. Odată cu planul facut s-a și pus în lucrare. S-au lansat cele mai proaste știri. I s-a pus în cârcă lipsa de sare, de petrol, de lemne. Dânsul e de vină, că oamenii n-au cultură și unii n-au omenie. Tot ce a fost rău de la izbucnirea războiului de la dânsul a purces”¹⁰³.

Rezultatul alegerilor, campania candidaților în județul Caraș-Severin, eșecul suferit de Valeriu Braniște și votul populației este analizat într-un articol serial de Mihail Gașpar redactorul ziarului „Drapelul”¹⁰⁴. Conform autorului, Avram Imbroane ca om politic și șef al grupării Uniunea Națională atât la adunări populare cât și în periodicul „Banatul Românesc” a avut o atitudine intransigentă în chestiunea integrității Banatului pentru realizarea unei uniri necondiționate cu România. Primit cu alai ca unionist în toată campania electorală a reușit să atragă de partea lui pe toți dizidenții Partidului Național și pe toți aceia care au fost nemulțumiți de excluderea din partid a protopopului dr. George Popovici. „Un curent...format aici la Lugoj împotriva persoanei dlui Dr. V. Braniște, a văzut în dl. Dr. Imbroane exponentul cel mai potrivit intereselor sale de răzbunare și acest curent a ridicat sub scutul său pe dl. Imbroane. Dnul Imbroane s-a lăsat înălțat de acest curent-care nu este nici partid nici grupare-și din acest moment au apărut două tabere: Imbroane și Braniște”¹⁰⁵. Situat pe o poziție critică față de Partidul Național, Imbroane îl considera un partid regional ardelenesc și prelungirea activității Consiliului Dirigent întârzia unirea cu România. De altfel, el amendează, fără să ezite pe toată perioada campaniei electorale derapajele Partidului Național, punând în aplicare enunțul rostit în 4 noiembrie cu prilejul prezentării electoratului, candidatura la senat a protopopului George Popovici: „eu nu sunt contra partidului național. Sunt numai cu doi pași înaintea lui și-l chem după mine”.

Alegerile pentru Senat din 12 noiembrie au fost câștigate de protopopul dr. George Popovici cu o majoritate de 152 voturi față de candidatul Partidului Național dr. Aurel Vălean¹⁰⁶. Eșecul dr. Vălean este explicat de ziarul „Drapelul”: „nu s-a putut prezenta alegătorilor din Hărmădia, Tapia, Măguri, Criciova, Lugojel, Jena, Sălbăgel, Peștere, Tincova, Maciova, Prisaca, Mâtnicul Mare,

¹⁰⁰D-l Dr. Iuliu Maniu la Lugoj, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 123, 31 octombrie, p. 1.; Sărbătoarea Banatului -Dl. Dr. Iuliu Maniu în Lugoj, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 124, 1 noiembrie, p. 1-2; Cuvântarea d-lui Maniu, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 125, 2 noiembrie, p. 2.

¹⁰¹„Banatul Românesc”, *Banatul s-a pronunțat. „Uniunea Națională” a obținut un adevărat triumf. Dr. Avram Imbroane obține două locuri la Gătaia și Lugoj unde trânteste pe Dr. Braniște, șef de resort cu o majoritate de 600 de voturi*, în „Banatul Românesc”, I, 1919, nr. 83, 5 noiembrie, p. 1.

¹⁰²Gh. Drăgușanu, *Candidații oficiali și popularitatea d-lui Imbroane*, în „Banatul Românesc”, I, 1919, nr. 83, 5 noiembrie, p. 1.

¹⁰³Un lugojan, *Pierderea Lugojudului*, în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 127, 5 noiembrie, p. 1.

¹⁰⁴Mihail Gașpar, *Pe calea adevărului* (I), în „Drapelul”, XIX, 1919, nr. 129, 7 noiembrie, p. 1; nr. 130, 8 noiembrie, p. 1; nr. 131, 9 noiembrie, p. 1; nr. 133, 13 noiembrie, p. 1.

¹⁰⁵*Ibidem*, nr. 130, 8 noiembrie, p. 1.

¹⁰⁶*Alegerea pentru senat la Lugoj*, în „Banatul Românesc”, I, 1919, nr. 86, 12 noiembrie, p. 1.

Ohaba Mâtnic, Rujinos, Sărăzani, Pogănești, Drinova, Fărășești, Botești, Coșteiul Mare, Coșteiul Mic, Sâlha, Hodoș, Jabăr și Satu Mic. Dar chiar și acolo unde a aputut merge candidatul, n-a fost timpul, să se facă organizarea alegătorilor după recerință. [...] În comuna Sacul preotul a împrăștiat alegătorii adunați pentru ascultarea candidatului nostru. Ca să ne închipuim, cu ce mijloace proaste s-a lucrat de partea cealaltă, e destul să amintim, că la alegerea de deputat un preot pe melodia: „pic“, „pic“, „pic“ cânta ceva poezii murdare în fața alegătorilor și striga votanților: grijii, țidula vânătă e a jidanului. Alt preot umbla noaptea printre poporeni și-i amenința cu blăstăm! Sunt numeroși martori pentru atari fărădelegi¹⁰⁷.

Comentând rezultatul alegerilor electorale oficiosul Partidului Național consideră că partidul și-a îndeplinit obiectivele și disciplina de partid a fost pretutindeni observată. „Judeșul Caraș Severin a trimis în Cameră numai partizani ai programului național –cu excepția Lugojului- care și de dat aceasta a dezertat“¹⁰⁸. Pentru a sărbători reușita senatorului dr. George Popovici și deputatului dr. Avram Imbroane în parlament la inițiativa măestrilor, economiilor și Reuniunii de cântări conduse de Ion Vidu în sala Concordia s-a dat un banchet cu 480 de tacâmuri. Au fost invitați primarul orașului Lugoj Ioan Harambașa, Ion Vidu, dr. Petrovici, împreună cu alți fruntași români din urbea de pe Timiș¹⁰⁹.

În vederea punerii în aplicare a principiului politic cu care a câștigat mandatul de senator, dr. George Popovici împreună cu alți parlamentari bănățeni nemulțumiți de activitatea Consiliului Dirigent au hotărât să formeze un grup aparte și să lupte în forul legislativ pentru integritatea Banatului¹¹⁰. Pe fondul știrilor venite de la Conferința de Pace că Banatul va fi împărțit între România și Serbia, o altă consfătuire a bănățenilor a avut loc în 2 decembrie 1919 la Ateneu, ședința fiind prezidată de episcopul Caransbeșului Miron Cristea, episcopul Aradului Ignatie Pap și protopopul George Popovici, unde s-a hotărât viitoarea atitudine a parlamentarilor bănățeni. Părerile împărțite au avut un punct comun: bănățenii nu vor semna o pace care va lăsa dincolo de linia demarcațională fixată de aliați un număr de 142.000 de români, aflați în 30 de sate și trei orașe: Vârșețul, Biserica Albă și Becicherecul¹¹¹.

La 29 decembrie 1919 noul parlament a votat legile prin care se ratifica unirea Basarabiei, Bucovinei și Transilvaniei cu România, pe baza voinței liber exprimate de locuitorii români din provinciile respective. Pentru Banat și orașul Lugoj a început o perioadă de consolidare a Marii Uniri, de reșezare și integrare a provincie potrivit legilor aplicate în România.

¹⁰⁷ *Alegerea de senator în Lugoj. – De la raportorul nostru special*, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 132, 12 noiembrie, p. 2.

¹⁰⁸ *Rezultatul alegerilor*, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 128, 6 noiembrie, p. 1.

¹⁰⁹ *Lugojul își sărbătorește „aleșii“*, în „Banatul Românesc“, I, 1919, nr. 89, 19 noiembrie, p. 1.

¹¹⁰ Cele cinci puncte discutate s-au referit la: 1. Se declară de grup aparte bănățenesc ce nu vrea să se înregimenteze în grupul ardelenesc, nici în vreunul din partidele din țară. 2. Se țin în rezervă mai ales de partidele istorice din țară. 3. Mențin principiul integrității Banatului. 4. Scoaterea Banatului de sub tutele Ardealului. 5. Atitudinea în parlament se va hotărâ după ce se va lua contact cu partidele organizate cu care se va putea colabora, dar nu se vor contopi., cf. *Consfătuirea bănățenilor*, în Banatul Românesc, 1919, I, Nr. 92, 26 Noiembrie, p. 1; *Lugoj, 25 noiembrie 1919*, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 143, 26 noiembrie, p. 3.

¹¹¹ *Parlamentarii bănățeni și semnarea păcii. Consfătuirea de la Ateneu*, în „Drapelul“, XIX, 1919, nr. 147, 30 noiembrie, p. 3.

Problema Banatului la Conferința de Pace de la Paris

Prof. dr. Ciurușchin Miodrag

Conferința de Pace de la Paris, din 1919-1920, spre deosebire de toate celelalte conferințe și congrese de pace de până atunci, trebuia să pună bazele unui nou cadru în care urmau să se dezvolte statele și popoarele din întreaga lume în perioada următoare. Obiectivul principal al Conferinței de Pace era să rezolve problemele în litigiu și să organizeze lumea pe principii noi, echitabile ca să se evite motivele pentru declanșarea de noi războaie locale sau generale. Delegația românească la Conferința de Pace de la Paris era condusă de către premierul român Ion I. C. Brătianu. El și-a ales colaboratorii cei mai apropiați și devotați, precum Nicolae Mișu, Victor Antonescu, George Diamandy, generalul Constantin Coandă și alții.¹ Alături de ei au fost invitați și reprezentanții românilor din provinciile de curând unite cu Regatul România: Alexandru Vaida Voevod pentru Transilvania, Constantin Crișan pentru Banat, Iancu Flondor pentru Bucovina și Ivan Pelivan pentru Basarabia.² În locul lui Take Ionescu, ca prim adjunct al șefului delegației române, a fost numit Nicolae Mișu, ministrul României la Londra.³ Delegația română și-a stabilit sediul la Legația României de la Paris, de pe bulevardul Champs Elysées nr. 77.⁴⁴

La Conferința de Pace care și-a început lucrările preliminare la 30 decembrie/12 ianuarie 1919, Marile Puteri aliate au adoptat decizii care vor afecta micile state aliate, inclusiv România și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor. La 2/15 ianuarie 1919 s-a decis ca Marile Puteri aliate să aibă câte cinci delegați plenipotențieri, iar micile state aliate câte unul, doi sau trei delegați plenipotențieri. Regatul Sârbilor Croaților și Slovenilor a obținut dreptul la trei delegați plenipotențieri, probabil pentru că și Muntenegru, la propunerea președintelui Woodrow Wilson, trebuia să primească dreptul la un delegat plenipotențiar, iar România a primit doar dreptul la doi delegați plenipotențieri.⁵ Delegația Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor a decis ca cei trei delegați plenipotențieri să fie Nikola P.Pašić, șeful delegației jugoslave, dr. Ante Trumbć, ministrul de externe în guvernul jugoslav și dr. Milenko Vesnić, ministru la Paris.⁶ Cu scopul de a crea o bază durabilă pentru noile relații internaționale, Conferința de Pace a înscris printre preocupările sale majore menținerea și consolidarea unității statelor aliate.⁷

La 4/17 ianuarie 1919 la propunerea lui Arthur Earle of Balfour s-au format 58 de comisii pentru examinarea diferitelor chestiuni ce trebuiau urgent rezolvate și cuprinse în tratatele de pace. S-a hotărât ca și micile puteri să fie reprezentate în unele comisii, pentru că și delegații lor, după cum spunea David Lloyd George, se cuvenea să fie puși la lucru.⁸ Însă nici delegația română nici delegația jugoslavă nu aveau reprezentanți în Comisia Teritorială Centrală, care se ocupa de chestiunile teritoriale, ori unicul diferend între cele două țări era chestiunea Banatului, care astfel urma să fie rezolvată de către membrii altor delegații. Delegația română la Conferința de Pace a pregătit din timp Memoriul privind revendicările teritoriale ale României pe care urma să-l prezinte Conferinței, memoriu bazat pe prevederile Convenției politice între Regatul România și Antanta, semnat la 4/17

¹ David Spector Sherman, *România și Conferința de Pace de la Paris. Diplomația lui Ion I.C. Brătianu*, Institutul European, Iași, 1995, p.73-74

² *Ibidem*.

³ C. Botoran, I.Calafeteanu, E.Campus, V.Moisiuc, *România și Conferința de pace de la Paris (1918-1920). Triumful principiului naționalităților*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1983, p.315

⁴ *Ibidem*.

⁵ Богдан Кризман, *Питање граница Војводине на Паришкој мировној конференцији 1919 год.* У „Зборник за друштвене науке” 24/1959, Матица српска Нови Сад, стр.38 (Krizman Bogdan, *Problema frontierelor Voivodineila Conferința de Pace de la Paris din anul 1919*, în „Culegere pentru științe sociale”, nr.24/1959, Ed. Matica Srpska, Novi Sad, p.38)

⁶ *Ibidem*, стр.34, (p.34)

⁷ Victor Atanasiu, Anastasie Iordache, Mircea Iosa, Ion M.Oprea, Paul Oprea, *România în primul război mondial*, Ed. Militară, București, 1987, p.425

⁸ Tardieu, André, *La Paix*, Paris, 1921, p.91

august 1916.⁹ România a prezentat, în fața Conferinței de Pace, revendicările sale teritoriale: Basarabia, Bucovina, Maramureș, Crișana, Transilvania și Banat. Pentru toate aceste provincii și ținuturi guvernul român solicita frontiera care să le asigure libertatea existenței administrativ-politice, economice și a dezvoltării în consens cu conștiința lor națională. Nu putea admite ca sutele de mii de soldați pe care i-a pierdut țara, ca urmare a participării la război, alături de Puterile Aliate, pagubele pe care le-au pricinuit Puterile Centrale României să aibă ca rezultat renunțarea, fie și simbolică, la drepturile ce-i fuseseră recunoscute în 1916 de către Marii Aliți.

Guvernul român consideră că modul în care și-a formulat revendicările este el însuși o dovadă și o garanție suficientă a voinței sale de a sacrifica, în scopul stabilirii unei păci durabile în lume, chiar și aspirații dintre cele mai profunde și mai legitime. Dacă ar fi revendicat toate teritoriile pe care locuiau românii, România ar deveni un stat artificial și lipsit de unitate, a cărui dezvoltare economică ar fi întâmpinat dificultăți, poate insurmontabile și a cărui înfățișare geografică ar fi fost sursă de conflicte fără număr și fără sfârșit cu statele vecine cu care ea dorea să trăiască într-o atmosferă de încredere reciprocă, de respectare a drepturilor și a bunelor relații de vecinătate. S-a atras atenția că principiul naționalităților nu putea fi aplicat riguros pentru că ar bulversa centrul și de sud-estul Europei, unde era foarte greu să se traseze linii de demarcație între teritoriile ocupate de diverse etnii. România nu solicita teritorii locuite masiv de românii de dincolo de Dunăre, Nistru și Tisa. Dacă s-ar respecta principiul naționalităților, atunci România ar fi putut revendica teritorii cuprinse între Nistru și Nipru, între valea Timocului și valea Moravei, malul bulgăresc al Dunării, câmpia Tisei, o parte din Macedonia, teritorii pe care locuiau sute de mii de români.

România solicita tuturor statelor vecine să arate aceeași moderație și să facă aceleași sacrificii în interesul păcii, al dezvoltării libere a popoarelor și al progresului economic al Europei. Concret, granițele cerute de guvernul român cuprind, în afară de Regatul României și de Basarabia, Transilvania propriu-zisă cu o parte din comitatele din Ungaria (în total 85 000 km²); Banatul (28 000 km²); Bucovina (10 000 km²). Pentru fiecare din aceste regiuni, guvernul român prezintă motivații complexe, economice, geografice, strategice, etnografice, cuprinse în anexa documentului. România revendica Banatul, un teritoriu pe care trăiau de secole 600 000 de români, alături de germani, sârbi și maghiari.

Guvernul român considera că nu se putea face o deosebire între zona în care populația românească deținea majoritatea absolută, cea în care avea o majoritate relativă și cea în care era o minoritate importantă, ca să se traseze o linie de frontieră de la Dunăre la Mureș. După opinia cercurilor politice românești, aceasta ar fi o greșeală primejdioasă pentru că Banatul este o regiune geografică și o provincie istorică ce formează un tot indivizibil. Se demonstra că Banatul era înconjurat din trei părți de ape curgătoare mari care formează o frontieră naturală și-l separă de ținuturile din jur. Zona de munte și de câmpie erau complementare, locuitorii lor făcând schimb de produse. Rețeaua de comunicații pe apă și pe uscat nu putea fi avantajos organizată în Banat decât pe ansamblul provinciei și trasarea unei frontiere artificiale ar secționa căile de comunicații și ar anula eforturile depuse timp de două sute de ani pentru dezvoltarea lor. Împărțirea Banatului ar duce la anularea avantajelor pe care le oferă marile cursuri de apă pentru dezvoltarea comerțului.

Dacă, în ciuda argumentelor istorice și economice, se dorea, totuși, împărțirea Banatului printr-o frontieră etnografică, în memoriul românesc se aprecia că aceasta era imposibil de realizat, din cauza amestecului de diferite etnii. Împărțirea Banatului ar crea iredentisme pentru că de o parte și alta a frontierei ar rămâne zeci de mii de români în Serbia și sârbi în România. Era respinsă și ideea cedării sud-vestului Banatului, revendicat de Serbia pentru protecția Belgradului, deoarece se considera că armamentul modern, mai ales artileria grea, anula avantajele construirii de fortificații în fața unor localități importante. Guvernul român considera că Dunărea era o frontieră naturală care garanta pacea între cele două state, în schimb o frontieră arbitrar trasată ar provoca, inevitabil, conflicte imposibil de soluționat pe cale pașnică. Acordându-se Serbiei dreptul de a depăși frontiera dunăreană pentru a i se garanta acestui stat o așa-zisă limită etnografică, sperând să-și obțină prin această concesie un temel pentru stabilirea păcii între popoare, nu se va ajunge, în fapt, decât la

⁹ Arhivele Diplomatice ale Ministerului Afacerilor Externe, București, *fond Conferință de Pace, La Roumanie devant la Congres de la Paix la question du Banat de Temeshwar*, dosar 57, f.62-78

dezorganizarea economică, la stoparea dezvoltării unei întregi regiuni și la conturarea de noi conflicte.¹⁰

Consiliul celor zece a permis statelor mici să-și expună revendicările teritoriale scris și apoi în fața membrilor Consiliului. La cererea șefului delegației române Ion I. C. Brătianu, Consiliul celor zece a fost de acord să-i invite pe delegații plenipotențari români și sârbi ca să-și prezinte revendicările împreună, la 31 ianuarie/13 februarie 1919, la orele 15.¹¹ Delegații plenipotențari români, Ion I.C.Brătianu și Nicolae Mișu, au fost primiți în Sala Orologiului, de la sediul Ministerului de Externe al Franței, unde își ținea de obicei ședințele Consiliul celor zece. Alături de Georges Clemenceau erau prezenți Stephen Pichon, Philippe Berthelot, David Lloyd George, Artur James Balfour, Allen Leeper, Harold Nicholson, Vittorio Orlando, Giorgio Sydney Sonnino, Luigi Aldrovandi Marescotti, Chinda, Makino, Woodrow Wilson, Robert Lansing, David Hunter Miller, Arthur Frazier, Clive Day și Charles Seymour.¹² Ion I.C. Brătianu a prezentat un document masiv, intitulat *La Roumanie devant la congres de la paix. La question du Banat de Temeshvar* pe care l-a citit.¹³ Acest document prevedea, printre altele: dreptul la întregul Banat, după cum se garantase prin Alianța din 1916 de către „cei trei Mari Aliați ai noștri”.¹⁴ Delegația jugoslavă a întârziat pentru că invitația de a se prezenta în fața Consiliului celor zece ca să-și prezinte revendicările a fost trimisă abia la ora 11 la Legația Serbiei la Paris¹⁵, iar Milenko Vesnić a predat-o imediat lui Nikola Pašić care a convocat delegația jugoslavă la ora 12. S-a discutat despre revendicările jugoslave cu privire la Banat. După ce delegații și-au prezentat punctele de vedere privind chestiunea Banatului, s-a hotărât de comun acord să fie revendicate frontierele expuse în proiectele de delimitare a frontierelor noului stat unitar jugoslav elaborate în cursul războiului, cu respectarea principiului naționalității și a dreptului la autodeterminare a popoarelor.¹⁶

Delegația sârbă a fost invitată în sală după ce I.I.C.Brătianu și-a încheiat discursul. Georges Clemenceau a dat cuvântul delegatului sârb Milenko Vesnić care a declarat că delegația sârbă nu recunoaște tratatul secret al României cu Antanta pentru că Serbia nu l-a semnat și, spre deosebire de România, a subliniat că: „Noi ne sprijinim pe principiul naționalității și dreptății”.¹⁷ A prezentat argumente istorice în favoarea revendicărilor sârbe în Banat și a recomandat ca Marile Puteri să țină cont de aspirațiile legitime ale poporului sârb. Ante Trumbić, care a rostit un discurs în care arăta, în numele guvernului Regatului Sârbilor Croaților și Slovenilor, că [...] „Noi nu cerem Banatul întreg pentru statul nostru. Revendicările noastre nu se referă la toate cele trei comitate, ci doar la Torontal, Timiș și o mică parte a Caraș-Severinului, la sud, lângă Dunăre. Acest teritoriu în litigiu se mărginește la nord pe râul Mureș, la vest cu Tisa, la sud cu Dunărea, iar la est cu o linie de la Dunăre la sud până la Mureș, la nord și la est de Vârșeț și Timișoara. [...] Elementului sârbesc trebuie adăugați încă câteva mii de alți slavi. Sârbii sunt elementul cel mai puternic în comitatul Torontal, în sud-vestul comitatului Timiș și în acea mică parte a comitatului Caraș-Severin lângă Dunăre”.¹⁸ A propus să se țină cont și de voința populației locale care să fie consultată prin plebiscit în care stat dorește să trăiască. G.Clemenceau l-a întrerupt pe A. Trumbić și i-a dat cuvântul lui Brătianu pentru a-și exprima părerea despre propunerea sârbă. Ion I.C.Brătianu i-a răspuns: „Pentru noi această problemă nu există, ea a fost definitivată prin tratat”.¹⁹ G.Clemenceau a insistat ca Brătianu să răspundă dacă acceptă sau nu propunerea lui Trumbić. Ion I.C.Brătianu a răspuns că se va gândi pentru că în acel moment nu avea un răspuns. Ante Trumbić a continuat: „Poporul nostru și românii niciodată nu au avut lupte între ei și întotdeauna au trăit în prietenie. Nici azi nu există alte diferențe care ar putea să amenințe

¹⁰ Biblioteca Academiei Române, *fond Alexandru Lapedatu, vol.2, Conferința de Pace*, f.1-18

¹¹ Sherman David Spector, *op.cit.*, p. 101

¹² *Ibidem*, p.102-103

¹³ *Ibidem*, p.104

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Zapisnici sa sednica delegata Kralievine Srba Hrvata i Slovenaca na Konferenciji mira u Parizu 1919-1920*, priredili Bogdan Krizman, Boguslav Hrabak, Beograd, 1960, str.37, (*Procesele-verbale ale ședințelor delegației Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor la Conferința de pace de la Paris*, sub redacția Bogdan Krizman, Boguslav Hrabak, Belgrad, 1960, p.37)

¹⁶ *Ibidem*, str.39, (p.39)

¹⁷ Богдан Кризман, *op. cit.*, стр.45, (Bogdan Krizman, p.45)

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, стр.46, (p.46)

viitoarele relații de prietenie între cele două popoare, în afară de diferendul din Banat. Trebuie ca și acest unic diferend să se elimine pe baza dreptului și respectarea drepturilor reciproce. Propunerea domnului Brătianu care revendică pentru România Banatul întreg nu poate să rezolve diferendul mulțumitor”.²⁰ N. Pašić a arătat harta oficială a guvernului austriac din anul 1853 privind teritoriul Voivodinei. Într-adevăr, pe harta din 1853 majoritatea localităților din regiunea revendicată de jugoslavi trăia populația sârbă, alături de alte naționalități. Ion I.C.Brătianu a respins această propunere pentru că revendica Banatul întreg și se baza pe convenția semnată de către reprezentanții Marilor Puteri care garanta României frontiera la Tisa. În consecință, el a propus să se retragă trupele sârbești și ca Banatul să fie ocupat de trupele aliate până la încheierea păcii. Milenko Vesnić și-a exprimat regretul că „domnul Brătianu a ridicat această problemă. Trupele sârbești au intrat în Banat ca să elibereze frații. Ele se află aici în țara lor și nu se pot retrage. Trupele sârbești se află sub comanda Armatei Balcanice”.²¹ Când și-a încheiat Milenko Vesnić scurta pledoarie, delegații plenipotențieri români și jugoslavi s-au retras.

La 18 ianuarie/1 februarie 1919 delegații plenipotențieri români însoțiți de experții români Alexandru Lapedatu și Constantin Brătianu s-au prezentat la ora 15 în cabinetul lui Stephen Pichon, ca să expună în fața Consiliului celor zece revendicările teritoriale ale României. Șeful delegației române a citit memoriul privind revendicările teritoriale ale României și în timpul discuțiilor a cerut aprobarea ca România să ocupe imediat teritoriile revendicate cu excepția Banatului și Dobrogei pe care a propus să le ocupe trupele aliate. David Lloyd George și-a exprimat părerea că despre Banat nu se poate discuta în absența delegației sârbe.²² Consiliul celor zece a decis după retragerea lui Brătianu la 18 ianuarie/1 februarie 1919 să formeze o Comisie pentru studierea problemelor teritoriale legate de România, să înceapă deliberările în legătură cu cererile lui Ion I.C.Brătianu și după aceea să întocmească un raport care va fi examinat și va servi ca bază pentru delimitarea frontierelor noi ale României.

Comisia pentru problemele românești avea ca președinte pe André Tardieu, președintele comisiei teritoriale a Conferinței de la Paris. Comisia pentru studierea problemelor teritoriale legate de România, a fost însărcinată să se pronunțe asupra obiectivității revendicărilor teritoriale ale României și avea obligația să examineze argumentele istorice, etnografice, geografice, economice, strategice și de comunicație care stau la baza revendicării teritoriilor eliberate de sub jugul austro-ungar, a Dobrogei de sud și a Basarabiei. Consiliul celor zece a numit 8 experți la 21 ianuarie/3 februarie 1919 pentru a lucra în Comisia pentru studierea problemelor teritoriale legate de România. Franța i-a numit în această comisie ca experți pe André Tardieu și Jules Laroche, Marea Britanie a numit pe sir Eyre Crowe și Allen W.A. Leeper, Statele Unite ale Americii i-au numit pe Clive Day și Charles Seymour, iar Italia i-a numit pe Giacomo De Martino și pe contele Vannuteli Rey. Această comisie a fost însărcinată și cu studierea problemelor teritoriale ale Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor. Actele oficiale cuprinzând revendicările României și ale Serbiei au fost înaintate la prima lor ședință, la 26 ianuarie/8 februarie 1919.²³

Guvernele Franței, Marii Britanii și ai S.U.A. au creat comisii de experți care au studiat realitățile etnice, economice, de comunicație și istorice din centrul și sud-estul Europei, având în vedere și perspectiva dispariției de pe harta politică a Imperiului austro-ungar, pe care și diplomația germană îl considera „om bolnav” și „muribund”, deși, până târziu, la începutul anului 1918, nu se hotărâseră să lichideze bătrânul imperiu și să satisfacă dreptul popoarelor asuprite la autodeterminare națională. Aceste comisii de experți au elaborat studii și planuri pentru rezolvarea problemelor teritoriale din centrul și sud-estul Europei, având în vedere că în această parte a Europei trăiau multe popoare mici care aveau fiecare propriile revendicări naționale, opuse revendicărilor naționale ale vecinilor. Experții francezi, britanici și americani au studiat și problema împărțirii Banatului între România și Serbia, ambele state fiind aliate cu Antanta contra Puterilor Centrale. Banatul a fost atribuit României de către Antanta prin Convenția secretă semnată la 4/17 august 1916, dar și Serbia trebuia să fie răsplătită pentru efortul și sacrificiile făcute pentru cauza comună, pentru contribuții la

²⁰ *Ibidem.*

²¹ *Ibidem*, стр.47, (p.47)

²² David Specter Sherman, *op.cit.*, p.113

²³ Кризман Богдан, *op.cit.*, стр.48, (Krizman Bogdan, p.48)

înfrângerea Puterilor Centrale. De aceea revendicările României și ale Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor asupra Banatului reprezentau o problemă foarte dificil de rezolvat. Americanii și britanicii erau pentru împărțirea Banatului între România și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor. Francezii erau de acord cu ei cu condiția să fie recunoscută unirea Basarabiei cu România, ca o recompensă pentru împărțirea Banatului, iar italienii doreau ca Banatul întreg să fie atribuit României. Confrunțați cu opoziția celorlalți membri ai comisiei pentru studierea problemelor teritoriale legate de România, delegații italieni au fost și ei de acord cu împărțirea Banatului, dar cu condiția să se recunoască unirea Basarabiei cu România.²⁴

La ședința Consiliului Suprem, la 5/18 februarie 1919, delegația jugoslavă și-a prezentat pe larg revendicările teritoriale. Milenko Vesnić a fost principalul purtător de cuvânt al delegației iugoslave. El a prezentat istoria luptei pentru unitate națională jugoslavă cu scopul de a demonstra necesitatea ca toți jugoslavii să fie cuprinși între frontierele Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor. A atras atenția că unirea jugoslavilor era în concordanță cu obiectivele Marilor Aliați în marele război dar și cu interesele lor de după încheierea războiului. A reamintit că războiul a fost câștigat în numele a trei principii: național, al dreptului popoarelor la autodeterminare și a drepturilor națiunilor mici, adică trasarea frontierelor statelor mici conform cu realitățile etnice pe teren că fiecare popor are dreptul să aleagă în care și ce fel de stat dorește să trăiască și că micile națiuni au în esență drepturi egale cu cele mari. Milenko Vesnić s-a opus cu hotărâre tratatelor secrete și a negat legitimitatea respectării tratatelor de la Londra și București. Despre Banat a vorbit pe scurt și a cerut ca patria sa să obțină Câmpia Banatului având în vedere argumentele etnice, geografice și economice, dar a exprimat și acordul de a se permite populației locale să decidă liber ce cetățenie dorește.²⁵

În a doua jumătate a lunii februarie 1919 comisia de experți a elaborat proiectul viitoarelor frontiere ale României și Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor, cu excepția frontierei cu Italia și a decis să-și folosească înputernicirea de a putea primi în audiență reprezentanții popoarelor despre a căror interese urma să adopte decizii. La Paris, alături de delegația oficială a României, se aflau personalități marcante, în frunte cu Take Ionescu, Octavian Goga, părintele Vasile Lucaciu care aveau o influență deosebită în mediile diplomatice și în opinia publică franceză, dar aveau opinie diferită cu privire la problema Banatului. A.Vaida-Voevod și C.Brediceanu s-au întâlnit, la 7/20 februarie 1919 cu T.Ionescu la Paris și timp de două ore au discutat despre necesitatea armonizării celor două opinii asupra Banatului pentru că altfel se oferă argumente celor care susțin teza jugoslavă privind necesitatea împărțirii acestei regiuni. T.Ionescu le-a explicat că tratatul dintre România și antanta a fost invalidat prin Pacea de la București și a reclama Banatul întreg este o încercare zadarnică pentru că „prin sfortările ce le-am face am risca numai să pierdem ce, de altcun, am putea salva”.²⁶ O.Goga „fără a se indentifica cu t.Ionescu, recitează *urbi et orbi* aceleași păreri”, scrie Al.Vaida-Voevod lui I.Maniu.²⁷ După opinia lui Al.Vaida-Voevod, cei care urmau să decidă soarta Banatului nici nu știau unde se află regiunea disputată de români și sârbi. Lloyd George l-a întrebat pe I.I.C.Brătianu, la 18/31 ianuarie 1919, „*que est que ce le Banat?*”.²⁸ Vineri, 21 februarie 1919, I.I.C.Brătianu, Alexandru Vaida-Voevod și generalul Constantin Coandă l-au vizitat pe Jean Marie Stephen Pichon și au reiterat punctul de vedere românesc cu privire la Banat, apoi au cerut ca armata sârbă să evacueze Banatul.²⁹ Sâmbătă, 9/22 februarie 1919, în fața Comisiei pentru studierea problemelor teritoriale legate de România, au fost invitați delegații plenipotențieri români pentru consultări, pentru că membrii comisiei teritoriale nu se puteau pune de acord cu linia de demarcație între România și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor. Alături de I.I.C.Brătianu au participat N.Mișu, A.Vaida-Voevod, C.Diamandi, C.Brătianu, I.Pillat, A.Lapedatu și C. Brediceanu.³⁰ O problemă deosebită o reprezenta amestecul de populație română, sârbă, germană, maghiară din centrul Banatului respectiv din comitatul Timiș. Ion I.C.Brătianu nu a negat statistica populației dar a atras atenția Comisiei

²⁴ David Spector Sherman, *op.cit.*, p.150

²⁵ Богдан Кризман, *op.cit.*, стр.50-54, (Bogdan Krizman, p.50-54)

²⁶ Arhivele Naționale ale României, București, *fond Alexandru Vaida-Voevod*, dosar 32/1919, f.1

²⁷ *Ibidem*, f.2

²⁸ *Ibidem*, f.3

²⁹ *Ibidem*, f.7

³⁰ *Ibidem*, f.8

teritoriale asupra faptului că în caz că sârbii vor ocupa partea de Banat ce li oferă, se va amplifica iredentismul latent al românilor care trăiau pe Valea Timocului din Serbia de nord-est. André Tardieu l-a întrebat pe șeful delegației române de ce este atât de ostil împotriva unei frontiere artificiale cu Serbia în timp ce solicită o frontieră artificială cu Ungaria, un stat inamic. Brătianu a replicat că națiunea română este integral înconjurată de slavi, cu excepția frontierei ungare. Existența unei frontiere naturale puternice cu statele slave, Dunărea, Nistrul și Tisa este o necesitate strategică pentru România.

Pretențiile Serbiei de a avea un cap de pod pentru protecția Belgradului era după părerea lui Ion I.C.Brătianu, o acțiune ofensivă și nu una defensivă. El a spus că România va acorda drepturi minorității sârbești care dorea să rămână în Banat și dacă i se va cere va semna un tratat în acest sens, dacă principiul acestor garanții va fi adoptat de tratatele generale de pace cu alte popoare. A comparat diferendul româno-jugoslav asupra Banatului cu „un dinte ce trebuie extras”, după care Serbia va avea relații de prietenie cu România, de care avea nevoie și care mai mult i-a fost de mare ajutor. Brătianu a refuzat categoric organizarea unui plebiscit în Banat așa cum a propus dr. Ante Trumbić, la 18/31 ianuarie 1919.³¹

La invitația Comisiei pentru studierea problemelor teritoriale legate de România, delegația iugoslavă urma să se prezinte la sediul Ministerului de Externe al Franței la 12/25 februarie, ora 15. Înainte de a se prezenta în fața membrilor Comisiei teritoriale în dimineața zilei de 12/25 februarie 1919, delegații jugoslavi s-au consultat ce atitudine să adopte și au decis să susțină revendicările cuprinse în *Memoriul asupra revendicărilor teritoriale ale Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor*.³² Memoriul cuprinde revendicările în concordanță cu principiile proclamate în cursul primului război mondial de către Marii Aliați, care constituiau temelia pentru stabilirea unei păci drepte și durabile. Se prezintă evoluția relațiilor internaționale la începutul secolului al XX-lea, care au dus la izbucnirea crizelor europene. Au fost prezentate tendințele expansioniste ale Germaniei și Austro-Ungariei spre Balcani și Orientul Apropiat, în opoziție cu interesele Triplei Înțelegeri și a Serbiei. S-a reamintit că președintele S.U.A. și primul-ministru britanic au declarat, la începutul anului 1918, că țările lor au intrat în război pentru a garanta tuturor popoarelor pacea bazată pe dreptul fiecărui popor de a-și decide soarta. Între popoarele care au făcut mari sacrificii pentru înfrângerea militarismului prusac se aflau sârbii și voluntarii jugoslavi care au contribuit decisiv, în toamna anului 1918, la capitularea Bulgariei, Turciei și a Austro-Ungariei.

Sârbii, croații și slovenii erau hotărâți să trăiască într-un singur stat. Deoarece cele șase state vecine aveau pretenții asupra spațiului etnic jugoslav, în memoriul delegației jugoslave s-a pus accent pe respectarea principiului naționalității, pe baza căruia s-a cerut ca între hotarele noului stat să fie cuprinși cât mai mulți slavi de sud. În ceea ce privește delimitarea frontierei în Banat, autorii memoriului au susținut că Banatul nu era unitar geografic, economic și etnic, ba, dimpotrivă, că era compus din două părți separate, geografic și etnic, cu viață economică și căi de comunicații diferite. Cele două părți se constituiau din Banatul de câmpie și cel de munte. Banatul de vest (de câmpie) se caracteriza prin faptul că toate râurile locului curg spre sud-vest și fac din Belgrad un centru al navigației și comerțului. Se aduc și argumente istorice ca să demonstreze caracterul sârbesc al Banatului, începând din perioada feudalismului timpuriu până în epoca modernă, ca de exemplu faptul că între secolele al XVI-lea și al XVIII-lea Banatul a fost denumit *Rascia*, adică „țara sârbilor”. S-a atras atenția că din Banat s-a ridicat o pleiadă de intelectuali sârbi a căror activitate pe tărâm social, politic, cultural a contribuit la renașterea culturii sârbe. Un alt argument se referea la existența a trei dieceze ortodoxe sârbe în Banat, cu 17 mănăstiri ctitorite de nobili sârbi. Argumentul forte era crearea Voivodinei sârbești, în 1849, care a cuprins întregul Banat, până la 1860. În document se menționa că în comitatele Torontal și Timiș sârbii, împreună cu ceilalți 41 600 de slavi, cuprinși la rubrica „diverși” în recensământul populației din Ungaria, în 1910 erau în total 311 255 slavi, față de 255 967 români.

³¹ David Spector Sherman, *op.cit.*, p.150

³² *Zapisnici sa sednica delegata Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca na Konferenciji mira u Parizu 1919-1920*, priredili Bogdan Krizman, Boguslav Hrabak, Beograd, 1960, str.59, (*Procese-verbale ale ședințelor delegației Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor la Conferința de pace de la Paris*, sub redacția Bogdan Krizman, Boguslav Hrabak, Belgrad, 1960, p.59)

Se recunoaște că în Banatul de câmpie, pe care îl revendica Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, trăiau 1 042 058 persoane, dintre care 316 286 slavi, 309 889 germani, 212 396 români și 194 876 maghiari, dar se argumenta că acest amestec de populații se datora încercărilor administrației austriece și maghiare de a slăbi caracterul sârbesc al Banatului de vest. Pe baza acestor argumente, se considera că dreptul de posesie asupra Banatului revenea, exclusiv, Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor. La acest memoriu s-a anexat o hartă a Banatului pe care a fost trasată linia de demarcație între Serbia și România, propusă de guvernul sârb.³³ La 12/25 februarie 1919 Comisia pentru problemele teritoriale românești a primit pe delegații plenipotențiarilor sârbi și a ascultat argumentele lor privind delimitarea frontierei jugoslavo-române în Banat. Delegații sârbi au respins argumentele lui Ion I.C.Brătianu. Profesorul Jovan Cvijić, cunoscut etnograf sârb, a spus că hărțile prezentate de Brătianu sunt contrafăcute pentru a ascunde adevăratul caracter etnic al Banatului. Totodată el a negat caracterul românesc al Krainei Timocului, susținând că sârbii din acea vale se refugiaseră în Muntenia în secolul al XIV-lea, adoptaseră și păstraseră limba română și s-au întors în nord-estul Serbiei, când aceasta a fost eliberată de sub stăpânirea turcească. N. Pašić a remarcat că ei ar prefera să moară decât să se unească cu România. Fuziunea lor cu națiunea sârbă e un fapt realizat, sublinia Pašić, el însuși născut în orașul Zaječar, în inima Văii Timocului.³⁴ Milenko Vesnić a repetat acuzația făcută în fața Consiliului Suprem la 18/31 ianuarie 1919 și anume că Serbia nu ar trebui tratată ca România, un stat care își trădase loialitatea și semnase o pace separată.

România și nu Serbia putuse să aleagă momentul propice pentru intervenție, după ce se târguise pentru teritorii ce se cuveneau de drept Serbiei. Milenko Vesnić a repetat cererea înaintată Consiliului celor zece, la 5/18 februarie 1919, pentru organizarea unui plebiscit în Banat, care să hotărască linia de demarcație între România și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor.³⁵ Generalul Petar Pešić, șeful misiunii militare sârbe la Conferința de pace, a adus argumente în favoarea unui cap de pod pentru protejarea Belgradului.³⁶ În prima jumătate a lunii martie 1919 delegația jugoslavă a fost foarte activă, membrii ei având întâlniri și convorbiri dese cu experții americani, francezi și englezi, dar nu și cu cei italieni, de la care nu se puteau aștepta la ajutor din cauza diferendului jugoslavo-italian în Dalmația. Profesorul Jovan Cvijić era apreciat de experții Marilor Aliați pentru vastele sale cunoștințe despre geografia și etnografia Europei centrale și de sud-est. El avea o deosebită influență asupra membrilor Comisiei teritoriale care-i cereau sprijinul pentru rezolvarea unor probleme legate de delimitarea frontierelor noilor state central-europene. N.Pašić avea relații strânse cu André Tardieu, președintele Comisiei Teritoriale Centrale, de la care afla, confidențial, despre lucrările acestei comisii. Generalul Petar Pešić avea strânse relații cu șefii misiunilor militare aliante. Profesorii Stanoje Stanojević și Jovan Radonić aveau legături cu experții Johnson și Leeper, iar Ante Trumbić și Iosip Smodlaka au întreținut legături cu experții britanici. Având în vedere relațiile membrilor delegației jugoslave, în cercurile diplomatice putem susține că ei aveau prieteni influenți, cu excepția experților italieni Giacomo De Martino și contele Vannutelly-Rey, care făceau mari greutatea delegației jugoslave și, în schimb, acordau un sprijin substanțial delegației române. În cadrul Comisiei pentru studierea problemelor teritoriale legate de România s-a discutat mult, fiecare problemă era temeinic studiată, dar pentru că interesele Marilor puteri erau diferite, adoptarea deciziilor era dificilă. Deciziile Comisiei teritoriale nu erau nici *de jure*, nici *de facto*, decisive, dar aceasta nu înseamnă că soluția propusă pentru rezolvarea problemelor teritoriale nu era importantă, ba, dimpotrivă, pe baza acesteia Consiliul Miniștrilor de Externe și apoi Consiliul celor Patru Mari adoptau decizia finală. Experții italieni, care doreau ca sârbii să renunțe la portul Fiume în favoarea Italiei, au propus să se cedeze Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor partea de vest a Banatului, incluzând însă întregul comitat Torontal, apropape întregul comitat Timiș și sud-vestul comitatului Caraș-Severin. Experții francezi și britanici au făcut propuneri mai realiste, în sensul împărțirii Banatului pe un traseu apropiat de granița de astăzi. În final, s-a luat în considerare propunerea franceză care trasa linia de demarcație între România și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor pe

³³ *Ibidem*, str.60, (p.60)

³⁴ David Spector Sherman, *op.cit.*, p.150

³⁵ *Ibidem*, p.151

³⁶ *Ibidem*.

un traseu apropiat de granița actuală.³⁷ Zvonurile care circulau în cercurile diplomatice și în presă încurajau, deopotrivă, speranțele delegațiilor, română și sârbă. Fiecare credea că disputa pentru Banat se va tranșa în favoarea sa. Stojan Protić, primul-ministru jugoslav a declarat corespondentului ziarului *Times*, la 23 februarie/8 martie 1919: „Frontierele noastre spre Banat vor fi fixate după principiile stabilite de președintele Wilson; noi ne aflăm în fața cererilor României, care are și ea în buzunar, ca și Italia, un tratat secret, deci, deși, după informații sigure, Aliații nu le ia în seamă. Pretențiile românești asupra Banatului situat la vest de zona de munte sunt cu totul nejustificate căci superioritatea numerică a sârbilor în apusul Banatului a rezistat tuturor eforturilor făcute de germani și unguri în secolele al XVIII-lea și al XIX-lea pentru a respinge pe sârbi peste Dunăre. Unele din amintirile noastre istorice dintre cele mai nobile se leagă de Banat”.³⁸

Lucrările Conferinței de Pace de la Paris sunt ținute în cel mai mare secret, își informa cititorii ziarul *Universul*, la 25 februarie/10 martie și aprecia că, aproape nimic, nu se comunică presei pentru informarea opiniei publice. Cititorii români erau asigurați că „domul Brătianu continua să susțină drepturile noastre integrale asupra Banatului. În cercurile apropiate de șeful Partidului Liberal se spune că domnia sa nu se va întoarce în țară fără întreg Banatul”.³⁹ După trei săptămâni de cercetări și dezbateri, la 5/18 martie 1919, experții au trasat o linie de demarcație care nu mulțumea niciuna din cele două părți. României i s-a respins pretenția la întregul Banat și i s-au acordat doar două treimi din Banat, adică comitatele Caraș-Severin și Timiș. Două linii principale de cale ferată au fost separate și 83 000 români au rămas să trăiască în Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor. În schimb aproximativ 65 000 de slavi, în majoritate sârbi au rămas să trăiască pe teritoriul iugoslav.⁴⁰ Marele Stat Major francez și-a rezervat dreptul de delimitare a frontierei la fața locului.⁴¹ Delegația jugoslavă era mulțumită de ceea ce a obținut, dar considera că nu e oportun să o spună public, în speranța că va mai obține unele rectificări de frontieră. Devenise clar că Timișoara e pierdută și că doar plebiscitul ar putea da câștig de cauză părții jugoslave, dacă alături de sârbi și croați ar vota pentru unirea cu Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor și populația neromânească din Câmpia Banatului. Sosise momentul ca delegația jugoslavă susținută de guvernul jugoslav să solicite, la Conferința de Pace, organizarea plebiscitului pentru Timișoara și comitatul Timiș. În acest sens, Stojan Protić îi telegrafia lui N.Pašić, la 13/26 martie 1919.⁴² La 2 aprilie 1919 a fost predată nota delegației jugoslave în care se cerea plebiscit prin care locuitorii orașului Timișoara să se pronunțe în ce stat doresc să trăiască. Plebiscitul era o armă cu două tăișuri pentru că, organizat în toate cele trei comitate din Banat, putea duce la pierderea teritoriului propus de Comisia teritorială pentru a fi atribuit Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor. Când a propus organizarea plebiscitului la 25 februarie 1919 Milenko Vesnić se gândea probabil numai la plebiscit în orașul Timișoara unde populația de naționalitate maghiară, germană și evreiască era majoritară și se spera că va vota pentru alipirea Timișoarei la Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor.⁴³

Experții Marilor Puteri au reușit, după două luni de activitate intensă, să întocmească documentul final la 6 aprilie 1919.⁴⁴ Documentul privind frontiera României a fost denumit *Raportul 1*, iar proiectul privind frontiera jugoslavă cu excepția frontierei jugoslavo-italiene a fost denumit *Raportul 2*, fiecare cu o anexă în care erau cuprinse precizările privind linia frontierei, textele corespunzătoare articolelor viitorului acord de pace, tabele statistice privind situația etnică pe teren și hărțile pe care sunt reprezentate liniile de frontieră propuse de Comisia teritorială. În ambele rapoarte era cuprins textul privind stabilirea frontierei în Banat. Pentru apărarea drepturilor României asupra Banatului întreg s-a implicat și regina Maria, care a făcut o călătorie la Paris și Londra, la

³⁷ Ioan Munteanu, *Situația Banatului la sfârșitul Primului război mondial*, în „Apulum”, Alba Iulia, vol. XXXIV, 1997, p.572

³⁸ Arhivele Naționale ale României, București, *fond Direcția Generală a Poliției*, dosar 8/1919, f.76

³⁹ *versul*, București, an.XXXVII, 1919, nr.126, 25 februarie/10 martie, p.1

⁴⁰ Sherman David Spector, *op.cit.*, p.152

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² Andrej Mitrović, *Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom I Rumunijom 1919-1920*, Forum Novi Sad, 1975, str 116 (Andrej Mitrović, *Delimitarea frontierei Jugoslaviei cu Ungaria și România în anii 1919-1920*, Ed. Forum, Novi Sad, 1975, p.116)

⁴³ *Ibidem*, str.117, (p.117)

⁴⁴ *Ibidem*, str.116, (p.116)

începutul lunii aprilie 1919. Într-un interviu, acordat revistei *Lectures pour tous*, regina Maria arată că poporul român a depus mari sacrificii materiale și umane pentru realizarea idealului național și victoria contra inamicului comun, Puterile Centrale. Regina Maria sublinia că aspirațiile naționale ale românilor sunt cunoscute și că era convinsă că ele vor fi satisfăcute la Conferința de Pace, „dar este în joc o chestiune care ne stă la inimă, este vorba de Banat”.⁴⁵ Regina Maria a înțeles că marile Puteri vor hotărî la Paris soarta Banatului.

Comisia teritorială nu a acceptat nici linia de demarcație jugoslavă, nici revendicarea Banatului întreg de către România. Nu a acceptat nici declarația comună a reprezentanților României și Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor că diferendul privind Banatul este o problemă româno-jugoslavă pe care cele două țări o pot rezolva singure.⁴⁶ Experții membrii ai Comisiei teritoriale în expunerea de motive au subliniat că au luat în considerare argumentul că Banatul este o regiune indivizibilă și că au constatat că nu există nici o linie care să constituie o frontieră naturală pentru împărțirea acestei regiuni și în consecință orice demarcație a frontierei este artificială și amenință cu perturbarea întregii vieți economice în Banat. Totuși ei au constatat că în sud-vestul Banatului trăiește o numeroasă populație jugoslavă care este strâns legată pe multiple planuri de Belgrad. Totodată au constatat că teritoriul din nord-vestul Banatului la confluența râului Mureș cu Tisa este etnic și economic maghiar și este legat de orașul Szeged.⁴⁷ Având în vedere aceste constatări, Comisia teritorială a propus împărțirea Banatului între România, Ungaria și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor. Ungariei îi revenea colțul de nord-vest al Banatului, locuit predominant de maghiari, iar restul Banatului să fie împărțit între România și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor pe baza echilibrului numărului jugoslavilor și românilor ce rămân de o parte și alta a frontierei, adică s-a adoptat soluția după care 75 000 de români să rămână pe teritoriul jugoslav și 65 000 de sârbi, croați și alți slavi să rămână pe teritoriul românesc.⁴⁸

România primea comitatul Caraș-Severin, aproape întregul comitat Timiș, cu orașul Timișoara, dar fără orașele Vârșeț și Biserica Albă și nord-estul comitatului Torontal. Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor primea cea mai mare parte a comitatului Torontal, cu excepția colțului de nord-vest atribuit Ungariei și a părții de nord-est, atribuită României, în schimb, primea sud-vestul comitatului Timiș, cu orașele Vârșac și Biserica Albă.⁴⁹ Comisia teritorială s-a orientat în adoptarea deciziei de a împărți Banatul după principiul naționalităților, dar cu respectarea și a criteriilor economice și de comunicație. Se poate constata că au fost acceptate revendicările teritoriale ale Serbiei, aproximativ linia de demarcație propusă în 1915 de istoricul Grgur Iakšici în broșura *Le Banat*.⁵⁰ N. Pašić era mulțumit, deși nu încântat, cu ceea ce a obținut Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor în Banat, susține istoricul sârb Andrej Mitrović.

La 6 aprilie 1919 Comisia pentru studierea problemelor teritoriale legate de România și-a încheiat lucrările și a înmănat rapoartele Comisiei Teritoriale Centrale, care era condusă tot de către André Tardieu. După ce a studiat Rapoartele 1 și 2, Comisia Teritorială Centrală le-a aprobat și le-a trimis Consiliului Miniștrilor de Externe care le-a examinat, la 8 mai 1919. Frontiera româno-ungară a fost aprobată fără rezerve, iar pentru celelalte frontiere românești s-a decis amânarea discutării lor, până la o dată ulterioară.⁵¹ La 12 mai 1919 Consiliul celor Patru a hotărât ca toate frontierele României să fie aprobate până la 2 iulie 1919, ziua în care delegația austriacă urma să sosească la Paris pentru a primi tratatul de pace.⁵² La ședința Consiliului miniștrilor de Externe la 23 mai 1919 s-a discutat și despre Banat. La propunerea lui Stephen Pichon ca recomandările Comisiei Teritoriale Centrale să fie acceptate, Consiliul Miniștrilor de Externe a fost de acord în unanimitate să accepte această propunere.⁵³

⁴⁵ *Universul*, București, an.XXVII, 1919, nr.144, 28 martie/10 aprilie 1919, p.1

⁴⁶ Andrej Mitrović, *op. cit.*, str.117, (Andrej Mitrović, p.117)

⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ *Ibidem*, str.118, (p.118)

⁵¹ David Spector Sherman, *op.cit.*, p.169

⁵² *Ibidem*, p.170

⁵³ XXX, *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference*, IV, NET: <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS>, p.749-751

S-a discutat despre hotarul din Bucovina și s-a decis că România avea să piardă 18 % din Bucovina, în favoarea Poloniei. Apoi miniștrii de externe ai Marilor Puteri au discutat despre chestiunea Banatului. Robert Lansing a propus ca România să cedeze Bulgariei Cadrilaterul, iar Bulgaria să cedeze Serbiei o parte din Macedonia de est și Serbia să cedeze României vestul Banatului. Această soluție nu a fost acceptată de către Stephen Pichon pentru că delegația franceză s-a opus mereu acestei soluții care putea stabili precedentul ca un stat aliat să cedeze un teritoriu unui stat inamic învins pentru a obține un teritoriu în altă parte. Intransigența lui Lansing întârziea decizia finală cu privire la toate frontierele României.⁵⁴ În schimb, intransigența lui Ion I.C.Brătianu manifestată la Conferința de pace, în calitate de reprezentant al delegațiilor statelor mici, nemulțumite de modul cum sunt tratate de către Consiliul Suprem, i-a iritat pe „cei patru mari”. La 9 iunie 1919 Woodrow Wilson și David Lloyd George au propus să elimine România de la Conferința de Pace, dar Clemenceau și Orlando l-au convins pe Wilson să-i permită lui Brătianu să-și explice punctul de vedere, înainte de adoptarea unei asemenea decizii.⁵⁵

La 10 iunie 1919 Brătianu a apărut în fața Consiliului celor Patru și a explicat motivele pentru care armata română se afla în Câmpia Tisei. David Lloyd George l-a întrebat pe Brătianu dacă a primit informații oficiale asupra frontierelor desemnate României. Brătianu a răspuns că nu a fost înștiințat oficial, dar pentru el contau doar frontierele fixate prin Convenția din 17 august 1916 garantate de Marii Aliați.⁵⁶ Consiliul Miniștrilor de Externe i-a prezentat lui Ion I.C.Brătianu raportul Comisiei Teritoriale Centrale, la 11 iunie 1919. Brătianu a protestat și a cerut să vadă minutele sesiunilor Comisiei pentru a afla justificările recomandărilor și a considerat că este necesar ca guvernul său să hotărască asupra acceptării sau respingerii lor, întrucât Aliații repudiaseră clar Alianța de care România se simțea încă legată. I s-a aprobat lui Brătianu să-l trimită în România pe Nicolae Mișu ca să prezinte în Consiliul de Coroană linia de frontieră româno-ungară propusă de Comisia teritorială centrală.⁵⁷ Consiliul de Coroană a respins frontiera propusă și a susținut planul lui Brătianu de a rezista până la îndeplinirea tuturor pretențiilor României.⁵⁸ Consiliul Suprem a aprobat granițele României în Bucovina și Banat fără să-l informeze și pe Brătianu despre decizia pe care au adoptat-o. La 13 iunie 1919 s-a comunicat această decizie României și Serbiei, fără ca cele două delegații să fie consultate.

După semnarea Tratatului de la Versailles la 28 iunie 1919 forul suprem al Conferinței de pace a devenit Consiliul șefilor de delegații, sub președenția lui Georges Clemenceau. La începutul lunii iulie 1919 o problemă importantă pentru Conferința de pace era reglementarea situației din Ungaria, care se afla în plin război cu vecinii, ori trebuia încheiat și un tratat de pace între Puterile Aliate și asociate și Ungaria ca stat învins în războiul mondial. Pentru delegația sârbă problema Banatului în iulie 1919 nu mai era atât de importantă cum a fost în lunile februarie-martie 1919, dar tot se mai spera că se pot obține rectificări ale liniei de demarcație stabilită de Consiliul Suprem la 13 iunie 1919. Mai ales partea sârbă a delegației, în frunte cu Nikola Pašić, era preocupată ca să fie cuprinse între hotarele statului iugoslav cât mai multe sate bănățene din comitatul Timiș cu populație sârbă. La 10 iulie 1919 a fost elaborată o notă, trimisă Consiliului șefilor de delegații la 11 iulie 1919. În nota delegației iugoslave se demonstra că linia de demarcație în Banat trasată de Consiliul Suprem va provoca conflicte, pentru că nu este nici istorică, nici etnică, nu satisface nevoile economiei, nici nevoile de comunicație și este rezultatul ignorării dorinței populației orașului Timișoara și din împrejurimi care cer rezolvarea chestiunii Banatului prin plebiscit. Argumentele expuse în notă pentru acordarea părții de vest a comitatului Timiș, Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor erau următoarele:

- a) 70 %-80 % din populație o formează sârbii;
- b) sârbii au luptat timp de secole pentru libertate;
- c) că rețeaua de instalații hidrotehnice demonstrează că cererile iugoslave sunt legitime;
- d) frontiera propusă nu are o bază etnică;

⁵⁴ David Spector Sherman, *op.cit.*, p.177

⁵⁵ *Ibidem*, p.182

⁵⁶ *Ibidem*, p.184

⁵⁷ *Ibidem*, p.187

⁵⁸ *Ibidem*, p.190

e) frontiera propusă taie de câteva ori aceleași linii de cale ferată.

S-a cerut ca regiunea mai sus amintită să fie acordată Regatului Sârbilor Croaților și Slovenilor sau să se permită consultarea locuitorilor prin plebiscit.⁵⁹ Delegația sârbă nu a primit nici un răspuns la această notă, dar în schimb generalul Franchet D'Esperey a ordonat Comandamentului Suprem al armatei sârbe să retragă trupele sârbe, la vest de linia de demarcație stabilită de Consiliul Suprem.⁶⁰ Guvernul sârb nu era de acord să-și retragă armata din județul Timiș până când mai existau speranțe ca să obțină o rectificare a liniei de demarcație în Banat. Delegația sârbă a elaborat, în acest sens, o notă la 16 iulie 1919 pe care a trimis-o Consiliului șefilor de delegații la 17 iulie 1919. S-a cerut ca ordinul de evacuare a Banatului central să fie anulat până la stabilirea definitivă a frontierei în Banat, Bačka și Barania.⁶¹ Nikola Pašić raporta, la 3/16 iulie 1919, premierului sârb Stojan Protić că „în Banat din cauza simpatiilor față de români stăm cel mai greu. Dar și aici cred că vom îmbunătăți câte ceva din granița trasată”.⁶²

La întâlnirile cu Georges Clemenceau și apoi cu mareșalul Foch la 19 iulie 1919 Pašić a cerut să se anuleze ordinul dat armatei sârbe de a se retrage dincolo de linia de demarcație.⁶³ Dar guvernul sârb nu a rezistat presiunilor din partea Franței și a început pregătirile pentru evacuarea armatei sârbe din comitatul Timiș, după 20 iulie 1919. Pericolul unui conflict armat cu România, a cărei armată obținea succese militare în Ungaria, a obligat guvernul sârb să respecte ordinul generalului Franchet D'Esperey pentru că altfel intra în conflict armat cu Franța și Anglia și, în aceste condiții, nu era de dorit să-i provoace la luptă pe români.⁶⁴ Nikola Pašić a înțeles că, după semnarea Tratatului de la Versailles Marile Puteri se grăbesc să rezolve problemele secundare pentru ele, dar principale pentru micile state aliate, „ne convine sau nu ne convine”.⁶⁵ Colonelul Danilo Kalafatović l-a informat, la 29 iulie 1919, pe generalul Petar Pešić, șeful misiunii militare sârbe la Paris că „Partea românească a Banatului trupele noastre au evacuat-o complet, la 15/28 iulie și au predat comanda francezilor. Veți primi prin poștă harta cu granița nouă trasată.”⁶⁶

La 1 august 1919 Consiliul șefilor de delegații a confirmat decizia sa cu privire la fixarea frontierei româno-iugoslave în Banat. Chestiunea Banatului a fost astfel închisă definitiv spre nemulțumirea ambelor părți interesate.⁶⁷ Ion I.C.Brătianu alături de care se aflau patrioții români a continuat politica de rezistență și nu a renunțat la ideea ca Banatul întreg trebuie să revină României conform dreptului istoric și etnic. Nikola Pašić constata: „Granița care a fost trasată în Banat ca delimitare între popoarele sârb și român, nu corespunde nici unei cerințe care se pretează la trasarea frontierei între cele două state. Astfel ea nu corespunde nici principiului etnic, nici istoric, nici geografic, nici strategic, nici celui economic-comercial. Ea este exemplul unei frontiere rele, care mai târziu, dacă nu se corectează va fi dată ca exemplu al unei, din toate punctele de vedere, rele frontiere”.⁶⁸ De o parte și alta a frontierei au rămas români și sârbi nemulțumiți că speranțele lor de a trăi în statul național român respectiv jugoslav s-au spulberat, dar decizia unor oameni politici, care nici măcar nu știu unde se află Banatul, trebuia respectată pentru că ei erau conducătorii marilor state aliate care dominau lumea.

Cele două delegații au depus eforturi în lunile următoare ca să obțină rectificări de frontieră în Banat, dar Marile Puteri aliate nu mai erau dispuse să schimbe decizia lor finală, de la 1 august 1919, privind traseul frontierei între România și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, frontieră care, cu mici rectificări din toamna anului 1923, a rămas valabilă și astăzi.

La Conferința de Pace de la Paris, ca și la conferințele sau congresele de pace precedente, rolul principal în adoptarea deciziilor importante ce priveau popoarele europene a rămas apanajul

⁵⁹ Andrej Mitrović, *op.cit.*, str.158, (Andrej Mitrović, p.158)

⁶⁰ *Ibidem*, str.160, (p.160)

⁶¹ *Ibidem*, str.161, (p.161)

⁶² *Ibidem*, str.162, (p.162)

⁶³ *Ibidem*, str.163, (p.163)

⁶⁴ *Ibidem*, str.168, (p.168)

⁶⁵ *Ibidem*, str.170, (p.170)

⁶⁶ *Ibidem*, str.171, (p.171)

⁶⁷ XXX, *Papers Relating to the Foreign Relations of the United States. The Paris Peace Conference*, vol.VII, INTERNET: <http://digital.library.wisc.edu/1711.dl/FRUS> p.454-455

⁶⁸ Andrej Mitrović, *op.cit.*, str.180, (Andrej Mitrović, p.180)

Marilor Puteri. Disputa pentru Banat între România și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor a continuat la Conferința de Pace de la Paris. Consiliul celor zece a invitat, la 18/31 ianuarie 1919, cele două delegații ca să-și prezinte revendicările teritoriale în Banat. Disputa între cele două state aliatare a obligat Consiliul să decidă formarea unei comisii speciale pentru delimitarea frontierei româno-jugoslave. Propaganda ambelor părți, sprijinite de amicii lor din alte țări aliatare, nu a avut efectul scontat pentru că rolul preponderent în adoptarea deciziei finale l-a avut principiul naționalității. Lucrările Comisiei teritoriale s-au încheiat la 6 aprilie 1919, iar propunerile privind delimitarea frontierei între cele două state au fost cuprinse în *Rapoartele 1 și 2*.

S-a decis ca României să-i revină 18 958 km², Serbiei 9 302 km², iar Ungariei 271 km². Comisia teritorială centrală a înaintat acest raport Consiliului Miniștrilor de Externe care a aprobat proiectul de delimitare a frontierei în Banat, iar Consiliul celor Patru a decis, la 1 august, că frontiera româno-jugoslavă să rămână definitivă și nu a mai permis nicio modificare. Frontiera trasată arbitrar a nemulțumit ambele state interesate pentru că de o parte și alta a frontierei au rămas câteva zeci de localități cu populație română sau sârbă și nu s-a ținut cont nici de viața economică, de rețeaua de comunicații sau de linia strategică. Cele două state vecine au reușit, totuși să se înțeleagă, în anii 1923-1924 și au rectificat frontiera făcând schimb de localități.

Lugoj și armata franceză (1919)

Suciu Horațiu
Suciu Monica

În toamna anului 1918, în condițiile sfârșitului Primului Război Mondial, Imperiul Austro-Ungar intră în disoluție și se prăbușește. La Budapesta, în noaptea de 30-31 octombrie 1918, puterea a fost preluată de Consiliul Național Maghiar. În consecință, profitând de situația creată, în 31 octombrie 1918, la Timișoara, omul politic social-democratul Otto Roth, în cadrul unei manifestații, a anunțat participanții că vechiul guvern de la Budapesta s-a prăbuși și că războiul Mondial s-a sfârșit răsturnarea vechiului guvern de la Budapesta și sfârșitul războiului mondial s-a sfârșit. Tot la această manifestație, Otto Roth a proclamat înființarea Republicii Bănățene.¹ La Timișoara a fost constituit un Sfat al poporului, care l-a desemnat pe Otto Roth drept comisar civil al Banatului.

Românii din Timișoara, conduși de căpitanul Aurel Cosma, președintele organizației Timiș a Partidului Național Român au constituit Consiliul Național Militar Român, primul de pe teritoriul Banatului și Transilvaniei, hotărâți să se opună activităților șvabilor și maghiarilor din Banat.² Mai târziu s-a hotărât transformarea Consiliului Militar în Consiliu Național Român și formarea de gărzi naționale românești în pentru menținerea ordinii.

La Lugoj, în 31 octombrie, Valeriu Braniște³, proaspăt eliberat din închisoare, unde fusese închis sub pretextul că ar fi făcut spionaj în favoarea României, a organizat o manifestație a muncitorilor și soldaților români, în cadrul căreia Republica Bănățeană a fost respinsă.⁴

La 13 noiembrie 1918, este semnat la belgrad armistițiul dintre Antanta și Ungaria. Maghiarii urmau să-și retragă armata de la sud de Mureș, adică din Banat. Armata Serbiei, care făcea parte din Antantă, a ocupat foarte rapid Banatul, dorind să anexeze definitiv regiunea. La 15 noiembrie, sârbii ocupau Timișoara și preiau administrația militară a Banatului. Administrația civilă a rămas în mâna vechilor autorități.

La 14 noiembrie 1918 și Lugojul este ocupat de armata sârbă. Ziarul Drapelul din Lugoj prezintă astfel acest eveniment într-un articol cu titlul „Lugojul ocupat de Sârbi”: „După cum am semnalat deja în nr-ul trecut, au intrat Joi la amiază în Lugoj trupe sârbești, punând stăpânire pe oraș. În calea trupelor a eșit d-l primar Dr. I. Băltescu în fruntea primăriei, închinând orașul și cerând scut pentru siguranța avutului și persoanei. Căpitanul trupelor sârbești a promis că va griji de ordinea publică și siguranța avutului și vieții. Trupele au fost conduse în casarma batalionului românesc, unde au fost primite cu cordialitate colegială. Joi seara a făcut încă batalionul românesc serviciul public.

Valeriu Braniște (1869 - 1928)

¹ Unirea Banatului cu România, <http://romaniacentenar.ro/unirea-banatului-cu-romania/>

² Both Ștefan, *În 31 octombrie 1918, la Timișoara este proclamată Republica Bănățeană*, http://adevarul.ro/locale/timisoara/timisoara-republica-banat-istorie-1_527220f3c7b855ff569e7690/index.html

³ Valeriu Braniște (1869 - 1928) a fost un publicist și om politic român, membru de onoare al Academiei Române. Și-a susținut doctoratul în filozofie la Budapesta. A fost redactor la Tribuna din Sibiu și la Dreptatea la Timișoara. A fost implicat numeroase procese de presă, iar în martie 1895 a fost condamnat la 2 ani de închisoare. A înființat la Lugoj cotidianul Drapelul pe care l-a condus între 1901-1919. În februarie 1918, Braniște este întemnițat în Seghedin, fiind acuzat de înaltă trădare și spionaj în favoarea armatei române (pentru articolele din Drapelul). După 1918 a făcut parte din Consiliul Dirigent al Transilvaniei. (https://ro.wikipedia.org/wiki/Valeriu_Braniște)

⁴ Ibidem

Vineri a adus apoi căpitanul sârb la cunoștință, că ia asupra-și comandamentul de piață și admite sub arme cele două companii românești, precum și garda națională maghiară numai dacă se supun ordinelor lui. La caz contrar va ordona destrămarea lor. Oficerilor activi le-a dat timp de 24 ore pentru părăsirea orașului. Totodată a pus detașamentul sârbesc stăpânire pe toate obiectele militare, pe magazine etc., oprind cadrul regimentului 8 de honvezi, care se mută la Orosháza, a duce afară proprietatea particulară a ofițerilor și subofițerilor altceva cu sine. Autoritățile civile le lasă deocamdată în funcție, până va primi alt ordin. Tratativerile cu comandantul sârbesc din Vârșeț sunt în curs. Deja de ieri au pus Sârbii stăpânire și pe gară: Poștele și trenurile circulează cu mari întârzieri.”⁵

Lugojul ocupat de Sârbi. După cum am semnalat deja în nr-ul trecut, au intrat Joi la amiazi în Lugoj trupe sârbești, punând stăpânire pe oraș. În calea trupelor a eșit d-l primar Dr. I. Baltescu în fruntea primăriei, închinând orașul și cerând scut pentru siguranța avutului și persoanei.

Drapelul, nr. 118, 3/16 noiembrie 1918

Armata sârbă a făcut tot posibilul să-i împiedice pe români să participe la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918. În ciuda acțiunilor sârbilor, 359 delegați oficiali din Banat au participat la evenimentele care au dus la proclamarea unirii Banatului cu România.⁶ Sârbii sperau ca întreg Banatul să devină parte a Serbiei. De aceea, au organizat o adunare la Novi Sad, în 25 noiembrie 1918, la care au proclamat alipirea Banatului la Serbia și i-au persecutat pe românii care participaseră la Adunarea de la Alba Iulia. Unii dintre aceștia, precum tatăl tenorului Traian Grozăvescu, au fost deportați și închiși pe teritoriul Serbiei.⁷

Trupele sârbe la Lugoj

La sfârșitul luni noiembrie 1918 armata franceză, au trecut Dunărea și au pătruns în Banat. La 2 decembrie 1918 primele trupe franceze ajung la Timișoara.⁸ Tot în decembrie a sosit în Banat,

⁵ Drapelul, nr. 118, 3/16 noiembrie 1918, Colecția Muzeului de Istorie, Artă și Etnografie din Lugoj

⁶ *Unirea Banatului cu România*, op. cit.

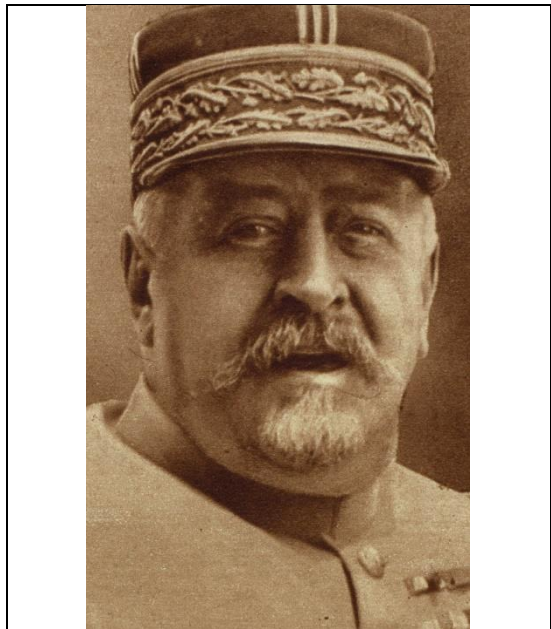
⁷ Both Ștefan, op. cit.

⁸ *Ibidem*

pentru a se informa asupra situației generalul francez Henri Berthelot.⁹ Acesta, considerat un erou printre români, a fost primit cu entuziasm.

Vizita generalului Berthelot la Lugoj este redată astfel în periodicul arădean „Românul”: „În 26 dec., o telegramă scurtă primită de la Consiliul Dirigent din Sibiu a anunțat CNR din Lugoj că după-amiază sosește dinspre Orșova, cu tren special, generalul Berthelot, care „dorește în gara Lugoșului a poposi un ceas și a primi toate autoritățile din Lugoj”. Fără afișuri, în câteva ceasuri a luat întreg orașul la cunoștință sosirea generalului, cam 11 mii de oameni au năpădit gara încă pe la ceasurile 4. Trenul special se vede reținut la Orșova, Caransebeș, abia la 8 ore a intrat în gara Lugoșului. Un condei nu este în stare să descrie însuflețirea mare de care Lugoșul, de la întemeierea lui, nu a avut parte și poate nici nu va avea decât la intrarea lui „Mihai Viteazul al II-lea”. Intrarea trenului în gară a fost primită cu marșul Marseillaise, cântat franțuzește de corul universitarilor, sub conducerea tânărului Zeno Vancea. A urmat apoi noua compoziție a marelui și iubitului Vidu – compusă anume pentru întâmpinarea fraților: Bine-ați venit! Să-i zic frumoasă, să-i zic măreață? O spune generalul, care a ascultat-o de două ori, cu ochii lucind în lacrimi de bucurie și însuflețire.

În numele românilor, PS dr. Frentiu și dr. C. Brediceanu l-au invitat pe peron. Apariția generalului uriaș, cu fața-i blândă, luminată de zâmbetul dragostei și al mulțumirii, a stârnit din mii de oameni strigăte de Să trăiască! Dr. C. Brediceanu l-a salutat în limba franceză, exprimând durerile și suferințele poporului român din Bănat, din trecut și de acum. Generalul a răspuns ca un frate, încheind cu cuvintele: ”Trăiască România Mare împreună cu Banatul!”. Autoritățile maghiare, cari au fost foarte rece primite de general, au părăsit gara încă pe când reprezentantul Antantei întrunea privirile noastre de adorațiune. Corul lui Vidu, măreț, puternic ca și în trecut, a mai cântat Eroii au fost, după care generalul Franței a venit la Vidu și i-a strâns mâna în semn de admirație. Văd încă mulțimea lampionilor luminând în întunericul nopții, văd cum nobilul francez ia în brațe și o sărută pe gingașa Lia Vidu, care i-a predat buchetul de flori, văd încă drapelele noastre și ale puterilor Antantei fâlfâind în lumina discretă, văd trenul în mișcare și mii de pălării și batiste jucând în aer, aud acordurile corului „Vidu” și strigătele de însuflețire, dar mai presus de toate aud tenorul cuvintelor pe cari le văd scrise cu litere de aur, încadrate în sânge: „Trăiască România Mare împreună cu Banatul!””¹⁰

⁹ Henri Mathias Berthelot (1861 - 1931) a fost un general al armatei franceze. În Primul Război Mondial a fost șef de stat major al trupelor franceze. În a doua parte a războiului, începând cu luna octombrie 1916 a fost detașat în România, ca șef al Misiunii Militare Franceze. Pe toată durata misiunii în România generalul Berthelot a asigurat și rolul de consilier militar al regelui Ferdinand. Cu ajutorul misiunii militare franceze și a echipamentului de luptă sosit din Franța și Anglia s-a reușit refacerea armatei române, care, în vara anului 1917, a obținut o serie de victorii în bătăliile de la Mărășești-Oituz. După război, generalul H. Berthelot a fost decorat de statul român și declarat cetățean de onoare al României (https://ro.wikipedia.org/wiki/Henri_Mathias_Berthelot).

¹⁰ Stan, Constantin, *În prologul jubileului Marii Uniri. Spiritul francofoniei la Lugoj*, <http://www.ziarulactualitatea.ro/in-prologul-jubileului-marii-uniri-spiritul-francofoniei-la-lugoj-3/>

Generalului H. Berthelot

Sub titlul Berthelot în Banat și cotidianul Drapelul din Lugoj descrie vizita generalului H. Berthelot la Lugoj din 26 decembrie 1918: „După cum am anunțat deja în numărul trecut, s'a dat Banatului prilejul să salute în sînul seu pe marele general Berthelot, care va lua comanda trupelor Antantei prin aceste părți.

Trecerea lui prin banat dela Orșova la Timișoara fiind anunțată pe orele de înainte de amiază, a așteptat publicul român de-alungul liniei ferate trenul special al marelui general deja de Joi dimineața, trenul special a părăsit gara Verciorovei abia Joi după masă la orele 3, așa că abia seara a trecut pe la noi la Timișoara.

Cu toate acestea întârziere au avut loc manifestațiuni grandioase de-alungul liniei întregi, unde n'afost împiedicat poporul să se prezinte, precum și unde, în ciuda opreliștei, a reușit totuși poporul să se strecoare la gări și să aclame pe marele general.

Deosebit de impozantă a fost recepția în gara Caransebeș și Lugoj, unde a ieșit publicul român, în frunte cu episcopii și autoritățile locale, cu onoruri și steaguri, rostindu-se discursuri însuflețitoare. Membrii reuniunii meseriașilor români din Lugoj încă au format sub steagul lor, un prea frumos cordon de onoare.

La Lugoj a sosit trenul seara pe la orele 8. Întreaga gară resună de urale puternice. Corul Societății Universitarilor români a intonat Marseilleza. Oprindu-se trenul, s'a prezentat la d-l general P.S. Sa episcopul Dr. T.V. Frențiu și Dr. Caius Brediceanu¹¹ ca delegate al Consiliului dirigent din Sibiu, venit anume la Lugoj ca să salute aici acasă pe distinsul oaspete.

Corul reuniunii de cântări din Lugoj condus de Maestrul I. Vidu, a cântat într'aceea frumoasa sa compoziție scrisă din acest prilej! Bine ași venit!

Coborându-se din tren generalul Berthelot, a rostit d-l Dr. Caius Brediceanu, franțuzește următorul discurs, la care des întrerupt de puternice aclamări, a răspuns generalul Berthelot.

Discursul d-lui Dr. Caius Brediceanu.

„Excelență!

Dela Orșova până la Timișoara treceți peste comitatul Caraș-Severin locuit aproape în totalitate de acel popor românesc, pe care ați avut ocazia a-l cunoaște așa de bine, acel popor, care a trebuit să lupte cu un dușman de multe-ori mai mare și pregătit de decenii a distruge și a subjugă civilizația Europei.

Domnia Voastră- lanțurile seculare au căzut de pe noi și la 1 Decembrie a.c. în Alba-Iulia poporul românesc și din aceste ținuturi a proclamat într'un elean de entuziasm indescrisibil Unirea sa definitivă și eternă cu Regatul român, iar acum poporul românesc din toate părțile își are depuse destinele sale în mâinile Regelui Ferdinand al României.

Prin vocea mea Români din aceste părți vă aduc Excel(enței) Voastre prinosul recunoștinței pentru munca neobosită depusă la realizarea idealului nostru național luat în Antantei și garantat de marile puteri aliate.

În numele Conziliului Dirigent Român din Sibiu și a poporului români din Lugoj și jur, de pe acest pământ acum pe veci românesc, vă zic: bine a-ți venit la noi mare apostol al culturii, al libertății și a bravurei franceze.

Trăiască Franța!”

„Domnilor!

Vă mulțumesc din inimă pentru mișcătoarele ovațiuni ce-mi adresați mie, ca unui reprezentant al Franței, care în acest război a prins arma întru apărarea civilizațiunii și a eliberării popoarelor subjugate și în special a popoarelor de un sânge cu noi. Am avut prilejul să cunosc pe bravii soldați români, cu cari sunt acum sufletește concrescut mai ales că în inimile franceze și române pulsează același sânge latin. (urale puternice trăiască ginta latină).

¹¹ Caius Brediceanu (1879 – 1953) a fost fiul lui Coriolan Brediceanu și s-a născut la Lugoj, în Austro-Ungaria. A obținut doctoratul în drept și științe politice la Universitatea din Viena. După terminarea studiilor s-a întors în Banat și a intrat în politică. A participat la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia, unde a fost notar al ședinței din Sala Unirii. A fost ales membru în Marele Sfat Național Român. În 1919 a fost numit subsecretar de stat la Ministerul de Externe și a fost ales delegat al României la Conferința de Pace de la Paris. În perioada interbelică a fost ministru și, a făcut parte din corpul diplomatic al României (https://ro.wikipedia.org/wiki/Caius_Brediceanu).

Vă salut pe voi fraților Români eliberați, salut pe reprezentanții bravei armate sârbești pe cari îi văd aici, cari au luptat alături cu noi vitejește pentru idealele noastre comune, cari ideale ne vor ține pe veci aliați, reușind împreună a realiza Serbia mare și România mare.

Să strigăm împreună trăiască puternicii noștri aliați Anglia, America, Italia, Sârbia și România mare” (Urale puternice, tinerimea care ieșise cu toate steagurile statelor aliate pleacă steagurile în semn de omaj).

Generalul Berthelot termină discursul seu strigând în românește trăiască România mare.

Copilița Lia Vidu, fica distinsului nostru maestru, care a trăit zile grele pe timpul internării de aproape doi ani a iubitului seu tată, prezentează generalului un mare buchet de lauri cu funtă franceză și română. Generalul emoționat ia în primire buchetul și sărută mica copiliță. D-șoara Alma Pop prezentează generalului o gerbă de palmier cu funtă tricolor francez și român în numele fetelor române din Lugoj. Generalul îi mulțumește. Se prezintă apoi vice-comitele Aurel Issekutz salutând pe general în numele autorităților din localitate...”¹²

După această vizită, la 16 ianuarie 1919 primul ministru Georges Clemenceau îi scria lui Berthelot¹³ că „nu am ezitat, pentru a evita să sacrificăm drepturile etnografice ale românilor, să determinăm retragerea trupelor sârbești, care în decursul operațiunilor au ocupat Banatul, și să le înlocuim în partea centrală cu trupele generalului Henrys, cu aceeași rezervă a hotărârilor finale ale Conferinței de pace”.¹⁴ Intervențiile generalului Berthelot pe lângă reprezentanții Antantei au avut un rol major în retragerea trupelor sârbe din Banat și înlocuirea lor cu trupe franceze.¹⁵

¹² Drapelul, nr. 133, 15/28 decembrie 1918, Colecția Muzeului de Istorie, Artă și Etnografie din Lugoj

¹³ Generalul Berthelot va face o a doua vizită la Lugoj, în 12 octombrie 1922, când se îndrepta spre serbările încoronării regelui Ferdinand și reginei Maria de la Alba Iulia. Evenimentul apare în „Îndreptarea” (14 octombrie 1922): „Gara Lugoj era splendid decorată cu drapelurile aliate. Pe peron așteptau miniștrii Franței, Spaniei, Italiei, delegații armatei, directorii de la căile ferate, prefectul Burzan. „Simplonul” sosește la orele 9 dimineața și e primit în sunetul muzicii. Primul descinde ducele de Genova care, împreună cu generalul Petain, au trecut în revistă soldații companiei înșirați pe peron. Bătrânul duce purta uniforma de amiral al marinei italiene. A coborât apoi ducele de York, care a trecut la rândul său în revistă, după care au urmat mareșalul Foch, generalul Weygand, generalul Berthelot și colonelul Wasseigne. Din tren, au mai descins Infantele Alfons și Infanta Beatrice a Spaniei, sora reginei Maria, mitropolitul Ghermanos, delegatul patriarhului de la Constantinopol”. (<http://www.rador.ro/2014/11/01/portret-henri-mathias-berthelot-generalul-cu-doua-inimi/>)

¹⁴ Both Ștefan, *În 31 octombrie 1918, la Timișoara este proclamată Republica Bănățeană*, http://adevarul.ro/locale/timisoara/timisoara-republica-banat-istorie-1_527220f3c7b855ff569e7690/index.html

¹⁵ *Unirea Banatului cu România*, <http://romanalacentenar.ro/unirea-banatului-cu-romania/>

Vive la France !

Soyez les bienvenus chez nous héros de la France généreuse qui en vous mettant à la défense de la civilisation périclitée par le barbarisme envahissant, assurez au monde la victoire du droit et de la liberté.

Ce peuple roumain qui pendant 18 siècles a souffert la tyrannie ennemie, comme sentinelle de la latinité entre ces vallées et montagnes, vous salue comme ses libérateurs.

Soyez les bienvenus chez nous et pendant votre séjour, considérez-vous parmi vos frères.

Bine-ați venit la noi eroi ai Franței generoase, cari sãrind intru apãrarea civilizației periclitate de barbarismul cutropitor, ați asigurat lumii victoria dreptului și a libertãții.

Poporul român, care în decurs de 18 veacuri a suferit tirãnia dușmanã, ea sentinelã a latinitãții între aceste vãi și plaiuri, vã salutã ca pe eliberatorii sei.

Bine-ați venit la noi și în decursul petrecerii voastre considerați-vã ca frați între frați.

Trãiascã Franța !

Drapelul, nr. 6, 15/28 ianuarie 1919

La 27 ianuarie 1919 Divizia 11 colonială condusă de generalului Léon Farret a ajuns la Lugoj. Românii au privit cu entuziasm venirea trupelor franceze. Organul de presă românesc din Lugoj, Drapelul, descrie astfel evenimentul, sub titlul „Trupe franceze în Lugoj” (Lugoj, 15/28 ianuarie 1919): „De ieri, Luni începând găzduim între zidurile orașului nostru trupe franceze aparținătoare diviziei XI-a orientale franceze, care după cum aflăm va avea statul major la Timișoara. Primele trupe franceze au sosit în orașul nostru ieri înainte de amiază primite fiind de public cu simpatie. Grosul sosește astăzi și dacă împrejurările vor fi prielnice, i se va face o recepție festivă. Un comitet aranjator s’a îngrijit de încvartiruirea oficerilor, cari vor fi plasați în case particulare românești. Colonelul a cărui sosire este așteptată astăzi va fi domiciliat în casa din piață, a d-nei vãd. Sidonia Dr. I. Major. După cum aflăm vor fi în Lugoj plasați cam 30 ofițeri cu 1000 soldați francezi. Tot ieri a trecut prin Lugoj un tren francez cu soldați cari vor fi plasați în Caransebeș. Se vorbește că și în celelalte centre din Banat vor fi ocupate cât mai curând de trupe franceze. Prezentarea soldaților francezi pe stradă e salutată cu bucurie și se vor organiza serbări în onoarea lor. – Fie bineveniți în mijlocul nostru.

Vive la France!

Bine ați venit la noi eroi ai Franței generoase, cari sãrind intru apãrarea civilizației periclitate de barbarismul cutropitor, ați asigurat lumii victoria dreptului și a libertãții. Poporul român, care în decurs de 18 veacuri a suferit tirãnia dușmanã, ea sentinelã a latinitãții între aceste vãi și plaiuri, vã salutã ca pe eliberatorii sei.

Bine-ați venir la noi și în decursul petrecerii voastre considerați-vã ca frați între frați.

Trãiascã Franța!”¹⁶

¹⁶ Drapelul, nr. 6, 15/28 ianuarie 1919, Colecția Muzeului de Istorie, Artă și Etnografie din Lugoj

Românii din Lugoj și din împrejurimi fac tot posibilul să-și arate sentimentele de recunoștință față de francezi. În seara zilei 2 februarie 1919, Corul „Lira” și Reuniunea ortodoxă, au susținut o serenadă în fața casei Sidoniei dr. Maior, unde era găzduit colonelul Henri Lemoigne, comandantul Diviziei 11 Orientale, în prezența Episcopului Valeriu Traian Frențiu. În 23 februarie 1919, în Catedrala Greco-Catolică din Lugoj, abatele Henri Pradel a oficiat o Liturghie închinată eroilor francezi căzuți pe front, asistată de PS Valeriu Traian Frențiu, în prezența colonelului H. Lemoigne și a soldaților francezi staționați la Lugoj. Corul „Lira” și un cor al militarilor francezi au intonat cântece religioase.¹⁷

Administrația franceză a banatului s-a făcut pe baza ordonanței nr. 418/2 a Comandamentului Diviziei 11 coloniale (aprilie 1919). Banatul era condus de generalului Léon Farret, comandantul Diviziei 11 coloniale franceze. Până la decizia finală a Conferinței de pace de la Paris, Banatul ocupat era considerat aparținând Ungariei, iar autoritățile civile din timpul regimului maghiar erau menținute. (punctul III). Ordonanța menționa că teritoriul ocupat de francezi era considerat drept „județul Lugojului” și era împărțit în patru cercuri, în fruntea cărora se afla câte un ofițer francez. Cercul Lugoj, condus de maiorul Papillon, comandantul detașamentului de artilerie nr. 21. Conform ordonanței, gărzile naționale urmau a fi dezarmate (punctul VII), era interzisă purtarea cocardelor naționale (punctul VIII), marșurile și mitingurile erau interzise (punctul X), periodicele erau cenzurate (punctul XI), judecătoria din perioada austro-ungară continuau să funcționeze (punctul XII).¹⁸

Căpitanul Petrescu D. Tocineanu, venit în Lugoj la 26 martie 1919, în calitate de Ofițer de legătură al Armatei Române pe lângă Divizia 11 Colonială franceză, ne oferă o serie de detalii dovedite despre regimul ocupației franceze de la Lugoj, într-un document păstrat la Muzeul de Istorie, Etnografie și Artă din Lugoj. Documentul enumeră „Ofițerii francezi dela Comandamentul Div. 11 Colonială: Comand. General de Div. Farret Leon, Șef stat major Maior Raymond F., Ofițeri de stat major: Căpitan Vilal Jean M., Căpitan Greche Lucien Paul, Căpitan Hardy Pol Rene, Comand. Art. Div. Colonel Defer J., Comand. Inf. Div. Lt. Col Lemoigne.” Acest document amintește și „Localitățile din Banat ocupate de mici garnizoane franceze: Lugoj, (unde trupele sunt) încazarmate în localul actual al R. 42 Ob., în localul actual al Prefecturii Poliției și la barăci; Recita, Anina, Oravița, Rusca Barna, Caransebeș, Mehadia, Orșov, Recaș și Făget.” Se precizează și „numele ofițerilor francezi cari au făcut garnizoană în Lugoj în diferite unități: Maior Papillon Maurice, Colonel Vergoze, Colonel Vix, medic cpt. Marchal, Preot lt. Niorth, cpt. Bohomme, Locot. Ogee M.Lt. Glachant, lt. Randon, Lt. Louveau, Lt. Lehout. Lt. Prevost, Lt. Siellez etc.”

Căpitanul Petrescu D. Tocineanu amintește că „Primul ofițer francez intrat în Lugoj în 19 Ianuarie 1919 a fost Lt. Seillez din cavalerie trimis de grupul din cavalerie trimis de grupul Cubin între Panciova și Baziaș, pe Dunăre și care împreună cu Lt. Vueillmin a făcut cartiruirea trupelor din D. 11 fr. care la 25 Ian. 1919 au intrat în oraș. În 30 ianuarie sârbii au părăsit Lugojul după 2 și ½ luni de ocupație / 14 Nov. 1918 la 30 Ian. 1919/.”

Cele mai interesante precizări din acest document se referă la „Ofițerii francezi cari au fost contra cauzei românești: Generalul Farret l. cumpărat de autoritățile ungurești și care era în bune relațiuni de prietenie cu una din fetele fostului Subprefect Vezecutz; Maiorul Raymond șeful de stat major al Diviziei și care era în relațiuni de dragoste cu fata Secretarului Kovacs Brun.” (Însă) „restul ofițerilor francezi au avut sentimentele cele mai curate față de cauza românească și au fost în excelente relațiuni de prietenie cu noi.

¹⁷ Stan, Constantin, op. cit.

¹⁸ Rusnac, Mircea, *Regimul ocupației militare franceze în Banat (1919)*, <https://istoriabanutului.wordpress.com/tag/lugoj/>

-Primul ofiter francez intrat in Lugoj la 19 Ianuarie 1919 a fost Lt. SIELEZ din cavalerie trimis de grupul din Cubin intre Panciova si Bazias, pe Dunare /, si care impreuna cu Lt. VUEILLMIN a facut cartieruirea trupelor din D.41 fr. care la 25 Ian.1919 au intrat in oras. In 30 Ianuarie sarbii au parasit Lugojul dupa 2 si 1/2 luni de ocupatie /14 Nov.1918 la 30 Ian.1919/.

-Ofiteri francezi cari au fost contra cauzei romanesti:
Generalul FARRET L. cumparat de autoritatile unguresti si care era in bune relatii de prietenie cu una din fetele fostului Subprefect YEZEUTZ,
Maiorul RAYMOND seful de stat major al Diviziei si care era in relatii de dragoste cu fata Secretarului KOVACS BRUN.
Restul ofiterilor francezi au avut sentimentele cele mai curate fata de ~~romani~~ de cauza romaneasca si au fost in excelente relatii de prietenie cu noi.

Raportul căpitanului Petrescu D. Tocineanu

Locotenentul Ogee Michel a învățat așa de bine limba română încât servea ca interpret Grupului de artilerie Papillon, iar Căpitanul Greche L. în tot timpul și-a manifestat cele mai curate sentimente românești, ne-a folosit în deosebi această prietenie în calitate de Șef al Bir. Informațiilor.” Documentul amintește și „intelectualii cari au contribuit a înrăutății relațiunile dintre francezi și români: Kovacs Brun – secretarul Generalului Farret, Veszecuts, suprefectul județului, Nicolits Arthur.”¹⁹

Militarii nu sunt singurii care poposesc la Lugoj în această perioadă. În Drapelul din Lugoj, anul XIX, nr. 57 din 21 iunie 1919, este descrisă vizita unui grup de oameni de știință francezi în Banat, făcută în scopul documentării asupra situației din regiune. Din delegație au făcut parte: Lucien Poincaré, fratele președintelui Franței și vicerector al Academiei din Paris, Charles Diehl, celebru bizantinolog, D. Berthelot, mare chimist; geograful Emmanuel de Martonne. La 19 iunie grupul a sosit la Lugoj, unde au fost așteptați de o mulțime impresionantă, în frunte cu corurile „Ion Vidu” și „Lira”. Oaspeții au fost salutați de protopopul dr. G. Popoviciu. De la gară, mulțimea a plecat la cafeneaua „Corso” și apoi la hotelul „Regele României” unde au luat masa împreună cu Primarul Harambașa și cu Valeriu Braniște care i-a însoțit pe savanții francezi în turneu lor.²⁰

La 27 iunie sosește la Lugoj și generalul Franchet d’Espèrey, comandantul armatei sudice franceze. Generalul a fost așteptat la gară de autorități, de corurile „Vidu” și „Lira” și de o mare mulțime de oameni obișnuiți. În ziarul Drapelul, anul XIX, nr. 60, din 28 iunie 1919 a fost publicat discursul ținut de prefectul George Dobrin în fața oaspetelui francez, discurs ce arată preocupările românilor bănățeni: „Vă rog să interveniți la locurile competente, ca luând în considerare imensele jertfe aduse de poporul român pentru cauza comună a înalților aliați și apreciind momentele geografice, etnice și economice, să se accepte închegarea neamului românesc cu înglobarea întreg Banatului în România unită, făcută deja pe bazele principiilor wilsoniene de autodeterminațiune. Iar și până când se va decide definitiv soarta Banatului, să dispuneți acum de urgență ca linia demarcațională ce există azi în Banat să se rectifice astfel, ca împingându-se mai spre vest și eliberându-se Timișoara, să ni se deschidă comunicația spre Arad, Bocșa, Reșița și Anina, Oravița, căci locurile acestea de prezent sufer din greu și sunt periclitare în existența lor.”²¹

În cadrul Conferinței de Pace de la Paris, la 13 iunie 1919, s-a luat decizia împărțirii Banatului între România și Serbia (anunțată oficial pe 30 iunie 1919). Prin Tratatul de la Sèvres din 10 august 1920, se stabilea traseul noii frontiere.²² În 28 iulie 1919, administrația română s-a instalat oficial în Banat. Gheorghe Dobrin a fost numit prefect pentru județul Severin cu sediul la Lugoj, iar Aurel Cosma pentru județul Timiș-Torontal, cu sediul la Timișoara.²³

¹⁹ Document aflat în colecția Muzeului de Istorie, Etnografie și Artă Lugoj

²⁰ Rusnac, Mircea, *Vizita în Banat a unui grup de savanți francezi (1919)*,

<https://istoriabanutului.wordpress.com/tag/lugoj/>

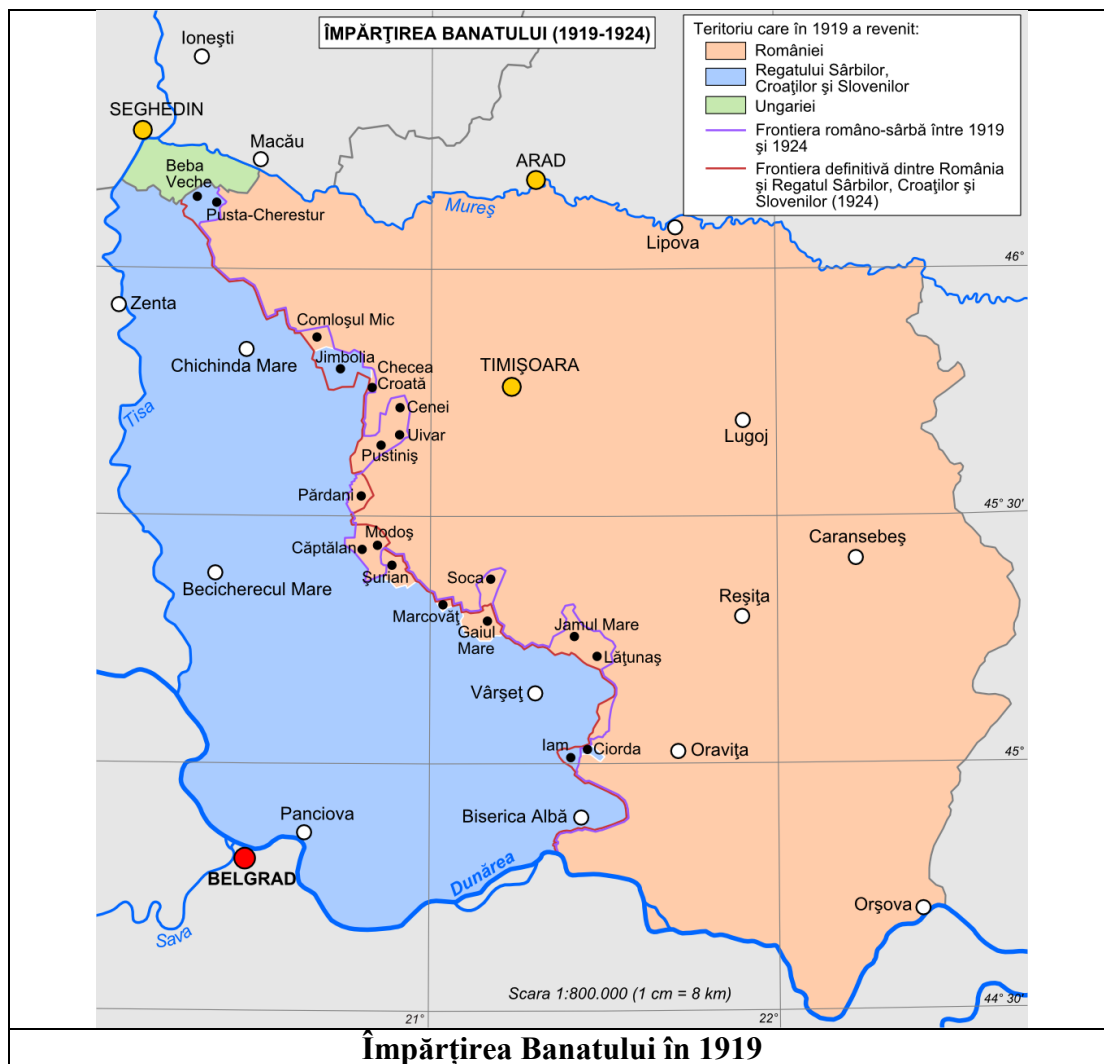
²¹ Rusnac, Mircea, *Vizita generalului Franchet d’Espèrey la Lugoj (iunie 1919)*,

<https://istoriabanutului.wordpress.com/tag/lugoj/>

²² Both Ștefan, *În 31 octombrie 1918, la Timișoara este proclamată Republica Bănățeană*,

http://adevarul.ro/locale/timisoara/timisoara-republica-banat-istorie-1_527220f3c7b855ff569e7690/index.html

²³ *Unirea Banatului cu România*, <http://romaniaacentenar.ro/unirea-banatului-cu-romania/>

Bibliografie / Sitografie

Drapelul, 1918-1919, Colecția Muzeului de Istorie, Artă și Etnografie din Lugoj

<https://istoriabanutului.wordpress.com/tag/lugoj/>

<http://www.ziarulactualitatea.ro/in-prologul-jubileului-marii-uniri-spiritul-francofoniei-la-lugoj-3/>

Both Ștefan, *În 31 octombrie 1918, la Timișoara este proclamată Republica Bănățeană,*

http://adevarul.ro/locale/timisoara/timisoara-republica-banat-istorie-1_527220f3c7b855ff569e7690/index.html

Decorație conferită lui Nicolae Jugănaru din Lugoj (1920)

Laurențiu-Ștefan Szemkovics

Prezentăm, apelând la faleristică¹, la heraldică² și ținând cont de recomandările fostului Comitet Internațional de Sigilografie³, o distincție cu care a fost recompensat, în 1920, Nicolae Jugănaru, conductorul Tipografiei Naționale din Lugoj⁴. În acest sens, redăm, mai jos, demersul făcut de Gh. Iamandi, directorul general al Direcției Generale a Muncii și de Grigore Trancu-Iași, ministrul Muncii și Ocrotirilor sociale către ministrul de externe, precum și descrierea și reproducerea decorației.

„MINISTERUL MUNCII ȘI OCROTIRILOR SOCIALE DIRECȚIA GENERALĂ A MUNCII

DOMNULE MINISTRU,

Casa Centrală a Muncii și Asigurărilor Sociale Cluj, fiind sesizată la cererea Directorului Tipografiei Naționale din Lugoj, dată în numele patronilor și muncitorilor tipografi din acea localitate, precum și de propunerea Prefecturii de Caraș-Severin, care ne înaintează raportul no. 4596/1920, prin care cere acordarea unei distincțiuni oficiale lucrătorului tipograf Nicolae Jugănaru din Lugoj.

Numitul împlinind 40 ani de muncă în cariera tipografică, cu care ocazie patronii și muncitorii din acea localitate îl vor sărbători, au cerut și concursul autorităților pentru aceasta.

Vă rugăm, Domnule Ministru, să binevoiți a dispune decorarea Domnului Nicolae Jugănaru, conductorul Tipografiei Naționale din Lugoj, cu „Crucea Serviciului Credincios” cl. I, aducând prin aceasta prinosul de recunoștință al statului pentru munca cinstită și susținută.

MINISTRU,
Trancu-Iași

DIRECTOR GENERAL,
Gh. I. Iamandi”⁵

¹ Faleristica – disciplina auxiliară a istoriei care se ocupă cu studiul decorațiilor (ordine, cruci, medalii și semne onorifice). Are conexiuni și cu alte discipline auxiliare ale istoriei, ca: heraldica, sigilografia, vexilologia și numismatica. În Antichitate, s-au confecționat și conferit, atât sportivilor, la jocurile olimpice, cât și soldaților, pe câmpul de luptă, însemne de onoare și de vitejie – *phalere* (falere) – discuri metalice pe care erau gravate efigiile unor zei. Romanii au dezvoltat această tradiție, falerele acordându-se de la centurioni la generali, pentru fapte de vitejie dovedite pe câmpul de luptă. Falerele se purtau peste zale, legate cu cataramă, una lângă alta. În fața legiunilor romane, aflate în marș, mergeau purtătorii de însemne – phalerii, ținând în mâini SIGNUM – o hampă pe care erau aplicate mai multe falere, reprezentând fiecare o bătălie câștigată. Personalitățile militare sau civile, pentru fapte deosebite, primeau o cunună din frunze de laur sau de stejar. Primirea distincțiilor era dublată de recompense substanțiale în bani și bunuri; Dorel Bahrin, *Sistemul decorațiilor militare – 2000. Sistemul național de decorații*, Editura Economică, București, 2005, p. 11-12.

² Heraldica este disciplina auxiliară a istoriei care studiază stemele, blazoanele etc.; Florin Marcu, *Marele dicționar de neologisme*, Editura Saeculum I.O., București, 2000, p. 422.

³ Comitetul Internațional de Sigilografie – organism creat în 1959 prin hotărârea Biroului executiv al Consiliului Internațional al Arhivelor, în vederea rezolvării unor probleme practice privind păstrarea și conservarea sigiliilor și a stimulării cercetărilor în acest domeniu. Comitetul a contribuit la dezvoltarea teoriei și practicii sfragistice, preocupându-se de uniformizarea terminologiei de specialitate, stabilirea elementelor necesare pentru descrierea sigiliilor, reunirea eforturilor specialiștilor în vederea creșterii longevității izvoarelor sigilare, elaborarea de studii menite să scoată în evidență importanța sigiliilor create în diferite țări; *Dicționar al științelor speciale ale istoriei. Arhivistică, cronologie, diplomatică, genealogie, heraldică, paleografie, sigilografie*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1982, p. 77.

⁴ Decret nr. 3.919 din 25 septembrie 1920, publicat în „Monitorul Oficial” nr. 144 din 2 octombrie 1920, p. 5158.

⁵ Arhivele Naționale Istorice Centrale, *Ministerul Afacerilor Externe – Cancelaria Ordinilor*, dosar nr. 225/1920.

Documentul de mai sus este validat cu un sigiliu rotund, imprimat cu tuș roșu, care are în emblema stema României de la 1872. În exergă, între două cercuri liniare rotunde, legenda: * Ministerul Muncii și Ocrotirilor Sociale *.

Crucea „Serviciul Credincios” a fost instituită în anul 1906, cu prilejul sărbătoririi jubileului de 40 de ani de la urcarea pe tron a regelui Carol I, conferindu-se pentru a răsplăti serviciile civile și militare aduse statului în toate ramurile activității publice.

Crucea „Serviciul Credincios” clasa I, de metal galben (fig. 1-2)⁶ era o piesă cu diametrul de 32 mm și grosimea de 2,5 mm. Se prezenta sub forma unei cruci⁷ cu brațele egale și care se lăteau spre extremități, cu capetele terminate în acolade, încărcate, fiecare, cu câte o frunză de stejar⁸; între brațe, raze convergente, descrescătoare de la mijloc spre margini.

Pe avers, pe centru, gravată în excizie⁹ într-un medalion rotund, stema țării de la 1872 (fără pavilion), iar pe revers, de asemenea, într-un medalion rotund, între două ramuri de măslin¹⁰ și de stejar, așezate circular și prinse jos cu o panglică, inscripția gravată tot în excizie, pe două rânduri: **SERVICIU / CREDINCIOSU**.

Crucea era surmontată¹¹ de coroana regală de al cărui glob crucifer¹² se prindea, printr-un inel, panglica de moar albastru-deschis, lată de 35 mm, bordată cu câte o dungă argintie pe fiecare margine.¹³

⁶ Colecția plutonier adjutant-șef (rez.) Nelu Aldea.

⁷ Crucea = simbolizează axa lumii și punctul de intersecție dintre figurile geometrice fundamentale reprezentate de cerc (cerul) și pătrat (pământul). Are și un simbolism spațial, deoarece brațele corespund celor patru puncte cardinale. Provine din cuvântul latinesc „cruce(m)” (=„caznă”); Matilde Battistini, *Simboluri și alegorii*, Monitorul Oficial, 2008, p. 144.

⁸ Stejarul = este emblema forței și a puterii. În Antichitate, se onora acest arbore și se făceau coroane din ramurile sale care se puneau pe capul celor care ar fi salvat viața cetățenilor. De asemenea, se decernau războinicilor coroane din frunze de stejar, pentru a le recompensa faptele de vitejie. În acest ultim caz, stejarul este emblema victoriei. În *Limbaajul florilor* actual, stejarul semnifică ospitalitatea; Cte Alph. O’Kelly de Galway, *Dictionnaire archéologique et explicatif de la science du blason*, tome I, Bergerac, Imprimerie générale du Sud-Ouest, 1901, p. 124-125.

⁹ Gravarea = se poate face în adâncime (*incizie*) ori în relief (*excizie*); *Dicționar al științelor speciale*, p. 128.

¹⁰ Măslinul = arbore fructifer din familia oleaceelor; este emblema păcii, a autorității, a bunăvoinței și a înțelegerii; ramurile de măslin erau oferite învingătorilor diverselor întreceri; Cte Alph. O’Kelly de Galway, *op. cit.*, p. 358; Hans Biedermann, *Dicționar de simboluri*, vol. I, Editura Saeculum I.O., București, 2002, p. 252.

¹¹ Surmontat = se spune despre pal, fascie, chevron și, în general, orice altă piesă care, nefiind în poziția sa ordinară, este însoțit în șef de o altă figură; W. Maigne, *Abrégé méthodique de la science des armoiries suivi d’un glossaire des attributs héraldiques, d’un traité élémentaire des ordres des chevalerie et de notions sur les classes nobles, les anoblissements, l’origine des noms de famille, les preuves de noblesse, les titres, les usurpations et la législation nobiliaires*, Paris, Garnier frères, Libraires-Éditeurs, 1860, p. 265.

¹² Glob crucifer = sferă suprapusă de o cruce care se găsește în vârful coroanelor închise, în mâna unor personaje sau deasupra unor scuturi; este însemn al puterii suverane, atribut al suveranității. În heraldica românească globul crucifer este întâlnit în stemele Țării Românești, în armele Moldovei și armeriile statului român. Sfera simbolizează pământul, iar crucea de pe sferă simbolizează dominația creștină asupra lumii; *Dicționar al științelor speciale*, p. 127; Paola Rapelli, *Simboluri ale puterii și mari dinastii*, Monitorul Oficial, 2009, p. 40-41.

¹³ N. T. Ionescu, *Decorațiunile române – ordine, cruci și medalii*, Editura și Institutul de Arte Grafice C. Speter, București, 1915, pl. VI; Gr. Constandache, *Medaliile și decorațiunile militare românești*, în „Buletinul Societății Numismatice Române”, anii XXIX-XXXVI, nr. 83-90, 1935-1942, p. 197-198; Eugen Calianu, *Decorațiile românești de la Cuza-Vodă la regele Mihai I*, Editura Eminescu, București, 2006, p. 35; fig. 53, p. 92.

Fig. 1-2

Aspecte privind ocupația sovietică în județul Severin (1944-1947)

Dr. Eusebiu Narai*

Situația economică a județului Severin s-a deteriorat foarte mult în perioada studiată, în urma intervenției unor *factori* obiectivi și subiectivi, precum: starea de război, jafurile și abuzurile comise de trupele sovietice, rechizițiile în contul Convenției de Armistițiu, sistarea activității unor firme industriale și comerciale cu capital german și maghiar de pe raza județului, scăderea șeptelului de animale, lipsa materiilor prime și a capitalului necesar pentru funcționarea – la capacitate maximă – a întreprinderilor industriale ș.a.m.d.

* * *

Jafurile comise de către militarii sovietici pe raza Legiunii de Jandarmi Severin au avut și un impact emoțional asupra populației județului, determinând o atitudine ostilă față de trupele sovietice aflate în trecere sau staționate în zonă. Astfel, în toamna anului 1944 a fost spartă casa de bani de la ocolul silvic *Coșava*, care conținea suma de 720.000 lei. În același timp, ostașii sovietici au furat o cantitate însemnată de spirt rafinat de la Fabrica de oțet *Margina*. Tot în toamna anului 1944, au fost jefuiți 46 de locuitori din comuna *Obreja*¹.

Devastările sovietice au vizat clădiri și chiar localități întregi. De pildă, în zilele de 16 și 17 septembrie 1944 mai mulți soldați sovietici au intrat în castelul de pe domeniul regal *Mocsony-Căpâlnaș* și au ridicat lucruri de valoare. Încercarea lor de a pătrunde la etajul clădirii în cauză, unde se aflau numeroase bunuri aparținând demnitarilor Casei Regale, a fost oprită – cu dificultate – de către 4 soldați români de la Cercul Teritorial Arad, cantonați la domeniul regal. Cu această ocazie, a fost devastată și casa administratorului general al domeniului, ridicându-se diferite obiecte de valoare, bijuterii și suma de aproximativ 1.000.000 lei. Însă, incidentul a avut și alte conotații: instigatorul de pe raza comunei, care i-a condus pe soldații sovietici la castel, a declarat că-l va împușca pe administratorul general al domeniului și pe alți „oameni fideli regimului”, având asupra lui o listă în care erau trecuți preoții și locuitorii mai înstăriți din comună².

În unele cazuri s-a ajuns și la incidente armate, în care au fost implicați militarii sovietici, în urma tentativelor de jaf eșuate ale acestora. Astfel, în ziua de 28 septembrie 1944, jandarmii români din *Mehadica* au încercat să prevină devastarea unei cârciumi din localitate de către doi soldați sovietici, dar au fost atacați cu focuri de armă de aceștia; în urma schimbului de focuri, unul din soldații sovietici a fost ucis, iar celălalt rănit³.

Localitatea *Căprioara* a fost jefuită, de nenumărate ori, în cursul lunii septembrie 1944, de câțiva militari sovietici constituiți în bande, populația comunei fiind în imposibilitatea de a se apăra. În consecință, prefectul județului Severin a trimis o notă circulară către Pretura plasei Birchiș (de care aparținea localitatea menționată), cuprinzând măsurile imediate ce trebuiau adoptate în vederea reprimării actelor reprobabile comise de ostașii armatei sovietice

„pe cuprinsul plasei: locuitorii, constituiți în gărzi, vor patrula tot timpul (zi și noapte) în comune și atunci când vor vedea elemente care nu se pot justifica, le vor dezarma și, în stare de arest, le vor înainta – prin organele jandarmeriei – Comandamentului sovietic din Lugoj; primarii, notarii și șefii posturilor de jandarmi vor ține – tot timpul – între ei strânse legături, iar împreună cu gărzile vor menține ordinea și siguranța în sate și comune, acolo unde este cazul chemând în ajutor jandarmii din plutonul mobil care a luat ființă în nordul județului”.

Este evident că aceste fenomene negative se manifestau pe o scară mult mai largă⁴.

* lector universitar, Universitatea de Vest din Timișoara, bd. Vasile Pârvan, nr. 4, e-mail: eusebiu.narai@yahoo.com.

¹ Vasile Rămneanțu, *Aspecte ale vieții economice și politice din județul Severin în perioada 1944-1946*, în „Analele Banatului” (în continuare „An.B.”), serie nouă, Timișoara, V, 1997, p. 431.

² Serviciul Județean Timiș al Arhivelor Naționale (în continuare SJTAN), fond *Prefectura județului Severin – Biroul Armistițiului* (în continuare *PJS – BA*r), dosar 74/1944, fila 2.

³ *Ibidem*, fila 3.

⁴ *Ibidem*, fila 6.

Uneori, au fost afectate chiar și instituții care depindeau direct de Prefectura județului Severin. Astfel, în luna septembrie 1944, un mic grup de ostași sovietici a luat caii și trăsura aflate în proprietatea orfelinatului din *Găvojdia* și a pătruns în magazia de alimente a aceleiași instituții de ocrotire socială, devastând-o în întregime⁵.

Armata sovietică a devastat și sediile unor firme industriale de pe raza județului Severin, în special din Lugoj, Caransebeș și Orșova. De exemplu, în cursul lunii septembrie 1944, militarii sovietici au jefuit sucursala din *Caransebeș* a Fabricii de bere „Timișoreana” S.A., producând o pagubă în valoare totală de 2.018.868 lei, constând în băuturi (bere, vin și țuică) și diverse materiale (cai de povară, butoaie, măsuri pentru vin, lăzi de bere etc.), bunurile fiind ridicate sub amenințarea armelor⁶.

De asemenea, în intervalul 21-29 septembrie 1944, o unitate militară sovietică a fost cantonată în sediul Fabricii de marmeladă din *Caransebeș*, „răstimp în care nu a dat voie nimănui să se apropie de fabrică”. După plecarea ostașilor sovietici s-a procedat la inventarierea bunurilor firmei, constatându-se o pagubă în valoare de 72.408 lei. Din magazinele fabricii au dispărut: 200 kg. petrol, 40 buc. funduri de butoaie, 347 buc. doage de butoaie, 4 m. pânză, 40 kg. sodă calcinată, 80 buc. șuruburi, 12,5 kg. cuie ș.a.m.d.⁷

Nici firmele comerciale din județul Severin nu au scăpat „atenției” militarilor sovietici. Astfel, la trecerea armatei sovietice prin *Orșova* (12-24 septembrie 1944), de la firma „Dunărea” au fost preluate, fără forme legale, diverse mărfuri (carne și preparate din carne, conserve, băuturi alcoolice, țigări, dulciuri, șosete, serviete, articole din stofă, etc.) în valoare de 1.206.366 lei⁸.

Trupele sovietice au devastat, prin forța armelor, numeroase instituții de interes public și proprietăți ale persoanelor fizice de pe cuprinsul județului Severin. De pildă, în luna septembrie 1944, armata sovietică a pricinuit Ocolului Silvic din *Orșova* pagube de 72.554 lei, în decurs de 3 zile⁹.

După ce au pătruns în incinta fabricii de textile „Jandera” din *Orșova* (septembrie 1944), soldații sovietici au deteriorat mașinile și acoperișul, au distrus rezervorul și instalația electrică, provocând daune în valoare de 1.317.110 lei, prin dispariția unor produse din inventarul fabricii (mărfuri, fire de bumbac, curele, accesorii, aparat telefonic, rechizite de birou, arhivă și registre). Și din locuința comandantului militar al fabricii au fost furate diverse obiecte (paltoane, costume de haine, cămăși, pantofi, ciorapi, pardesiuri ș.a.), pagubele ridicându-se la suma de 581.000 lei¹⁰.

Și serviciile comunale au avut de suferit de pe urma comportamentului abuziv al trupelor sovietice aflate în trecere sau cantonate pe raza județului Severin. De pildă, în perioada 17-27 septembrie 1944, de la Uzina Electrică din *Orșova*, al cărei personal fusese evacuat la Băile Herculane din cauza apropierii liniei frontului, militarii sovietici cantonați în incinta uzinei, precum și alții aflați în trecere au ridicat, în mod abuziv, obiecte și aparatură în valoare de 529.750 lei¹¹.

Luna octombrie 1944 a fost marcată de fapte asemănătoare, care puneau – la grea încercare – răbdarea locuitorilor județului. Astfel, la fabrica de cherestea, butoaie și parchete din *Caransebeș*, armata sovietică a pricinuit pagube în valoare de 2.149.000 lei, constând în: bani, găsiți în biroul patronului fabricii; o mașină de scris; curele; scule; cca. 60 m² parchete; scânduri; lemne de foc; covoare persane; alimente (compoturi, dulciuri, slănină și zahăr); haine, etc. În același timp, a fost luată – fără forme legale – întreaga documentație privind activitatea fabricii: registrele comerciale, registrul-inventar, hârtii de scris și plicuri, cu antetul fabricii ș.a.m.d.¹²

Într-un proces verbal întocmit de Comisariatul de Poliție Orșova în luna octombrie 1944 erau consemnate pagube în valoare de 262.000 lei, constatate la Societatea Anonimă Minieră „Creditul

⁵ SJTAN, fond *PJS – BAr*, dosar 75/1944, fila 1.

⁶ Serviciul Județean Caraș-Severin al Arhivelor Naționale (în continuare SJCSAN), fond *Primăria orașului Caransebeș* (în continuare *POrC*), dosar 14 a/1944-1945, fila 153.

⁷ *Ibidem*, fila 318.

⁸ SJTAN, fond *Comisariatul Poliției orașului Orșova* (în continuare *CPOrOrs*), dosar 68/1944, filele 98-99.

⁹ *Ibidem*, fila 210.

¹⁰ *Ibidem*, fila 213.

¹¹ SJTAN, fond *PJS – BAr*, dosar 45/1944, fila 1.

¹² SJCSAN, fond *POrC*, dosar 14 a/1944-1945, filele 159-160.

Carbonifer”-agenția *Orșova*, bănuielile planând asupra unor soldați sovietici cantonați în Orșova, însă nu s-a putut dovedi nimic, neexistând niciun martor ocular al evenimentelor¹³.

Trupele sovietice, aflate în trecere prin *Orșova* (octombrie 1944), au cauzat pagube însemnate populației orașului, valoarea totală a acestora depășind suma de 3.000.000 lei. Au fost ridicate – fără nicio justificare legală – diferite articole de îmbrăcăminte și încălțăminte, veselă, alimente de primă necesitate pentru sezonul rece, animale de tracțiune, băuturi alcoolice, etc.¹⁴

În unele cazuri, devastările produse de militarii sovietici au avut motivații absurde. De pildă, în ziua de 11 octombrie 1944, mai mulți soldați sovietici „au început să dea jos firele telefonice române de pe rețeaua telefonică a Societății de Telefoane, între comuna *Valeaboului* (județul Severin) și comuna *Delinești* (județul Caraș), pentru a instala fire proprii”, provocând pagube apreciabile statului român¹⁵.

Jafurile au continuat pe tot parcursul anului 1945. Trupele sovietice aflate în trecere au prădat localitățile *Găvojdia*, *Jena*, *Sacul*, *Tincova-Căvăran*, *Prisaca*, *Zăgujeni* și *Jupa*.

La începutul anului 1945 întâlnim o situație deosebită în localitatea *Sâlha-Coștei*, ostașii sovietici prezenți aici având un comportament relativ bun.

În același timp, rutenii din *Copăcele* și *Criciova* practicau un comerț ilegal cu militarii sovietici; aceștia din urmă primeau băutură și dădeau, în schimb, diverse mărfuri furate. Jandarmii nu puneau capăt acestui comerț la negru, de teama unor incidente cu „aliații” sovietici, deși *ordinul general nr. 984200* din 30 septembrie 1944 – semnat de către generalul Gheorghe Mihail (la acea dată, șeful Marelui Stat Major Român) – prevedea ca armata, poliția și jandarmeria să se opună, la nevoie chiar recurgând la arme, în cazurile când ostașii sovietici, izolați sau în grupuri, vor încerca să ridice cu forța sau să jefuiască bunurile statului, precum și cele particulare¹⁶.

Numai în luna martie 1945 armata sovietică a ridicat, fără forme legale, o serie de bunuri și materiale de la locuitorii orașului *Caransebeș*, valoarea totală a pagubelor însumând 34.743.168 lei: 3.050 kg. grâu; 5.250 kg. orz; 3.650 kg. ovăz; 19.750 kg. porumb; 1.486 kg. făină de grâu; 9.088 kg. cartofi; zarzavat, zahăr, untură, slănină, alcool, brânză – în cantități mari; 35.066 buc. țigări; 24.000 kg. lemne de foc; 25 cai; 19 porci; 68 oi; 125 păsări; un număr considerabil de bovine; autoturisme și trăsuri; 436 obiecte mecanice; 64 covoare; diverse articole de îmbrăcăminte (paltoane, cămăși, costume de haine); 342 piese de mobilier; 99 buc. bijuterii și ceasuri, etc.¹⁷

Abuzurile armatei sovietice au determinat ostilitatea populației românești și se încerca, de multe ori, găsirea altor vinovați pentru acțiunile la care se pretau trupele sovietice sau, cel puțin, formularea unor explicații plauzibile care să îmbunătățească imaginea destul de defavorabilă a „aliaților” sovietici. În acest sens, în luna februarie 1946, ministrul justiției (Lucrețiu Pătrășcanu) a înaintat suveranului două proiecte de legi, menite a distrage atenția de la adevărații autori ai actelor reprobabile petrecute pe tot cuprinsul țării: *legea privind portul uniformelor aliate*, prin care deținerea acestora – de către persoane neautorizate – era pedepsită cu muncă silnică de la 5 la 25 ani; *legea privind portul ilegal de armă*, prin care toți posesorii de arme și muniții fără autorizație erau obligați să le depună la sediile poliției și jandarmeriei în interval de 5 zile (în Capitală) și, respectiv, 15 zile (în provincie), în caz de refuz fiind pasibili de o pedeapsă de 25 ani muncă silnică¹⁸.

Anul 1946 a fost marcat de alte abuzuri săvârșite de armata sovietică pe raza județului Severin. Astfel, în luna aprilie 1946, unitatea militară sovietică din *Orșova*, care instala linia telefonică directă Belgrad-Moscova, a preluat toate firele telefonice (civile și militare) din Valea Dunării, pe direcția Orșova-Moldova Nouă-Baziaș până la punctul de frontieră Socol, fiind întreruptă legătura telefonică a autorităților românești cu comunele din Valea Dunării. Deși această situație, de-a dreptul excepțională, a fost adusă la cunoștința Comisiei Aliate de Control și au fost semnalate intervenții repetate pentru eliberarea liniei telefonice în favoarea autorităților statului român din partea organelor

¹³ SJTAN, fond *CPOrOrs*, dosar 68/1944, fila 19.

¹⁴ *Ibidem*, fila 51.

¹⁵ SJTAN, fond *PJS – BA*r, dosar 74/1944, fila 19.

¹⁶ Vasile Rămneanțu, *Aspecte ale vieții...*, p. 431.

¹⁷ SJCSAN, fond *PORC*, dosar 14 a/1945, fila 43.

¹⁸ „Banatul”, Timișoara, anul II, nr. 36, 16 februarie 1946, p. 1.

superioare de conducere ale armatei române, a administrației Porților de Fier, a Societății de Telefoane, problema a rămas în suspensie până la sfârșitul anului 1946¹⁹.

Exemplele privind comportamentul abuziv al trupelor sovietice aflate în trecere sau staționate în județul Severin pot continua la nesfârșit.

* * *

Starea economică dificilă a locuitorilor de pe raza Legiunii de Jandarmi Severin a fost cauzată și de obligațiile pe care aceștia au fost nevoiți să le achite, conform prevederilor Convenției de Armistițiu din 12 septembrie 1944.

Comunele situate pe cuprinsul postului de jandarmi *Caransebeșul-Nou* nu au primit banii pentru alimentele pe care armata sovietică le-a rechiziționat. Același lucru îl întâlnim și în localitatea *Barna*, unde sătenii erau nemulțumiți de faptul că nu li s-a achitat plata pentru transporturile de lemn efectuate în contul sovieticilor. Rapoartele întocmite de către postul de jandarmi *Birchiș* scoteau în evidență un adevăr indiscutabil: prețul plătit de către sovietici pentru vitele rechiziționate era mult mai mic decât prețul existent pe piața liberă. Astfel, pentru o vită, sovieticii plăteau 70.000-80.000 lei, iar pe piață aceasta ajungea la suma de 150.000-200.000 lei. Aceeași situație este întâlnită și în localitățile *Parul*, *Gruni*, *Cutina*, *Bodo*, *Zăbalți*, *Bruznic*, *Glimboca*, unde țărani refuzau să mai predea animalele în contul Armistițiului (la *Glimboca* se cerea să se intervină cu forța)²⁰.

Aplicarea articolului 10 din Convenția de Armistițiu și a anexei sale*** a stârnit reacții ostile din partea locuitorilor județului Severin, iar excesul de zel (în unele cazuri) manifestat de autoritățile locale pentru îndeplinirea obligațiilor înscrise în Convenția de Armistițiu au contribuit din plin la starea de nemulțumire a populației.

De multe ori, rechizițiile sovietice pentru nevoile frontului depășeau posibilitățile reale ale populației, însă cererile sovieticilor nu țineau cont de acest aspect. De pildă, într-o adresă a Biroului M.O.N.T. (Mobilizare și Organizare Națională a Teritoriului – *n.n.*), care funcționa pe lângă Prefectura județului Severin (7 decembrie 1944), se solicita Cercului Teritorial Severin să pună imediat la dispoziția Unității Militare Sovietice nr. 1534 următoarele materiale: 80 m³ scânduri; 150 buc. stâlpi; 100 buc. plăci placaj (furnir); 30 kg. cuie; două cazane, fiecare având o capacitate de 40 kg.; 3.000 buc. cărămizi. Materialele urmau să se rechiziționeze de pe raza orașului Lugoj sau de la fabrica „Mundus-Borlova-Armeniş” din Caransebeș²¹.

În cursul lunii decembrie 1944, Unitatea Militară Sovietică nr. 1534 și-a mărit considerabil pretențiile, solicitând – în mod insistent – rechiziționarea a diverse materiale, precum: 5.000 buc. cărămizi; 6 briciuri pentru ras; 6 mașini de tuns²²; 11 ceasuri deșteptătoare; 10 kg. cuie de cizmărie; 15 kg. cuie de lemn; 6 buc. ciocane pentru cizmărie; 4 buc. clești pentru cizmărie; 3 buc. clești de tăiat cuie; 300 buc. creioane chimice; 200 buc. creioane simple; 100 buc. hârtie-îndigo; 50 kg. hârtie de birou; 6 buc. cântare, pentru o greutate de 10 kg.; 10 buc. dălți late; 10 buc. dălți înguste; 5 buc. rindele; 6 buc. cuțite mari; 2 buc. rindele mari; 5 buc. mașini de tocat carne; 1 buc. casetă de fier ș.a.m.d.²³

¹⁹ SJTAN, fond *Prefectura județului Severin* (în continuare *PJS*), dosar 1/1946-1947, filă nenumărată.

²⁰ Vasile Rămneanțu, *Aspecte ale vieții...*, p. 430.

* **Art. 10:** „Guvernul român trebuie să facă în mod regulat, în monedă românească, plățile cerute de către Înalțul Comandament Aliat (sovietic), pentru îndeplinirea funcțiilor sale și, în caz de necesitate, va asigura folosința întreprinderilor industriale și de transport aflate pe teritoriul României, precum și a mijloacelor de comunicație, stațiilor generatoare de energie, întreprinderilor și instalațiilor de utilitate publică, depozitelor de combustibil, petrol, alimente și alte materiale sau servicii în acord cu instrucțiunile date de către Înalțul Comandament Aliat (sovietic).

Vasele de comerț românești, care se găsesc atât în apele românești, cât și în cele străine, vor fi supuse controlului operativ al Înalțului Comandament Aliat (sovietic), pentru folosirea lor în interesul general al aliaților (vezi anexa la art. 10)”. („România liberă”, București, anul II, nr. 33, 17 septembrie 1944, p. 2).

** **Anexa la art. 10:** „Guvernul român va retrage și răscumpăra, în limitele de timp și potrivit condițiilor pe care Înalțul Comandament Aliat (sovietic) le va specifica, toate monedele deținute pe teritoriul românesc și emise de Înalțul Comandament Aliat (sovietic) și va înmâna moneda astfel retrasă fără plată Înalțului Comandament Aliat (sovietic)”. (*Ibidem*, p. 3).

²¹ SJTAN, fond *PJS* – *BAr*, dosar 8/1944, fila 18.

²² *Ibidem*, fila 102.

²³ *Ibidem*, fila 154.

Și Unitatea Militară Sovietică nr. 21973 a formulat unele cereri în luna decembrie 1944, dar pretențiile sale se rezumau la obținerea a 3 buc. ventilatoare electrice, de câte 0,50 kw. fiecare, prin rechiziționarea acestora de la firmele care funcționau în Lugoj²⁴.

Nemulțumirea populației față de rechizițiile ce s-au efectuat în contul Convenției de Armistițiu a persistat pe tot parcursul anului 1945 (*Birchiș, Teregova, Ferdinand și Făget*).

O notă de sinteză întocmită de către conducerea Legiunii de jandarmi Severin la data de 26 februarie 1945 sublinia că, datorită rechizițiilor pentru sovietici, țăranii nu vor mai avea animale pentru muncile câmpului. Această situație a fost întâlnită, de fapt, în localitățile *Topleț și Jupalnic*, unde au fost ridicate – de la unii locuitori – chiar și ultimele vite²⁵.

Cheltuielile pentru întreținerea armatei sovietice se ridicau la sume apreciabile. De exemplu, în luna februarie 1945, Primăria orașului Caransebeș a achitat – în acest scop – suma de 5.702.947 lei. Cheltuielile primăriei constau în: hrana trupelor sovietice în trecere (mese servite la restaurante, aprovizionări cu alimente de strictă necesitate); înființarea și întreținerea cantinelor pentru ostașii sovietici; întreținerea diferitelor Comandamente sovietice și trupe în trecere, exceptând Subcomisiile Aliate de Control (costul chiriei plătite pentru camerele sau casele rechiziționate, plata camerelor la hoteluri); folosirea brațelor de muncă și a vehiculelor proprii – pentru descărcări și încărcări de șlepuri și vagoane cu muniții sau cereale, transporturi în magazine sau la diferite distanțe, amenajări de aeroporturi; sprijin pentru construirea de barăci, prin furnizarea de scânduri și alte materiale de construcție ș.a.m.d.²⁶

Rechizițiile locuințelor din mediul urban erau supuse reglementărilor Ministerului Afacerilor Interne. *Ordinul circular nr. 12353/M.*, emis de M.A.I. (Direcțiunea M.O.N.T.) în ziua de 24 martie 1945, stipula următoarele:

*„apartamentele și încăperile locuite de familiile ofițerilor activi și de rezervă (români – n.n.) plecați pe front vor fi exceptate de la orice fel de rechiziții, iar pentru imobilele mari, în care se găsesc locuințe ale ofițerilor (români – n.n.) plecați pe front și care sunt supuse rechiziționării, se va raporta în prealabil Ministerului (Afacerilor Interne – n.n.), spre a obține și avizul Ministerului de Război în aceste cazuri”*²⁷.

Autoritățile locale erau obligate să pună la dispoziția armatei sovietice și mijloacele de transport din dotarea proprie sau aflate în inventarul a diferite instituții și firme de pe raza județului Severin. Astfel, în intervalul 1 ianuarie-10 martie 1945, armata sovietică a rechiziționat – pentru nevoile proprii – cca. 800 căruțe și un autoturism pentru transportarea unor materiale de război, precum și lemne de foc și fân, livrate garnizoanei sovietice din orașul Lugoj, Comendurii Pieții Sovietice și diverselor localități în care staționau trupe sovietice. Trebuie menționat faptul că, în județul Severin, erau cantonate 4 unități militare sovietice (UM 21973, UM 92811, UM 47972 și UM 01534), la care se adăuga Centrul de Exploatare Severin și Garnizoana sovietică, ambele aflate în orașul Lugoj²⁸.

În anul 1945 au intervenit noi reglementări privind livrările pentru armata sovietică. Conform acestora, Armata Roșie urma să se aprovizioneze prin intermediul Corpurilor Teritoriale, care au preluat atribuțiile prefecturilor de județ în acest domeniu. Printre altele, Prefecturii județului Severin îi revenea sarcina de a colecta și livra lunar cantitatea de 10 t. unt, cu începere de la data de 1 noiembrie 1944, însă posibilitățile județului erau net inferioare pretențiilor sovietice, astfel încât – în primele două luni ale anului 1945 – fuseseră livrate doar 3,6 t. unt, adică de cca. 3 ori mai puțin decât cererile sovietice pentru o singură lună²⁹.

Articolul 10 din Convenția de Armistițiu presupunea și rechiziționarea vaselor aflate în porturile românești. După ce o parte din navele staționate în portul Orșova au plecat la Tekija (Serbia), iar o altă parte au ajuns la Turnu-Severin, iar în rada portului menționat mai sus au intrat alte vase, la

²⁴ *Ibidem*, fila 98.

²⁵ Vasile Rămneanțu, *Aspecte ale vieții...*, p. 430.

²⁶ SJCSAN, fond POrC, dosar 12/1945, filele 1-2.

²⁷ SJTAN, fond PJS, dosar 1/1944-1945, filă nenumărată.

²⁸ *Ibidem*, filă nenumărată.

²⁹ SJTAN, fond PJS – BAr, dosar 18/1945, fila 13.

24 februarie 1945, o comisie mixtă româno-ruso-sârbă a preluat 6 nave de proveniență iugoslavă, aflate în port în ziua respectivă, în contul Convenției de Armistițiu³⁰.

Erau necesare eforturi financiare considerabile și pentru întreținerea Subcomisiei Aliate de Control din județul Severin. Astfel, în perioada august 1944 -mai 1945, adică până la încheierea operațiunilor militare în Europa, prestațiile directe pentru întreținerea subcomisiei amintite mai sus s-au ridicat la suma de 2.724.552 lei, cheltuieli repartizate după cum urmează: hrana în natură (până la 1 februarie 1945) – 749.500 lei; alocația de hrană în numerar (1 februarie-8 mai 1945) – 1.678. 700 lei; înzestrarea cu mobilier și utilaj, obiecte de cazarmament – 23.700 lei; iluminat, încălzire, apă, canal, etc. – 37.486 lei; chirii pentru cazare la particulari, hoteluri ș.a.m.d. – 76.666 lei; cheltuieli de transport – 92.189 lei; rechizite de cancelarie, solicitate de membrii subcomisiei – 66.311 lei³¹.

Deținem informații despre valoarea totală a prestațiilor și serviciilor efectuate pentru trupele sovietice de pe raza județului Severin, în intervalul 1 aprilie-31 decembrie 1945. De pildă, în al doilea trimestru al anului 1945 s-a cheltuit suma de 99.875.633 lei³².

Prestațiile în contul articolului 10 din Convenția de Armistițiu au scăzut considerabil în perioada 1 iulie-11 septembrie 1945, în urma plecării în U.R.S.S. a majorității cetățenilor sovietici, aflați temporar în județul Severin, precum și a încetării stării de război, astfel încât suma necesară reprezenta doar 9.566.126 lei, adică cca 10,5% din suma cheltuită în al doilea trimestru al aceluiași an³³.

Datorită situației economice dificile în care se afla și județul Severin, a inflației galopante, a unor reparații și amenajări făcute la spitalele care tratau soldații sovietici, precum și a altor factori, cheltuielile pentru întreținerea armatei sovietice și a organismelor sovietice care controlau modul de executare a Convenției de Armistițiu la nivelul județului Severin au crescut în ritm rapid, în intervalul 12 septembrie-31 decembrie 1945 atingând cifra de 24.128.086 lei³⁴.

Întreprinderile industriale și comerciale din județul Severin au fost obligate să-și aducă o contribuție însemnată la executarea Convenției de Armistițiu. Astfel, în luna septembrie 1945, datorită lipsurilor manifestate la firmele de pe raza județului Severin, Biroul pentru aplicarea Armistițiului din cadrul Prefecturii județului solicita aprobarea ODESFER-ului pentru livrarea unei cantități de 1,1 t. cuie, de diferite mărimi, de la „Industria Sârmei” din Câmpia Turzii, cuie necesare pentru lucrările de reparații, amenajări și dotări cu mobilier „la cantonamentele de iarnă, pe seama trupelor sovietice staționare în acest județ”; această cantitate urma să fie ridicată de Prefectura județului Severin-Biroul Armistițiului, contra cost, în contul Convenției de Armistițiu, în termen de 15 zile³⁵.

Apropierea iernii a determinat rechiziționarea unor clădiri, considerate indispensabile pentru cantonarea temporară a trupelor sovietice. Însă, majoritatea clădirilor rechiziționate aveau nevoie de reparații urgente, pentru a fi funcționale în sezonul rece. De pildă, la începutul lunii septembrie au fost rechiziționate castelele din comunele Găvojdia și Sacul, ambele fiind reparate într-un interval de timp foarte scurt (cca. 10 zile lucrătoare de la primirea avansului), sumele cheltuite în acest scop fiind destul de ridicate (6.600.000 lei, respectiv 4.900.000 lei)³⁶.

În intervalul august 1944-decembrie 1945, trupelor sovietice staționate pe raza județului Severin le-au fost livrate subzistențe, furaje și diferite materiale în valoare totală de 1.953.647.893 lei, de fapt mărfuri foarte variate: 2.148 capete bovine; 1.667,53 t. carne tăiată; 2,13 t. cârnați; 21,03 t. făină albă; 28,5 t. făină integrală; 1.200 rații pesmeți; 8,5 t. paste făinoase; 20,07 t. griș; cca. 781 t. cartofi; 34.420 rații conserve de carne; 51,8 t. slănină; 16,9 t. untură; 8,3 t. ulei; 33 t. unt; 49.298 buc. ouă; 0,25 t. brânză; 10,5 t. lapte; 16,6 t. zahăr; 48,1 t. sare; 1,04 t. păsări; 0,73 t. tutun; 65.090 cutii chibrituri; 1,46 t. săpun; aproximativ 25 t. pâine; 74 t. oțet; 10 t. fructe proaspete; 0,1 t. vin; 181,1 t. legume; 5,9 t. varză acră; 33,5 t. fasole; 5,42 t. murături; cca. 4,1 t. carne afumată; 21 buc.

³⁰ Idem, dosar 15/1945, fila 2.

³¹ Idem, dosar 5/1945-1946, fila 1.

³² *Ibidem*, fila 12.

³³ *Ibidem*, fila 11.

³⁴ *Ibidem*, fila 8.

³⁵ SJTAN, fond PJS – BAr, dosar 19/1946, fila 199.

³⁶ Idem, dosar 6/1945, filele 2, 6.

butoaie mari; 140,6 t. ovăz; 9,285,9 t. fân; 5 t. paie; 19.469 m³ lemne de foc; 1,5 t. cărbuni; 168 m³ scânduri ș.a.m.d.³⁷

Contribuția firmelor industriale din județul Severin la îndeplinirea sarcinilor ce decurgeau din Convenția de Armistițiu nu era deloc de neglijat. De exemplu, luna decembrie 1945 era termenul de scadență pentru livrarea fabricatelor produse de Uzina Nădrag (din cadrul societății „Titan-Nădrag-Călan”), comandate de armata sovietică în contul Convenției de Armistițiu: 812,1 t. tablă albă; 260 t. tablă decapată; 30,3 t. tablă galvanizată. Totuși, o serie de factori (lipsa materiilor prime, costurile ridicate ale procesului de producție, etc.) au determinat livrarea, la timp, a unei cantități infime de mărfuri pentru trupele sovietice (124 t. tablă). Uzina Nădrag trimitea produsele menționate mai sus altor firme și instituții din țară, în același scop: firma „Frații Mecher” din Timișoara; Oficiul de Vânzare din Deva; firma „Fritz Auner” din Mediaș; fabrica de conserve „Știrbey” din București; fabrica „Grierul” din Galați; fabrica „Stella” din Capitală; uzina „Scandia” din Sibiu; subsecretariatele de stat ale Marinei și Armatei de Uscat; Aeronautica Militară; firmele „Fruco”, „Speranța”, „Scandia Română”, „Flora” ș.a. – toate din București; firma „Ștefan Podsudek” din Deva; fabrica de spirt „Bragadiru”, cu sediul în Capitală ș.a.m.d.³⁸

Uzina Nădrag era obligată să trimită produsele proprii, fabricate în atelierele sale, aceluiași firme și instituții (în contul Convenției de Armistițiu) și la sfârșitul anului 1946. Imposibilitatea de a livra cantitățile cerute de armata sovietică a devenit un fenomen firesc pentru acele vremuri, deși se încerca – din răspuțeri – executarea, cu promptitudine, a prevederilor Convenției de Armistițiu. Astfel, în luna decembrie 1946, din cantitatea de 684,9 t. tablă (albă, decapată și galvanizată), ce trebuia livrată armatei sovietice, doar 86,7 t. tablă au ajuns la destinație³⁹.

De altfel, întreprinderile industriale de pe raza județului Severin trebuiau să onoreze – la timp și la standarde ridicate – o serie de comenzi pentru armata sovietică și în cursul anului 1946. Totuși, firmele industriale din plasele Teregova⁴⁰, Birchiș⁴¹, Făget⁴², Balinț⁴³, Sacul⁴⁴ și Lugoj⁴⁵ nu au primit comenzi din partea armatei sovietice, deoarece nu dispuneau de capacitatea de producție necesară pentru îndeplinirea sarcinilor ce decurgeau din Convenția de Armistițiu.

În schimb, două întreprinderi care funcționau în plasa Orșova erau obligate să execute – cu prioritate – comenzile armatei sovietice: întreprinderea „Cloșani” din Ogradena Veche urma să trimită 300 m. st. lemne de foc unităților militare sovietice staționate în zonă, valoarea comenzii ridicându-se la 1.200.000.000 lei, iar minele „Baia Nouă” din Eibenthal trebuiau să furnizeze 650 t. cărbuni armatei sovietice, în valoare de 25.759.897 lei⁴⁶.

În plasa Caransebeș figurau 3 întreprinderi care primeau comenzi din partea armatei sovietice: uzinele metalurgice din Ferdinand (azi – Oțelu Roșu), fabrica de cherestea „Lomaș-Moroeni” din Zăvoi și fabrica de mașini „Energia” din Caransebeșul Nou. De pildă, fabrica de cherestea din Zăvoi a executat o parte din comanda primită (3.045 m.c. cherestea fag, 774 m.c. cherestea brad și 592 m.c. traverse de brad) cu promptitudine, însă nu deținem informații despre valoarea totală a comenzii și despre avansul plătit de Armata Roșie fabricii respective. De asemenea, fabrica de mașini „Energia” din Caransebeșul Nou a livrat armatei sovietice 50 buc. bucătării de campanie, dotate cu 3 cazane fiecare, precum și 50.000 buc. potcoave pentru cai, în valoare de 180.000.000 lei, comanda fiind executată în întregime și la termenul de scadență stabilit cu beneficiarul său⁴⁷.

³⁷ SJTAN, fond *Delegatul Comisiei Române pentru Aplicarea Armistițiului – județul Severin* (în continuare *DCRPApAr – JS*), dosar 4/1945-1946, fila 75.

³⁸ SJCSAN, fond *Titan-Nădrag-Călan – Uzina Nădrag* (în continuare *TNC – UzN*), dosar 5/1945-1947, fila 1.

³⁹ *Ibidem*, fila 29.

⁴⁰ SJTAN, fond *PJS – BAr*, dosar 9/1946, fila 2.

⁴¹ *Ibidem*, fila 7.

⁴² *Ibidem*, fila 9.

⁴³ *Ibidem*, fila 10.

⁴⁴ *Ibidem*, fila 13.

⁴⁵ *Ibidem*, fila 14.

⁴⁶ *Ibidem*, fila 3.

⁴⁷ *Ibidem*, fila 5.

O singură întreprindere („Margina Reșița”) de pe raza plasei Margina a executat comenzi pentru armata sovietică. Astfel, în anul 1946, fabrica menționată mai sus a dus la îndeplinire sarcina primită, livrând o cantitate de 74 t. oțet, în valoare de 95.692.232 lei, la termenul stabilit anterior⁴⁸.

În orașul Lugoj, reședința județului Severin, două întreprinderi, ambele din sectorul industriei textile, primeau comenzi din partea armatei sovietice. Astfel, „Industria Textilă” a executat 3 comenzi, constând în țesături, în valoare totală de 459.442.969 lei (prima comandă – pentru suma de 220.857.124 lei, a doua comandă – pentru suma de 76.202.293 lei, a treia comandă – pentru suma de 162.383.552 lei), iar „Moara și Țesătoria” din aceeași localitate a onorat două comenzi, în valoare totală de 89.116.679 lei (prima comandă – pentru suma de 74.940.292 lei, a doua comandă – pentru suma de 14.176.387 lei). Marea majoritate a comenzilor au fost livrate și achitate în întregime, însă a doua comandă executată de „Moara și Țesătoria” Lugoj a fost achitată parțial, restul banilor urmând să parvină firmei în cel mai scurt timp posibil⁴⁹.

Centrul de Exploatare Severin urmărea îndeaproape repartizarea alimentelor de strictă necesitate pentru unitățile militare sovietice de pe raza județului Severin. De exemplu, într-o adresă trimisă Biroului Armistițiului, din cadrul Prefecturii județului Severin, la data de 28 mai 1946, se solicita – în mod insistent – repartizarea cantității de 30 t. fasole, cotă obligatorie impusă județului Severin pe trimestrul II al anului 1946, autoritățile sovietice plângându-se, deseori, de întârzierile produse în livrarea mărfurilor către unitățile militare sovietice din zonă⁵⁰.

Mai mult chiar, în județul Severin bântuia pesta porcină, astfel încât Centrul de Exploatare Severin se dovedea incapabil să satisfacă pretențiile armatei sovietice pe trimestrul II 1946 (1 t. grăsimi și 5 buc. porci). Pentru remedierea acestei situații, Centrul de Exploatare Severin a cerut – pe un ton imperativ – obținerea unei autorizații din partea Biroului Armistițiului, absolut necesară pentru colectarea a 200 porci din alte regiuni ale țării. Solicitarea sa a primit răspuns favorabil în luna iunie 1946⁵¹.

Prestațiile și serviciile efectuate pentru trupele sovietice și subcomisiile Comisiei Aliate de Control din județul Severin în cadrul articolului 10 din Convenția de Armistițiu (întreținere mobilă, lumină, apă, canal, chirii efectiv plătite, spălatul rufelor, tăiatul lemnului, plata muncitorilor, etc.) – exceptând lucrările de construcție, amenajările și reparațiile de imobile ș.a.m.d. – atingeau suma de 26.578.861 lei în anul 1946, cu mențiunea că Subcomisiile C.A.I.C. din județul Severin s-au transferat la Timișoara și nu au mai pretins fonduri pentru funcționarea lor. Pornind de la acest considerent, suma era mult mai mare decât cea alocată în anul 1945 (25.404.962 lei), cheltuielile pentru trupele sovietice fiind de 10.715.398 lei, iar pentru Subcomisiile C.A.I.C. – 14.689.564 lei, o sumă considerabilă, determinată și de inflația crescândă și deprecierea leului. Merită amintit și faptul că, în intervalul 12 septembrie-31 decembrie 1946, s-a cheltuit suma de 1.565.188 lei, dintre care 1.187.688 lei pentru trupele sovietice și 377.500 lei pentru Subcomisiile Comisiei Aliate de Control⁵².

Disfuncționalitățile survenite în aprovizionarea trupelor sovietice în prima jumătate a anului 1947 au determinat nemulțumirea profundă a autorităților sovietice. Astfel, Direcția Intendenței Grupului de Sud al Armatei Sovietice a sesizat Ministerul de Război și Comisia Română de Legătură cu Comisia Aliată de Control asupra faptului că organele administrative române din unele județe au împiedicat aprovizionarea trupelor sovietice „interzicând firmelor să achiziționeze legume, cartofi, zarzavaturi și furaje pentru a fi livrate în cadrul obligațiilor art. 10 al Convenției de Armistițiu”. Prefecturilor li se aduceau, în principal, două acuze: pe de o parte, făceau intervenții pentru scutirea județelor pe care le gestionau de a livra cotele fixate de legume, cartofi și zarzavaturi sau pentru a suspenda – fără aprobarea organelor centrale – livrarea acestor cote; pe de altă parte, interziceau achiziționarea de legume și zarzavaturi de pe o suprafață mai mică de 50 km. în jurul orașelor de reședință, deși erau trimise comenzi doar acelor furnizori care aveau propriile grădini de zarzavaturi în apropierea orașelor respective. Din motivele prezentate mai sus, aprovizionarea cu

⁴⁸ *Ibidem*, fila 8.

⁴⁹ *Ibidem*, fila 6.

⁵⁰ SJTAN, fond PJS – BAr, dosar 67/1945-1946, fila 54.

⁵¹ *Ibidem*, fila 55.

⁵² SJTAN, fond PJS – BAr, dosar 39/1946, fila 4.

legume, cartofi și zarzavaturi a unităților militare sovietice suferea mari întârzieri în primele luni ale anului 1947.

Luând în considerare această stare de lucruri, în luna iulie 1947, Prefectura județului Severin a trimis un comunicat tuturor preturilor celor 9 plase componente ale județului, în care se cerea – în mod insistent – acestora să verifice, cu maximum de responsabilitate, atât contractele încheiate de furnizori cu statul român, cât și documentele pe baza cărora furnizorii se prezentau în diferite comune de pe raza județului pentru achiziționarea unor mărfuri. De asemenea, preturile erau somate să împiedice comiterea de abuzuri și să nu neglijeze aprovizionarea populației civile⁵³.

Deși ratificarea Tratatului de Pace cu Națiunile Unite (septembrie 1947) punea capăt regimului Convenției de Armistițiu, efectele sale vor fi resimțite, timp îndelungat, de populația județului Severin.

Modul în care au fost gestionate fondurile pentru aplicarea armistițiului a ridicat multe semne de întrebare. De abia în luna august 1948, Ion Borlovan, șeful Serviciului Financiar din cadrul Prefecturii județului Severin, a dat o declarație în acest sens. Vom spicui, din această declarație, câteva fragmente relevante:

„prestațiunile prevăzute în tabelul întocmit de Ministerul Afacerilor Interne, în legătură cu executarea Convenției de Armistițiu, au fost executate prin Prefectura județului (Severin – n.n.); împuternicitul C.Al.C., lt. Frunză, și delegații dânsului, în foarte multe cazuri, refuzau fie confirmarea, fie eliberarea de dovezi în justificarea prestațiunilor prestate de Prefectura județului (Severin – n.n.); împuternicitul C.Al.C. a ridicat diferite sume, între altele pentru asistență medicală, indemnizație de hrană, etc., pe care nu le confirma, în toate cazurile, cu formele cerute de noi (Serviciul Financiar – n.n.)... procese-verbale de constatarea executării prestațiunilor, potrivit legii 191, nu s-au dresat (întocmit – n.n.) de noi, întrucât actele justificative originale erau deja înaintate la Ministerul Afacerilor Interne, de unde nu le-am mai reprimis pentru completare”⁵⁴.

Imobilele din județul Severin, trecute în proprietatea U.R.S.S. în baza legii nr. 182/1946, au fost reevaluate de către organele administrației locale în cursul lunilor octombrie-noiembrie 1948, ținând cont de reforma monetară (august 1947) și de evoluția economiei naționale în perioada 1946-1948. Desigur, această reevaluare confirma rolul dominant al Uniunii Sovietice asupra României și a întregului spațiu est-european, precum și eforturile depuse de autoritățile românești pentru satisfacerea – cu prioritate – a pretențiilor sovietice. Astfel, au fost reevaluate 4 imobile, dintre care trei erau situate în orașul Orșova, iar unul în comuna Făget. În urma reevaluării rezultau valori mult mai mici decât cele estimate în septembrie 1944: pentru imobilul din Orșova, str. Republicii, nr. 3 s-a stabilit valoarea de 200.000 lei, față de 1.500.000 lei (septembrie 1944); imobilul din aceeași localitate, str. Republicii, nr. 3A a fost apreciat la valoarea de 250.000 lei, incomparabil mai puțin decât în luna septembrie 1944 (2.000.000 lei); imobilul situat în Orșova, str. 23 August, nr. 45 a fost cotate la valoarea de 150.000 lei, de zece ori mai redusă decât în septembrie 1944 (1.500.000 lei); imobilul din comuna Făget, str. I.V. Stalin, nr. 79 a fost apreciat la valoarea de 170.000 lei, mai scăzută comparativ cu luna septembrie 1944 (250.000 lei)⁵⁵.

Exemplele prezentate mai sus relevă efortul considerabil depus de populația județului Severin pentru îndeplinirea sarcinilor Convenției de Armistițiu, precum și pretențiile exagerate ale părții sovietice în raport cu posibilitățile reale ale locuitorilor județului.

* * *

⁵³ SJTAN, fond PJS, dosar 1/1947, fila 1.

⁵⁴ SJTAN, fond PJS – BAr, dosar 1/1948, fila 97.

⁵⁵ *Ibidem*, fila 99.

Aplicarea articolului 11* și a anexei sale** a produs, la rândul său, nemulțumirea profundă a locuitorilor județului Severin, în condițiile în care economia locală se străduia – din răspuțeri – să supraviețuiască efectelor războiului și măsurilor etatiste care constituiau o lovitură puternică la adresa inițiativei particulare.

În perioada august 1944-decembrie 1945, în județul Severin au fost colectate și predate, în contul articolului 11 al Convenției de Armistițiu, 224 bovine, în valoare de 81.096.524 lei, din cota de 500 bovine stabilită pentru acest interval de timp, și doar două cabaline, în valoare de 850.000 lei, din cota de 207 cabaline, cotă care includea – în mod obligatoriu – 60 armăsari. Pentru remedierea situației, Comisia Română pentru Aplicarea Armistițiului din județul Severin a cumpărat – din fonduri proprii – 22 cai, iar alți 2 cai au fost preluați de la o unitate militară românească de pe raza județului⁵⁶.

La începutul anului 1946, Comisariatul guvernului pentru aprovizionarea cu lemne de foc a remis o adresă Detașamentului de Exploatare Silvică al județului Severin în care sublinia faptul că județul Severin va livra cantitățile de lemne de foc necesare delegatului-împuțernicit al Armatei Roșii. Serviciul Silvic județean urma să colecteze lemnele de foc deținute de firmele particulare de profil, în cazul în care nu putea fi asigurată cantitatea cerută prin intermediul Casei Autonome a Pădurilor Statului (C.A.P.S.). Livrarea trebuia să se realizeze pe baza unui proces-verbal, iar facturile întocmite erau vizate de Serviciul Silvic județean și, apoi, înaintate Comandamentului Teritorial, Detașamentului de Exploatare Silvică al județului Severin revenindu-i obligația de a raporta bilunar cantitățile predate către Comisariatul guvernului pentru aprovizionarea cu lemne de foc⁵⁷.

Firmele industriale și diferite instituții din județul Severin au fost nevoite să livreze cantități considerabile de mărfuri în contul articolului 11 din Convenția de Armistițiu și în prima jumătate a anului 1947. De pildă, într-o ședință a Consiliului de Administrație desfășurată în ziua de 14 decembrie 1946, Comunitatea de Avere din Caransebeș a decis să livreze 200 metri steri lemne de foc, în intervalul ianuarie-martie 1947, pentru a executa – cu prioritate – prevederile articolului 11 din Convenția de Armistițiu⁵⁸.

În primul trimestru al anului 1947 se întâmpinau dificultăți în colectarea laptelui pentru fabricarea untului, deoarece „*județul (Severin – n.n.), fiind deficitar în furaje și având în urmă un an secetos (1946 – n.n.), vacile erau alimentate în mod insuficient, nedând – astfel – randamentul scontat*”. Nu trebuie omis faptul că a fost stabilită o cotă lunară de unt de o tonă pentru județul Severin, respectiv două tone pentru județul Caraș⁵⁹.

Situația colectării untului pe raza județului Severin s-a îmbunătățit treptat, în al doilea trimestru al anului 1947. Oficiul Economic al județului Severin a intervenit, în repetate rânduri, la autoritățile în drept (Ministerul Agriculturii și Domeniilor-Serviciul Furajelor) pentru deblocarea stocurilor de tărățe și floarea-soarelui, ce urmau a fi distribuite proprietarilor de vite sub formă de furaje, însă nu s-a primit niciun răspuns până la finele lunii iunie 1947. Deoarece, prin ordinul nr. 1474 din 15 februarie 1947, Prefectura județului Severin-Cabinet a dispus accelerarea ritmului de colectare a untului pe întreg teritoriul județului, avându-se în vedere aplicarea unor sancțiuni severe în caz contrar, Oficiul Economic Severin era obligat ca, pe lângă colectarea de lapte în vederea fabricării untului, să furnizeze zilnic anumite cantități de lapte de băut sanatoriului din Băile

* **Art. 11:** „Pierderile pricinuite Uniunii Sovietice prin operațiunile militare și prin ocuparea de către România a teritoriului sovietic, vor fi compensate față de Uniunea Sovietică de către România, însă, luând în considerație că România nu numai că s-a retras din război, dar a declarat război și în fapt duce război contra Germaniei și Ungariei, părțile sunt de acord ca compensațiile pentru pierderile menționate să nu fie plătite în întregime de România ci numai în parte, și anume în sumă de 300.000.000 dolari ai Statelor Unite, plătibili în curs de șase ani în mărfuri (produse petroliere, cereale, materiale lemnoase, vase maritime și fluviale, diverse mașini etc.).

România va plăti despăgubiri pentru pierderile pricinuite în România proprietarilor celorlalte State Aliate și naționalilor lor, pe timpul războiului, despăgubiri a căror sumă va fi fixată ulterior (vezi anexa la art. 11)”. („România liberă”, București, anul II, nr. 33, 17 septembrie 1944, p. 2).

** **Anexa la articolul 11:** „Baza pentru regularea plăților de reparații prevăzute în art. 11 al prezentei Convenții va fi dolarul american la paritatea sa aur din ziua semnării convenției, adică 35 de dolari pentru o uncie de aur”. (Ibidem, p. 3).

⁵⁶ SJTAN, fond DCRPApAr – JS, dosar 4/1945-1946, fila 76.

⁵⁷ SJTAN, fond PJS, dosar 6/1945, filă nenumerotată.

⁵⁸ SJCSAN, fond Comunitatea de Avere Caransebeș (în continuare CdAvC), dosar 109/1945, fila 257.

⁵⁹ SJTAN, fond PJS – BA, dosar 19/1946, fila 30.

Herculane, pentru bolnavii armatei sovietice. Pe lângă aceasta, Oficiul Economic Severin trebuia să furnizeze cantitatea de 4 tone lapte pentru trimestrul II al anului 1947, în contul Convenției de Armistițiu⁶⁰.

Din toate exemplele oferite mai sus reiese, în mod evident, impactul negativ al prevederilor Convenției de Armistițiu asupra populației județului Severin și măsurile administrative, cu caracter punitiv, adoptate de organele locale de conducere împotriva celor care încercau să se sustragă, din motive obiective sau subiective, de la îndeplinirea sarcinilor ce decurgeau din Convenția de Armistițiu.

* * *

Articolul 12* al Convenției de Armistițiu s-a dovedit, încă de la început, o modalitate de spoliere a economiei din județul Severin. De pildă, în luna octombrie 1944 urmau să fie „restituite” în URSS numeroase bunuri provenite de la diferite instituții din Basarabia și nordul Bucovinei (aflate sub administrație sovietică în luna iunie 1941, data începerii operațiunii „Barbarossa”), precum: Guvernământul Transnistriei din Odessa; primăriile unor comune (Adâncata – județul Storojineț, Cireș-Opaideni – județul Storojineț, Răcușeni – județul Cernăuți, Colta – Transnistria, Davideni – nordul Bucovinei, Vișinița – județul Storojineț ș.a.); Uzina Electrică din Văscăuți (județul Storojineț); Seminarul Teologic din Chișinău; Școala Normală de Fete din Cernăuți; Școala de Cântăreți din Bălți; școlile de agricultură din Purcari (județul Cetatea Albă) și din Grinăuți (județul Soroca); Camera Agricolă Cetatea Albă; Episcopia din Bălți, etc. În baza articolului 12 din Convenția de Armistițiu trebuiau trimise în Uniunea Sovietică o serie de materiale aflate în câteva comune de pe raza județului Severin (Căpâlnaș, Margina, Caransebeș, Orșova, Tufări, Făget, Rusca Montană, Teregova ș.a.m.d.): piese de la Fabrica Textilă Lugoj (mașini de bobinat, de tricotat și cusut, electromotoare, bormașini, etc.); piese aflate în patrimoniul Fabricii de marmeladă din Caransebeș (pompe de apă și aer, manometre, pompe centrifuge, țevi de fier și aramă, etc.); spirt rafinat și nerafinat, produs la Fabrica de spirt din Margina; piese și materiale mecanice de la Fabrica „Fanto” din Tufări (tablă neagră, rezervoare, butoaie metalice, electromotoare, strunguri, fierăstraie, polizoare ș.a.m.d.); mașini de scris, pianine, recuzită de scenă, samovare, biciclete, aparate cinematografice, case de fier pentru bani, obiecte bisericești, etc.⁶¹

La sfârșitul anului 1944 era semnalată expedierea unei cantități apreciabile de bunuri în Uniunea Sovietică. Acestea urmau să părăsească Lugojul în ziua de 22 decembrie 1944, cu destinația Constanța, în 10 vagoane de tren. Pot fi amintite câteva bunuri, înscrise într-un tabel special întocmit în acest scop: un birou de cancelarie, o pianină, două scaune, un samovar, un butoi, un cazan, 3 căruțe, 3 foarfeci, 7 felinare, găleți zincate, putini, saci, țesale, tuci, cauciucuri, aparate de proiecție, aparate de presiune, aparate electrice, albume, barometre, balanțe, călimări, lămpi electrice, lămpi cu petrol, perdele, mașini de scris marca „Urania”, condici, aparate radio, ceasornice, clepsidre, căruțe, hamuri ș.a.m.d.⁶²

Articolul 12 din Convenția de Armistițiu presupunea și „restituirea” animalelor provenite din URSS. De exemplu, în luna februarie 1945, județul Severin era obligat să trimită, în Uniunea Sovietică, un număr de 2.772 animale (118 cabaline, 22 bovine, 2.630 ovine și două porcine). Cele mai multe cabaline proveneau din orașele Lugoj (79) și Orșova (15). Majoritatea bovinelor au fost expediate din orașul Lugoj (7) și plasa Orșova (7). De asemenea, ovinele au fost colectate, îndeosebi, din plasele Făget (1.720), Lugoj (405) și Margina (374)⁶³.

Rechiziționarea cailor în vederea „restituirii” lor în Uniunea Sovietică reprezenta o problemă destul de delicată în al doilea trimestru al anului 1945. Comisia care se ocupa de cumpărarea

⁶⁰ *Ibidem*, fila 42.

* **Art. 12:** „Guvernul român se obligă ca, în termenele indicate de către Înaltul Comandament Aliat (sovietic), să restituie Uniunii Sovietice, în bună stare, toate valorile și materialele luate de pe teritoriul ei în timpul războiului, aparținând statului, organizațiilor politice și cooperative, întreprinderilor, instituțiilor sau cetățenilor particulari, și anume: utilajul fabricilor și uzinelor, locomotive, vagoane de căi ferate, tractoare, autovehicule, monumente istorice, valori de muzeu și orice alte bunuri”. („România liberă”, anul II, nr. 33, 17 septembrie 1944, p. 2).

⁶¹ SJTAN, fond PJS – BAr, dosar 57/1944, filele 68-75.

⁶² *Ibidem*, filele 33-34.

⁶³ SJTAN, fond PJS, dosar 1/1944-1945, filă nenumărată.

cabalinelor urma să rechiziționeze, cu plata în numerar, din județul Severin, 439 cai în scopul expedierii în URSS, în ziua de 14 aprilie 1945. Pentru executarea acestei operațiuni, Biroul M.O.N.T. din cadrul Prefecturii județului Severin solicita – în mod expres – pretorilor plaselor Lugoj, Balinț, Sacul și Făget să ia măsuri imediate în sprijinul acțiunii: toți deținătorii de cai (cu vârsta de minimum 2 ani) trebuiau să se prezinte, la reședințele de plasă, însoțiți de notarii și primarii comunelor din plasele respective, având asupra lor tabele nominale care să cuprindă numele proprietarilor de cabaline, fiind obligatorie și prezența unui delegat al fiecărei preturi implicate în operațiune. Neprezentarea deținătorilor de cai în fața comisiei era pedepsită cu confiscarea cailor nedeclarați, cu amenzi cuprinse între 50.000-500.000 lei și, uneori, chiar cu închisoare de la 15 zile la 3 luni. Autoritățile locale care dădeau dovadă de neglijență sau de reavoință în executarea dispozițiilor Prefecturii erau considerate „sabotori” ai Convenției de Armistițiu, urmând să fie destituiți și, apoi, arestați. Erau exceptate, de la rechiziționare, două categorii de cai: „cailor autorităților de stat, cailor pur-sânge englez și trapașii înscrși în registrele oficiale ale societăților recunoscute de stat”⁶⁴.

Evident, disfuncționalitățile nu au întârziat să apară. Astfel, numai în plasa Lugoj, în luna aprilie 1945, 14 comune au refuzat să declare – în fața Comisiei de cumpărare a cabalinelor – numărul precis al cailor susceptibili a fi expediți în Uniunea Sovietică: Lugojel – 16 cai; Sâlha-Coștei – 38 cai; Herendești – 59 cai; Satu Mic – 35 cai; Darova – 43 cai; Boldur – 73 cai; Jabăr – 69 cai; Oloșag – 8 cai; Pietroasa Mare – 74 cai; Scăiuș – 47 cai; Știuca – 33 cai; Sărăzani – 7 cai; Bârna – 37 cai; Vișag – 258 cai. Alte comune au evitat să se prezinte în fața comisiei menționate: Fârliug, Pogănești, Jurești, Botești, Drinova, Dezești, Valea Mare și Remetea-Pogănici. Defecțiuni în aplicarea articolului 12 din Convenția de Armistițiu au fost semnalate și în alte plase ale județului Severin⁶⁵.

În schimb, rechiziționarea vitelor de tăiere, în vederea expedierii lor în URSS, nu ridica mari probleme autorităților însărcinate cu îndeplinirea acestor obligații. De pildă, în luna iunie 1945, 53 locuitori ai orașului Caransebeș au predat vite, cu o greutate cuprinsă între 240-635 kg. fiecare, în valoare totală de 14.063.269 lei, unii locuitori contribuind cu două sau mai multe vite⁶⁶.

La sfârșitul anului 1945, pe raza județului Severin au fost colectate – pentru a fi expediate în Uniunea Sovietică – 5.260 animale, în valoare totală de 1.225.671.206 lei, dintre care: 2.570 bovine, în valoare de 940.267.206 lei; 900 ovine, în valoare de 18.702.000 lei; 1.790 cabaline, în valoare de 266.702.000 lei. Dintre acestea, doar 2.455 fuseseră – cu adevărat – ridicate de pe teritoriul URSS (35 bovine, 1.537 ovine și 883 cabaline), restul reprezentând compensarea pentru pagubele produse în Uniunea Sovietică, în viziunea autorităților sovietice⁶⁷.

Anul 1946 a fost marcat de numeroase dificultăți în respectarea prevederilor articolului 12 din Convenția de Armistițiu, datorită crizei în care se zbătea agricultura românească. Într-un raport trimis de Prefectura județului Severin, Serviciul Armistițiului către Comisariatul General pentru Executarea Armistițiului în luna octombrie 1946 este redată situația colectărilor de bovine și cabaline, în contul Convenției de Armistițiu. Conform documentului menționat mai sus, colectările de bovine decurgeau aparent normal, însă locuitorii județului solicitau sprijinul autorităților locale pentru stoparea livrării vitelor din rasa Siementhal (apte pentru reproducție și foarte bine îngrijite) și pentru repartizarea cotelor de vite, în funcție de tonajul fiecăreia. De asemenea, cailor din județul Severin care trebuiau expediți în Uniunea Sovietică nu mai corespundeau condițiilor cerute de Direcția Colectărilor din Ministerul de Război, deoarece „în acest județ, cailor cei mai buni au fost rechiziționați în timpul războiului de către unitățile armatei și nu au rămas în teritoriu decât cailor improprii, în stare mizeră, șchiopi, orbi, cu enfizem pulmonar, etc.” Vom prezenta greutatea întâmpinate în această perioadă, folosind – din abundență – citate din raportul respectiv: „la colectarea celor 3.000 vite în contul art. 12, din cauză că n-au sosit la timp banii pentru colectări, iar colectarea acestor vite – cu toate rapoartele noastre anterioare – s-a făcut în epoca când vitele erau bolnave de febră aftoasă și a trebuit ca pe cele sănătoase să le aftizăm și să le întreținem un timp îndelungat până s-au îndreptat, având cheltuieli foarte mari de întreținere și storcându-ne posibilități de furaje, plata îngrijitorilor a costat statul sume mari de bani în acest timp”; „restul de 875 vite, ce mai avem de expedit, nu le

⁶⁴ *Ibidem*, filă nenumărată.

⁶⁵ *Ibidem*, filă nenumărată.

⁶⁶ SJCSAN, fond PORC, dosar 14 a/1945, filele 41-42.

⁶⁷ SJTAN, fond DCRPApAr – JS, dosar 4/1945-1946, fila 77.

putem expedia din lipsă de vagoane și ne este teamă să nu rămână în întreținerea noastră până la primăvară (a anului 1947 – n.n.), fiind informați că nu se vor mai face expedieri de vite pentru URSS”; „deoarece în acest județ caii s-au triat de Comisia X-a de 6 ori, locuitorii – văzând că Comisia nu are de unde să aleagă cai (întrucât caii din județ nu corespund cerințelor) și gândind că sunt șicanați – în ultimul timp refuză a mai veni cu ei în fața Comisiei”. Erau lansate și unele propuneri pentru îmbunătățirea situației existente: „să ni se trimită fondurile necesare pentru lichidarea cheltuielilor avute cu colectarea și întreținerea vitelor, iar în viitor să nu se mai ordone colectări fără a se da bani, deoarece locuitorii refuză să mai predea vite sau furaje fără a fi achitate în momentul ridicării”; „din acest județ s-au dat până în prezent, în executarea Convenției de Armistițiu, un număr foarte mare de vite, astfel că rugăm ca – în viitor – să se țină seama de acest lucru și să ni se repartizeze o cotă mai redusă în proporție cu vitele rămase”; „în urma colectărilor masive de vite și aprovizionării cu vite a armatelor aliate, posibilitățile de furaje din județ s-au redus în mod simțitor și nu mai putem colecta furaje și pentru alte județe”⁶⁸.

Aceste cereri repetate nu puteau fi ignorate mereu de organele administrative din județul Severin. În consecință, Biroul pentru Aplicarea Armistițiului din cadrul Prefecturii județului Severin a solicitat Ministerului Afacerilor Interne, la sfârșitul lunii octombrie 1946, trimiterea – de urgență – a sumei de 3.568.347 lei, sumă cheltuită de Prefectură cu ocazia colectărilor de vite în contul articolului 12 din Convenția de Armistițiu, pornind de la considerentul că M.A.I. dispunea de fonduri speciale pentru executarea Convenției de Armistițiu, în valoare de 621.506.165 lei⁶⁹.

Deși operațiunile de „restituire” a bunurilor provenite din URSS au încetat în primul trimestru al anului 1947, articolul 12 din Convenția de Armistițiu (la fel ca articolele 3, 5, 8, 10 și 11) au avut un impact negativ asupra vieții economice a județului Severin, fiind afectate – pentru mult timp – aprovizionarea cu mărfuri de strictă necesitate, funcționarea întreprinderilor și instituțiilor locale, starea de sănătate a populației ș.a.m.d.

În perioada 1944-1948, economia Banatului a fost, în mod neplăcut, surprinsă de două **evenimente** majore: retragerea trupelor germane și pătrunderea trupelor sovietice în zonă. Populația germană din întregul Banat a fost speriată de intrarea Armatei Roșii; în consecință, etnicii germani care lucrau în întreprinderi sau se ocupau cu agricultura au părăsit – în număr mare – Banatul, alăturându-se trupelor germane. Datorită regresului înregistrat pentru moment în producția industrială și agricolă, populația din această regiune a fost nevoită să facă eforturi deosebite pentru aprovizionarea frontului cu toate produsele necesare.

Îndeplinirea condițiilor impuse prin Convenția de Armistițiu (art. 12), respectiv „restituirea” animalelor către U.R.S.S., a însemnat începutul spolierii economice a Banatului, distrugerea – după un plan bine întocmit – a agriculturii bănățene, fenomene care erau resimțite și la nivel național.

Situația economică a județului Severin s-a deteriorat foarte mult în perioada studiată, în urma intervenției unor factori obiectivi și subiectivi, precum: starea de război, jafurile și abuzurile comise de trupele sovietice, rechizițiile în contul Convenției de Armistițiu, sistarea activității unor firme industriale și comerciale cu capital german și maghiar de pe raza județului, scăderea șeptelului de animale, lipsa materiilor prime și a capitalului necesar pentru funcționarea – la capacitate maximă – a întreprinderilor industriale ș.a.m.d. Jafurile comise de către militarii sovietici pe raza Legiunii de Jandarmi Severin au avut și un impact emoțional asupra populației județului, determinând o atitudine ostilă față de trupele sovietice aflate în trecere sau staționate în zonă. Starea economică dificilă a locuitorilor de pe raza Legiunii de Jandarmi Severin a fost cauzată și de obligațiile pe care aceștia au fost nevoiți să le achite, conform prevederilor Convenției de Armistițiu din 12 septembrie 1944.

⁶⁸ *Ibidem*, filele 24-25.

⁶⁹ SJTAN, fond *PJS* – *BAr*, dosar 48/1946-1947, filele 15-16.

Epurarea avocaților din Baroul Lugoj

Lazăr Gruneanțu

La 25 ianuarie 1875, după apariția Legii nr.34/1874, are loc înființarea Camerei Avocaților Timișoara¹, organism profesional al avocaților, în care se vor înscrie avocații care își desfășurau activitatea în Banat. Camera avocaților Timișoara a fost nucleul în jurul căruia s-a dezvoltat avocatura în Banat. Avocații bănățeni aveau cancelariile (birourile) avocațiale în localitățile unde funcționau instanțe judecătorești. În luna septembrie 1923, după unificarea legislației privind profesia de avocat, din inițiativa unui grup de avocați în fruntea cărora se afla dr. George Dobrin, sprijiniți de către fostul avocat Nicolae Ioanovici², președintele Tribunalului din localitate, are loc la Lugoj, Adunarea generală a avocaților din Caras-Severin care hotărăște *înființarea Baroului Severin* cu sediul în localitate. Primul decan a fost avocatul dr. George Dobrin, din Consiliul baroului mai făceau parte următorii avocați: dr. Fenyes Iosif prodecan, membrii în consiliu: dr. George Gârda, dr. Nicolae Petrovici, dr. Ioan Stoian, dr. Litsek Zoltan³. În Baroul Lugoj (Severin) se vor înscrie un mare număr de avocați din Lugoj, Oravița, Caransebeș, Orșova, Bocșa.

După înființarea județului Caraș, în anul 1926 are loc constituirea Baroului Caraș cu sediul la Oravița, primul decan va fi ales avocatul dr. Nicolae Hubian. În Baroul nou înființat se vor înscrie avocații din zona Orșova, Oravița, Reșița, Bocșa, o parte rămân membri ai Baroului Lugoj alții ai Baroului Timișoara.

Cele trei barouri din Banat vor funcționa până în anul 1952 dată la care are loc reorganizarea avocaturii, barourile transformate în Colegii, sunt desființate Colegiul Lugoj și Caraș, avocații acestora vor fi încorporați în Colegiul regional Banat cu sediul la Timișoara. În anul 1968 după reorganizarea administrativă, odată cu înființarea județelor, se înființează județul Caraș Severin și Colegiul de Avocați al județului Caraș- Severin cu sediul la Reșița, cu următoarele birouri colective de asistență juridică : Reșița, Caransebeș, Oravița. Baroul Lugoj rămâne desființat, în localitate se va înființa Biroul colectiv de asistență juridică ca parte componentă a Colegiului de avocați Timișoara.

Epurarea Corpului de avocați a fost precedată de o serie de mișcări studențești, de convulsii din interiorul profesiei care s-au manifestat în perioada 1932-1940.

La început, studenții și absolvenții facultăților de drept au protestat față de noua lege de organizare a avocaturii, de condițiile de admitere în profesie pe care le considerau prohibitive, solicitau modificarea legii avocaturii, adoptată la 28 decembrie 1931, care stabilea condiții noi de intrare în profesie: stagiul de 3 ani, examen de absolvire a stagiaturii, recomandarea a doi avocați definitiv, indicarea maestrului și alocului unde stagiaturul își va desfășura activitatea. Studenții facultăților de drept din Moldova și Muntenia amenințau cu declanșarea unei greve generale a studenților dacă nu li se vor soluționa revendicările.

Fiecare Barou avea o politică proprie de primire a noilor avocați, fapt ce l-a determinat pe avocatul Constantin Naumescu președintele Uniunii Avocaților să afirme, „ în Barou intră cine vrea și face ce vrea”⁴. Pentru a crește calitatea corpului profesional, Uniunea avocaților a stabilit ca la intrarea în Barou viitorii avocați să dețină titlul de doctor în drept sau științe juridice, să susțină un examen „riguros”, perioada de stagiul să fie mai mare⁵. Studenții de la facultățile de drept din București și Iași

¹ Legea a fost semnată de către Franz Jozsef la data de 4 decembrie 1874, promulgată de către Camera inferioară la 10 decembrie

² N. la 18 feb.1880 în Lugoj, absolvent și doctor în drept al Facultății din Cluj, avocat în perioada 1907-1919, conduce Sedria Orfanală. Numit de către Comandantul armatei franceze din Lugoj, judecător la Tribunalul din localitate, devine președintele tribunalului, avea grad de consilier Curtea de Apel. Va fi promovat la Curtea de Apel Timișoara cu grad de consilier Curtea de Casație. În anul 1938 este promovat la Curtea de Apel București, detașat la Curtea Administrativă, la 30 martie 1947 este pus în retragere.

³ *Arhiva Baroului Timiș* Tabloul avocaților Baroului Severin

⁴ *Buletinul U.A.R.* nr.8/1935 p. 158

⁵ Aceste condiții de intrare în barou erau aplicare în Banat și Transilvania încă din anul 1875. Pentru a deveni avocat erau necesare studii de drept cu durată de 4 ani, un an pentru obținerea titlului de doctor în drept sau științe juridice, stagiatură efectivă doi ani apoi se susținea „censura” (examenul de definitivat de mai târziu) după promovarea acestuia avocatul putea să-și deschida birou avocațial propriu.

au declanșat proteste masive, pe pancarte se puteau citi lozincile: Jos legea avocaților, Jos legea scelerată, nu vrem stagi, nu vrem examen”⁶

Avocații de naționalitate română erau nemulțumiți de numărul mare de avocați evrei care intrau în profesie cu încălcarea legii, de faptul că avocatura era acaparată de avocații de altă naționalitate, de scăderea veniturilor realizate din profesie.

Avocații români pun bazele „Asociației Avocaților Români Creștini” care va susține un puternic curent antisemit, mișcarea a susținut principiul „*Numerus Nullus*, apoi *Numerus Valahicus*, *Numerus Clausus* pentru ca în final să fie susținut principiul *Proportionalității etnice*”⁷.

La rândul lor avocații evrei din București, Moldova, Basarabia, Bucovina și o parte a Ardealului pun bazele Asociației Avocaților Democrați. Această asociație a atras un mare număr de avocați evrei din toate județele țării, au fost cazuri în care au aderat și avocații ai altor naționalități. La fiecare congres al avocaților se pune în discuție problema „românizării barourilor”. Încercând să soluționeze problema românizării, Uniunea avocaților a solicitat barourilor să comunice componența etnică a membrilor, în special numărul avocaților evrei. Potrivit comunicării transmise uniunii, în perioada 1923-1936 în Baroul Severin au fost primiți un număr de 64 de avocați din care 53 avocați români, un avocat evreu și 10 avocați de alte naționalități. Cei mai mulți avocați evrei au fost înscrși în Baroul Iași 108 avocați evrei, 9 avocați aparținând altor naționalități și Ilfov 456 avocați evrei și 68 avocați aparținând altor naționalități⁸.

La Congresul avocaților de la Târgu – Mureș (8 -10 septembrie 1935), decanul baroului Iași, Petre Pogonat, a solicitat Uniunii „să asigure protecția avocaților români față de invazia evreilor, să apere baroul românesc în care marea majoritate a membrilor o formează avocații evrei și unguri care ocupă funcții de conducere- decani, prodecani, membri în Consiliile barourilor”.

Conducerea Uniunii Avocaților a solicitat barourilor să comunice în scris poziția pe care o adoptă în vederea în vederea soluționării „primatului etnic românesc” în cadrul Barourilor.

La Congresul de la București(7-9 mai 1937) din comunicările transmise rezulta că un număr de 46 de barouri s-au pronunțat pentru românizarea barourilor, un număr de 7 barouri s-au pronunțat împotriva, 4 barouri nu au comunicat punctul de vedere iar 9 barouri au dat răspunsuri evazive. Baroul Severin a susținut „primatul elementului etnic pur național în barourile țării, ca fiind o necesitate de Stat și o consecință firească a afirmării suveranității naționale” Congresul a hotărât ca pe viitor „*Baroul va avea o componență totalitară autohtonă*”. Pentru aplicarea hotărârii Congresului urma să se treacă la revizuirea înscrierilor precedente și la radierea acelor care nu îndeplinesc condițiile esențiale de înscriere în Barou.

În aceste condiții pentru a reglementa situația din barouri, având în vedere și evoluția politică, la 28 octombrie 1939 este dat publicității Decretul Lege nr. 3862/24 octombrie prin care este reorganizată profesia de avocat fiind desființate organele de conducere ale profesiei: Consiliul general al uniunii, Comisia permanentă, Consiliile tuturor barourilor, rămân dizolvate odată cu publicarea legii. Mandatul președintelui Uniunii, ale decanilor tuturor barourilor încetează urmând a fi desemnate noi organe de conducere. Ministrul justiției, Victor Iamandi a susținut că în elaborarea noii reglementării avut sprijinul unor personalități ale corpului avocaților, măsura reorganizării fiind luată deoarece vechea conducere a Corpului nu a pus în practică hotărârile congreselor anterioare privind românizarea barourilor.

Ministrul justiției anumit Comisiile interimare care înlocuiau decanii și consiliile barourilor. În Baroul Severin a fost numit Decan avocatul dr. Titus Popovici, membrii ai Comisiei interimare ,avocații dr. Fabius Geleşianu, dr. Victor Dragu, dr. Coriolan Albulescu, dr. Mihai Feneșan⁹.

La 8 august 1940 este dat publicității Decretul lege nr. 2650 (cunoscută drept Legea Gruia)¹⁰, lege care clarifica starea juridică a locuitorilor evrei. Potrivit actului normativ, evrei nu puteau să exercite unele profesii, nu puteau să ocupe funcții publice. Marea majoritate a avocaților evrei trebuiau să-și lichideze birourile avocațiale, nu mai aveau dreptul de a profesa. În barourile bănățene

⁶ Buletinul U.A.R. nr.7-8/1934 p. 196.

⁷ Adrian Brudariu, *Criza Barourilor Țării*, Memorii nepublicate.

⁸ Buletinul U.A.R. nr. 1-2/1936, p. 19- 20.

⁹ Ziarul *România*, din 29 octombrie 1939.

¹⁰ I.V.Gruia, avocat, membru al baroului Ilfov, ministru al justiției în guvernul Gigurtu(4 iulie- 4 septembrie 1940)

legea a fost aplicată cu multă moderație, s-a tergiversat aplicarea acesteia, s-a acceptat colaborarea dintre avocații români și evrei. Nu există informații despre modul în care s-a aplicat în baroul Severin, nici care au fost avocații evrei care au fost supuși procesului de epurare. Datorită impactului pe care l-a avut, este considerată prima lege de epurare a avocaților.

La 19 decembrie 1944 în Monitorul Oficial este publicată Legea nr. 643 și Decretul 2446, care a permis epurarea masivă a Corpului de avocați.

Potrivit legii, barourile trebuiau ca din oficiu sau la sesizarea persoanelor interesate să cerceteze cauzele de nedemnitate a avocaților săvârșite după luna ianuarie 1935, perioadă în care s-a desfășurat acțiunea de românizare a barourilor. Comisiile interimare se adresau prin presă opiniei publice să denunțe pe acei avocați care puteau fi cercetați. În exces de zel unele comisii luau în considerare și sesizările anonime. Referitor la sesizarea comisiei de epurare au fost cazuri în care avocații evrei îndemnau clienții nemulțumiți de soluțiile obținute în cauză să reclame avocații – în special pe cei de naționalitate germană.

Componența comisiilor de epurare ridicau multe semne de întrebare, în cadrul acestora erau cooptați membrii din rândul naționalităților cu excepția germanilor, avocatul raportor întocmea cu multă superficialitate raportul privind activitatea avocatului supus cercetării, avocatul cercetat avea obligația să-și dovedească nevinovăția, în multe cazuri avocatul cercetat nu era citat să-și asigure apărarea, mulți erau pe frontul de vest, nu avea cunoștință de existența procesului.

Erau nedemni de a exercita avocatura cei care au săvârșit următoarele fapte:

- s-au pus în slujba fascismului sau hitlerismului, slujind interese străine de cele ale națiunii române

- au militat sub orice formă într-o organizație fascistă sau hitleristă

- au ordonat sau săvârșit crime de război

- au promovat în viața publică țeluri fasciste, hitleriste sau rasiale

- au abuzat de dispoziții cu caracter legionar sau rasial pentru a beneficia de foloase materiale pentru ei sau pentru alții.

Se poate observa că legea urmărea să sancționeze în principal populația de etnie germană, care a sprijinit armata germană, s-a înscris în Grupul Etnic German.

Acțiunea de purificare a avocaților, funcționarilor publici a cunoscut un „avânt” deosebit după data de 6 martie 1945, odată cu instaurarea regimului democrat popular. Imediat după publicarea legii, conducerea barourilor au ținut ședințe de consiliu în care au stabilit avocații ce urmau să fie supuși epurării.

În Baroul Severin în ședința din data de 19 ianuarie 1945, Comisia de epurare alcătuită din Decan dr. Aron Feier, membrii dr. Octavian Jucu, dr. Nicolae Fekete, dr. Flavius Andrea, secretar dr. Victor Lăzărescu, a declarat epurabili pe avocații: dr. Ioan Cîrpanu, dr. Ioan Crișciu, dr. Andrei Partenie (dispărut în Transnistria), dr. Gherga Tiberiu, dr. Mircea Lliviu, dr. Peța Alexandru, dr. Ratsching Antoniu, dr. Străinu Valeriu, Hodoș Mircea, avocat stagiar, Wingert Iacob. Voi prezenta câteva cazuri soluționate de către Comisia de epurare a Baroului Severin.¹¹

Avocatul *Wingert Iacob* (a profesat la Făget) a fost trimis în fața comisiei de epurare, sub acuzația „a făcut parte din organizații hitleriste”. Nu s-a prezentat la audieri, *comisia a dispus excluderea din Corpul avocaților*.

Avocatul cercetat a contestat măsura a susținut că în perioada 1939-1945 a fost pe front în armata română, nu a făcut parte din organizații fasciste a fost simplu membru G.E.G doar pentru că era german, nu a avut activitate. S-a admis contestația, fiind apărat de orice pedeapsă.

Avocatul *Cârpanu Ioan*, absolvent și doctor în drept al Facultății din Cluj a profesat în perioada 1932-1945, a fost trimis în fața Comisiei de epurare sub acuzația: a activat în mișcarea legionară încă din anul 1938, a fost șef de plasă, a participat la rebeliunea legionară, a efectuat percheziții în timpul nopții la evrei, a preluat prin teroare imobile de la evrei, a eliberat din arest pe legionarul Dragu Grozăvescu condamnat la 7 ani de închisoare. Curtea Marțială din Timișoara l-a condamnat la pedeapsa de 3 luni și o zi pentru participarea la Rebeliune. Comisia nu a mai administrat probe, nu a acceptat audierea avocatului a dispus: *Excluderea din Corpul avocaților*. Hotărârea a fost atacă cu recurs de către avocatul Cîrpanu, recurs respins. Avocatul a promovat Contestație împotriva

¹¹ Arhiva Baroului Timiș mapa fără număr, aul 1948, Extras din Procesul verbal de ședința al Consiliului Baroului.

hotărârii Comisie de epurare, aceasta a fost admisă, desființată hotărârea atacată și aplicată pedeapsa : interdicție profesională de 2 ani și 7 luni cu începere de la data de 19 aprilie 1945. A fost obligat la cheltuieli de judecată de 500 de lei¹².

Crișciu Ion a profesat avocatura în perioada 1935-1948. A fost trimis în fața comisiei de epurare - sesizare din oficiu- sub acuzația: a fost simpatizant al mișcării legionare, a fost comisar de românizare a întreprinderii „Moara și țesătoria Cărășana „din Lugoj, a depus mult zel la preluarea acesteia, a obligat acționarii băncii „Cărășana” majoritatea evrei, să-și vândă acțiunile sub valoarea reală. Avocatul raportor a fost desemnat dr. Octavian Jucu care a informat comisia, avocatul nu s-a prezentat pentru a da explicații. Comisia analizând probele administrate a dispus „excluderea avocatului”. Avocatul a contestat decizia, a afirmat că nu a avut cunoștință de sesizare, nu a fost citat, se afla pe frontul de vest. A susținut că nu a fost simpatizant al mișcării legionare, nu a obligat acționarii evrei să-și vândă acțiunile. Rejudecând cauza, comisia a aplicat sancțiunea, interdicția temporară de a profesa pe o durată de 1 an și trei luni pe perioada 22 ianuarie 1945- 22 aprilie 1946¹³.

Ratsching Antoniu, a fost trimis în fața Comisiei de epurare pentru săvârșirea următoarelor fapte: a activat în G.E.G, a dezvoltat activitate propagandistă, a fost avocatul mișcării hitleriste. A fost desemnat avocat raportor dr. Octavian Jucu care a informat Comisia de epurare că deși citat avocatul nu s-a prezentat. Comisia a soluționat cauza pe baza documentelor existente la dosar, a dispus următoarele: *Exclude din corpul avocaților* pe domnul avocat Ratsching Antoniu.

Avocatul a contestat soluția susținând că nu s-a prezentat la audieri deoarece în perioada 1938-1945 a fost concentrat în armata română, în perioada 1944-1945 a fost pe front participând la luptele de la Tisa, Budapesta și Slovacia . Pentru vitejia pe câmpul de luptă, a fost decorat cu Crucea Serviciului Credincios cu spade, Medalia Serviciului Credincios cu spade. Comisia de apel a admis Contestația, formulată , rejudecând a dispus: *Apără de orice penalitate* pe avocatul dr. Antoniu Ratsching. Va fi epurat în anul 1948¹⁴.

După abdicarea regelui și instaurarea noului regim cu sprijinul armatei sovietice, noile autorități au dispus ca magistrații, avocații, funcționarii publici și administrativi să depună jurământul de credință față de noua putere.

La 18 decembrie 1947 în ședința Camerei deputaților este votată Legea de organizare și exercitarea profesiei de avocat. Prin Legea nr.3/1948, avocații erau obligați să depună jurământul de credință față de Republica Populară Română.

Potrivit noii legi, Barourile se desființează, locul acestora fiind luat de către Colegiile de avocați. Avocații erau obligați ca până la data de 31 ianuarie 1948 să depună cereri de înscriere însoțite de un Chestionar care cuprindea un număr de 38 de întrebări, se solicitau o serie de date personale, apoi informații privind studiile, dacă au fost membri ai partidelor politice, situația materială, dacă au fost sancționați, dacă au ocupat funcții de conducere, dacă au ținut conferințe, veniturile familiei, veniturile realizate din profesie sau alte surse, etc.

Potrivit dispozițiilor legale, nu vor fi înscriși în Barou decât avocații care:

- au exercitat în mod efectiv profesia de avocat sau apărător
- au avut ca principala sursă de existență profesia de avocat
- au exercitat-o în mod demn
- nu au manifestat atitudini anti-democratice în viața lor publică sau profesională.

În vederea verificării cererilor de înscriere, comisiile interimare vor desemna comisii speciale formate din trei membri urmând să verifice cererile de înscriere fără prezența avocatului.

Hotărârile Comisiilor speciale erau executorii, se afișau la sediul Colegiului, acestea puteau fi contestate cu recurs în termen de 5 zile, recursul urmând a fi soluționat de către Uniunea Colegiilor de avocați.

Pentru a avea o imagine corectă asupra viitorilor avocați, s-au solicitat relații de la Comitetele de partid de plasă, de la organele de poliție din localitățile unde funcționau instanțe sau de la domiciliul sau sediul profesional al avocatului. Aceste caracterizări erau întocmite de către organul de partid, secretarii de partid erau fără pregătire școlară, astfel că întocmeau informările în funcție de

¹² Dosarul Comisiei de epurare P nr.85/1945.

¹³ Dosar personal nr.16 și 666 din arhiva Baroului Timiș

¹⁴ Dosarul Comisiei de epurare P nr.84/1945.

simpatia sau antipatia pe care o aveau față de avocatul respectiv. După centralizarea acestor informații, comisia de verificare a cererilor de înscriere înainte de propuneri: să fie admis, să fie comprimat, să fie transferat.

Din verificările efectuate s-a constatat că majoritatea avocaților aveau o stare materială bună, aveau imobile proprietate personală, dețineau terenuri agricole, păduri pe care le exploatau sau le închiriau altor persoane. Unii avocați respinși de către comisiile de verificare au deținut funcții importante în Statul Român, au avut merite deosebite la înfăptuirea actului de la 1 decembrie 1918, au fost deputați sau senatori. Multora nu li s-a aprobat cererea de înscriere pe considerentul că avocatura nu constituie singura sursă de existență.

Aprecieri favorabile primeau acei avocați care simpatizau noua putere. În fostul Baroul Severin la începutul anului 1948 erau înscriși un număr de 111 avocați pledanți, după operațiunea de verificare a dosarelor, au fost aprobate un număr de 22 de cererile de înscriere fiind înscriși un număr de 22 de avocați repartizați după cum urmează: un număr de 16 avocați în două birouri colective din Lugoj, 4 avocați în cadrul biroului colectiv de asistență juridică de la Făget (Ieța Ioan, Gyongyoși Zoltan, Codru Pavel și Peia Liviu), doi avocați la biroul colectiv din Bethausen (Ioviță Nicolaie, Masichevici Eugen).

Nu au fost primiți în Colegiu, personalități remarcabile ale baroului fiind respinse cererile de înscriere pentru motive care nu aveau nicio legătură cu pregătirea profesională a avocatului, cu activitatea acestuia. O să prezint câteva cazuri semnificative de avocați cărora li s-a respins cererea de înscriere.

Ionel Dobrin, a urmat cursurile facultăților de drept din Cluj, Viena și Paris, susține doctoratul în drept la Școala de Înalte Studii de la Sorbona. Revine în Lugojul natal unde va prelua cancelaria avocațială a tatălui său, dr. George Dobrin. Avocat în perioada 1922-1948. A fost membru marcant al P.N.Ț, în perioada 1933-1935 a deținut un mandat de deputat. A ocupat demnitatea de primar al Lugojului în perioada 1938-1939. Caracterizare depusă de către organul de partid: foarte bogat, are multă clientelă, reprezintă multe societăți comerciale, membru în consilii de administrație. Fost manist, devenit vaidist, pro – legionar și antisemit. În anul 1938 a participat activ la acțiunea de ardere a gazetelor democratice. Propunere: Eliminare

A fost inclus în lotul demnitarilor, încarcerat la Caransebeș, Baia de Aramă, Oltenița, Galați în perioada 1952-1954. Nu a mai fost înscris în Corpul avocaților, a profesat o perioadă ca jurist la Lugoj și I.C.M. Timișoara

Xenia Dobrin, absolventă a Facultății de Drept din București, beneficiază de bursa „Copil al Națiunii” (a fost fiica martirului Ciordaș ucis de unguri în anul 1919), își continuă studiile la Paris. A profesat avocatura la București și Lugoj până în anul 1948. Nu a făcut niciun fel de politică. I s-a respins cererea de înscriere în Colegiu, a fost fără loc de muncă, a reușit să se angajeze ca muncitor necalificat, pentru ca după o perioadă să fie angajată la Regionala C.F.R districtul Lugoj.

Caracterizare: nu profesează, foarte bogată, fostă legionară. Propunere: Eliminare.

Feyer Aron, absolvent și doctor în drept al facultății din Cluj, avocat în perioada 1927-1948, a fost practicant administrativ, notar la Sedria orfanală Lugoj, membru P.N.Ț fără a ocupa funcții de conducere. A fost ales membru în consiliul orașului Lugoj. Decan al baroului în perioada octombrie 1944-decembrie 1946. Caracterizare : profesează, militant manist, reacționar, are avere imobiliară. Propunere: Eliminare

A fost arestat în perioada 1952-1954 fără a fi condamnat.

Jucu Alexandru, absolvent și doctor în drept al Facultății de Drept din Budapesta, practică avocatura în perioada 1925-1948 în Lugoj. Caracterizare: avocat definitiv, nu profesează, a făcut politică manistă, dispărut din motive politice, are avere imobiliară rurală. Propunere: Eliminare.

Jucu Octavian Titus, absolvent și doctor în drept al Facultății din Cluj. Practică avocatura în Lugoj în perioada 1929-1948. A ocupat funcții în administrație: director la Prefectură, primpretor, subprefect, ajutor de primar, prodecan, decan al baroului. Caracterizare : decanul baroului, nu prea practică. Pensionar al orașului, membru marcant Tătărăscu. Nesincer în atitudinea politică. A împiedicat sindicalizarea profesiei, a pus piedici în acțiunea de apărare a sabotajilor. Propunere: Eliminare.

Lăzărescu Victor, a fost fiul peotului din Căprioara, absolvent și doctor în drept al facultății din Cluj. Practică avocatura la Arad și Lugoj. Caracterizare: avocat definitiv pledant, are casă, fost

primar cuzist al oraşului Lugoj, cinstit .După 23 august atitudine schimbată spre democrație, fost PNL Tătărescu, acum demisionat. Propunere: Eliminare

Popovici Titus, a fost fiul protopopului Lugoşului. Urmează cursuri de drept la Budapesta și Bratislava, susține licența la Budapesta în anul 1912 , promovează doctoratul la București în anul 1920. Este înrolat în armata austro-ungară (1914-1916) luptă pe frontul italian unde va fi rănit, în armata română în perioada 1918-1920. Practică avocatura în perioada 1921-1948. A ocupat următoarele demnități: secretar de stat la ministerul economiei decembrie 1939- iulie 1940, decan al Baroului în perioada 1937-1941. A fost membru marcant al P.N.L, a făcut parte din guvernele I.G.Duca, Gheorghe Tătărescu. Caracterizare :nu profesază, moșier liberal dinist. Propunere : Eliminare

Rămâne fără posibilități materile după refuzarea cererii de înscriere în Barou, se stabilește în București, se angajează la o cooperativă meșteșugărească, este arestat în perioada 1950-1955 fără a fi condamnat, este considerat deținut politic.

Stoian Ion, absolvent și doctor în drept al Facultății din Cluj, practică avocatura la Timișoara și Lugoj în perioada 1909-1948. Caracterizare: avocat definitiv, are avere, membru marcant P.N.Ț.-Maniu, Reacționar, dar atitudine corectă. Propunere: Eliminare

Caracterizările trimise de către organul de partid, conducerii Colegiului Lugoj¹⁵ conțineau aprecieri de genul:

Micu Petru, avocat în Făget, refugiat, provine din Ardeal, a practicat avocatura în perioada 1940-1948. Anterior a fost judecător la Beclean. Caracterizare: nu are avere. Critică democrația la orice pas, ba chiar și în instanță.

Codru Pavel, absolvent și doctor în drept al Facultății din Cluj, practică avocatura în perioada 1925-1956 doar la Făget. Caracterizare : posedă o casă, atitudine necorectă și abuzivă, este reacționarul nr.1, manist înfocat, este anti-guvernamental și anti-sovietic. Propunere: Respingere. Comisia de verificarea cererilor de înscriere îi va admite cererea.

Gaiță Flaviu, avocat în Făget cu 13 ani vechime, bețiv ordinar, complect imoral. Mare manist, propagandist în timpul alegerilor.

Gârda Gheorghe , absolvent și doctor în drept al Facultății din Budapesta, a fost coleg cu Petru Groza. Practică avocatura în perioada 1905-1948, i se respinge cererea de înscriere în Barou, i se sugerează să se pensioneze. A avut merite deosebite în pregătirea Marii Uniri, a fost organizatorul Gărzilor naționale românești din zona Lugoj-Făget. A fost deputat și senator mai multe mandate, a susținut în Parlament prelegerea „Integritatea Banatului”. Membru fondator în anul 1923 al Baroului Severin. Caracterizare : fost liberal, antonescian, om în vârstă, acum nu se manifestă contra guvernului, om cinstit. Purtare morală bună, reacționar nr.1, manist. Propunere: să fie comprimat.

Multe din propunerile depuse de către organul de partid au fost avute în vedere de comisia de verificarea cererilor de înscriere, astfel că avocații au fost respinși, dar ulterior prin contestațiile depuse unele au fost admise și avocații reînscrisi.

În anul 1952 după redistribuirea avocaților, în Colegiul Severin erau înscriși un număr de 39 de avocați definitivi, 8 avocați stagiaari, 8 avocați jurisconșulți, definitivi și un număr de 5 avocați jurisconșulți stagiaari.

Odată cu înființarea ordinului consilierilor juridici unii foști avocați au reușit să se angajeze ca și consilieri juridici, destul de puțini, o parte din cei care nu au activat în funcții juridice au solicitat aprobarea de a se înscrie la examenul organizat de către Ministerul Justiției, dar fie nu au fost admise cererile, fie nu au promovat examenul de intrare în profesie, deși erau absolvenți ai unor prestigioase instituții de învățământ europene, deținători ai titlului de doctor în drept sau științe juridice.

După anul 1950, prin actele normative apărute: Decretul 281/1954 respectiv Decretul 102/1958, activitatea de subordonare a Corpului avocaților față de organele administrației publice, de Ministerul Justiției dar și de P.M.R antecesorul P.C.R-ului, continuă. Legea stabilea printre altele: Conducerea Colegiului se numește de către Ministerul justiției, organul de partid județean are obloigația de supraveghere permanentă și cu atenție activitatea avocaților. Prin măsurile luate, avocatura își pierde treptat independența fiind subordonată Ministerului Justiției. Astfel, a fost pusă în

¹⁵Arhivele Județene Caraș – Severin, fond nr.9 Comitetul județean P.M.R Severin.

practică concepția lui Luctrețiu Pătrășcanu care în expunerea de motive a legii de modificare afirma „avocatura trebuie transformată din temelii, în spiritul unei reale democrații populare”.

Această stare de fapt s-a menținut până în anul 1990 dată la care au fost abrogate legile adoptate de către regimul comunist, iar prin adoptarea Legii nr.51/1995, s-a trecut la o nouă etapă de organizarea activității avocațiale.

Bănăţenii și Banatul în revista de istorie „Studii”

Petre Barangă
Rodica Barangă

Revista „Studii” a apărut timp de 26 de ani, între 1948-1973. În „Cuvânt înainte” la primul număr, tipăritla București în primăvara anului 1948, redacția preciza că revista „Studii”, subintitulată „Revistă de știință – filosofie – arte”, apare la cererea oamenilor de știință din diferite domenii: Fizica, Matematica, Biologia, Medicina, Filologia, Istoria, Filosofia, fiind deschisă „*tuturor oamenilor de știință cari caută să studieze, să pătrundă și să explice fenomenele naturii și ale societății pe baza concepției științifice, progresiste*”¹. Așadar, era vorba despre o revistă cu caracter enciclopedic, generalist, în care să se publicelucrări scrise pe baza *concepției științifice*, adică a materialismului dialectic și istoric, a marxism-leninismului adaptat și dezvoltat creator de Stalin, transformat din teorie în dogmă și ridicat la rang de știință.

În vara anului 1948 toate revistele de istorie, unele cu tradiție europeană recunoscută, au fost desființate în același timp cu vechile institute de istorie. În primii ani ai regimului de democrație proletară „Studii”, revistă cu apariție trimestrială, se va transforma, treptat, în revistă de istorie, deținând un adevărat monopol în acest domeniu. Secția de Propagandă și Agitație a CC al PMR, reprezentată la revistă de Mihail Roller și Petre Constantinescu-Iași, *oferea tezele de bază pentru rescrierea istoriei conform noii ideologii*. Roller și-a intrat în rol chiar de la primul număr, transmițând istoricilor noile sarcini privind istoria României².

Odată cu primul număr din 1949, „Studii” elimină din subtitlu „arte” și devine „Revistă de știință și filosofie”. Se precizează și tirajul: 5000 exemplare.

De la numărul III din 1949, „Studii” este subintitulată „Revistă de istorie și filosofie” fiind subordonată Institutului de Istorie și Filosofie al Academiei RPR. Tot în acest număr apăsă și prima casetă redacțională în care acad. M. Roller deținea funcția de *redactor responsabil*

Temele de studiu impuse istoricilor erau, printre altele: *studierea elementului slav în formarea poporului român și a limbii române; cercetarea amănunțită a relațiilor româno-ruse; însușirea temeinică a științei marxist-leniniste; adoptarea unei atitudini combative față de cosmopolitism*³. Se dorea *construirea unei noi memorii istorice*, bazată pe lupta de clasă, pentru a da legitimitate conducerii Republicii Populare Române.

„Studii” a început ca publicație enciclopedică, bazată pe marxim-leninismul ridicat la rang de știință. Treptat, s-a transformat în revista care-și propunea să *rescrie istoria* pentru a o transforma înarmă ideologică. *Tribună a luptei de opinii pe tărâmul istoriei*, avea printre obiective *reeducerea cercetătorilor* educați înainte de al Doilea Război Mondial, dar și *formarea cadrelor noi de cercetători în istorie* care să activeze cu succes pe *frontul istoricilor*. „Studii” trebuia să fie un *organ combativ, post avansat pentru ideologia marxist-leninistă, armă de luptă pe frontul ideologic*. Deși pe *frontul larg al istoriografiei române contemporane* revista era considerată *principala publicație de istorie din țară*, i se cerea să *publice cât mai multe materiale ideologice* fiindcă *ocupa un loc bine definit în frontul ideologic și avea un rol important ideologic-politic militant*.

Materialele publicate în revistă sunt oglinda istoriografiei acelor vremuri. „Studii” era *revista oficială* a istoriografiei românești pentru că avea girul ideologilor partidului comunist, era supravegheată de cenzură și toate subiectele erau prezentate în acord cu teoriile lui Stalin și ale marxism-leninismului întrucât, în spiritul acelor timpuri, istoria era știință doar dacă se baza pe concepția materialismului dialectic și istoric.

În paginile de față vom constata că, în cei 26 de ani în care a apărut revista „Studii”, trimestrial, apoi de șase ori pe an, Banatul și bănăţenii au lipsit din paginile sale în 6 ani: 1950, 1952, 1954, 1961, 1965 și 1967. Cea mai lungă absență a fost de la numărul 3 din 1966, la numărul 6 din 1968, Până în 1956 observăm că nu s-a publicat niciun studiu cu privire la această regiune. Cele mai multe referiri

¹ *Cuvânt înainte*, în „Studii. Revistă de știință – filosofie – arte”, anul 1, I, ianuarie-martie 1948, p. 5.

² Mihail Roller, *Sarcini noi în studiul istoriei României*, în „Studii”, anul 1, I, ianuarie-martie 1948, pp. 128-133.

³ Neculai Crețu, *Debaterea proiectului de program al cursului universitar de istorie a R.P.R. la Secția de Propagandă și Agitație a C.C. al P.M.R.*, în „Studii”, anul 3, II, aprilie-iunie 1950, pp. 20-26.

au fost în anul 1973: 8, urmat de 1970 cu 5. Din totalul celor 50 de referiri, jumătate sunt studii și articole, restul fiind recenzii, însemnări bibliografice sau scurte note. Cele mai multe se referă la subiecte ce țin de mișcarea muncitorească. Dintre personalitățile bănățene, două au fost mai discutate fiindcă regimul comunist încerca să le recupereze în folosul său: Eftimie Murgu și Traian Vuia. Cei mai activi cercetători care au publicat în „Studii” au fost I. D. Suci, format în regimul burghez-moșieresc, dar recuperat de noul regim, inclusiv prin reeducarea în închisoare, care între 1968-1973 a scris 3 studii și 6 recenzii sau însemnări, și Ecaterina Cimponeriu, din noul val de istorici formați în comunism, care între 1959-1968 a publicat 3 studii și 2 comunicări.

Primul număr al revistei „Studii” a apărut în primăvara anului 1948. Printre cei zece membri ai Comitetului de redacție era un singur istoric: Constantin Daicoviciu, născut în Banat, la Căvăran, lângă Caransebeș. Deși s-a remarcat profesional la Universitatea din Cluj unde, în anul 1938, a ajuns titularul Catedrei de Arheologie, a păstrat permanent legătura cu istoricii și arheologii din regiunea natală. Tot în acest număr, Daicoviciu a abordat o temă delicată pentru acele timpuri: creștinismul din Dacia. În studiul său este critic cu Nicolae Iorga, Vasile Pârvan și C. C. Giurescu fiindcă susțineau, fără dovezi, creștinismul timpuriu în Dacia Traiană. Daicoviciu nega creștinismul apostolic la nordul Dunării și era de acord cu manualul lui Mihail Roller atunci când preciza că, mai târziu, „...*sub influența puterii de stat bulgare, creștinismul nostru devine o religie a masselor, impus, însă, de sus în jos*”⁴. De la numărul III, Comitetul de redacție este înlocuit cu Comitetul de patronaj din care Daicoviciu nu face parte, fiind coborât în lista cu peste 100 de colaboratori. La primul număr din 1949 dispar și Comitetul de patronaj, și lista colaboratorilor, pentru ca la numărul III din 1949 să reapară Comitetul de redacție, dar fără Daicoviciu.

Banatul apare pentru prima dată în revistă într-un articol despre cercetările geologice din vara anului 1947 desfășurate, de către un cercetător de la Universitatea din Cluj, în două zone din județul Severin, una fiind greșit scrisă în titlu, Buzla în loc de Bulza⁵.

O sinteză a „dărilor de seamă” prezintă rezultatele cercetărilor arheologice din Republica Populară Română întreprinse în anul 1948 și a fost publicată în primul număr al revistei din anul următor. Printre localitățile cercetate au fost Bocșa Montană – Dealul Colțani – Caraș și Românești – Severin. La Bocșa Montană s-au efectuat sondaje de verificare într-o așezare preistorică de tip Coțofeni, distrusă în mare parte datorită exploatării dealului de calcar transformat în var la Reșița. La Românești s-a cercetat peștera în care s-au descoperit mai multe straturi de locuire din Paleolitic, până în Epoca bronzului. Informațiile nu sunt semnate⁶.

În același număr, C. Daicoviciu face scurte referiri la cercetările efectuate în 1948 privind „*epoca societății primitive*” în Banat, dar și la cimitirul din secolul XI de la Mehadia⁷. Mai multe detalii despre săpăturile la castrul roman și la cimitirul din sec. XI de la Mehadia întâlnim sub semnătura M. M., care trebuie să fie Mihail Macrea, responsabilul echipei care săpa acolo de mai mulți ani, împreună cu Marius Moga, I. I. Russu, N. Gudea ș.a.⁸.

Urmează un lung șir de numere în care Banatul și bănățenii nu mai sunt pomeniți. Abia în ultima apariție din 1951 C. Daicoviciu face o scurtă referire la subcolectivul din Timișoara care aparținea de colectivul *Istoria mișcării muncitorești din Transilvania* și care a contribuit la selecționarea materialului și *întocmirea literaturii* privind tema *Lupta împotriva fascizării României*⁹.

După alți doi ani, aflăm că în proiectul de plan pe 1954 al institutelor Academiei RPR, printre lucrările ce se vor pregăti pentru tipar la secțiunea Istorie modernă și contemporană a RPR se afla, la poziția 26 din 34, „Începuturile mișcării muncitorești în Banat”¹⁰.

⁴ C. Daicoviciu, *În jurul creștinismului din Dacia*, în „Studii”, anul 1, I, ianuarie-martie 1948, pp. 122-127.

⁵ D. Iacob, *Cercetări geologice în regiunea Buzla, Coșteiul de Sus (jud. Severin) și Fintoag (jud. Hunedoara)*, în „Studii”, anul 1, II, aprilie-iunie 1948, pp. 277-282.

⁶ *Cercetări arheologice în două localități din Banat*, în „Studii”, anul 2, I, ianuarie-martie 1949, pp. 95-97.

⁷ Prof. C. Daicoviciu, *Cercetările arheologice în R.P.R.*, în „Studii”, anul 2, I, ianuarie-martie 1949, p. 162.

⁸ M. M., *Săpăturile arheologice de la Mehadia (Banat)*, în „Studii”, anul 2, I, ianuarie-martie 1949, pp. 139-141.

⁹ Prof. C. Daicoviciu, *Raportul de activitate al Institutului de Istorie și Filosofie al Academiei R.P.R. din Cluj*, în „Studii”, anul 4, IV, octombrie-decembrie 1951, p. 111.

¹⁰ *Proiect. Plan de activitate pe anul 1954 (al Secțiunii și al Institutelor de istorie, filosofie și economico-juridice ale Academiei R.P.R.)*, în „Studii”, anul 6, IV, octombrie-decembrie 1953, p. 8.

Urmează o altă perioadă lungă în care nu se scrie nimic despre Banat. Un material despre activitatea Societății de științe istorice și filologice din R.P.R. pe anul 1954 apare în numărul 4 din 1955. În el se face precizarea că Societatea și-a propus ca, prin cele 27 de filiale ale sale din întreaga țară, să realizeze „lucrări importante” cum ar fi „traducerea lucrării <<Istoria Banatului>> de Bohm”¹¹.

O schimbare importantă în apariția revistei are loc la începutul anului 1955: începând cu numărul I, „Studii” apare bilunar, trecând de la 4 la 6 numere anual, se schimbă modul de numerotare, iar subtitlul devine „Revistă de istorie”. Profitând de atmosfera destalinizării, revista publică mai rar intervenții ale oamenilor politici, studiile sunt mai interesante prin recursul la ideile naționalismului interbelic și reabilitarea unor istorici (Hasdeu, Xenopol, Pârvan), ca și prin apariția treptată în paginile sale a istoricilor până de curând persecutați (C.C. Giurescu). Sunt găzduite polemici atractive prin schimbul de replici și idei, iar traducerile din textele sovietice dispar. Era vizibilă creșterea ținutei științifice a revistei. Se vor înmulți și referirile la Banat sau bănățeni.

Despre poziția lui Eftimie Murgu, favorabilă revoluției maghiare din 1848 și independenței față de Austria, scrie V. Cheresteșiu în ultimul număr, dublu, din 1955. Istoricul ardelean critică atitudinea „istoriografiei burgheze române” care l-a considerat pe revoluționarul bănățean „rătăcit”, vândut” și „trădător” fiindcă nu a dezavuat revoluția maghiară¹².

Același istoric revine, în numărul următor al revistei, cu un consistent studiu dedicat lui Eftimie Murgu, la un veac și jumătate de la nașterea revoluționarului, sărbătorită în toată țara „prin conferințe ținute în orașele mai mari, prin articole în presă” dedicate „acestui luptător revoluționar, uitat și nedreptățit de către istoriografia naționalistă”. Izolat de către „conducătorii burgheziei române din Transilvania” pentru poziția sa antiimperială, Murgu ar fi fost nedreptățit și de către o parte a istoricilor români „pentru că el a mers cu ungurii și nu a căzut de acord cu comitetul național din Ardeal, condus de Bărnuț și Șaguna – ca să încadreze cu totul politica românilor ardeleni, politicii imperiale a habsburgilor”. În continuare, Cheresteșiu oferă informații despre Banatul din preajma anului 1848: intrarea sub stăpânirea habsburgilor, încorporarea la Ungaria, situația proprietății pământului, inclusiv în teritoriile regimentelor de grăniceri, problema româno-sârbă. Apoi prezintă elementele principale ale biografiei lui Murgu: s-a născut la 20 decembrie 1805 în satul Rudăria din Caraș, a făcut studiile la Liceul piariștilor din Seghedin, apoi la Universitatea din Budapesta, unde și va susține și doctoratul în Drept. Insistă pe lucrarea publicată de Murgu la Budapesta, în 1830, în limba germană, ca replică la o lucrare apărută la Halle, în 1823, care încerca să dovedească faptul că românii nu sunt de origine latină. Murgu combate acea lucrare și „se dovedește un polemist de forță, care ironizează și spulberă argumentația adversarilor”, apărând argumentat teza originii romane și a continuității românilor în fosta Dacie. Sunt explicate activitățile lui Murgu ca profesor la Iași între 1834-1836, cele de la București între 1836-1842, inclusiv detenția datorată participării la complotul republican descoperit de autorități în 1840. Din 1842 activează ca avocat la Lugoj, devine foarte popular în rândul sătenilor pe care îi apăra de abuzuri și „îi îndeamnă să nu se lase călcați în picioare”, însă în 1845 autoritățile maghiare îl închid pentru că „ar fi săvârșit crima de trădare de țară, crima împotriva proprietății, siguranței de stat, împotriva legilor de bază ale țării”. La sfârșitul lui 1845 a fost transferat la închisoarea din Pesta, de unde va fi eliberat în 8 aprilie 1848. Cu greu i s-a permis să meargă în Banat pentru că, după părerea ministrului maghiar de Interne, Szemere, Murgu „E un om visător și periculos”, iar după părerea funcționarului maghiar din Banat, Jakabffy, în scrisoarea către același ministru, „Poporul e încă liniștit... dar un singur apel al lui Murgu, transformat de fanatismul mulțimii în martir, va putea încinge în flăcări tot ținutul, strivindu-se tot ce nu e românesc”. Cheresteșiu face aprecieri privind „alăturarea lui Murgu la acuza revoluției ungare”, și despre alegerea lui de către electori în trei locuri: Lugoj, Făget și Oravița, ca deputat în Parlamentul maghiar. Este detaliată adunarea de la Lugoj din 15/27 iunie 1848, trecută sub tăcere de istoriografia burgheză română „...pentru a nu întuneca faima adunării de la Blaj, deși și cea din Lugoj a ridicat revendicări naționale. Această istoriografie nu voia să admită nicidecum că în 1848 exista pentru români și un

¹¹ Ar. Pagu, *Despre activitatea Societății de științe istorice și filologice din R.P.R.*, în „Studii”, anul VIII, nr. 4, 1955, pp. 125-126.

¹² V. Cheresteșiu, *Pregătirea și obiectivele adunării de la Blaj din 3/15 mai 1848 (II)*, în „Studii”, anul VIII, nr. 5-6, 1955, p. 46.

drum - ce e drept, anevoios, cu multe obstacole – alături de revoluția maghiară”. Se dau detalii despre relațiile lui Murgu cu N. Bălcescu, neînțelegerile cu L. Kossuth și arestarea bănățeanului după eșecul revoluției. Condamnat, împreună cu alți foști revoluționari, „la confiscarea averii și la moarte prin ștreang”, a beneficiat de grațierea imperială și a scăpat cu 4 ani de temniță, executată în închisoarea din Josefstadt (Boemia). După eliberare profesează avocatura la Budapesta, ultimii ani din viață trăind izolat și bolnav. A încetat din viață la 30 aprilie/12 mai 1870, osemintele sale fiind „așezate în 1932 în pământul Câmpului Libertății din Lugoj”. Istoriografia marxistă îl recupera, prin studiu lui Cheresteșiu, pe revoluționarul Eftimie Murgu care a servit „progresul general, și nu forțele reacționare ... a propagat toată viața sa solidaritatea națiunii române ... și-a pus toată viața în slujba poporului ... a luptat intens pentru democratizarea vieții de stat; a mobilizat masele pentru a instaura domnia poporului.” Dar avea și lipsuri: „Ceea ce nu cunoștea Murgu, era însemnătatea clasei muncitoare, ca singură clasă consecvent revoluționară, care urma să ducă la victorie lupta oamenilor muncii împotriva oricărei asupri și exploatare. Murgu a rămas toată viața lui un luptător pentru dezvoltarea democratică a țării, în cadrele statului burghez, un luptător împotriva rămășițelor feudale, împotriva autocrației habsburgice – pasul spre mișcarea muncitorească și socialism nu l-a făcut însă”¹³. Dacă l-ar fi făcut, ar fi fost comunist înainte de comunism!

Studiul Cornелиei C. Bodea, publicat în primul număr din 1956, destinat preocupărilor economice și culturale în literatura transilvană dintre anii 1786-1830, surprinde aspecte interesante pe teritoriul Banatului. După ce evidențiază o serie de titluri de cărți și precizează rolul important al învățătorilor pregătiți la Seminarul teologic și normal pentru învățători înființat în Timișoara la 1790 sau la Preparandia din Arad începând cu 1812, autoarea pune următoarea problemă: „Se naște acum întrebarea, cât de numeros era publicul cititor al cărților amintite și care era sfera lor de răspândire. Cu alte cuvinte, în ce măsură mișcarea de înviorare economică și culturală, stârnită în rândurile spiritelor iluministe ale românilor din imperiu, a reușit să contribuie la crearea temeliei necesare luptelor pentru emanciparea națională”¹⁴. Bodea preciza că tipărițiile numărau între 500 și 4700 de exemplare. Cele oficiale erau plătite de stat, cele particulare de către oamenii cu bani. Spre exemplu, „în 1813, Jupân Logofet, neguțator și cetățean din Timișoara, susține cheltuielile pentru tipărirea la Buda a *Îndreptărilor moralicești tinerilor foarte folositoare*”¹⁵. Autoarea amintește numele multor susținători ai culturii, printre care: profesorii C. Diaconovici-Loga, Iosif Iorgovici, Dimitrie Țichindeal; avocații Damaschin Bojinca, Em. Gojdu, Eftimie Murgu, Andrei Vasici Ungureanu, Pavel Nestorovici, Nicolae Alexici, Ioan Manea, Constantin Popescu; medicii Pavel Vasici Ungureanu și Vasile Petrovici; pictorii Pavel Murgu, Dimitrie Turcu și Gheorghe Boerescu. Printre abonații la tipăriții sunt și țărani „economi”, dintre cei cu pământ, car, plug și vite proprii. Autoarea a descoperit succesul cărților scrise de medicul Pavel Vasici Ungureanu, a cărui *Antropologie* a avut 633 de abonați dintre care 37 din Timișoara, 24 din Caransebeș, 74 din Lugoj, 30 din Făget, 6 din Orșova, 64 din Vârșeț¹⁶. Faptul că majoritatea celor care scriau și solicitau cărțile era din Banat este astfel explicat de Bodea: „Dacă prenumerații despre care am vorbit, exprimă în genere mai mult o realitate bănățeană-arădană, decât una general transilvană, este că această oglindire corespunde unei stări reale de fapt. În primul rând, pământurile sunt mai mănoase și mai întinse în aceste regiuni de câmpie, și posibilitățile de îmbogățire sunt mai mari, deci și stratificarea socială mai pronunțată. În al doilea rând, aici sunt și regimentele grănicerești în care există mai multe categorii sociale, libere, prin însuși privilegiul de-a fi grănicer; și în sfârșit, orientarea spre Viena și Pesta ar putea forma o altă explicație pentru înclinările cultural-economice ale acestor regiuni. Autorii cărților pomenite, în cea mai mare parte, sunt tot bănățeni”¹⁷.

În ultimul număr din 1957 citim un studiu care încearcă să facă lumină în istoria enigmaticei populații a crașovenilor, populație trăitoare în sudul Banatului, pe Valea Carașului, și numărând mai puțin de 50 000 locuitori. Autorul trece în revistă ipotezele susținute anterior de către diverși cercetători: ipoteza originii românești sud-dunărene; ipoteza originii bulgare; ipoteza originii sârbo-

¹³ *Idem*, *Luptătorul revoluționar Eftimie Murgu*, în „Studii”, anul IX, nr. 1, 1956, pp. 65-82.

¹⁴ Cornelia C. Bodea, *Preocupări economice și culturale în literatura transilvană dintre anii 1786-1830*, în „Studii”, anul IX, nr. 1, 1956, pp. 96-97.

¹⁵ *Ibidem*, p. 98.

¹⁶ *Ibidem*, pp. 101-102.

¹⁷ *Ibidem*, p. 103.

croate. Sunt analizate argumentele susținute de L. Miletici și acad. Emil Petrovici, adepți ai originii sârbo-croate a crașovenilor. Autorul susține că „Între limba crașovenilor și a celorlalți sârbi din Banat este o diferență sensibilă” și „locul de baștină al crașovenilor trebuie fixat cu precizie între Kosovo (Câmpia Mierlei), Janjevo, Prizren, Trâpcea și chiar mai în spre sud-est la Stip, Veles, Tetovo”. Deși sunt catolici, crașovenii păstrează elemente de bogomilism. Conducătorul sârb Ștefan Nemanja a distrus bogomilismul provocând emigrarea multor sârbi. Lipsa sărbătorii Sf. Sava la crașoveni este considerată o dovadă a migrării acestora înainte ca fiul lui Nemanja, Rastko, să fie beatificat ca Sf. Sava. Autorul studiului încheie astfel: „În concluzie, crașovenii sunt urmașii bogomililor de acum opt veacuri, veniți în secolul al XII-lea, ca urmare a persecuției lor de către Ștefan Nemanja, din Serbia veche”¹⁸.

O însemnare bibliografică din numărul 5 pe 1958 semnaleză o lucrare bazată pe documente din arhivele vieneze despre dezvoltarea școlilor bănățene între anii 1770-1780. Se scot în evidență piedicile puse de episcopul de Vârșeț, Iovan Georgevici, și de cel timișorean, Vikentije Jovanovici Vidak, precum și eforturile depuse de Teodor Iancovici ca director al școlilor ortodoxe din Banat și ale ajutorului său M. Roșu care, în 1774, au pus în practică primul regulament pentru școlile bănățene¹⁹.

În secțiunea „Note și comunicări” a numărului 2 din 1959, E. Cimponeriu se ocupă de modul în care monopolurile străine au acaparat industria națională. După o scurtă trecere în revistă a istoriei uzinelor din Reșița, începută în 1770-1771, și vândute de statul austriac consorțiului franco-austriac „STEG” în 1855, autoarea precizează: „Secolul al XX-le găsește la Reșița o mare întreprindere capitalistă aparținând unor cercuri ale oligarhieifinanciare din Franța și din Austro-Ungaria, care poartă în sine toate trăsăturile unei societăți monopoliste, caracteristice fazei imperialiste a capitalismului”²⁰. Autoarea acestei comunicări și-a însușit perfect materialismul dialectic și istoric din primul deceniu comunist, neavând scrupule în a exagera și chiar falsifica realitatea istorică, dovadă fiind și următorul fragment: „În această perioadă, ia o dezvoltare nouă și mișcarea muncitorească pe domeniile Steg-ului și mai ales la Reșița. Proletarii uzinelor și fabricilor de pe valea Bârzavei, cu vechi tradiții de luptă și de organizare, pornesc în ultimii ani ai războiului imperialist la mari și importante bătălii. În 1917 și mai ales după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, ei stau în primele rânduri ale muncitorilor din Banat în lupta împotriva războiului imperialist, pentru eliberare socială și națională și pentru apărarea revoluționară a tănărului stat socialist. Când în octombrie 1918, prin lupta poporului, se prăbușește imperiul austro-ungar bazat pe o odioasă asuprire de clasă și națională, muncitorii reșițeni în frunte cu tinerele grupe comuniste luptă plini de elan revoluționar pentru desăvârșirea revoluției burghezo-democratice și transformarea ei în revoluție socialistă. Lupta lor, ca și procesul de maturizare ideologică și politică, este însă de la început frânată, pe de o parte de către conducătorii oportuniști ai vechiului partid social-democrat strecurați în posturile cheie ale Sfatului muncitoresc și, pe de altă parte de către ocupația străină sârbă și franceză care s-a instituit în Banat din ordinul Antantei încă în a doua jumătate a lunii noiembrie 1918”²¹. Folosind documente aflate în Arhivele Statului din București, autoarea explică modul în care „Steg” s-a transformat, prin decretul semnat de rege la 26 iunie 1920, în Uzinele și Domeniile Reșița, „societate românească pentru exploatarea uzinelor, minelor și domeniilor Reșiței”. Bazându-se pe ziarul „Arbeiterzeitung” din 24 iulie 1921, Cimponeriu susține că „Decretul pentru înființarea U.D.R.-ului a fost trecut prin Parlament după ce 83 deputați, 36 senatori și foarte mulți miniștri, foști miniștri și persoane sus puse au fost mituite cu acțiuni. Președintele Camerei, Duiliu Zamfirescu, a fost numit președintele consiliului de administrație al U.D.R.-ului, iar vice-președintele Imbroane a obținut un scaun în consiliul de administrație”²². La întrebarea „Cine erau adevărații stăpâni ai U.D.R.-

¹⁸ Theodor N. Trâpcea (T. Severin), *Crașovenii – „o mărunță” populație din țara noastră. De unde și când au venit?*, în „Studii”, anul X, nr. 6, 1957, pp. 93-101.

¹⁹ Th. N. T., „Ioan Wolf, *Organizarea școlilor bănățene în anii 1770-1780 și activitatea pedagogului Teodor I. Iancovici*, în vol. *Din istoria pedagogiei românești*, București, 1957”, în „Studii”, anul XI, nr. 5, 1958, pp. 223-224.

²⁰ E. Cimponeriu, *Date privind acaparea industriei naționale de către monopolurile străine cu sprijinul claselor stăpânitoare din România burghezo-moșierească (Constituirea Societății U.D.R. după Primul Război Mondial)*, în „Studii”, anul XII, nr. 2, 1959, pp. 103-104.

²¹ *Ibidem*, p. 104.

²² *Ibidem*, pp. 105-110.

ului?”, autoarea răspunde: „Formal, pe baza legiurilor existente, 60% din acțiunile societății trebuiau să aparțină capitaliștilor autohtoni. În realitate însă cea mai mare parte a acțiunilor era de la început în mâinile Steg-ului, a băncilor Rotschild, Credit mobilier și Marmorosch Blanck din Paris și Bodencredit-Anstalt-ului și altor bănci din Viena. [...] capitalul englez își întinde tentaculele spre U.D.R. începând din 1922. [...] în 1923 mai mult ca 1/3 din totalitatea acțiunilor trece în mâinile capitalului englez. [...] adevăratul stăpân al U.D.R.-ului era capitalul financiar internațional”²³. Și pentru a sublinia legăturile de afaceri între monopolurile străine și clientela autohtonă, E. Cimponeriu scrie în finalul lucrării sale: „Astfel, în 1923 pot fi găsite în consiliul de administrație al U.D.R.-ului, într-o dulce înfrățire, austriecii Veith și Gunther cu francezii Aubert și Hotinguere și cu englezii Vickers și Madge. Pe lângă aceștia se întind în fotoliile consiliului de administrație într-o tot atât de dulce înfrățire Argetoianu și liberalul Ferikide alături de Bușilă, Beu și Aurel Cosma, reprezentanți ai Partidului Național, precum și Mihai Cantacuzino și Barbu Știrbei reprezentanți ai palatului, alături de bancherii Maurice Blanck și Oscar Kauffmann”²⁴.

Revista numărul 3 din 1959 are secțiunea „Contribuții de istorie locală”, în care Aurel Țintă prezintă un consistent studiu despre lotria în Banatul habsburgic²⁵. Autorul se folosește de mărturiile unor călători străini ca Johann Lehmann care a trecut prin Banat între 1780-1785, sau contele Hoffmannsegg la 1793, citează rapoarte districtuale și circulare bisericești, analizează Instrucțiunile Consiliului Locotenențial din 1785 și documente emise de Comandamentul militar bănățean. Lotria este asemănătoare haiduciei, însă în Banat, susține autorul, „haiduci se numeau niște ostași înarmați ai administrației care alcătuiau o armată de milițeni [...] haiducii bănățeni, ca elemente răzvrătite, erau numiți lotrii, de către popor”²⁶. Despre lotrii și conducătorul cetei numit harambaș se scrie în circulare parohiale, dar și în „Cronica lui Stoica de Hațeg”. Exploatarea și asuprirea sunt cauzele fugii din sat, lotria devenind un fenomen general în secolul XVIII. Țăranii bănățeni erau nemulțumiți de pierderea pământului deținut în timpul stăpânirii otomane și care acum devenise proprietate a curții imperiale vieneze²⁷. Ceata de lotrii putea ajunge chiar și la 50-60 de oameni. Se cunosc numele unor harambași vestiți: Adam Moharu din munții Carașului, Ianăș Bumbăcilă de la Teregova, Pavel Dărăbanțu de la Gătaia, Marcu din Vermeș, Stroe Conjerevnic din Oravița ș.a. Zona muntoasă și mlaștinile erau preferate de lotrii²⁸. Instrucțiunile Consiliului Locotenențial din 1785 indicau 13 orașe și târguri în care acționau lotrii, 11 fiind din Banat: Vârșeț, Ciacova, Aradul Nou și Lipova din comitatul Timiș; Lugoj în comitatul Caraș, Becicherecul Mare și Sânnicolaul Mare în comitatul Torontal, Panciova, Biserica Albă, Caransebeș și Mehadia în granița militară. Lotrii atacau și jefuiau funcționarii administrației imperiale, serviciile districtuale ale poștei, vămii și minelor, dar și negustori, cârciumari, arendași²⁹. Forța lor se baza și pe ajutorul primit de la săteni. Autorul numește 23 de sate care, în 1796 trebuiau mutate din cauză că „locuitorii sunt răi la fire și s-au asociat cu lotrii”: Apadia, Cireșul Timișan, Dragomirești, Căvăran, Criciova, Maciova, Măguri, Măcnic, Peștere, Scăiuș, Tincova, Valea-Boului, Zăgujeni, Zgribești și Jupa din plasa Lugoj, Fărcășești, Povergina și Românești din plasa Căpâlnaș, Bunea și Dubești din plasa Bulci, Ticvaniul Mic, Vrani și Litini din plasa Oravița³⁰. Printre măsurile luate de administrație împotriva lotrilor au fost: instituirea de posturi fixe și de patrulare pentru supraveghere, întărirea serviciilor de pază la mine, poște, vămi și alte servicii, escorte numeroase și bine înarmate care însoțesc transporturile valoroase, paza de noapte în sate, confiscarea averii, urmărirea lotrilor de către armată cu contribuția obligatorie a sătenilor, execuții spectaculoase cu ștreangul, roata sau prin decapitare, premii puse pe capetele lotrilor între 50 și 100 monede de aur, ba chiar și patente de grațiere cu promisiunea restituirii bunurilor și a unor despăgubiri bănești, oferindu-se și funcții în armata imperială³¹. Autorul își încheie

²³ *Ibidem*, pp. 112-113.

²⁴ *Ibidem*, p. 114.

²⁵ A. Țintă, *Lotria – formă de luptă a poporului din Banat împotriva stăpânirii habsburgice*, în „Studii”, anul XII, nr. 3, 1959, pp. 169-190.

²⁶ *Ibidem*, p. 169.

²⁷ *Ibidem*, pp. 170-173.

²⁸ *Ibidem*, pp. 174-175.

²⁹ *Ibidem*, pp. 176-180.

³⁰ *Ibidem*, p. 181.

³¹ *Ibidem*, pp. 182-189.

studiul trăgând patru concluzii: „a) că lotria este o formă a luptei de clasă în Banat, ce acționează în secolul XVIII împotriva administrației habsburgice care deținea cea mai mare parte a bogățiilor stoarse de pe spinarea maselor de țărani și muncitori, care lucrau în condiții grele de robotă, precum și împotriva nobililor, arendașilor, negustorilor și tuturor bogătașilor care exploatau populația; b) că lotria are o largă bază de masă fiind susținută de satele exploatare și asuprite care vedeau în lupta lotrilor o expresie a luptei lor; c) că această luptă a întreținut o permanentă stare de frământări și nemulțumire în Banat, ceea ce săpa la temelia șubredă a stăpânirii habsburgice, care lupta să se consolideze în această provincie de graniță; d) că toate măsurile luate de către administrație și comandamentele militare împotriva cetelor de lotrii, s-au dovedit a fi zadarnice și că lupta lotrilor continuă cu intensitate și în secolul următor”³².

În numărul 4 din 1959, la secțiunea „Revista revistelor”, întâlnim un amplu grupaj de știri prezentate în presă pe tema 23 august 1944. Sunt evidențiate articole din ziare centrale – „Scânteia”, „România liberă”, „Neuer Weg”, „Contemporanul” – și locale – „Drapelul roșu” din Timișoara, „Flacăra roșie” din Arad - în care ziariști și membri de partid prezintă realizările regiunii Timișoara în ultimii 15 ani³³.

Același număr găzduiește o însemnare bibliografică pe marginea unei lucrări despre activitatea „formațiilor de luptă patriotice din Banat în perioada 23 august 1944-6 martie 1945”³⁴.

În primul număr din 1960, I. Totoiu scrie pe 29 de pagini despre stăpânirea turcească în Banat și Crișana³⁵. Autorul precizează că pe baza unor „informații încă neutilizate, am schițat, în cele ce urmează, câteva aspecte din viața iobăgimii din Banat și Crișana, în legătură cu unele așezăminte religioase și de <<binefacere>> ale marelui vizir Mehmet Koprili”, prezent în istoria acestor locuri prin campania militară din 1658-1660. După ce detaliază împrejurările formării pașalâcurilor de Timișoara și de Oradea, Totoiu prezintă organizarea proprietății în teritoriul cucerit de turci: proprietatea fiscală și feudele militare, proprietatea vacuf (religioasă) și proprietatea particulară. Descrie pe larg caracteristicile vacufului și, pe baza informațiilor din „Călătoriile” lui Evlia Celebi, completate cu documente turcești, detaliază așezămintele întemeiate în timpul marelui vizir Mehmet Koprili la Arad: a refăcut cetatea, a construit o geamie, un han, o mănăstire, o cantină populară, o școală cu imaret (cantină), marele pod, palanca de la Aradul Nou și mai multe cișmele³⁶. Pentru buna desfășurare a activităților din vacuful Arad s-au colonizat șase așezări, câte trei de-o parte și de cealaltă a Mureșului, pe malul stâng fiind vorba de Sânnicolau, Șag și Nuac (?). Tot de vacuful din Arad aparțineau alte șase așezări din sangeacul Timișoarei, între care și Variaș, sat care a fost „scutit de dări și de orice alte sarcini”³⁷. Autorul prezintă și așezămintele de la Ineu și Oradea³⁸. Rezistența populației față de stăpânirea turcească a luat diverse forme ale luptei de clasă: jalbe la sultan, apel la justiția turcească, fuga în masă, nesupunerea, haiducia, refuzul de a plăti dările. Autorul citează un mesaj trimis de Ali, pașa de Buda, către primarii din comitatul Dobâca: „Primarilor, să vă deschideți bine ochii, porci ce sunteți, căci dacă în termen de o săptămână nu aduceți alimentele datorate ... am să vin asupra voastră cu toată oastea turcească și am să trag în țeapă pe toți primarii din toate satele și am să iau în robie familiile voastre, încât veți plânge și laptele pe care l-ați supt de la mama voastră. Așa să știți, câini necredincioși”³⁹. Așezămintele lui Koprili vor dispărea în scurtă vreme din cauza plecării turcilor în urma pierderii războiului cu habsburgii (1683-1699).

În numărul 3 din 1960, E. Cimponeriu este, din nou, prezentă la rubrica „Din lupta partidului nostru pentru eliberarea clasei muncitoare și independență națională”, scriind despre muncitorii

³² *Ibidem*, pp. 189-190.

³³ Al. P., *15 ani de la eliberarea României de sub jugul fascist în presa și publicațiile din țara noastră (Din contribuția presei la istoria contemporană a României)*, în „Studii”, anul XII, nr. 4, 1959, p. 449.

³⁴ L. Șt., „Gh. Țuțui și E. Cimponeriu, *Aspecte ale activității formațiilor de luptă patriotice din Banat (23 August 1944-6 Martie 1945)*, în <<Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.>>, nr. 2, martie-aprilie 1958, Ed. Scânteia, Buc.”, în „Studii”, anul XII, nr. 4, 1959, pp. 451-452.

³⁵ I. Totoiu, *Contribuții la problema stăpânirii turcești în Banat și Crișana*, în „Studii”, anul XIII, nr. 1, 1960, pp. 5-33.

³⁶ *Ibidem*, pp. 5-15.

³⁷ *Ibidem*, pp. 17-20.

³⁸ *Ibidem*, pp. 22-28.

³⁹ *Ibidem*, pp. 28-30.

reșițeni în timpul „criminalului război antisovietic”⁴⁰. Autoarea își începe studiul repetând tezele impuse de Mihail Roller prin celebrul său manual de istorie⁴¹. Frazele următoare sunt edificatoare: „Încă în toamna anului 1940 vârfurile cele mai reacționare ale burgheziei și moșierimii, care înfeudaseră țara imperialismului german și subordonaseră economia națională intereselor Germaniei hitleriste și a aprovizionării mașinii ei de război, au instaurat sângeroasa dictatură militaro-fascistă și au adus trupe de ocupație hitleriste pentru înăbușirea luptelor maselor populare.

Prin aruncarea României în războiul criminal antisovietic clasele stăpânitoare urmăreau să participe la zdrobirea țării socialismului, să abată masele de la lupta lor împotriva fascismului, a terorii și a exploatării lor nemiloase și să sporească profiturile lor, să anexeze și să jefuiască regiuni agricole și industriale bogate”⁴². După ce oferă și un citat consistent din Gh. Gheorghiu-Dej, autoarea trece la analiza situației Uzinelor și Domeniilor Reșița (U.D.R.), considerată a fi, între 1940-1944, „...o filială a concernului Hermann Goring Werke, care deținea peste 45% din acțiunile sale.

Din consiliul de administrație al U.D.R.-ului făceau parte, alături de Albert Goring (fratele odiosului Hermann Goring) și alți exponenți ai cercurilor afaceriste naziste, reprezentanți ai capitalului financiar și ai marii moșierimi autohtone, fruntași ai partidelor burghezo-moșierești și ofițeri superiori din clica lui Antonescu”⁴³. Măruntelile proteste muncitorești, diversele încercări de sabotaj a producției de război, ajutorul dat prizonierilor de război ruși aduși în Banat în 1942, folosirea ziarelor ilegale „Libertatea poporului”, „Apărarea” sau „Nepszabadsag” sunt văzute drept puternice acțiuni de luptă antifascistă⁴⁴. 32 de comuniști și uteciști din Reșița și Anina au fost arestați după vizita lui Killinger la Reșița, în toamna 1942, majoritatea fiind condamnați, în aprilie 1943, la pedepse cu închisoarea între 1 și 7 ani⁴⁵. Protestele, scurte încetări ale lucrului, răspândirea de manifeste împotriva războiului au provocat alte arestări în vara anului 1944, an la începutul căruia își face simțită și acțiunea partizanilor din Munții Carașului, fiind menționată căderea în luptă a unuia dintre liderii lor, muncitorul ceferist Ștefan Plăvăț, într-o luptă pe Semenice, la 18 iunie 1944⁴⁶. Cimponeriu încheie studiul său astfel: „La 13 septembrie au sosit la Reșița primele unități ale Armatei Sovietice eliberatoare. Ele au fost primite de proletarii reșițeni cu adâncă emoție și bucurie, cu flori, drapele roșii și în sunetele Internaționalei [...] Lupta muncitorilor reșițeni reprezintă o pagină din glorioasa istorie a luptelor clasei muncitoare din țara noastră în frunte cu P.C.R., pentru lichidarea exploatării omului de către om”⁴⁷.

Aurel Țintă revine în revistă cu un studiu despre ecoul răscoalei din 1784 în Banat⁴⁸. Autorul apreciază că regimul de „exploatare crâncenă” introdus de regimul habsburgic în Banatul devenit domeniu al Casei de Habsburg, nu a cunoscut o schimbare favorabilă țăranilor nici, măcar, în timpul reformelor lui Iosif al II-lea: „După 1781 se constată o intensificare a luptei de clasă în Banat, atât împotriva administrației habsburgice cât și împotriva nobililor ce încep a se înstăpâni pe moșiile cumpărate”, fapt care a dus la răscoale și intensificarea activității lotrilor⁴⁹. În acest context, răscoala condusă de Horea avea un ecou deosebit în Banat. Autorul citează o informație apărută la Viena în 1784: „În Timișoara unde încă erau cuprinși de frică cu toții, să nu fie atacați de rebeli, care aveau multe locuri ascunse în munții de la Lugoj și Caransebeș, încă se luă toate măsurile putincioase asupra lor, pentru ca să nu poată găsi alte ocazii de a se ascunde și a se întreține”⁵⁰. Era o referire la lotrii care puteau strânge oamenii nemulțumiți în condițiile intensificării răscoalei din Transilvania. Regimentul de graniță româno-iliric a fost alertat pe zona de la sudul râului Mureș, unde acționa

⁴⁰ E. Cimponeriu, *Muncitorii reșițeni conduși de comuniști în lupta împotriva criminalului război antisovietic*, în „Studii”, anul XIII, nr. 3, 1960, pp. 35-58.

⁴¹ Mihail Roller (redactor responsabil), *Istoria României. Manual unic pentru clasa a VIII-a secundară*, Editura de Stat, București, 1947, passim.

⁴² E. Cimponeriu, *Muncitorii reșițeni...*, p. 35.

⁴³ *Ibidem*, p. 37.

⁴⁴ *Ibidem*, pp. 38-43.

⁴⁵ *Ibidem*, pp. 44-45.

⁴⁶ *Ibidem*, pp. 52-56.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 58.

⁴⁸ Aurel Țintă, *Răsunetul răscoalei conduse de Horia, Cloșca și Crișan în Banat*, în „Studii”, anul XIII, nr. 4, 1960, pp. 221-237.

⁴⁹ *Ibidem*, pp. 221-224.

⁵⁰ *Ibidem*, p. 226.

compania de la Ohababistra, însuși împăratul Iosif al II-lea trimitând indicații colonelului Hubel la Timișoara, căruia îi atrage atenția „să nu se ațâțe cumva și trupele acestea care și așa sunt nedisciplinate”⁵¹! Țintă trece în revistă măsurile militare și administrative luate de autorități pentru a împiedica tulburările în Banat, folosindu-se atât armata, cât și Biserica, situația fiind ținută sub control⁵².

Urmează o lungă perioadă de doi ani în care „Studii” nu mai abordează istoria Banaatului. Abia în numărul 4 din 1962, la rubrica de „Contribuții de istorie locală” apare o scurtă însemnare despre Traian Doda. Copil de țărani, născut în 1822 la Prilipăț, a făcut școala militară la Caransebeș, apoi Academia Militară din Wiener Neustadt. A fost comandant al pieții din Veneția, general al Comandamentului austriac din Cracovia, general al Regimentului 13 de graniță din Caransebeș. Pe baza dosarului existent în Arhivele de Stat din Timișoara, autorul însemnării constată că în timpul ocupației austriece asupra Țării Românești din perioada războiului Crimeii, Doda a primit sarcina să redacteze hărți topografice în Oltenia și Muntenia. Calitățile de cartograf i-au fost apreciate de generalul Coronini, comandantul trupelor austriece de ocupație, dar și de Institutul Geografic din Viena, care-l primește ca membru. Este amintit un protocol din 1882 în care Doda, alături de alți frunțași ai românilor bănățeni, solicita înființarea unui gimnaziu cu opt clase la Lugoj. Deși românii nu cereau și finanțare, aceasta fiind asigurată de comunitatea locală, autoritățile maghiare au respins protocolul, ca și pe cele care au urmat în 1883 și 1885. Retras din viața militară, s-a stabilit la Caransebeș unde, între 1874-1887 a fost continuu ales ca deputat în Parlamentul de la Budapesta. În 1887 a demisionat în semn de protest față de politica maghiară în Banat. Autoritățile i-au intentat proces acuzându-l de subminarea ordinii de stat, l-au condamnat la doi ani închisoare și amendă, însă a primit grațierea imperială datorită serviciilor sale din trecut⁵³.

Secțiunea „Note și comunicări” din numărul următor cuprinde lucrarea E. Cimponeriu despre presa ilegală comunistă din Banat în anii 1941-1944⁵⁴. După ce reia ideile din lucrările mai vechi cu privire la vârfurile cele mai reacționare ale burgheziei și moșierimii române care au împins România în prăpastia criminalului război antisovietic, Cimponeriu povestește despre „fierbintele patriotism” cu care comuniștii au mobilizat masele muncitoare împotriva războiului. Autoarea precizează că „ziarele ilegale erau formate din două sau trei foițe de hârtie, bătute la mașină pe ambele părți, iar mai târziu, din 1943, trase la șapirograf”⁵⁵. Nu s-a păstrat o colecție completă a acestor ziare. Unul dintre ele a fost „Presa liberă”, editat de Comitetul regional Banat al PCR, din care s-au păstrat patru numere. Alte trei gazete ilegale apărute în Banat au fost „România liberă”, „Libertatea poporului” care avea o ediție în limba maghiară sub titlul „Nepszabadsag”, și „Apărarea” cu ediția maghiară „Ellenallas”. Toate promovau aceleași idei: războiul nedrept purtat de România, eroismul magnific al statului sovietic, chemări la greve, sabotaje, la lupta antihitleristă. Sunt prezentate diversele acțiuni revendicative ale muncitorilor din orașele bănățene și ale țăranilor care refuzau rechizițiile⁵⁶. Ziarul „Apărarea” avea o preocupare specială: „urmărea cu o deosebită atenție soarta neînfricatului fiu al poporului român, a tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej”, aflat în închisoarea din Caransebeș⁵⁷.

În numărul 6 din 1963, rubrica „Însemnări” aduce în atenție o lucrare despre „Uzinele Reșița în anii construcției socialiste”, apărută sub egida Institutului de Cercetări Economice al Academiei RPR și redactată de un larg colectiv de cercetători⁵⁸. În primul capitol, Tudor Paul prezintă istoria Uzinelor Reșița până în 1944, apoi E. Cimponeriu scrie despre luptele muncitorești până în 1944. Marcel Resiga se ocupă de perioada 1944-1948, după care, în partea a doua a lucrării, mai mulți autori analizează dezvoltarea Reșiței în anii socialismului⁵⁹.

⁵¹ *Ibidem*, pp. 227-228.

⁵² *Ibidem*, pp. 233-236.

⁵³ Th. Trâpcea, *Din memoriile și corespondența lui Traian Doda*, în „Studii”, anul XV, nr. 4, 1962, pp. 927-929.

⁵⁴ E. Cimponeriu, *Presa ilegală din Banat editată și îndrumată de partid în anii 1941-1944*, în „Studii”, anul XV, nr. 5, 1962, pp. 1171-1192.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 1173.

⁵⁶ *Ibidem*, pp. 1174-1183.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 1184.

⁵⁸ O. M., *Uzinele Reșița în anii construcției socialiste*, Edit. Acad. R.P.R., 1963, 528 p., în „Studii”, anul XVI, nr. 6, 1963, pp. 1449-1450.

⁵⁹ *Ibidem*.

E. Cimponeriu revine în paginile revistei numărul 4 din 1964 cu vechile sale idei despre lupta poporului împotriva fascismului și hitlerismului⁶⁰. Dintre acțiunile muncitorești organizate de comuniști sunt prezentate cele de la 1 mai 1940 din Reșița și cele împotriva dictatului de la Viena din Reșița și Timișoara. Minerii din Anina, muncitorii de la Uzinele Ferdinand, Nădrag, Toplet, țărani din multe sate bănățene au protestat, au încetat munca, au cerut ieșirea din război⁶¹.

Istoria Banatului revine abia în revista nr. 5 din 1964, Șt. Olteanu prezentând un document inedit, în limba latină, din secolele XIII-XIV⁶². Istoricul a cercetat în Arhivele Naționale din Budapesta și a descoperit un document pe pergament, de dimensiunile 25x15 cm, datat „5 octombrie 1350 și se referă la repunerea în drepturile sale ereditare din districtul Caaransebeș a voievodului Ioan, fiul lui Iuga [...] pe baza unui privilegiu acordat predecesorilor voievodului de către Bela, regele Ungariei [...] pentru posesiunile lor Spinii, Prisaca (în maghiară Tyvis, Gepu) și multe altele (<<ac alie quam plures possessiones>>) din districtele Caransebeș (Sebus) ”⁶³. Între timp, respectivele posesiuni ereditare fuseseră uzurpate. Actul este emis în Ilidia de către magistrul Pousa de Zeer, comite de Caraș și castelan de Galambuch (azi, Golubac, Serbia) către Gregorio de Kaza, vicecastelan de Caransebeș, în baza documentelor prezentate de către voievodul Ioan, denumit și Lupcin. În document scrie „voievodul Lupcin, chemat cu alt nume Ioan ”⁶⁴. Șt. Olteanu demonstrează că regele maghiar care emisese privilegiul a fost Bela al IV-lea și consideră că acest document este „una dintre cele mai vechi mărturii de care dispunem până în prezent despre existența unei formațiuni social-politice în aceste părți bănățene conduse de un voievod”, dar și „o dovadă a colaborării dintre elementele aceleiași clase exploatare: regalitatea maghiară și elementele feudale băștinașe ”⁶⁵.

Timp de aproape doi ani „Studii” nu mai publică nimic despre bănățeni. Abia în numărul 2 din 1966 întâlnim o amplă recenzie alcătuită de tânărul cercetător și activist politic Gh. I. Ioniță pe marginea unei lucrări a Ecaterinei Cimponeriu, care se baza pe disertația susținută de autoare pentru obținerea titlului de doctor în istorie la Școala superioară de partid „Ștefan Gheorghiu” câțiva ani mai devreme⁶⁶. Ioniță apreciază efortul autoarei de a cerceta un mare volum de materiale de arhivă, însă concluziile trase de autoare „nu sunt de natură să satisfacă nici cantitativ, nici calitativ ”⁶⁷. Recenzentul precizează printre deficiențele lucrării: nereușita încadrare a luptelor revoluționare ale reșițenilor în ansamblul vieții politice a țării; formulări echivoce sau imprecise; exagerări și inadvertențe care deformează realitatea istorică; tratarea excesivă a unor probleme în detrimentul altora; nu face referire la legăturile muncitorilor reșițeni cu țărani din împrejurimi; nu folosește ultimele cercetări în domeniu; nu prezintă activitatea organizațiilor de masă legale conduse de PCR la Reșița⁶⁸.

În numărul 3 din 1966, citim despre cum au contribuit „oamenii muncii” din Banat la susținerea frontului antihitlerist⁶⁹. 23 August 1944 este considerat „insurecție armată [...] inițiată, organizată și condusă de PCR”, iar „războiul antihitlerist corespunde pe deplin intereselor vitale” ale poporului român⁷⁰. Autorul prezintă informații despre implicarea muncitorilor din orașele bănățene și ale țăranilor bănățeni în susținerea frontului prin creșterea producției, refacerea întreprinderilor avariate de război, înlăturarea elementelor fasciste. Se face precizarea că în ziua de 11 februarie 1945, în Piața Unirii din Timișoara „35 000 de oameni ai muncii au manifestat pentru un guvern F.N.D.”, noi manifestații având loc în 24 februarie 1945 la Timișoara, Arad, Reșița, Anina, Lugoj, Caransebeș⁷¹.

⁶⁰ E. Cimponeriu, *Din lupta maselor populare împotriva fascismului și a înfeudării țării de către Germania hitleristă*, în „Studii”, tomul 17, nr. 4, 1964, pp. 749-772.

⁶¹ *Ibidem*.

⁶² Șt. Olteanu, *Un document inedit privind istoria Banatului în secolele XIII-XIV*, în „Studii”, tomul 17, nr. 5, 1964, pp. 1141-1146.

⁶³ *Ibidem*, p. 1141.

⁶⁴ *Ibidem*, p. 1146.

⁶⁵ *Ibidem*, pp. 1142-1146.

⁶⁶ Gh. I. Ioniță, „E. Cimponeriu, *Reșița luptătoare, București*, Edit. Științifică, 1965, 328 p.”, în „Studii”, tomul 19, nr. 2, 1966, pp. 383-388.

⁶⁷ *Ibidem*, pp. 384-385.

⁶⁸ *Ibidem*, pp. 386-388.

⁶⁹ Gh. I. Oancea, *Contribuția oamenilor muncii din Banat la susținerea frontului antihitlerist (23 August 1944-9 Mai 1945)*, în „Studii”, tomul 19, nr. 3, 1966, pp. 551-559.

⁷⁰ *Ibidem*, pp. 551.

⁷¹ *Ibidem*, pp. 552-559.

Mai trec doi ani și jumătate până la următorul material, de astă dată un consistent studiu semnat de I. D. Suciu⁷². După ce face scurte referiri la Eftimie Murgu, la rezoluția din 27 decembrie 1860 prin care împăratul Francisc Iosif încorporează Banatul la Ungaria, la apariția și fuziunea celor două partide românești din Banat și Transilvania, la rolul elitei românești și al ziarelor din Timișoara și Lugoj, I. D. Suciu dă exemplul preoților Ioan Măran din Ciclova, Martin Vernichescu din Vârciorova, George Costescu din Racovița, al generalului pensionar Nicolae Cena, aceștia și alte câteva zeci de intelectuali și țărani români fiind arestați la începutul Primului Război Mondial pentru infidelitate față de statul maghiar fiindcă au refuzat să depună jurământul cerut de autorități⁷³. Face referiri la activitățile lui Sever Bocu și Avram Imbroane, trecuți în România, unde au militat pentru unirea românilor⁷⁴. Apoi, trece la evenimentele de la sfârșitul anului 1918: proclamarea republicii Banat de către Otto Roth, replica elitelor românești conduse de Aurel Cosma, activitățile din Lugoj conduse de Valeriu Braniște și George Dobrin, cele de la Oravița cu Petru Corneanu și Mihai Groșșianu, *peste tot înființându-se consilii naționale și gărzi românești*⁷⁵. Și satele și-au adus contribuția la pregătirea unirii, iar dintre femeile militante sunt numite Cornelia Brediceanu, Alma Pop, Ecaterina Ursulescu, Aurora Pop, Anastasia Ignea⁷⁶. În Consiliul Național Român alcătuit la 12 noiembrie 1918, muncitorul Iosif Renoi din Bocșa a fost ales ca reprezentant al socialiștilor din Banat⁷⁷. Suciu nu ezită să scrie și despre un „mare avânt revoluționar” care a cuprins multe sate bănățene și s-amanifestat inclusiv prin devastarea proprietăților unor grofi unguri, dar și ale unor moșieri români⁷⁸. Autorul aduce în atenție și discuțiile unor intelectuali bănățeni pe marginea transformării monarhiei în republică⁷⁹. În legătură cu participarea delegaților bănățeni la Adunarea de la Alba Iulia, în prezioa adunării aceștia au propus ca „unirea românilor din Transilvania și Banat cu patria-mamă să se facă fără nici o condiție”, delegații social-democrați, prin tâmplarul timișorean Traian Novac, solicitând ca „în Rezoluția Adunării, să se cearăunirea cu România, iar nu cu <<regatul român>>, ceea ce a fost acceptat”⁸⁰. Suciu dă numele și ocupația tuturor celor 44 de bănățeni aleși și cooptați în Marele Sfat Național, Valeriu Braniște fiind ales în Consiliul Dirigent (bolnav, nu a participat la Alba Iulia), Traian Novac și Caius Brediceanu printre cei șase notari ai Adunării, iar Caius Brediceanu și Cornel Corneanu au făcut parte din delegația care au prezentat regelui Ferdinand actele Unirii⁸¹. Ultima parte a studiului prezintă situația Banatului sub ocupația militară sârbă, apoi franceză, încercările guvernului maghiar de a împiedica unirea cu România, intrarea trupelor române în Banat și instaurarea administrației românești care a creat „premisele pentru unirea Banatului cu România, înfăptuită la 3 august 1919”⁸².

În studiul său despre dezvoltarea metalurgiei din Transilvania în perioada interbelică, publicat în numărul 6 din 1968, Ecaterina Cimponeriu introduce și informații referitoare la Banat⁸³. Menționează rezervele de cărbune din Munții Banatului și pe cele de minereu de fier din zonele Dognecea și Ocnele de Fier și citează statistici conform cărora în Banat, în 1919, existau 19 întreprinderi metalurgice (171 în vechea Românie, 75 în Transilvania), cu un capital investit de 805 999 000 lei (127 724 000 în vechea Românie, 66 978 000 în Transilvania) și cu o valoare a producției de 254 339 000 lei (786 297 000 lei în vechea Românie, 259 666 000 lei în Transilvania). În 1919 producția siderurgică a Reșiței scăzuse la 53 844 tone, față de 162 911 tone în 1913⁸⁴. UDR-ul creat în locul Steg-ului, în 1921, cuprindea cele mai importante uzine siderurgice, metalurgice și de armament din țară, la care se vor adăuga fabricile de motoare electrice și de locomotive, fiind treptat

⁷² I. D. Suciu, *Banatul și Unirea din 1918*, în „Studii”, tomul 21, nr. 3, 1968, pp. 1089-1104.

⁷³ *Ibidem*, pp. 1089-1090.

⁷⁴ *Ibidem*, p. 1091.

⁷⁵ *Ibidem*, pp. 1092-1094.

⁷⁶ *Ibidem*, pp. 1094-1095.

⁷⁷ *Ibidem*, p. 1095.

⁷⁸ *Ibidem*, pp. 1097-1098.

⁷⁹ *Ibidem*, pp. 1098-1099.

⁸⁰ *Ibidem*, pp. 1099-1100.

⁸¹ *Ibidem*, pp. 1100-1101.

⁸² *Ibidem*, pp. 1101-1104.

⁸³ Ecaterina Cimponeriu, *Dezvoltarea industriei metalurgice din Transilvania după unirea cu România (1919-1939)*, în „Studii”, tomul 21, nr. 6, 1968, pp. 1199-1212.

⁸⁴ *Ibidem*, p. 1202.

acaparare de concernul englez Vickers Armstrong⁸⁵. Subordonat UDR-ului, concernul Titan-Nădrag-Călan, creat în 1924, devine a doua întreprindere siderurgică și metalurgică din țară, după Reșița. În 1925 i se adaugă Uzinele Ferdinand (Oțelul Roșu)⁸⁶. În anii crizei economice, la Reșița mai funcționa doar un furnal din șapte, jumătate dintre muncitori au rămas șomeri, a urmat redresarea și în 1938 „UDR-ul, Malaxa și Mica dețineau supremația asupra a 90% din întreaga industrie metalurgică, ele colaborând și concurându-se în același timp. UDR-ului îi erau afiliate, practic subordonate, fabricile Astra-Arad, Satu-Mare și Brașov, Industria optică Română, fabricile Vulcan și Goldenberg din București, Șantierele navale din Galați, Industria sârmei din Turda etc”⁸⁷. Izbucnirea celui de-al Doilea Război Mondial a dus la sporirea comenzilor și creșterea producției UDR-ului, dar și la infiltrarea capitalului german prin acțiunile cumpărate de concernul Hermann Goring Werke⁸⁸.

În numărul 4 din 1969, la rubrica „Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare)”, I. D. Suciu menționează șase dintre numeroasele lucrări apărute cu prilejul semicentenarului unirii Transilvaniei și Banatului cu România⁸⁹. Suciu își îndreaptă atenție spre două sinteze. Prima sinteză analizată este „Desăvârșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie”, 516 pagini, autori: Miron Constantinescu, Ștefan Pascu, L. Banyai, V. Curticăpeanu, I. Gheorghiu, C. Gollner, I. Kovacs, C. Nuțu, I. Oprea, V. Popeangă și Al. Porțeanu. A doua sinteză, de 461 pagini, a fost scrisă de Tiberiu Moraru, D. Berciu, Iuliu Paul, Bucur Mitrea, Hadrian Daicoviciu, K. Horedt, C. Daicovicu, Al. Graur, Aurelian Sacerdoțeanu, Radu Manolescu, I. Ionașcu, Șt. Ștefănescu, Miron Constantinescu, Carol Gollner, Const. Nuțu, G. D. Iscriu, V. Maciu, C. Corbu, I. Gheorghiu, Const. C. Giurescu, col. I. Cupșa, V. Curticăpeanu, Șt. Pascu, Eufrosina Popescu, L. Banyai, A. Petric. Suciu apreciază studiul prof. Miron Constantinescu despre lupta națională și socială de la 1848 și face următoarele observații: „Justă este caracterizarea programului lui Eftimie Murgu, dar trebuie rectificat detaliul că adunarea de la Lugoj a avut loc la 15/27 iunie, nu la 3 mai. De asemenea, în urma noilor cercetări s-a demonstrat că Murgu a ajuns în tabăra lui Iancu din Munții Apuseni, dar cei doi tribuni cu care a purtat tratativele i-au cerut un răgaz de o lună spre a-i da răspunsul”⁹⁰. Pe marginea lucrării lui Eugen Stănescu despre geneza noțiunii de Românie, Suciu atrage atenția „asupra termenului de <<Moldo-România>> folosit îndeosebi de revoluționarii din Banat”⁹¹. În legătură cu articolul scris de V. Popeangă și I. Kovacs despre lupta țăranilor din Transilvania pentru unire, Suciu face observația că informațiile autorilor se bazează pe chestionarul întocmit de profesorul Nicolae Ilieșiu, aflat la Muzeul din Timișoara, material lipsit de exactitate științifică pentru că a fost întocmit cam la 15 ani după evenimente, informațiile nefiind culese personal, ci pe baza unui chestionar trimis în fiecare comună și la care s-a răspuns după amintiri⁹². Un alt studiu al lui Miron Constantinescu este apreciat de Suciu pentru „interpretările noi” ca, de exemplu: „inițiativa istorică a chemării la acțiunea pentru eliberarea socială și națională pentru unire a Partidului Național Român a aparținut în Decembrie 1917 partidului muncitorilor români”, sau că unirea Transilvaniei este „principalul rezultat al luptelor revoluționare din toamna anului 1918”⁹³! În legătură cu rolul culturii în desăvârșirea unității naționale, despre care a scris V. Curticăpeanu, Suciu precizează: „Burghezia română simțea nevoia să se constituie în <<reuniuni de lectură și cânt>> în care, pe lângă intelectuali, un rol de frunte îl aveau meseriașii și comercianții. Cea mai veche <<reuniune>> menționată documentar este cea din Lugoj (1848), continuată în Banat de cele din Caransebeș (1863), Timișoara (1872), Oravița (1873) și Reșița”⁹⁴.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 1204.

⁸⁶ *Ibidem*, pp. 1204-1205.

⁸⁷ *Ibidem*, pp. 1206-1207.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 1211.

⁸⁹ I. D. Suciu, *Semicentenarul unirii Transilvaniei și Banatului oglindit în istoriografia română*, în „Studii”, tomul 22, nr. 4, 1969, pp. 761-767.

⁹⁰ *Ibidem*, p. 765.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² *Ibidem*, p. 770.

⁹³ *Ibidem*.

⁹⁴ *Ibidem*, p. 771.

La rubrica „Documentar” din numărul 6, 1969, citim despre biblioteca monastică de la Igrîș localitate care, deși se află pe malul stîng al Mureșului, este plasată de autori în Transilvania⁹⁵. Prin 1179, cu încuviințarea regelui Ungariei, Bela al III-lea (1172-1196), s-au așezat la Igrîș, pe malul stîng al Mureșului, la est de Cenad (în actualul jud. Timiș), vreo 12 călugări, plecați, sub oblăduirea unui abate, din mănăstirea burgundă din Pontigny (ct. Auxerre, azi dep. Yonne) pentru a întemeia o abație-filială a ordinului cistercit⁹⁶. Mănăstirea fortificată Sf. Maria din Igrîș a prosperat rapid și a înființat, între 1202-1207, abația-filială de la Cârța, în Țara Făgărașului. În 1233 la Igrîș a fost înmormântată Yolanda de Courtenay, a doua soției a regelui maghiar Andrei al II-lea, iar în 1235 însuși regele și-a găsit acolo locul de veci. În 1241 a fost devastată de tătari, iar între 1279-1283 de către cumani, mănăstirea decăzând treptat în secolul XIV⁹⁷. Autorii articolului consideră că însemnările de pe manuscrisul latin nr. 12 al Bibliotecii Universității din Montpellier, datînd de la sfârșitul secolului XII, sunt dovada că abația de la Pontigny a trimis la Igrîș (Egrus, Egres) mai multe manuscrise necesare serviciului religios (Biblia, omilii, culegeri hagiografice) care s-au constituit în nucleul primei biblioteci de pe teritoriul locuit de români, care, împreună cu școala lui Gerard din Cenad, „sunt verigi ale unui complex proces de asimilare, desigur la nivelul posibilităților acelor timpuri, de către spiritualitatea medievală transilvăneană a culturii occidentale latine”⁹⁸.

Anul 1970 este unul bogat în lucrări despre Banat și bănățeni apărute în revista „Studii”. În primul număr din 1970, la rubrica „Viața științifică”, I. D. Suciu face o amplă informare despre sesiunea științifică a Universității din Timișoara, care a avut loc în ziua de 19 septembrie 1969, cu prilejul marcării a 700 de ani de atestare documentară a orașului Timișoara⁹⁹. Comunicările susținute în sesiune, în prezența ministrului Învățămîntului Miron Constantinescu, au cuprins diverse teme din istoria orașului: denumirile orașului în documente cartografice, Pavel Chinezu, perioada otomană, Timișoara în secolele XVIII și XIX, mișcarea muncitorească și socialistă din oraș, rezistența antifascistă, dezvoltarea orașului în socialism ș.a., printre conferențieri fiind: Marius Bizerea, Dan Popescu, Aurel Țintă, Matilda Alexandrescu-Dersca-Bulgaru, D. Dobrescu, Gr. Popiți, I. D. Suciu, Iosif Kovacs, Ion Cicală, Gh. I. Oancea, William Marin¹⁰⁰. În după-amiaza aceleiași zile a avut loc un simpozion la care au participat, tot cu teme din istoria orașului, Ștefan Pascu, Ion Anton, Gh. I. Oancea, Traian Bunescu, Pius Brînzeu și Ioan Zahiu¹⁰¹.

În același număr de revistă, la „Recenzii”, Vasile Maciu analizează lucrarea lui I. D. Suciu dedicată revoluției de la 1848-1849 în Banat¹⁰². După ce precizează că este prima lucrare specială destinată acestui subiect, pentru care autorul a folosit aproape tot ce se publicase pe tema dată, dar și material arhivistic inedit, Maciu trece în revistă principalele evenimente revoluționare. Apoi, apreciază că lucrarea lui Suciu „constituie o contribuție valoroasă, deosebit de interesantă [...] Întemeindu-se pe concepția materialismului istoric, autorul a dovedit că lupta revoluționară a românilor bănățeni avea la bază adîncă ură a țăranilor contra moșierilor nobili, apărați de guvernul revoluționar maghiar dominat de nobili și după izbucnirea revoluției, împletită cu nemulțumirea intelectualilor, dar și a tuturor celorlalți români bănățeni, față de împotrivirea aceluiași guvern la satisfacerea revendicărilor naționale românești”¹⁰³. Recenzentul face câteva observații privind structura și unele date ale lucrării: neadecvarea titlurilor unor capitole cu conținutul lor, lipsa unei concluzii a lucrării, lipsa descrierii activității lui Eftimie Murgau înainte de 1845, inutile repetări, neclarificarea datei adunării de la 3/15 mai 1848 de la Lugoj și alte câteva deficiențe care „nu scad din valoarea lucrării, a cărei utilitate o apreciem în mod deosebit”¹⁰⁴.

⁹⁵ R. Constantinescu și E. Lazea, *O bibliotecă monastică din Transilvania pe la 1200*, în „Studii”, tomul 22, nr. 6, 1969, pp. 1145-1153.

⁹⁶ *Ibidem*, p. 1146.

⁹⁷ *Ibidem*, p. 1147.

⁹⁸ *Ibidem*, pp. 1148-1153.

⁹⁹ I. D. Suciu, *Sesiunea științifică a Universității din Timișoara*, în „Studii”, tomul 23, nr. 1, 1970, pp. 147-150.

¹⁰⁰ *Ibidem*, pp. 147-149.

¹⁰¹ *Ibidem*, pp. 149-150.

¹⁰² Vasile Maciu, „I. D. Suciu, *Revoluția de la 1848-1849 în Banat*, București, Edit. Academiei, 1968, 274 p.”, în „Studii”, tomul 23, nr. 1, 1970, pp. 168-173.

¹⁰³ *Ibidem*, pp. 169-172.

¹⁰⁴ *Ibidem*, pp. 172-173.

În numărul 4 din 1970, Aurel Decei recenzează lucrarea îngrijită de I. D. Suciu cuprinzând scrierile lui Eftimie Murgu¹⁰⁵. Decei afirmă: „Interpretarea marxistă a omului și a operei a scos la iveală, printr-o serie de studii și articole publicate în ultimii ani, adevăratul sens al marelui bănățean născut în Rudăria, județul Caraș”¹⁰⁶. Decei insistă pe colaborarea dintre Murgu și Bălcescu, pe cooperarea lui Murgu cu maghiarii și polonezii și pe ultimii ani de viață revoluționarului bănățean, apreciind îndeosebi lucrarea lui Murgu „Răspunsul”, pe care l-a dat lui Sava Tokoly și care a fost introdusă de Suciu în carte, atât în germană, cât și tradusă în limba română¹⁰⁷. Decei consideră că „scrierile” lui Murgu, editate de I. D. Suciu, alcătuiesc „una din cărțile cele mai bune și mai valoroase apărute în cursul anului trecut”¹⁰⁸.

În rubrica „Însemnări” din numărul 5, 1970, I. D. Suciu scrie despre „prima colecție de studii istorice privitoare la Banat”, apărută în anul anterior¹⁰⁹. Contribuțiile apreciate de Suciu sunt: „Considerațiuni istorico-geografice asupra districtului autonom al Caransebeșului în evul mediu”, autori Marius Bizerea și Constantin Rudeanu; „Despre unele cetăți medievale din Banat”, scrisă de Theodor N. Trîpcea; Situația Banatului la cucirirea lui de către habsburgi”, de Aurel Țintă; „Din istoria școlilor grănicerești bănățene”, de Viorica Goian; „Lupta țărănimii muncitoare din Banat pentru reforma agrară din 1921” scrisă de Gh. I. Oancea; „Aspecte din viața și lupta muncitorilor din Banat între anii 1934-1938”, autor Ioan Munteanu. Suciu îi critică pe Traian D. Bunescu și Gh. I. Oancea pentru că semnează un material care fusese, deja, publicat în „Studii și articole de istorie”, XIII, 1969. Nu este de acord nici cu modul neștiințific în care Al. Rusu a alcătuit o bibliografie a istoriei Banatului și sugerează conducerii noii reviste ca, pe lângă studiile de interpretare, să publice materiale arhivistice inedite din arhivele orașelor bănățene¹¹⁰.

În ultimul număr din 1970, sub genericul „100 de ani de la moartea lui Eftimie Murgu”, I. D. Suciu și Tiberiu Moț aduc noi contribuții documentare la biografia revoluționarului bănățean¹¹¹. La data de 12 mai 1970, UNESCO a comemorat cei 100 de ani de la moartea lui Murgu. Autorii îi consideră pe Murgu și pe elevul său, Bălcescu, simbolurile unității revoluției pașoptiste. Pe două pagini sunt recapitulate principalele momente ale vieții lui Murgu. Apoi, autorii pun în discuție documente inedite legate de activitatea lui dinainte de 1848. Un raport al șefului poliției de siguranță din Bratislava, datat 26 august 1844, semnală autorităților centrale de la Viena că, cu trei zile înainte, sosise în orașul reședință a Dietei maghiare Eftimie Murgu „cu scopul de a stabili o colaborare cu opoziția liberală maghiară pentru ca împreună să acționeze împotriva cancelarului Metternich”. În acest sens, a luat legătura cu Moriz Perzel intenționând „să predea Reichstag-ului o petiție în care vrea să-l califice pe alteța sa ca trădător”¹¹². Autorii au studiat petiția din 2 septembrie 1844, deteriorată, dar suficientă pentru a reconstitui scopul urmărit de Murgu: să critice politica externă a cancelarului Metternich în Moldova și Țara Românească, acuzându-l că făcea jocul imperiului țarist, ceea ce însemna trădarea intereselor Austriei¹¹³. În petiție, Murgu oferea detalii asupra conflictului avut cu consulul austriac de la București, Timoni, care din ordinul lui Metternich, i-a confiscat casa din București, l-a expulzat, sub escortă, la Turnu-Roșu, unde a stat în carantină, apoi dus sub escortă la Sibiu și Caransebeș, unde a fost arestat patru luni, transferat la Lugoj, unde a mai fost deținut câteva luni. Revine la Caransebeș, unde locuiau mama și sora sa, i se aduce cușorul trimis de Timoni cu lucrurile rămase la București, dar care a fost spart, furându-i-se suma de 2800 florini, drept care a refuzat să primescă cușorul, intrând în conflict cu autoritățile militare din Caransebeș. Acestea l-au silit să plece din oraș, se stabilește la Lugoj pentru câteva luni, apoi pleacă la Viena¹¹⁴. Autorii

¹⁰⁵ Aurel Decei, „Eftimie Murgu, Scrieri, ediție îngrijită cu o introducere și note de I. D. Suciu, București, Edit. pentru literatură, 1969, 632 p.”, în „Studii”, tomul 23, nr. 4, 1970, pp. 830-834.

¹⁰⁶ *Ibidem*, p. 830.

¹⁰⁷ *Ibidem*, 831-833.

¹⁰⁸ *Ibidem*, p. 834.

¹⁰⁹ I. D. Suciu, „Studii de istorie a Banatului, Universitatea din Timișoara, Timișoara, 1969, 200 p.”, în „Studii”, tomul 23, nr. 5, 1970, pp. 1047-1048.

¹¹⁰ *Ibidem*.

¹¹¹ I. D. Suciu și Tiberiu Moț, *Eftimie Murgu (1805-1870). Noi contribuții documentare*, în „Studii”, tomul 23, nr. 6, 1970, pp. 1109-1117.

¹¹² *Ibidem*, p. 1112.

¹¹³ *Ibidem*, p. 1113.

¹¹⁴ *Ibidem*, pp. 1114-1115.

menționează și un referat din 8 octombrie 1845 pe marginea unui raport secret din Paris despre opoziția față de absolutismul habsburgic, printre liderii mișcării fiind menționat și Murgu¹¹⁵. Poliția din Viena solicita informații despre implicarea lui Murgu în mișcările țărănești din Banat din primăvara anului 1845. Un raport din Pesta, semnat „Z.Z.” confirmă că-i îndemna pe țărani la răscoală. Interesant este un al doilea raport, din Timișoara, datat 10 februarie 1847, cu detalii din activitățile începute cu cartea în care a polemizat cu Sava Tokoly. Autorii citează din raportul despre șederea lui Murgu la Lugoj: „în cercuri mici de prieteni, foarte demni de încredere, vorbea despre originea romană a românilor, că aceștia sunt locuitorii străvechi ai țării și dacă ei – doar cei care sunt răspândiți prin comitatul Bihor până în Maramureș – ar fi uniți, ar fi și stăpânii țării lor [...] dominat de ideea naționalității române, pe care ar dori s-o vadă declarată și susținută prin independență politică”¹¹⁶. Pe baza acestor rapoarte, șeful poliției din Viena, contele Sedlnitzky, a înaintat împăratului raportul despre Murgu, în care preciza: „Sub pretextul revendicării unirii greco-orientalilor, <a început> să activeze în unele regiuni ale Banatului, adevărata lui străduință fiind ca în localitățile pe care le vizita să acționeze în spirit revoluționar asupra poporului, să dovedească supușilor prin persuasiune sofistică că în realitate ei sunt stăpânii țării și că sunt în drept să alunge nobilii și autoritățile camerale, să-și aleagă imediat un principe propriu din neamul vechi al dacilor”¹¹⁷.

În primul număr din 1971, Grigore Ploșteanu scrie despre iluministul bănățean Paul Vasici¹¹⁸. Autorul îl apreciază pe Vasici ca fiind „intelectual erudit, medic, gânditor, naturalist, scriitor, om al școlilor, popularizator de cunoștințe enciclopedice și mai presus de toate un înflăcărat patriot”¹¹⁹. Vasici s-a născut la 18 aprilie 1806 în Timișoara, tatăl său fiind militar din zona Alba, iar mama agricultoare. Elev eminent, rămas orfan, este ajutat de fratele său mai mare să studieze Filosofia la Seghedin și Oradea. Între 1827 și 1831 studiază Medicina la universitatea din Pesta. Scrie două manuale medicale, „Antropologia” (1830), „primul manual de anatomie, fiziologie și psihologie scris în limba română”, și „Dietetica” (1831), scrisă la îndemnul și pe cheltuiala lui Samuil Vulcan, conținând cunoștințe medicale, igienice și biologice. În 1832 susține examenul de doctorat în medicină, obstetrică și chirurgie, apoi începe să profeseze la Timișoara, iar din 1834 devine medic al carantinei de la Jupalnic, la hotarul Banatului cu Țara Românească, astfel devenind funcționar al statului austriac. Cunoștea limbile germană, maghiară, sârbă și latină. În 1836 ajunge directorul carantinei de la Timiș, lângă Brașov, unde va lucra până în 1850. Între 1853-1856 a fost redactorul responsabil al periodicului sibian „Telegraful român”. A îndeplinit și funcțiile de referent (1850), apoi de inspector al școlilor greco-răsăritene (ortodoxe) din Transilvania (1855). În anii 1863-1864 a participat activ la lucrările Dietei de la Sibiu care a repus, pentru scurt timp, în drepturile sale națiunea română. Între 1865-1869 s-a aflat la Cluj, unde s-a pensionat. A revenit la Timișoara unde s-a dedicat activităților de educație medicală, igienică și pedagogică. În 1879 Academia Română îl alege membru activ al secției științifice. Moare la 30 iunie/13 iulie 1881¹²⁰. A avut o vastă activitate publicistică și a tradus în românește „Macrobiotica sau măiestria de a lungi viața”, lucrare a iluministului german Ch. W. Hufeland, adaptând-o și aducându-și „aportul său cel mai important la dezvoltarea literaturii și terminologiei medicale românești”, a fost un „deschizător de drumuri în literatura Transilvaniei, cultivând între primii la noi poemul în proză, schița, povestirea și ca autor al celei dintâi nuvele țărănești din literatura ardeleană, *Ruja*”, scrie Ploșteanu despre Vasici¹²¹. În timpul revoluției de la 1848, ca șef al carantinei de la Timiș-Brașov „a adus o mare contribuție la strângerea legăturilor cultural-politice între revoluționarii de pe ambele versante ale Carpaților”, a dat multe informații lui G. Barițiu pentru „Gazeta de Transilvania” și i-a cunoscut personal pe mulți dintre revoluționarii români, cărora le facilita trecerea de-o parte sau cealaltă a munților¹²². Din această cauză generalul

¹¹⁵ *Ibidem*, p. 1115.

¹¹⁶ *Ibidem*, pp. 1116-1117.

¹¹⁷ *Ibidem*, p. 1117.

¹¹⁸ Grigore Ploșteanu, *Un iluminist român în secolul al XIX-lea – Paul Vasici*, în „Studii”, tomul 24, nr. 1, 1971, pp. 98-114.

¹¹⁹ *Ibidem*, p. 98.

¹²⁰ *Ibidem*, pp. 94-96.

¹²¹ *Ibidem*, p. 98.

¹²² *Ibidem*, pp. 100-103.

rus Duhamel solicita Vienei demiterea urgentă a doctorului Vasici de la conducerea carantinei Timiș-Brașov, pentru ca ceva mai târziu, un conflict cu generalul Engelhardt să degenereze, Vasici fiind lovit și amenințat „cu eșafodu” la 21 martie 1849¹²³. A fost nevoit să plece la Timișoara unde prietenul său Petru Cermena, comandantul cetății, îl sfătuiește să plece din orașul care va fi curând asediat. Merge la Vârșeț, la fratele său mai mare, apoi la Buziaș și Jupalnic. Călătorește cu vaporul, alături de Simion Bărnuțiu și Vasile Maiorescu, până la Giurgiu, ajunge la București și în iunie 1849 revine la Timiș-Brașov¹²⁴. După revoluție, alături de Ioan Maiorescu, Iacob Mureșanu și alții face parte dintr-o organizație secretă care urmărea unirea și libertatea tuturor românilor în Dacoromânia¹²⁵. Ploșteanu oferă multe amănunte din activitatea lui Vasici în slujba școlilor românești din Transilvania și din activitatea lui în comitetul „Astreii”¹²⁶. Revenit în Timișoara, în 1869, Vasici reia activitatea de medic, devine deputat eparhial, inspector școlar, scrie manuale, broșuri și articole, redactează singur publicația „Higiena și școala” între 1876-1880, „prima publicație cu conținut medical din Transilvania”, Ploșteanu detectând în opera lui Vasici „numeroase pagini ce ilustrează gândirea materialistă și evoluționistă a autorului”, iluministul bănățean fiind „primul adept și popularizator ardelean al darwinismului”¹²⁷.

I. D. Suciuc revine în numărul 4 din 1971 cu o amplă recenzie la ediția „de înaltă exigență științifică” realizată de Damaschin Mioc la „Cronica Banatului” scrisă de Nicolae Stoica de Hațeg¹²⁸. Nicolae Stoica s-a născut la Mehădia, la 24 februarie 1851, unde venise din Transilvania tatăl său, preotul Atanasie Stoica. Nicolae a învățat la Timișoara, apoi s-a reîntors acasă și a lucrat pentru episcopul Vichentie Vidak. În 1777 a fost numit învățător în comuna Corni, iar anul următor a fost hirotonit preot. În 1792 a fost numit director al școlilor naționale de pe teritoriul regimentelor de graniță, funcție pe care o va păstra până în 1830, și administrator protopopesc, apoi protopop al Mehădiei până la moartea sa în 6 ianuarie 1833¹²⁹. Editorul a descoperit că Nicolae Stoica, bun cunoscător al limbilor germană, sârbă și latină, deținea o importantă bibliotecă și a scris cel puțin nouă lucrări cărora nu le dăduse titluri, inclusiv „Cronica Banatului”, scrisă între 1826 și 1829 fiind titlu propus de editor¹³⁰. Inegală în informații, este un izvor valoros prin descrierea unor evenimente la care Stoica a fost contemporan: vizitele lui Iosif al II-lea în Banat, la care a fost translator; eoul răscoalei lui Horea; războiul ruso-turc din 1788-1791 la care a participat ca preot militar; revolta negustorilor din Vârșeț împotriva episcopului Vichentie Popovici; legăturile personale cu Tudor Vladimirescu¹³¹. Recenzentul aduce câteva corecții unor date și fapte istorice și critică modul în care a fost întocmit indicele¹³².

Traian Udrea, la rubrica „Însemnări” din numărul 5, 1971, scrie despre lucrarea a doi istorici bănățeni, apărută în cinstea semicentenarului PCR¹³³. Partea întâi a lucrării deține aproape trei sferturi din carte, a fost elaborată de W. Marin și se ocupă de perioada anterioară lui 23 August 1944, tot Marin fiind autorul unei introduceri despre o scurtă istorie a Banatului și despre o istorie a problemelor care fac obiectul lucrării¹³⁴.

În numărul 1 din 1972, Gh. Cotoșman publică două scurte documente inedite din timpul revoluției de la 1848-49 din Banat¹³⁵. Primul, datat 9 noiembrie 1848, este o circulară trimisă de locotenentul Pervulovici, de la Compania militară imperială din Făget, către primarii din districtul

¹²³ *Ibidem*, pp. 103-104.

¹²⁴ *Ibidem*, p. 104.

¹²⁵ *Ibidem*, p. 105.

¹²⁶ *Ibidem*, pp. 108-113.

¹²⁷ *Ibidem*, pp. 113-114.

¹²⁸ I. D. Suciuc, „Nicolae Stoica de Hațeg, *Cronica Banatului*, studiu și ediție de Damaschin Mioc, București, Editura Academiei, 1969, 365 p.”, în „Studii”, tomul 24, nr. 4, 1971, pp. 827-831.

¹²⁹ *Ibidem*, p. 827.

¹³⁰ *Ibidem*, p. 828.

¹³¹ *Ibidem*, pp. 829-830.

¹³² *Ibidem*, p. 831.

¹³³ Traian Udrea, „William Marin, Gh. I. Oancea, *Mișcarea antifascistă și revoluția populară în Banat*, Timișoara, 1971, 352 p.”, în „Studii”, tomul 24, nr. 5, 1971, pp. 1083-1086.

¹³⁴ *Ibidem*.

¹³⁵ Gh. Cotoșman, *Două documente necunoscute privind evenimentele de la 1848-1849 în Banat*, în „Studii”, tomul 25, nr. 1, 1972, pp. 149-150.

Făget cărora, în limba română, le solicită mobilizarea urgentă: „tot satul să sculați și oameni cu furci, furceri, coase, lance, săpi, să-i armați și cu bucate pă patru zile grijiți, aicea la Făget să-i trimiteți până mine”¹³⁶. Al doilea este o scrisoare din 12 ianuarie 1849, a comunității satului Sărăzani din districtul Făget, prin care „rechemăm de la Dieta ungurească pre Deputatul nostru Dionisie Ciolocuș, că nu vrem să fim reprezentați la așa Adunare Țării care prin majestatia sa îi declarată nelejuită a fi”¹³⁷.

În același număr, I. D. Suciu este prezent cu o „însemnare” despre monografia destinată corului „Ion Vidu” din Lugoj¹³⁸. Lucrarea lui Ioan Stratan, directorul Muzeului municipal din Lugoj începe cu o scurtă istorie a orașului, după care, folosind materiale arhivistice, detaliază istoria faimosului cor din Lugoj, întemeiat în 1810 și având ca prim dirijor pe învățătorul Nicolae Marcu. Corul a fost prezent în multe momente politice importante: l-a primit pe Eftimie Murgu în 1848, a participat la instalarea lui Emanoil Gojdu în funcția de comite suprem al Carașului în 1861, l-a întâmpinat la Orșova pe Mihail Kogălniceanu care mergea la Congresul de la Berlin în 1878, mai târziu i-a cântat lui V. Alecsandri la Băile Herculane și „Astrei”, în 1896, când s-a realizat unificarea culturală între Banat și Transilvania. Sub conducerea lui Ion Vidu, corul a întreprins turnee în România, a participat la evenimentele jubiliare din 1906 de la București, iar delegații corului au fost prezenți la Alba Iulia pe 1 Decembrie 1918. Din 1927 corul a fost dirijat de Filaret Barbu, din 1940 de Dimitrie Stan și din 1968 de Remus Tașcău. Ilustrații, cronologia, bibliografia și indicele întregesc „merituoasa monografie” a lui Ioan Stratan, cele câteva observații ale lui Suciu fiind destinate unei eventuale reeditări a lucrării¹³⁹.

În numărul 2 din 1972, suntem informați despre apariția celui de-al doilea număr din „Studii de istorie a Banatului”¹⁴⁰. Printre autorii studiilor sunt: Aurel Decei, Mihail Guboglu, Francisc Pall, Costin Feneșan, Aurel Țintă, Victor Țârcovnicu, Ion Ionașcu, I. D. Suciu, Traian Bunescu, William Marin¹⁴¹.

Din numărul 6, 1972, aflăm despre apariția a două noi publicații ale muzeelor din Banat¹⁴². Celor aproximativ 30 de anuare ale muzeelor din România l-i se adăugau cel al Muzeului Banatului din Timișoara – „Tibiscus” (239 p.) – și al Muzeului județean Reșița – „Banatica” (415 p.). Primul număr din „Tibiscus”, care nu conține caseta cu numele membrilor comitetului de redacție, se deschide cu un cuvânt înainte semnat de acad. C. Daicoviciu, conține opt articole de arheologie, cinci de istorie modernă și contemporană și alte articole din diverse domenii: etnografie, folclor, artă, științele naturii, însoțite de rezumate în limbi străine. O bogată rubrică de recenzii încheie revista. Printre semnatarii materialelor îi întâlnim pe Marius Moga (directorul Muzeului), Ion Stratan, Dan Popescu, Traian Bunescu, Florin Medeleț, Ioan Munteanu, Nicolae Secară¹⁴³. „Banatica” are un comitet de redacție format din acad. C. Daicoviciu, Eugen Someșan, președintele Consiliului Județean de Cultură și Educație Socialistă, Alexandru Bârsescu, Costin Feneșan, Ilie Uzum (directorul Muzeului) și Volker Wollman. Conține 27 de studii și articole, printre autori fiind C. Daicoviciu, Mircea Rusu, Gh. Lazarovici, D. Protase, N. Gudea, N. Bocșan, C. Feneșan¹⁴⁴.

Anul 1973 este ultimul în care mai apare revista cu numele „Studii”. În primul număr, la rubrica „Însemnări”, I. D. Suciu semnalează apariția memoriilor lui Valeriu Braniște, om de cultură și luptător pentru unitatea românilor¹⁴⁵. Din activitatea sa în Banat sunt amintite: înființarea, împreună cu Cornel Diaconovici, a ziarului timișorean „Dreptatea”; înființarea ziarului „Drapelul” din Lugoj; implicarea

¹³⁶ *Ibidem*, p. 149.

¹³⁷ *Ibidem*, p. 150.

¹³⁸ I. D. Suciu, „Ioan Stratan, *Corul <<Ion Vidu>> din Lugoj (1810.1970). Contribuție la istoria corurilor din Banat*, Timișoara, 1970, 180 p.”, în „Studii”, tomul 25, nr. 1, 1972, pp. 192-193.

¹³⁹ *Ibidem*.

¹⁴⁰ Corneliu Popeți, *Studii de istorie a Banatului, II, Universitatea din Timișoara, 1970, 263 p.*, în „Studii”, tomul 25, nr. 2, 1972, pp. 405-407.

¹⁴¹ *Ibidem*.

¹⁴² Alexandru Porțeanu, *Noi publicații muzeale: „Tibiscus” (I) și „Banatica” (I)*, în „Studii”, tomul 25, nr. 6, 1972, pp. 1353-1355.

¹⁴³ *Ibidem*, p. 1354.

¹⁴⁴ *Ibidem*, pp. 1354-1355.

¹⁴⁵ I. D. Suciu, „Valeriu Braniște, *Amintiri din închisoare (Însemnări contemporane și autobiografice)*. Studiu introductiv de Miron Constantinescu și Alexandru Porțeanu. Ediție îngrijită și note de Alexandru Porțeanu, București, Editura Minerva, 1972, 610 p.”, în „Studii”, tomul 26, nr. 1, 1973, pp. 203-205.

în evenimentele care au dus la marea Unire din 1918; asumarea răspunderii ca responsabil al resortului Învățământ în Ministerul Cultelor, calitate în care a contribuit la înființarea Universității românești din Cluj. Memoriile sale, încheiate cu evenimentele anterioare Marii Uniri, sunt prețioase prin bogăția de informații din vremea când a militat pentru drepturile românilor din Transilvania, Bucovina și Banat¹⁴⁶.

La secțiunea „Documentar” din numărul 2, 1973, există două materiale în care apar Banatul și bănațenii. Primul explică implicarea Fundației „Emanoil Gojdu” în sprijinirea tinerilor studioși¹⁴⁷. Autorul ne informează că, în secolul XIX, pe lângă societățile culturale („Astra”, „Transilvania”) și instituțiile care puteau acorda stipendii (mitropoliile din Blaj și Sibiu), au existat și inițiative particulare, prin donații testamentare pentru sprijinirea culturii și învățământului. În acest sens, dă exemplul dr. Iosif Gall, „deputat român în circumscripția electorală Recaș (comitatul Timiș), care și-a lăsat averea pentru instituirea unei fundații din care să se acorde burse studenților români care urmează la facultățile din monarhia austro-ungară”¹⁴⁸. În 1861, în timp ce era comite suprem în Caraș, Emanoil Gojdu (1802, Oradea – 1870, Pesta), a proiectat „înființarea unui liceu românesc în Lugoj, donând în acest scop suma de 2 000 de florini”¹⁴⁹. În 1869 Gojdu a întocmit actul testamentar de întemeiere a fundației, în reprezentanța căreia făceau parte mitropolitul românilor ortodocși din Ungaria și Transilvania, episcopii Aradului și Caransebeșului, și șase membri de stat civili. Fundației „Gojdu” i s-au alăturat alte fundații mai mici, printre care Fundația „Alexandru și Ana Nedelcu” din Lugoj, cu „o avere de 49 393, 85 de florini, care, în colaborare cu Fundația <<Gojdu>>, acorda stipendii tinerilor bănațeni la învățătură sub îndrumarea <<Astrei>>”,¹⁵⁰. Fundația „Gojdu” a acordat studenților români, între 1871-1900, 1492 stipendii în valoare de 1 063 968 florini, precum și 455 de burse elevilor, valoarea fiind de 54 224, 58 florini. Între 1901-1918, au primit burse 1835 studenți, în valoare de 1 232 905 coroane, și 673 elevi, în valoare de 249 552 coroane. Printre bănațenii studenți care au beneficiat de burse au fost George Dobrin, Aurel Popovici, Ioan Cimponeriu, Coriolan Nedelcu, Valeriu Braniște, Traian Vuia, Virgil Nemoianu, Constantin Daicoviciu, George Gîrda, Mihai Gropșianu, Patriciu Drăgălina, Ștefan Velovan, Mihai Brediceanu¹⁵¹.

Al doilea material este dedicat lui Traian Vuia¹⁵². Sprijinit de Fundația „Gojdu” să studieze Dreptul la Universitatea din Budapesta, savant, inventator și patriot, cu activitate remarcabilă la Paris, în sprijinul Marii Uniri, a fost dezamăgit de comportarea multor politicieni români interbelici. I. D. Suciuc a desoperit, la Biblioteca Centrală de Stat, 20 de scrisori adresate de Vuia avocatului George Dobrin din Lugoj. În 1921 Vuia își exprima intenția de a se întoarce în țară cu condiția ca autoritățile să-i ofere ajutor în continuarea cercetărilor sale din domeniul aviației, însă timp de doi ani, nu găsește sprijinul necesar, așa că în 1923 îi scria lui Dobrin: „Sunt convins că, pentru orice om care voiește să lucreze acasă, acum nu este loc. *Întreaga noastră viață publică este otrăvită*”¹⁵³. Foarte interesantă este scrisoarea din 11 aprilie 1922, din care cităm. „În 1918 am atras atențiunea d-lor Bocu, Goga și Lucaciu asupra chestiunii Unirei, le-am expus că Unirei trebuie să-i dăm o bază juridică și conformă dreptului internațional. N-am fost înțeles și am fost suspționat că voiesc independența Transilvaniei. Pentru ca să ne putem uni cu regatul român trebuie să rupem cu Ungaria, adică să ne declarăm independenți și, ca popor liber, prin un act bilateral, luând angajamente reciproce, să ne unim cu vechiul regat spre a forma noua Românie. Când am văzut în ce mâini necompetente este depusă soarta poporului român aici, m-am retras scârbit. Bărbații noștri cred că marile probleme politice se rezolvă prin discursuri frumoase, fraze alese, alegorii patriotice și ditirambe poetice”¹⁵⁴. Nemulțumit de politicienii români, Vuia îi critică pe bănațenii Sever Bocu și Caius Brediceanu, dar și pe cei din restul

¹⁴⁶ *Ibidem*.

¹⁴⁷ Ion Georgescu, *Fundația „Emanoil Gojdu” în sprijinul studenților și elevilor români din Austro-Ungaria*, în „Studii”, tomul 26, nr. 2, anul 1973, pp. 353-365.

¹⁴⁸ *Ibidem*, p. 353.

¹⁴⁹ *Ibidem*, p. 354.

¹⁵⁰ *Ibidem*, pp. 355-358.

¹⁵¹ *Ibidem*, pp. 359-364.

¹⁵² I. D. Suciuc, *Traian Vuia. Noi contribuții documentare*, în „Studii”, tomul 26, nr. 2, 1973, pp. 367-375.

¹⁵³ *Ibidem*, pp. 368-369.

¹⁵⁴ *Ibidem*, p. 369.

României, de la Take Ionescu la Ionel Brătianu¹⁵⁵. În 1934 Vuia face o scurtă vizită în România în urma căreia a constatat că „În țară nu merg lucrurile mai rău decât pretutindeni”. Ultima scrisoare cercetată de Suciu este datată 2 septembrie 1939, a doua zi după ce Germania atacase Polonia: „Plătim, Dumnezeu știe cu ce preț, păcatele politice anglo-americane din cei din urmă douăzeci de ani. [...] Hitler a declanșat războiul contra Poloniei și nu știm unde ne duce”¹⁵⁶. În ultimul paragraf al documentarului său, I. D. Suciu scrie despre Vuia: „El nu a intuit rezolvarea marilor probleme prin prisma materialismului istoric și victoria proletariatului în țara noastră”¹⁵⁷.

În același număr de revistă, la rubrica „Însemnări”, citim despre monografia Uzinei Oțelul Roșu, apărută cu prilejul împlinirii a 175 de ani de la înființarea ei¹⁵⁸. Monografia a fost scrisă de economistul Serafim Mărgan, profesorul emerit Dan Popescu și profesoara Silvia Mărgan. Se deschide cu discursul lui Nicolae Ceaușescu la mitingul din 18 septembrie 1971, urmat de cuvântarea lui Traian Cocârlă, prim-secretar al Comitetului județean Caraș-Severin al PCR, apoi un „Cuvânt înainte” scris de ing. Takacs Otto, directorul Uzinei. Urmează 12 capitole, între care primele două prezintă interes istoric fiindcă descriu istoria locului și a uzinei, celelalte fiind destinate problemelor economice. Cartea conține și un bogat material ilustrativ¹⁵⁹.

Rubrica „Viața științifică” din numărul 3, 1973, ne dă amănunte despre manifestările desfășurate la Muzeul Banatului din Timișoara care au marcat, în ianuarie 1973, 100 de ani de activitate muzeală în Banat¹⁶⁰. Aula mare a Universității a găzduit adunarea festivă în care s-a citit Decretul Consiliului de Stat al Republicii Socialiste România, prin care Muzeului Banatului i s-a conferit Ordinul „Meritul Cultural” clasa I. Distincția a fost înmănată de acad. C. Daicoviciu, membru al Consiliului de Stat. 11 muzeografi au fost distinși cu Ordinul „Meritul Cultural” clasele a III-a și a IV-a, cu Medalia „Meritul Cultural” clasa I și cu Medalia Muncii. După de acum, obișnuitele cuvântări ale autorităților, a avut loc vernisajul noilor expoziții de artă și de artă populară, urmat de sesiunea jubiliară de comunicări științifice în domeniile istorie, etnografie, artă și științele naturii. Printre cei care au susținut comunicări au fost: Gh. Lazarovici, H. Daicoviciu, Fl. Medelet, Marius Moga, Liviu Mărghitan, C. Petolescu, N. Gudea, A. Decei, V. Zaberca, Ioan Munteanu, Dan Popescu, Traian Bunescu, C. Feneșan, I. D. Suciu¹⁶¹.

În același număr de revistă, la rubrica „Însemnări”, sunt prezentate trei monografii ale uzinelor din Reșița la 200 de ani de la înființarea lor¹⁶². Comitetul municipal Reșița al PCR a editat volumul *Reșița. Istorie și contemporaneitate*, sub redacția prof. univ. dr. I. Zahiu, conf. univ. ing. T. Cocârlă, conf. univ. dr. D. Mareș. La cele 352 pagini, împărțite pe 11 capitole, au colaborat V. Lighezean, M. Stoianovici, A. Țintă, P. Tudor, I. Luca, Gh. Radulovici, Gh. Oancea și M. Ziman. Sub egida Uzinelor de construcții mașini Reșița s-a publicat un masiv volum în două părți, una de 404 pagini text, cealaltă doar cu material ilustrativ, conținând 413 figuri, avându-i redactori responsabili pe Silviu Bordan și George C. Bogdan, sub titlul *200 de ani de construcții de mașini la Reșița. 1771-1971*. Combinatul siderurgic Reșița a editat volumul *Două secole de siderurgie la Reșița*, 286 p., „Cuvânt înainte” fiind semnat de acad. C. Daicoviciu. Toate trei lucrările sunt remarcabile prin bogăția informațiilor și complementaritatea lor, oferind imaginea elocventă a unui pol industrial care și-a pus amprenta pe această parte a Banatului¹⁶³.

În numărul 4 din 1973, Alexandru Porțeanu publică o comunicare pe care a prezentat-o în două sesiuni științifice în anul 1972, cu ocazia centenarului nașterii lui Traian Vuia, sărbătoare înscrisă în calendarul manifestărilor UNESCO¹⁶⁴. Autorul precizează despre Vuia: „Dacă în tinerețe mărturisește cu sinceritate insuficienta înțelegere a socialismului, activitatea sa politică nemijlocită

¹⁵⁵ *Ibidem*, pp. 370-374.

¹⁵⁶ *Ibidem*, p. 375.

¹⁵⁷ *Ibidem*.

¹⁵⁸ Alexandru Porțeanu, *Uzina Oțelul Roșu, 1796-1971. Studiu monografic, Reșița, 1971, XII+190 p.*, în „Studii”, tomul 26, nr. 2, 1973, pp. 421-422.

¹⁵⁹ *Ibidem*.

¹⁶⁰ M. Stroia, *Centenarul Muzeului Banatului*, în „Studii”, tomul 26, nr. 3, 1973, pp. 605-608.

¹⁶¹ *Ibidem*.

¹⁶² Alexandru Porțeanu, *Monografii istorice-economice ale Reșiței*, în „Studii”, tomul 26, nr. 3, 1973, pp. 654-655.

¹⁶³ *Ibidem*.

¹⁶⁴ Alexandru Porțeanu, *Traian Vuia – militant social-politic patriot*, în „Studii”, tomul 26, nr. 4, 1973, pp. 767-783.

va marca însă o prezență tot mai activă în miezul celor mai acute frământări, culminând cu apropierea de comuniști, la o vârstă înaintată, în condițiile în care o asemenea atitudine implica riscul execuției sumare de către hitleriști”¹⁶⁵. Porțeanu prezintă date importante din biografia lui Vuia: studiile la școala primară din Surducu Mic și din Făget, liceul la Lugoj, studiile în Drept la Budapesta, doctoratul în Drept în 1901, avocat stagiar în birourile lui Vladimir Spătaru din Vârșeț, G. Dobrin și C. Brediceanu din Lugoj, secretar al despărțământului Lugoj al „Astrei”, implicarea în apariția ziarului „Drapelul” din Lugoj. Ajuns la Paris, „Vuia frecventează cursuri de istorie și economie politică la College de France, precum și cursurile de inițiere socialistă, întrunirile socialiste, discursurile lui J. Jaures, A. France, A. Briand”¹⁶⁶. După izbucnirea Primului Război Mondial, fiind cetățean ungar, Vuia a fost internat într-un lagăr de pe coasta Atlanticului unde a lucrat la biroul de invenții al Arsenalului aviației, ceea ce i-a adus cetățenia franceză. Activează în emigrația românească și, la 30 aprilie 1918, când la Paris a luat ființă Consiliul Național al Românilor din Transilvania și Bucovina, a fost ales președinte al acestui consiliu. Vuia a condus și revista „La Transylvanie” în care a publicat remarcabile articole despre situația naționalităților din Austro-Ungaria. A devenit membru al Consiliului Unității Naționale Române de la Paris, creat în 3 octombrie 1918 sub președenția lui Take Ionescu. Între cele două războaie mondiale, deși ar fi dorit să revină în țară, rămâne la Paris, făcând doar o scurtă vizită în România, în 1934. În 1943, la Paris a luat ființă Frontul Național Român avându-l președinte pe Vuia. Frontul grupa membrii români din Rezistența franceză, Vuia editând ziarul clandestin „La Roumanie Libre”. În 1950 Vuia a revenit în România, însă a mai trăit doar o lună de zile¹⁶⁷.

Prima referire la Banat și bănățeni în revista „Studii” a fost legată de numele lui C. Daicoviciu. Tot despre el este și ultima, în numărul 5 din 1973. Este vorba despre necrologul închinat marelui bănățean al Clujului, acad. Constantin Daicoviciu, născut la 1 martie 1898 la Căvăran (azi, Constantin Daicoviciu), județul Caraș-Severin, și decedat la 27 mai 1973, la Apahida, în trenul care-l aducea la Cluj de la București, unde asistase la funeraliile prietenului său, acad. Grigore Moisil¹⁶⁸.

Din 1974 revista „Studii” își schimbă titlul în „Revista de istorie”.

¹⁶⁵ *Ibidem*, p. 767.

¹⁶⁶ *Ibidem*, pp. 768-772.

¹⁶⁷ *Ibidem*, pp. 773-782.

¹⁶⁸ Academia Republicii Socialiste România, Academia de Științe Sociale și Politice, Ministerul Educației și Învățământului, *Constantin Daicoviciu (1898-1973)*, în „Studii”, tomul 26, nr. 5, 1973, pp. 1131-1133.

Relatări despre revoluția română din decembrie 1989 în paginile ziarelor germane „Süddeutsche Zeitung” și „Frankfurter Allgemeine Zeitung” *

Preot dr. Ionel Popescu

La sfârșitul lunii decembrie a.c., se împlinesc zece ani de la revoluția română, de la revolta populară care a scos în stradă milioane de oameni, bătrâni și tineri, femei și copii, muncitori, studenți, elevi, slujitori ai Bisericii și care a dus nu numai la căderea unui dictator, ci și a unui sistem comunist adus de tancurile Armatei roșii.

„După o jumătate de secol, în care istoria a încetat să mai existe, când totul părea intrat într-un proces de putrefacție fără sfârșit, în care, rând pe rând, toate valorile s-au descompus: DEMNITATEA, ONOAREA, ADEVĂRUL, FRUMOSUL, LIBERTATEA, DRAGOSTEA”¹ și, mai ales, CREDINȚA, toată suflarea românească, dornică de descătușare, de o viață mai bună, s-a opus pe față forțelor de opresiune dotate ca de război: cu scuturi, bastoane și cu grenade de apărare, cu arme automate, cu tancuri, cu elicoptere și cu tunuri cu apă. „Coloanele de manifestați, din toată țara, au cerut plecarea dictatorului, au cerut schimbări care să permită afirmarea capacității de creație a poporului nostru în economie, în tehnică, în știință, în cultură, au cerut condiții pentru demnitatea umană. Li s-a răspuns cu gloanțe. Au căzut jertfe, au fost traumatizați milioane de oameni”².

Dintr-o dată, românii s-au trezit „din somnul cel de moarte”, și-au adus aminte că sunt creștini, că s-au născut creștini și, cu un curaj de-a dreptul mucenicesc, au început să strige: „Dumnezeu este cu noi”, „Noi suntem creștini”, „Biserica este cu noi”, „Biserica, Armata și poporul”, „Libertate”, „Vrem pâine”, „Jos cartela”, „Jos tiranul”, „Jos comunismul”, „Vrem conducător creștin!”. Din când în când, demonstrațiile erau întrerupte și cineva începea „Tatăl nostru” sau „Crezul”, oamenii se descopereau, îngenuncheau, se rugau pentru izbândă și pentru cei ce se jertfiseră, aprindeau lumânări și apoi porneau hotărâți mai departe. Clopotele bisericilor răsunau peste tot, preoții mai curajoși s-au așezat în fruntea mulțimilor și au început să officieze slujbe de pomenire pentru cei căzuți.

Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și-a exprimat imediat adeviziunea față de lupta dreaptă a poporului dreptcredincios împotriva dictaturii comunisto-ceaușistă și a făcut cunoscut acest lucru prin toate mijloacele disponibile. Astfel, în mesajul publicat în primul număr al „Vestitorului Ortodoxiei Române”, înființat în zilele revoluției, se spune: „Înălțându-ne cugetul către bunul Dumnezeu, Îl rugăm cu căldură să întărească cu darul Duhului Sfânt voința și simțirea tuturor celor ce acum luptă cu prețul vieții, pentru deplina biruință a libertății și democrației pe pământul României”³. De asemenea, același Sfânt Sinod, în sesiunea extraordinară din 3-4 ianuarie 1990, își exprimă „bucuria pentru victoria revoluției care a eliberat poporul român de crunta dictatură ceaușistă ce a adus Bisericii noastre strămoșești imense pagube materiale și spirituale”⁴.

Puțina presă bisericească existentă în acel moment s-a raliat prompt idealurilor revoluției și a început să publice materiale de laudă și de mulțumire lui Dumnezeu, pentru că ne-a ajutat să punem „capăt pentru totdeauna tiraniei și totalitarismului, minciunii și corupției, cultului exacerbat al personalității dictatoriale, ficțiunii și mizeriei ideilor preconceptuate și mitologiei ateiste”⁵.

„Telegraful Roman”, periodicul sibian cu o existență neîntreruptă de 146 de ani, scria cu majuscule pe pagina întâi a „primului număr liber, necenzurat și fără texte impuse cu forța de dictatura în sfârșit decimată”: „O, ce veste minunată!”⁶, iar nr. 1/1 ianuarie 1990 era închinat în întregime revoluției: „DĂM SLAVĂ LUI DUMNEZEU! Libertatea a învins! Cinste poporului român! Recunoștință veșnică eroilor martiri!”.

* *Bucuria slujirii prin cuvânt*, vol. 2, Editura Partoș, Timișoara, 2018.

¹ Apud. „Revista 22”, nr. 1/20 ianuarie 1990, p. 1.

² Apud. „Scânteia poporului”, sâmbătă, 23 decembrie 1989, p. 1.

³ Nr. 1/1989, p. 1.

⁴ Vezi „Vestitorul Ortodoxiei Românești”, nr. 2/ianuarie 1990, p. 1

⁵ „Regăsirea drumului pierdut”, în „Altarul Banatului” nr. 1-2/1990, p. 416.

⁶ Nr. 47-48/23 decembrie 1989.

Revista „Mitropolia Banatului”⁷, în editorialul „Sfârșitul negurilor dictaturii”, nota: „Revoluția românească a fost expresia recrudescenței spontane, a reînvierii și renașterii întregului popor român, a unei mâini generale (s.n.) ce gemuse timp de decenii întregi, pe care n-au putut-o înăbuși nici elicopterele, nici tancurile și nici celelalte arme sofisticate ale întregului nostru sistem represiv, asmuțit de dictator asupra propriului sau popor”⁸.

„Vestitorul Ortodoxiei Românești”, periodic al Patriarhiei Române, publica materialul intitulat „Biserica stramoșească alături de popor”⁹ și preciza că „dorește să fie și el vestitorul unei autentice reveniri la o viață religioasă în duhul tradițiilor noastre strămoșești păstrate cu sfințenie de Biserica-Mamă, în pofida tuturor vicisitudinilor”.

Lupta și biruința poporului român pentru cauza libertății sale a fost o adevărată minune, scria părintele Stăniloae¹⁰, care a uimit întreaga lume, Agențiile de presă, ziarele și revistele, posturile de radio și de televiziune, de pretutindeni, informau zi și noapte opinia publică internațională despre cele ce se petreceau în România. Numeroși șefi de stat și de guvern au transmis mesaje de încurajare, iar organizațiile creștin-umanitare au trimis spre România alimente, medicamente, articole de îmbrăcăminte, jucării, etc.

Spre aducere aminte, vom cita câte ceva din unele materiale apărute, în zilele fierbinți ale revoluției, în ziarele germane „Süddeutsche Zeitung” (München) și „Frankfurter Allgemeine Zeitung”, consultate în biblioteca principală a Universității Erlangen - Nürnberg, Germania.

„Süddeutsche Zeitung”, în numărul de luni, 18 decembrie 1989, p. 8, publica articolul „Tulburări grave în România” (Schwere Unruhen in Rumänien), în care scria următoarele: „Televiziunea maghiară și-a întrerupt emisiunea Duminică seara (17 dec. 1989, n.n.) pentru a anunța că la Timisoara demonstrații au ieșit pe străzi strigând: „Jos Ceaușescu”, incendiind portretele acestuia și mașinile. S-a ajuns la ciocniri între demonstrații, foarte mulți fiind bătuți și arestați. Protestele s-au declanșat în urma încercării de a-l constrânge pe pastorul Laszlo Tökes să părăsească Timișoara. Anunțul făcut la televiziunea ungară a avut ca urmare blocarea granițelor românești de către autorități. Înainte cu doi ani avuseseră loc asemenea evenimente la Brașov (Kronstadt). Numeroși demonstrați arestați atunci se află încă în închisorile române”.

Marti, 19 decembrie 1989, p. 1, același ziar publică un alt articol: „Demonstrații împotriva președintelui Ceaușescu. Rapoarte despre sute de morți la protestele de masă din Romania”, de Carl E. Buchalla. Autorul arată aici că armata a înconjurat orașele Arad și Timișoara și autoritățile au cerut populației care protesta împotriva președintelui de stat și de partid Ceaușescu și împotriva regimului comunist, să „respecte strict toate legile”. Se relatează, de asemenea, despre ciocnirile dintre demonstrați și forțele de ordine, despre arestarea pastorului Laszlo Tökes și despre faptul că Romania este singurul stat din est - cu excepția Albaniei - în care reforma nu a început”.

Ziarul continuă informarea cititorilor și în zilele următoare, articolele despre situația din țara noastră ocupând prima pagină. De pildă, nr. 293/21 decembrie 1989 publică două articole despre evenimentele din România. Primul articol, „Das Streiflicht” (banda, pelicula de lumină) precizează că Ceaușescu, datorită politicii sale independente de Moscova, a fost multă vreme favoritul (der Liebling) Vestului în Răsărit, fiind răsplătit nu numai cu cuvinte de recunoștință, ci și cu credite și privilegii comerciale. Acum, «conducătorul», pe care supușii săi îl numesc Drăculescu, în amintirea vampirului Dracula, demonstrează că este doar un stalinist obsedat de cultul personalității, care conduce țara cu ajutorul clanului său familial spre „epoca de aur a comunismului, spre cele mai înalte culmi ale civilizației”.

⁷ Nr. 4-6 / iulie-decembrie 1989.

⁸ Ibidem, p. 3-7.

⁹ Nr. 1/decembrie 1989, p. 1.

¹⁰ „Vestitorul Ortodoxiei Românești”, București, nr. 2 / ian. 1990, p. 1.

Articolul al doilea, „În ciuda brutalității militarilor și milițienilor, împotrivirea față de conducerea română se extinde”, are la bază informații primite „din Jugoslavia, Ungaria, Austria, Rusia (Pravda) care menționează mari demonstrații în Timișoara și Arad și arată că au fost înăsprite măsurile de securitate în București și în alte orașe. Reținem de aici mărturia unei surori medicate despre faptul că securitatea a depus cadavrele celor uciși în saci de plastic și le-a transportat la un crematoriu.

Paginile 4 și 8 ale ziarului citat conțin alte patru articole: „În profil: pastorul român Laszlo Tökes” (într-o scrisoare adresată lui Lech Walensa scria că situația este critică); „Ceașescu se sprijină pe baionete. Masacrul din Timișoara dezvăluie adevărata imagine a situației din România”; „Ungaria nu provoacă România” (declarație a ministrului maghiar de externe Gyula Horn) și un interviu cu comerciantul vienez Gerald Beckmann, martor ocular la cele întâmplate la Timișoara, interviu realizat de canalul de televiziune ORF, Austria.

Ziarul din 22 decembrie are pe prima pagină articolul: „Revolta populară din România cuprinde capitala. Marți, la protestul maselor din București, studenții cheamă muncitorii la grevă generală” și pe pagina 4, „Perestroica atinge România”. Ambele materiale se referă la izbucnirea revoluției în București și anunță că zilele lui Ceaușescu sunt numărate (afirmația aparține fostului președinte francez F. Mitterand). Pagina 7 informează cititorii că relațiile Comunității Europene cu România au fost întrerupte, iar numărul de Crăciun al aceluiași ziar (23/24/25/26 decembrie) publică informații tot mai ample: „Ceaușescu răsturnat prin revoltă populară”, „Tiranul a fugit, poporul a învins”, „Fața încremenită de spaimă a tiranului”, „Politicienii (europeni, n.n.) salută căderea lui Ceaușescu”. „Sfârșitul conducătorului” este un material care prezintă cronologic derularea evenimentelor petrecute în România din 20 noiembrie și până în 22 decembrie 1989, alcătuit de agenția de știri DPA. În sfârșit, ziarul din 27 decembrie, pag. 1 și 2, anunță că soții Ceaușescu au fost executați, iar noul președinte al României este Ion Iliescu. Se arată, totodată, că guvernul interimar era dominat de comuniști, fapt ce a condus în București la demonstrații anticomuniste. De pe pagina 4 aflăm că toate ziarele europene au rezervat spații largi dramaticelor schimbări din România, iar pagina 8 conține articole despre securitate, poliția secretă și armata particulară a lui Ceaușescu: „Papa binecuvintează România”, „Bonnul trimite ajutoare în medicamente” și diferite organizații bisericești, ca: „Diakonisches Werk”, „Deutscher Caritasverband”, „Arbeiter – Samariter” ș.a., au deschis conturi pentru ajutorarea României.

Ziarul „Frankfurter Allgemeine Zeitung” își începe relatările despre evenimentele din România în ziua de 18 decembrie 1989 - când foarte mulți români nu știau ce se întâmplă - cu articolul: „Pastorul Tökes urmează să fie deportat” (p. 6.). „Datorită criticii sale la adresa politicii bisericești a regimului Ceaușescu, Tökes urma să fie exilat. Credincioșii au făcut lanț în jurul locuinței și au reușit să împiedice până vineri depărtarea pastorului”, scrie autorul.

În numărul din 19 decembrie, pag. 1, este publicat articolul: „Demonstrații împotriva regimului Ceaușescu. Trupele înconjoară orașele din apropierea graniței” (Timișoara și Arad, n.n.). Printre altele, este reprodusă declarația unui călător care menționa că împotriva demonstrațiilor au fost folosite tancuri, mașini ale pompierilor și baionete, mulți fiind arestați. În Budapesta au demonstrat luni seara (18 dec., n.n.) 5.000 de oameni împotriva lui Ceaușescu, iar în fașa casei pastorului Tökes s-au adunat nu numai maghiari, ci și români, între care mulți studenți (5.000-10.000 oameni). Aceștia au scandat:

„Jos Ceaușescu”, „Jos dictatorul” și au cântat „Deșteaptă-te române...”

„Și-a pierdut Ceaușescu instinctul pericolului - se întreaba ziaristul - din moment ce călătorește așa departe? (Iran, n.n.). Sau se bazează pe faptul că la Timișoara trăiesc puțini unguri și deci nu se pot aduna cu miile pentru a protesta? Vechiul proverb despre români, «mămăliga nu explodează» (Maislerei explodiert nicht) nu-i mai poate oferi siguranță, pentru că prea mulți ani a tratat poporul foarte rău...”

În pagina 2 se arată că prim-ministrul maghiar Neméth, la conferința de presă cu Helmuth Kohl, a arătat că forțele de securitate române sunt în stare de alarmă și punctele

vamale de la granițe sunt blocate încă de sâmbătă seara (16 dec., n.n.). În orașele Cluj și Brașov au apărut semne de solidaritate cu Timișoara. Tot pe această pagină este redată harta României, sub care scrie: „Din cele 22,5 milioane de cetățeni români, aproximativ 150.000 sunt de naționalitate germană, sași și șvabi, iar două milioane sunt maghiari. Ținuturile lor (ale maghiarilor, n. n.) se află pe vechiul teritoriu statal al Ungariei, care se întindea până pe crestele Carpaților și a fost cedat României prin tratatul de la Trianon, din anul 1920 (s.n.)” (Se vede treaba că autorul acestui material a citat numai istoria Ungariei!). Mai departe se precizează că posturile de radio din Bulgaria, Ungaria și cele vestice informează populația despre revoluția din România. Republica Moldova transmite la televiziune demonstrațiile din România și are scris pe ecran, cu litere latine: „Fără sistem pluripartit suntem barbari” (p. 2).

Un comerciant iugoslav, citat de agentia AFP, declară următoarele: „Eu am văzut cum trăgeau milițienii în mulțime. Demonstrații cădeau ca piesele de domino. Peste tot era sânge!...”. Un medic relatează că, duminică după-masă (18 dec., n.n.) tancurile au intrat direct în mulțime. Doi studenți sirieni, care făceau practică într-un spital, vorbeau despre existența a 1.000 de morți la morgă. Toate cadavrele aveau urme de gloanțe. La granițe se permite numai intrarea cetățenilor români și sovietici. Soldații români, bine înarmați, patrulează cu câini și spun: „Mergeți acasă!” (Farhen Sie nach Hause).

Agentia AFP (Viena) prezintă și mărturia unui medic de origine română, reîntors la Graz. El spune că protestele au izbucnit în cartierul studentesc din Timișoara și soldații au deschis focul, fără avertisment. „Toată seara (duminică, n.n.) s-a tras. Până la 4 dimineața s-au auzit împușcături. Pe o distanță de 500 m, începând din centru, era sânge”. În același material se spune că regele Mihai și-a anunțat disponibilitatea de a se „reîntoarce în țară și de a prelua răspunderea respectării și aplicării Constituției: „Țelul meu - declara regele - este eliberarea țării. Persoana mea se află pe locul doi”.

Ziarul din 21 decembrie, pag. 1 și 2, își elaborează materialele pe baza informațiilor difuzate de agentia de stiri APA (Austria), de ziarul „Magyar Hirlap”, folosindu-se de declarațiile unor martori oculari, între care studenți greci trecuți în Jugoslavia sau Ungaria. „La Timișoara, numai 10% dintre demonstrații aparțin minorității maghiare, restul sunt români”. Au izbucnit proteste și în Brașov, Constanța, Curtici, Iași. O soră medicală relatează că în morga din Timișoara sunt 300 de cadavre și securitatea a adus saci din plastic pentru a le arde.

După întoarcerea de la Teheran, Ceaușescu a acuzat străinătatea de sprijinirea demonstrațiilor. „Serviciile secrete străine și imperialiștii au iscat aceste acțiuni antinaționale și teroriste”, a spus el.

La 20 decembrie a fost atacat și distrus biroul românesc de turism din Frankfurt (5 milioane DM pagube) și tot în acea după-amiază, românii din oraș s-au adunat în Katharinenkirche (biserica Sfânta Ecaterina), pentru un serviciu religios.

Ziarul din 22 decembrie, p. 1, arată că forțele de securitate au deschis joi focul asupra miilor de demonstrații din București. Au fost folosite grenade cu gaze lacrimogene, apoi persoane civile au început să tragă din mulțime. Știrile sunt preluate de la agențiile TANIUG și TASS. Diplomații britanici relatează că au văzut în centrul orașului 8-9 cadavre. Agentia de știri ADN (Berlinul de est) transmite că la Cluj, Brașov, Sibiu, Oradea și Constanța s-a tras din elicoptere. G. Horn a anunțat că au existat lupte între forțele de securitate și armată. „Românii sunt un popor prietenos - se spune mai departe, dar acum au fost forțați să tragă în femei și copii”. În pagina 2 se arată că milițienii au împușcat și răniții din spitale. Pagina 3 publică un interviu cu trei timișoreni, refugiați într-un oraș nord german, care se tem pentru părinți, frați, prieteni. Ei povestesc despre situația grea în care au trăit românii, având mereu în suflet spaima de securitate. Tot aici este inserată știrea despre convorbirile telefonice ale cancelarului Kohl cu SUA, Anglia, Italia și Ungaria, pentru a determina Consiliul de Securitate să se ocupe de România (în pagina 16 este anunțată apariția cărții lui I. M. Pacepa, *Orizonturi roșii*, Paris, 1988).

Pe prima pagină a ziarului de sâmbătă, 23 decembrie, se află articolele „Dictatorul român Ceaușescu răsturnat” și „Eliberat”. „Stăpânirea îngrozitoare a lui Ceaușescu a luat

sfârșit - scrie Johann Georg Reissmüller. România plânge morții și privește încrezătoare spre viitor, în speranța unei vieți fără teroare și curând, fără foame”. Finalul articolului cuprinde următoarele rânduri: „Românii vor, probabil, să nu mai aibă de a face cu comuniștii. Totuși, necomuniștii, care posedă abilitatea de a conduce, sunt rari. «Dușmanii de clasă» fuseseră, deja, anihilați sub Gheorghiu-Dej și o emigrație politică nu există. Țara schimbată are nevoie, totuși, rapid de fapte! Românii au încă multe greutăți înainte”. Profetic!

Victor Meier semnează, în același număr, pag. 2, articolul: „Conducătorul lasă în urmă sânge și lacrimi; în 1968, Ceaușescu era considerat ca purtător de speranță”. Aproape toată pagina este dedicată, de altfel, României. Agenția ADN (Berlin) prezintă date despre numărul morților din România (inexacte, n.n.). Ziarul britanic „Independent” avertizează asupra recrudescenței mișcărilor naționaliste în această parte a Europei și susține că nu trebuie pusă în discuție problema granițelor. Ziarul „Liberation” (Paris) scrie despre o dictatură de tip asiatic, iar ziarul săptămânal „Rheinischer Merkur / Christ and Welt” leagă evenimentele contemporane, din Europa de Est, de istoria mântuirii: „Pruncul din Betlem este dovada incontestabilă că, Creatorul vrea să pronieze creația și, în același timp, se oferă să fie alături de ea în istorie”.

„Arogantă autodescriere, represiune și mare sărăcie: Epoca de aur a lui Ceaușescu sfârșește în izolare și spaimă” este titlul unui amplu articol semnat de Franz Heinz (originar din Periam - Banat), precedat de fotografia unui monument sfidător: „Casa Republicii”, viitorul sediu al conducerii de partid și de stat din România. Autorul observă că opoziția română s-a mărginit până acum la acțiuni sporadice de protest, cum au fost cele ale minerilor din Valea Jiului sau ale marilor întreprinderi din Brașov. În sânul partidului, revolta a fost împiedicată de „conducător” prin rotația cadrelor din ministere și din alte demnități, ca și prin numirea membrilor familiei sale în pozițiile cheie. Heinz deplânge plecarea evreilor și a germanilor din țară, în timpul regimului comunist, pentru că, odată cu ei se pierdea o componență economică și culturală importantă și aduce în atenție accesele de megalomanie ale „conducătorului iubit”.

„Frankfurter Allgemeine Zeitung” nu a apărut în zilele de Crăciun, însă în numărul său din 27 decembrie (nr. 299), pag. 1, scrie: „După împușcarea lui Ceaușescu, situația în România s-a calmat”. De acum, România aparține acelor țări - se spune în alt articol de pe aceeași pagină - care, după un experiment socialist nereușit, trebuie să meargă pe un alt drum”. Pagina 2 scrie despre ascensiunea și căderea unui conducător și despre noua conducere a României, recunoscută de Uniunea Sovietică și de S.U.A..

Pagina 3 este consacrată în întregime revoluției române. Articolele semnate de Viktor Meier și Thomas Wolf concluzionează că în România totul trebuie refăcut și, cu toate că sărăcia și mizeria sunt vizibile pretutindeni, cei ce călătoresc cu mașina râd satisfacți și ridică cele două degete ale mâinii drepte în semnul victoriei. „Victorie!”, strigă ei, arătând spre odiosul dictator Ceaușescu, care le-a promis bunăstare, satisfacții și realizări eroice.

Seria articolelor publicate în cele două ziare germane de mare tiraj despre momentele istorice din decembrie 1989, continuă încă multă vreme, dar noi ne oprim aici. Poate că cineva va face, vreodată, o documentare pe o paletă mai largă de publicații europene, pentru că numai în felul acesta vom avea o imagine corectă și completă asupra revoluției române, care „ne-a redat conștiința valorii proprii și ne-a reinstalat în Europa contemporană”¹¹.

Modestul nostru demers se adresează celor care nu au uitat și nu vor să uite ce am trăit și ce am simțit atunci, ce speranțe ne-au umplut sufletul, cât de legați, cât de uniți și de fericiți, cât de buni și de darnici eram cu toții și câte rugăciuni am înălțat pentru ca țara și neamul nostru să aibă un viitor cu adevărat luminos, prosper și demn. El se vrea a fi, totodată, un act de cinstire față „de acei eroi martiri care au înfruntat cu piepturile goale brațul înarmat al tiraniei ucigașe. Lor le suntem datori mereu cu o privire în urmă, cu un

¹¹ Ștefan Augustin Doinaș, *Fazele revoluției noastre*, în „România literară”, nr. 1, 6 ian. 1990, p. 1-2.

gând pios de recunoștință, cu rugăciunile noastre smerite pentru odihna sufletului lor candid, ca martiri ai neamului românesc”¹².

¹² „Altarul Banatului”, *Timișoara*, nr. 1-2, 1990, p. 113.

MULTICULTURALITATEA BANATULUI

**Banatul, spațiu al multiculturalității
și diversității etnice**

Vom începe prin a prezenta un scurt istoric al regiunii Banat din Antichitate și până la unirea acestei provincii cu România.

Banatul istoric, în limitele sale geografice: râul Mureș la nord, Tisa la vest, fluviul Dunărea la sud și culuarul Timiș-Cerna-Bistra la est, a reprezentat o regiune distinctă, locuită încă din Preistorie. În localitățile Hodoni, Chișoda, Parța, Bucovăț etc. s-au descoperit situri arheologice cuprinzând o mare varietate de ceramică, unelte din piatră și os precum și plastică antropomorfă și zoomorfă specifică civilizației neolitice. La Timișoara, Igrăș, Dumbrăvița etc. săpăturile arheologice au pus în evidență depozite cu obiecte din bronz caracteristice epocii metalelor din Antichitate, aparținând civilizației traco-geto-dace.¹

În urma războiului dintre anii 101-102 Banatul a intrat sub stăpânire romană, după ce mai înainte constituise partea sud-vestică a regatului lui Decebal. Integrarea în lumea romană a atras după sine o intensă colonizare cu populație vorbitoare de limbă latină.² După retragerea aureliană din anul 271 Banatul reprezintă, pentru mai multe secole, zonă de influență sau de stăpânire efectivă a popoarelor migratoare: sarmați iazigi, goți, huni, avari, slavi etc. Cronicarul maghiar Anonimus în „Gesta Hungarorum” („Faptele ungarilor”) ne oferă primele informații despre Banatul Evului Mediu timpuriu. În jurul anului 900 Voevodatul (Ducatul) lui Glad, care cuprindea Banatul, este cucerit de maghiari. Oastea lui Glad era alcătuită din vlahi (români), pecenegi și slavi.³ Este prima atestare în scris a românilor în regiune în perioada Evului Mediu. „Legenda Sfântului Gerhard”, o altă cronică maghiară de epocă, ne relatează că, 100 de ani mai târziu, Ahtum, un urmaș al lui Glad, este înfrânt de regele maghiar Ștefan cel Sfânt deoarece refuza să adopte creștinismul în haine apusene ca religie oficială și păstra legături cu Constantinopolul. Printre supușii lui Ahtum sunt menționați și românii.⁴

După anul 1000 Banatul a fost integrat efectiv Regatului feudal Maghiar pentru aproximativ 550 de ani și organizat, după model apusean, în comitate și episcopii catolice. Spre exemplu comitatul Timiș este menționat documentar în anul 1177, Cenadul în 1197, Carașul la 1200 etc.⁵ Între anii 1315-1323 Timișoara a fost reședința oficială a regelui Carol Robert de Anjou în perioada luptelor pentru tronul Ungariei.⁶ La sfârșitul secolului XIV Banatul a devenit regiune de graniță, principalul bastion de apărare al Regatului Maghiar în fața atacurilor otomane. Un rol important va căpăta în secolul XV când, la conducerea provinciei s-au succedat conducători eminenti precum condotierul italian Filippo Scolari (1404-1426), Iancu de Hunedoara (Ioan Corvin de Huniade) (1442-1456) și Pavel Chinezu (1478-1494), ultimii doi de origine română dar integrați nobilimii maghiare. Cetatea Timișoara și comitatul Timiș s-au aflat în posesiunea familiei Huniade până în anul 1490⁷ la moartea regelui Ungariei Matia Corvin, fiul lui Iancu de Hunedoara.

În 1514 Timișoara a fost martora răscoalei conduse de Gheorghe Doja și execuției acestuia, iar după înfrângerea maghiarilor de către otomani, la Mohács în 1526, Banatul a făcut parte din posesiunile lui Ioan Zápolya. Acesta a fost susținut de turci ca rege al Ungariei în detrimentul lui Ferdinand de Habsburg. Expediția otomană din anul 1541 a împărțit Regatul Maghiar în trei: vestul a rămas sub stăpânirea lui Ferdinand de Habsburg, centrul a devenit provincie otomană (Vilayetul de Buda) iar estul (Transilvania, Banatul, Patrium și o parte a Slovaciei) a format Principatul Transilvaniei sub conducerea minorului Ioan Sigismund sub tutela otomanilor și a mamei sale Isabela, văduva lui Ioan Zápolya. Zece ani mai târziu Isabela a cedat Transilvania, Banatul și Partium

¹ Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, „Timiș. Monografie”, Timișoara, Editura Marineasa, 1998, p.53.

² Francesco Grisellini, „Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei”, Timișoara, Editura Facla, 1984, p. 29 și 31. Vezi și Johann Jakob Ehrler, „Banatul de la origini până acum (1774)”. Ediție îngrijită de Costin Feneșan și Volker Wollmann, Timișoara, Editura de Vest, 2000, p. 33.

³ Ioan Munteanu, „Banatul istoric.1867-1918. Vol. I. Așezările. Populația”, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2006, p. 229.

⁴ Ibidem.

⁵ Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, „Timiș...”, op. cit. p. 55.

⁶ Ibidem.

⁷ Idem, „Timișoara. Monografie”, Timișoara, Editura Mirton, 2002, p. 43.

austriecilor în schimbul ducatelor Oppeln și Ratibor din Silezia și a unei mari sume de bani.⁸ Această decizie a avut consecințe majore asupra Banatului. Replica otomană a venit un an mai târziu, în 1552, când a fost cucerită Timișoara iar zona de câmpie a Banatului a fost transformată în vilayet otoman pentru 164 de ani. Lugojul și Caransebeșul, cu zona muntoasă a provinciei a rămas în componența Principatului Transilvaniei – redevenit autonom sub suzeranitate otomană în anul 1556 – până în 1658 când au fost și ele alipite Vilayetului Timișoarei. La început vilayetul a fost împărțit în patru sangeacuri: Timișoara, Lipova, Cenad și Moldova (Nouă); din 1658 s-au adăugat sangeacurile: Sebeș (Caransebeș), Lugoj, Făget, Arad (Ineu) și Becicherec.⁹

Marea nobilime maghiară proprietară de pământuri a dispărut din Banat în timpul stăpânirii otomane, murind în timpul luptelor cu turcii sau refugiindu-se în Transilvania. Cu timpul maghiarii au dispărut aproape cu totul din vilayet, grosul populației formându-l românii și sârbii alături de coloniști musulmani.¹⁰

În timpul războiului austro-turc dintre anii 1716-1718 Eugeniu de Savoia a cucerit Timișoara și Banatul s-a transformat în provincie austriacă, cunoscând în deceniile următoare o remarcabilă dezvoltare economică, socială și demografică. Claude Florimund Mercy d'Argenteau a devenit primul guvernator al provinciei care nu a fost unită cu Transilvania, așa cum cerea nobilimea maghiară. Ea a devenit autonomă, domeniul Coroanei Imperiale, administrată direct de la Viena.¹¹ Abia în anul 1778 Banatul a fost anexat Ungariei, mai puțin granița militară din sudul și estul provinciei.

Sub stăpânire turcă Banatul se depopulase, era acoperit de mlaștini iar aerul era nesănătos. Sub administrația contelui de Mercy au fost regularizate cursurile râurilor prin săparea de canale, au fost desecate mlaștini, satele au fost repopulate prin colonizări cu germani, italieni, spanioli etc. pământul a fost redat agriculturii și cultivat.¹² S-a introdus cultura plantelor tehnice și creșterea viermilor de mătase.¹³ În zona de munte a Banatului s-au dat în exploatare mine de fier, aramă, plumb și argint.¹⁴ La Timișoara s-au înființat primele manufacturi și s-au construit clădiri noi, publice și particulare, după un plan de sistematizare modern etc.¹⁵

În timpul evenimentelor revoluționare dintre anii 1848-1849 garnizoana Timișoarei a rămas credincioasă Casei de Austria și a refuzat să depună jurământul de fidelitate față de guvernul revoluționar maghiar.¹⁶ Drept consecință, după înfrângerea Revoluției maghiare, între anii 1849-1860, Banatul a fost desprins de Ungaria și a redevenit provincie autonomă, unită cu Voivodina sârbă. Deși românii și sârbii reprezentau majoritatea populației, limba oficială în administrație era germana iar funcționarii trebuiau să cunoască această limbă pentru a fi numiți în posturi.¹⁷

În anul 1859, pe fondul înfrângerii Monarhiei Habsburgice în războiul purtat împotriva Franței și Piemontului, cercurile politice maghiare au intensificat demersurile pe lângă împăratul Franz-Iosif pentru reîncorporarea Banatului la Ungaria pe baza „dreptului istoric”.¹⁸

În aceste condiții Andrei Mocioni, unul dintre fruntașii românilor bănățeni, a convocat la Timișoara, în noiembrie 1860, o consfătuire a intelectualității române din provincie. În cadrul acesteia s-a cerut păstrarea autonomiei Banatului Timișan și Voivodinei sârbești și constituirea în cadrul acestei provincii a unui „Căpitanat român” care să-i cuprindă pe toți românii bănățeni. Căpitanul acestui ținut trebuia să fie etnic român, ales de conașionalii săi și confirmat de împărat, iar limba oficială în administrație și justiție urma să fie româna.¹⁹ Autoritățile de la Viena au considerat însă că românii

⁸ Petru Iambor, „Cucerirea Banatului de către otomani și transformarea lui în Pașalâc (1552)” în Doina Benea, redactor, „Vilayetul Timișoarei (450 de ani de întemeiere a pașalâcului) 1552-2002”, Timișoara, Editura Mirton, 2002, p. 14.

⁹ Ibidem, p. 22.

¹⁰ Ibidem, p. 25.

¹¹ Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, „Timișoara...”, op. cit. p. 68.

¹² Francesco Grisellini, „Încercare de istorie..”, op. cit. p. 23.

¹³ Ibidem, p. 130.

¹⁴ Ibidem, p. 143.

¹⁵ Ibidem, p. 132.

¹⁶ Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, „Timișoara...”, op. cit. p. 78-79.

¹⁷ Ioan Munteanu, „Banatul istoric...”, op. cit. p. 21.

¹⁸ Ibidem, p. 29.

¹⁹ Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, „Timișoara...”, op. cit. p. 83. Vezi și Miodrag Milin, „Autonomie regională versus activism etno-național. Exemplul liderilor români” în Victor Neumann, coordonator, „Istoria Banatului. Studii privind

nu au oameni pregătiți pentru a administra o provincie, cei mai mulți intelectuali fiind doar absolvenți ai Preparandiei din Arad, școală medie care pregătea învățători.²⁰ Andrei Mocioni a cerut atunci ca Banatul să fie unit cu Marele Principat al Transilvaniei. Răspunsul Vienei a venit la 27 decembrie 1860 când provincia a fost reîncorporată Ungariei. Cu toate că li s-a promis românilor că, în zonele în care aceștia locuiesc în masă compactă, vor fi numiți cu predilecție funcționari români, această promisiune a rămas doar pe hârtie.²¹ Germana a fost înlocuită cu maghiara care, între 1860-1918, a devenit limbă oficială a provinciei.

În februarie 1869 la Timișoara s-a constituit Partidul Național al Românilor din Banat și Ungaria în frunte cu Alexandru Mocioni. Acest partid va fuziona cu Partidul Național al Românilor din Transilvania în anul 1881 și vor forma Partidul Național Român care va conduce lupta pentru păstrarea identității naționale, împotriva politicii de maghiarizare forțată (din anul 1867, prin formarea dualismului austro-ungar, și Transilvania își pierduse autonomia și fusese unită cu Ungaria).

Înfrângerea Austro-Ungariei în Primul război mondial și promovarea principiului autodeterminării naționale în cadrul Conferinței de pace de la Paris, au creat conjunctura favorabilă pentru desprinderea regiunilor locuite majoritar de români din imperiul dualist și unirea acestora cu România. Banatul a fost ultima provincie care s-a alipit la România Mare. Pe fondul disoluției imperiului, la data de 31 octombrie 1918 social-democratul Otto Roth a proclamat la Timișoara Republica autonomă Banat, subordonată însă guvernului de la Budapesta. În pofida promisiunilor privind egalitatea națională, justiție socială, vot universal etc. Roth nu a reușit să-i convingă pe români și pe sârbi să-l susțină.²² Ofițerii români din oraș în frunte cu Aurel Cosma, au refuzat să recunoască noua republică. Ei au constituit Consiliul Național Militar Român care s-a subordonat Consiliului Național Român Central cu sediul la Arad.²³ S-au constituit apoi gărzii naționale românești în toate localitățile din Banat și s-au ales delegați pentru a participa la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia.²⁴ Acolo, la 1 Decembrie 1918, Banatul a fost reprezentat de 321 delegați (51 din Banatul de Sud care va reveni Serbiei în urma deciziei Conferinței de pace de la Paris).²⁵

Situația s-a complicat prin ocuparea Banatului de către Armata sârbă venită de la sud de Dunăre. Guvernul Serbiei ridicase pretenții asupra întregului Banat încă de la începutul războiului, din anul 1914.²⁶ Autoritățile sârbe au impus o guvernare militară provinciei și urmăreau alipirea întregului teritoriu de la sud de Mureș la Regatul Sârb. Au impus o serie de opreliști delegaților români din Banat care s-au deplasat la Alba Iulia unde au votat unirea Banatului cu România.²⁷ La 20 februarie 1919 autoritățile militare sârbe au intervenit în forță la Timișoara și au numit funcționari de etnie sârbă în administrație.²⁸

În acest timp, în cadrul Conferinței de pace de la Paris, atât românii cât și sârbi și-au prezentat pretențiile asupra întregului Banat istoric. Comisia aliată, formată din reprezentanții Marii Britanii, Franței, Italiei și Statelor Unite au hotărât împărțirea Banatului pe criterii naționale.²⁹ Delegații sârbi cereau însă ca partea de munte a Banatului să revină României iar partea de câmpie Serbiei sau, în cel mai rău caz, centrul provinciei cu capitala la Timișoara să fie atribuit uneia dintre cele două țări în urma unui plebiscit.³⁰ La rândul său, primul ministru I.I.C.Brătianu dorea încorporarea la România a întregului Banat. În fața diplomaților sârbi el a recunoscut că, în virtutea principiului naționalităților,

particularitățile unei regiuni transfrontaliere”, Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Academiei Române, 2016, p. 422-423.

²⁰ Ioan Munteanu, „Banatul istoric...”, op.cit. p. 33-34.

²¹ Ibidem, p. 34.

²² Slobodan Bjelica, „Istoriografia sârbă despre divizarea regiunii” în Victor Neumann, coordonator, „Istoria Banatului...”, op. cit. p. 603.

²³ Radu Păiușan, „Mișcarea națională din Banat și Marea Unire”, Timișoara, Editura de Vest, 1993, p. 105-107.

²⁴ Ibidem, p. 116 și 124.

²⁵ Drago Njegovan, Miodrag Milin, „Banatul, Bacica și Barania în anul 1918. Unirea cu Serbia” în Victor Neumann, coordonator, „Istoria Banatului...”, op. cit. p. 553.

²⁶ Slobodan Bjelica, „Istoriografia sârbă despre...”, op. cit. p. 596.

²⁷ Radu Păiușan, „Mișcarea națională...”, op. cit. p. 126-129.

²⁸ Vasile Dudaș, „România, Serbia și Ungaria în timpul Primului Război Mondial. Unirea Banatului cu România” în Victor Neumann, coordonator, „Istoria Banatului...”, op. cit. p. 580-581.

²⁹ Ibidem, p. 583.

³⁰ Slobodan Bjelica, „Istoriografia sârbă despre...”, op. cit. p. 609-611.

sârbii au dreptul la o parte din Banat dar, în virtutea aceluiași principiu, și România avea dreptul la zona dintre Timoc și Morava, locuită majoritar de valahi.³¹ Încurajat de victoria obținută asupra regimului comunist din Ungaria în vara anului 1919, primul ministru român era decis să intervină militar și împotriva Serbiei care ocupa încă jumătate din Banat.³² A fost oprit însă de Puterile occidentale care au decis împărțirea provinciei pe actualul aliniament: România a obținut două treimi din Banatul istoric (18.000 km pătrați), Serbia o treime (9.000 km pătrați), iar Ungariei i-a rămas o mică porțiune la confluența Mureșului cu Tisa de doar 271 km pătrați.

Încă din Antichitate Banatul istoric a reprezentat un creuzet unde o multitudine de populații și culturi s-au suprapus și au conviețuit împreună. Numeroase popoare s-au succedat de-a lungul timpului pe meleagurile provinciei: geto-daci, coloniști romani, sarmați iazigi, populație de origine iraniană, goți și gepizi, populații de origine germanică, huni, avari, pecenegi și cumani, populații asiatice, slavi, bulgari, maghiari și sârbi. Vlahii (românii), conform afirmațiilor lui Johann Jakob Ehrler, care descrie Banatul în anul 1774, sunt considerați cei mai vechi locuitori ai provinciei și urmași ai coloniștilor romani aduși de Traian în Dacia. Limba lor are mare asemănare cu latina, afirmă autorul german. La fel îmbrăcămintea, hrana, datinile și obiceiurile se aseamănă cu cele romane din Antichitate.³³ Afirmații identice face și Francesco Grisellini: românii sunt „urmașii unor colonii latine transplantate acolo (în Banat n.n.) pe când împăratul Nerva Traian cucerea această țară împreună cu celelalte părți ale vechii Dacii”³⁴.

Primele informații scrise despre românii din Banat le aflăm însă de la cronicarul maghiar Annonimus în lucrarea „Gesta Hungarorum”. El îi menționează la anul 900 pe vlahi (români) alături de slavi și pecenegi ca făcând parte din armata voevodului Glad, care stăpânea provincia dintre Dunăre, Tisa și Mureș.³⁵ Numărul și etnia populației bănățene în perioada Evului Mediu sunt însă greu de stabilit deoarece lipsesc datele statistice.³⁶ Pentru sfârșitul secolului XV (anii 1494-1495) se estimează o populație totală de 417.513 locuitori după numărul de așezări menționate documentar, numărul de porți de case din fiecare localitate și numărul de familii din comitatele Cenad, Timiș, Caraș și Torontal.³⁷ Cât privește structura etnică a populației regiunii, datele sunt și mai lapidare. Registrul dijmelor papale dintre anii 1332-1337 menționează doar 94 parohii catolice pe cuprinsul Banatului, unde existau în total 30 de cetăți, 22 de orașe și 990 de sate. Cu alte cuvinte doar 10% din totalul așezărilor cuprindeau catolici (maghiari, germani sau slovaci). Rezultă că aproximativ 90% din populația provinciei nu era catolică la 1337. Ea cuprindea: vlahi (români), sârbi, pecenegi, bulgari și cumani.³⁸ Cumanii sunt menționați până în secolul XV apoi își pierd identitatea, asimilându-se. Slavii (sârbii îndeosebi) migrează de la sud la nord de Dunăre în mai multe valuri, îndeosebi în perioada expansiunii otomane în Peninsula Balcanică. Maghiarii se așează în Banat sporadic între secolele XI-XIII apoi în proporție mai mare între secolele XIV-XV, iar germanii sunt colonizați în perioada Evului Mediu îndeosebi în târgurile și orașele bănățene.³⁹

În perioada stăpânirii otomane (1552-1716) nobilimea feudală maghiară a dispărut din Banat. Istoriografia ungară afirmă că în această perioadă, în multe așezări ale Banatului de câmpie s-a produs o substituție a vechilor locuitori maghiari cu populație română sau sârbă, venită fie din sudul Dunării – cazul sârbilor – fie din părțile de deal și de munte ale Banatului sau din părțile Olteniei, Hațegului și Hunedoarei – cazul românilor. Vechii locuitori maghiari s-ar fi refugiat de teama turcilor spre nord, pe teritoriul Ungariei sau în Transilvania.⁴⁰ Despre migrațiile sârbilor se știe că cea mai consistentă s-a produs în 1690 pe fondul războiului austro-turc dintre anii 1683-1699. Patriarhul Bisericii ortodoxe sârbe Arsenje al III-lea a hotărât să-i susțină pe austrieci în detrimentul turcilor.

³¹ Ibidem, p. 603.

³² Ibidem, p. 612.

³³ Johann Jakob Ehrler, op. cit., p. 25.

³⁴ Francesco Grisellini, op. cit., p. 23.

³⁵ Ioan Munteanu, „Banatul istoric...” op. cit., p. 229.

³⁶ Ioan Hațegan, „Habitat și populație în Banat (secolele XI-XX)”, Timișoara, Editura Mirton, 2003, p. 127.

³⁷ Ibidem, p. 129.

³⁸ Ibidem, p. 131-132.

³⁹ Ibidem, p. 133-134, 137 și 139.

⁴⁰ Alexandru Rădulescu, „Istorie și demografie în Banatul Otoman (1552-1716). Realități și ipoteze”, în Doina Benea, redactor, op. cit, p. 56.

Pentru a evita represaliile, urmat de o mare mulțime de credincioși, a părăsit teritoriul controlat de turci și s-a așezat în sudul Ungariei, pe teritoriul Banatului și Voivodinei. Drept recompensă împăratul Leopold I l-a recunoscut ca lider suprem al întregii comunități ortodoxe din Imperiul Habsburgic.⁴¹ Urmașii săi s-au stabilit la Karlowitz și și-au exercitat autoritatea și asupra eparhiilor ortodoxe din Banat, inclusiv cele românești. Subordonarea românilor față de Biserica sârbă a tensionat oarecum relațiile dintre cele două comunități. Fruntașii românilor bănățeni au revendicat în permanență desprinderea de Karlowitz. Abia în decembrie 1864 s-a întemeiat Mitropolia de la Sibiu și românii ortodocși din Imperiul Habsburgic au reușit să se despartă de ierarhia sârbă.

Cele dintâi statistici oficiale ale populației Banatului istoric le avem abia în perioada stăpânirii habsburgice (1716-1778). Ele se datorează lui Johann Jakob Ehrler și lui Francesco Grisellini. Primul a activat ca revizor (inspector) al Administrației imperiale de la Timișoara a Țării Banatului și, în această calitate, și-a redactat lucrarea în anul 1774, bazându-se pe statisticile locale austriece. Conform lui Ehrler, Banatul avea o populație totală de 375.740 locuitori din care: 220.000 (58,55%) erau români, 100.000 (26,61%) sârbi și greci (aromâni), 53.000 (14,11%) germani, 2.400 (0,64%) unguri și bulgari și 340 (0,09%) evrei.⁴² Potrivit statisticilor lui Ehrler se constată că din cele 642 localități ale Banatului, 422 (65,74%) erau locuite în excusivitate de români, în 84 localități (13,08%) locuiau împreună români, germani și sârbi, 88 localități (13,71%) erau locuite exclusiv de sârbi iar alte 44 localități (6,86%) exclusiv de germani.⁴³

Ehrler ne oferă și alte informații interesante despre populația Banatului, îndeosebi despre români și sârbi, văzuți de autor ca autohtoni și implicit, exotici față de popoarele Europei apusene. Sârbii, ne spune el, locuiesc câte 3-4 familii împreună pentru a păstra averea în comun în timp ce românii au familii separate.⁴⁴ Sârbii sunt mai harnici decât românii – un sârb face cât doi români – iar femeile românce sunt mai harnice decât bărbații lor, care sunt delăsători.⁴⁵ Din această cauză sârbii sunt mai înstăriți, atât în ceea ce privește casele, vitele aflate în proprietate, uneltele agricole, căruțele etc.⁴⁶ Evreii sunt puțini la număr dar, majoritatea locuiesc în orașe, îndeosebi în Timișoara. Printre ei se găsesc și familii foarte bogate care se ocupă cu comerțul, nu numai pe plan local ci și pe teritoriul Imperiul Otoman sau în Europa Occidentală.⁴⁷

Grisellini a vizitat Banatul în perioada septembrie 1774 – februarie 1777, fiind în slujba lui Iosif de Brigido, guvernatorul provinciei. În 1780 și-a publicat lucrarea la Milano. Referitor la populația Banatului, el ne oferă cifre apropiate de cele ale lui Ehrler: români – 181.639 locuitori (57,14%), sârbi – 78.780 locuitori (24,78%), coloniști germani, francezi și italieni – 43.201 (13,56%), bulgari – 8.683 (2,74%), țigani – 5.272 (1,66%), evrei – 353 (0,12%). În total 317.928 locuitori⁴⁸ (în realitate 307.928 locuitori conform aritmeticii elementare n.n.). La această sumă s-ar adăuga locuitorii din granița militară, neincluși în statistică. „Se crede că întreaga populație a Banatului s-ar cifra la circa 450.000 de oameni” conchide Grisellini.⁴⁹

Și autorul italian ne furnizează date interesante despre românii bănățeni. Aceștia sunt „primitivi și ignoranți” datorită lipsei de educație dar, sănătoși și bine construiți din punct de vedere fizic.⁵⁰ Sunt cu predilecție crescători de animale dar cultivă și pământul. Sunt singurul neam din Banat care poate fi folosit la orice fel de muncă: la săparea canalelor, la construcția edificiilor publice, în mine, în agricultură etc.⁵¹ Uneltele, hainele, casele și inventarul gospodăresc și le confecționează singuri.⁵² Se căsătoresc foarte tineri, de regulă au mulți copii și adeseori ajung la vârste foarte

⁴¹ Vasile V. Muntean, „Biserica ortodoxă de limbă română și politicile imperiale” în Victor Neumann, coordonator, „Istoria Banatului...” op. cit., p.148.

⁴² Johann Jakob Ehrler, op. cit. p. 24 și 39-40.

⁴³ Ibidem, p. 25.

⁴⁴ Ibidem, p. 52.

⁴⁵ Ibidem.

⁴⁶ Ibidem, p. 55.

⁴⁷ Ibidem, p. 79.

⁴⁸ Francesco Grisellini, op. cit. p. 157.

⁴⁹ Ibidem, p. 158.

⁵⁰ Ibidem, p. 170-171.

⁵¹ Ibidem, p. 175.

⁵² Ibidem, p. 181.

înaintate, mai ales cei care locuiesc în zonele de munte ale Banatului.⁵³ Limba vorbită de ei are multe cuvinte apropiate de limba italiană iar unele sunt chiar identice. Autorul prezintă liste cu zeci de cuvinte din cele două limbi pentru a arăta, prin comparație, înrudirea lor cu latina.⁵⁴

Asemănător sunt prezența românilor și în istoriografia maghiară din secolele XVIII-XIX. De regulă sunt descriși ca răi gospodari, cu mentalitate înapoiată și refractari modernizării.⁵⁵ Cât privește hărnicia și atitudinea față de muncă, autorii maghiari îi clasează pe români întotdeauna în urma germanilor și maghiarilor dar înaintea țiganilor și evreilor.⁵⁶ Românilor sunt prezentați ca ignoranți, superstițioși, înclinați spre hoție, beție și plăceri trupești dar, și buni la suflet, ospitalieri, inteligenți și căliți din punct de vedere fizic.⁵⁷

Statisticile furnizate de Ehrler și Grisellini la sfârșitul secolului XVIII reflectă și transformările rezultate în urma colonizărilor efectuate de habsburgi după ce au luat în stăpânire provincia. În secolul XVIII au fost trei mari valuri de colonizare: între anii 1722-1736, în timpul împăratului Carol al VI-lea, când s-au înființat 53 de comune cu 30.000-35.000 coloniști; după 1748, în timpul domniei împărătesei Maria Terezia, când s-au înființat alte 30 de noi comune cu aproximativ 40.000 coloniști și în timpul lui Iosif al II-lea, când au fost aduși alți 20.000 de coloniști, înființându-se 14 noi comune și consolidându-se alte 13.⁵⁸ Între 1744-1768 au fost colonizați în regiune și infractori cărora li s-a stabilit domiciliu forțat: 3.370 de persoane.⁵⁹ Populația colonizată în Banat provenea, în marea ei majoritate, din partea sudică a Imperiului Romano-German: Franconia, Bavaria, Suabia, Baden-Württemberg etc. Cât privește originea socială a coloniștilor, marea majoritate erau agricultori.⁶⁰ Lor li s-a acordat de către statul austriac o serie de facilități: teren de casă, pământ agricol, scutiri de taxe și impozite un număr de ani etc.⁶¹ Alături de germani, care au constituit marea majoritate a coloniștilor, au fost aduși în Banat și francezi, italieni, boemi, sloveni, elvețieni etc. Cu toții vor fi cunoscuți în cele din urmă sub denumirea generică de „șvabi” (de la germanul *schwaben*). S-a mai utilizat și termenul de „șvabi bănățeni”.⁶² Colonizări cu italieni s-au făcut la Timișoara, Ciacova, Freidorf, Merțișoara, Ghiroda, Deta, Vârșeț, Biserica Albă; colonizări cu germani sau francezi din Lorena (Lotharingia) la Timișoara, Sănandrei, Gotlob, Tomnatic, Dudeștii Noi etc.; bulgari au fost colonizați la Vinga, Dudeștii Vechi, Lovrin, Bodrog, Bulgăruș etc.; cehi și slovaci la Caransebeș, Ferdinand, Sadova Nouă etc.⁶³ Colonizări sporadice s-au desfășurat și în secolul XIX în localitățile Satchinez, Uihei, Bencec etc. Se apreciază că, până în preajma Revoluției de la 1848 au fost așezați în cuprinsul Banatului istoric aproximativ 150.000 de coloniști (germani, sârbi, maghiari, francezi, cehi, italieni, români etc.).⁶⁴

Pentru anul 1836, statistica populației bănățene întocmită de Elek Fényes consemnează: români – 427.069 (52,8%), germani – 155.770 (19,2%), sârbi – 132.680 (16,4%), maghiari – 50.292 (6,1%), bulgari – 12.000 (1,4 %), croați – 9.504 (1,1%), francezi – 6.000 (0,7 %), slovaci - 5.454 (0,7%), restul alte naționalități în proporții foarte mici.⁶⁵

În perioada dualismului austro-ungar au fost colonizați în Banat, pe moșiile statului sau pe islazurile comunale ale unor localități, unde au primit loc de casă și pământ în proprietate, îndeosebi maghiari pentru întărirea elementului etnic al acestei națiuni. Spre exemplu, între 1867-1913 au fost colonizate 32 de localități în comitatul Timiș: Dumbrăvița, Otelec, Beba Veche, Ghiroda, Urseni etc.

⁵³ Ibidem, p. 183.

⁵⁴ Ibidem, p. 190-199.

⁵⁵ Melinda Mitu, Sorin Mitu, „Ungurii despre români. Nașterea unei imagini etnice”, București, Editura Polirom, 2014, p. 311.

⁵⁶ Ibidem, p. 310.

⁵⁷ Ibidem, p. 320-325.

⁵⁸ Ludwig-Anton Holczinger, Sorin Pribac, „Germanii din Banat. O viziune istorică și socio-antropologică asupra evoluției și existenței unei etnii în Europa de sud-est”, Timișoara, Editura Mirton, 2011, p. 39-40.

⁵⁹ Ibidem, p. 41-42.

⁶⁰ Ibidem, p. 12.

⁶¹ Ibidem, p. 44.

⁶² Ibidem, p. 38-39.

⁶³ Ioan Munteanu, „Banatul istoric...”, op. cit. p. 236.

⁶⁴ Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, „Timiș. Monografie”, op. cit. , p 84.

⁶⁵ Ioan Munteanu, „Banatul istoric...”, op. cit. p. 238.

cu un total de 24.724 persoane, majoritatea maghiari și germani (16.892 maghiari și 5.142 germani).⁶⁶ În intervalul 1899-1913 au și migrat din Banat 136.345 persoane, majoritatea în S.U.A. – 112.069 (82,2%) în căutarea unei vieți mai bune.⁶⁷

Pentru anul 1910, când s-a desfășurat ultimul recensământ din perioada Imperiului Austro-Ungar avem, pentru Banatul istoric, o populație totală de 1.368.741 locuitori.⁶⁸ Dintre aceștia 41,7% erau români, 22,5% germani, 17,4% sârbi, 13,3% maghiari iar restul alte naționalități în proporții mult mai mici.⁶⁹

Unii istorici de dată mai recentă vorbesc și despre o presupusă interculturalitate a Banatului în perioada secolelor XVIII-XIX.⁷⁰ Este, după părerea noastră, o afirmație cel puțin forțată. Multiculturalitate da, dar nu interculturalitate! Despre interculturalitate putem vorbi doar la nivelul elitelor (nobilimii, marii burghezii și intelectualității) care reprezentau în Banat, ca de altfel peste tot în Europa acelor vremuri, 3-5% din populație. Elitele urmau școli medii și superioare comune în limbile germană sau maghiară, aveau cultură comună și, deseori, formau familii mixte. Acest lucru era valabil pentru elitele maghiare și germane dar și pentru cele sârbe și române, mai reduse ca număr. La români un caz tipic în acest sens îl reprezintă familia Mocioni. Membrii acesteia s-au înrudit, pe parcursul mai multor generații, cu aproape toate etniile din Banat dar, și-au păstrat naționalitatea română și religia ortodoxă.⁷¹

La nivelul poporului de rând, care reprezenta peste 90% din populație, tipică secolelor XVIII-XIX era „societatea închisă”. Vorbind despre structura etnică a Banatului, Ehrler ne arată că populația regiunii era formată din germani, români, sârbi, greci (aromâni) și din câțiva unguri. Mulți locuiau laolaltă, în localități mixte dar, cel mai adesea, fără a se amesteca unii cu alții.⁷² Coloniștii șvabi și-au păstrat identitatea națională de-a lungul secolelor deoarece căsătoriile se făceau numai în cadrul etniei, ținându-se cont atât de religie cât și de avere.⁷³ La fel s-a întâmplat cu comunitatea mult mai puțin numeroasă a bulgarilor din Banat.

Se colabora cu alte etnii doar în domeniul economic și atunci mai mult sporadic. Căsătoriile mixte reprezentau excepțiile care confirmau regula. Cu atât mai mult schimburile culturale. Marea masă a populației urma, atunci când nu era total analfabetă, câteva clase primare în limbile naționale. Doar dacă urmau școli medii sau superioare și aveau contacte culturale mai elevate se „germanizau” sau „maghiarizau”. Ignoranța și monopolul bisericii asupra școlilor primare au fost, în cazul românilor spre exemplu, cele mai eficiente forme de apărare în fața deznaționalizării. Cel care încălca regulile rigide ale etniei sale, mai ales în mediul rural, era exclus din comunitate și devenea un proscris. Au existat mai multe culturi și mai multe limbi dar, acestea au evoluat în cadrul unor istorii paralele și nu s-au amalgamat unele cu altele. Puțini țărani români cunoșteau limbile maghiară, germană sau sârbă (poate, eventual, câteva expresii uzuale necesare schimburilor comerciale). Și reciproca era valabilă. Ce să mai vorbim atunci de schimburi interculturale la nivelul omului de rând care, își păstra cu îndârjire religia, tradițiile și obiceiurile! Românii din Banat au învățat de la șvabii mai civilizați tehnici noi de cultivare a pământului, de preparare a hranei sau de practicare a unor meșteșuguri⁷⁴ dar aceasta nu înseamnă că le-ar fi împrumutat limba, cultura, tradițiile și obiceiurile sau că ar fi întemeiat familii mixte. Colonizarea șvabilor în Banat s-a făcut din considerente economice, pentru dezvoltarea regiunii și nu pe considerente de asimilare culturală sau etnică. Nici șvabii nu au avut pretenția de a culturaliza sau subordona alte etnii mai puțin dezvoltate. Acest lucru l-au încercat, fără a reuși, autoritățile maghiare spre sfârșitul secolului XIX prin școală și educație.

În cele mai multe cazuri locuitorii Banatului se grupau pe localități în funcție de originea etnică și religie. Chiar și atunci când conviețuiau în aceeași localitate, erau grupați pe cartiere sau, în

⁶⁶ Ioan Munteanu, Rodica Munteanu, „Timiș. Monografie”, op. cit., p. 85.

⁶⁷ Ioan Munteanu, „Banatul istoric...”, op. cit. p. 294.

⁶⁸ Ibidem, p. 339.

⁶⁹ Ibidem, p. 389.

⁷⁰ Victor Neumann, „Interculturalitatea Banatului”, Ediția a III-a, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2015.

⁷¹ Vezi Teodor Botiș, „Monografia familiei Mocioni”, Ediția a III-a, București, Editura Academiei Române, 2015.

⁷² Johann Jakob Ehrler, op. cit. p. 39.

⁷³ Ludwig-Anton Holczinger, Sorin Pribac, op. cit. p. 13.

⁷⁴ Victor Neumann, „Interculturalitatea...”, op. cit. p. 20.

localitățile mai mici, pe anumite străzi.⁷⁵ Aceasta era mentalitatea epocii precum și organizarea administrativă aferentă secolelor XVIII-XIX. Existau în orașe cartiere segregate pe criterii etnice – spre exemplu cartierele Lugojului: german, maghiar, evreiesc, român, sârb, țigănesc⁷⁶ - exista Sânicolaul German și Sânicolaul Român, Checea Română și Checea Croată, Bocșa Română și Bocșa Germană etc.⁷⁷ Așa numitele „convergențe spirituale” – concept de secol XX – erau în realitate, în secolele XVIII-XIX, „istorii culturale paralele”. Comunitățile etnice din Banat au conviețuit unele alături de altele dar, nu împreună; au colaborat și s-au tolerat reciproc dar, nu s-au contopit din punct de vedere etnic sau cultural. Amestecul etniilor și interculturalitatea au fost promovate abia după Primul război mondial, la început timid apoi, pe scară largă, în timpul regimului comunist.⁷⁸

După 1918 două treimi din teritoriul Banatul istoric a intrat în componența României. Dintre etniile provinciei, cea mai mare parte a sârbilor au fost alipiți Regatului Sârbo-Croato-Sloven (din 1929 Iugoslavia). Majoritatea șvabilor au fost însă încorporați Statului Român devenind, ca pondere, a doua etnie a provinciei. Conform recensământului din anul 1930, Banatul românesc avea o populație totală de 939.958 locuitori. Dintre aceștia mai mult de jumătate erau români – 511.083 locuitori; un sfert germani – 223.167 locuitori; 97.839 maghiari, 40.503 sârbi, croați și sloveni, 17.919 țigani, 14.096 cehi și slovaci, 11.248 evrei, 10.012 bulgari, 3.885 ruteni și ucrainieni iar restul alte naționalități în proporții mult mai mici.⁷⁹

În România interbelică Banatul a fost de regulă un spațiu al toleranței interetnice și multiculturalismului. Problemele au apărut pe parcursul celui de-Al doilea război mondial când au fost persecutați evreii⁸⁰ dar, mai ales după 23 August 1944 când au fost persecutați șvabii – deportați în masă în U.R.S.S. la muncă de reconstrucție și deposedați de case și de pământuri.⁸¹ După 1948 a venit rândul sârbilor, acuzați că simpatizează cu „schisma titoistă”.⁸² În anii '50 ai secolului XX au avut de suferit și numeroși etnici români din Banat, considerați ostili regimului comunist.

Începând cu anii '60 tot mai mulți șvabi au depus cereri de emigrare în Germania Federală sau în Austria.⁸³ Exodul a continuat și după 1990 astfel că, în prezent, această etnie aproape a dispărut din provincie. A scăzut și ponderea etniilor maghiară și sârbă dar, în proporții mai mici. A crescut în schimb proporția etnicilor români, mulți veniți din alte regiuni ale țării, atât în perioada comunistă cât și după 1990, atrași de nivelul de trai mai ridicat din Banat sau de oportunitățile economice și de afaceri din această zonă.

Abia începând cu anii '50 ai secolului XX putem vorbi de un Banat intercultural. Căsătoriile mixte au devenit tot mai numeroase, iar schimburile culturale o politică promovată pe scară largă de regimul comunist. E drept însă că interculturalitatea a avantajat populația majoritară, adică pe români.

BIBLIOGRAFIE

⁷⁵ Ioan Munteanu, „Banatul istoric...”, op. cit. p. 69.

⁷⁶ Victor Neumann, „Interculturalitatea...”, op. cit. p. 42.

⁷⁷ Ioan Munteanu, „Banatul istoric...”, op. cit. p. 72.

⁷⁸ Vezi Eugen Mioc, „Comunismul în Banat (1944-1965). Dinamica structurilor de putere în Timișoara și zonele adiacente”, vol. II, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2010.

⁷⁹ „Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930” apud Victor Neumann, „Interculturalitatea...”, op. cit. p. 130.

⁸⁰ Victor Neumann, „Istoria evreilor din Banat”, București, Editura Atlas, 1999, p. 129-130 și 136. Vezi și Eugen Mioc, „Comunismul în Banat (1944-1965). Dinamica structurilor de putere în Timișoara și zonele adiacente. Vol. I, 1944-1956”, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2007, p. 121-122.

⁸¹ Eugen Mioc, „Comunismul...”, vol. II, op. cit. p. 106-108.

⁸² Ibidem, p. 127-154.

⁸³ Ibidem, p. 116-118.

- BENEA DOINA, redactor, **Vilaietul Timișoarei (450 de ani de întemeiere a pașalâcului) 1552-2002**, Timișoara, Editura Mirton, 2002.
- BOTIȘ TEODOR, **Monografia familiei Mocioni**, Ediția a III-a, București, Editura Academiei Române, 2015.
- EHRLER JOHANN JAKOB, **Banatul de la origini până acum (1774)**, Timișoara, Editura de Vest, 2000.
- GRISELINI FRANCESCO, **Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei**, Timișoara, Editura Facla, 1984.
- HĂȚEGAN IOAN, **Habitat și populație în Banat (secolele XI-XX)**, Timișoara, Editura Mirton, 2003.
- HOLCZINGER LUDWIG-ANTON, PRIBAC SORIN, **Germanii din Banat. O viziune istorică și socio-antropologică asupra evoluției și existenței unei etnii în Europa de sud-est**, Timișoara, Editura Mirton, 2011.
- MIOC EUGEN, **Comunismul în Banat (1944-1965). Dinamica structurilor de putere în Timișoara și zonele adiacente**, Vol. I, 1944-1956”, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2007.
- Idem, **Comunismul în Banat (1944-1965). Dinamica structurilor de putere în Timișoara și zonele adiacente**, vol. II, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2010.
- MITU MELINDA, MITU SORIN, **Ungurii despre români. Nașterea unei imagini etnice**, București, Editura Polirom, 2014
- MUNTEANU IOAN, **Banatul istoric. 1867-1918. vol I. Așezările. Populația**, Timișoara, Editura Excelsior Art, 2006.
- MUNTEANU IOAN, MUNTEANU RODICA, **Timiș. Monografie**, Timișoara, Editura Marineasa, 1998.
- Idem, **Timișoara. Monografie**, Timișoara, Editura Mirton, 2002.
- NEUMANN VICTOR, **Interculturalitatea Banatului**, Ediția a III-a, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2015.
- Idem, coordonator, **Istoria Banatului. Studii privind particularitățile unei regiuni transfrontaliere**, Ediția a II-a revăzută și adăugită, București, Editura Academiei Române, 2016.
- Idem, **Istoria evreilor din Banat**, București, Editura Atlas, 1999
- PĂIUȘAN RADU, **Mișcarea națională din Banat și Marea Unire**, Timișoara, Editura de Vest, 1993.

Sensibilitate etnică și confesiune

Privire generală asupra organizării instituției religiei
în Țara Carașului de la începuturi până la 1950

Ionel Bota

1. Tema pluralului. Multietnic și multicultural într-un ținut eminent românesc

Fenomen în durata lungă a istoriei,¹ religia și instituțiile au însoțit și destinul istoric al comunităților etnice din ținutul cărășan contribuind, firesc, la consolidarea conștiinței identitare. Pe urmele lui Toma d'Aquino, care definea pietatea ca fiind „un nume special adus patriotismului”,² bănățeanul A. C. Popovici discuta religia, la începutul veacului XX, între a garanta, sacralizând atributele naționalității și a facilita efectele impactului fenomenului în mentalul colectiv. În Banatul cărășan, creștinismul a găsit, din anii săi fundaționali, teren prielnic iar circulația ideilor are aici prioritățile sale în raport cu ceea ce se întâmpla în întreg spațiul românesc. Desigur, un conservatism pragmatic s-a prefigurat la separația din 1054, bisericile ritului bizantin (grec, oriental) și latin reactivând, cu argumente de-o parte și de alta, conștiința etnică și pregătind terenul „naționalismelor” de mai târziu, sensibilitatea etnică generând nu o dată puseuri ale delimitărilor. Că la un moment dat exista o situație *de facto*, viețuitori de rit ortodox și latin în aceeași mănăstire, slujbe mixte în același locaș de rugăciune, stau mărturie dezbaterile din cadrul Sinodului Lateran IV, din 1215, a cărui concluzie era interdicția existenței episcopilor ortodocși alături de cei latini și precizarea pentru credincioșii de alt rit decât cel latin să-și numească un vicar.³ Mult mai târziu, în realitatea istoric-geografică a Transilvaniei și Banatului, în faimoasele „*Approbatae*”, articolul II arată că patru religii recepte au drept de liber exercițiu: evanghelică reformată (în limba vulgară, calvină), luterană sau augustană, romano-catolică, unitariană sau antitrinitară.⁴

Cu, adesea, dureroase excepții, relațiile inter-etnice în Banat evoluează destul de mult sub semnul echilibrului, parcă mai eficient decât în alte provincii de dincoace de munți. Instinctul de conservare, specific etniei române, n-a îngăduit alterări cardinale, scrie Miu-Lerca, influențele alogene fiind nu pierderea culturii proprii și a identității ci „însușire a civilizației”.⁵ Dar, așa cum spune același Aurel C. Popovici, sentimentele religioase, ca și acelea morale, estetice, rezultă din dragostea de limbă, credință, moravuri, port și datini populare.⁶ Or, în general, chiar „marile atacuri” asupra acestei „biserici reale” s-au dat mereu sub semnul etnicității, pe tema naționalității.⁷

Elementul românesc, așa cum am văzut la capitolul nostru dedicat veacului al XVIII-lea, e consolidat și prin colonizările cu populație din Țara Românească, mai ales Oltenia. *Bufenii*, alături de *frătușii* români localnici, bănățeni (cuvântul „frătuși” intră în uz și în cărțile începutului de veac XIX; astfel, Șincai îi desemnează cu acest termen pe bănățenii autohtoni în „gramatica” sa dar și într-o scrisoare către Ioan Lipszky, citată în „Istoria” lui Ilarian), pun bazele unui viitor orăvițean și cărășan prosper pentru veacul XVIII-XIX. Iar refugiul bănățean al boierilor din Țara Românească, dar nu numai al lor, după evenimentele din 1821, a fost pentru unii șansa neașteptată de a completa „colonizarea bufenilor”, declanșată cu mai puțin de un veac în urmă.⁸ În interbelic, marii lideri ai bufenilor locuind în oraș sunt poetul Mihai Novac, prozatorul Damian Izverniceanu și avocații Mihail și Ilie Groșșianu, ziaristii Mișu E. Groșșianu și Mihail Velceanu, politicianul Petru Nemoianu, medicul Iosif Nemoianu,⁹ dar lista aceasta a celebrităților poate continua. La Congresul Bufenilor, contemporanul lor Sim. Sam. Moldovan rostește un discurs, argumentat ca informație din documente inedite și lansează micromonografia sa *Ciclova*¹⁰

Puternică este *comunitatea aromână (macedoromână)*. Aromânii (optăm pentru acest etnonim în locul celui de „macedoromân”, impus mai ales în istoriografiile străine care au discutat subiectul, fie separându-l, fie integrându-l în contextul problematicei românești) au fost, între componentele etnicității noastre, ramura cea mai des pomenită în izvoarele istorice, din epoca prefeudală și până la fondarea statelor naționale continentale.

Așadar, o perioadă întinsă, o vreme de adânci privațiuni pentru ființa de neam, de confuzii politice generând războaie menite să rezolve orgoliile altora în detrimentul etniei „armânești”, de negură și senin, de deziluzii, speranță reînviată și iarăși deziluzii. După 1650, când politica extinderii

frontierei până în zona Dunării de Jos, devine parte din programul Casei de Austria de re-dimensionare a interesului său diplomatic înspre estul european, aromânii erau comunitatea de la sudul marelui fluviu cu o istorie îndelung vegheată și dominată de acest simbol ascensional care este Masivul Pindului,¹¹ cu o pondere însemnată în economia și comerțul acestor părți de Europă.¹²

Din vechea metropolă a Macedoniei, Moscopole, își trag originea Andrei, baron de Șaguna, cu rubedeniile sale stabilite în Oravița, de asemenea Gojdu, Mocioneștii.¹³ Doctorul Francisc Klima identificase, la anii 1940, numele de familie, din veacul XVIII, al acestora: *Abâd, Achim, Alexa, Arnăutu, Artenie, Balamat, Barbeș, Bârcă, Berlogia (Berlogea), Beutură, Bihoi, Bisoi, Bușoiu, Boancă, Boca, Boboescu, Bota, Caragea, Caraghioz, Carapitu, Careba, Cerbicea, Ciolca, Ciorei, Ciorman, Ciortuz, Ciuruș, Crâștiu, Crișciu, Constantini, Deliu, Drăcea, Drulă, Duca, Duma, Dumea, Dumitriu, Dimitriu, Dunca, Ghevea, Giam, Giuca, Goga, Gojdu, Grecu, Gropșianu, Guga, Icma, Ienciu, Ienea, Mărilă, Marincu, Mangiuca, Mangu,*¹⁴ *Manga, Măda, Martalogu, Mocea, Motoia, Murgu, Narița, Nastasia, Nica, Nuni (Niuni), Pașcă, Petrin, PISOI, Pita, Raia, Raicu, Raica, Rambu, Ranga, Restea, Riza, Rusmir, Sfreja, Sicoe, Socec, Vasiliu, Vârdaru, Velea (Velia), Voia, Vuia, Vuc, Vucu, Vulcu, Zarcula.*

2. Ideea creștină după primele secole

În echilibrarea fiecărei identități etnice în raport cu sensibilitatea confesională, rolul primordial îl au „*postulatele spirituale ale baștinei*”¹⁵ contribuitoare la eterogenitatea conviețuirilor în acest teritoriu: „Așa ne-am plămădit limba, ne-am însușit credința, ne-am îmbrăcat portul, ne-am legănat jocurile, așa ne-am îngânat cântecele, așa ne-am semănat obiceiurile, expresii profund sentimentale, de emotivitate și rit.”¹⁶

Banatul, ca și Dobrogea, sunt supapele de penetrare ale ideii creștine într-un ținut puternic romanizat.¹⁷ Episcopul vechii *Recidiva-Arcidava* se formase la mănăstirea Stadion din Constantinopol,¹⁸ acolo unde se formau cărturarii imperiului de răsărit.¹⁹ Georgios Kedrenos și Joannes Zonaras vorbesc de călătoria lui Gylas, în 948, la Constantinopol, încreștinat și numit „patrician al Imperiului” și despre un călugăr, Ierothei, care l-a însoțit la întoarcere., pentru a rămâne în părțile sale de naștere, aproximativ ținutul cărășan.

La 1003, conflictele din zonă dintre bizantini și bulgari au ca rezultat cucerirea Vidinului de către imperiali și refugiul sectei bogomililor în Banatul cărășan. La Ilidia, în preajma Oraviței, ereticii bogomili²⁰ sunt consemnați după „pacea lui Ștefan Nemanja”.²¹ Așadar, cum opina cândva istoricul Motogna, citat de reșiteanul O. Răuț, la 1361 și 1428, persecuțiile religioase ale lui Ludovic I și Sigismund de Luxemburg sunt îndreptate împotriva ereticilor bogomili nu împotriva românilor ortodocși²². Bogomilismul nu e decât un manicheism pavlician asiatic (oriental), cum scria Hasdeu, comentând Anonymus Lugoshiensis²³ fără forță de penetrare într-un ținut unde ideea creștină ortodoxă (în sensul dreptei credințe) era solid inculcată în conștiințe și cutume ale cotidianului. De aceea până și „Anonimul din Diocleia” Muntenegrului e convins de venirea bulgarilor în „provincia Latinorum”.²⁴

Învederând, din perspectiva etniei majoritare, unitatea de idei, sentimente, atitudini, pragmatica ideii creștine în variantele sale clasice, ortodoxă și romano-catolică, e în consonanță, ca să recurgem la principiile dezvoltate și în spusa bănățeanului Dimitrie Țichindeal, cu realități care s-au dovedit laturi disjuncte doar în formă nu în fond: „Să fim noi toți români una; nu e aicea grec sau latin, unit sau neunit (...) una trebuie să fie nația românească.”²⁵

3. Ortodoxie și solidaritate etnică românească

Biserica ortodoxă, cult și instituție, a înscris un capitol esențial în viața orăvițenilor. În mediile teologilor ortodocși s-a acreditat, după un pasaj din Eusebiu din Cezareea, trăitor în veacul al IV-lea, evanghelizarea ținuturilor noastre sub apostolul Andrei iar Tertulian și Origene subliniau, pentru secolele II-III despre creștinarea dacilor și scitilor.

Certă e prezența unor comunități creștine izolate în Dacia de la nord-vestul fluviului, ținutul bănățean, cărășan, provenind din soldați, suportând persecuțiile din vremea lui Dioclețian. Martirizări masive – episcopul de Tomis dar și alți episcopi – în zona dobrogeană, 70 de inscripții, 28 basilici creștine (la

Callatis de tip sirian, la Tropaeum Traiani cu transept), cornalina de la Constanța cu sigla IXOYC, piese de uz liturgic precum talerul de argint renovat de Episcopul Paternus din Tomis în vremea lui Anastasie I, arată o puternică încreștinare aici ca și în alte provincii.

La Romula s-au descoperit două geme de abrasax, din secolul III; una care are ca simbolică doi păuni purtând crucea, alta – doi pești și crucea. Descoperirea faimoasă de la Biertan, lampa din lut de la Apulum și cea din bronz de la Dej, obiectele paleocreștine de la Sucidava, înființarea în zonă a Arhiepiscopiei Iustiniana Prima (un sediu îl are la Țaricin Grad) sunt alte argumente ale creștinării timpurii a autohtonilor.²⁶

Dar urmele creștinismului în teritoriul bănățean sunt contemporane cu evoluțiile fenomenului de la nașterea sa. Pe lista lui Mihail Macrea²⁷ sunt menționate crucea de metal alb descoperită în 1895 la Vârșeț și inelul de bronz în formă de cruce găsit în albia Carașului iar Vincențiu Babeș semnală un lanț de fier și o candelă descoperite la castrul *Bersobis*.²⁸

Prigoana Romei a determinat, la începuturile veacului IV, refugiul comunităților creștinate de la sudul Dunării peste fluviu.²⁹ Sfântul Nicetas din *Remesiana* (Bela Palanka) era daco-roman, misionar la 340-415 în ambele Dacii.³⁰ În 343, la Conciliul de la Serdica, e amintit Episcopul Athenodorus din „Dacia de Blaceni”.³¹ În preajma ținutului cărășan, la Sirmium și Singidunum, sunt semnalate comunități creștine din vremea apostolului Pavel. Clement și Naum sunt lideri religioși în ținut.³² În Dacia Ripensis sunt patru episcopii: „*Aquae, Ratiaria, Castra Martis și Oescus*”.³³ Discipolii lui Chiril și Metodi, au ajuns și în Banat, probabil în secolele IX-X.³⁴

La 1164, curentul religios evolua într-un mediu încă preponderent greco-slav în Bacica, Bodrog, Cenad, Timiș, Caraș, Cuvin.³⁵ Chiar primul text în limba maghiară este de nuanță ortodoxă, o „predică munților”, „*Haloti beszed*”, „*Clamate V Kyrie Eleison*”.³⁶ Eder, în 1791, contestă informația și argumentele, Szalay, Șincai și Maior nu o critică.

La 1246 e amintit Episcopul Grigore de Severin.³⁷ Frământările religioase din zonă, expresii firești ale sensibilităților etnice, însoțesc evenimentialul politic într-o aceeași chestiune. În general, diplomele din 1306 și din 1428, emise de Ludovic I și Sigismund de Luxemburg, sunt socotite a fi fost anticipatoarele unor măsuri dintre cele mai restrictive împotriva ortodoxiei din mediile bănățene.³⁸ Numai că acei „schismatici” de la 1279, cărora Sinodul de la Buda nu le îngăduie să-și ridice biserici și capele³⁹ sunt adeptii sectelor de nuanță bogomilică,eretici de la sudul Dunării. La ei și la părtașii ereziei lor face referire expresă Papa Bonifaciu VIII în actul din 1299, când autoriza pe legatul său din părțile Ungariei și din Banat „să exerciți slujba de anchetator și pedepsitor potrivit decretelor canonice și legale aprobate de numitul scaun.”⁴⁰

Eventuale referiri stricte la ortodocși, creștini greco-orientali, fac lucrările Sinodului de la Bratislava din 1308 care le răpește acestora privilegiile, favoruri, beneficii, înlesniri și feude. Miza era, desigur, aceea a unui prozelitism la adăpostul și protecția armei politice.⁴¹ Or, nu era interesul regalității maghiare să piardă încrederea unei mase de supuși români care, etnic, erau majoritari inclusiv în Banat.

La început, nici ortodocșii români sub regii din casa arpadiană, n-au suferit maltratări efective din cauza confesiunii.⁴² Iar din secolul XIV are loc o slăbire a prigoanei împotriva „schismaticilor”.⁴³ La 1453, în părțile Hunedoarei și Banatului de Munte, Ioan de Caffa propagă ortodoxia. În 1456 e prins și adus la Timișoara de către Ioan de Hunedoara și apoi predat lui Ioan de Capistrano, la Buda.⁴⁴ Turcii au fost toleranți față de biserica ortodoxă⁴⁵ la fel cum, odinioară, Bizanțul a apărat creștinătatea împotriva ereziilor.⁴⁶ Cuvântul turc „millet” sugera tocmai conceptul de „națiune confesională”. Din 1594 erau organizate ca eparhii Timișoara și Vârșeț.⁴⁷ Dar înființarea Mitropoliei de Ipek are loc la influențele vizirului Mahomed Sokolovic, originar din „Kara Vlașka” (Oravița ? Caraș ? Carașova ?).⁴⁸ Primul patriarh, în 1557, este Macarie, din vremea sultanului Soleiman Magnificul, cu jurisdicție apoi și în pašalâcul de Timișoara. Patriarhul și mitropoliții sunt aleși de sobor, confirmați de sultan prin „berat”, cu semnătura sultanului „tugra”.⁴⁹

Prin singhelie, patriarhul numește episcopii, cum s-a întâmplat cu Antonie, Episcopul de Vârșeț.⁵⁰ În 1619 e episcop Simion de Vârșeț,⁵¹ în 1622 Antonie care, în 1623, aduce de la Moscova un ajutor de 350 ruble. Longin Brancovici, Episcopul Ienopolei, stă la mânăstirea Comana, ocrotit de Matei Basarab.⁵²

La curtea lui Matei Basarab se află și meșteri catolici din Kiprovac, tipografi din Roma, la 1642, ceruți lui Franko Markanici⁵³ care apoi vin în zonă și activează în ținutul bănățean. În 1662 e

amintit „mitropolitul” Teodosie, în 1695 episcopul Ștefan Stibița, până la 1702.⁵⁴ Din catastifele anilor 1660 și 1666 aflăm cum se încasau „milele” din părțile Oraviței, „Vlașka Banat.” La 24 noiembrie 1666, din Jam se percep 800 aspri, fiind amintiți preotul Vucihna și cnezul Ieremia. La Cârnecea e pomenit preotul Ștefan iar pentru Timișoara, Becicherec și Doloave se menționează sedii protopopești.⁵⁵

Dintotdeauna ortodoxia, recunoaște un cărășan interbelic, a fost garantul de stabilitate pentru etnia majoritară.⁵⁶ Dar imperialii și mai ales Leopold I favorizau ortodoxia sârbă, emițând „*Privilegiile Illire*”: 1690, 1695, reluate la 1748 și 1769.⁵⁷ În 1667, Hans Ottendorf, călător la Buda și Belgrad, amintește de mitropolitul Maxim de Ipek (Pec) în „Vlașca / românime.”⁵⁸

În 1749, Episcopul George mută reședința la Vârșeț.⁵⁹ În 1770 este emis „*Regulamentul Deputăției Ilirice Aulice*” în legătură cu grănicerii de pe Mureș și Tisa. Nemulțumiți sunt sârbii pentru că apar unele facilități fiscale, culturale, spirituale pentru etnicii români și nu se mai aplică, peste tot „*Nations Gravamina*” de la Carlovaț.⁶⁰ După actele de toleranță din veacul XVII,⁶¹ edictul de toleranță al Mariei Therezia din 21 martie 1760 a dat naștere și la nemulțumiri ortodoxe aplanate „*manu militari*”,⁶² dublat de edictul lui Iosif II din 8 noiembrie 1781 și înlesnirile aceluiași Iosif II din 23 septembrie 1784, care însă aduc prea puține schimbări în percepția oficială asupra religiei etniei majoritare.⁶³

În epoca modernă, chiar și în etape de prigonire, cultul are continuitățile sale. Pe o hartă austriacă din 1791, Ion Conea identifică simbolică unor brazi plantați lângă locul unde se organizau hramuri dedicate serbărilor religioase, „nedei” (biserici).⁶⁴ La vremea aceea, raportul contelui Slam, din 5 iunie 1782, arată pentru Cercul Panciova că în 32 de sate 37.949 locuitori sunt greco-ortodocși și numai 15 evanghelici luterani.⁶⁵ În Dieceza Vârșetului, la 1777, erau 6 protopopi, 239 parohii, 19 filii.⁶⁶ Doar Vârșețul e „sârbizat”, zice A. Cosma.⁶⁷ Și pentru ținut, „jugul sârbesc”, din 9 octombrie 1783 până la 1857, îi include între ierarhi pe Dionisie Novacovici, Ioan Gheorghievici, Sofronie Chirilovici, Ghedeon Nichitici, Gherasim Adamovici.⁶⁸ Intitulațiile mai sunt de protopop de Vărădia-Oravița pentru Petru Lupulovici (1757-1801) și Petru Șutu (1776-1801) apoi aceea de protopop de Oravița: Petru Iorgovici (1790-1815), Sofronie Ivacicovici (1829-1847), Ignatie Vuia ((1848-1850), Iacob Popovici (1850-1881), Maxim Popovici (1881-1882), Andrei Ghidiu (1883-1888), Alexandru Popovici (1888-1915), Cornel Ștefan (1915-1922), Virgil Musta (1923-1949), Petru Toma (1949-1952).

Cronica vremii păstra amintirea unor divergențe, fricțiuni. Preotul Ioan Iorgovici de Vărădia încearcă să ia apărarea unor etnici români în conflictul de la Deta, dintre localnici și oamenii erariului (etnici sârbi). Dar 53 de români, cu doi preoți, sunt spânzurați la 11-12 octombrie 1788.⁶⁹ La Congresul Ilir de la Timișoara, pe baza circularii nr. 13 din 5 iunie 1790 a episcopului de Vârșeț, Șakabent, cu înlesniri la folosirea limbii române în organizarea cultului și în școala confesională, iau parte parohul Oraviței, Petru Iorgovici⁷⁰ și Ioachim Botoșiu, controlor de mine.

La 1800, un Frantz Petrovitz e împotriva episcopului de Vârșeț pentru că nedreptătea pe majoritarii ortodocși, românii. Nemulțumiri mari iscă scrisoarea din 12 iulie 1803 prin care arhiducele Carol se adresa mitropolitului de Carlovaț și episcopilor, oferindu-le competențe sporite, de ordin religios, desigur, în ținutul grănicerilor almăjeni și în zona cărășană. Abia Constituția Confiniară din 7 august 1807 acorda scutiri acelor dintre preoții ortodocși (nu se preciza, român sau sârb) care nu au 24 jugăre arabil, 8 jugăre pășune și 10 jugăre rât.

În 1700, „*Declaratoriul Illiric*” înregistrează parohiile și preoții⁷¹ Cele două statistici din 1767 pentru dieceza Timișoara (Episcopul Vichentie Ioanovici Vidak) și pentru dieceza Vârșeț (Episcopul Ioan Georgevici), vizate la Carlovaț în 30 noiembrie de mitropolitul Paul Nenadovici, inserau nominal preoții, parohiile, datele biografice.⁷² În 1794, ortodocșii Oraviței sunt în număr de 540, locuind în 85 de case. În 1801-1802 ei sunt 7.113.⁷³ Pentru veacul XIX, cronologia multor activități induc retrospectiviei noastre imaginea unui activism ortodox la toate capitolele cotidianului provinciei. La 9 septembrie 1815 e emisă hotărârea imperială 1772 privind respectarea duminicilor și zilelor de sărbătoare.⁷⁴ În 1821, un Sinesie Radivoievici e arhimandrit și administrator al Vârșetului, în 9 noiembrie 1821 face inspecții în zonă.⁷⁵ Circulara 8435 din Biserica Albă obligă zilnic preoții să țină „socotelile” bisericii⁷⁶ În Circulara din 1822 se lansa ideea școlii clericale din Vârșeț în locul seminarului general și metoda învățătoresc,⁷⁷ în 1824 se tipăresc „formolare” și „matricularnice protocoale.”⁷⁸ Extrasele de botez, cununie și deces se introduc în 1824.⁷⁹

Starea polemică româno-sârbă se amplifică. În 1825, pentru „furtișag fiscalnic”, Petru Lupulovici, preot în Vărădia, e lepădat din cinul preoțesc⁸⁰ iar pentru polemicile sale cu protopopul Petru Iorgovici de Vărădia, preotul Ioachim Gaitovici din Ticvaniul Mare e schimbat.⁸¹ În 1829 se hotără tipărirea circularelor.⁸² În conflictul româno-sârb de la Alibunar pe tema propunerii liturghiei (1855)⁸³ se implică și preotul Ioachim Manguica, tatăl academicianului orăvițean. La inițiativa lugojenilor din gruparea lui Aurel Maniu e redactat în 1861 un „Memoriu” cu două solicitări fundamentale: separarea bisericii române de cea sârbă și un „mitropolit pentru toți românii”. E trimisă o delegație la Viena: Constantin Udria (Udrea), Andrei Mocioni, Filip Pascu.⁸⁴

La 1900, protopopiatul Oraviței are 37 de parohii și 41. 850 de credincioși.⁸⁵ La Conferința de la Paris, după primul război, episcopiile ortodoxe ale Timișoarei și Vârșetului, înfățișate ca sârbești, au determinat și ele o altă, greșită, percepție asupra hotarelor Banatului care a trebuit să fie înjumătățit, nerespectându-se integritatea acestei importante provincii românești.⁸⁶ Date utile din perspectiva dinamicii vieții religioase oferea o altă lucrare, însă. În vremea când finaliza redactarea studiului său, *O vizită la câteva biserici din Serbia*,⁸⁷ Gheorghe Balș locuia în Oravița la profesorul Cornel Strâmbei. La finele celui de-al doilea război, protopopiatul Oraviței avea 34 de parohii sufragane.⁸⁸

După ce, la finele lui XVIII biserica ajunge subiect al criticismului iluminist, evoluțiile ortodoxiei în Banat și în ținutul cărășan sunt în consonanță cu spiritul revendicărilor naționale românești. De aceea trebuie să menționăm și aportul unor personalități din mediile religioase ortodoxe la scrierea istoriei acestor locuri. Mișcarea lui *popa Brenca* din Comorâște, de pildă, de la 28 septembrie 1788, înfrântă la Oravița de trupele imperialilor conduși de Hoffnungswald, a adus un martiraj colectiv din partea localnicilor, 130 țărani din satele cărășene și preotul revoluționar fiind uciși.

Protopopul *Petru Șutu* se interesa și nota în legătură cu ruinele vechii Arcidava. La 20 septembrie 1831, fostul elev al Gimnaziului orăvițean, *Damaschin Bojincă*, redactează cu Ștefan Neagoe „*Petiția de la Ciacova*” în care solicită mitropolit român cu dieceze la Arad, Vârșet, Timișoara, „Ardeal și Banat” și unirea bisericilor românești.⁸⁹

Pentru românii din Banat, Șincai cerea „independența Banatului de unguri în cele politice și independența de sârbi în cele bisericesti.”⁹⁰ La 4 septembrie 1835, preoții din Caraș cer episcopului de Vârșet „drepturi cetățenești.” Chiar la 1848, sârbii întăresc, prin Circulara din aprilie, de la Carlovaț, prin Adunarea Națională Sârbă din Neusatz, la 20 aprilie, prin Congresul de la Carlovaț, din 13 mai 1848, pretențiile lor de a-și prelungi și consolida ierarhia asupra ortodocșilor din regiune, inclusiv români.

Ignatie Vuia este, la dorința lui Eftimie Murgu, secretarul Adunării Naționale a Bănățenilor, din iunie 1848, de la Lugoj. El s-a ocupat de ridicarea culturală a satelor cărășene, de organizarea școlilor, a bibliotecilor și arhivelor parohiale, dă titlul oficial de catedrală bisericii ortodoxe din Oravița Montană. În 2 petiții, 20 iulie și 24 octombrie 1849, delegația bănățenilor, cu Petru Mocioni în frunte și N. Tincu-Velia secretar, cer episcop român la Vârșet, fiindcă din 300 parohii doar 30 sunt sârbești. Semnează documentele Ioan Popasu, Ioan Dobran, Petru Cermena, dr. C. Pomuțiu, Todor Serbu.⁹¹ După 1848, *N. Tincu-Velia* se retrage preot în Secășeni.⁹²

Avocatul și notarul public în Oravița, *Aurel Maniu*, e la 1861 deputat al cercului Făget și are titlul de nobil de *Rakasd*. La 2 februarie 1862 semnează cu Marienescu, Filip Pascu și Iulian Ianculescu o petiție către Viena în care cer mitropolit român. „Memoriul” din 1861 al lui Vasile Maniu din Lugoj solicită și el „mitropolit și cultură pentru toți românii”.⁹³

La 1 august 1864 are loc Congresul de la Carlovaț și Sinodul pentru alegerea patriarhului. Între delegați se află A. Maniu, Filip Pascu, Dim. Hațiegan, A. Atanasievici, I. Marcu. Românii depun o petiție de protest și se retrag nu înainte să mai solicite episcopi români la Vârșet și Timișoara. Împăratul anula „Legea privitoare la egala îndreptățire a națiunii române și a confesiunilor ei” din 7 septembrie 1863⁹⁴ dar la 25 decembrie 1864 Viena aprobă mitropolie ortodoxă pentru români în frunte cu Andrei Șaguna iar o altă petiție către împărat semnată de A. Maniu, *Simeon Manguica*, *Athanasie M. Marienescu* și Vasile Popovici cer episcop român la Timișoara.⁹⁵

În vremea protopopului *Iacob Popovici*, la inițiativa acestuia, orăvițenii sărbătoreau, la Teatrul Vechi, în 25 decembrie 1864, întronizarea lui Andrei Șaguna pe scaunul mitropolitan de Sibiu. Tot în vremea lui, la 2 iulie 1865, înceta jurisdicția spirituală a ortodoxiei sârbe asupra satelor

unde populația majoritară era românească.⁹⁶ „Prota” *Andrieu Ghidiu* era un bun mânuitor al condeiului. În „*Romänische Revue*”, din martie 1889, *Andrieu Ghidiu* traduce pagini din *Biografia fericitului Episcop Ioan Popasu*. Iar *Alexandru Popovici*, urmașul său în scaunul prezbiteral, ajută la prezența corurilor orăvițene și cărășene la serbările de la București, din 1907. Preoții *Gheorghe Neda*, *Cornel Ștefan* și *Cornel Jurca* participă la evenimentele de răsunet național cărora istoriografia le-a găsit termenul potrivit, „revoluția de la 4 noiembrie 1918 din Oravița – Caraș”.

La anii 1900, *Fundațiunea „Învățător Iosif Novac”* are contribuții la fondul cultural bisericesc la capitolul venite 400 coroane, la speze 45 coroane⁹⁷ iar la Fondul „Ioan Popasu”, în 1899, *I. Popoviciu* din Ciclova Română depunea 250 de florini, sumă impresionantă și demonstrație de solidaritate cu problemele și destinele etniei românești.⁹⁸ *Ilie Trăilă* și *Gheorghe Jianu* iau parte la Conferința de la Oradea, din 1912, unde se discută problemele editării literaturii religioase în limba română. Se lua, desigur, în calcul, un coeficient rezonabil de contagiune mentală față cu realitățile colectivităților românești în acest domeniu.

Se pune problema dialogului dintre bisericile românești din perspectiva conștiinței identitare, în perioada în care, tot mai mult, personalitățile își pun biografiile în slujba culturii, în valorificarea produsului cultural. S-a lărgit accesul categoriilor sociale diverse la bunurile spirituale, după „dilatarea orizontului cultural al luminilor” în exprimarea istoricului Nicolae Bocșan. La nivele mentale varii are loc o convertire a difuzării ideii naționale în confesional și cultural. La 1823, „cârtirea cea din Halle”, sub semnătura lui Tököli Sava (Sabbas)⁹⁹ viza Banatul și ierarhia bisericească de aici. Textul inept primea replica lui *Damaschin Bojincă*, prin „*Animadversio in recensionem historiae de origine Valachorum in Dacia*”,¹⁰⁰ Despre marele episcop al românilor de dincoace de munți, *Andrieu Șaguna*, cu rădăcina familiei sale în Oravița¹⁰¹, secretarul gubernial din Arad, Jacob Rannicher spune, într-o disertație a anului 1855, insistând pe fapta culturală a omului: „El a lovit în stâncă și a deschis pe seama poporului său izvorul culturai intelectuale.”¹⁰²

La Școala lui Iarinay (Jariny) învață *Ignatie Vuia* (născut în 1809 în Voivodinți), după care urmează filosofia la Budapesta și se dedică ulterior cinului preoțesc. Va fi Protopopul Oraviței în anii revoluției pașoptiste, membru în prezidiul Adunării de la Lugoj din iunie 1848, ajunge profesor la Institutul Teologic din Caransebeș.¹⁰³ *Filip Adam* (născut în 28 noiembrie 1846 la Iam) urmează școala confesională ortodoxă în Oravița, gimnaziul reînființat de StEG, continuă la Biserica Albă, Timișoara, Arad, Caransebeș, absolvă filosofia la Leipzig, este între 1876-1880 profesor la Institutul Teologic din Caransebeș, din 1885 devenind întâistătătorul scaunului protopresbiteral de Biserica Albă, sediul fiind în Iam apoi în Răcășdia, lângă Oravița.¹⁰⁴

Din Măidan, de lângă Oravița, era originar și *Iosif (Iuliu) Olariu* (născut în 6 februarie 1859). A făcut studii primare cu învățătorul Iosif Novac în Oravița, tot aici gimnaziul, apoi la Reșița, Lugoj și Cernăuți¹⁰⁵ și considera important pentru destinul său că în Oravița și-a început studiile.¹⁰⁶ În 7 decembrie 1902, Carol I al României conferă Ordinul Coroanei lui *Sofronie Ivacicovici*.¹⁰⁷ Ivacicovici e un personaj eminent al epocii, cu minusuri dar mai ales cu plusuri, după familia sa originar din Goruia, dar născut în Deliblata, la 6 martie 1793.¹⁰⁸ Cu studii de teologie la Carlowitz (Carloviț, Carlovaț), ajunge profesor de teologie, limba latină, sârbă, română, germană și maghiară, e sfințit de episcopul Petar Vidak ca paroh al Vârșetului, la 12 mai 1815, iar împreună cu Arsenie Iovanovici (Ioanovici) Șakabent profesează la cursurile clericale inaugurate de același Vidak.¹⁰⁹

Un alt *Ivacicovici*, *Procopie*, s-a născut în Deliblata la 1809, cu studii elementare și secundare la Oradea și Novi Sad, studii universitare cu filosoful Kesmark între 1828-1829, teologia la Vârșet. Deputat de Sarospatak, în 1833, lucrează în cancelaria mitropolitului de Carloviț, până în 1835, când se călugărește. Mitropolitul Stratimirovici îl numește protodiacon și profesor de teologie iar în 1846 mitropolitul Rajacic îl instalează ca arhimandrit al mănăstirii Kruședol. Dobândește episcopatul Aradului, între 1853-1873, în 1861 este președintele „Asociației Naționale Arădane”, din 1873 are calitatea de arhiepiscop și mitropolit al Sibiului, obține în 1874 titlul de „doctor honoris causa” al Universității Cernăuți. Numirea ca episcop va primi contestări din partea sârbilor.

Un episod al cărui martor a fost și parohul -protopop ortodox din Oravița Română¹¹⁰ a fost acela din 10-18 iunie 1856 când, la Carlowitz (*Karlowitz*, *Carlovaț*) are loc, sub președinția lui St. Stratimirovici, un sinod electoral în problema numirii unui episcop al Aradului. Cum varianta St. Atanasescu, român, cade¹¹¹ și cum, în același an, Arsenie Stoikovici nu e acceptat de patriarh al

sărbilor, Iuliu Andrassy are varianta Ivacicovici. Procopie moare la Biserica Albă, în 11 mai 1881 și e înmormântat la Carlowitz.

Un caz de conștiință este marcant, după 1880, în activitatea unor seminariști teologi ori preoți de pe Valea Cărașului, în calitatea lor de apărători ai ortodoxiei. Este cazul lui *Pavel Brânzeiu* din Oravița Română, un polemist desăvârșit cu liderii bisericii greco-catolice. O vreme e teolog absolut în Ciuchici apoi, din ianuarie 1889, e mutat ca administrator parohial în Macoviște, aparținând de Protopresbiteratul de Biserica Albă.¹¹²

Revenind la ilustra activitate orăvițeană a lui *Andrei Ghidiu*, născut la 15 ianuarie 1849 în Deda, cu teologia la Sibiu, universitățile la Viena și Leipzig, trebuie să spunem că el deja e profesor de teologie la Caransebeș din 8 septembrie 1880, diacon la 19/31 decembrie 1881, presbiter la 25 decembrie 1881, fiind un protejat al marelui Episcop Ioan Popasu. Obține brâul roșu la 28 martie 1882 (la Paști), e protopresbiter al Oraviței ales la 12 decembrie 1882, confirmat prin decis consistorial la 30 decembrie, hirotesit la 6 ianuarie 1883, instalat la 16 ianuarie 1883, prin referentul protopresbiter de Biserica Albă, amintitul mai sus Filip Adam. În Oravița funcționează până la 16 noiembrie 1888. la 28 decembrie 1888 e ales protopresbiter de Caransebeș, confirmat prin decisul consistorial nr. 97 B, asesor consistorial în senatul școlar și virilist în reprezentanța orașului, paroh și protopresbiter de Caransebeș din 21 noiembrie 1888.¹¹³

Un eveniment memorabil marcând interbelicul în evoluțiile ortodoxiei din Căraș și Oravița a fost instalarea Protopopului *Virgil Musta*, după o vacanță de 12 ani. Delegația plecată din Caransebeș îi are în componență pe protopopul Mihail Gașpar, Sabin Evuțian, Dimitrie Cioloca, Ilie Orzescu. „Întrarea în tract” are loc la Gara Forotic unde pe peron cântă corul lui Mitrofan Ciorei și fanfara din Cârnecea. Alt popas e la gara Cacova unde sunt întâmpinați de corul din Comorâște, de corul din Cacova al învățătorului Ioan Cioc. Preotul V. Bălan ține un discurs. În gara Oravița, cântă corul dirijat de C. Pavloviciu iar discursul îl rostește directorul liceului, Mihai Petricoane-Drugărin. Seara, corul mai ține o serenadă la „Orăviceana”, fiindcă familia lui Musta va locui aici, în casa Cornenilor, lângă faimoasa bancă românească, până la acordarea, de către U. D. R. a sediului protopopesc. În biserică, de la ora 9,00, răspunsurile liturgice le-a oferit corul Reuniunii de Cântări din Oravița Română, dirijat de Nicolae Lighezan, s-a citit singhelia Episcopului Iosif Traian Badescu, a rostit un cuvânt Protopopul Mihail Gașpar, au fost prezenți catolicii și reprezentanții comunității evreiești, dar au lipsit greco-catolicii. Virgil Musta a făcut un scurt istoric al tractului orăvițean, cu rol însemnat în acest colț de țară, „spre binele bisericii și al națiunii”. A urmat, la prânz, un banchet la „Coroana”, cu peste 100 de persoane iar seara, la Teatrul Vechi, au avut loc un concert susținut de violonistul N. Papazoglu, directorul Conservatorului Comunal din Timișoara și un bal.¹¹⁴ E mult întins în timp șirul valoros al preoților de pie memorie, apărători ai ortodoxiei în ținutul Oraviței. În Agadici, preotul *Ioan Nemoianu* era un apropiat al lui Ioan Popasu,¹¹⁵ în Berliște se afirmău *Gheorghe Lungu* și *Petru Dănescu*,¹¹⁶

Maidanul, azi Brădișorul de Jos integrat administrativ cotidianului orăvițean, i-a dat folcloricicii dar și culturii și vieții spirituale naționale pe *A. Iana* și *S. Liuba*, pe *Iosif Olariu* ori pe *Ion Teodorovici*, acela care, în anii '40, a fost director al seminarului caransebeșan.¹¹⁷ În Broșteni, altă localitate arondată administrativ orașului Oravița, a activat *Ioachim Mangiuca*, tatăl academicianului, iar în interbelic trebuie pomeniți prin fapta lor obștească și culturală *Ilie* și *Titus Ciorei* dar un preot de valoare spiritual-culturală este și Al. Dobrescu. *Ciclova Montană*, sat aparținând administrativ de Oravița, se mândrește cu *Vasile Crețu*, cu monografistul *Vasilie Murgu* din perioada interbelică¹¹⁸ iar *Ciclova Română*, la crugul veacurilor XIX-XX îl are pe *Ioan Petrovici*, întemeietorul unei celebre fundații umanitar-religioase.¹¹⁹ La Ciuchici au strălucit *George Lința* și *Traian Simu*,¹²⁰ la Macoviște perioada interbelică este dominată de preotul cărturar *Iacob Crețiu*¹²¹ iar la Nicolinț s-au remarcat *Sofronie Avramovici* și *Matei Alexandrovici*, în veacul XIX, *Sofronie Avramescu*, preot și Vichentie Vinca, administrator parohial, deja activi la 1903 (CR, 1903, p. 48-49), *George Runcan* și *Sofronie Puia*, în veacul XX.¹²²

În Petrilova, preotul *George Simu* are o activitate remarcabilă, tot în interbelic,¹²³ în Ciudanovița trebuie amintiți, în aceeași perioadă, *George Milovan* și *Nicolae Giuca*,¹²⁴ la Jitini preoții *Filip Voina* și *Teodor Măruța*,¹²⁵ în Cârnecea *Ioachim Popa* și popa *Rusmir* în secolul al XIX-lea sunt și preoți și apărători ai naționalității române a parohienilor lor,¹²⁶ efort continuat în interbelic de *Damaschin Miter* și *Toma Simu*.¹²⁷ În Comorâște s-au afirmat ca vrednici slujitori ai

altarului *Pau Popovici* în veacul XIX, *Petru Șușan*, *Iosif Nicolaevici* și *Gheorghe Pleavă* în interbelic.¹²⁸

Lucruri de vrednicie întru păstrarea credinței ortodoxe a realizat la Forotic, în perioada interbelică, *Ioachim Dabici*, unchiul lui Sim. Sam. Moldovan. În Cacova a funcționat doi ani (1935-1937) viitorul profesor al Academiei Teologice din Caransebeș, preotul *Iova Firca* iar interbelic e dominat de *Ilie Hergane*, autorul unor monografii de interes zonal.¹²⁹ Longevivi sunt în altarul din Ildia *Ștefan* și *Dimitrie Ania*,¹³⁰ la Iertof *Teodor Panciovan*, tatăl și fiul, acoperă perioada abordată de noi,¹³¹ la Ciortea se afirmă *Nicolae Otonoga* și *Augustin Gruescu*,¹³² la Mercina enciclopedistul *Eugen Popovici*,¹³³ la Potoc preotul *Nicolae Popoviciu* și *Aurel Popoviciu*, administrator parohial, amintiți în 1902-1903, preotul *Valeriu Nedici*, până la 1950, la Socolari preotul iubilar *Adam Preda* și preotul *Simion Nedici*, amintiți la 1902-1903.¹³⁴

În Răchitova, sat aparținător Oraviței, azi, s-au afirmat, după 1890, *Toma Stan*, *Titus Ciorei* și *Alexie Olariu*,¹³⁵ la Secășeni secolul XIX este dominat de personalitatea lui *Nicolae Tincu-Velia* iar al XX-lea de preotul *Petru Bernaz*,¹³⁶ la Ticvaniul Mare în interbelic a activat cu folos pentru obște preotul *Ioan Simu*¹³⁷ iar la Ticvaniul Mic *Romolus Suciu*. Vărădia înaintemergătorilor ideii creștine în ținutul Oraviței și al Văii Carașului i-a dat în secolul XVIII și al XIX-lea pe *Petru* și *Paul Iorgovici*, *Petru Șutu*, *Ioan Tomici* iar în interbelic se afirmă *Mihail Retezan*.¹³⁸ Preotul martir al ideii naționale *Alexandru Atnagea* a servit la Vrani unde, la 1903, preoți sunt *Iosif Muntean* și *Iosif Tămășel* iar *Iosif Tămășel junior* și *Nicolae Balmez* îndeplinesc sarcini de capelami.¹³⁹ La Vrăniuț, în 1902-1903, sunt preotul *Iosif Belu* și administratorul parohial *G. Băiaș*, la Rusova Nouă preotul *Vichentie Balea*. La Răcășdia avem, tot la 1902-1903, doi preoți, pe *Ioan Luca* și pe *Iacob Muntean*, administratorul parohial *Simion Ciulin* și capelanul *Aureliu Ciulin*.

Orașul și ținutul arondat istoriei sale are și vechi edificii bisericesti. În *Oravița Română*, minierii înalță o biserică din cărămidă la 1760.¹⁴⁰ *Biserica purtând hramul Sfântului Prooroc Ilie Tesviteanul* e ridicată sub Episcopul *Isaia*, la 1743,¹⁴¹ cu siguranță pe locul unei mănăstiri de secol XVI,¹⁴² cu interiorul pictat de *Ioan Popovici*, cu intermitențe, între 1762-1789 și între 1836-1867 de *Nicolae Popescu*, pictorul care a beneficiat de o bursă *Mocioni*¹⁴³ și *Matei Popovici*, restaurată la 1925 de reșiteanul *Gheorghe Mărășescu*. Pictura iconostasului, sculptat în 1903 de *Aurel Cotârlă*, a fost realizată de *Ioan Zaicu* și *Filip Matei*. Un epitrahil aurit, datează din 1762 și a fost adus de la Viena.¹⁴⁴ La finele veacului al XIX-lea, paroh e *Nicolau Tatucu*, format în mediile de învățăcei destoinici ai teologului *Nestor Ioanovici* din Arad.¹⁴⁵ La 150 de ani de la sfințirea sa, *Biserica Sfântul Ilie* se renovează la inițiativa senatorului *Protopop Virgil Musta*, prin lucrări coordonate de *Aurel Runcan*.¹⁴⁶ De la mijlocul veacului XVIII (dacă nu cumva și mai devreme) și până la mijlocul celui de-al XIX-lea, a fost activă o veritabilă școală de copişti de la Oravița, mai cunoscuți în cercetările specialiștilor fiind *Ion* și *Radu Popovici*, *Marcu Popovici Stolojanul* din Oravița și *Damaschin Popovici* din Maidan.¹⁴⁷

În *Oravița Montană*, *Biserica Adormirea Maicii Domnului* e amintită la 1760¹⁴⁸ și finalizată între 1781-1784. Hagi *Dimitrie Hadșia Nicolae* din Castoria donează proprietatea sa, „grădina Maierului”, bani, odoarele aduse de la Ierusalim, edificiul e înălțat la inițiativa protopopului *Ioan Nedici*, fondatorul fiind înmormântat sub lespezile altarului. Bunicul lui *Dosoftei* era *Barila*, rudă cu aromânii *Papară* din Lemberg, aceștia înrudiți cu ctitorul bisericii catedrală din *Oravița Montană*.¹⁴⁹ Macedo-românii au donat 2.052 florini, minierii și silvicultorii alți 452 florini, ortodocșii orăvițeni în număr de 540 locuind 85 de case.¹⁵⁰ A fost sfințită la 1784 de Episcopul *Vichentie Popovici*, pictată la 1827-1829 de *Arsenie Petrovici* din *Biserica Albă* și ucenicul său orăvițean *Dimitrie Turcu*. Aniversată la suta de ani de la sfințire, prin osârдіa vrednicului *Protopop Andrei Ghidiu*, la 1884, ea este restaurată la 150 de ani de la punerea pietrei fundamentale, în 1936, la inițiativa protopopului *Virgil Musta*, senator liberal, a arhitectului *Aurel Runcan*,¹⁵¹ prin *Ioachim Miloia*, directorul Muzeului Bănățean din Timișoara și *Julius Podlipny*, contribuind aurarul *Eugeniu Spang*. Operația restaurării e sfințită de Episcopul *Vasile Lăzărescu*.¹⁵² „Un caracter baroc de provincie cu elemente simplificate”, definește monumentul un critic de artă remarcabil, *V. Drăguț*. Edificiul e un simbol ortodox în această zonă a impactului Orient-Occident, motiv pentru care în vremea *Protopopului Iacob Popovici*, la 17 martie 1866, orăvițenii cer mutarea reședinței episcopale de la Caransebeș la Oravița,¹⁵³ printr-un „memorand” în josul căruia semnau *Mangiuca*, *Mariencescu*.

Dimitrie Turcu toți trei ca inițiatori. În vremea primarului și apoi prefectului liberal Pavel Liuba, s-a organizat și amenajat piața I. I. C. Brătianu iar biserica și-a obținut sesia parohială.¹⁵⁴

Biserica din Agadici poartă hramul *Nașterea Maicii Domnului* și a fost sfințită în 1772 de Episcopul Ioan Georgevici.¹⁵⁵ Preoți valoroși în interbelic au fost, aici, Ioan Simu și Gheorghe Mățeu.

În 1783, *biserica ortodoxă din Ciclova Montană* cu hramul *Adormirea Maicii Domnului* a fost sfințită de Vichentie Popoviciu, episcopul Vârșetului,¹⁵⁶ zugrăvită de D. Turcu în 1845 și 1865¹⁵⁷, de Filip Matei în 1892, acoperită cu aramă în 1863. Pe teritoriul comunei erau în 1929 șapte cruci vechi. Două vizitațiuni canonice a mai avut biserica ortodoxă din localitatea suburbană a Oraviței în vara anului 1866, prin episcopul Ioan Popasu și în 1924, prin episcopul Traian Badescu.¹⁵⁸ Până în 1929, când Vasile Murgu e decorat cu „Coroana României”, preoții ortodocși ai Ciclovei Montane au fost Al. Nedici, între 1758-1840, fiul acestuia Alexie, între 1840-1866, Joane Murgu, venit din Ilidia, între 1866-1874, lovit de stâncă la Călugăra,¹⁵⁹ Petru Popoviciu (1875-1886), Alexiu Nediciu (1886-1907).¹⁶⁰

La *Maidan* edificiul s-a ridicat între 1750-1770, are hramul *Pogorârea Sfântului Duh* și a fost sfințit la 1778, refăcut în 1787 prin grija meșterului orăvițean Petru Corb (*Korb*), pictura fiind realizată în 1847 de alți doi orăvițeni, Păun Borcean și Dimitrie Popovici, restaurată de Nicolae Popovici în 1934.¹⁶¹

Biserica din Broșteni, cu hramul *Adormirea Maicii Domnului*,¹⁶² s-a construit între 1772-1778, sfințită în 1792 de Episcopul Iosif Ioanovici Șakabent, pictată la 1855 de Dimitrie Turcu, restaurată în 1901 de Gheorghe Putnic, aurită de Eugen Spang și ornată sculptural de mâna meșterului Aurel Cotârlă.¹⁶³

Mănăstirea Călugăra a avut ca act fundațional sfințirea unei peșteri din preajma Ciclovei Montane, la 10 iunie 1859, de către preotul George Petrovici din Ciclova Română, locul având deja o tradiție religioasă. Sub Episcopul Kengelac („*Chenghelaș*”) la 16 mai 1869, preotul Alexie nedici începe zidirea mănăstirii sfințită la 1 octombrie 1861.¹⁶⁴

Biserica din Răchitova are hramul *Nașterea Maicii Domnului*, s-a zidit între 1780-1783, a fost sfințită de Episcopul Vichentie Popovici, pictată la 1884-1885 de Iosif Liuba și tot de el restaurată la 1928.¹⁶⁵

E bine să mai amintim un alt moment important în cronică faptei ortodoxe cărășene interbelice, purtând amprenta spiritului Oraviței. La 17 iulie 1935, prefectul Pavel Liuba (originar din Maidan) sprijină proiectul ridicării crucii de pe Semenice (12 m) și a clopotniței de la „Baia Vulturului”, coordonatorul operațiunii fiind inginerul de la U. D. R., Alexandru Popp. Crucea a fost sfințită de preotul Miron Mănescu, la 21 iulie 1935, iar clopotul a fost o donație din partea directorului U. D. R., Alexandru Ghenea.¹⁶⁶

4. Evoluții ale Bisericii Române Unită cu Roma. Realități cărășene

La fundamentele conștiinței identitare române stă *biserica greco-catolică*. Biserica Română Unită cu Roma a luat naștere în contextul Contrareformei catolice, când ortodoxia apucase o direcție calvină,¹⁶⁷ ei, calvinii grăbind tipăriturile în limba română.¹⁶⁸ Asta în ciuda faptului că, pe de altă parte, curentul aulic ortodox a fost încurajat de Contrareformă.¹⁶⁹ Dar încă dinainte de 1550, românii calvini au îmbrățișat Reforma în Banat și Hunedoara.¹⁷⁰ „Cartea de cântece” de la Cluj, aproximată cronologic între 1571-1575 și care are un traducător bănățean, nu e altceva decât produsul literar-religios al comunităților românești bănățene-hunedorene.¹⁷¹

Așadar, dacă privim mult mai devreme, într-un „hronic bulgăresc”, citat și de Dimitrie Cantemir în *Descriptio Moldaviae*,¹⁷² teritoriul unde ortodoxia și catolicismul se confruntă în vremea lui Ladislau cel Sfânt (1077-1095) e Banatul.¹⁷³ În anul 1073, la Sövényhaza s-a găsit o cârjă episcopală de rit răsăritean, probabil din vremea lui Ahtum¹⁷⁴ în ducatul căruia (începutul secolului XI) centrul vieții ecleziastice a fost *Morisena*, centru cultural deopotrivă.¹⁷⁵ Chanadinus ridică o altă mănăstire. Vasile II (în 1019-1020) emite un document prin care subordona castrul episcopal „*Dibiskos*” la dieceza Branicevo. Așadar, castrul episcopal Timiș, din acel an 1019, e diferit de mănăstirea *Morisena*.¹⁷⁶ După 1030, *Morisena* este reședința episcopiei misionare a lui Gerard, locuită de călugări benedictini (cea veche) și ortodocși (cea nouă). Ofensiva catolică dobânda și alte ilustrări: benedictini la Cenad, Bistra-Chelmac, Bulci, Pâncota, augustinieni la Ineu, ioaniți la Tăuți, templieri la Târnova, convent

franciscan la Radna, cistercieni la Igrış.¹⁷⁷ Din 94 parohii de rit latin (romano-catolice) în intervalul 1332-1337, 10 % se află în Caraș.¹⁷⁸ „Hronicul...” e opera prelaților ortodocși bănățeni, bihoreni sau arădeni. Ofensiva protestantă (calvinismul) asupra bisericii ortodoxe românești se ilustra în veacul XVI prin organizarea episcopatului româno-calvin al lui Gheorghe din Sângiorz,¹⁷⁹ măsurile dietei de la Sibiu, hotărârile Sinodului de la Aiud, din 1569 (îngăduie a doua căsnicie a preotului).¹⁸⁰ De aceea, puternice sunt reacțiile, fie dinspre catolicism, fie dinspre ortodoxism, la prozelitismul confesiunilor reformate.¹⁸¹

Pe acest teren se întâlnesc, într-o convergență a intereselor, Vaticanul catolic și Răsăritul ortodox. La 9 februarie 1638, după modelul *covenant*-urilor puritane, Tolnai Dali Janos fondează cu alți nouă coreligionari „*Liga de reformă a bisericii calvine din Principatul Transilvaniei*”, în ideea de mai târziu a lui J. Michelet că „democrația calvinistă este o reformă în reformă.”¹⁸² În 1640 se întemeiază în Ardeal „*Missio Dacica*”. Pierzând pe unguri și sași, iezuiții au în plan câștigarea pentru catolicism a românilor.¹⁸³

Aplicate după eliberarea de sub turci, *Constituțiile Aprobate ale „Țării Transilvaniei și ale părților ungurene alipite la aceasta”*, au la titlul al optulea, articolul 1, paragraful I precizarea că „valahii trebuie să-și ceară episcopul de la principe.” La articolul 2 se spune că preoții *valahi* care vin din alte țări să se înfățișeze protopopului, articolul 3 că sunt obligați „să dea onorariu”, articolul 4 vorbind despre „pedepsele canonice.” Ceva mai târziu, Rezoluția Guberniului Transilvan, din 16 septembrie 1699, are la punctul 7 precizarea: „În ce privește excomunicările, se atrage atenția episcopului român să se abțină de la orice exces în acest sens (...)”¹⁸⁴

La 18 ianuarie 1690, un document citat la doctorul în teologie, G. Popovici¹⁸⁵ arată că iezuiții dau târcoale egumenului „ordului Sfântul Nicolae din Oravița”. Decretul Unirii din 12 decembrie 1701 și actul din 4 septembrie 1700 au desăvârșit aceste eforturi de atragere a românilor la religia romano-catolică prin greco-catolicism.

În 1717 se înregistrează și în Oravița și satele zonei solicitarea unei părți a clerului și a cnezilor români din Banat pentru episcop român.¹⁸⁶ ceea ce ar fi putut însemna dorința de a trece la uniație, lucru pe care I. D. Suciuc îl contestă.¹⁸⁷ Dar se poate proba spusa lui Sever Bocu¹⁸⁸ că trecerea unor comunități românești la alte rituri a însemnat doar „adaptarea sufletului românesc la vitregele împrejurări spre a se mântui.”

Din punct de vedere politic, expresia locală a Occidentului catolic este dominația austriacă din Transilvania și părțile vestice.¹⁸⁹ Dar mișcările antiuniație sunt acerbe, cel puțin în tot veacul XVIII. Sofronie (Stan Popovici) din Cioara e acuzat că, la 1746, cu efecte la 1759-1761, a generat pe calea religiei, „un război confesional interromânesc.”¹⁹⁰ Mișcarea lui Ioan din Săliște și popa Tunsu din Sad are loc la 1760, în august revoltații sunt la Blaj, Aaron fuge la Sibiu.¹⁹¹ Sinodul de la Alba Iulia (14/25 februarie 1761) emite „ceale 19 puncte”, cu libertăți religioase pentru ortodoxie,¹⁹² președintele comisiei, generalul Buccow, ordonă o conscripție generală, între mai 1761-februarie 1762, „dismembrația legii”: din 152.886 familii românești, 127.712 sunt ortodoxe și 25.174 unite. Sofronie fuge egumen la Argeș.¹⁹³

În fapt românii sunt catolici în dogmă și bizantino-ortodocși în rit. Azi, în nomenclatura Vaticanului, greco-catolicismul este confesiune catolică de rit bizantin.¹⁹⁴ Deja e lucru demonstrat că unirea religioasă a deschis posibilitatea afirmării pe plan european a originii și a drepturilor istorice ale românilor transilvăneni.¹⁹⁵ Inochentie Micu-Klein, „întemeietorul cultului românesc”,¹⁹⁶ a făurit, cel dintâi, programul politic al revendicărilor naționale,¹⁹⁷ a conceptualizat dezideratele națiunii¹⁹⁸ iar pentru cult a schimbat domeniile Gherlei și Sâmbetei cu ale Blajului.¹⁹⁹ La Sinodul general al românilor, din 1744, la care participă în mod voluntar, individual, și uniți din Caraș (Ilidia, Ticvaniul Mare, Vărădia)²⁰⁰ Inochentie Micu amenința cu părăsirea Unirii.²⁰¹

Dificultățile de percepție provin și din situația reinventării, astfel, a stereotipului schismei Roma-Bizanț.²⁰² Dar, pentru Xenopol, de pildă, Diploma lui Leopold I, din 1701, e „un edict de toleranță”.²⁰³ Pentru Barițiu, unirea religioasă a avut motivații politice dar „românii dobândiră puțința de a se instrui”.²⁰⁴ Unirea, va scrie un ilustru intelectual maghiar, „a scos românimea din rândul popoarelor estice, conectând-o la Occident (...) Unirea i-a unificat pe valahi în sentimentul național!”²⁰⁵ La mijlocul veacului XVIII lucrurile sunt însă departe de ceea ce scontaseră a fi politicile oficiale,²⁰⁶ chiar dacă lumea era conștientă că romanitatea bisericii noastre e o unitate

văzută.²⁰⁷ Fondată la 1777, Episcopia de Oradea are și parohii bănățene în subordine. Episcopia de Cluj-Gherla și cea de Lugoj iau ființă în 1853, cea din Maramureș la 15 august 1930.

Mult înainte de înființarea Episcopiei Greco-Catolice de Lugoj, intelectualii Banatului, inclusiv din mediile ortodoxe, au păstrat relații bune cu oamenii Blajului.²⁰⁸ La începutul veacului XIX situația e încă dilematică, văzută chiar de martori dinafara problematicii: „Se găsesc însă în Banat și Valahi catolici, cari se numesc greci uniți, numai aceștia, cu toată strădania neobosită a misionarilor și cu tot ajutorul puternic al suveranei, sunt încă așa de puțini, încât aceștia în raport cu cei neuniți rămân neconsiderați.”²⁰⁹

Un sinod al episcopilor uniți e organizat la Viena, în 1779.²¹⁰ Un decret, din 20 august 1782, încearcă să reglementeze relațiile dintre ortodocși și uniți.²¹¹ Francisc I insistă asupra lărgirii „uniației”.²¹² Din Veneția, la 5 decembrie 1815, îi scrie episcopului Samuil Vulcan: „Deoarece foarte îmi zace la inimă să promovez cu orice mijloace unirea între români (...) Totodată D-ta vei avea să-mi comunici opinia bine chibzuită cu privire la toate mijloacele prin cari s’ar putea promova unirea în Ungaria.”²¹³

În 1824, din Episcopia de Munkacs se desprind 72 de sate care trec la Episcopia de Gherla.²¹⁴ Succesul este anunțat de Samuil Vulcan în pastorală din 20 octombrie 1824.²¹⁵ La Sinodul din Lugoj, 28 iunie 1848, prezidat de Ștefan Berceanu, din ținutul cărășan al Oraviței sunt prezenți Nicolau Adamescu din Cârnecea („Chernecea”) și George Cărbunar din Secășeni („Secăș”), absentând Constantin Avramescu din Ciuchici, Toma Madincea din Ilidia („Iladia”) și Ioachim Ioanoviciu din Gârliște („Gherliște”), solicitând și ei limba română în administrație, politică, viață de cult.²¹⁶

Un sinod protopopesic vicarial are loc la Timișoara, în 1848.²¹⁷ „Voim neatârarea cultului creștin” e unul din cele 26 de puncte din „Convocatorul episcopesc” dat în 17 iunie 1848, cu nr. 355, de Vasile Erdeli de Oradea Mare.²¹⁸ Vasile Erdelyi (Ardeleanu) (1 august 1794-18662), cu studii la Oradea, Pesta și Viena, ajunge în 1842 episcop de Oradea Mare. Trei ani inițiază vizitațiuni canonice în întreaga eparhia, „din Sătmar până’n Orșova, trezind spiritele și întărind poporul în dragostea de limbă și lege.”²¹⁹ Ridică 50 biserici, 44 școli, organizează 30 de parohii între care Ilidia, dezvoltă seminarul orădean, înființează cu aprobarea împăratului Ferdinand V Preparandia Diecezană. La 4 martie 1849 scoate maghiara și latina din Gimnaziul Beiușului și introduce limba română: „De-acum înainte limba comună a învățaturii să fie limba noastră română.” Înființează catedra de limba și literatura română pe lângă Liceul Premonstratens, o societate literară,²²⁰ negociază cu contele Thun, cu Schmerling, cu arhiducele Albrecht înființarea catedrei de limba și literatura română la Universitatea din Budapesta, a depus mari eforturi pentru înființarea episcopioilor de Gherla și Lugoj.²²¹

Episcopia Greco-Catolică de Lugoj a luat ființă încă din 1853,²²² prin Bula Papală „*Apostolicum Ministerium*” din 26 noiembrie 1853, emisă de Pius al IX-lea,²²³ Provincia Ecleziastică Română Unită cu Roma din Banat, Crișana, Maramureș și Transilvania²²⁴ cu 22 parohii preluate de la ierarhii orădeni, având și 91 parohii din Hunedoara, preluate de la Episcopia Făgărașului.²²⁵

Bula „*Eclesiam Christi*”, din 1853, ridică biserica și școala greco-catolică la rang de Provincie Bisericească. Biserica unită beneficiază din partea Romei de cea mai largă autonomie în conciliile sale provinciale, se poate administra, poate judeca în calitățile de for apostolic²²⁶ Episcopii au fost: Alexandru Dobra (21 septembrie 1856-1870), la instalarea din 21 septembrie 1856 fiind sfințit de Alexandru Sterca Șuluțiu și Erdely de Oradea, Ioan Olteanu (1870-1873), Victor Mihaly de Apșa (25 noiembrie 1874-26 mai 1895), Demetriu Radu (1896-1902), Vasile Hossu (1903-1912), Valeriu Traian Frențiu (1912-1922), Alexandru Nicolescu (1922-1937), Ioan Balan (1937-1948).

În 1863 au trecut la uniți încă 26 de comune bănățene.²²⁷ Ticvaniul Mic e parohie din 1881.²²⁸ La Ciclova Română, din 1849 se ridică o capelă dar e demolată la 1867,²²⁹ la Ciuchici o comunitate unită rezistă între 1855-1924,²³⁰ la Jitini o biserică unită se ridică la 1907,²³¹ la Cârnecea și Comorâște, la fondare, au loc incidente cu ortodocșii, în 1847-1848,²³² la Forotic între 1870-1880.²³³ La Greoni comunitatea greco-catolică se constituia după 1864,²³⁴ în Ilidia la 1839,²³⁵ în Mercina la 1866,²³⁶ la Vărădia în 1857.²³⁷

Conform statisticii din 1908, din 112 protopopiate, 7 vicariate, 1476 comune bisericesti și 1.161.371 religioși, Dieceza de Lugoj e reprezentată de 16 protopopiate, 156 comune bisericesti și 964.566 locuitori, cu un vicariat la Hațeg.²³⁸ Pe lângă parohii bănățene avea atașate și 91 parohii din

ținutul Hunedoarei. Protopopiatele au denumirea de districte sau districte protopopești în documentele oficiale. În partea timișană a Banatului ele sunt Lugoj, Buziaș, Timișoara și Ciacova, în Banatul de Munte avem Bocșa, Vermeș, Vărădia (uneori Vărădia-Ticvaniul Mare) și Oravița.

Districtul protopopesesc Oravița are 8 parohii.²³⁹ În general, preoții acestui rit creștin se pregătesc la liceul din Blaj, acel Blaj „fântână a inteligenței române”, cum îl numea Ilarian și la gimnaziile din Blaj ori Beiuș. În 1900, la Lugoj se aniversau 200 de ani de la Unirea cu Biserica Romei. Mitropolia Blajului are, la 1902, 112 protopopiate, 7 vicariate, 1476 comune, 4 dieceze (districte), 1.161.371 de credincioși. Dieceza de Lugoj (Districtul) are 16 protopopiate, 156 comune, 964.565 credincioși și un vicariat de Hațeg.²⁴⁰ „Cu orice intenție ar fi fost creată Episcopia greco-catolică din Lugoj, ea ne-a servit de refugiu în acele grele vremi când ne aflam sub stăpânire habsburgică și a desfășurat și desfășoară o acțiune binefăcătoare în mijlocul românismului din Banat”, recunoștea această realitate istorică un intelectual ortodox al Banatului.²⁴¹

Greco-catolicismul era protejat și prin opinia Sfântului Scaun. De pildă, Papa Pius X (1903-1914) s-a arătat nemulțumit de atitudinea guvernului maghiar de a maghiariza, după 1900, serviciul religios.²⁴² Statistica din iulie 1928 arată 60 de parohii unite bănățene cu 35.000 „suflete uniți.”²⁴³ Și această biserică, altminteri românească în spiritul și fapta ei, și-a avut apărători, de la situații la situații. Chiar dacă a răspuns nevoii de racordare la progresele tehnico-industriale ale vremii, prezența căii ferate Oravița-Anina, în mijlocul populației autohtone înrădăcinată în tradiții și greu de convins despre avantajele noii construcții, a creat destule neînțelegeri, fricțiuni și conflicte deschise cu administratorul lucrării, StEG. Mai ales că societatea își luase, prin contractul din 1 ianuarie 1855, anumite angajamente care implicau și situația social-economică a ținutului. Astfel, la 20 februarie 1858, preotul unit din Ilidia adresa, în numele consătenilor săi, protestul față de întârzierea lucrărilor de reparații la biserică localității, știut fiind – zice documentul – că „reparațiile trebuiau făcute de Societatea drumurilor de fer care patrona parohia.”²⁴⁴

Legea XIV din 1898 era o diversiune, acordând facilități ortodocșilor nu și uniților.²⁴⁵ *Parohia Greco-Catolică Oravița* e fondată la 1864, cu hramul *Sfântul Ilie* având 510 credincioși în Oravița Română și în Montana fiind 12 credincioși. Prima dată, în casa Mitru Mădru, s-a amenajat o capelă apoi la Gavrilă Miletici, până la 14 octombrie 1876, preot fiind titularul din Ticvaniul Mare, Alexandru Bogdan. Zidirea bisericii se începe sub preotul Ioan Madincea la 1869 și se termină în 1878. La 3 iunie 1870, preotul Ioan Vulcan apelează la arhitectul Francisc Sittner care acceptă proiectarea și execuția la prețul de 5.900 de florini. *Alexei Bogdan* a slujit între 1864-1867, *Ioan Madincea* între 1868-1875 (din 27 august 1876 pleacă la Lugoj), a urmat *Ion Vulcan* (1876-1877), *Gheorghe Talescu* (1878-1884), *Gheorghe Popovici* (1884-1898). *Victor Poruțiu* (între 1898-1914).

Numele impresionant, încărcat de istorie națională românească e, desigur, al lui Poruțiu. Samuil Poruțiu, tatăl viitorului protopop greco-catolic de Oravița, a fost eliminat de la Blaj, în evenimentele din 1842-1845, alături de Teodor Pop și Ioan Mărgineanu și profesorii lor Simion Bărnuțiu, Vasile L. Pop, D. Boer, Al. Papiu-Ilarian.²⁴⁶ La Târgu Mureș e coleg cu canceliștii de la *Inclyta Tabula per magnum Transilvanias Principatum* („*Tabla Regală Judecătorească din Transilvania și Părțile Adnexate*”): Iancu, Papiu, Tordășianu, Tobias, Frâncu, Pinciu, Roșca, Bota, Mărgineanu, Vespremanu. Ioan Boroș și V. Poruțiu participă la Conferința Generală a Credincioșilor Greco-Catolici din Provincia Metropolitană de Alba Iulia și Făgăraș, din 29 mai 1912. Ei contribuie la dezbaterile în legătură cu integritatea bisericii greco-catolice românești și se împotrivesc, alături de ceilalți, la ideea de înființare a bisericii greco-catolice maghiare.²⁴⁷ Era perioada în care baronul Banffy Dezső insista pe lângă Vatican, la Papa Pius X, să sprijine întemeierea unei episcopii la Hajdudorog.²⁴⁸ trezind numeroase nemulțumiri în categoriile sociale românești de rit greco-catolic.²⁴⁹ Importante sunt prezențele parohilor orăvițeni și protopopului de district în delegațiile pelerinilor români la Leon XIII, Benedict XV, Pius XI. La întâlnirea cu ultimul, se aprecia originea latină a românilor.²⁵⁰

Silviu Poșiar (1914-1944) e semnatar, alături de 5.000 coreligionari din toată lumea, la răspunsul afirmativ dat lui Pius XI care, în Enciclica „*Divini Redemptorii*”, critica bolșevismul. Era bănățean din Zgribești, lângă Lugoj, născut la 3 octombrie 1883, absolvent de Blaj, la 1911, prezent în Oravița din 1914. A fost prezent, alături de Liviu Cigăreanu, Petru Manciu, Gheorghe Jianu, Iacob Lazăr, Cornel Ștefan, Gheorghe Fara, Gheorghe Pipelea și Mihail Groșianu la Alba Iulia, la 1 Decembrie 1918.²⁵¹ În România întregită situația e alta, Concordatul e un garant de stabilitate și

înțelepciune.²⁵² La 28 iunie 1930, în Oravița avea loc Congresul A. G. R. U. (*Asociația Generală a Românilor Uniți*), invitat de onoare fiind Episcopul de Lugoj, Alexandru Niculescu. Cu protocolul și alcătuirea programului fusese însărcinat Sim. Sam. Moldovan. Ni s-a păstrat copia acestui program, document important prin care putem reface, integral, etapele acestui eveniment din istoria orăvițeană interbelică. Pentru aducerea episcopului, U. D. R. a pus la dispoziția organizatorilor un automobil pe ruta Lugoj-Fârliug-Bocșa Montană. Plecarea de la reședința episcopală a avut loc la orele 10,00, la 12,00 suita fiind întâmpinată la Bocșa Montană de către cei doi delegați ai A. G. R. U. - Oravița, vicepreședinții Nic. Ioanovici și Gh. Stoicu. Aici, la Bocșa Montană, cum scrie programul, au luat „o mică gustare”, după care oaspeții și gazdele lor cărășene au plecat spre Ticvaniul Mare unde au ajuns la 14,30, așteptați fiind de credincioșii din cele două „Cicfanii” și din Secășeni. La 15,30, un alt popas are loc la Greoni, la 15,45 survenind plecarea spre localitatea care găzduia congresul, adică Oravița. La Oravița, sosirea se întâmplă, scrie ferm autorul programului, la orele 16,10. Primul moment orăvițean se consumă în Biserica Greco-Catolică, liturghia fiind oficiată de preotul Silviu Poșiar. Seara, la orele 18,00, în sala de festivități a primăriei locale, V. Bârlea, consilier diecezan, a deschis seria conferințelor, urmat fiind de Ilie Rusmir, președintele Despărțământului ASTRA, Oravița. Mai bogată în conferințe a fost ziua de 29 iunie, după ce, de la orele 9,00, Episcopul Niculescu a oficiat Liturghia pontificală. Sala teatrului orăvițean a găzduit, în continuare, ședința festivă a Congresului A. G. R. U. În deschidere a luat cuvântul I. Bolboca, președintele filialei Oravița, urmat de Victor Bârlea. Cel mai important moment a fost, însă, comunicarea vicepreședintelui filialei Oravița, Gh. Stoicu, tema abordând „*Rolul bisericii române unite în redeșteptarea sentimentului național.*”²⁵³

Districtul Protopopesc Oravița-Vărădia e citat laudativ pentru credincioșie și râvnă duhovnicească în Enciclica „*Ad catholici sacerdotii*”, emisă la Roma, în 20 decembrie 1935, de Papa Pius, la împlinirea vârstei de 56 de ani și la 14 ani de pontificat.²⁵⁴ Al. Niculescu ia parte la activitatea Reuniunii Greco-Catolice „Sfânta Maria” din Cluj și susține o conferință despre internaționalismul religiei lui Hristos, criticând îndoielile unor „patrioți”: „Li se pare acestor buni domni, cu bună credință, că aparținerea la o Biserică universală, ar slăbi legăturile cu pământul patriei mame?”²⁵⁵

În 1902, un intelectual ardelean, ca răspuns la acutizarea polemicilor religioase, invoca recuperarea conștiinței colective identitare: „Faceți o unică biserică națională.”²⁵⁶ Totul din nevoia restituirii conștiinței de națiune: „ca să putem sana morbidul corp național, exstirpând paraziții distructivi.”²⁵⁷ La Recensământul din 1930, în Transilvania și Banat sunt 31 % greco-catolici și 27 % ortodocși. *Valer Nicola* (1944-1963), servește cultului, după Silviu Poșiar, până la Decretul nr. 385 din 1 decembrie 1948.²⁵⁸ Ioan Bolboca, prim inspector al U. D. R. Oravița (născut la Baia de Criș, în 1 iunie 1892), are grijă în interbelic de școlile unite din Oravița și din satele cu biserici sufragane.²⁵⁹

5. Romano-catolicismul în ținutul cărășan și în Oravița

Realitățile zonei, din punct de vedere spiritual, sunt conținute în Novela CXXXI a lui Justinian, „Sanctissimum veteris Romae papam primum esse omnium sacerdotum; beatissimum vero archiepiscopum Constantinopolis, Novae Romae, post sanctissimam apostolicam sedem veteris Romae, secundum locum haberet.”²⁶⁰ Încă la 529 era semnalat în părțile noastre, cărășene, benedictinul Benedict de Nurcia iar creștinismul latin al Ilyyricului are ca lideri pe sfinții Nicetas și Paulinus din Nola.²⁶¹

Despre ordinul cistercit în Banat, în preajma debutului de secol XII, există multe informații²⁶² ca și, mai târziu, despre cei franciscani.²⁶³ Până la 1212 (prima mențiune a Timișului), întreg Banatul, deci și ținutul cărășan, face parte din Dieceza Cenadului.²⁶⁴ Un document important, cel puțin din perspectiva impactului pe care trebuie să-l fi avut asupra mentalului colectiv influența religioasă de rit latin, este scrisoarea din 21 martie 1232 pe care Papa Grigore o trimite Episcopului romano-catolic de Cenad, Bulchu²⁶⁵: „Ne doare nu puțin și ne tulbură faptul că episcopii de Alba (...) și de Brandussium (...) care țin nemijlocit de pontificele roman, îndepărtându-se mai mult de la unitatea bisericii romane și răătăcind în urma turmelor de credincioși le abat de sub îndrumarea ei. Noi, așa dar (...) poruncim cu stăruință să sfătuiești și să îndupleci pe suszișii episcopi, ca revenind la unitatea Bisericii romane, într-un timp pe care va trebui să li-l hotărăști să i se supună și îndrepte spre ea cu ascultare.”²⁶⁶

I. D. Suci afirmă și el că măsura extremă ar fi fost ca aceste două episcopate să fie puse sub jurisdicția episcopului de Sirmium, cu episcopii lor.²⁶⁷ Concluzia este aceea a retragerii centrului bisericesc ortodox, activ o vreme în jurul castrului Timiș, la Mehadia, mai aproape de țările unde ortodoxia era dominantă ca religie.²⁶⁸ În intervalul 1332-1337, în Banat sunt amintite 94 de parohii romano-catolice, din care 22, adică 18 %, în Caraș.²⁶⁹

În socotelile dijmelor papale din anul 1334, Caransebeșul e amintit ca sediu al unui arhidiaconat (protopopiat) cu cinci parohii: Lugoj, Carașova, Duboz, Toti, Zerep.²⁷⁰ În 1335 alte biserici de rit latin sunt menționate la Izvin și Hodoș în Banatul timișan, Chery și Iluc în Banatul cărășan.²⁷¹ Iar la Caransebeș, în 1372, se așezau călugării minoriți. La 25 noiembrie 1369, Vladislav recomandă pe episcopul Transilvaniei „cărui ei /îi/ sunt supuși din timpurile predecesorilor și tatălui.” Actul din 1382 de la Gregorius, „Episcopus Severinje necnon parcium Transalpinarum”, se referă la ordinațiunea unui cleric al mănăstirii catolice din Câmpulung. Iar Bulele papale ale lui Bonifaciu al IX-lea din 16 mai 1390 și 1404 arată că unele parohii ale episcopatului transilvan aparțineau „olim Argensi diocesi” și-l amintește pe S. Leonardo, „episcopus Argiensis in Valachia”.²⁷² Să mai amintim că la vacanța episcopului de Argeș, competențele revin episcopului de Severin „în Banatul unguresc.” Tocmai acolo unde, ca și în Banatul Montan, semnarea prezenței ordinului cavalerilor teutoni e legată și de ideea regalității maghiare de a consolida pozițiile catolicismului²⁷³ după Conciliul din 1415.²⁷⁴

Arhidiaconul Andrei al Carașului e pomenit în documentul din 14 octombrie 1440 emis în capitulul Cenadului.²⁷⁵ În secolul XV, o școală a călugărilor romano-catolici ia ființă la Caransebeș (1560), cu predare în limba latină.²⁷⁶ Episcopul Luca de Cenad ia 4 denari decima de la „Sebes et Karan”, denumiri topice delimitative, cum consemnează actul din 23 ianuarie 1500, semnat de Vladislav II.²⁷⁷ Dar într-un raport din 1586, iezuitul Valentin Lado arată că a predat aici în limba română.²⁷⁸

Succesele cultului luteran²⁷⁹ se vădesc în spațiul politicii.²⁸⁰ Monarhia pontificală, scria Michelet, a fost răsturnată de aristocrația luterană. Succesele încep din 1540, cu o culminație anticatolică radicală la 1557 dar în Banat, ca și în Ardeal, influențele au un fond spiritual mai vechi, husit, de pildă.²⁸¹ Calvinii (1564), unitarieni (1571), care sunt un ordin de răscumpărare a captivilor,²⁸² desăvârșesc aceste lovituri. Din 1572 (o variantă, 1597), mitropolitul ortodox de Bălgrad e supus superintendentului calvin.²⁸³ Era o încorporare administrativă iar nu religioasă.²⁸⁴ Au fost acordate, între 1609-1632 scutiri de munci și dări (parțial) pentru preoții ortodocși, ulterior anulate.²⁸⁵ În „Approbatae”, la 1653, aplicate mai târziu în zona cărășană, articolul V insista pe menajarea ordinului iezuit.²⁸⁶

În epoca premodernă, Marsigli găsea o comunitate restrânsă, la anii 1690-1700, oricum oameni însumându-și destinul sub faldurile acelei „pietas catholica”, în exprimarea lui Alfons Haletzki.²⁸⁷ În 1703, episcopul Cenadului trimite un confesor.²⁸⁸ Tot atunci, la 1703, cei 13 muncitori tirolezi despre care am vorbit la capitolul colonizărilor, au o capelă de închinăciune dar se citează, după casa parohului, menționată încă din 1697, și o „*kirchenhaus*”, reședința preotului, ceea ce ne face să credem că deja se ridica, ori se ridicase edificiul bisericii de azi.²⁸⁹ L. Böhm vorbește de clădirea actuală pentru anul 1710.²⁹⁰

În 2 martie 1720 vine în zonă *patter Wolfgang Heidinger*, din ordinul călugărilor benedictini din Admont. În 1716, deja, e drept, „*pfarrer*” Wolfgang Heidinger are în grijă „și Panciova” dar la Oravița e citat concret abia în rotulus nr. 6, la 2 mai 1720²⁹¹ dar el vine aici abia în 9 noiembrie (datele biografice: de la mănăstirea Rampach, în Bavaria inferioară (Alba) cum citim în rotulus 8: „Wolfgangus monasterii in Rampach inf. Bavariae ord. S. Benedicti Albas, fidem facit quod conventuali Patri Wolfgangus Heidinger licentia extra monasterium alibi religiose conversandi data sit.”²⁹² La 2 martie 1720 se menționează că „*patter Wolfgang Heidinger*” din ordinul călugărilor benedictini de Admont, prelat romano-catolic, se ocupă de refacerea locuinței parohiale.²⁹³ și solicită Biroului Aulic de Construcții din Timișoara un proiect de consolidare. În intervalul 1721-1727 e des în zonă și în oraș episcopul Graf von Nadasdy de Timișoara., dar J. H. Schwicker îl cita în Oravița la 31 august și la 14 septembrie 1722, ca și Baroti, în Rotulus 12, pe viitorul Episcop Falkenstein. Când, din 1727, avem știri despre Maria Fels²⁹⁴ din Ciclova Montană și casa parohială cu etaj.²⁹⁵ Dar, în 1721, cele 300 familii, cu I. F. A. Craussen, țin mesa încă în capelă (Rotulus 432), alte mențiuni

despre slujbe în edificiul nou existând la 31 august 1722. (Rotulus 23) La biserica de pe stâncă, procesiunile sunt organizate anual, inclusiv în zilele noastre, la 2 iulie, 15 august, 8 septembrie.²⁹⁶

În 1729-1730, Georgius Kapucsay e „generalis vicarius” de Cenad,²⁹⁷ semnătura lui apărând și pe actul din 17 august 1731 care-l citează pe „pater superior decanus” baron Falkenstein. (Rotulus nr. 109) Împreună organizează vizitațiunea lui Falkenstein, în 3 mai 1732 (Rotulus nr. 124) și în 6 noiembrie 1733 (Rotulus nr. 135) când vizitează și Vârșețul.²⁹⁸

În 1751, capela Sfintei Treimi e amintită pe drumul Oravița-Ciclova Montană. La 31 decembrie 1745, rotulus 353 citează pe Csiklowaer-capelan Johann Kutzmann.²⁹⁹ Capela Ciclova e amintită, spuneam, la 1751 dar și la 1777, când o vizitează Mercy.³⁰⁰

După 1703, familiile Windberger și Lang au găsit o icoană a Sfintei Fecioare Maria cu pruncul în peștera de sub stânci, la Ciclova Montană. Pe stâncă s-a zidit o capelă, în 1727 primind denumirea de Maria Stâncii. La 2 iulie 1727, la sărbătoarea mariană „Maria heimsuchung” dedicată vizitei Fecioarei la Elisaveta, Episcopul Ladislau Nadasdy obține o indulgență de la Papa Benedict al XIII-lea. La 1773, diacon romano-catolic în Oravița e Franz Sommer iar în 1774, preot decan e Mathias Wagrain, ei contribuind în 1777 la ridicarea actualei biserici, loc de pelerinaj. O minune are loc în vremea preotului Augustinus Wendeschu, pe data de 12 mai 1854, un copil fiind salvat miraculos de la prăbușirea în gol, de pe dealul edificiului, de colțul unei stânci, un pictor immortalizând momentul în tabloul „Minunea Salvării”.³⁰¹

Succesele cultului transpar și din statisticile timpului. Pe baza *raportului contelui Slam*, emis la 5 iunie 1782, în Cercul Panciova știm că în 32 de sate ortodoxii sunt în număr de 37.949 locuitori și doar 15 îmbrățișau cultul evanghelic luteran.

În 1737-1738, o epidemie de ciumă făcuse victime umane în Banatul de Câmpie (Banatul Cameral) și, mai ales, în orașul Timișoara. În perioada flagelului, o importantă activitate în sprijinul celor suferinzi a desfășurat-o, prin reprezentantele sale, Ordinul Călugărițelor Ursuline, adoratoarele Sfintei Ursula. În 1781, medicii orăvițeni Hoffinger și Wierzbicky solicită Arhiepiscopiei Cenadului un sprijin în instalarea acestui ordin în localitatea Oravița, între preocupările călugărițelor aflându-se activități spitalicești și de asistență a bolnavilor. Li se oferă pentru sediu o clădire în preajma sediului Căpitanatului Montanistic (Minier). În 1804, la reorganizarea ordinului sub denumirea de Ordinul „Notre-Dame”, comunitatea călugărițelor dobândește din partea Oficiului Minier Oravița un teren pentru necesități de autogospodărire în zona numită Gabel, la confluența piemontului Rij (Rizs) și zona mai joasă din prelungirea Dealului Prisaca. Aici se ridică și dependințele, un „ștal” pentru vite, un sediu pentru îngrijitori șcl. În 1867, preotul pleban Fr. Kruesz obține întabularea tuturor posesiunilor ordinului, fapt reconfirmat în 1908 în vremea parohului Fr. Krinitzky.) În 1928, ca efect al Concordatului României cu Sfântul Scaun de la Roma, ordinul beneficiază de fonduri de susținere permanentă de la administrația județeană, primarul I. Nedelcu fiind președintele Comisiei bugetului cultelor din Oravița. În septembrie 1944, soldați și ofițeri sovietici ocupă abuziv clădirea și se dedau la violuri și distrugeri.

Prin urmare, catolicismul dobândise fundamente solide și în zona noastră. La modul general, statisticile indică, în intervalul 1867-1918, în partea austriacă a imperiului, 78,8 % catolici iar în Ungaria, cu tot cu greco-catolicii, 60 %.³⁰²

Oravița e și un centru al vieții religioase în veșmânt catolic, loc de pelerinaje și vizitațiuni canonice din partea ierarhilor. La 1868, Balassa Gyarmati, primatul Ungariei, e prezent la Oravița. La 8 iunie 1873, episcopul Alexander von Bonacz e prezent la Oravița și apoi la Anina, sfințind Biserica Romano-Catolică din Steierdorf. Capelanul Lamberty, unchiul Emei Miescu, participă în 1 iulie 1906 la un Congres Mondial al Confesiunilor, în Washington.³⁰³ În 5-6 octombrie 1929, episcopul romano-catolic Augustin Pacha e în Oravița și Anina, într-o vreme când se poate vorbi de o relansare a spiritului ecumenic în interbelic.³⁰⁴ În 1931, același Augustin Pacha l-a numit capelan pe orăvițeanul Karl Tribus în Glogovac.³⁰⁵

Un „Sommerfest” e organizat în 1932, între inițiatori aflându-se și celebrul decan Engelhardt³⁰⁶ iar în 1933 e organizat un frumos și impresionant „jubiläum”.³⁰⁷ În 10 mai 1937, episcopul Augustin Pacha sfințește clopotele bisericii și, cu elevii și teologii, ia parte la procesiuni de ritual în Ciclova Montană și în satul Tirol.³⁰⁸ În intervalul 16-22 mai 1937 parohia romano-catolică Oravița a coordonat un festival de muzică religioasă.³⁰⁹

6. O idee la fundamentele unității europene de astăzi. Multiculturalismul activ în Țara Carașului și în Oravița

Pentru etniile central-europene, Banatul a fost „insulă de refugiu”.³¹⁰ Bărnăuțiu corespundea în acest sens cu protopopul Ignatie Vuia, frații Ion și Dimitrie Constantini, învățătorul Iosif Novac.³¹¹ Și orăvițenii, înainte și după primul război mondial, păstrau destule din fizionomia comunității multiculturale, „contribuind cu specificul nostru bănățean la tabloul multicolor al vieții naționale și etnice.”³¹² Aici nu insistăm pe aspecte ale evoluțiilor comunităților austro-germane ori maghiare în relație cu autohtonii români, subiectele fiind abordate mult mai decisiv în alte studii, ale noastre sau ale altora. Dar ne menținem dorința de a zăbovi, acum, asupra interferențelor locale cu alte etnii marcând realitatea conclozirilor din oraș și din ținut. Totuși, să mai spunem că populația de limbă și etnie maghiară era destul de redusă, mai ales reprezentând elementele funcționărești. O realitate care surprinde chiar și pe cei ce trebuiau să aplice „legea colonizării” din 1894.

Italianii au venit, cei dintâi, puțini, cu trupele lui Eugeniu de Savoia, după 1712. Un alt val a fost cel dinaintea de 1810.³¹³ Dar cei mai mulți au venit după 1845, o dată cu declanșarea lucrărilor pentru calea ferată. Din *Tarvisio* au venit în Oravița și în satele din preajma ei, numai cele azi administrate de oraș, familiile *Ccedda, Arignanogiocca, Boraccio, Cutugna, Goglianno, Gliucci, Marrazza, Nuditti, Setterianno, Tocco, Uddo*. Din *Gorizia: Baggio, Baccera, Dasci, Giucci, Massutti, Mazzo, Ugrino, Puppo, Saraffini, Staniglia, Tremastitti, Falcutti*. Din *Belluno: Baraglo, Bello, Falca, Galezzano, Hierracco, Lazza, Marina, Mattella, Passarini, Saracinni, Soppergianni, Tarrascca*. Din *Trento: Buna, Bozzarini, Floti, Gulsi, Iana, Manuccio, Nonno*. Din *Montagnana: Buglia, Cinterella, Gallasso, Nicoli*. Din *Leno: Bonna, Farra, Ciurracco, Seppazzini*. Din *Edolo: Bonna, Dessi, Giucca, Fratterra, Sottanni, Terascia*. Din *Bolzano: Burla, Gallasso*. Din *Foppolo: Staniccia, Frattelia*. Din *Passo di Rolle: Bizzarinno, Muglia*. Din *Vetriolo: Cadurgno, Giocco, Seraffiumo*. Din *Chiusa: Bizzignini*. Din *Bressanone Molveno: Gorssio, Dassi, Mezzorco*. Din *Dobbiaco: Nonna*. Din *Carboni: Collucione, Gurccio*. Din *Sappada: Manuccio, Niccoli*. Din *Sondrio: Marino*. Din *Barzio: Migliocco, Mazza, Stanni*. Din *Baselga di Pine: Serragiani*. Din *Foscolano Maderno: Spoglia*. Din *Agordo: Speruglia*. Din *Gravellona Toce: Toggi*. Din *Clusone: Maiunno, Monunni*. Din *Fiera di Primiere: Masciocco, Marucca, Manonni, Mazzu*. Din *Bagnolo Mella: Monnonni, Merruzzia, Mezzu*. Din *Orzinuovi: Mandroni, Morrocco, Marucca*. Din *Udine: Colonello*. Din *Castella Vaso: Anzolut*. O parte vor ajunge în Timișoara, alții în Hunedoara și Dobrogea. În Timișoara, meseriașii italieni au o colonie în Fabric.³¹⁴ Prin 1938-1939, Sim. Sam. Moldovan adunase date, informații, conspectase arhive locale oficiale sau particulare pentru o sinteză. O primă formă de redactare manuscrisă, în limba germană, are titlul „*Cu gândul la extinderea influenței italiene în Balcani spre formarea unei grupări etnice noi ca factor de pace*”. El identifica, astfel, „familii germane care provin din părinți italieni”: *Anzolutti*, (dar și *Anzelluti*), *Arzola*, (*Arzela*), *Anasi, Ambrosi, Biasutti, Brandolisi, Brandalini, Buzzi, Camatta, Campelano, Capelaro, Contratati, Didoi, Dabona, Delamea, Dacari, Dalmoli, (Dalnioli), Docas, Gusseti, Gazolli, Giovanini, Mationi, Marzilli, Masutti, Morelli, Pincco, Partelli, Pecci, Pecoli, Pecoll, Pastelli, Rabassi, Scoffo, Zanini, Zebrani de Sporette*. Mențiunile autorului rețin corect că familiile s-au format în ultima sută de ani prin căsniciile mixte, „între diferite naționalități”, că urmașii „sunt cuprinși și încorporați în națiunea dominantă”, adică numeric preponderentă într-o localitate sau alta din Banat, că populația de origine italiană a contribuit la dezvoltarea economică și culturală a zonei, că asimilarea a fost motivată de contextul relațiilor de până atunci, că posedând cel puțin două limbi copiii acestor familii au o mai bună dezvoltare („stimularea inteligenței și a civilizației”) și că „polinaționalismul” lor îi situează deja între promotorii idealului pan-european. Dar Sim. Sam. Moldovan își exprima și regretul că urmașii acestor familii au uitat originea înaintașilor lor, destui nu mai vorbesc limba italiană, chiar dacă – susține autorul manuscrisului – căsătoriile mixte sunt în concordanță cu creșterea nivelului cultural (al Oraviței, al Banatului), la o astfel de familie conținând „mai mult dragostea curată decât folosul material.” În sprijinul elogiului adus etniei italiene din întreg Banatul, Sim. Sam. Moldovan citează nume de rezonanță: guvernatorul conte *Coronini* (1850-1860), contele *Rafael di Galliera*, co-semnatar al contractului dintre StEG și Camera Imperială, în 1855, la Oravița, *Pietro Scoffo*, întemeietorul, la 1866, al *Sparkassa*, agronomul și marele proprietar local *Ambrossi*, contele *Porcio*, unul din administratorii stațiunii Băile Herculane, istoricul *Francesco Griselini*.³¹⁵ Din 22 mai 1915,

locuitorii de etnie italiană din imperiu sunt internați în lagărul de la Oravița. În anii 1940 se ivește un proiect bănățean de restituire a istoriei comunităților etnice alogene, în speță italienii din zona Oravița, iar Sim. Sam. Moldovan anunța alte inițiative Serviciului Cultural din Ținutul Timiș: „Consulatul italian din Timișoara colecționează / de prezent date, documente, deseme și / fotografii (sic) relativ la operele economice / și culturale, / efectuate în Banat din / partea italienilor. // Acestui scop ar servi cu mult / arhivele din Oravița și ar ușura nu / numai participarea României la „Expoziția mondială din Roma” care se va / ținea în anul 1942, ci ar documenta / și legăturile noastre vechi cu Italia în / interesul politicii noastre actuale.”³¹⁶

Un proprietar forestier din Oravița, Magyarly, aduce din cercurile Klattau și Pilsen lucrători *bohemi*. La început îi așază în sate orăvițene apoi la Moldova Nouă fondând în 1823, Elisabethfeld și Sfânta Elena, în 1824-1825. În 1827 orăvițeanul nu mai are de lucru dar *cehii* rămân, obținând autorizația de emigrare, *Aufnahmsschein*.. Prin comunicatul din 22 martie 1827 sunt pregătite pentru colonizări, între altele, Poneasca pentru 36 de familii, Biger și Schoy (*Schnellersruhe*) pentru 30 de familii. Dar vin și coloniști germani, după valorile colonizării din veacul XVIII, aceștia mai noi fiind originari din Neuern, Kohlheim, Santa Katharina, Vorder-u. Hinterfleck, unul din cei doi delegați, cărașanul (originar din Sasca Montană) Martin Draxler, fiind trimis să-i aducă la recomandarea lui Louis Maderspach, subdirectorul Direcției Montanistice Bănățene din Oravița.³¹⁷

Evreii au avut o contribuție imensă la istoria cotidianului orăvițean, mai ales după 1750. Dar politicile oficiale au avut față de ei îngrădiri extinse cronologic pe mai multe veacuri, chiar și în Banat.³¹⁸ *Constituțiile* anului 1653, în articolul IV, consideră iudaismul supus la „perpetuă pedepsire”, „interzis prin legile publice ale țării sub sancțiune unor pedepse severe.” Titlul al IV-lea, „Despre iudaizant”, articolul I, afirmă pe baza legii din 1622 că evreii „vor pierde toate bunurile mobile și imobile.”³¹⁹ Pe lista colectei din 24 martie 1816 evreii sunt reprezentați de Caspar Oberhofer, Iacob Umhelsler, medicii Simon Schmidt și Johann Kesz, Iosif Schiessler, Francisca Pecher, Ferencz Eckmüller, Johann Jentner (al cărui bunic, Leib Kestenbaum, fusese bijutierul preferat al curții lui Petru cel Mare), Ferencz Thaler. O altă colectă, pentru Casino, la 1838, îi include pe Johann Boess, Karl Fest, Francisc Jaretz și medicul Altenberg. În 1839 în habitatul Oraviței avem 179 „israeliți”, în 1841 sunt 216, în 1857 avem 228 și 319 în 1881. Cifra ajunge la 512 în 1910, în 1927 cifra scade la 403, în 1930 sunt 396 iar în 1940 înregistrăm 380. Numai pentru veacul XX, de pildă, numele poartă ecoul celebrității: Spärger, Felter, Kauffmann, Rado, Teddy Rennert, Gross, Belgrader, Felix Weiss, Moritz Spieler, Dembitz, Goldstein, Schlessinger, Ignacz Feldmann, Hamburger, Löwenfeld, Sanyi Langer, Elly Tenner, Weinberger, Löbl, medici, avocați, ingineri, tipografi, editori, librari, angroșiști, actori de teatru și film, regizori, sportivi, politicieni.³²⁰ E drept și în aceeași măsură trist că au existat și în urbea de pe Căraș puseuri naționaliste, antisemite. În 1938, Sim. Sam. Moldovan se plânge că ginerele său, Alexandru Langer, a fost „jignit” de trei elevi ai liceului, cărora le-au luat apărarea profesorii. Langer, la rândul-i, intervenise când, pe stradă, Ernest Kiss a fost calificat de acești elevi „jidăniștii”.³²¹ A făcut vâlvă textul profesorului Ion Buzea, publicat în numărul 1 din 5 ianuarie 1938 al ziarului „Românul”, editat de Ion Țeicu, intitulat „*Tineri români cărașeni*”. Sim. Sam. Moldovan îl socoate presărat cu multe antisemitisme.³²² Într-un memoriu, Sim. Sam. Moldovan scria că prin Frontul Renașterii Naționale trebuie „să căutăm o rază/de lumină spre fericirea Neamului.” Iar în anexă expedia un memoriu „referitor la problema minoritarilor noștri.” În 26 aprilie 1876 are loc Consiliul General al Cultului Mozaic din Oravița și din zonă. Desigur, organizarea etnicilor evreii e mai veche, aici. Președinte e ales Iulius Schnabel, având ca locțiitori pe vicepreședinții Philemon Hirsch și Josef Weiss, casier pe Johann Berlgrader și „scriitor” pe profesorul Aron Kohn. Un comitet permanent e alcătuit din Edgar Klein, Josef Löbel, Jozsef Fülöpp, Simon Deutsch. Membrii consiliului sunt Heinrich Wolf, Simon Deutsch, Eduard Klein, Simeon Belgrader, dr. E. Kohn, dr. Schneewen, A. Kohn, Sim. Klauber din „Kakova” (Grădinari), Lazar Klein din Cârnecea, Sam. Hirsch din Ticvaniul Mare, M. Spieler din Ciuchici, Sim. Benedek din Secaș, Leopold Löbl din Mercina.³²³ În 1941-1944 evreii au fost concentrați din tot județul și deportați în lagărul de la Oravița. Calvarul a durat 39 de luni. Din Oravița, în echipe, comunitarii evreii lucrau în taberele de la Miniș, Lișava, Țințari, Berzovia, Cărbunari, Marila, Anina, Sasca Montană.³²⁴

7. Statistici, demografie

Demersul de multiculturalitate nu e doar o vorbă în vânt. Autorii localnici au în conștiința efortului lor de a descifra atari realități înțelesul clar al conviețuirilor interetnice și contextul efectelor lor benefice asupra ideii de stabilitate socio-politică într-o provincie a fostului imperiu în care n-au prea avut loc puseuri de naționalisme exagerate, de-o parte ori de alta a locuitorilor.³²⁵ Sentimentul multiculturalității active îl intuim și azi, parcurgând lista donatorilor pentru edificarea teatrului, pe care am prezentat-o mai sus. Conservatismul naționalist rămâne însă, în percepția românească a fenomenului, o realitate și pentru orăvițenii majoritari.³²⁶

După apartenența religioasă, statistica urbei, la 1802, relevă 1.644 cetățeni de religie romano-catolică și 713 ortodocși, într-o componență pluri-etnică: români și macedo-români, austrieci, maghiari, cehi, slovaci, sârbi, evrei. Iar în Ciclova Montană, 228 romano-catolici și 651 ortodocși. Tot aici sunt recenzați 128 „țigani statornici”. Însușind datele din cele două așezări, religionarii romano-catolici dețin ponderea, 1.872 de locuitori, în vreme ce 1.364 reprezintă ortodocșii.

Etnia elevilor, la 1883/1884 era de 40 germani, 34 români, 14 maghiari și 13 sârbi. Pe confesiuni, peste aproape două decenii, statistica elevilor în 1902/1903 arată următoarele cifre: 93 români ortodocși, din care 28 la clasa I, 25 – II, 18 – III, 17 – IV, 3 – V, 2 – VI; 5 români greco-catolici, din care 1 – I, 2 – III, 2 – IV; 56 romano-catolici, din care 18 – I, 13 – II, 18 – III, 5 – IV, 1 – V, 1 – VI; 10 sârbi ortodocși, din care 1 – I, 2 – II, 1 – III, 5 – IV, 1 – V; 9 israeliți din care 3 – II, 1 – II, 1 – III, 3 – IV, 1 – V; 4 luterani, din care 2 – I, 1 – II, 1 – IV; 2 calvini, din care 1 – III, 1 – IV.³²⁷ În același tabel, pe etnii, situația e de 98 români, 61 germani, 17 maghiari, 7 sârbi, 9 evrei.

Dacă *Statistica religiilor din 1905 în Ungaria* arată 14.760 cetățeni fără confesiune,³²⁸ în *Statistica din 1908 a confesiunilor din răsăritul imperiului*, romano-catolicii sunt 9.919.913, greco-orientalii 2.815.715, greco-catolicii 1.854.143, reformații 2.441.142, evanghelicii reformați 1.288.942, unitarieni 68.568, evreii 851.378, aceștia din urmă față de cifra de 851.568 în 1905.³²⁹ În orașul monografiat acum de noi avem, în același interval, 4.298 ortodocși, 509 greco-catolici, 87 luterani, reformați și catolici, 380 israeliți, 98 fără religie.³³⁰

Recensământul din 29 decembrie 1930 în România, pe religii, este de: ortodocși - 13.108.208, greco-catolici - 1.427.391, romano-catolici - 1.234.151, calvini - 710.706, luterani - 388.759, minoriți (franciscani) - 69.257, armeni gregorieni - 10.005, armeni catolici - 1.440, lipoveni - 57.288, adventiști - 16.102, bapțiști - 60.562, mozaici - 756.990, mahomedani - 184.486, alții - 7.434, fără religie - 6.604, nedeclarați - 6.686. În aceleași statistici, în Banat realitatea confesională arată următoarele cifre: ortodocșii - 527.239 (56,1%), greco-catolicii - 33.672 (3,6%).

În 1940, cifrele statisticii pe confesiuni în orașul Oravița indică: 4.298 ortodocși, 509 greco-catolici, 380 israeliți, 27 lutherani, reformați, calvini și 98 fără precizarea confesiunii.³³¹ Interesa și soarta românilor rămași în Banatul integrat Jugoslaviei interbelice, „în situație tragică, părăsiți de statul român”. Încă din 1867, Hasdeu anticipa acest lucru, scriind *Românii și serbii*.³³² Conceptul de națiune, progresiv și recurent evenimentelor care au amenințat ființa nației, devine pentru românii majoritari armă eficientă de luptă pentru drepturi și libertăți,³³³ contrapusă tezelor sârbești.³³⁴

Frontiera bănățeană, în varianta engleză din 28 februarie 1919, ne lăsa calea ferată Timișoara-Baziaș, cu traversare în peiaj pe teritoriul sârb, în fapt al Banatului rămas dincolo de fruntarii.³³⁵ Consiliul Suprem Aliat acceptă și propunerile sârbe, la 21 iunie 1919, ceea ce a provocat supărarea și demisia lui I. I. C. Brătianu.³³⁶ Se promova ideea drepului istoric și etnic asupra întregului Banat, lipsind însă o elită conducătoare. Mai ales în guvernarea totalitară a lui Stoiadinovici s-au simțit aceste lipsuri, mai active fiind corurile și fanfarele.³³⁷ Învățătorii trimiși din România nu erau dintre cei mai călăuziți de idealul unității bănățene dincoace și dincolo de granița impusă de tratatele de pace de după primul război. Programele solicită o tipografie și o librărie românească în Vârșeț și critică pe români pentru că „au sacrificat Banca „Luceafărul””.³³⁸ De aceea Traian Birăescu susținea propaganda culturală „în orașele înstrăinate”³³⁹ iar Petru Nemoianu continua să-i numească pe sârbi „fanarioții Banatului”.³⁴⁰ Măsurile prioritar-urgente trebuie să fie colaborarea directă, transfrontalieră, până Bucureștiul se va gândi la măsuri energice.³⁴¹ Presa din Oravița și Banatul cărașan e atentă la desfășurările dinaintea și din timpul Congresului Partidului Românesc, din 10 februarie 1923, de la Alibunar, cu patru capitole: „Politica externă”, „Politica internă”, „Politica agrară”, „Politica culturală”. În politica externă „dorește sincer prietenia statului român”, „e gata de orice jertfă pentru apărarea acestui principiu”. În politica internă se solicită drepturi egale, fără deosebire de lege și limbă, liberă întrunire, presă liberă, autonomia satelor și comitetelor românești, funcționari români,

limba română, inscripții românești, „deschiderea drumurilor spre țările vecine”. La capitolul politicii agrare e mediatizată ideea unei reforme. În politicile culturale se insistă pe susținerea autonomiei bisericești „neatârnoare și național-românească”, libertate confesională, „să ne putem căpăta preoții din România”, „școală cu limba noastră românească”, dascăli din România, manuale din România, promovarea asociațiilor corale, fanfare, societăți de lectură.³⁴² Pe baza tratatelor cu guvernele jugoslave, la Liceul „General Drăgălina” din Oravița studiază elevi de naționalitate română din statul vecin în toată perioada interbelică. Tot în interbelic,

„*Chestiunea minoritarilor*” e ambalată adesea în românisme sterile, opiniile sunt pripite, cauzând o proastă percepție a politicii interne românești în mediile diplomatice europene și, mai ales, americane.³⁴³ Discursul publicistic duce adesea opinia în zona xenofobiei. Or, conchid vituperanții semnatori, *vinovată* e presa: „Apropo ! Priviți mizeria presei române din Banat!... Cum socotim noi să turnăm suflet românesc în acest canaan al tuturor minoritarilor... Nu cumva ne închipuim că laudele străvezii și eufemismele cotidianelor minoritare pot ține locul unei presei și opinii românești ?!.”³⁴⁴ Firesc, pentru bănățenii pe care i-a vizitat în dese rânduri (în Valea Cărașului, de pildă) Octavian Goga a fost „profetul ideii naționale.”³⁴⁵ E drept, nu se încalcă „*Tratatul minorităților*” din 9 decembrie 1919 iar un *Regulament pentru minoritari* e emis la 3 august 1938. Naționalismele exacerbate nu ocolesc urbea și oamenii săi.

Se evocă și se invocă, prin comparare, gloria trecutului și confuziile prezentului: „Unde-i poezia vremurilor de lupte înălțătoare, cu inimi mari și brațe muncitoare ? Parc-a dispărut în goana exasperată după traiu ușor și parvenire fără muncă și fără idealuri. Unde ni-s profeții cu limbi de foc și dor de mântuire ? Un amestec de limbi ca la turnul babilonic și o gălăgie surdă ca într-un bazar american pare a le fi luat locul.”³⁴⁶ Un mare cuzist este profesorul Traian Simu. Polemicile sale cu comerciantul Hamburger sunt de notorietate negativă. Profesorul Ilie Rusmir e socotit, la 1928, când 40 % din orăvițeni aparțin altor etnii, un „fanatic prigonitor”. În vara aceluși an, în Grădina de Tir, Ilie Rusmir, cuzist, „a jurat pe cruce, în văzul tuturor, luptă, ură și prigonitorie minoritarilor.”³⁴⁷ În alt document mențiunea e ușor modificată „cu care ocazie a jurat pe cruce lupta contra minoritari și evrei...”³⁴⁸ În anii '20, în Grădina de la Maiere are loc o mare adunare a partidului cuzist, scrie un martor al evenimentelor.³⁴⁹

Orice s-ar spune altfel, un lucru e limpede: cărășenii au *românizat* ținutul timișan și Timișoara. Era un țel, imediat după 1919. Orașele provinciei trebuie recucerite, re-românizate: „Iată și orașele „noastre”, în cari elementul românesc e formal strâmtorat și descurajat în urma unei economii naționale înguste și fără dram de perspectivă istorică ! Cum progresăm cu românizarea acestor fortărețe artificiale de pe vremi ? Până când va mai dăinui caracterul izbitor de impropriu al acestor orașe alimentate și lustruite din vloga unei provincii absolut românești ?”³⁵⁰ Un N. D. Chirculescu, alături de profesor și de Ștefan Georgescu, răspund prompt la ancheta „*Originea etnică*” exagerând, uneori, sau jignind, alteori, pe conlocuitorii maghiari, evrei, sârbi.³⁵¹

Un incident, cu efecte minore din fericire, a fost prilejuit de turneul Teatrului Maghiar din Cluj, condus atunci de directorul și actorul E. Ioanovits, respectivul având rădăcini familiale în Oravița. La spectacolul din seara zilei de 30 ianuarie 1932³⁵² artiștii maghiari „sunt insultați”, „un grup de tineri svăpăiați au năvălit în sală vociferând, fluierând și insultând pe spectatori” și împiedicând reprezentația, cum scrie deputatul social-democrat de Caraș, Eftimie Gherman, în memoriul adresat ministrului de Interne.³⁵³ Memoriul distinsului politician cărășan interbelic sublinia că nemulțumirea e cu atât mai mare în rândul locuitorilor urbei în legătură cu acest „scandal” cu cât „este îndeajuns de cunoscută armonia care a existat totdeauna între diferitele naționalități din Banat și în special din Oravița, atât sub regimul românesc cât și sub regimul maghiar.”³⁵⁴

Într-o scrisoare din 23 septembrie 1930 către „prof. Sterian”, Sim. Sam. Moldovan arată, pe baza statisticilor de el realizate, că „politica locală are orientare românească” și cere reprezentare etnică în Consiliul Județean dar și în Consiliul Comunal Oravița, nemulțumit – desigur, nejustificat - că etnicii germani sunt mult mai bine reprezentați („sunt *staatsnation*”, se întreabă el retoric). Autorul ia în sprijin ideile din conferința ministrului M. M. Manoilescu, susținută în sala cinema (teatrul) în ianuarie 1930, cu prilejul sărbătorii magistraților.³⁵⁵

În presa minoritară a provinciei, care pătrunde prin abonați și în Oravița, se pun mari speranțe în guvernarea liberală Tătărească.³⁵⁶ Dar, încă din 1938, solicitarea de către autorități a „certificatelor de naționalitate” creează disconfort și neliniște în viața cetățenilor.³⁵⁷ Iar în 1939, Sim. Sam.

Moldovan adresa regelui „un memoriu referitor la problema minoritarilor noștri.”³⁵⁸ Puseurile de opinii critice la adresa guvernării național-tărăniste culminează în primăvara anului 1930 cu interpelarea lui Hans Beller în Cameră, pe baza datelor furnizate de I. Țeicu, Sim. Sam. Moldovan, E. Gherman. Se vorbește de o criză financiară în localitățile cu minoritari: Anina, Steierdorf, Gherteniş.³⁵⁹ M. Petricoane-Drugărin, Gheorghe Jianu și Virgil Musta iau parte la Congresul Bătrânilor Liberali prezidat de C. Angelescu. Aici, I. Gh. Duca insistă, între altele, pe o politică loială față de minorități.³⁶⁰ În februarie 1931 sesizăm un amplificat „rictus” antimaghiar în conștiința localnicilor majoritari români din Oravița, ca răspuns la propagarea ideilor revizioniste în revista „Nagyvárads” la care era abonat și farmacistul Grosz. Atunci survenea și ordonanța generalului Ionescu de la Comunicații, referitoare la întrebuintarea limbii statului în administrarea C. F. R.³⁶¹

Coroșpondența lui Sim. Sam. Moldovan din perioada interbelică atestă o percepție atentă din partea intelectualității locale a idealului de „PanEuropa”. Se păstrează ciorna scrisorii trimisă lui Duff Cooper, la „generalmarinenminister” în Londra.³⁶² Tot el realizează un „Memoriu / zur Grundung einer neuer Volksgruppe / als Friedensfaktor Europas,”³⁶³ scrie Ducelui Eduard în Austria, la Wasserburg,³⁶⁴ Principelui Nicolae de România, „în ziua de Sf. Nicolae 1939”, despre „PanEuropa viitoare.”³⁶⁵

NOTE:

1. F. BRAUDEL, *Timpul lumii*, I, traducere și postfață de A. Riza, București, Editura Meridiane, 1989, p. 157
2. T. d'AQUINO, *Summa Teologica*, II, 2, articolul 1, p. 101
3. „Revue Catholique des idées et des faits”, nr. 32, 1924; ȘT. LUPȘA, *Catolicismul și românii din Ardeal și Ungaria până la 1526*, Cernăuți, 1929, p. 53-56
4. Cf. *Constituțiile (...)*, în volumul *Constituțiile Aprobate ale Transilvaniei, /1653/*, traducere, studiu introductiv și note de Al. Herlea, V. Șotropa, R. Pop, I. Naste, I. N. Floca, ediție și prefață de L. Marcu, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1993, p. 47-49; N. NILLES, *Symbolae ad illustrandam Historiam Ecclesiae Orientales in terris Coronae Sancti Stefani*, I-II, Oeniponte, 1885, p. XI-XVI
5. C. MIU-LERCA, *Bănățenism și creație*, în „Revista Institutului Social Banat-Crișana”, VI, nr. 22-23, 1938, p. 19-20; vezi și P. NEMOIANU, *Mățul neamțului și mățul românului*, în volumul P. NEMOIANU, *Scrisori și schițe bănățene*, Timișoara, Editura „Poporul Român”, 1943, p. 70-71
6. A. C. POPOVICI, *Naționalism sau democrație, o critică a civilizației moderne*, București, Editura Minerva, 1910, p. 30
7. A. VIERKANDT, *Naturvölker and Kulturvölker*, 1896, passim; TH. ACHELIS, *Die Religionen der Naturvölker*, Berlin-Leipzig, 1919; N. PAULESCU, *Sinagoga*, II, V. *Biserica reală, separatum*, p. 4
8. N. ADĂNILOAIIE, *Boierii și răscoala condusă de Tudor Vladimirescu*, București, 1956, p. 76-81
9. *Colecțiile de familie Sim. Sam. Moldovan*, Documentul nr. 822, conspect de Sim. Sam. Moldovan, creion, 4 p., 21 x 34 cm
10. *Ibidem*, Documentul nr. 160, dactilografie indigo, 4 p., 17 x 23 cm, Datat „Oravița 21 aug. 1935”, Antet: „Uzinele de Fier și Domeniile din Reșița / Societate Anonimă / Acières et domaines de Reșița / Société Anonyme”. C. V. Mihăilescu îi mulțumește lui Sim. Sam. Moldovan pentru „cuvântarea de la Congresul Bufenilor” iar Carol Renert pentru „broșura Ciclova”.
11. P. PAPAĞAGI, *Din trecutul cultural al Aromânilor*, București, 1912; *passim*.
12. *Dicționarul dialectului aromân, general și etimologic*, București, 1974, studiul introductiv
13. *Ibidem. Vorbirea dlui Balamace, reprezentantul fraților macedoromâni*, în volumul *Carmen Saeculare, (1862-1912). Memorialul jubilar al Societății Academice „Petru Maior”*, Budapesta, Tiparul Tipografiei „Doina”, în Beiuș, 1912, p. 87
14. Vezi la V. IONIȚĂ, *Originea antroponimului Mangiuca*, în „Timpul”, XII, nr. 155-3219, vineri 6 iulie 2001, p. 3
15. GH. COTOȘMAN, *Autohtonia românilor în Banat pe baza toponimiei*, Caransebeș, 1946, *passim*
16. C. MIU-LERCA, lucr. cit., în loc. cit., p. 20
17. I. BARNEA, *Contribuțiuni la studiul creștinismului în Dacia*, în „Revista Istorică Română”, XII-XIII, fascicola 3, 1942-1943, p. 31-42
18. TR. SIMU, *Arcidava (Vărădia)*, în „Arhivele Olteniei”, IV, 1925, nr. 21-22, p. 386-392
19. N. DOBRESCU, *Întemeierea Mitropoliilor și a celor dintâi mănăstiri din țară*, București, 1906, p. 39-42
20. ȘT. MATEI, I. UZUM, *Date noi asupra bisericii și fortificației de la Ilidia*, în „Acta Musei Napocensis”, IX, 1972, p. 555-560
21. O. RĂUȚ, V. IONIȚĂ, *Studii și cercetări de toponimie*, Reșița, 1976, p. 28; I. B. MUREȘIANU, *Mănăstiri din Banat*, Timișoara, 1976, p. 41-46
22. O. RĂUȚ, V. IONIȚĂ, *op. cit., loc. cit.*; I. LUPAȘ, *Vechimea ortodoxiei transilvane*, în volumul *Studii istorice*, V, Sibiu-Cluj, 1945-1946, p. 65-69
23. Opinia lui B. P. Hasdeu, în „Columna”, IV, 1883
24. A. ARMBRUSTER, *Romanitatea românilor. Istoria unei idei*, București, Editura Academiei, 1972, p. 24

25. I. VULCAN, *Dimitrie Țichindeal*, 1893, p. 13-15
26. J. ZEILLER, *Les origines chrétiennes dans les provinces danubiennes de l'Empire romain*, Paris, 1918; p. 19-32; A. HARNACK, *Die Mission und Ausbreitung des Christentums in den ersten drei Jahrhunderten*, Leipzig, 1924, p. 92
27. M. MACREA, *A propos de quelques découvertes chrétiennes en Dacie*, în „Dacia”, XI-XII, 1945-1947, 1948, p. 300-301; M. MOGA, *Vestigii paleocreștine în Banat*, în volumul *In memoriam Constantini Daicoviciu*, Cluj, 1974, p. 280; I. GEȚIA, *Vechi rămășițe bisericești în Banat*, în „Mitropolia Banatului”, nr. 4-6, 1965, p. 407-419
28. I. D. SUCIU, *Monografia Mitropoliei Banatului*, precuvântare de Nicolae, Mitropolitul Banatului, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1977, p.27
29. I. BARNEA, *lucr. cit., în loc. cit.*
30. V. PÂRVAN, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-roman*, București, 1911, p. 158-178
31. N. DENSUSIANU, *Dacia preistorică, text stabilit de V. Neagoe*, studiu introductiv și note de M. Neagoe, București Editura Meridiane, 1986, p. 514
32. D. STĂNESCU, *Vechi episcopii la Români*, București, 1927, p. 15-29
33. I. D. SUCIU, *op. cit.*, p. 30
34. R. THEODORESCU, *Chiril și Metodiu*, în „Contemporanul”, nr. 22 (1803), 29 mai 1981, p. 5
35. J. SZENTKLARAY, *Krassó vármegye őshajdانا, kiadta Krassó-Szöreny vármegye közönsége*, Budapest, Az Athenaeum irod. És nyomdai R. T. Könyvnyomdája, 1900, p. 139-140
36. J. KARACSONYI, *Szent Gellert Csanádi Püspök*, Budapest, 1887, *separatum*
37. V. MERUȚIU, *Județele din Ardeal și din Maramureș până în Banat. Evoluția teritorială*, Cluj, Institutul de Arte Grafice „Ardealul”, 1929, p. 169
38. *Srpski manastiri u Banati*, Karlovac, 1907, *passim*
39. K. JUHASZ, *Hajdani monostorok a Csanadi Egyházmegyében*, Budapest, 1926, rezumat în *separatum*
40. M. VOILEANU, *Contribuțiuni la istoria bisericească din Ardeal*, Sibiu, 1928, p. 39-40
41. D. ZAMFIRESCU, *Ortodoxie și romano-catolicism în specificul existenței lor istorice*, București, 1992, p. 86-91
42. ȘT. LUPȘA, *op. cit.*, p. 61
43. *Ibidem*.
44. *Din istoria bisericii române. Secolul al XV*, București, 1910, p. 17-26; ȘT. LUPȘA, *op. cit.*, p. 100
45. AL. RANDA, *Pro Republica Christiana. Die Walachei im „Langen” Türkenkrieg der Katolischen Universalmächte (1593-1606)*, München, 1964, p. 33-37; I. D. SUCIU, *op. cit.*, p. 88
46. N. CARTOJAN, *Istoria literaturii române vechi*, postfață și bibliografii finale de D. Simonescu, prefață de D. Zamfirescu, București, Editura Minerva, 1980, p. 11
47. I. D. SUCIU, *op. cit.*, p. 89
48. În 1943, Heinrich Gelzer a publicat catalogul episcopiiilor ortodoxe răsăritene.
49. O. GHITTA, *Un colaborator al lui Mihai Viteazul. Episcopul Serghie*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, Cluj-Napoca, tomul XXVII, 1985-1986, p. 375-382
50. I. D. SUCIU, *op. cit.*, p. 88
51. GH. COTOȘMAN, *Din trecutul Banatului. Studiu introductiv de istorie națională-bisericească*, I, prefață de Gh. Grigorie Comșa, Timișoara, 1934, p. 76-84, p. 92-108 și p. 113; MELCHISEDEC, *Biserica ortodoxă în luptă cu protestantismul, în special cu calvinismul în veacul al XVII-lea și cele două sinoade din Moldova contra calvinilor*, 1893, p. 26-40
52. R. THEODORESCU, *Civilizația românească între medieval și modern. Orizontul imaginii (1550-1800)*, II, București, Editura Meridiane, 1987, p. 12; A. BUNEA, *Vechile episcopii românești a Vadului, Geógiului, Silvașului și Belgradului*, Blaj, 1902, p. 65-69
53. R. THEODORESCU, *op. cit.*, p. 12
54. I. D. SUCIU, *op. cit.*, p. 93
55. *Ibidem*, p. 89
56. C. MIU-LERCA, *lucr. cit., în loc. cit.*, p. 17-18
57. M. VOILEANU, *Biserica Românească din Ardeal în veacul al XVIII-lea*, Sibiu, 1926, p. 22-26 și p. 33-38
58. I. HAȚIEGAN, *Oaspeți ai Timișoarei medievale*, în „Orizont Magazin”, nr.1, martie 1986, p. 5 și mai 1988, p. 9
59. A. GHIDIU, I. BĂLAN, *Monografia orașului Caransebeș, dimpreună cu monografiile dumnezeiești a episcopiei, a institutului teologic și pedagogic și cu biografiile bărbaților cari au lucrat la una sau alta instituțiune*, Caransebeș, Editura Autorilor, 1909, p. 109; J. H. SCHWICKER, *Die Vereinigung der Serbischen Metropoliien von Belgrad und Carlowitz im jahre 1731*, Wien, 1881, *passim*
60. J. H. SCHWICKER, *Die Vereinigung*, *loc. cit.*; TR. BIRĂESCU, *Voievodatul româno-sârb dela Chichinda*, în „Almanahul Banatului”, 1929, p. 61-65
61. I. BINDER, *Gründlagen und formen der toleranz in Siebenbürgen bis zur mitte des 17-Jahrhunderts*, Köln-Wien, 1976, *separatum*
62. AL. POPESCU, *Relații româno-austriece*, Iași, Editura Institutul European, 1998, p. 14
63. S. DRAGOMIR, *Istoria desrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII*, I, Sibiu, 1920, p. 88-114; GH. VÂNTU, *Unirea românilor din Transilvania cu biserica catolică*, București, 1889, p. 37
64. R. VULCĂNESCU, *Biserici de brazi*, în „Albina”, C, nr. 1, ianuarie 1997, p. 11
65. TR. MĂRAN, *Din istoricul regimentului de graniță germano-bănățean*, II, în „Clio”, II, nr. 1-2, ianuarie-februarie 1993, p. 9

66. I. BARTOLOMEIU, *Șirul cronologic al episcopilor de Caransebeș-Vârșeț*, în „Foaia Diecesană”, nr. 4-8 și nr. 11, 1887
67. A. COSMA, *Din trecutul românilor timișoreni, Timișoara*, Tipografia Românească, 1938, p. 18
68. R. MOLIN, *Contribuțiuni la istoria românilor bănățeni, 1783-1792. Două circulare din biserica ortodoxă din Măidan*, în „Foaia Diecesană”, XXXVIII, nr. 30, 1923; toate aceste probleme la N. CORNEANU, *Monografia Eparhiei Caransebeș*, Caransebeș, 1940, passim
69. *Arhiva Parohiei Măidan*, circulara nr. 3 din 5 mai 1791, semnată de Iosif Ioanovici Șacabent, citată și la S. Liuba în „Transilvania”, nr. 4, 1900, p. 100; P. BIZEREA, *Parohia ortodoxă română din Deta*, în „Almanahul Banatului”, 1929, p. 108-112
70. I. D. SUCIU, GR. POPIȚI, *Rélatiōns sérbo-roumaines dans l'Empire autrichien entre 1780 et 1850*, în „Revue Roumaine d'Histoire”, nr. 2, 1970, p. 249-250
71. A. PITIC, *Comuna Jebel*, în „Almanahul Banatului”, 1929, p. 145
72. I. D. SUCIU, *Unitatea poporului român. Contribuții istorice bănățene*, Timișoara, Editura „Facla”, 1980, p. 65
73. *MONOGRAFIA / orașului / ORAVIȚA / făcută de elevele secției literare anul 1942-43 / dedicată școlii noastre „Gimnaziul Regina Maria”*, 9 p. numerotate pe recto, pe p. 9, ultima scrisă în cerneală neagră: „Lucrare făcută de elevele secției literare / sub conducerea Doamnei profesoare E. Novacovici / Manea Ligia / Dărăbanțu Stela / Manescu Melania / Craiovan Melania / Lopatița Ana / Almăjan Victoria”, în creion „anul școlar 1940/41”
74. R. JURCA, *Cronologia Banatului*, în „Paralela 45”, 4 septembrie 1995, p. 3
75. L. BOTGROS, *Pagini deteriorate*, în „Caiete 2”, Reșița, Biblioteca Județeană „Paul Iorgovici”, 1995, p. 46
76. *Ibidem*, p. 45-49
77. C. ALBERT, *Contribuții la istoria învățământului românesc din Banat: un curs de metodică de acum un veac și jumătate*, în „Banatica”, 13, II, 1995, p. 79-96, manuscrisul lui Sim. Lalescu, teolog din Cornea, în anul III al școlii vârșețene
78. L. RAICHICI, *lucr. cit.*, în *vol. cit.*
79. *Ibidem*, p. 47
80. *Ibidem*, p. 48
81. *Ibidem*.
82. *Ibidem*.
83. GR. POPIȚI, *Date și documente bănățene*, 1939, passim.
84. GH. LUCHESCU, V. MUNTEANU, V. LĂZĂRESCU, *Spiritualitate lugojeană*, Timișoara, 1994, p. 117-118
85. I. VĂRAN, *Monografia Protopopiatului Ortodox Român Oravița*, Timișoara, Editura Marineasa, 2003, p. 65
86. C. MIU-LERCA, *lucr. cit.*, în *loc. cit.*, p. 19
87. București, 1911, 44 p. + 18 planșe
88. I. VĂRAN, *op. cit.*, p. 73-75
89. AL. IVICI, *Documente privitoare la mișcarea literară și culturală a românilor din Ungaria în secolul XVIII și XIX*, București, 1936, p. 18-26
90. AL. P. ILARIAN, *Antologie*, ediție, prefață, note și comentarii de C. Albu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 413
91. I. GROPȘIANU, *Petru Mocioni, 1807-1858*, în „Revista Institutului Social Banat-Crișana”, VII, fascicola 1, nr. 25, ianuarie-martie 1939, p. 10
92. R. S. MOLIN, *Ultimele pagini dela istoria lui N. Tincu-Velea*, în „Semenicul”, I, nr. 4, 10 aprilie 1928, p. 14
93. I. LUPAȘ, *Istoria bisericii ortodoxe române*, ediția a II-a, București, 1924, p. 69-72 și 75-80
94. „Foae pentru Minte, Inemă și Literatură”, nr. 24, 24 august 1863, p. 174; „Concordia”, III, nr. 75 (222), 5/17 septembrie 1863, p. 313
95. I. CREȚIU, *Aurel Maniu*, I, în „Actualitatea Oraviței”, I, nr. 5, ianuarie 1997, p. 2
96. I. VĂRAN, *op. cit.*, p. 59-60
97. Cf. *Sinodul episcopal al diecesei Gr. Or. Române a Caransebeșului*, periodul XVI, sesiunea II, convocat la Caransebeș pe Dumineca Tomii, 21 aprilie 1913, p. 125
98. Cf. dr. I. OLARIU, președinte; I. BĂLAN, notariu, *Mulțămită publică*, în „Foaia Diecesană”, nr. 14, 20 martie 1893
99. *Erweiss; dass die Walachen nicht Römischer Abkunft sind, unde diesz nicht aus ihren Italienisch – Slavischen Sprache folgt*, Halle, 1823
100. Buda, în 1827, cu reeditare în 1828; I. CHINDRIȘ, *Opera și ideile lui Simion Bărnuțiu*, în S. BĂRNUȚIU, *Discursul de la Blaj și scrieri de la 1848*, prefață de I. Rațiu, ediție de I. Chindriș, Cluj- Napoca, Uniunea Mondială a Românilor Liberi, 1990, p. 11
101. *Ibidem*.
102. *Die Tätigkeit der Diöcesän-Druckerei in Hermannstadt*, 1855, reprodus din „Telegraful Român”, nr. 17-18, 1855; A. BĂRSEANU, *Învățăminte din viața mitropolitului Andreiu Șaguna*, Brașov, 1898; N. POPEA, *Memorialul arhiepiscopului și mitropolitului Andreiu baron de Șaguna sau luptele național-politice ale românilor, 1846-1873*, I, Sibiu, 1889; M. PĂCURARIU, *Începuturile Mitropoliei Transilvaniei*, București, 1980, passim
103. A. GHIDIU, I. BĂLAN, *op. cit.*, p. 191
104. *Ibidem*, p. 211
105. *Ibidem*.
106. „Calendarul Românului pe anul dela Hristos 1922,” Caransebeș, 1921, p. 90-91
107. *Fond cit.*, Documentul nr. 194, creion, 1 f, 21 x 34 cm

108. C. DIACONOVICI, *Enciclopedia Română*, tom II, Sibiu, 1900, p. 903-904
109. M. MĂRAN, *Personalități remarcabile originare din satele noastre. Frații Ivacicovici (Ivașcu)*, în „Lumina”, nr. 3 (7), XLIX, iulie-septembrie 1996, p. 149-150
110. D. IZVERNICEANU, *Locuri de închinăciune*, în D. IZVERNICEANU, *Banatul*, București, Editura Cartea Românească, 1934, p. 24-26
111. A. SĂDEANU, *Apostolatul primilor profesori ai Preparandiei noastre*, Arad, 1912, p. 22; vezi și nota 39 de la p.31
112. *Chirotonire*, în „Foaia Diecesană”, IV, nr. 4, 22 ianuarie/3 februarie 1889, p. 7
113. *Când s'a întemeiat orașul Caransebeș și ce știm din trecutul lui?*, în „Foaia Diecesană”, XVIII, nr. 39, 28 septembrie c.v.1903, p. 1-2
114. /DAN/, *Serbările instalării noului protopop la Oravița*, în „Foaia Diecezană”, XXXVIII, nr. 18, 30 aprilie / 13 mai 1923, p. 6
115. I. VĂRAN, *op. cit.*, p. 87
116. *Ibidem*, p. 89
117. *Ibidem*, p. 99
118. I. M. RAPORTOR, *Conferințe învățătorești*, în „Junimea”, II, nr. 41, duminică 9 mai 1926, p. 2; I. VĂRAN, *op. cit.*, p. 109
119. GHEJIA,, *Bărbați binemeritați*, în „Calendariul Poporului Român” pe anul 1906, Budapesta, Tipografia „Poporul Român”, 1905, p. 116
120. I. VĂRAN, *op. cit.*, p. 115
121. *Ibidem*, p. 116
122. *Ibidem*, p. 118
123. *Ibidem*, p. 121; CR, 1903, p. 48-49
124. *Ibidem*, p. 124
124. *Ibidem*.
125. *Ibidem*, p. 125
126. *Ibidem*, p. 127-128
127. *Ibidem*, p. 129
128. *Ibidem*, p. 134
129. *Ibidem*, p. 143
130. *Ibidem*, p. 149; V. VĂRĂDEAN, *Monumente bisericesti și culturale din zona Oraviței*, precuvântare de Nicolae, Mitropolitul Banatului, Timișoara, Editura Mitropoliei Banatului, 1981, p. 62-68
131. I. VĂRAN, *op. cit.*, 150
132. *Ibidem*, p. 152
133. *Ibidem*, p. 154
134. *Ibidem*, p. 184; vezi despre toți aceștia și în „Calendariul Românului”, Caransebeș, 1903, p. 48-49
135. *Ibidem*, p. 190
136. *Ibidem*, p. 196-197
137. *Ibidem*, p. 209
138. *Ibidem*, p. 212-213; VĂRĂDEAN, *op. cit.*, p. 55-62
139. I. VĂRAN, *op. cit.*, p. 214; vezi și „Calendariul Românului”, 1903, loc. cit.
140. I. D. SUCIU, *Monografia*, p. 130
141. I. VĂRAN, *op. cit.*, p. 172
142. V. VĂRĂDEANU, *op. cit.*, p. 48
143. I. D. SUCIU, *Români din Banat*, în „Revista istorică Română”, XI-XII, 1941-1943, p. 536
144. I. VĂRAN, *op. cit.*, p. 172-175
145. GH. CIUHANDU, *Din viața lui Nestor Ioanovici, Episcopul Aradului 1767-1830*, Arad, Tipografia Diecezană, 1929, 56 p., *passim*; *Fond cit.*, Documentele nr. 92, nr. 93, nr. 94
146. *Fond cit.*, Documentul nr. 186
147. V. MOLIN, *Copiști bănațeni*, în „Mitropolia Banatului”, IV, nr. 7-9, 1965, p. 567-573; VĂRĂDEAN, *op. cit.*, p. 90-97
148. SIM. SAM. MOLDOVAN, *Oravița de altădată și teatrul cel mai vechiu din România*, cu o prefață de dr. Ion Țicu, președintele Asociației de Teatru, Casinou și Cetire, Oravița, Tipografiile Felix Weiss (fostă C. Kehrer, fondată 1863), Progresul (fondată 1907), Iosif Kaden (fostă C. Wunder, fondată 1868), 1938, p. 17
149. *Fond cit.*, Documentul nr. 63; D. ZAMFIRESCU, Dosoftei, în volumul D. ZAMFIRESCU, *Contribuții la istoria literaturii române vechi*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 121
150. V. VĂRĂDEAN, *op. cit.*, p. 83-90.; are numărul de cod de monument istoric și de artă 11-B-233
151. *Fond cit.*, Documentul nr. 186
152. I. VĂRAN, *op. cit.*, p. 164-172
153. „Foaia Diecezană”, nr. 29, 17 aprilie 1938
154. T. MOGA, *Guvernatorul*, manuscris despre omul Pavel Liuba și fapta sa, p. 1
155. I. VĂRAN, *op. cit.*, p. 85-87
156. *Fond cit.*, Documentul nr. 208, 15 x 37 cm, resfințită în 1828 sub epitropia lui Gheorghe Constantini
157. *Fond cit.*, Documentul nr. 485, cerneală neagră, 21 x 30 cm
158. V. MURGU, *Monografia comunei Ciclova Montană*, Oravița, Editura Josef Kaden, 1929, p. 5

159. *Ibidem*.
160. *Ibidem*, p. 7
161. I. VĂRAN, *op. cit.*, p. 96-100
162. V. VĂRĂDEAN, *op. cit.*, p. 97-102
163. I. VĂRAN, *op. cit.*, p. 100-103
164. V. VĂRĂDEANU, *op. cit.*, p. 68-80
165. I. VĂRAN, *op. cit.*, p. 189-190
166. V. PETRICA, *Schitul „Sfântul Ilie” de pe Muntele Semenice – trecut însingurat și prezent tumultuos*, în „Semenicul”, XXVII, nr. 1-2, 1999, p. 32-33
167. AL. GRAMA, *Instituțiunile calvinești în biserica românească din Ardeal, fazele lor în trecut și valoarea lor în prezente*, Blaj, 1895, *passim*; A. TAT, *Cetățenie și confesiune în România. O perspectivă greco-catolică*, în „Vatra”, XXX, nr. 2-3 (383-384), februarie-martie 2003, p. 108-110
168. N. DOBRESCU, *Istoria bisericii române, secolele XVI-XIX*, București, 1910-1911, curs universitar
169. R. THEODORESCU, *Civilizația*, II, p. 45
170. I. GHEȚIE, *Fragmentul Todorescu*, studiu filologic, p. 279
171. *Ibidem*, p. 280; N. SULICĂ, *Documente românești din colecția Fekete. Catehismele românești din 1544 și 1559*, Târgu Mureș, 1936; H. STRIPSZTKY, G. ALEXICS, *Szégedi gérgely eneskönyve XVI századbeli román fordításban. Protestans halasók a hazai románságra*, Budapest, 1911; V. BIRO, *La politique religieuse et scolaire d'Etienne Bathory en Transsylvanie*, în volumul *Etienne Bathory, roi de Pologne, prince de Transsylvanie*, Cracovia, 1933, p. 47-81
172. S. DRAGOMIR, *Relații bisericești ale Românilor din Ardeal cu Rusia în veacul XVIII*, Sibiu, 1914, p. 39
173. OV. PECICAN, *Hronical bulgăresc*, în „Revista Istorică”, tom IV, nr. 5-6, mai-iunie 1993, p. 553
174. I. PRIGYI, *A magyarországi görögkatolikusan története*, I, Nyiregyhaza, 1990, 192 p., 248 p.
175. N. DOBRESCU, *Contribuțiuni la istoria bisericii române în secolul al XV*, București, 1907, p. 18 sq.
176. GH. I. MOISESCU, ȘT. LUPȘA, ALEX. FILIPAȘCU, *Istoria Bisericii Române*, I-II, București, 1957-1958, *passim*
177. *Ibidem*, I, p. 994
178. ȘT. PASCU, *Voievodatul Transilvaniei*, II, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1979, p. 450
179. A. VERESS, *Annuae litere de Iesu de rebus transylvanicis temporibus principum Bathori*, Budapesta, 1921, rezumat *in separatum*
180. N. IORGA, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a Românilor*, I, ediția a II-a, București, 1929, p. 212-224 și p. 289-301
181. ST. KAPRINAI, *Hungaria diplomatica, temporibus Mathias de Hunyad regis Hungariae*, I, Vindobonae, 1767; G. ZANANIRI, *Catholicisme oriental*, Paris, 1966; ȘT. METEȘ, *Istoria bisericii române din Transilvania, (până la 1698)*, I, ediția a II-a, Sibiu, 1935, *passim*
182. J. MICHELET, *Précis de l'histoire moderne*, VII-e editions, Paris, 1842, p. 100
183. *Epistolae et acta Jesuitarum Transylvaniae temporibus principum Bathory*, II, Budapest, 1931; Z. PĂCLIȘANU, *Istoria bisericii române unite*, în „Buna Vestire”, IV, nr. 3-4, 1975, p. 23-94
184. Cf. *Constituțiile, partea I, titlul întâi, Despre problemele referitoare la religii*, articolul II, p. 58-59
185. *Uniunea românilor din Transilvania cu biserica romano-catolică sub împăratul Leopold I*, p. 29
186. NILLES NICOLAO, *op. cit.*, p. XVIII-XXI; S. DRAGOMIR, *Istoria dezrobirii religioase a românilor din Ardeal în secolul XVIII, I-II*, Sibiu, 1920, *passim*.
187. I. D. SUCIU, *Monografia*, p. 14
188. Citat la C. MIU-LERCA, *lucr. cit.*, în *loc. cit.*, p. 18-19
189. OV. PECICAN, *Dilemele unei conștiințe identitare colective*, în „Vatra”, XXIV, nr. 279, iunie 1994, p. 3 și 19
190. I. CHINDRIȘ, *lucr. cit.*, în *vol. cit.*, p. 10
191. A. BUNEA, *Episcopii Petru Pavel Aaron și Dionisie Novacovici sau istoria românilor transilvani de la 1751 până la 1764*, Blaj, 1902, p. 46 sq.
192. J. IOZSA, *Piariștii și românii*, Aiud, 1940; I. M. MOLDOVAN, *Acte sinodale ale bisericii române de Alba Iulia și Făgăraș*, II, Blaj, 1872
193. C. C. GIURESCU, D. C. GIURESCU, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri și până astăzi*, București, Editura Albatros, 1971, p. 476-478
194. I. LUPAȘ, *Istoria Unirii românilor*, București, 1937; O. BÂRLEA, *Östkirlichen Tradition und Westlicher Katholicismus. Die Romänischen unierte Kirche zwischen 1713-1727*, München, 1966; I. CHINDRIȘ, p. 15
195. A. T. LAURIAN, *Documente despre starea politică și religioasă a românilor din Transilvania*, în „Magazinu Istoricu pentru Dacia”, III, 1846; AL. POPESCU, *op. cit.*, p. 12
196. A. BUNEA, *Din istoria românilor. Episcopul Ioan Inocențiu Klein (1728-1751)*, Blaj, 1900; AL. PAPIU-ILARIAN, *op. cit.*, p. 69; Z. PĂCLIȘANU, *Corespondența din exil a episcopului Inochentie Micu Klein, 1746-1768*, București, 1924
197. A. DECEL, *Memoriul (Supplex Libellus) lui Ioan Inochentie Micu Klein către regina Maria Terezia, din anul 1744*, în „Anuarul Institutului de Istorie”, Cluj, X, 1967, p. 7-40; M. STRĂJAN, *Din viața lui Inocențiu Micu*, Craiova, 1902; AL. NICULESCU, *Biserica unită în cadrul bisericii catolice universale*, Lugoj, Tipografia națională, 1930, p. 19
198. *Școala Ardeleană*, antologie, prefață de Fl. Fugariu, p. VIII; Z. PĂCLIȘANU, *Din istoria bisericească a românilor ardeleni*, în „Teologul Vlădicilor Unirii, 1770-1774”, *separatum* din *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*, seria III, tom I, 1914
199. T. CIPARIU, *Acte și fragmente latine românești pentru istoria bisericii române, mai ales unite*, Blaj, 1855; I. HOSSU, *Date statistice referitoare la gimnaziul greco-catolic din Blasiu*, în „Programa gimnasiului Blasiu”, Blaj, 1882

200. I. RAȚIU, *Blajul*, Brașov, 1911, partea de anexe, în special
201. GH. BOGDAN-DUICĂ, *Procesul episcopului Ioan Inochentie Clain*, Caransebeș, 1896
202. P. MICHELSON, *Roma versus Bizanț*, 1999, p. 82 sq
203. Cf. A. D. XENOPOL, *Raport la I. Ursu*, „Un manifest românesc tipărit cu litere latine al împăratului Leopold I, 1701”, în „Analele Academiei Române”, Memoriile Secțiunii Istorice, II, tom XXXIV, 1911-1912, p. 1062
204. Cf. Idem, *G. Barițiu, Părți alese din istoria Transilvaniei*, volumele I-II, în „Arhiva Societății Științifice și Literare”, Iași, II, 1890-1891, p. 754-758; I. CHINDRIȘ, *Blajul luminat. O analiză a structurilor culturale*, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, XXIII, 9, 1980, p. 187-208
205. H. Gusztav, în „Egyetemes Irodalomtörténete”, II, 1904, p. 827
206. I. LUPAȘ, *O încercare de „reunire” a bisericii românești din Ardeal la anul 1798*, Budapesta, 1913; ȘT. LUPȘA, *Contribuțiuni la istoria încercării de reunire a bisericii românilor din Transilvania la 1798*, în volumul *Omagiu lui Ioan Lupăș*, București, 1943, p. 492-509
207. AL. POP, *Desbinarea în Biserica Românească din Ardeal și Ungaria*, București, 1921, p. 12-17
208. C. BODEA, *Moise Nicoară (1784-1861) și rolul său în lupta pentru emanciparea național-religioasă a românilor din Banat și Crișana*, partea I-a, 1825, Arad, p. 298-348; N. ALBU, *Din relațiile cărturarilor bănățeni cu Blajul*, în volumul *Sub semnul lui Clío. Omagiu acad. prof. Ștefan Pascu*, Cluj, Editura Dacia, 1974, p. 503-508; N. COMȘA, *Dascălii Blajului*, Blaj, 1940; I. LUPAȘ, *Istoria bisericească a românilor ardeleni*, Sibiu, 1918, *passim*
209. *Banatul și bănățenii văzuți de un străin*, în „Banatul”, I, nr. 8-9, 1926, p. 14
210. PRIGYI, *op. cit.*, II, p. 7-13
211. I. RADU, *Istoria Diecezei Române Unite a Orăzii mari, 1777-1827*, Oradea, 1932
212. C. SUCIU, *Lupta Blajului pentru chestiunea națională pe teren politic pe timpul episcopului Lemeni*, în „Cultura creștină”, XIV, nr. 3, 1925, p. 66-71; I. BOROȘ, *Ephemeris, sive Diarium Venerat, Conventus Lugosiensis ordinis Minorum I. Francisci Conventilium*, în *Evenimentele revoluției de libertate din anii 1848-49 desfășurate în Lugos*, Lugoj, 1927, p. 11-14
213. /Un om al bisericii/, *Românii ortodoxi și uniți români*, Sibiu, 1922, p. 9; N. COMȘA, *Manuscrite românești din Biblioteca Centrală de la Blaj*, Blaj, 1944
214. I. RADU, *Samuil Vulcan, episcop unit al Orăzii mari (1806-1839) și biserica ortodoxă română*, Oradea, Tipografia și Librăria Românească S. A., 1925, 102 p.
215. I. CHINDRIȘ, *lucr. cit.*, în *vol. cit.*, p. 10
216. I. BOROȘ, *Evenimentele revoluției*, p. 12
217. *Ibidem*.
218. B. MIHOC, *Biserică și societate în nord-vestul României*, Oradea, Editura Logos, 1994, 2003; I. BOROȘ, *Anul 1848 și sinoadele protopopești*, în „Cultura Creștină”, Blaj, 1923, XII, p. 279-280
219. C. PAVEL, *De pe meleagurile uitării. Vasile baron de Erdelyi*, în volumul *Carmen Saeculare, 1862-1912*, p. 54
220. *Ibidem*, p. 55
221. *Ibidem*, p. 87
222. D. RADU, *Diocesa Lugosului. Șematism istoric*, Lugos, 1903
223. L. D., *150 de ani de greco-catolicism în Banat*, în „Timpul”, XIV, nr. 234 (3905), joi 9 octombrie 2003, p. 5. N. BRÂNZEU, *Unirea românilor din Lugoj*, Lugoj, 1926
224. I. ROBU, *Prezențe ale Bisericii Creștine în istoria României moderne*, în „Academica”, VII, nr. 5 (77), martie 1997, p. 6
225. N. BRÂNZEU, *Biserici unite*, în „Almanahul Banatului”, p. 39; *Șematismul istoric*, Lugoj, 1903, p. 93-94
226. AL. NICULESCU, *op. cit.*, p. 23
227. *Șematismul Istoric*, Lugos, 1903, p. 94-97
228. N. BRÂNZEU, *lucr. cit.*, în *loc. cit.*, 40
229. I. VĂRAN, *op. cit.*, p. 112
230. I. VĂRAN, *op. cit.*, p. 113
231. I. VĂRAN, *op. cit.*, p. 125
232. I. VĂRAN, *op. cit.*, p. 127-128
233. I. VĂRAN, *op. cit.*, p. 136
234. I. VĂRAN, *op. cit.*, p. 138
235. I. VĂRAN, *op. cit.*, p. 148
236. I. VĂRAN, *op. cit.*, p. 154
237. V. VĂRĂDEAN, *op. cit.*, p. 212
238. I. RADU, *Istoria vicariatului greco-catolic al Hațegului*, Lugoj, 1913; „Călimdariusul Poporului Român” pe anul 1909, VII, Budapesta, Tipariul Tipografiei „Poporul Român”, p. 57-58
239. *Din activitatea pastorală a Ilustrității Sale Prea Sfințitului Domn Dr. Demetriu Radu, Episcop Gr. Catholic al Lugosului*, Lugos, Tipografia lui Ioan Viranyi, p. 9 sq.
240. „Călimdariusul”, 1909, p. 58
241. S. BOCU, *Episcopii Banatului*, în „Luceafărul”, I, nr. 12, decembrie 1935, p. 540; GH. POPOVICI, *Uniunea Românilor din Transilvania*, Lugoj, 1901
242. L. MAIOR, *Contribuții la istoria raportului biserică-putere în Transilvania (1867-1918)*, în volumul N. BOCȘAN, N. EDROIU, V. VESA (coordonatori), *Convergențe europene. Istorie și societate în epoca modernă*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1993, p. 177

243. N. BRÂNZEU, *Biserici unite*, p. 40
244. Cf. *Arhiva Mitropoliei Banatului*, Fond Episcopia greco-catolică Lugoj, Documentul nr. 225 / 58, f 2
245. L. MAIOR, *lucr. cit.*, în *vol. cit.*, p. 179
246. GR. PLOEȘTEANU, *Canceliștii români târgumureșeni în revoluția de la 1848, separatum*, p. 27-48
247. *Cuvânt de chemare*, în „Românul”, nr. 91, 25 aprilie/8 mai 1912, p. 1
248. *Episcopie Ungurească*, în „Românul”, nr. 142, 28 iunie/12 iulie 1912, p. 2; *Episcopie maghiară*, în „Românul”, nr. 148, 6/19 iulie 1912, p. 5
249. *Pentru apărarea bisericii*, în „Românul”, nr. 159, 19 iulie/1 august 1912, p. 1; *Țăranii și episcopia maghiară*, în „Românul”, nr. 206, 20 septembrie/3 octombrie 1912, p. 2-3
250. AL. NICULESCU, *op. cit.*, p. 23
251. I. CREȚIU, *Personalități greco-catolice din Oravița. Preotul Silviu Poșiar*, în „Unitatea Creștină”, nr. 2, 2002, p. 4
252. I. MATEIU, *Valoarea Concordatului încheiat cu Vaticanul*, Sibiu, Tipografia Arhidiecezană, 1929, 104 p.
253. *Fond cit.*, Documentul nr. 104, dactilogramă, 2 f., scrise recto, 21 x 29 cm, „Programul / Congresului Agrului, care va avea loc în Oravița”
254. PIUS, citat la AL. NICULESCU, *op. cit.*, p. 95
255. AL. NICULESCU, *Biserica unită în cadrul bisericii catolice universale*, Lugoj, Tipografia națională, 1930, p. 4
256. *Fond cit.*, N. MANEGUȚIU, citat în conspect-manuscris Sim. Sam. Moldovan, p. 198
257. *Ibidem*, p. 7
258. I. CREȚIU, *Din istoricul Bisericii Greco-Catolice*, în „Unitatea Creștină”, nr. 5, 2003, p. 4; Idem, *Scurt istoric al Bisericii Greco-Catolice din Oravița*, în *Idem*, nr. 1, 2002, p. 2-4
259. Gimnaziul și liceul din Blaj, teologia cu doctorat, litere la Budapesta (latină și română), dascăl la Brediceanu în Lugoj, întemeitorul liceului românesc din Lugoj, dreptul la Cluj, prim inspector în Oravița la U. D. R. ; cf. I. CREȚIU, *Personalități ale comunității Greco-Catolice din Oravița*, în „Unitatea Creștină”, nr. 3, 2002, p. 3
260. AL. POP, *op. cit.*, *loc. cit.*
261. V. PÂRVAN, *Creștinismul în Dacia lui Traian, separatum*, p. 30-34; M. JUGIE, *Le schisme byzantine*, Paris, 1941, p. 79 sq.
262. C. CONSTANTINESCU, E. LAZEA, *O bibliotecă monastică din Transilvania, pe la 1200*, în „Studii”, nr. 4, 1961, p. 1145-1153; ȘT. LUPȘA, *Catolicismul*, p. 39-43 p; K. JUHASZ, *A Csanádi Püspökség története*, Mako, 1930, *passim*
263. S. BOROVSZKY, *Csanád vármegye története, 1715-ig*, Budapest, I, 1897; IORGA, *Istoria românilor prin călători*, p. 69; M. ROSKA, *Erdely Regeszeti Repertoriuma*, I, Kolozsvár, 1942
264. K. JUHASZ, *Das Tsanad-Temesvarer Bistum im frühen Mittelalter, 1030-1307*, 1930; T. ORTVAY, J. SZENTKLARAY, *Történelmi Adattár Csanad – Egyházmegye hajdanahöz és jelenehez*, Temesvár, III, 1873; V. MERUȚIU, p. 182
265. *DIR, C. Transilvania, I, 1075-1250*, București, 1951, p. 255-257
266. Vezi și Ș. PAPACOSTEA, *Înfruntări politice și spirituale în sud-estul Europei: 1204-1241*, I, în „Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie”, Iași, XXVI, 1, 1989, p. 217-233; W. de VRIES, *Rom und die Patriarchie des östens*, Freiburg-München, p. 132-133
267. I. D. SUCIU, *Monografia*, p. 43; W. GUETEE, *Papalitatea schismatică. Roma în raporturile sale cu Biserica orientală*, București, 1881, p. 62-68
268. Z. PÂCLIȘANU, *Propaganda catolică între românii din Ardeal și Ungaria înainte de 1500*, în „Cultura Creștină”, IX, 1920, nr. 1-2, p. 4-34
269. ȘT. PASCU, *op. cit.*, p. 450
270. G. SORANZO, *Il papato, l'Europa cristiana e i Tartari*, Milano, 1930, p. 16-32
271. J. KARACSONYI, *Isméretlen délmagyarországi monostorok*, în „Története és regeszeti Ertesítő”, 1905, p. 76-88; G. FEJER, *Codex Diplomaticus Hungariae Ecclesiasticus*, I-VII, Budae, 1829-1841
272. R. CÂNDEA, *Der Katholizismus in den Donaufürstentümern*, Leipzig, 1-3, 1917, în „Lamprecht-Goetz, beiträger zur Kultur=und Universälgeschichte, 36 (1); N. IORGA, *Interpénétration de l'Occident et de l'Orient*, în „Etudes Byzantines”, II, p. 136
273. E. GLÜCK, *Date noi cu privire la prezența cavalerilor teutoni în frontiera Banatului, 1429-1437*, în „Revista Istorică”, III, 1992, nr. 7-8, p. 783-792; AL. NEMOIANU, *Unele aspecte privind prezența teutonilor în Banat, 1429-1432*, în „Muzeul Național”, II, 1975, p. 381-386; I. HAȚEGAN, *Cavalerii teutoni în Banatul Severinului, 1429-1435*, în „Tibiscus”, V, 1979, p. 191-196
274. KARADJA, *Delegați din țara noastră la conciliul din Constanța (în Baden), în anul 1415*, în *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice, Secțiunea 3, tomul VII, 1926-1927*, p. 59-91
275. C. FENEȘAN, *Despre privilegiile Caransebeșului până lamijlocul secolului al XVI-lea*, în „Banatica”, II, p. 36
276. I. D. SUCIU, *Monografia*, p. 73
277. C. FENEȘAN, *Despre privilegiile Caransebeșului*, p. 259
278. I. LUPAȘ, *Istoria Unirii românilor*, p. 40
279. *Ibidem*.
280. E. DOUMERGUE, *La Hongrie calviniste*, Toulouse, 1912, *passim*
281. AL. PROCOPOVICI, *Arhetipul husit al catehismelor noastre luterane*, Suceava, 1927; A. BAUMSTARCK, *Liturgie comparée. Principes et méthodes pour l'étude historique des liturgies chrétiennes*, III-e éditions, Paris, 1953, p. 79-81

282. G. DUBY, *Arta și societatea. 980-1420*, I, traducere și note de M. Rădulescu, prefață de R. Theodorescu, București, Editura Meridiane, 1987, p. 236
283. *Ce a fost Unirea cu Roma în Biserica românească din Ardeal*, 1948, p. 5
284. J. B. MAYER, *Die Geschichte der Katholischen Kirche*, Arad, 1916, p. 8-19
285. *Ce a fost Unirea cu Roma*, p. 6
286. I. D. SUCIU, *Monografia*, p. 49
287. AL. RODER, *Istoria Biblicească*, Eger, Societatea Sfântul Ștefan, 1867, p. 19-27
288. I. CRIȘAN, *Teatrul din Oravița, 1817-1967*, Reșița, Comitetul pentru Cultură și Artă al Județului Caraș-Severin, Casa Județeană a Creației Populare, 1968, p. 5-6
289. I. SCHWICKER, *Geschichte des Temeser Banats*, 1861, p. 311 și p. 323; PESTY, MILLEKER, *Schematismus Clerici Diocesaes Csanadiensis*, 1892, p. 38, p. 171; *Fond cit.*, Documentul nr. 94, cerneală neagră, 21 x 34 cm; *Ibidem*, Document neinventariat, limba germană, cerneală neagră, 5 f scrise *recto* și *verso*, 17 x 21 cm; *Ibidem*, Documentul nr. 330, cerneală neagră, 18 x 21 cm
290. *Fond cit.*, Documentul nr. 94
291. I. SCHWICKER, *Geschichte*, p. 325; L. BAROTI, *Délmagyarország története és regeszete muzeum társaság közleményi*, 1892, p. 222-228; *Fond cit.*, Documentul nr. 94
292. *Fond cit.*, Documentul nr. 330; J. H. SCHWICKER, *Geschichte*, p. 311
293. *Fond cit.*, manuscris Francisc Klima, p. 4; SIM. SAM. MOLDOVAN, *Județul Caraș. Orașul Oravița*, Oravița, Tipografia și Editura Josef Kaden, 1933, p. 47
294. *Fond cit.*, donație Tiberiu Lichtfuss, Innsbruck, Wien, Diarium, 1727, nr. 17
295. I. BOTA, *Mențiuni despre Ciclova într-o lucrare de la 1900*, în „Timpul”, VI, nr. 53 (1536), 17 martie 1995, p. 4
296. V. MURGU, *op. cit.*, p. 4
297. J. H. SCHWICKER, *Geschichte*, p. 341
298. *Conscription des Csanader Pfarein vom Jahre 1733, passim*
299. *Fond cit.*, Documentul nr. 208
300. *Ibidem*.
301. V. FECHETĂ, *Biserica Romano-Catolică Maria Ciclova (1727-2002)*, în „Unitatea Creștină”, nr. 3, 2002, p. 1 și p. 5
302. L. MAIOR, *lucr. cit.*, în *vol. cit.*, p. 176
303. *Fond cit.*, Documentul nr. 194, creion, 21 x 34 cm, 1 f.
304. „Orawitzaer Wochenblatt”, nr. 47, 1929, p. 4
305. SIM. SAM. MOLDOVAN, *Altersbestimmung manner 200 jahre alter kirche*, concipit-ul articolului din „Orawiczaer Wochenblatt”, în *Fond cit.*
306. „Orawitzaer Wochenblatt”, nr. 28, 1932
307. *Fond cit.*, Documentul nr. 94
308. „Orawiczaer Wochenblatt”, LXVI, 16 mai 1937, p. 2
309. *Duminică 16 mai*, afișul anunța „Ave Maria”, de Maria von Renner jr cu „sopransolo Frau J. Seemayer”, *luni 17 mai*, corul bisericii a interpretat „Mater Salvatoris” de Haller Schlasslek și „Angeluslanten” de Fr. X. Engelhart. *Marți 18 mai*, aceeași corală a cântat „Maria fei und bleibt die Mutter mein”, de Engelhart, *miercuri 19 mai*, „Wilde Röntgin” a fost interpretat de baritonsolo „Herr G. Rehner, *joi 20 mai* un solo „Gesangsterzet” a cântat „Ave Maria” de Griesbacher, *vineri 21 mai* corul bisericii a cântat „Maria unsere Wonne”, de Schweitzer, *sâmbătă 22 mai* corul de copii s-a produs cu „Maria Waterkönigin”. *Duminică, 23 mai*, în Grădina de Tir, Clubul Femeilor Catolice a montat sceneta „Schneewittchen bei den 7 Zvergen” și a organizat o serată dansantă.
310. C. MIU-LERCA, *lucr. cit.*, în *loc. cit.*, p. 17
311. E. HODOȘ, *Din corespondența lui Simion Bărnuțiu și a contemporanilor săi*, Sibiu, 1944, p. 19-23, p. 31-32, p. 46, p. 48, p. 59-63, p. 79, p. 92-93, p. 119-123 și p. 130
312. *Entitatea Banatului*, în „Revista Institutului Social Banat-Crișana”, fascicula I, VI, nr. 22-23, aprilie-septembrie 1938, p. 3
313. A. SCHIAFFINI, *Latinitatea și italianitatea în Europa sud-estică*, în „Revista Fundațiilor regale”, martie 1943, *separatum*
314. G. POSTELNICU, *Note și însemnări istorice*, în „Banatul”, II, nr. 2, 1927, p. 22
315. *Fond cit.*, Documentul nr. 13, cerneală verde, 21 x 34 cm, 4 p. , „Memoriu despre italienii Oraviței”
316. *Fond cit.*, Documentul nr. 255, punctul 1
317. A. MARCHESCU, *Grănicerii bănățeni și Comunitatea de Avere. Contribuțiuni istorice și juridice*, prefață de Șt. Bornuz, Caransebeș, Tiparul Tipografiei Diecezane, 1941, p. 152
318. G. BOGDAN-DUICĂ, *Românii și ovrerii*, București, 1913, p. 16-128
- 32; N. RYNEBERG, *Kristus och Judas, 1904-1909*, University of Lund., p. 49.
319. I. D. SUCIU, *Monografia*, p. 53
320. T. LICHTFUSS, *Ein „Kol nidre” für unsere „älteren Bruder”*, în „Orawiczaer Wochenblatt”, decembrie 2001, p. 2
321. *Fond cit.*, Documentul nr. 258, manuscris, cerneală verde, 6 p. 21 x 34 cm
322. *Ibidem*.
323. *Fond cit.*, Documentul nr. 198, creion, 21 x 30 cm
324. Depoziția inginerului Emeric Miki, în *Amintiri dureroase*, în „Timpul”, XV, nr. 64 (4036), joi 18 martie 2004, p. 7; Cf. rubrica lui LEONARDO DIACONU, *Oravița – lagăr de deportare*, în ziarul „Timpul” din 2003

325. *Fond cit.*, Documentul nr. 974, 4 f., cerneală albastră, 27,5 x 28,5 cm, manuscris Sim. Sam. Moldovan, cu titlul „*Banat und seine historische Berichtung mit den Deutschen*”
326. G. BARIȚIU, *Naționalitate*, în „Foaie pentru Minte, Inemă și Leteratură”, nr. 51, 18 decembrie 1844, p. 399-400
327. V. FÖLDES, *Státsztikai kömutátas a rendes tanulókról 1902/3*, în volumul V. FÖLDES, *Az Oraviczabányai államilag segélyzett községi hatosztályú polgári fiúiskola értesítője. Az 1902/3 iskolai évről, szerkesztette F. V. Igazgato*, Oraviczabánya, Wunder Karoly Könyvnyomdaja, 1903, p. 92
328. „Călindariul Poporului Român” pe anul 1906, Budapesta, Tipografia și Editura „Poporul Român”, 1905, p. 32
329. „Calendarul Poporului Român” pe anul 1909, Budapesta, Tipografia și Editura „Poporul Român”, 1908, p. 54
330. *Fond cit.*, grafic, „Structura etnică a orașului Oravița, 1910-1930”
331. *Monografia, 1940-1943*
332. M. M. DELEANU, *Academicianul Simeon Manguiuca (1831-1890)*, Reșița, Editura Timpul, 2001, p. 65; L. WALD, *Hasdeu și problemele de teorie a limbii*, în „Limba Română”, XII, 1963, nr. 5, p. 465
333. V. URSEANU, *Despre principiul de naționalitate ca fundament al dreptului internațional și despre principalele elemente care constituiesc națiunea*, în „Liga românească”, nr. 46, 23 noiembrie 1898
334. I. RADONICI, *Histoire des serbes de Hongrie*, Paris, 1919, *separatum*
335. S. BOCU, *La question du Banat. Roumains et serbes*, Paris, La Hure, 1919, *separatum*
336. V. V. TILEA, *Aciunea diplomatică a României*, Sibiu, Editura Tipografiei Poporului, 1925, p. 14-23; G. G. MIRONESCU, *La probleme du Banat*, harta etno-istorică
337. A. COSMA, *Constituția regatului jugoslav*, în anexă „Constituția din 3 septembrie 1931”, Timișoara, Tipografia și Editura „Progresul”, 1934; P. NEMOIANU, *Sârbii și Banatul*, Craiova, 1930, *passim*
338. GH. CIORMAN, *Românii din Jugoslavia*, în „Revista Institutului Social Banat Crișana”, VII, fascicola I, nr. 25, ianuarie-martie 1939, p. 47-51
339. *Scrisori din Banat*, în „Cele trei Crișuri”, IX, nr. 5-6, 1928, p. 110
340. P. NEMOIANU, „*Bănatu-i fruncea!*”, în „Semenicul”, I, nr. 12, 15 decembrie 1928, p. 44
341. P. GHERMAN, *Relații româno-sârbe. Rectificarea graniței româno-sârbe. Granița Banatului după 1918*, în „Foaia Oraviței”, XIII, nr. 59-60-61, p. 5 și p. 7
342. „Foaia Diecezană”, XXXVIII, nr. 9, 11 martie 1923, p. 3-4; *Raporturile noastre cu sârbii văzute în lumina faptelor*, în „Vestul”, IV, nr. 989, 28 octombrie 1938, p. 1
343. C. GROFȘOREANU, *Reglementarea problemei minoritarilor*, în „Revista Institutului Social Banat-Crișana”, VII, nr. 25, ianuarie-martie 1939
344. I. ROȘIU, *Între vis și vieață, separatum*, p. 12-13
345. O. GOGA, în „Revista Institutului Social Banat-Crișana”, nr. 22-23, 1938, p.4
346. I. ROȘIU, *lucr. cit.*, p. 12
347. *Fond cit.*, Document nr. 310, 21 x 34 cm, copie indigo cărbune
348. *Fond cit.*, Documentul nr. 2929, 17 octombrie 1930, 29 x 22,5 cm, 2 f (4 p.)
349. M. PETRICOANE-DRUGĂRIN, *Însemnările unui director de liceu*, Timișoara, Editura Eurobit, 1996, p.151
350. I. ROȘIU, *lucr. cit.*, p. 12
351. Cf. „Tempo”, V, nr. 1141, joi 18 martie 1937, p. 2-3
352. *Fond cit.*, Documentul nr. 684, 2 p., cerneală neagră, 21 x 34 cm, ciorna scrisorii lui Sim. Sam. Moldovan adresată regelui Carol II, Incipit : „Sire...”, Datat: „6.II.1932”
353. *Fond cit.*, Document neinventariat, 2 p. dactilogramă copie, cu semnătura autografă a lui Eftimie Gherman
354. *Ibidem*
355. *Fond cit.*, Mapa Tematică „Însemnări istorice”, Documentul nr. 61, limba germană, cerneală neagră, 5 f scrise recto, 21 x 30 cm, Datat: „23 sept. 1930”, Incipit: „Prof. Sterian”
356. Cf. *A miniszterelnok elodazza a kormányalsagat*, în „Temesvari Hirlap”, XXXV, nr. 244, 28 octombrie 1937, p. 5
357. *Fond cit.*, Documentul nr. 327, dactilogramă indigo, 1 f, 23,5 x 15 cm, datată „3 sept. 1938”, antet tipizat „Industria / Română de Piele S. A. / Timișoara II / telefon nr. 28-24 / Timișoara / Splaiul Morarilor, No 7”, li se solicită „certIFICATE de naționalitate” lui Sim. Sam. Moldovan și Ilenei Langer Moldovan
358. *Fond cit.*, Documentul nr. 223, cerneală verde, 2 p., 34 x 21 cm
359. *Algemeine Beller uber den Steuersadismus in den Banater Gemeinden*, în „O. W. ...”, LIX, nr. 10, 9 martie 1930, p. 2
360. Cf. *Congresul vechilor liberali*, în „Vestul”, II, nr. 250, miercuri 25 februarie 1931, p. 4
361. SCAEVOLA, *Morala vulpii*, în „Vestul”, II, nr. 250, miercuri 25 februarie 1931, p. 1 și p. 2
362. *Fond cit.*, Documentul nr. 248, cerneală verde, 21 x 34 cm, 6 f., 1938
363. *Fond cit.*, Documentul nr. 104, 21 x 34 cm, cerneală verde, 4 p.; Documentul nr. 140, 21 x 34 cm, cerneală verde, 4 p., variantă
364. *Fond cit.*, Documentul nr. 144, 21 x 54 cm, 2 f. Datate Oravița, 10 iunie 1937, adresate în „Osterreich. Karnten”
365. *Fond cit.*, Documentul nr. 386, 21 x 33 cm, cerneală verde, ciornă scrisoare, „Exceleență (...), cu precizarea „cu deosebit respect”, 1 f.

PERSONALITĂȚI , BĂNĂȚENE

**Sabin Drăgoi și cultura muzicală bănățeană.
Personalitatea compozitorului**

Viața și activitatea compozitorului

Născut într-un sat de pe malurile Mureșului la 18 iunie 1894 în comuna Seliște, raionul Lipova – Arad, într-o regiune de originală și bogată artă populară, fiu al lui Vasile Drăgoi, cântăreț bisericesc și vestit cimpoier, și al Floarei (născută Cojan), Sabin Drăgoi a fost încă din copilărie fascinat de atmosfera muzicală a satului natal, și-a asimilat substanța melodică și ritmică a poporului în mijlocul căruia și-a trăit copilăria și adolescența, învățând să-i prețuiască cultura milenară. Aceasta a fost o etapă hotărâtoare care a lăsat o amprentă de neșters în sufletul viitorului compozitor, instituind între el și folclor o legătură tainică și indisolubilă. Înainte de a fi trimis pe front în primul război mondial, vine în contact, prin muzica vocală a unor compozitori înaintași (C. Porumbescu, G. Musicescu, G. Dima, C. Dimitrescu), cu începuturile de tradiție artistică națională. Studiază apoi ca autodidact creația compozitorilor din școlile naționale rusă, cehă, și maghiară. Mai târziu, când grație unei modeste burse își poate desăvârși pregătirea de specialitate la Praga, continuă și adâncește studiul operei unor compozitori ca Ceaikovski, Smetana, Dvorak, Grieg, căutând să-și însușească spiritul creației acestora.

Formulând crezul artistic ce avea să stea la temelia întregii sale activități ulterioare, Drăgoi scria la Praga în 1921, în articolul cu caracter programatic intitulat *Asupra muzicii românești*:¹ „Compozitorul român trebuie să redea prin muzică ceea ce firea neamului său reprezintă mai caracteristic, mai trainic și definitiv. Aici este izvorul originalității și personalității artistului creator”.

Ca ardelean, Sabin Drăgoi s-a înrolat în armata austriacă. După campania din Galiția din 1914, rănit pe front, a căzut prizonier la ruși, ajungând în captivitate într-un lagăr din Tașhent (Turkestan). Aici a găsit timpul necesar pentru a parcurge întreg tratatul de armonie de Ceaikovski, Arensky, Sokolovsky, contrapunctul după St. Krehl, forme muzicale și istorie. Datorită contactului cu prizonierii cehi din lagăr află de Smetana și Dvorak, pe care îi studiază alături de marii maieștrii ruși: Glinka, Borodin, Rahmaninov etc.

În 1918, ajungând în țară împreună cu voluntarii din armata română, Drăgoi studiază la Conservatorul din Iași, iar din 1919 la Conservatorul din Cluj, aflat sub directoratul lui Gheorghe Dima. După absolvirea Conservatorului din Praga, în 1922, obține titlul de „magister compozitiae” – ca elev al maieștrilor Viteslav Novak, Dr. Vaclav Stepan și Otokar Ostrcil. După înapoierea de la studii este numit profesor la școala normală din Deva, perioadă în care, în preocupările sale științifice se impun colindele, ca formă de expresie muzicală populară de o valoare cu totul deosebită. Culegerii lor îi consacră cele dintâi și cele mai serioase eforturi de investigație științifică. Între 1940 și 1944, a fost director la Opera Română din Cluj-Timișoara, ca apoi să ajungă profesor și mai târziu rector la Conservatorul Cluj-Timișoara (1949-1950).

Activitatea didactică

La 6 august 1922, după căsătoria compozitorului cu Livia Munteanu, i se oferă postul de maestru suplinitor de muzică la Școala normală de învățători din Deva.

În 1924 este chemat ca profesor la Conservatorul din Timișoara, unde „terenul era netezit de Ion Vidu și de predecesorii săi”. În 1925 primăria l-a numit titular definitiv al Conservatorului municipal. Compozitorul era director și profesor de armonie, contrapunct și compoziție.

La 1 noiembrie 1940 Drăgoi a fost numit director al Operei Române din Cluj la Timișoara. În 1942 a fost numit director, apoi profesor titular definitiv de compoziție la Conservatorul de muzică și artă dramatică din Cluj, aflat la Timișoara.

La 1 noiembrie 1944, compozitorul și-a dat demisia din postul de director al operei din Cluj (la Timișoara), iar un an mai târziu și din acela de rector al Conservatorului.

¹În *Muzica*, an. III, nr. 12, Buc., dec. 1921, p. 219-222.

În toamna lui 1946 a fost înființat Conservatorul de stat de muzică și artă dramatică din Timișoara, la care Drăgoi a fost transferat ca profesor de armonie și contrapunct de la cel din Cluj.

În 1949 Conservatorul din Timișoara se transformă în Institut de Artă, la care Drăgoi este numit rector și profesor de compoziție.

Din octombrie 1950, Sabin Drăgoi este conducătorul „Institutului de folclor”². Va preda un curs de armonizare a cântecului popular la Conservatorul „Ciprian Porumbescu”, știind să descopere armoniile latente ale melodiilor, să le realizeze și să le potențeze cu o excepțională artă. În calitate de profesor publică o serie de lucrări didactice în colaborare cu George Breazu la Editura *Scrisul românesc* din Craiova: *Carte de cântece pentru clasa I secundară de băieți și fete* în 1931; la fel pentru clasa a II-a, a III-a, a IV-a în 1932; și pentru clasa a V-a a liceelor industriale și comerciale, în 1938.

Din anul 1950 se mută cu activitatea la București, unde activează ca profesor la Conservator între 1950-1952. Din 1962 și până în anul morții sale (1968) este consilier științific la Institutul de Folclor din București.³

„Sufletul unui artist creator este un *ce* necunoscut și tainic. Estetica nu ne învață cum procedează el din clipa începutului creațiunii și până la amurgul vieții sale, în ce privește modalitatea de alegere a subiectelor. Istoria muzicii a avut marii săi, care au intrat în serviciul tuturor genurilor de muzică, cu un instinct omnilateral și de adevărați creatori.”⁴ Un astfel de vârf muzical a fost și Sabin V. Drăgoi, înaintemergătorul muzicii etnice românești și care a plecat dintre noi în lumea celor dreپți la 31 decembrie 1968, la București, deces semnalat și de presa vremii de atunci. Astfel, apare în *Tribuna de Cluj* articolul lui Firoiu, intitulat *A mai căzut o stea*.

Activitatea componistică

Influența instrucției profesionale dobândite din trecut în conservatoare, pe baza marilor tradiții ale muzicii universale, îndepărta chiar și pe compozitorii de obârșie rurală de izvoarele muzicii populare. Astfel, pentru a se putea exprima într-un limbaj apropiat de folclor, ei erau obligați să adapteze cele învățate în școală la specificul melodiilor populare și să învețe noi procedee de armonizare și de dezvoltare a acestora.

Justețea afirmației de mai sus pare a fi verificată și de evoluția componistică a lui Sabin Drăgoi, care, deși a cunoscut muzica populară de mic copil, cu ocazia continuării studiilor sale la Conservatorul din Cluj, în 1920 (începuse să studieze în timpul primului război, pe când era prizonier la Kiev), scrie primele sale lucrări, 10 piese pentru pian, 10 cântece pentru voce și pian, Cvartet de coarde, într-un stil în care elementele de muzică populară sunt cu totul absente. Lucrarea sa de examen compusă la Praga – unde Drăgoi își termină studiile – prima parte a unei Sonate pentru vioară și pian, este scrisă încă tot în limbajul muzicii romantice germane, dovedind și unele influențe ale muzicii ruse. (Partea mediană și Rondoul final au fost compuse în 1949).

Abia după ce Drăgoi se întoarce de la Praga (1922) și începe o susținută activitate de culegere a melodiilor populare din diferite ținuturi ale Transilvaniei, modul său de exprimare se schimbă esențial. În cursul anilor următori, el publică culegerile: 303 colinde din Banat și Ardeal,⁵ 122 de melodii din județul Caraș,⁶ Monografia muzicală a comunei Belinț⁷.

Fidel convingerilor sale exprimate în articolul publicat în revista „Muzica”, în anul 1921, unde spunea că opera de făurire a unei muzici culte naționale trebuie să pornească de la prelucrări de

²cUn raport asupra activității instituției pe care o conducea a fost publicat în *Muzica*, nr. 6, București, 1954. El expune aici activitatea Institutului în primii cinci ani de existență, cu problemele, realizările și planurile de viitor ale acestei organizații științifice.

³ Cosma, Viorel, *Muzicieni din România*, vol. II, 1999, pag. 237-238.

⁴ Monsegnior Desideriu Iárossy, *Premiera dramei muzicale Năpasta a lui Sabin V. Drăgoi*, în *Banatul*, nr.6-7, Timișoara, 1928, p.7.

⁵ La Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1925.

⁶ La Edit. Cartea românească, 1937.

⁷ La Edit. Scrisul românesc, 1942.

folclor, Drăgoi dă la iveală Suita de dansuri petru pian⁸ (1923), Miniaturi pentru pian⁹ (1923), 21 cântece pentru voce și pian¹⁰ (1924), în care suportul armonic al melodiilor este derivat din structura lor modală.

Experiența câștigată cu prelucrarea melodiilor populare în forme mai mici i-a îngăduit compozitorului să atace și forme mai ample. În 1926, compune astfel *Divertismentul rustic* pentru orchestră, *Diversismentul sacru*, iar în anul 1927, opera *Năpasta*, una dintre lucrările de căpetenie ale operei noastre dramatice, urmată de opera comică *Kir Ianulea* (1937), opera istorică *Horea* (1945, revizuită în 1959) și o altă operă comică *Păcală* (1956).

Încă de la începutul activității componistice, lucrările sale au dovedit în mod concludent că melodiile populare țărănești pot servi ca material tematic al unor ample lucrări simfonice și dramatice. Semnificația lui Drăgoi în istoria muzicii românești constă astfel, înainte de toate, în faptul că în acea perioadă de dezvoltare a muzicii profesionale românești, când, între 1920-1930, compozitorii erau preocupați de a făuri un limbaj muzical autohton, el a reușit să pună într-o lumină nouă valoarea artistică a muzicii țărănești.

Afinități cu muzica religioasă

Dintre compozițiile sale corale, sunt demne de menționat și lucrările cu caracter religios, și așa enumera, în acest sens *Liturghia în Mi minor pentru cor de bărbați* (1926)¹¹, *Acatistul Maicii Domnului* (1936), *Liturghia solemnă în Fa major pentru cor mixt* (1937).

Creația de cult, în general, a lui Sabin Drăgoi demonstrează faptul că autorul, dând dovadă de o nobilă inspirație și de o rară originalitate, a reușit să impresioneze și să transmită acel fior sfânt sufletelor oamenilor. Cele trei liturghii compuse reprezintă pentru muzica românească de cult, pagini de o inestimabilă valoare artistică, având la temelie teme pregnante care oscilează între tonal și modal, din a căror prelucrare au rezultat pagini inestimabile de artă muzicală românească.

Faptul că Sabin Drăgoi reprezintă un veritabil simbol pentru lumea muzicală a Banatului este un lucru de netăgăduit și argumentat în primul rând de pluralitatea domeniilor de activitate în care s-a remarcat compozitorul. Pentru întreaga muzică românească, activitatea componistică a lui Sabin Drăgoi are o dublă semnificație: pe de o parte tratează melosul de sorginte folclorică, reușind să ridice muzica noastră populară la rangul de muzică cultă, iar pe de altă parte poate fi considerat unul din fondatorii Școlii Naționale de muzică românească și întemeietorul dramaturgiei muzicale românești.

Referindu-se la contribuția lui Sabin Drăgoi la elaborarea unei muzici românești orotodoxe, compozitorul Filaret Barbu mărturisea: „Încă de la prima sa liturghie a înțeles care îi este contribuția în direcția creațiilor de muzică religioasă. Această contribuție este însăși imaginea ființei divine cu o putere armonică dătătoare de viață care trebuie simțită, înțeleasă și apreciată, căci numai în chipul acesta poate să își creeze cea adevărată, devenind divină, naturală și omenească.”¹²

După cum mărturisea însuși compozitorul, „muzica noastră religioasă de tip ortodox pornește de la tezaurul stranei, nu e bine să continuăm tradiția artei sonore vest europene, bazată pe muzica barocului. Noi avem acel ceva al imnelor bizantine și psaltice din care nu lipsesc benefice influențe populare și acest aspect trebuie preluat cu o nobilă forță emoțională într-un ton confesional așa cum stă bine acestor lucrări aflate în corespondență spirituală cu stilul arhitectonic al minunatelor mănăstiri din țară”.¹³

În privința structurii melodice a citatelor folosite de Drăgoi în lucrările sale mai ample, trebuie remarcată o anumită preferință a compozitorului – probabil sub influența cântecelor și a dansurilor populare bănățene – pentru modurile pur diatonice. Astfel, o caracteristică nu mai puțin frecventă a muzicii țărănești, anume aceea a treptelor mobile (atât de amplu exploatată, de exemplu, de Bela Bartok, iar la noi, între alții, și de Paul Constantinescu, mai ales în *Triplul Concert*), are rol limitat în lucrările sale. Menționăm acest aspect nu ca o scădere, ci doar ca o notă particulară a stilului său,

⁸ Edit. Mentor, Timișoara

⁹ *Ibidem*

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Publicată la Timișoara, Editura Cartea Românească, 1926.

¹² Filaret Barbu, *Sabin Drăgoi – Liturghia Solemnă*, Ed. Dacia, 1940, p.4

¹³ Doru Popovici, *Muzica religioasă a lui Sabin Drăgoi*, în *Învierea*, nr.8/1994, p.4

provenită dintr-o selecțiune afectivă a compozitorului, manifestată față de anumite elemente ale folclorului, atât de divers în privința structurii sale melodic-ritmice.¹⁴

Caracterizând în prefață culegerii de melodii populare din Valea Almajului (1928), structura doinelor bănățene, Drăgoi spune: „În comparație cu cea din Ardeal, ea este mai clară și mai senină, nu este atât de tânguitoare și jalnică”. Aproape toate lucrările sale dovedesc această preferință pentru melodii „clare și senine”.

Drăgoi a fost printre cei dintâi compozitori de la noi care au acordat importanța cuvenită laturii ritmice a folclorului țărănesc, situată și din acest punct de vedere deasupra celui orășenesc-lăutăresc, ca structură ritmico-metrică.

În studiul introductiv al culegerii de 303 colinde, în care găsim melodii din diferitele regiuni ale transilvaniei, referindu-se la marea diversitate a formelor metrico-ritmice ale colindelor, Drăgoi spune: „Priviți și vă minunați! Priviți ritmurile măsurilor de $\frac{5}{8}$ și $\frac{6}{8}$! Sunt între ele ritmuri neînchipuite și neîntrebuințate chiar de cei mai mari muzicanți! Și dacă mai adaug că aceste ritmuri se află într-o colinda de 4-6 măsuri de lungă (deci o frază muzicală), e de admirat o invenție ritmică atât de bogată, atât de genială a poporului nostru”.¹⁵

Am mai amintit că în primii ani ai activității sale, în prelucrarea melodiilor populare, Drăgoi găsește soluții armonice care, pe vremea aceea, în muzica românească, erau de un surprinzător inedit. În acest sens, în afară de exemplele extrase din Miniaturi pentru pian, cităm și modul de înveșmântare armonică și polifonă a melodiei populare din partea a treia (Bocet) a Divertismentului rustic decenii de la înființarea societății, Mihail Jora va evoca în mod sugestiv începuturile activității acesteia scriind următoarele:

„O mână de tineri necunoscuți au purces la drum în anul 1920, având drept capital doar dragostea de frumos, entuziasmul și dorința neînfrânată de a zămisli, după o grea cumpănă a Războiului întregirii, o artă muzicală românească. Cu acest neînsemnat capital și cu pilda marelui nostru dascăl George Enescu, urcăm de atunci încetul cu încetul priponul greu al năzuințelor noastre. Iar când vom ajunge la popasul hotărâtor de la care nu ne va mai fi îngăduit să râvnim la atingerea vârfului îndepărtat, vom avea cel puțin mulțumirea, privind înapoi spre trecut, că o mică parte a drumului a fost desfundată”.¹⁶

În același caiet-program, Constantin Brăiloiu, secretarul de atunci al Societății Compozitorilor Români, scria: „Întemeiată într-o vreme când nici nu se știa că România posedă compozitori de muzică, Societatea a căutat să pună temelii unei adevărate școli românești...”¹⁷.

Influența lucrărilor lui Enescu din opera sa de maturitate – începând cu Sonata a III-a pentru vioară și pian (1926) – se exercită, în primul rând, asupra compozitorilor mai tineri. Cei din generația mai vârstnică – Dimitrie Cuclin, Alexandru Zirra, Mihail Jora, Constantin Brăiloiu, Sabin Drăgoi, Mihail Andricu și Martian Negrea – au manifestat tendințe naționale în creația lor și mai înainte de apariția acestor lucrări.¹⁸

Tot în strânsă legătura cu strădania de a se exprima într-un limbaj național era și orientarea spre sursele autohtone de inspirație și în ceea ce privește conținutul. În timp ce compozitorii din școala lui Castaldi scriau poeme simfonice și opere dramatice cu subiecte luate din mitologia greacă, ceilalți se inspiră acum din istoria patriei, din frumusețile peisajului natal, din viața de la țară, de la periferia orașelor etc. (Mihail Jora – *Priveliști moldovenești*, baletul *La piața*, trei coruri mixte – *Slutul, moșul, Toacă*, Alexandru Zirra – *Cetatea Neamțului, Plaiuri moldovene, Hanul Ancuței*; Martin Negrea – *Povești din Gruj*; Theodor Rogalsky – *Două schițe simfonice*; Paul Constantinescu – Suita „*Din cătănie*” etc.). Pentru lucrările dramatice ei își aleg tot subiecte autohtone, unele cu un accentuat caracter de critică socială (Mihail Jora – *Demoazela Măriuța*; Marțian Negrea – *Marin Pescarul*; Sabin Drăgoi – *Năpasta*; Ion Nonna Ottescu – *De la Matei citire*; Paul Constantinescu – *O noapte furtunoasă* etc.).

¹⁴ Roxana-Maria Pepelea, *Preliminarii la o metodă de analiză a sistemului modal diatonic*, în Sesiunea de comunicări științifice – 2004, vol. I, Editura Universității „Transilvania”, Brașov, 2005.

¹⁵ Drăgoi, Sabin, *303 Colinde cu texte și melodii (1924-1930). Culese și notate de Sabin Drăgoi*, Edit. Scrisul românesc, Craiova, 1925.

¹⁶ M. Jora, *op.cit.*, p. 100.

¹⁷ *Ibidem*, p. 95.

¹⁸ Niculescu, St., *Aspecte ale folclorului în opera lui George Enescu*, Studii și cercetări în istoria artei, nr.2/1961.

Apropierea de sufletul poporului, despre care vorbea Jora de viața de truda a celor mulți, îi face pe compozitori ca în creația lor să adopte o atitudine critică față de nedreptățile orînduirii sociale. Referindu-se la începuturile creației sale, Paul Constantinescu spune într-un articol: „Cu mult înainte de Republică am compus lucrări, ca trei caricaturi Din cătănie, Burleasca, comedia muzicală O noapte furtunoasă, în care am voit să satirizez cu mijloace muzicale ipocrizia, imoralitatea, prostia, ignoranța, snobismul, ce caracterizase societatea de atunci. Tot în acea vreme am compus însă și coruri pe melodii și versuri populare, muzica pentru filmul Țara moșilor, în care am cântat frumusețea sufletească a omului simplu, puritatea simțirii sale”¹⁹.

Inspirația din ambianța și viața autohtonă a contribuit, fără îndoială, și ea la formarea caracterului național a limbajului muzical. La această influență a mediului s-a gândit probabil George Enescu în 1912 – deci, într-o vreme când ideea unei școli naționale nu prezenta interes decât pentru un număr mic de compozitori – afirmând că „Noi nu putem spune că avem acel parfum al decorului natural al regiunilor noastre filtrat prin geniul compozitorilor care să distingă muzica românească. El se va cunoaște după ce generații de artiști se vor inspira din natura noastră – cu nopțile ei de lună, cu ciobanii care hăulesc, cu câinii noștri care latră, - numai după ce multe, cât mai multe temperamente artistice vor vibra sincer în fața acestui mediu românesc, se va putea spune că muzica lor are un caracter ce ne este propriu”²⁰.

În 1928, când noua școală națională începuse să se afirme victorioasă, Enescu a lărgit conceptul de limbaj național; formulând ideea că „folosirea materialului folcloric nu realizează întotdeauna autenticitatea caracterului etnic”, el s-a referit la posibilitatea de a crea o artă națională prin anumite caracteristici ale conținutului, sublinierea trăsăturilor specifice ale modului de simțire a poporului nostru.

Pentru un compozitor ca Enescu, care avea convingerea fermă că muzica trebuie să fie, „expresia pură a unei stări de suflet”, iar la sfârșitul vieții afirma, în legătură cu conținutul emoțional al lucrărilor sale, că „N-am făcut altceva decât să traduc ceea ce auzeam cântând în inima”²¹, temele, ideile de bază ale unei compoziții ce reprezentau nucleul, sâmburele în care se află condensată o anumită „stare de suflet”. El considera astfel că inventarea lor de către compozitor constituie momentul cel mai important de creație.

Exemplul altor compozitori din trecut și din timpul nostru – între acestea din urmă și acela al lui Stravinski – dovedește că există și un alt tip de compozitor, pentru care ideea muzicală de bază, proprie sau împrumutată, reprezintă doar punctul de plecare al actului de creație, esența sa constând în maiestria dezvoltării.

În 1931, caracterizând tendințele manifestate până atunci în creația muzicală românească, Enescu spunea următoarele, referindu-se la folclor ca sursă de inspirație pentru compozitorii români: „Unii dintre tineri preiau direct, brodând în jurul vreunei melope sau hore, savuroase țesături armonice și contrapunctice. Alții, ceea ce ni se pare mai bine, lăsând melodia populară ca pe o frumoasă sălbatică ale cărei zdrențe abia îi acoperă liniile pure, fac o operă mai semnificativă, inspirându-se pur și simplu, creând compoziții puternice și personale având acel caracter care face pe occidental să spună «se simte că nu e de la noi»... un frumos omagiu adus originalității”²².

Caracteristici ale stilului componistic

Printre compozitorii valoroși ce s-au afirmat cu vigoare în muzica românească și au contribuit la dezvoltarea școlii noastre muzicale, Sabin Drăgoi ocupă un loc de seamă.

El ne apare ca unul din deschizătorii de drumuri ai muzicii, ca un creator preocupat permanent de a desluși posibilitățile și resursele latente ale melosului nostru. Drăgoi a manifestat din copilărie un interes ardent pentru cântecele și jocurile noastre populare, având posibilitatea nemijlocită de a asimila tot ce este autentic și original în folclor.

¹⁹ Revista „Muzica”, nr. 12, 1962.

²⁰ Tudor Andrei, *George Enescu, Viața în imagini*, Editura muzicală, București, 1961, pag.22.

²¹ Institutul de Istoria Artei al Academiei Republicii Socialiste România, George Enescu, Editura muzicală, București 1964, pag 46.

²² „La revue musicale”, nr. 78, 1931.

Prin munca sa complexă de culegător, cercetător și compozitor, el dezvăluie aspectele nevalorificate decât sporadic până atunci de către alți compozitori. În creația sa, elementele fundamentale ale cântecului nostru ca ritm, melodie, mod, prozodie, construcție motivică, dialect folcloric și caracter expresiv sunt disecate, amplificate, transformate și adaptate pentru a servi formei și expresiei artistice.²³

În creația lui Sabin Drăgoi muzica vocală și, în special, cea corală ocupă un loc preponderent. Credem că această atașare pentru anumite genuri rezultă din analiza profundă a folclorului, din care autorul a reținut caracterul cantabil și plin de expresie al melodiilor noastre. Iar preferința pentru cor este o consecință directă a muncii sale de dirijor, în care a putut observa forța expresivă a corului. De altfel, spiritul, procedeele și întrucâtva sonoritățile muzicii corale se remarcă și în numeroase pagini ale muzicii sale instrumentale.²⁴

La majoritatea pieselor aparținând genului vocal-coral putem observa că autorul folosește patru procedee distincte de tratare a cântecului popular. Aceste procedee, care nu sunt strict delimitate ci se întrepătrund, marchează și corespund oarecum și unor perioade din creația lui Drăgoi.

Cele 4 metode sunt prezente în:

a) lucrări corale a căror structură melodică originală a fost păstrată, autorul, limitându-se la o armonizare simplă dar precisă și combinând uneori, melodia cu mici variațiuni sau concluzii, totdeauna rezultate din același material motivic;

b) lucrări formate prin asocierea mai multor fragmente melodice din piesele folclorice diferite, împletite în scopuri omogenitare cu celule, fragmente sau episoade inventate de compozitor.

c) lucrări ale căror melodii au fost transformate parțial sau total, păstrându-se numai unele contururi care evocă întrucâtva originalul, autorul preluând din temă unele particularități de ritmică, linie melodică, cadențări sau caracter expresiv, într-un cuvânt, numai ce este esențial și caracteristic.

d) lucrări compuse în stil folcloric, în care autorul nu recurge la citate, ci le creează integral în graiul muzical al poporului.²⁵

Toate aceste procedee noi le întâlnim în muzica sa de cele mai variate genuri.

Prin lucrările clasificate la **a** se încadrează în special cele compuse în perioada tinereții. Spre exemplificare, vă vom prezenta doua piese din broșura 30 de coruri aranjate și armonizate după melodiile populare culese din comuna Belinț. Colinda: *Joacă-mi Petru pe un plaiu*. Melodia acestei piese corale, de structură, pentacordică, aparține unor străvechi straturi folclorice și are ca structură tonală majorul cu treapta IV-a urcată și a VII-a coborâtă, o scară polimodală cu primul tetracord lidian și al doilea dorian.

În tratarea armonică, autorul practică o ingenioasă armonizare a primelor două rânduri melodice pe tonalitatea do minor melodic și a refrenului, ca într-o întrecere acestei scări, cu naturalizarea treptelor VII și VI, cadențând pe treapta VII unde se ajunge prin mișcare de subton.²⁶

Variațiunea I utilizează o pedală pentru ambele rânduri melodice sub care tema se mișcă oblic, în decime (procedeu pe care îl folosește în alte lucrări, de obicei în serii de terțe sau sexte paralele). Acest fel de exprimare permite melodiei „de a se armoniza prin însăși resursele ei intrinsece”²⁷, refrenul revine permanent ca o riturnelă în aceeași armonizare.

În colinda *Colo sus la răsăritu*, aparținând aceleiași scări muzicale, autorul armonizează fraza principală servindu-se de o fundamentală ipotetică cu relații plagale.

Motivul secundar al frazei se plasează pe armoniile dominantei cu acordul de tranziție al treptei a II din noua tonalitate.²⁸

Interesant este jocul instabil major-minor al acordului trepetei a IV. În ambele melodii, autorul nu respectă sistemul de notare tonal sau modal, plasând la cheie numai alterațiile necesare

²³ George Deriețeanu, *Însemnări asupra artei corale a lui Sabin Drăgoi*, în „Muzica”, anul X, nr.9, 1960, p.25.

²⁴ *Ibidem*, p. 26.

²⁵ *Ibidem*, p. 23

²⁶ *Ibidem*, p. 27

²⁷ Sabin Drăgoi, „Cum am învățat și folosit limba muzicală românească”, *Revista de Folclor*, nr.3-4, anul IV.

²⁸ George Deriețeanu, *art.cit.*, p. 26.

modificării sunetelor naturale ale scării. Aparțin acestui mod de prelucrare piesele: *Idila bihoreană*, *După ochi ca mura neagră*, *Toate fetele se uită*.

În categoria corurilor clasificate sub **b** formate din fragmente, fraze sau motive din lucrări diferite, legate prin fraze sau episoade personale, vom analiza lucrarea *Bănățeana*.

În această lucrare se remarcă folosirea unor modele ale lui I. Vidu, precum și tendința de a da o formă arhitectonică însemnată lucrărilor sale. Pentru acest scop, compozitorul își împarte materialul astfel: la început o mișcare lentă cu caracter parlando –rubando, de obicei o doină scrisă într-o simetrie convenabilă, cu fermate foarte lungi la sfârșitul fiecărui sir melodic. Pe fiecare notă de repaus și în cuprins sunt prezente frumoase și interesante succesiuni armonice; în general, în majoritatea pieselor de acest tip se remarcă o mare mobilitate armonică.

După aceea urmează o melodie cu caracter de joc, cu o ritmică egală și regulată, ale cărei ornamentații capătă o distribuție valorică certă în cadrul măsurii. În privința mișcării, autorul recomandă: „chiar dacă mișcarea este regulată, totuși ea este susceptibilă la oricare unduire²⁹. Această mișcare a doua care poate fi executată și separat este alcătuită de obicei dintr-unul sau mai multe elemente melodice populare, transformate sau proprii. Frumusețea pieselor de acest tip rezidă în alternarea celor două mișcări contraste.

În doina din *Bănățeana*, dacă analizăm desfășurarea armonică, observăm că după expunerea frazei inițiale, a cărei ascendentă este tratată, la început, la unison și apoi cu armoniile tonalității Sol major, cu un repaus pe dominantă cel de-al doilea rând melodic, consecventul, începe și sfârșește pe armoniile subdominantei. Aceasta ne dă, prin înlănțuirea celor două elemente ale frazei principale, succesiunea puțin uzitată a acordurilor treptei IV după V.

Fraza a doua a doinei, pornită pe subdominantă trece prin omonima majoră a acordului treptei a doua se repauzează pe cenzură, din nou pe dominantă, înălțându-se prin aceeași relație de V –IV cu fraza următoare. Sfârșitul doinei se face pe acordul cadențial al tonicii. Trecerea în mișcarea a doua se face prin succesiunea de „subton” al tonicii, asociație melodică foarte obișnuită în cântecul popular. În *Joc*, melodie populară din Valea Carașului, în afara arhitecturii sale perfecte, putem remarca armonia bogată, imitativă, plină de efecte, cu utilizarea acordurilor tuturor treptelor secundare, ceea ce dă piesei mobilitate și o culoare deosebită. Remarcabilă ne pare aici ca și în alte lucrări, posibilitatea autorului de a lega elemente melodice diferite, arta cu care le pune, ca într-un mozaic, laolaltă. Piesa sfârșește cu o codetă care o închide perfect.³⁰

În unele jocuri utilizate în piese cu aceiași arhitectură³¹, autorul practică sistemul variațiunilor, tratând divers, pe plan armonic, ritmic și contrapunctic, fiecare nouă apariție a temei.

În seria lucrărilor clasificate de noi **b** cităm ca valoroase corurile: *Lăsași pușca ruginită*, *Nu da, doamne, nimănui*, *Bade-al meu cu mândre multe*, *Du-te, mândro, și te bagă*, *La fântână-n dealul Momii*, *Trandafir de pe răzoare*.

Din seria lucrărilor **c** în care autorul a transformat și adaptat total sau parțial temele populare, putem menționa corul de femei din lucrarea corală dezvoltată *Balada celor patru mineri* variată și transformată ritmic.

Din aceeași categorie face parte, de asemenea, melodia care stă la baza corului *La crucea din vale* din opera *Năpasta* act. II, ca și transformarea radicală a cântecului popular *Asta-i Nana de la Brebu*.

Transformări de acest gen întâlnim și în alte lucrări; în toate însă putem remarca intuiția cu care autorul pune în valoare, la momentul și la locul potrivit, materialul său esențial: melodia populară. De pildă în *Baladacelor patru mineri*, el adaptează unei melodii străvechi, un conținut nou, socialist. În această din urma lucrare, ca de altfel și în altele de proporții mai mici autorul deși utilizează direct sau indirect sursa populară a inspirației, nu ajunge la aceeași reușită deplină obținută în alte lucrări.

Ultima categorie **d** din clasificarea pe procedee, cuprinde lucrările în care autorul, fără a utiliza nici un citat, a creat integral, în spiritul muzicii populare sau, așa cum se exprimă personal, „în grai

²⁹ *Observațiuni la 12 coruri mixte*, Vol. I-II., Tipografia Moravetz, Timișoara.

³⁰ George Deriețeanu, *art. cit.*, p. 26.

³¹ Vezi corurile; Mergu Nușca la fântână, Crișana, Cât îi fata de micuță, M-a luat neamtu cătană.

muzical românesc”. În această categorie intră majoritatea lucrărilor instrumentale. Printre ele se relevă în mod deosebit muzica *Divertimentului rustic* și a operei *Năpasta*.

În genul muzicii corale putem încadra tot aici: Rapsodia bănățeană „Creață”, lucrare remarcabilă pentru frumusețea melodiilor cuprinse și prin abordarea genului rapsodic în cor. De asemenea lucrările: *Boca, boca, cu toporul*, corul *Stăpâni suntem* din opera *Horia* și cântecele de mase: *Bun sosit*, *Cântecul oțelarilor*, *Pârâiaș apă vioară*, *Din temelii te-am clădit*, *În cei 15 ani*. În aceasta din urmă surprindem intonații de vechi marș românesc și unele reminescente din vechi cântece de breaslă.

În cele mai de seamă piese ale sale, formele sunt cerute de însăși natura, esența melodiei tratate, în care nimic nu este forțat spre a corespunde neapărat tiparelor clasice. Dacă uneori remarcăm asemănări cu formele muzicii vocale sau instrumentele clasice acesta este un lucru întâmplător, autorul neurmărind înglobarea forțată a cântecelor și jocurilor noastre în aceste forme; mai degrabă el crează forme specifice, proprii muzicii noastre populare.³²

Înveșmântarea melodiei este realizată mai mult prin procedee armonice și mai rar contrapunctice. Armonist prin excelență, Drăgoi a demonstrat o justă orientare față de resursele cântecului popular, cunoscut fiind caracterul predominant monodic al muzicii noastre³³. Autorul a ales, cu gust și discernământ, veșmântul armonic cel mai potrivit dialectului folcloric căruia îi aparține melodia folosită. Pornind de la caracterul modal al muzicii noastre, el nu a alunecat în armonizări modale „puriste”, evitând intonații sau sonorități care ar fi arhaizat melodiile noastre de strat folcloric mai nou.

În majoritatea lucrărilor, el practică o armonie rezultată din scara cântecului tratat cu preferințe funcționale precise. Multe dintre lucrările sale inspirate din tradițiile cântecului nostru, poartă pecetea talentului și muncii sale devotate. Fragmente, motive, intonații sau grupări ritmice, insignifiante pentru alții, capătă relief și sens muzical după ce au fost cizelate cu grijă și așezate la loc potrivit de iscusința sa. Aceasta ne amintește de cuvintele lui Bela Bartok scrise în ziarul „Uj idok” (1931) ... „putem spune că muzica populară nu dobândește semnificația artistică decât dacă, prin ajutorul unei mâini care să știe să îi dea forma corespunzătoare, poate pătrunde în muzica cultă, mai înaltă, și poate să exercite o influență asupra ei”. Dimpotrivă „în mâna unor oameni fără talent, nici muzica populară nu poate dobândi vreo semnificație”.³⁴

Deslușite din studiul tezaurului nostru folcloric și adaptate cuceririlor epocii sale, procedeele de construcție muzicală ale lui Drăgoi își găsesc corespondența în cele ale lui Bela Bartok atunci când acesta utilizează în lucrările sale material folcloric.

Pedala, reminiscentă a isonului, a burdonului cimpoiului milenar, prezentă la Drăgoi o găsim și la Bela Bartok în colindele 1 și 6 din seria I, precum și în colinda 1 din seria II ale volumului: *Roman Kolinda dallamok* Edit. Universal-Wien, care cuprinde material folcloric din regiunea Hunedoara.

Seriile de cvarte combinate cu o terță inferioară sau superioară aplicată, rezolvate pe consonante, desprinse de Drăgoi din heterofonia tarafurilor țărănești apreciate de Bartok ca o consecință a mersului în cvarte al cântecului român și maghiar în permanență influențare reciprocă, își găsesc utilizare fericită la ambii autori.

În muzica lui Drăgoi observăm filiațiuni ale stilului evoluat al unor compozitori înaintași ca: George Dima, Eduard Caudella, Dumitru Kiriac, Gavriil Musicescu.

Limbajul său muzical cu rădăcini în cântecul popular, redă poporului într-o formă recreată propriile lui giuvaere. Putem afirma că în muzica lui Drăgoi respiră ceva din sufletul satului și în al țaranului nostru muncitor. Activitatea sa artistică a cunoscut frământări și ezitări care au făcut ca nu toate lucrările sale să se bucure de succes, dar caracterul muzicii populare românești pentru a cărei dezvoltare în genurile coral, simfonic, cameră și operă, a militat cu consecvența, a contribuit la înflorirea creației noastre.

³² George Deriețeanu, *art.cit.*, p. 27.

³³ Unele cazuri izolate de polifonie populară (cântecul antifonic al țaranilor din comuna Mocod sau canonizările trișcarilor din comuna Leșu –Năsăud) nu fac decât să confirme acest lucru.

³⁴ George Deriețeanu, *art.cit.*, p. 27.

Procesul de profundă și permanentă sinteză a limbajului muzical folcloric îmbogățește creația noastră contemporană cu noi și valoroase opere care reflectă viața nouă a patriei.

Emeric Andreescu (1844-1923)

Prof. dr. Florin Zamfir

Cuvinte cheie: *învățător, examene școlare, manuale, comisar școlar, reuniune învățătorescă, cor vocal, instituție de credit, activitate publicistică, implicare în viața politică, emanciparea școlii și bisericii, filantrop.*

Rezumat: *Născut în anul 1844 în Timișoara-Fabric, Emeric Andreescu a făcut parte din elita corpului învățătoresc confesional al Episcopiei Aradului, din secolul al XIX-lea. A desfășurat o îndelungată activitate didactică în localitatea Beregsău-Mare. S-a făcut remarcat pe plan profesional, prin rezultatele deosebite obținute de elevii săi la examenele școlare. A fost un prolific autor de manuale școlare. A condus, în calitate de comisar școlar, conferințe învățătorești. A fost președinte al despărțământului Timișoara, al „Reuniunii districtuale a învățătorilor din Banat”. S-a implicat multilateral în viața comunității românești: a înființat un cor vocal, o instituție sătească de credit, a desfășurat o intensă activitate publicistică, a contribuit la emanciparea bisericii românești ortodoxe de sub ierarhia sârbă, s-a angajat în viața politică, în calitate de membru al Partidului Național Român. Învățătorul a avut și o vocație filantropică: a înființat o fundație, a făcut donații unor instituții școlare și culturale. Emeric Andreescu s-a stins din viață în anul 1923 și a fost înmormântat în Timișoara, în cimitirul din Calea Buziașului.*

Secolul al XIX-lea, denumit și „secolul naționalităților”, a reprezentat pentru românii bănățeni un moment de efervescentă spirituală și morală, de trezire a conștiinței individualității lor, de asumare a propriului destin național. Între purtătorii de drapel ai idealurilor românești în spațiul bănățean, s-au numărat și învățătorii confesionali, care, alături de preoți, formau majoritatea covârșitoare a intelectualității românești din Banat.

Un învățător bănățean care s-a identificat cu năzuințele comunității românești, desfășurând o activitate complexă, care a depășit cadrul pur educativ, spiritual, a fost Emeric Andreescu. Născut în anul 1844 în cartierul Fabric din Timișoara, fiu al lui Jiva Andreescu, deși a făcut parte dintr-o familie numeroasă, având încă șase frați, a beneficiat de o educație aleasă¹. După ce a absolvit școala elementară și gimnaziul inferior în orașul natal, a fost admis la Preparandia din Arad pe care a absolvit-o cu „succes lăudabil” în anul 1862. Între anii 1863-1864, Emeric Andreescu a fost învățător suplinitor în Beregsău, Făget și Cuvești, în 1865 a fost ales ca definitiv în Chesinț², iar în anul 1871 a revenit ca titular în Beregsău, unde a rămas până la sfârșitul carierei, în anul 1896, când s-a pensionat după o laborioasă activitate didactică și extradidactică³.

Emeric Andreescu a fost un învățător care s-a remarcat pe plan profesional, iar măsura abilităților sale pedagogice a fost dată, îndeosebi, cu prilejul examenelor școlare. În urma acestor evaluări de sfârșit de an școlar, în funcție de rezultatele obținute de elevi, învățătorul primea și el un calificativ. În scopul stimulării concurenței profesionale, a existat practica publicării în presă a calificativelor obținute de învățători în urma examenelor școlare. Într-un număr al periodicului timișorean „Luminătorul”, din anul 1886, calificativele învățătorilor sunt aduse la cunoștința cititorilor într-un material purtând un titlu sugestiv pentru intenția gazetarilor: „Învățătorilor buni se cuvine lauda, iar celor neglijenți, o dezaprobare”. Între învățătorii evidențiați, evaluați cu „calcul distins” (calificativul foarte bine) de către inspectorii școlari, s-a numărat și Emeric Andreescu din Beregsău⁴.

Datorită numărului mic al românilor bănățeni cu studii superioare în domeniul pedagogiei, învățătorilor destoinici le-a revenit misiunea de elaborare a manualelor pentru școlile elementare confesionale. Deosebita pregătire pedagogică și metodică, l-a impus pe Emeric Andreescu în rândul

¹ I. Velcean, *Almanahul învățătorului român pe anul școlar 1898-1899*, Editura Autorului, Reșița Montană-Caransebeș, 1898, p. 119; <http://beregsanuarhiva.blogspot.ro/2014/05/51.html>.

² Localitatea făcea parte din comitatul Timiș. Acum se află în județul Arad.

³ I. Velcean, *op.cit.*, p. 119; F. Zamfir, *Școala și societatea românească din comitatul Timiș, între anii 1867-1900*, Editura Marineasa, Timișoara, 2009, p. 256;

⁴ *Luminătorul*, Timișoara, VII, 1886, nr. 30, din 12/24 aprilie, p. 2.

autorilor de manuale pentru învățământul elementar. Între cărțile școlare publicate de învățătorul timișean, enumerăm: „Deprinderi în calculul din cap. Manual pentru învățătorii români de la școlile populare”, Timișoara, 1874; „Fizica experimentală. Manual pentru școlarii despărțământului V-VI din școala poporală”, Timișoara, 1878; „Istoria naturală”, Timișoara, ed. I 1876 și ed. a II-a, 1883; „Istoria patriei”, Timișoara, 1886⁵.

Făcând parte din elita corpului învățătoresc confesional al Episcopiei Aradului, Emeric Andreescu a fost desemnat în mai multe rânduri să conducă, în calitate de comisar școlar⁶, conferințe învățătoresci, care erau stagii de instruire metodică organizate periodic în diferite centre ale diecezei. Așa cum în zilele noastre cadrele didactice, urmează, pe parcursul carierei, mai multe cursuri de formare continuă, și în sec. al XIX-lea perfecționarea pregătirii profesionale a învățătorilor prin intermediul unor cursuri și activități metodice, a constituit o preocupare permanentă a autorităților școlare. Astfel, la conferința învățătorescă din anul 1876, desfășurată la Timișoara, Emeric Andreescu, alături de învățătorul Damaschin Mărgineanțu din Secusigiu⁷, au făcut expuneri în probleme metodice în fața învățătorilor români din Protopopiatul Timișoara. În anul 1884, din dorința de a îmbunătăți calitatea actului educativ, autoritățile școlare superioare îl desemnează pe Emeric Andreescu să susțină, tot la Timișoara, cursuri de pregătire cu învățătorii care au avut rezultate slabe la examenele școlare⁸.

Pe parcursul secolului al XIX-lea se cristalizează conștiința profesională a învățătorilor, ivindu-se necesitatea stringentă de înființare a unor asociații învățătoresci, menite să apere și să promoveze interesele acestei categorii profesionale. Fiind în ton cu comandamentele epocii în care trăia, în anul 1871 Emeric Andreescu încerca să inițieze o reuniune a învățătorilor din Protopopiatul Timișoara. Năzuința învățătorului din Beregsău nu a devenit realitate pentru că episcopul Aradului, Procopie Ivacicovici, spre deosebire de omologul său din Caransebeș, Ioan Popasu, nu a sprijinit astfel de inițiative ale învățătorilor⁹.

Pentru a-și îndeplini țelul înființării unei asociații, învățătorii români din protopopiatele bănățene au apelat la Vincențiu Babeș, fost profesor la Preparandia din Arad. Astfel că la 19 aprilie 1872, sub președinția lui Vincențiu Babeș, se constituie „Reuniunea învățătorilor români greco-ortodocși din protopopiatele Timișoarei, Lipovei, Banat-Comloșului și Belințului”. Principalele scopuri ale reuniunii erau: promovarea culturii populare și îmbunătățirea stării materiale a învățătorilor prin înființarea unor fonduri de pensii pentru învățătorii cu deficiențe, pentru văduvele și orfanii de învățători. Deoarece Vincențiu Babeș locuia la Budapesta, profesând avocatura, în primii trei ani de existență conducerea de facto a reuniunii a avut-o învățătorul Emeric Andreescu¹⁰.

În anul 1890 asociația se reorganizează sub numele „Reuniunea districtuală a învățătorilor din Banat”, sub președinția avocatului timișorean Pavel Rotariu. Reuniunea este împărțită în patru despărțăminte, care corespundeau protopopiatelor bănățene aflate în Dieceza Aradului. Fiecare despărțământ a fost pus sub conducerea protopopului local, cu excepția despărțământului Timișoara, care îl avea ca președinte pe învățătorul Emeric Andreescu¹¹. Acest fapt este grăitor pentru prestigiul de care se bucura învățătorul timișean, în fața autorităților școlare confesionale. De altfel, învățătorul Emeric Andreescu a fost ales și în instituții decizionale bisericești: a fost membru în Sinodul protopopesic al Timișoarei, iar din anul 1882 a devenit deputat în Sinodul Eparhial¹².

În calitate de președinte al reuniunii învățătorilor, Emeric Andreescu nu a avut o misiune ușoară, pentru că oficialitățile statului maghiar nu priveau cu ochi buni activitatea acesteia. Dându-

⁵ *Anuarul învățământului primar și normal din regiunea Timișoara pe anul 1942-1943, întocmit de Inspectoratul școlar regional*, Imprimeria Editurii „Vrerea”, Timișoara, 1943, p. 262; I. Velcean, *Almanahul învățătorului român pe anul școlar 1898-1899*, Editura Autorului, Reșița-Montană-Caransebeș, 1898, p. 120; V. Țircovnicu, *Contribuții la istoria învățământului românesc din Banat*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970, p. 181.

⁶ Învățător metodist.

⁷ Localitatea făcea parte din comitatul Timiș. Acum se află în județul Arad.

⁸ F. Zamfir, *Școala și societatea românească din comitatul Timiș, între anii 1867-1900*, Editura Marineasa, Timișoara, 2009, p. 210-211.

⁹ *Anuarul învățământului primar și normal din regiunea Timișoara pe anul 1942-1943*....., p. 214.

¹⁰ V. Țircovnicu, *op.cit.*, p. 266-267.

¹¹ I. Moldovan, *Monografia Reuniunii învățătorilor români de la școlile confesionale din Dieceza Aradului*, Editura Revistei Școala Bănățeană, Timișoara, 1940, p. 13-14, p.18; F. Zamfir, *op.cit.* p.223-224.

¹² I. Velcean, *op.cit.*, p. 120.

și seama că asociația învățătorilor bănățeni, contribuie, prin manifestările culturale cu tentă națională, organizate sub egida acesteia, la întărirea sentimentului național în rândul învățătorilor și a populației românești, nu de puține ori autoritățile statului maghiar au intervenit pentru a împiedica desfășurarea activităților reuniunii. Pretextul invocat cel mai des, a fost că reuniunea nu are statute aprobate de Ministerul Ungar al Cultelor și Instrucțiunii Publice. Așa s-a întâmplat în anul 1894, când Poliția din Timișoara a interzis desfășurarea adunării generale a Reuniunii învățătorilor din Protopopiatul Timișoara, folosind acest pretext. Emeric Andreescu, președintele reuniunii, i-a explicat șefului poliției că reuniunea e o corporație didactic-învățătorească, care, în virtutea autonomiei bisericii ortodoxe, garantată prin legile țării, funcționează la comanda autorităților bisericești-scolare și are statute aprobate de Consistoriul din Arad. Aceste explicații pertinente nu au reușit să schimbe decizia șefului poliției, de a dizolva adunarea¹³.

Fiind cea care îl alegea pe învățător și cea care îi asigura salariul, comunitatea îi prețuia nu numai pregătirea pedagogică, ci și calitatea de a fi îndrumător cultural¹⁴. În contextul favorabil emulației culturale, stârnită de succesul corului din Chizătău, învățătorul Emeric Andreescu înființează, în noiembrie 1882, la Beregsău, un cor vocal format din 40 de membri „juni plugari români”¹⁵. Având statute aprobate de Consistoriul din Arad, corul dispunea de o casă culturală și de o societate de lectură¹⁶. Pentru început, de instruirea corului s-a ocupat țaranul Demetriu Gherda din Chizătău. Corul din Chizătău fiind unul deja consacrat, membrii săi erau invitați în mai multe localități bănățene, pentru a iniția astfel de formațiuni culturale. Dorind să se califice în arta dirijatului, învățătorul Andreescu a făcut eforturi deosebite, trebuind să-și însușească cunoștințe suplimentare față de ceilalți coriști. Timp de mai multe luni, între noiembrie 1882-februarie 1883, după ce, pe parcursul zilei, învățătorul era ocupat cu educația elevilor săi, al căror număr depășea 100, începând de la orele șase seara și până la orele 10-12 noaptea, Emeric Andreescu devenea elev al țaranului din Chizătău¹⁷. O situație care ni se poate părea inedită, dar care era obișnuită pentru Banatul acelor vremi, când cultura de masă bănățeană, a căror fundamente trainice s-au pus la Chizătău, a transformat pe țărani în agenți și instructori culturali. Solidaritatea prin cultură și transformarea acesteia într-un bun popular, au constituit premisele coagulării și perpetuării societății românești bănățene, în condițiile unei stătalități străine. Impresionați de realizarea culturală a învățătorului lor, sătenii din Beregsău trimit o scrisoare periodicului „Luminătorul” din Timișoara, prin intermediul căreia țin să aprecieze eforturile fizice pe care Emeric Andreescu le-a făcut, atât pentru instruirea corului vocal, nou înființat în comună, dar și pentru propria sa instruire în arta dirijatului¹⁸.

Primul concert al corului plugarilor din Beregsău, dirijat cu succes de învățătorul Emeric Andreescu, a avut loc la 3 februarie 1883. Programul a cuprins cântece care circulau în întreg spațiul românesc: „Latina gintă”, „Junimea pariziană”, „Steaua României”, „Deșteaptă-te române”, fapt ce demonstrează că granițele culturale depășeau ca amplitudine, pe cele politice. Între cântece, coriștii plugari au recitat poezii care au completat și potențat mesajul muzical: „Moș Martin” de Grozescu, recitată de coristul I. Voina; „Românul” de Ghetie, recitată de coristul P. Ghilezan; „Deșteaptă-te române” de D. Bolintineanu, recitată de Ș. Ciulan¹⁹.

Unul dintre scopurile enunțate în statutul corului din Beregsău, era dezvoltarea culturală și morală a poporului. Pentru îndeplinirea acestuia, în anul 1884 parohul Ioan Baltă le preda coriștilor, în serile de luni și miercuri, religia și igiena poporală, iar în celelalte seri, învățătorul Emeric Andreescu le ținea lecții de citire, scriere română, aritmetică, drepturi și datorii cetățenești²⁰. Astfel, la acea vreme corul vocal era încărcat cu semnificații care depășeau sfera pur muzicală, prin intermediul acestei instituții culturale, cei doi luminători ai comunității, preotul și învățătorul, realizând, totodată, o „educație continuă” a adulților satului.

¹³ *Dreptatea*, Timișoara, I, 1894, nr. 213, din 30 septembrie/12 octombrie, p. 5.

¹⁴ F. Zamfir, *op.cit.* p.251.

¹⁵ *Luminătorul*, Timișoara, III, 1882, nr.90, din 10/22 noiembrie, p. 4.

¹⁶ D.J.A.A.N., *Fond Episcopia Ortodoxă Română a Aradului*, IV, act 53/1884, nepag.

¹⁷ *Luminătorul*, Timișoara, IV, 1883, nr. 16, din 23 februarie/7 martie, p. 3-4.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Direcția Județeană Arad a Arhivelor Naționale, *Fond Episcopia Ortodoxă Română a Aradului*, IV, act 53/1884, nepag.

La fel ca alți învățători din acele timpuri, Emeric Andreescu s-a implicat în viața comunității și prin dezvoltarea în rândul țăranilor a spiritului de economie și de investire cu folos a banilor. În acest sens, el a stat la baza înființării unei instituții de credit în localitatea unde și-a desfășurat activitatea, îndeplinind și funcția de director al acesteia²¹. Astfel, la 3 decembrie 1894 a avut loc adunarea de constituire a societății „Beregsana”, casă de păstrare, societate pe acțiuni. Capitalul instituției de credit a fost stabilit la 20.000 de florini (40.000 de coroane), împărțite în 500 de acțiuni a câte 40 de florini fiecare. Prin hotărârea adunării generale, capitalul se putea mări, prin emiterea de noi acțiuni²². Din bilanțul pe 1897, al „Beregsanei”, se poate observa că instituția avea la sfârșitul aceluia an, un profit de 1.158,80 de florini²³.

Activând pe mai multe terenuri ale vieții sociale și culturale, Emeric Andreescu a desfășurat și o vastă activitate publicistică, întocmind studii pedagogice și colaborând cu articole și reportaje la numeroase publicații românești, în special la: „Albina”, apărută la Viena și Budapesta, sub redacția lui Vincențiu Babeș, și „Luminătorul”, din Timișoara, periodic fondat de avocatul Pavel Rotariu²⁴.

Învățătorul timișean nu s-a mulțumit să fie doar colaborator al gazetelor, ci, chiar, a pus bazele unor publicații. În anul 1890, prin rezoluția nr.2866, din 28 iunie, Emeric Andreescu a primit încuviințarea Consistoriului arădean²⁵ să editeze „Junimea română, foaie pentru cultivarea junimei și a tinerimei sătene”, cu condiția ca în coloanele ziarului să nu introducă chestiuni politice. Această gazetă a apărut la Beregsău de două ori pe lună, din două în două duminici²⁶. Nu după mult timp, împrejurări nefavorabile l-au constrâns pe E. Andreescu să întrerupă editarea foii. La îndemnul colegilor săi învățători și al altor intelectuali din zonă, învățătorul din Beregsău a hotărât să continue activitatea gazetărească, prin editarea publicației „Săteanul, foaie pentru trebuințele noastre”, care se dorea a fi o continuare a celei sistate, „Junimea Română”.

După ce Emeric Andreescu, cu încuviințarea Consistoriului din Arad, începuse deja să lucreze la a doua gazetă, inspectorul regesc de școli²⁷, Martonfy, printr-o hârtie oficială adresată autorităților comitatului, pretindea sistarea publicației și începerea unei acțiuni disciplinare împotriva învățătorului. Vicecomitele comitatului Timiș ia act de cererea inspectorului regesc de școli și decide interzicerea gazetei. Într-o scrisoare către inspectorul școlar confesional, Ioan Damșia, din 10/22 octombrie 1891, Emeric Andreescu își arăta nedumerirea față de ingerința inspectorului regesc de școli într-o chestiune care nu ținea de competența lui, și, mai mult, nu înțelegea atitudinea vicecomitelui, care, după ce aprobase editarea gazetei, a revenit asupra hotărârii inițiale, interzicând publicația. Până la rezolvarea cauzei, începând din 18/25 octombrie 1891, învățătorul a pus „Săteanul” sub redacția soției sale, Emilia Andreescu, care, nefiind învățătoare, putea, cel puțin pentru o perioadă, să eludeze ordinele ministeriale și ingerințele inspectorului școlar regesc²⁸. În raportul său, inspectorul școlar Ion Damșia nota că obiectivul final al acțiunii inspectorului regesc este „suprimarea oricărei întreprinderi a dezvoltării literare naționale, este maghiarizarea și pierderea noastră, în scopul căruia se folosește de toate mijloacele”²⁹. Datorită presiunilor exercitate de autorități, care i-au obstrucționat activitatea, foaia „Săteanul” a apărut doar o scurtă perioadă, între 15/27 august 1891-25 decembrie 1891/6 ianuarie 1892³⁰. Cu numărul 17, ziarul și-a încetat apariția, deși, așa cum afirma E. Andreescu, „noi n-am cerut bani, muncă și timp spre a satisface postulatele programei noastre. Ni s-a pus pumnul în gură”³¹.

După ieșirea la pensie, Emeric Andreescu a revenit la Timișoara și s-a stabilit în cartierul Fabric, locul nașterii sale. Aici, a înființat în toamna anului 1904 gazeta săptămânală „Dreptatea și lumina poporului”, al cărei proprietar era Nicolae Mitru. Între colaboratorii cei mai importanți ai

²¹ *Controla*, Timișoara, IV, 1898, nr. 7, din 30 ianuarie, p. 7.

²² D.J.T.A.N., *Fond casa de păstrare „Beregsana”*, dosar 1/1895, fila 2-3.

²³ *Controla*, Timișoara, IV, 1898, nr. 6, din 27 ianuarie, p. 4.

²⁴ F. Zamfir, *op.cit.*, p.257.

²⁵ Organ administrativ și disciplinar al Episcopiei Aradului.

²⁶ *Anuarul învățământului primar și normal din regiunea Timișoara pe anul 1942-1943, întocmit de Inspectoratul școlar regional*, Imprimeria Editurii „Vrerea”, Timișoara, 1943, p. 249-250.

²⁷ Inspectorul școlar al statului.

²⁸ D.J.A.A.N., *Fond Episcopia Ortodoxă Română a Aradului*, IV, act 45/1890, nepag.

²⁹ Apud V. Popeangă, *Școala românească din părțile Aradului în perioada 1867-1918*, Arad, 1976, p. 206.

³⁰ *Anuarul învățământului primar și normal din regiunea Timișoara pe anul 1942-1943.....* p. 250.

³¹ Apud V. Popeangă, *op.cit.*, Arad, 1976, p. 206; F. Zamfir, *op.cit.*, p. 253, p. 490-491.

publicației s-a numărat și Emilia Lungu, fiica învățătorului Traian Lungu și nepoata poetului Iulian Grozescu. Din anul 1905, gazeta și-a schimbat numele în “Dreptatea poporului” și avea ca subtitlu “foaie națională, poporală, culturală, socială și economică”. În același an, Emeric Andreescu renunță la conducerea ziarului, în favoarea Emiliei Lungu, care devenea astfel, prima ziaristă profesionistă din Banat. În anul 1910, neobositul Emeric Andreescu a mai colaborat la ziarul timișorean “Zorile”, editat de un fost învățător, Avram Indreica³².

Un episod important din viața și activitatea lui Emeric Andreescu, încărcat de dramatism, este legat de contribuția acestuia la emanciparea școlii și bisericii ortodoxe române de sub ierarhia sârbă. Separarea bisericii românești de cea sârbă, a fost recunoscută oficial prin rescriptul împăărătesc al lui Francisc Iosif, din 24 decembrie 1864. Începând din anul 1872 și comuniunea școlară româno-sârbă s-a încheiat³³, dar nu toate comunitățile mixte, româno-sârbe, au traversat pașnic această perioadă.

Localitatea Chesinț, de lângă Lipova, cu o populație mixtă, româno-sârbă, dar cu preponderență românească, după separarea ierarhică a fost inclusă în Protopopiatul Lipovei, din Dieceza Aradului. În acele împrejurări, când comuniunea religioasă și școlară, româno-sârbă, se destrăma, în Chesinț exista o stare tensionată între cele două comunități, documentele de arhivă vorbind, la figurat, de două partide care se înfruntau pentru conducerea localității: „partidul românesc” și „partidul sârbesc”. Confruntarea dintre aceste două grupări se amplifică după sosirea în localitate a învățătorului Emeric Andreescu, în anul 1865.

În biserica ortodoxă din Chesinț serviciul divin se desfășura din două în două duminici în limba sârbă, fapt pe care învățătorul nu l-a considerat acceptabil. De aceea, când preotul rostea ecteniile în limba sârbă, Emeric Andreescu, care în calitate de învățător îndeplinea și atribuția de cantor, îi dădea răspuns în limba română, atitudine neagreată de preotul sârb.

În anul 1870, învățătorul Emeric Andreescu a stat la baza înlocuirii crucii de lemn, inscripționată în limba sârbă, cu litere chirilice, ridicată în curtea bisericii din Chesinț, cu o cruce din piatră, având inscripție românească, cu alfabet latin. Același învățător a stat la originea acțiunii de eliminare a cărților bisericești slavone, scrise cu litere chirilice, prin decizia Comitetului parohial din Chesinț, din 4 aprilie 1871.

Judele comunal Ilie Balașiu³⁴, de origine sârbă, considerându-l responsabil pentru starea de tensiune din localitate, încearcă să-l destituie pe Emeric Andreescu din postul de învățător la clasa de băieți. Comitetul parohial, format în majoritate din români, este de partea învățătorului, acuzându-l pe jude că nu și-a ținut promisiunea făcută românilor, la alegerea sa, de a le apăra și interesele lor naționale. Într-o plângere, înaintată în anul 1871 către Senatul școlar din Arad, Comitetul parohial îl acuză pe jude, că alături de conaționalii lui, preoții Mihai Dabici și Nicolae Stoianovici, luptă împotriva intereselor românești, pentru că nu suporta faptul că parohia se afla într-o dieceză românească, iar limba sârbă era ignorată în biserică și școală. În plângerea sa, Comitetul parohial punea dese schimbări de învățători petrecute în Chesinț, pe seama atitudinii potrivnice a primarului și a „partidei” sale, față de predarea în limba română³⁵.

La 1 martie 1871, sosește în Chesinț o comisie de investigație trimisă de Consistoriul din Arad, formată din asesorul consistorial George Fogarașiu și inspectorul școlar Luca Călăceanu. În urma cercetărilor, comisia a descoperit o serie de cauze pentru care primarul îl dorea înlăturat din localitate pe învățătorul Emeric Andreescu: învățătorul descoperise o fraudă având ca obiect banii bisericii și ca autor pe preotul Mihai Dabici; E. Andreescu se afla la baza acțiunilor de înlocuire a crucii de lemn cu inscripție sârbească, cu o cruce din piatră, cu inscripție românească și la eliminarea cărților bisericești slavone; învățătorul reclama nealocarea banilor din bugetul comunei, care s-ar fi cuvenit școlii. Erau motive suficiente pentru ca învățătorul Andreescu să nu fie agreat de primar. Raportul comisiei, datat cu 14/26 martie 1871, îl incrimina pe judele comunal din mai multe motive: a închis școala de fete din proprie inițiativă, cu desconsiderarea Comitetului parohial și a directorului local, încălcând autonomia confesională; neputând să-și dovedească acuzațiile împotriva învățătorului, cu

³² F. Zamfir, *op.cit.*, p. 253, p. 260; <http://beregsanuarhiva.blogspot.ro/2014/05/51.html>.

³³ V. Popeangă, *Activitatea cultural-națională a românilor din Eparhia Aradului, între 1784-1918*, în „Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale prin educație și cultură...”, Arad, 1986, p. 13.

³⁴ Primarul comunei.

³⁵ Arhiva Mitropoliei Banatului, *Fond cronici parohiale*, dosar Chesinț, nepag

argumente, a încercat să convingă comisia apelând la un grup de presiune; a amenințat cu închiderea școlii de băieți și cu destituirea învățătorului Andreescu. Datorită considerentelor enunțate mai sus, comisia concluziona că judele comunei Chesinț este un om capricios, despotic și fără pricepere, prin urmare nedemn de postul pe care-l ocupă. Membrii comisiei propuneau Consistoriului, să facă pașii necesari pe lângă autoritățile civile, pentru a-l înlocui pe acest primar cu un individ mai moderat și mai înțelept, care să aducă pacea în comună, școală și biserică³⁶.

Nu știm dacă judele comunal a suportat vreo consecință a acestui raport nefavorabil, însă știm, cu certitudine, că Emeric Andreescu a părăsit localitatea Chesinț în condiții mai puțin amiabile, care i-ar fi putut fi fatale. Într-o telegramă trimisă periodicului „Albina”, de la Pesta, învățătorul din Lipova, Ioan Tuducescu, relatează că în dimineața zilei de Paști, a anului 1871, atunci când Emeric Andreescu ieșea de pe poarta casei, pregătit să plece la biserică, un individ a tras în el mai multe focuri cu o armă de vânătoare. A avut noroc că doar câteva gloanțe l-au nimerit și acestea nu i-au atins organele vitale. În aceeași telegramă, învățătorul din Lipova afirma: „Nemoralitatea în Chesinț a ajuns la culme. Chiar până a nu se depărta din loc comisiunea, se bătură și tăiară cu cuțite mai mulți indivizi. Și comisarul de securitate numai cu ajutorul persecutorilor îi putu despărți și împrăștia”³⁷. În aceste împrejurări tulburi a părăsit Emeric Andreescu localitatea Chesinț și s-a reîntors în Beregsău, unde a rămas până la sfârșitul carierei, aici producându-se deplina lui maturizare intelectuală și profesională.

Fiind o personalitate activă, Emeric Andreescu s-a implicat și în viața politică, în calitate de membru al Partidului Național Român. Cu prilejul alegerilor dietale din anul 1881, învățătorul din Beregsău, alături de preoții din localitate, George Bugariu și Ioan Baltă, s-a remarcat, în fruntea alegătorilor, prin susținerea candidatului național, Pavel Rotariu³⁸. În anul 1884, apropiindu-se un nou ciclu parlamentar și intrarea partidelor politice într-o nouă campanie electorală, din inițiativa lui Pavel Rotariu, a socrului său Meletie Drăghici și a lui Emanuil Ungureanu, a fost convocată Conferința electorală a alegătorilor din comitatul Timiș, pentru data de 17 martie. Emeric Andreescu s-a numărat printre membrii secției locale ai Partidului Național Român, care au semnat cu promptitudine acest apel, chiar dacă autoritățile declanșaseră o campanie de denigrare a acelor care aderaseră la programul P.N.R., adoptat la Sibiu și încercau prin toate mijloacele să împiedice deplasarea alegătorilor români la Timișoara³⁹. Prin urmare, în activitatea politică pe care a desfășurat-o, învățătorul timișean a fost un om devotat cauzei naționale, pe care o susținea, și pe deplin angajat în misiunea politică care i se încredința.

O latură importantă a personalității lui Emeric Andreescu, a fost solidaritatea pe care a manifestat-o față de confracții săi învățători. Astfel, el este de partea învățătorului Damaschin Cosma din Ghiroda, pe care preotul local, care susținea un alt candidat, îl dorea înlăturat din postul obținut printr-o alegere corectă și legală, la 24 decembrie 1871. În paginile gazetei „Albina”, unde s-a creat o adevărată polemică legată de cazul lui Damaschin Cosma, învățătorul din Beregsău îi ia apărarea colegului său, manifestându-și indignarea față de „cei ce se ating dușmănos de rolul educativ și demnitatea învățătorimii”⁴⁰. În anul 1893 Emeric Andreescu este solidar cu învățătorul Ioan Mateica, răspunzând apelului acestuia de a dona o sumă de bani pentru a sprijini ridicarea unei case culturale pentru „Reuniunea română de cânt” din Izvin⁴¹.

Scrierile vremii pun în lumină și vocația filantropică a învățătorului Emeric Andreescu. Astfel, pentru Seminarul din Arad a donat 100 de florini, în Timișoara a întemeiat un fond pentru copiii care vroiau să învețe o meserie, iar la Beregsău a întemeiat fundația „Emeric Andreescu”. Ca epitrop al fondului școlar din localitate, a reușit, prin propriile eforturi și stăruințe, să facă școlii o fundație de 16 iugăre de pământ⁴².

³⁶ Arhiva Episcopiei Ortodoxe Române a Aradului, *Fond școlar*, II, act 9/1871, act 10.1871, act 34/1871, nepag.; F. Zamfir, *op.cit.*, p. 467-470.

³⁷ *Albina*, Pesta, VI, 1871, nr. 29, din 2/14 aprilie.

³⁸ *Luminătorul*, Timișoara, II, 1881, nr.51, din 27 iunie/9 iulie, p.3.

³⁹ V. Dudaș, *Pavel Rotariu*, Excelsior Art, Timișoara, 2002, p. 69-70.

⁴⁰ D.J.T.A.N., *Fond Aurel Cosma*, dosar 18, fila 75.

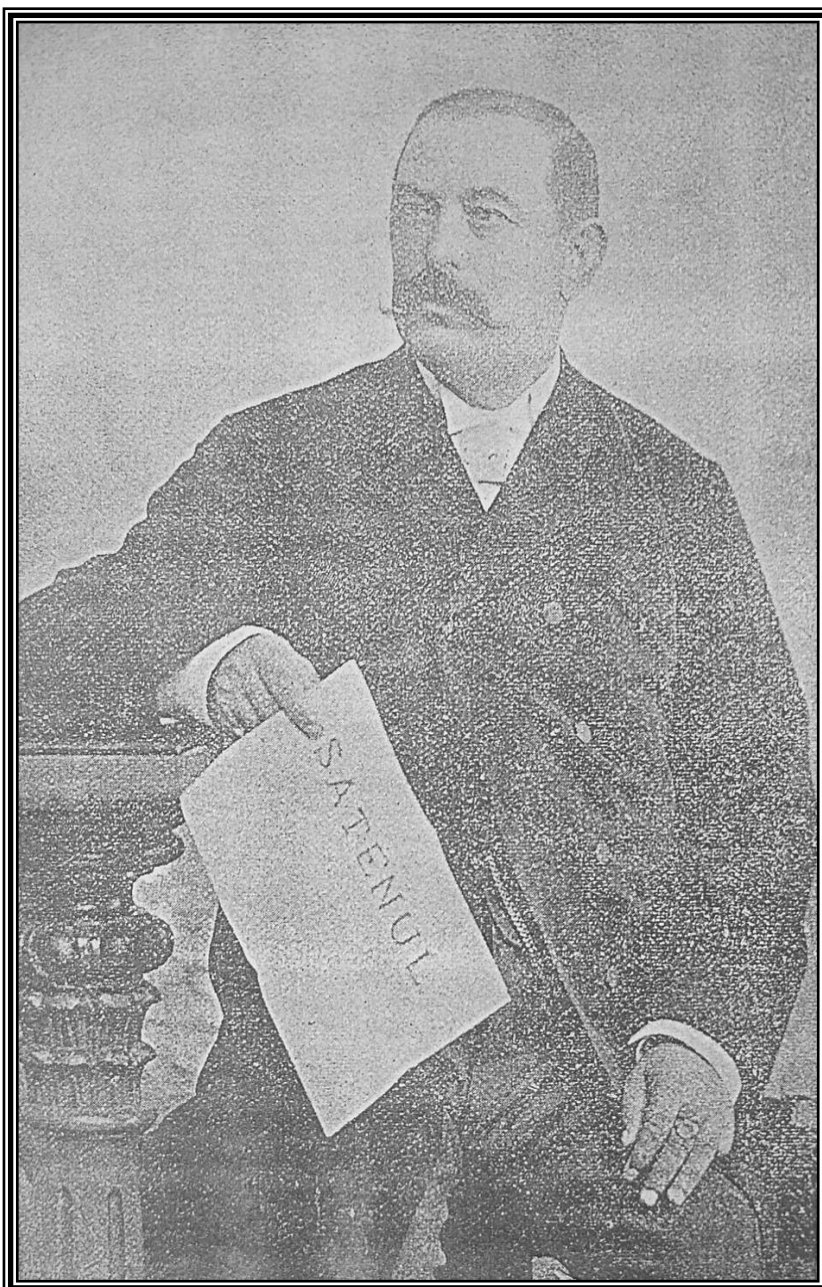
⁴¹ *Luminătorul*, Timișoara, XIV, 1893, nr.35, din 12/24 mai, p. 4.

⁴² I. Velcean, *Almanahul învățătorului român pe anul școlar 1898-1899*, Editura Autorului, Reșița Montană-Caransebeș, 1898, p.119-120.

Emeric Andreescu s-a stins din viață în anul 1923 și a fost înmormântat în cimitirul din Calea Buziașului, alături de prima sa soție, Emilia, orginară din Arad, care l-a susținut în toate acțiunile, în anii în care i-a stat alături⁴³. Născut în Timișoara austriacă, învățătorul a murit în Timișoara românească, plecând la cele veșnice cu mulțumirea împlinirii idealurilor naționale pentru care a luptat în timpul vieții.

Învățătorul Emeric Andreescu a fost un om activ și cu o personalitate puternică. Pentru cei din jurul său nu va fi fost un om comod, și, drept urmare, o astfel de personalitate va fi întâlnit și contestatari. Examinându-i, însă, cu atenție, viața și activitatea, nu putem să rămânem decât impresionați de amplitudinea preocupărilor și realizărilor sale. În ultimă instanță, putem afirma că Emeric Andreescu a fost tipul de om care a „sfîințit locurile” pe unde pașii vieții l-au purtat, și, tocmai de aceea, merită să ocupe un loc de cinste în istoria acestor locuri.

⁴³ <http://beregsanuarhiva.blogspot.ro/2014/05/51.html>.

ÎNVĂȚĂTORUL EMERIC ANDREESCU DIN BEREGSĂU-MARE, ȚINÂND ÎN MÂNĂ GAZETA „SĂTEANUL”, PE CARE ACESTA A EDITAT-O ÎNTRE 15/27 AUGUST 1891-25 DECEMBRIE/6 IANUARIE 1892, Iosif Velcean, *Almanahul învățătorului român pe anul școlar 1898-1899*, Editura Autorului, Reșița-Montană-Caransebeș, 1898, p. 118.

JUNIMEA ROMÂNĂ.

Foaie pentru cultivarea junimei și a tinereții sătene.

Apare în săptămână de două duminici. Pe luni de duminică însă, în săptămână duminică. — Prețul abonamentului: Pe un an fl. 1.50. Inseratele vor fi eflin scotite.

Românii li lipsese cu totul burgheșimea (măstria și neguțătoria).

Astfel au intonat în zilele trecute foaia nenfăscă „N. P. J.” din Bpesta. Fiind că această imputare conține un adevăr — pentru neamul nostru românesc destul de trist, vom și noi a vorbi la această temă destul de vitală pentru oricare popor.

La această temă, primul cuvânt a luat respectabila „Gazeta Transilv.” în Nr. din a. s., din care estragem următoarele:

„Mare lucru, fraților, noi un milion și jumătate de Români — în țera Ardealului (la oelță — cu noi cesti din coace în Banat și Ungaria la trei milioane Români Red.) și n'avem nici atâtea măstria și neguțătoria de ai noștri; câți are cea mai slabă nația din țera!”

Îmbogățescu-se cu creșterii noștri țeră, îmbogățescu-se Armenii, Ungurii, ș. a. numai ai noștri oameni nu se îmbogățesc, pentru-că banii noștri nu merg la oameni de ai noștri, ci merg în mâna străinilor, cari cu banii noștri proprii ne subjugă și se fac stăpâni preste noi.

Dacă așa stă treba, dău nu e mirare, că ne cuplăsece sărăcia de toate părțile și nu putem apuca la nimic.

Bine a dăis cine a dăis, că măstria-i plug de aur, și apoi soră bună cu măstria este și neguțătoria. Fericit este poporul, care le are aceste două, pentru că industria și negoțul sunt în mâna unui popor două arme tot așa de puternice, ca și sabia și glonțul.

— — — Ai ajuns să cumperi ceva de la străin? — prin această numai de cât te-ai făcut dăjdiarul (simbriașul) senu tributariul străinului; și-ai făcut o haină, și-ai făcut o casă, mesă, plug și grapă la un măestru? — prin această lucru firese, că te-ai făcut dăjdiarul măestrului, pentru că din venitul tău, din rodul muncei tale, trebuie o parte se o dai măestrului; apoi decât măestru, de care te-ai folosit, nu este român, ci e un străin, oă că te-ai făcut simbriașul străinului, care de multe-ori este chiar cel mai mare dușman al nației tale.

— — — Noi și astăzi suntem (simbriașii) tributarii străinului, și astăzi vedem cum due în orașe ținuturi întregi românești câștigul muncei lor și acolo, nu se caute a intra într'o prăvălie, românească senu a se ajuta de un măestru român, ci dau banul orbesce cui îi vine la îndemână.

Dacă un neguțător ori un măestru român a deschis un negoț ori un atelier într'un oraș unguresc, Ungurul îl încunjură fiind că e Român, ér decât nici Românii nu vor ține senu de el și nu-l vor sprigini, va fi silit bietul ca se-și ascundă firma românească numai pentru că, decât Romanii îl încunjură, cel pucin. Ungurii se nu-l mai încunjure.

Așa nu mai merge, fraților; nu mai merge, ca noi se din căpălerii străinilor. Trebuie să ne orgnisăm, se ne înțelegem la oială și se nu mai amblăm ca oile cele perdue. Preoții și invetătorii noștri se murgă înainte, ér poporul se-i urmeze. Banul în mâni străine se nu-l lăsăm se trecă, se nu mai cumperăm rușinea noastră cu banii noștri proprii. Pe măstria și neguțătoria noștri se-i ajutam, căci de la ei vom astepa și noi ajutorii în casuri de nevoie, ér nu de la străini! La această prea însemnată temă vom reveni.

Scolar.

Esperințe și indegetări. Am esperiat în vieța invetătorească scolară, că numai în pucine scoale se predă scolarilor și invetătoria deoarostul a poesiilor și — și acolo cu o intonație foarte rea și fără ca scolarul se poată spune înțelesul acelei poesii.

Tot asemenea stăm și cu cântările naționali. În pucine comune vom auți pre tinerețe se cânte cântecul național eroic. În unele scoale, dorăsc scolarii — cu anii la una și aceeași cântare, fără ca aceea cântare se fie auțită — prin case și în familii.

Nu mi-se va lua în nume de réu, decât fac colegilor mei unele indegetări privitoare la propunerea și la studierea poesiilor de către scolarii.

Literajii și poezii noștri de bun nume, n'au scris a cele mândre poesi, pline de un spirit eroic național, de morală și de instrucție, ca acelea se fie cetite numai de

cătră inteligența nației apoi se fie așegate în bibliotecă sau alt loc de odihnă ci, ca acelea se fie răspândite în popor. Si cine sunt aceia cari au cămărea d'a răspândi acelea poesi în popor de cât — invetătorii.

Ei au se aduce cele mai bune și aiese poesi, se le dee scolarilor ca se le invete a recita frumos și a le declama cu intonațiunile și gesticulațiunile recurete.

Trebuie îndemnați scolarii, ca ei se le declameze pre acasă, împrumutat de la casa unuia la casa celuilalt scolarii pe întrecute.

Se nu lăsăm nici pe cel mai micuș scolarii, d'a nu sci 1, 2 sau 4 poesi mai scurte și ne vom convinge, că aceștia și pe strade și pe la șeșători și divanuri, pe la jocurile lor cu multă plăcere și cu foc, le vor declama.

Dar cum se procedem la propunerea poesiilor? După a mea esperință cred că bine va fi — écă așa:

Pune invetătorii pre unul din scolarii clasei superioare, carele acum cele se scrie frumos, ca acesta în fie-care dă, naintea oarelor de prelegere se scrie pe tabla mare o parte sau o întreagă poesă — pre cerea a primit'o de la invetătorii; éra celialți scolarii, câți sciu scrie, toți vor descrie aceea poesă în cărțile lor anume făcute.

Invetătorii va grăi, ca sminte ortografice se nu se strocure, dar și somnole sau inter-punctele se nu lipsacă.

Îndată ce s'a gătat cu scrierea cutarei poesii, invetătorii lasă se o cetescă unul — precum a scris'o. Acum invetătorii va incepa a o ceti din nou, și cum a gătat cu cetirea unei strofe sau părți, pe dată se li esplice cele cetite astfel, ca toți se înțelegă făcuta esplicare. Iară că — priceput'au și înțeles'au ei esplicarea, trebuie invetătorii se se convingă din întrebări pe care le va adresa când unuia când altuia dintre scolarii.

Astfel — până ce am finit cu întreaga poesă — și la fie-care poesă.

După ce am finit cu ea, invetătorii face istoricul ei, o schimbă în prosă, éra scolarii cei mai mărigori vor avea — ca ocupațiune se aducă istoria, sau poesia aceea în prosă, scrisă pe curat.

Astfel îi dedăm se pricepă fie-care poesă.

După aceea dăm celor mai mari, mai mult, éra celor mai mici mai pucin din poesia scrisă, ca se invete de-a rostul. Iară micușilor li va ceti unul din scolarii cei mai desteri, în fie-care dă, după scoala, câte două șiruri.

Astfel se poate, decât invetătorii are voință și zel, pre cum nici că se trage la indoială, că fie-care scolarii și scolarii invete mai multe poesi, pre cari, cel pucin de 2 ori în săptămână le va asculta invetătorii.

PAGINA DE TITLU DIN ZIARUL *Junimea română*, Beregsău, I, 1890, nr. 7, din, 28 octombrie/9 noiembrie. ZIARUL L-A AVUT CA PROPRIETAR, EDITOR ȘI REDACTOR, PE ÎNVĂȚĂTORUL EMERIC ANDREESCU.

SĂTÉNUL.

Foaie pentru trebuințele noastre.

APARE IN FIE-CARE DOMINECĂ.

Abonamentul:
Pentru cei din țara noastră pe
întregul an 3 fl.
pe 6 luni 1 fl. 50 cr.

Pentru străinătate, pe întregul
an 3 fl. 50 cr., pe 6 luni
1 fl. 50 cr.
Inscrerile se facot foarte ușor.

Rugăciunea și lucrarea.

(?) In acestea două însemnate cuvinte se cuprind condițiunile celea mai de căpetenie ale existenței, adică ale bunăstării, fericirii, înalțării și preste tot, ale vieții noastre omenești.

Ele privesc mai cu seamă și mai de aproape nu numai pe tot insul dintre noi omeni, pe cari DŃeu ne au dăruit cu chipul și asemnarea Lui, ca se viețuim în lumea această creată, făcută de El, ci și îl privește anume pe creștinii noștri, cei adevărați, întreg poporul nostru sătén, apoi toate clasele comerciale și industriale, adică pre neguțatori și artiștrii, eari toți și unii și alții numai așa și numai atunci vor pute să se bucare în întreaga viață a lor pământescă de bunăstare, fericire și înalțare, adică de binecuvntarea și îndurarea dumnezeiescă, decât întotdeauna și tot vor fi neputincioși și nefericiți și puse din naștea ochilor lor aceleași însemnate cuvinte conducătoare și fericitoare.

Ne vor dice pute unii și alții dintre așa numiții vameși. Ei bine, ce ne mai descântă acum „Săténul” d'astea axiomă, Ńicari străvechi numite: „ora et labora”, că doră fie-cine va sci pre bine însuși, că numai lucrând, muncind pte

trăi în lumea această, car mângăierea și taria sufletescă numai prin rugăciune și-o pte ave tot insul viețuind în dragostea și frica lui DŃeu!

Le spuie și vorbesc despre această temă acum și aici la primul loc al coloznelor sale „Săténul”, pentru ca se arate și descepare cetitorilor sei cât de mare este deosebirea între părerile omnilor — și vai cât de mulți sunt acia — cari cred că și acii omeni pot fi bogăți, fericii ba chiar desfranați și iubibați în tot cursul vieții lor, fără ca să luere, munescă și să-și plinescă rugăciunea.

Esperințele, pășunile multora și ale noastre chiar ne-au convins pe deplin că Ńeu nu este așa precum cred și susțin omii de soiul celor pomeniți mai sus, pentru-că a ne ruga lui DŃeu însemnă: a-i mulțumi căci i supărători pentru-că ne-a zidit după chipul și asemnarea Lui, dându-ne viață, ear a luera și munci ne suntem înșine nouș datori pentru ca se putem trăi.

Si vai cât de amar se înșală, și cât de rătăciți sunt acia, cari cred și susțin cumcă n'ar fi așa.

Drept dovadă despre această, tocmai

părintele lui Nișu, era pre micuțul Nișuș nețedându-l pe cap, cu părintesci cuvinte îl fa sub ingrigirea sa și — după ce-i mai adresă unele blânde cuvinte de întrebare: decât densusul cunoșce pre vre-unul dintre scolari, îl asedă în bancă lângă cunoșcutorul lui. Astfelu, încet cu încetul, Nișu se înproteu cu scola și avea o nespua plăcere și bucurie a o cerceta și o și cercetă regulat până la anul al 9 al vârstei lui când, Nișul se iclană și prin desmerdarea, ninerarea și îndurarea prea multă a părinților, el deveni nu numai prea pefitoriu și capricios, ci mai căpălă și nărav.

Părinții lui, spre a nu-l supăra, ca nu cumva din superare să li se bolnavescă inbital lor Nișu, cautară se-i face totdeauna pe voia și prin această pășire a părinților lui, ei deveniră supuși fiului lor.

Nișu era acum cel mai de căpetenie, prin urmare și cel mai mare în casă.

Ce folos, că până-aci, Nișu era bun scolaru, înveța și se purta de tot bine încât nu numai învățatoriu lui, ci toți couscolarii lui îl iubiau și aveau o deosebită plăcere a vorbi, a conversa, a petrece cu el. El începă pe Ńi ce trecea a-și arăta năravul de acasă, și în

in săptămâna trecută — după-ce seoderăm de sub tipariu și-l espedarăm prototindeni amicilor cărturari ai noștri anul 1 de probă al folei noastre, — primirăm dela unul dintre acii prișteni, clasica vorbire ce — a ținuțo unul dintre cei mai luminați, mai marinimoși și învățați prelați ai bisericii romano-catolice, adică oraditul și ilustrul Episcop din Oradea-mare, Dr. Laurentiu Schlaueh, cu prilegiul sfințirii stégului reuniunii culturale și de ajutorare a bolnavilor ținerimei meserieșilor, în cestiunea (trăba) lucratorilor.

Lunga această vorbire tipărită în limba germână și magiară este de cuprins atât de frumos, instructiv și folositoriu omeni-meii creștine, încât nu numai merită, ci — după nepretentioasă părere a noastră — o neapărat de lipsă ca să-o cunoșcă, prin urmare să o și cetescă fie-cine de ori ce naționalitate și religioasă ar fi, pentru-că ea conține, discută, desfășură și lămareșce întrebări și lucruri foarte însemnate, învățături foarte înțeleptore și luminătoare de mintea, însuflețore și mângăietore de inimă, apoi adenc tăietore în viața omenească!

Incât dar' ne privesce pre noi, la

scđă, naștea învățatoriuului, în credința lui, că și aci va isbuti, tóte după draga lui voie și capriciu să i-se facă și lese.

Învățatoriuul însu, ca toți învățatorii la culmea chiamarei lor, da mai mult pe disciplină, pe buna rânduială și ascultare, decât pre învățături, nu pte îngădui nici cât o neșgrul sub ughia — din disciplină și stăruia a-l face pe Nișu se pociopă că, — unde nu ajută vorbă, are să suplinescă vėrga.

Nișu rămâne însă statornic năravului; și din capriciu nu voia se lesa.

In dar tóta admoniereea și dojana; in dar pedepșele cu ocupațiunile și alte mai mici pedepșe.

Învățatoriuul chiamă pe părintele lui Nișu și după ce i se plänge asupra relelor năravuri ale lui Nișu, îl rógă, — se-l pedepșesc aspru după fã-care greșelă a lui.

Tatăl lui Nișu, carele mai bucuros și-ar fi lăsat să i-se scđă ochii decât să-și atingă puițul sđu, gise învățatoriuului: „Die învățatoriu! Atăta am, și mi tare milă și jale de el se-l bat, numai Te rog pre Domnia-ta, mai vrăvesce-l (mai aspresce, înfric-l), dar Te rog, nu-l bate, că tare o obidos și ni e frică se nu dec de alte și in alte rele”. Zădar-

FOIȚA.

Pentru biblioteca ținerimei.

Nișu ajuns osândit la mórte.

In satul B. trăia o familie cu stare binecuvntată.

DŃeu ia dăruit un copil sntătos și frumos, carele părinților lui, era mai iubit și dragătos decât întreaga lor avere lucăt nici strop de apă rece se cadă pe el, ei nu lăsa.

Î ó u, îi era numele din botez, dar din desmerdare, ninerare părinții îl chiama Nișu. Nișu ajunse și vârsta auilor d'a cerceta scđă din sat. Poteși ougeta ce mare bucurie pentru părinții lui era, căci iobitul și prea dragălașul lor fiu a ajuns acel plăcut timp de lege prescrie, pentru d'a fi primit în scđă.

In ziua ce se deschisă prelegerea a anului scolar, părintele lui Nișu, după ce mamă-sa l'a schimbă și frumos împodobit, îi mai dete o străicuită anume de ale ei mâni lucrată, in carea îi asedă tablita, creionul apoi pucina plăcintă și o bucățică de zăchar, de mână îl duse până la scđă unde cu blânde cuvinte îl predă învățatoriuului rogându-se, ca să învețe carte și pre fiul lui.

Învățatoriuul cuprinde cu tóta omenia pre

PAGINA DE TITLU DIN ZIARUL *Săteanul*, Beregsău, I, 1891, nr. 2, din 22 august/3 septembrie. ZIARUL L-A AVUT CA PROPRIETAR, EDITOR ȘI REDACTOR, PE ÎNVĂȚĂTORUL EMERIC ANDREESCU.

DIN CRONOLOGIA BANATULUI IMPERIAL

Anul 1733

Dr. Ioan Hațegan
Academia Română, Filiala Timișoara,
Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”

Prof. Tatiana Ostroveanu
Liceul Teoretic Special „IRIS” Timișoara

Cuvinte cheie: guvernator, administrație, taxe, coloniști, armată

Lucrarea de față este o mică parte din cercetarea CRONOLOGIA BANATULUI IMPERIAL (1716-1753) prezentând evenimentele anului 1733 și se bazează pe traducerea din germană în română a celor 10 fascicule publicate de Baróti Lajos (Ludwig Grün) în cadrul revistei muzeului bănățean Történelmi és Régészeti Ertésítő între anii 1893 și 1907. Fiecare fasciculă are cel puțin o sută de pagini și chiar mai mult.

Problematica stăpânirii habsburgice asupra Banatului (1716-1778) a fost discutată și analizată, parțial, în câteva cărți apărute în limba română sau germană. Majoritatea lor s-au ocupat de probleme economice, sociale și câteodată administrative.

Acești 62 de ani au marcat profund istoria Banatului. În primul rând, vechea nobilime nu a mai fost admisă cu dreptul de proprietate în această țară. Împăratul era stăpânul pământului și al subsolului, iar Banatul era o proprietate a casei de Habsburg condusă printr-un guvernator militar și civil, iar administrația provincială era subordonată Curții Aulice de la Viena.

Astfel, în paginile ce urmează, prezentăm situația din Banat pe parcursul anului 1733.

IANUARIE

2 Administratorul Rossler cere mai multe detalii de la Administrație, cum anume să înregistreze funcționarii săi bunurile coloniștilor (Idem, IV, p. 510).

4 Administratorul districtului Orșova, Gurtler, vrea să fie sigur cum să înregistreze bunurile locuitorilor fugiți în Turcia (Idem, VI, p. 243).

6 Rossler arată că tâlharul iertat din Târnova este la Dognecea, dar nu face niciun rău (Idem, IV, p. 511). Districtul Vârșeț arată că tâlharul Jakscha, din Bărboși, însoțit de 2 tovarăși, au fost uciși de călăreții districtului (Idem, IV, p. 511). Administratorul Rossler arată că Moise, defunctul episcop al Caransebeșului, are la Vârșeț o vie unde lucrează 20 de oameni (Idem, IV, p. 510).

9 Administrația îi pune mai multe întrebări lui von Engelshofen, comandatul cetății Timișoara, destul de stânjenitoare (Idem, VII, p. 327).

10 Administrația îi cere primarului și Consiliului Orășenesc german din Timișoara socoteală pentru faptul că atât evreul spaniol Wolf Menz, cât și ambele comunități evreiești, sunt datoare cu a patra rată pentru curățenia și pietruirea orașului Timișoara, iar suma se ridică la 954 florini și 34 creițari, respectiv la 238 florini și 38,5 creițari (Ibidem).

16 Administrația atenționează Consiliul Orășenesc german din Timișoara în privința taxelor pe care pasagerii trebuie să le plătească la birturi (Ibidem).

FEBRUARIE

1 Administrația îl numește pe Johann Sitter ca al doilea medic al Administrației, cu un salariu anual de 400 florini și 18 stânjeni lemne de foc (Idem, IX, p. 594).

5 Administrația cere districtelor Pancevo, Palanca Nouă, Orșova și Caransebeș ca arendarea comercializării berii și țuicii să fie date primarului german din Timișoara, Peter Solderer, și meșterului Wittmesser, pentru suma de 20.000 florini (Idem, II, p. 160). O scrisoare prin care evreul Enoch arată că nou venitul timișorean, evreul Salomon Valisch, poate practica comerțul (Idem, P.f., p. 7).

10 Ordin al Administrației bănățene către prefectul cameral din Szeged și către comitatul Arad pentru repatrierea fugarilor din Banat (Idem, P.f., p. 73).

14 Fiscul anunță că în locul doctorului Daimbl, a venit doctorul Jacob Barneval, cu un salariu anual de 400 florini (Idem, I, p. 28).

19 Districtul Caransebeș anunță faptul că doi greci din Dognecea au fost prădați de tâlhari (Idem, III, p. 194).

25 Ordin de numire a lui Dejean ca administrator al veniturilor de către Înalta cancelarie imperială (Idem, P.f., p. 7).

27 Vicecomitele de Bacs, Csupor, mulțumește Administrației bănățene pentru retrocedarea locuitorilor din acest comitat, care s-au refugiat în Banat (Idem, VIII, p. 451).

28 Fiscul anunță Administrația asupra noilor valori a monedelor străine, ducății și dopia, ultimele franceze și spaniole vor avea nu mai mult de 18 crețari (Idem, V, p. 28).

MARTIE

1 Circulară a Administrației către districte pentru inspectarea stării clădirilor și a reparațiilor care sunt necesare (Idem, II, p. 160). Ordin al Administrației pentru numărarea duzilor și a măsurilor care trebuie luate (Idem, II, p. 160).

3 Camera Aulică ordonă Administrației să trimită 1.000 chintale de cupru la Schwartz, în Tirol, la prețul de 42 crețari chintalul, cu plata anticipată a 15.000 florini (Idem, I, p. 29).

5 Districtul Caransebeș raportează faptul că tâlharii l-au prădat de bunuri pe cnezul din Căvăran, și i-au ucis soția (Idem, VI, p. 194). Administrația înștiințează districtul Timișoara că are repartizată cantitatea de 2.500 stânjeni de lemne pentru iarnă (Idem, III, p. 401).

13 Antonio Poli este administratorul fabricii de mătase din Timișoara, și aduce aici meșteri pricepuți, care fac ca producția să crească spectaculos (Idem, P.f., p. 34). O specificare a numărului decedaților dintre coloniștii germani (Idem, IV, p. 161).

16 Administrația roagă primarul din Kecskemet să trimită aici gogoșile de mătase, pentru fabrica timișoreană (Idem, VIII, p. 451).

17 Camera Aulică ordonă Administrației să interzică morile plutitoare pe râul Mureș (Idem, I, p. 29).

18 Districtul Orșova raportează faptul că doi bătrâni și un tânăr au construit un han lângă Mehadia, dar s-au dat la excese, inclusiv la uciderea de oameni (Idem, VI, p. 243).

19 Se așează piatra de temelie a bisericii franciscane din Timișoara (azi locul se află pe str. Ungureanu) (Preyer, op. cit., p. 194).

20 Districtul Timișoara arată că pe teritoriul districtului nu există duzi (Ibidem). Același district știe faptul că Marcu Jesici, din Săcălaz, a fugit la Padej și dorește să-i convingă și pe consătenii săi Inco și Stoișa să facă la fel (Idem, III, p. 401).

21 Fiscul spune Administrației că din înalt ordin imperial vor fi trimise la Viena, de la Majdanpek, 2.500 chintale de cupru, la prețul de 40 florini și 30 crețari (Idem, I, p. 29).

26 Districtul Caransebeș trimite Administrației testamentul decedatului șef al poștei de acolo (Idem, VI, p. 195). Contract între Administrație și corăbierul Baumgartner pentru a transporta cuprul bănățean la Viena și la Ljubljana, contra sumei de 45 crețari pe chintal (Idem, IX, p. 594). Inspectorul economic cameral von Neffzern îi scrie lui von Engelshofen despre faptul că abatele Rossi a vizitat districtele, și a lăsat acolo semințe pentru plantarea duzilor (Idem, VII, p. 327).

28 Primarul din Buda înștiințează Administrația despre existența unei contrabande cu vinuri între Banat și Buda, și solicită măsuri hotărâte pentru stoparea sa (Idem, VIII, p. 451).

29 Administratorul de Vârșeț trimite Administrației o specificare cu toți duzii existenți în district (Idem, IV, p. 511).

APRILIE

1 Contract între Administrație și Franz Sauer pentru arendarea, pe trei ani, a morii din Socol cu suma de 400 florini (Idem, IX, p. 594). Contract între Administrație și Peter Solderer și meșterul Wittmesser pentru arendarea comercializării berii și țuicii pe tot teritoriul Banatului, inclusiv zona minieră și Aradul Nou. Ce doi vor plăti în fiecare an la casierie, pentru fiecare găleată de bere vândută, 24 crețari și 44 crețari după fiecare găleată de țuică (Idem, IX, p. 593).

4 Ordin al Administrației către districtul Cenad referitor la animalele din Comloșu Mare (Idem, II, p. 257).

9 Administratorul Rossler spune că doi tâlhari din Bărboși au cerut iertare, iar el și subadministratorul Brandenburger se vor duce acolo (Idem, IV, p. 511). Administratorul Rossler raportează Administrației că l-a propus pe felcerul de la palanca Nouă, căpitanului Doring, la Moldova Nouă (Ibidem).

11 Contract între Administrație și negustorul craiovean Stanislovici care plătește 8.000 florini, ca să poată pescui moruni până la sfârșitul lunii decembrie 1735 (Idem, IX, p. 594). Districtul Cenad raportează pagubele suferite de vitele sătenilor din părțile Tisei, din cauza epidemiei (Idem, II, p. 257).

13 Contract între Administrație și evreul Samson și asociații pentru arendarea fabricii de postav de aici, și a celei de aba din Borlova, precum și comercializarea vinului și a măcelăriei până la sfârșitul lui decembrie 1735, contra sumei de 1.500 florini (Idem, IX, p. 594).

16 Inventar al fabricii de postav din Timișoara cu detalierea fiecărui material, mașină, etc. și valoarea lor în bani (Idem, P.f., p. 73). Districtul Timișoara raportează faptul că, călugării de la Hodoș-Bodrog nu și-au plătit toată contribuția, iar vitele lor umblă pe malul Mureșului și deranjează sătenii (Idem, III, p. 401).

25 Districtul Becicherecu Mare raportează că vrea să facă o situație exactă a prediilor și a modului lor de arendare (Idem, III, p. 312).

28 De la Pancevo, administratorul Rossler spune Administrației că pentru plata contribuției districtuale de 28.302 florini, cnezii cer un termen de 14 zile (Idem, III, p. 357).

29 Circulară a Administrației către toate oficiile pentru reglementarea zilelor de muncă, și pentru prezentarea scrisă a problemelor, și mai ales, a încasării contribuției (Idem, II, p. 161).

MAI

2 Fiscul anunță Administrația că din suma totală de 70.000 florini casieria locală va plăti 2/3 adică 46.666 florini și 40 crețari, iar restul va fi acoperit mai târziu din alte surse (Idem, I, p. 29).

4 Administrația ordonă districtelor Becicherecu Mare, Cenad, Lugoj, Făget, Pancevo, Lipova și Caransebeș să trimită căruțele la Lipova după sare (Idem, II, p. 161).

7 Districtul Caransebeș arată că de la Lipova are repartizată cantitatea de 3.300 chintale de sare, dar că sunt greuți cu procurarea sării de la Orșova (Idem, VI, p. 194). Inspectorul cameral von Neffzern îi scrie lui von Engelshofen despre vizita sa prin districtul Lugoj, unde coloniștii germani sunt scutiți de robotă. Districtul Făget va fi și el vizitat și știe că la Luncani se lucrează la mina și furnalul de fier (Idem, VII, p. 327).

11 Circulară a Administrației către toate districtele privitoare la nevoile militarilor încartiruiți, iar districtele sunt obligate să le asigure toate cele necesare (Idem, II, p. 161).

14 De la Moldova Nouă, Kerle se adresează Administrației spunând că a plantat puieti de duzi, atât lângă cetatea Palanca Nouă, cât și în satele din jur (Idem, P.f., p. 74).

20 Administrația ordonă districtelor Orșova, Negotin și Golubac că în locul decedatului Gurtler, l-a numit administrator pe Schubert, iar ordinele acestuia trebuie îndeplinite întocmai (Idem, II, p. 161).

21 Administratorul Rossler înștiințează Administrația că trimite zilnic spre Timișoara 2 sau 3 căruțe cu gogoși, pentru fabrica de mătase și va duce în curând spre Oravița cele necesare (Idem, IV, p. 511).

22 De la Viena, Max Hirschl îi scrie lui Mercy despre dorința sa de a cumpăra 300 chintale de cupru din Banat, pe care să-l ducă în Turcia (Idem, VII, p. 369).

23 De la Ciacova, administratorul Rossler trimite Administrației inventarul bunurilor negustorului turc de cupru, Iancu Tilga, împușcat recent (Idem, IV, p. 511). De la Uj Szeged, cambiaturistul Nikolaus Bechardt, raportează Administrației faptul că s-a căsătorit și că l-a adoptat pe fiul soției sale (Idem, P.f., p. 7).

27 Circulară a Administrației către toate districtele și funcționarii, ca urmare a unor ordine imperiale, cerând ca acestea să ofere militarilor toate bunurile de care aceștia au nevoie (Idem, II, p. 161).

28 Districtul Pancevo raportează faptul că furtuna din 26 mai a distrus cartierul militar, moara, grajdurile husarilor și ale cavaleriei, și toate acestea vor trebui urgent reparate (Idem, III, p. 357).

29 Administrația îl numește pe Schubert, administrator la Orșova, în locul decedatului Gurtler (Idem, IX, p. 594).

30 Districtul Vârșeț înștiințează Administrația despre faptul că o țigancă și o sârboaică au făcut vrăji la o încrucișare de străzi, dar au fost deja arestate (Idem, IV, p. 511).

IUNIE

1 Camera Aulică anunță Administrația despre promovarea lui von Neffzern și a lui Dejean von Hansen, ca al doilea inspector cameral, cu un salariu anual de 1.500 florini (Idem, I, p. 29).

10 Raport despre prezența în Almăj, la Bănia, a 8 tâlhari (Idem, VI, p. 244). Raport despre înregistrarea oilor și a mieilor în districtul Almăj, și despre existența a 300 ocale de lână (Ibidem).

12 Un sumar inventar al acțiunilor societății pentru comercializarea animalelor din Timișoara, în perioada 1 septembrie 1729 – 31 decembrie 1731 (Idem, P.f., p. 67).

16 Circulară a Administrației spre știința tuturor districtelor despre faptul că von Neffzern a fost promovată ca secretar al Camerei Aulice (Idem, II, p. 161).

20 Districtul Timișoara arată că va colecta ducății pentru mitropolitul ortodox din fiecare localitate (Ibidem).

21 Districtul Vârșeț raportează că atât țiganca cât și sârboica, care au făcut vrăji la o încrucișare de străzi din Vârșeț, sunt arestate (Idem, IV, p. 511).

27 Fiscul înștiințează Administrația că în locul decedatului medic Schik, l-a numit ca medic, la Orșova, pe Nikolaus Dolfin, cu un salariu de 1.200 florini (Idem, I, p. 29).

28 Camera Aulică ordonă Administrației să dea bisericii salesiane 100 chintale de cupru (Idem, I, p. 29).

IULIE

1 Administrația îl numește pe N. Maxwald drept comisar provincial (Idem, IX, p. 595). Administrația îl numește pe N. Schondorfer drept vameș la Timișoara, cu un salariu anual de 800 florini (Ibidem). N. Kernhofer este numit adjunct al Cancelariei bănățene, cu obligația de a asigura zona minieră, și cu un salariu de 400 florini pe an (Ibidem). N. Hagen este numit funcționar al Cancelariei, cu un salariu de 1.000 florini (Ibidem). N. Poli este numit inspector al fabricii de mătase, cu o retribuție lunară de 12 florini și cu 12 stânjeni de lemne de foc pe an (Ibidem). Abraham Marquant este numit funcționar la Lipova, și are un salariu anual de 200 florini (Ibidem). N. Legat este numit vameș la Szige, cu un salariu de 100 florini (Ibidem). Ordin al Administrației către districtele Ciacova, Lipova, Lugoj și Orșova să cumpere abaua de la fabrica imperială (Idem, II, p. 162). Contract între Administrație și negustorul Andreas Pfann pentru administrarea fabricilor, pe trei ani, contra sumei de 4.000 florini (Idem, IX, p. 544). Joseph Scherubl este numit funcționar la Ciacova, cu un salariu anual de 200 florini (Ibidem). N. Wolgart este numit subadministrator la Arad, cu un salariu de 150 florini (Ibidem).

2 Raport pe anul 1729 al societății pentru comercializarea animalelor din Timișoara către guvernatorul Mercy (Idem, P.f., p. 73).

12 Von Rebentisch îi dorește Administrației să-i readucă în zona minieră pe locuitorii fugiți în districtul Lugoj (Idem, VII, p. 443). Întrebare a lui von Rebentisch despre câți evrei tolerați sunt în districte (Idem, VI, p. 244).

13 Administrația ordonă primarului german din Timișoara să achite restul de contribuție, adică suma de 2.000 florini (Ibidem). Administrația mai cere ca din 14 în 14 zile primăria timișoreană să prezinte rapoarte (Ibidem). Tribunalul militar din Timișoara judecă conducătorii grevei muncitorești de la Ciclova. A fost prima mișcare muncitorească de pe teritoriul României. Districtul Pancevo anunță Administrația despre faptul că arendașul pieilor și cizmarul Andreas Schmidt, își fac serviciul pentru suma de 93 florini și 11 creițari (Idem, III, p. 357).

15 Raport despre faptul că Lapadat, funcționar la Cladovo, a adus 5,5 ocale de mătase, care nu e bună, și 6 ocale de mătase bună din districtul Klutz (Ibidem).

16 Circulară a Administrației către districte pentru a cunoaște exact situația cantităților de cupru existente (Idem, II, p. 262).

17 Administrația îl numește pe Lorenz Boeck ca preot la Makovez, cu un salariu de 150 florini (Idem, IX, p. 519).

22 Von Engelshofen raportează Camerei Aulice faptul că a făcut inventarul bunurilor rămase de la răposatul conte (Idem, VII, p. 327).

26 Dorința unui necunoscut de a repara, la Orșova, magazia de moruni (Idem, VI, p. 244). Subadministratorul de Caransebeș, Wilberger, raportează că a cumpărat 600 ocale de lână de oaie, și până la noi dispoziții o lasă pe seama cnezilor sătești (Idem, VI, p. 194). Administrația îl numește pe Joseph Ulrich, capelan, ca preot la Moldova Nouă (Idem, IX, p. 595).

28 Districtul Vârșeț raportează existența acolo a 3 fierari în cupru, și întreabă cât cupru pot prelucra anual, și ce taxă trebuie să plătească (Idem, IX, p. 511).

29 Camera Aulică comunică Administrației că a încheiat un contract cu von Palm pentru 100 chintale de cupru pentru Ljubljana, și că dorește 1.085 chintale de cupru pentru Viena (Idem, I, p. 30).

AUGUST

1 Administrația îl numește pe Joseph Ulrich, capelan militar, ca preot la Moldova Nouă (Idem, IX, p. 595). Contract între Administrație și Johann Vurst pentru moara din Socol, evaluată la 3.000 florini (Idem, IX, p. 594).

2 Se anunță decesul lui Josef Weiss, fost administrator al sării și tricesimator (Idem, VI, p. 244).

7 Administratorul de Cenad, Cristoph Muller, raportează că trei locuitori din Zombor au fugit (Idem, II, p. 257).

9 Districtul Vârșeț anunță că șeful poștei din Câmpia, Mortaly, a ucis un locuitor de acolo (Idem, VI, p. 512).

11 Districtul Becicherecu Mare arată că la Pardanj 520 de produse s-au deteriorat, și se întreabă, dacă și cum vor putea recupera locuitorii pagubele, căci trebuie să predea ca și contribuție 111 mierțe (Idem, III, p. 312).

14 Sebastian Lederer, funcționar al districtului Cenad, arată că locuitorii din Zombor au nevoie de produse în natură (Idem, II, p. 258).

15 Administrația ordonă districtelor să strângă în hambare produsele agricole datorate de locuitori, căci acestea lipsesc și în zona minieră, și pentru berării (Idem, II, p. 162). Aceeași Administrație ordonă districtelor să trimită la muncă, la Dognecea, 100 oameni, fie ei germani sau români (Ibidem). Administrația comunică companiei grecești faptul că criminalul Mitscha a fost condamnat la trei ani de închisoare, în fiare, și va munci obligatoriu (Idem, P.f., p. 74).

16 Sebastian Lederer întocmește un extras cu produsele adunate din contribuție, dar spune că la Zombor este lipsă de produse (Idem, II, p. 258).

18 Un raport al lui Maxwald despre vizita sa la crescătoriile de animale, și prin ferme (Idem, P.f., p. 68).

19 Administrația îl numește pe N. Kernhofer ca șef al vămii din Becicherecu Mare (Idem, IX, p. 595).

24 Camera Aulică ordonă Administrației să se preocupe de construirea și restaurarea de biserici și parohii în Banat (Idem, I, p. 30).

25 Districtul Cenad anunță faptul că doi noi husari așezați la Zombor, pe nume Diak Istvan și Kiss Matyas, comit abuzuri asupra populației (Idem, II, p. 258).

SEPTEMBRIE

1 Raport al districtului Pancevo despre cantitățile de produse adunate drept contribuție (Idem, III, p. 357).

3 Întrebarea districtului Caransebeș: un anume Kokaj, din Iablanița, a revenit acasă după 10 ani de prizonierat la turci, și și-a luat ca nevastă femeia altuia. Cum e corect? (Idem, VI, p. 196).

5 Districtul Orșova se întreabă cum trebuie să facă, căci un anume prizonier la tătari, venit după 7 ani, și și-a găsit soția măritată cu altul, pentru că l-a crezut mort. Ce trebuie să facă acum? (Idem, VI, p. 244).

8 Von Neffzern îi cere lui von Engelshofen să facă o anchetă privată la Lipova căci știe de treceri frauduloase de frontieră peste Mureș (Idem, VII, p. 328).

9 Districtul Cenad raportează că tâlharii i-au prădat pe sătenii din Sânpetru Mare și pe negustorii de boi de 500 florini, și în plus au trecut cu caii preotului din Zombor, peste Mureș (Idem, II, p. 258).

17 Administrația încheie un contract cu Jos. Pacht, funcționar la sticlăria din Călina, pentru arendarea acesteia pe trei ani și jumătate (Idem, VIII, p. 511).

28 Contract între consilierul administrativ Deschan (Dejean) și Societate Comercială Timișoreană pentru cumpărarea, de aceasta, a grădinii situate înaintea porții Belgradului (Idem, IX, p. 591).

30 Fiscul spune că după promovarea lui Salhausen la Palanca Nouă, contele Chabot, din regimentul Caraffa, este numit în funcție cu 128 florini pe an (Idem, I, p. 30).

OCTOMBRIE

4 Districtul Pancevo știe că mulți locuitori vor să fugă din cauza sarcinilor fiscale grele și a obligativității de a munci la canalul Bega (Idem, III, p. 357).

11 Un anume Sebastian plantează duzi în Oltenia (Idem, VI, p. 244).

18 Districtul Vârșeț arată că tâlharii au prădat mănăstirile Butin și Săraca (Ibidem).

23 Administrația cere districtelor să trimită tot la 14 zile situația încasării banilor și a depunerii lor la casieriile districtuale (Idem, p. 162).

26 Ordin al Administrației către districtul Cenad ca să fie pregătit să preia și să ducă spre Viena bagajele fostului guvernator Mercy (Idem, II, p. 258).

31 Informare despre noile licitații și contracte de arendare a prediilor bănățene (Idem, P.f., p. 68).

NOIEMBRIE

1 Contract de arendare între Administrație și Wittmesser pentru moara cu trei făcaie, de pe râul Nera, pe durata a 3 ani, cu arenda anuală de 450 florini (Idem, IX, p. 595).

2 Administrația ordonă administratorului Schubert și vameșului șef, Schondorfer, de la Orșova, să egalizeze taxele vamale și la Cladovo și la Radojevac (Idem, II, p. 153).

4 Ordin al Administrației către districtele Palanca Nouă și Pancevo ca împreună cu husarii și armata, să nu permită intrarea în Banat, dinspre Serbia, a locuitorilor (Idem, II, p. 163).

6 Rugămintea a superiorului ordinului capucin, Fulgentius, despre plecarea preotului din Moldova Nouă și trimiterea altui preot acolo (Idem, P.f., p.7). Administratorul Sonnenberg, de la Ciacova, cere permisiunea să meargă la Becicherecu Mare și în ținut, ca să readucă acasă locuitorii fugiți (Idem, IV, p. 461).

7 Ordin al Administrației către vameșul șef, Schondorfer, și districtele Lugoj, Făget, Caransebeș și Lipova, să interzică categoric intrarea vitelor din Transilvania, acolo unde este o epidemie (Idem, II, p. 163).

10 Districtul Orșova roagă să fie oprite silniciile pădurarului Frank asupra săracilor (Idem, VI, p. 245).

11 Administrația înștiințează districtul Orșova că valoarea contribuției este mai mare anul acesta decât în trecut, dar va trebui strânsă și predată casierilor (Idem, VI, p. 234).

14 Districtul Becicherecu Mare raportează că, cuptorul construit în anii trecuți funcționează, iar numărul duzilor este în creștere (Idem, III, p. 312).

17 Districtul Vârșeț raportează că fiul cnezului din Zam, Gavrilovici, a rănit cu pistolul o femeie (Ibidem).

21 Administrația îi cere arendașului fabricii de piele de la Orșova să plătească aceeași arendă, ca și alți arendași (Idem, VI, p. 245).

22 Districtul Pancevo trimite Administrației o specificație cu locuitorii fugiți din sate (Idem, III, p. 357).

29 Districtul Orșova dă liber la căutarea fiului cnezului din Zam, Gavrilovici, acuzat de ucidere (Idem, VI, p. 245).

30 Districtul Vârșeț arată că hangiul din Zam, rănit de fiul cnezului Gavrilovici, a murit (Ibidem).

DECEMBRIE

1 Von Neffzern îi cere generalului, să nu așeze la Ada-Kaleh soldați români sau sârbi, căci aceștia ar ține partea populației, iar la Bocșa mor încă prea mulți oameni (Idem, VII, p. 328).

6 Districtul Orșova raportează despre situația producerii și comercializării țuicii (Idem, VI, p. 295).

9 Ordin al Administrației către oficialii din Sânandrei și Sânnicolau Mare să pregătească bagajele fostului guvernator Mercy, iar pentru aceasta să aibă 80 cai și 18 căruțe cu boi (Idem, II, p. 163).

14 Ordin în 16 puncte al Camerei Aulice către Administrația bănățeană (Idem, I, p. 30).

17 Districtul Pancevo trimite o copie a plângerii locuitorilor din Deliblata contra preotului lor (Idem, III, p. 357).

18 Von Neffzern către guvernator despre scăderea cu 40.000 florini a sumei realizate în ținutul montan, față de anul trecut (Idem, II, p. 328).

22 Districtul Cenad raportează că acolo sunt mai mulți transilvăneni ca arendași a prediilor, și întreabă ce trebuie să facă (Idem, II, p. 250).

23 Primarul din Szeged solicită Administrației arendarea prediilor Szőreg Szaszegyhaz, St. Ivan și Deszk (Idem, VIII, p. 451).

23 Districtul Ciacova anunță Administrația că zilele trecute, 7 tâlhari au ajuns în satul Bolia, unde l-au prădat pe cnez, și i-au luat fiul în pădure cu ei (Idem, IV, p. 461).

26 Zombory, funcționar din Aradul Nou, anunță moartea aici a administratorului din Pancevo, Bunics, aflat în călătorie, și așteaptă instrucțiuni (Idem, P.f., p. 112).

FĂRĂ DATĂ

- Banatul a exportat bunuri de 390.000 florini, și a importat bunuri doar de 183.000 florini. Excedentul era de 207.000 florini.

- Se deschide la Timișoara manufactura de hârtie.

- În martie sosesc în Banat 52 familii spaniole, iar în noiembrie, 103 persoane. În martie 1734 vin spanioli la Timișoara, Carani, Parța, iar în decembrie 1736 mai sosesc 116 persoane. În total au sosit aici 816 persoane.

- Tot acum sosesc grupuri de italieni așezați la Timișoara, Carani, Freidorf și Ciacova.

BIBLIOGRAFIE

Baróti Lajos (Ludwig Grun), *Adattár Délmagyarország XVIII. Századi történetéhez*, vol. I-X, Timișoara, 1893 – 1907.

Baróti Lajos, *A bánsági legrégibb település története*, în *TRET*, serie nouă, an VIII, fasc. 1-3, Timișoara, 1892.

Berkeszi István, *Temesvári művészek*, Timișoara, 1909.

Bona Petru, *Episcopia Caransebeșului*, Caransebeș, 1995.

Calincof Eleonora, *Date privind prediile bănățene din secolul al XVIII-lea*, în *Analele Banatului*, serie nouă, vol. II, București, 1993, p. 277 – 296 .

*** *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, București 1976.

Feneșan Costin, *Administrație și fiscalitate în Banatul imperial 1716 – 1778*, Timișoara, 1997.

Feneșan Costin, *Cnezi și obercnezi în Banatul imperial 1716 – 1778*, București, 1996.

Feneșan Costin, *Der Banater Kupferhandel in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts, zur Frage des österreichischen Merkantilismus in Grenzland*, în *Rumanian Studies*, III, Leiden, 1975, republicat în *Banatica, Festgabe Al. Krizan*, Viena, 1996, p. 93 – 106.

Garban Zeno, *Compendium Dioecesis Timisoaraensis*, Timișoara, 1998.

Geml József, *Monografia orașului liber crăiesc Timișoara*, Timișoara, 1995.

Guboglu Mihai; Mustafa Mehmed, *Cronici turcești privitoare la Țările Române*, vol. II, București, 1968.

Griselini Francesco, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, prefață, traduce și note de Costin Feneșan, Timișoara, 1984.

Groza Liviu, *Restituiri istorice*, vol. IV, *Războiul austro-otoman din anul 1738 în Culoarul Timiș – Cerna*, Lugoj, 1997.

Hoffman Leo, *Kurze Geschichte der Banater Deutschen von 1717 bis 1848*, Timișoara, 1925.

Ilieșiu Nicolae, *Timișoara. Monografie istorică*, Timișoara, 1943.

Leu Valeriu, *Studii istorice bănățene*, Reșița, 1997.

Milleker Bódog (Felix), *Az első német települések a Duna, Tizsa, Maros déli részben*, în *TRET/III*, serie nouă, fasc. 2, Timișoara, 1887, p.82-92.

Milleker Bódog, *Kurze Geschichte des Banats*, Vrșac, 1925.

Mureșan Sofronie, *Evoluția organizării administrativ-teritoriale a Banatului în secolul al XVIII-lea*, în *Patrimonium Banaticum*, vol. II, Timișoara, 2003, p. 141-150.

Mureșianu I. B., *Cartea veche bisericească din Banat*, Timișoara, 1985.

- Petri A.P., *Die Festung Temeschwar im 18. Jahrhundert*, Munchen, 1966.
- Preyer J. N., *Monographie der königlichen Freistadt Temesvár*, Timișoara, 1853.
- Răduțiu Aurel; Gyémánt Ladislau, *Repertoriul izvoarelor statistice privind Transilvania 1690-1847*, București, f. a.
- Simu Traian, *Colonizarea șvabilor în Banat*, Timișoara, 1924.
- Șipoș Ibolya, *Încorporarea Banatului la Ungaria*, în *Analele Banatului*, serie nouă, vol X-XI, Timișoara, 2000-2003.
- Spohner Waltraut, *Kirchenpolitik im Banat von 1716-1778*, Viena, 1941, mss.
- Suciu I.D.; Constantinescu Radu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I-II, Timișoara, 1980.
- Tafferner Anton, *Quellenbuch zur Donau schwäbischen Geschichte*, vol. I-V, Munchen și Stuttgart, 1933-1995.
- Tușiș Ovidiu Marius, *Situația mineritului și metalurgiei bănățene la începutul stăpânirii habsburgice*, în *Analele Banatului*, serie nouă, vol X-XI, Timișoara, 2001-2003, p. 353-380.
- Țintă Aurel, *Situația Banatului la cucerirea de către habsburgi*, în *Studii de istorie a Banatului*, vol. I, Timișoara, 1969, p. 83-114.
- Țintă Aurel, *Colonizările habsburgice în Banat. 1716 – 1740*, Timișoara, 1972.
- Vărădeanu Vasile, *Monumente bisericesti și culturale din zona Oraviței*, Timișoara, 1981.
- Weifert Mathias, *Die Entwicklung der Banater Hauptstadt Temeschburg. Hg. Arbeitskreis für donauschwabische Heimat und Volksforschung*, Munchen, 1987.
- Wolf Hans, *Das Schulwesen des Temeswarer Banat im 18. Jahrhundert. Gründung und Ausbau im Geiste des aufgeklärten Absolutismus*, Viena, 1955.
- Wolf Johann, *Istoria șvabilor din Banat 1717 – 1778*, București, 1981.
- Wolf Johann și Marionela, *Conceptul de organizare a Banatului Timișoarei. Geneză și formă de guvernare în perspectivă comparată*, în *Istoria ca datorie. Omagiu academicianului Ioan-Aurel Pop la împlinirea vârstei de 60 ani*, Cluj-Napoca, 2015, p. 451-466.

Anul 1734

Dr. Alexandru Kósa

Dr. Ioan Hațegan
Academia Română, Filiala Timișoara,
Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu”

Cuvinte cheie: guvernator, administrație, taxe, coloniști, armată

Lucrarea de față este o mică parte din cercetarea CRONOLOGIA BANATULUI IMPERIAL (1716-1753) prezentând evenimentele anului 1734 și se bazează pe traducerea din germană în română a celor 10 fascicule publicate de Baróti Lajos (Ludwig Grün) în cadrul revistei muzeului bănățean Történelmi és Régészeti Ertésítő între anii 1893 și 1907. Fiecare fasciculă are cel puțin o sută de pagini și chiar mai mult.

Problematica stăpânirii habsburgice asupra Banatului (1716-1778) a fost discutată și analizată, parțial, în câteva cărți apărute în limba română sau germană. Majoritatea lor s-au ocupat de probleme economice, sociale și câteodată administrative.

Acești 62 de ani au marcat profund istoria Banatului. În primul rând, vechea nobilime nu a mai fost admisă cu dreptul de proprietate în această țară. Împăratul era stăpânul pământului și al subsolului, iar Banatul era o proprietate a casei de Habsburg condusă printr-un guvernator militar și civil, iar administrația provincială era subordonată Curții Aulice de la Viena.

Astfel, în paginile ce urmează, prezentăm situația din Banat pe parcursul anului 1734.

IANUARIE

1 Contract între Administrație și Ignațiu Lazarovici și Mihai Daiky pentru arendarea haraciului țiganilor, pe anii 1734 și 1735, contra sumei de 6.600 florini (Idem, IX, p. 595).

2 Administrația ordonă districtelor Lugoj și Făget să pregătească 1.600 trunchiuri de copaci, Lipova și Timișoara câte 800, la fel și Ciacova, lemn ce va fi folosit la fortificare sau la clădiri din interiorul cetății (Idem, II, p. 163). Administrația ordonă districtelor Pancevo și Palanca Nouă să-i pună pe croitori să lucreze la fabrica de postav pentru a spori producția acesteia (Ibidem).

3 Districtul Cenad raportează faptul că pădurarul a luat căruța și caii husarului din Felnac, ce era în pădure la Periam (Idem, II, p. 259). Districtul Palanca Nouă anunță Administrația că dorește să țină 2 târguri săptămânale la Moldova Nouă, și vrea să și anunțe această știre în district (Idem, VIII, p. 531).

10 Districtul Palanca Nouă întreabă, dacă cei doi frați Philipon, din Bela Crkva, arestați de 6 săptămâni, pot fi puși în libertate sau nu (Idem, VIII, p. 531).

17 Districtul Palanca Nouă transmite Administrației rugămintea primăriei germane de aici, în privința micșorării arendei pentru comercializarea băuturilor (Ibidem).

27 Districtul Vârșeț trimite Administrației pe un țigan, numit Bradul, spre confruntare, căci l-a furat pe un sătean din Carașova (Idem, IV, p. 512). Districtul Cenad întreabă ce profit are din darea tutunului (Idem, II, p. 259).

28 Districtul Palanca Nouă întreabă Administrația ce să facă cu meseriașii Johann Walter din Macoviște, și Ludwig Garber din Petrilova, care nu vor să-și facă meseria (Idem, VIII, p. 531).

30 Contract între Administrație și negustorii Ninko și Modosch pentru arendarea creșterii animalelor de la Vinga, dar și cu Modosch pentru o arendă anuală de 1.000 florini (Idem, IX, p. 495).

FEBRUARIE

8 Administrația este înștiințată că pe râul Mureș pot fi aduse anual 40.000 chintale de sare (Idem, VII, p. 444).

10 Administrația cere arendașilor de la Dognecea, Schwening și Gaisler, să plătească arenda și să țină în bună stare afacerea (Idem, IX, p. 596).

15 Districtul Cenad anunță că husarii de la Nădlac au făcut pagube în pădurile districtului (Idem, II, p. 259).

18 Districtul Vârșeț cere autorizație de a crește vița de vie (Idem, IV, p. 512). Districtul Palanca Nouă înștiințează Administrația că locuitorii din Greoni au ridicat, lângă un pod, o moară, fără acordul Administrației (Idem, VIII, p. 532).

22 Ordin al Administrației către districtul Cenad ca să plătească, câte 4 florini, pentru familiile haiducilor din Zombor (Idem, II, p. 259).

25 Districtul Vârșeț înștiințează Administrația despre o bandă de tâlhari, care au intrat și prădat, în Bocșa, și au luat cu ei 3 copii (Idem, IV, p. 512).

27 Districtul Timișoara arată că un locuitor din Felnac și-a construit o moară la Zădăreni, fără acord (Idem, III, p. 401).

28 Administrația atenționează districtele Lugoj, Lipova și Cenad să nu permită nici unui animal din Transilvania, unde este epidemie, să intre în Banat (Idem, III, p. 164).

MARTIE

6 Cinci familii de italieni venite în districtul Palanca Nouă sunt așezate la Jasenovo, căci sunt specialiști în plantatul duzilor (Idem, VIII, p. 532).

8 Districtul Vârșeț trimite Administrației plângerea evreului Isac Lobl împotriva funcționarilor care îi pun piedici în desfășurarea afacerilor sale (Idem, IV, p. 512).

10 Circulară a Administrației către districte anunțând faptul că licitația pentru predii se va desfășura pe 12 aprilie (Idem, III, p. 164). Ordin al Administrației către administratorii Schondorfer, Ungers, Schubert, Kralik, Rossler și Puchleithner, despre plângerea meșterului din Bocșa, Gottfried Grosskopf (Ibidem).

15 Administrația ordonă primarului și Consiliului Orășenesc german din Timișoara ca a doua zi, să fie prezenți la primirea lui von Kempf în oraș (Idem, VI, p. 287).

16 Districtul Becicherecu Mare arată că soția funcționarului Parofsky, de la Slankamen, a decedat fără urmași. A făcut inventarul bunurilor rămase, iar acesta este depus la biserică (Idem, III, p. 312).

18 Districtul Palanca Nouă înștiințează Administrația despre: faptul că tâlharii l-au prădat pe Iancu Lucan, din Ticvaniul Mic; prinderea, de către subadministrator a 13 tâlhari, și multe altele petrecute în district (Idem, VIII, p. 532).

29 Districtul Caransebeș este atenționat că sunt mulți tâlhari acolo și să treacă, împreună cu armata, la prinderea lor (Idem, VI, p. 195)

APRILIE

1 Contract între Administrație și Vasa Borlovan pentru prediul Topola, acesta obligându-se să vândă un bou cu 17 creițari, un cal cu același preț, o oaie cu 7 creițari, un porc gras cu 6 creițari și un porc mic cu 3 creițari (Idem, IX, p. 596).

2 Districtul Vârșeț arată Administrației că măcelarul de aici, Thurn, vinde pfuntul de carne cu o poltracă (Idem, IV, p. 412).

5 Tezaurul transilvan înștiințează Administrația că la Lipova vor fi transportate 32.000 chintale de sare (Idem, VIII, p. 443).

7 Ordin al Administrației către districtele Orșova, Almăj, Negotin, Golubac, Palanca Nouă, Vârșeț, Lugoj, Făget și Caransebeș, să aibă oameni pregătiți pentru continuarea lucrului la fortificații (Idem, III, p. 164).

8 Camera Aulică înștiințează Administrația că a eliberat 17 patente pentru transportul și comercializarea sării (Idem, I, p. 32).

12 Camera Aulică îi aprobă lui Max Hirschl cumpărarea a 2.500 chintale de cupru pentru Bosnia, dar cere și pentru fabricile vieneze (Idem, I, p. 30).

14 Administrația îi spune obercnezului din Curtea că Alexander Gartner, cambiaturistul, va deschide o stație de cambiatură și la Gladna (Idem, III, p. 164). Districtul Orșova arată că într-o noapte, trei hoți au intrat în casa cnezului din Pătaș. Acesta a ucis unul, iar corpul acestuia a fost transportat la Orșova (Idem, VI, p. 241). Administrația cere districtului Palanca Nouă ca familiile de coloniști să primească alimentele necesare traiului (Idem, VIII, p. 533). Ordin al Administrației de pedepsire a funcționarului districtului Cenad, Loderer, pentru grave abateri săvârșite asupra locuitorilor (Idem, II, p. 259).

16 Contract între Administrație și ofițerul cu aprovizionarea de la Orșova, Ignaz Franzen, pentru arendarea a 7 predii din districtul Cenad, până în aprilie 1736, pentru suma de 2.000 florini (Idem, IX, p. 596).

18 Districtul Vârșeț raportează că o bandă de tâlhari au intrat în Secășeni și l-au răpit pe locuitorul Jurjică (Idem, IX, p. 512). Administrația admonestează districtul Orșova pentru marele număr de bande de tâlhari din păduri (Idem, VI, p. 241).

19 Rescript al Camerei Aulice pentru transportul la Viena a 1.020 chintale și 29 pfunți de cupru și 15 pfunți de fier (Idem, I, p. 30). Ordin al Administrației către districtele Palanca Nouă și Vârșeț pentru cambiaturistul din Câmpia (Idem, III, p. 164).

21 Districtul Vârșeț arată că un om din Veliko Srediste numit Isac s-a autoproclamat drept obercnez al mai multor sate, în timp ce locuitorii acestora nu îl recunosc (Idem, IV, p. 513). Ordin al Administrației către districtele Vârșeț, Caransebeș, Lipova, Lugoj, Orșova, Timiș, Ciacova și Palanca Nouă, să publice decretul de iertare pentru 4 tâlhari, acordat de district acum 10 zile (Idem, III, p. 165).

22 Ordin al Administrației către districtele Vârșeț, Palanca Nouă și Pancevo, pentru diversificarea producției de produse din in și cânepă, prin plantarea obligatorie a 2 acri de pământ, în fiecare sat german, cu semințele necesare (Idem, III, p. 165). Districtul Palanca Nouă înștiințează Administrația despre raportul felcerului districtual Rapport, referitor la satul Divici (Idem, VIII, p. 533).

24 Administrația ordonă districtului Palanca Nouă să ia 2 nave cu sare pe Mureș, să le ducă pe Tisa și apoi pe Dunăre (Idem, VIII, p. 443). Administrația acordă funcționarului Romerer dreptul de a folosi mijloacele tari pentru adunarea contribuției de la locuitori (Idem, VIII, p. 533).

28 Circulară a Administrației către districte despre siguranța actelor din oficiul districtual (Idem, III, p. 165).

29 Districtul Palanca Nouă l-a trimis pe funcționarul Romerer la Bela Crkva, acolo unde măcelarul vindea carnea de vacă cu 2 creițari (Idem, VIII, p. 533).

30 Ordin al Camerei Aulice pentru plățirea lăcătușilor cu 150 florini pe an (Idem, I, p. 30).

MAI

1 Administrația spune tuturor districtelor și oficiilor miniere că împăratul l-a numit pe von Engelshofen guvernator al Banatului (Idem, III, p. 165).

2 Districtul Becicherecu Mare anunță că sarea de la Lipova alocată districtului, va fi adusă sub asistența felcerului (Idem, III, p. 312). Ordin al Administrației către consilierii administrativi Jean von Hansen și Ungers despre moartea lui von Rebentisch și despre faptul că acesta avea folosința minelor de la Majdanpek, iar văduvei sale i se cuvine suma de 1.200 florini (Idem, III, p. 165).

6 Administrația ordonă districtului Ciacova să planteze mai mulți duzi și o ajută cu o familie italiană care se pricepe la plantatul acestora, sub supravegherea abatelui Rossi (Idem, IV, p. 462).

7 La Luncani începe ridicarea cuptorului de topit metale.

8 Districtul Timișoara arată faptul că preotul din Sânandrei se poartă urât cu locuitorii, și întreabă ce anume poate să facă (Idem, III, p. 401). Districtul Palanca Nouă arată că la Bela Crkva s-a încheiat un contract cu măcelarii pentru a vinde carnea cu 1,5 creițari (Idem, VIII, p. 533).

9 Același district arată că măcelarii nu vor să vândă carnea cu prețul de 1,5 creițari, considerându-l prea mic (Idem, VIII, p. 533).

13 Se încheie un contract de cauțiune între evreii Paro, Max Amigo și Moise, pentru suma de 60 florini, ce va fi achitat în patru rate anual (Idem, P.f., p. 7).

15 Administrația ordonă districtului Palanca Nouă ca măcelarii să vândă carnea cu 1,5 creițari, iar cei doi măcelari, care nu vor, să fie amendați cu 10 florini, fiecare (Idem, VIII, p. 533).

19 Circulară a Administrației către toate districtele spre știință despre întoarcerea unui regiment de cuirasieri din imperiu în Banat, și pregătirea primirii soldaților (Idem, III, p. 165).

22 Districtul Ciacova anunță moartea pădurarului Cristoph Gramer și întreabă, dacă face ea inventarul bunurilor rămase, sau așteaptă un om din partea Administrației (Idem, IV, p. 462). Districtul Orșova arată că un țăran din Teregova făcea contrabandă cu sare, iar pandurii din Topleț i-au rănit grav caii (Idem, VI, p. 245).

24 Tezaurarul imperial arată că din totalul de 38.000 chintale de sare repartizate Banatului, există 35.000 chintale la Lipova (Idem, VIII, p. 443).

25 Administrația ordonă ca mlaștina de lângă Zenta, numită Albir, să nu fie folosită pentru pescuit, ci să fie arendată, dar cu o sumă mai mare de 100 florini (Idem, III, p. 312).

25 Administrația ordonă ca doamna Piacskovics, să nu mai ocupe ilegal prediul Hodoni, care este al celor din Sânandrei, ci să se rezume la arendarea prediului Dudeștii Noi (Idem, III, p. 401).

29 Districtul Palanca Nouă anunță Administrația că toată recolta satului Iertof a fost compromisă de intemperii (Idem, VIII, p. 534). Districtul Palanca Nouă arată Administrației că două familii de coloniști, din Kusic, vor să planteze puiți de duzi (Ibidem).

IUNIE

3 Districtul Palanca Nouă raportează Administrației că aici există o singură femeie, ortodoxă, care se ocupă de cultivarea duzilor (Idem, VIII, p. 534). Administrația ordonă transportarea de urgență a cuprului (Idem, III, p. 313).

5 Circulară a Administrației pentru conscrierea tuturor protopopilor, preoților, călugărilor și clericilor ortodocși (Idem, III, p. 166). Administrația ordonă districtelor Lipova, Timișoara și Ciacova să dea: de la Aradul Nou 2 oameni, de la Lipova 2, și din Zăbrani tot 2, care sub conducerea administratorului de Lugoj, Puchleitner, să lucreze (Idem, III, p. 166).

6 Camera Aulică ordonă Administrației să transfere scaunul episcopal, și reședința de la Szeged, la Timișoara, și să construiască și alte clădiri pentru clericii catolici (Idem, I, p. 310).

9 Ordin al Administrației către districtele Vârșeț, Palanca Nouă, Pancevo și Golubac, pentru cultivarea duzilor necesari producției de mătase (Idem, III, p. 166). Districtul Palanca Nouă înștiințează despre faptul că Josim Palicuța, cnezul din Kusic, mergând cu fiul său la Băile Herculane a fost prădat de tâlhari, care i-au luat 60 de florini și hainele (Idem, VIII, p. 534).

10 Contract între Administrație și negustorul Andreas Pfann pentru arendarea manufacturii de mătase până în decembrie 1746, contra sumei de 8.000 florini (Idem, IX, p. 596).

11 Districtul Vârșeț înștiințează Administrația că 9 tineri din Goruia, înarmați de tâlhari, sunt în pădure (Idem, IV, p. 513).

19 Circulară a Administrației pentru ca vânătoarea diverselor animale sălbatice să fie permisă doar cu plata unei taxe (Idem, III, p. 166).

23 Districtul Palanca Nouă trimite Administrației un tabel cu familiile colonizate aici (Idem, VIII, p. 535). Districtul Ciacova raportează Administrației faptul că preotul din Ivanda a luat un teren al comunei pentru vitele sale și nu a plătit arenda de un an și jumătate, așa că i-a confiscat trei vaci (Idem, IV, p. 462). Un tabel cu persoanele și bunurile din satul german Mühlenbach, dar și cu preoții din districtele Orșova și Almăj (Idem, VI, p. 245).

26 Georg Wilhelm Hagen așteaptă verdictul Administrației în cazul schimbării modului de comerț cu mărunțișuri din Palanca Mare, căci acum micii negustori trebuie să-și părăsească și casele de acolo (Idem, VIII, p. 535).

28 Se înființează miliția națională în Banat, miliție pedestră, și se emite un tabel cu nevoile materiale ale acesteia (Idem, P.f., p. 45).

29 În această zi moare guvernatorul Mercy, în bătălia din fața zidurilor cetății italiene Parma.

IULIE

1 Contract între Administrație și Joseph Bracht pentru arendarea, pe trei ani, a sticlăriei de la Călina, pentru suma de 540 florini (Idem, IX, p. 596). Contract între Administrație și N. Deschanzeo pentru direcțiunea fabricii de tapiserie, pe trei ani, pentru suma de 300 florini, 40 stânjeni de lemn de foc, 50 mierțe de ovăz și 20 măsurile de fân (Ibidem). Kropf, administratorul districtului Vârșeț, îl reclamă pe funcționarul Weiss pentru faptele sale nedemne (Idem, IV, p. 513).

3 Cetățenii Jacob Dassinger și Atanasie Koryanovici se înțeleg pentru daune, în viitorii ani, pentru o casă de la poarta Aradului, din Timișoara (Idem, P.f., p. 7). Ordin al Administrației către districtele Negotin și Golubac spre a asigura încă 80 oameni pentru minele de la Majdanpek (Idem, III, p. 166).

4 Districtul Palanca Nouă raportează Administrației faptul că clădirea noii fabrici de mătase va fi gata în 14 zile, și că locuitorii din Jasenovo și Divici duc, la Moldova Nouă, lemn pentru casele de acolo și întrebă, dacă se pot aduce la Orșova 50.000 cărămizi pentru casele din Jasenovo (Idem, VIII, p. 535).

7 Districtul Orșova arată că o bandă de 20 de tâlhari au ars casa bătrânului cnez din Prilipeț, și au dezarmat un dragon (Idem, VI, p. 245). Episcopul Falkenstein se plânge de situația precară a episcopiei sale (Ibidem). Circulară a Administrației către districtele Lipova, Lugoj, Făget, Caransebeș, Ciacova și Vârșeț, să cumpere marfa fabricii de postav din Timișoara pentru meseriașii lor (Idem, III, p. 166). Ordin al Administrației pentru districtul Vârșeț ca tâlharii din Carașova, care i-au prădat pe panduri, să fie trecuți prin ascuțișul sabiei (Idem, IV, p. 513).

8 Districtul Palanca Nouă raportează excesele ale pandurilor lui Horvath asupra locuitorilor (Idem, VIII, p. 535).

10 Ordin al Administrației pentru toate districtele că au repartizați banii pentru lucrările la canalul de la Szige, și pe cei pentru fortificații (Idem, III, p. 166). Ordin al Administrației ca pentru fiecare tâlhar să fie întocmită o fișă cu faptele sale (Idem, III, p. 166). Ordin al Camerei Aulice către Administrație pentru a asigura transportul și hrana pentru cele 40 de familii, care merg din Austria superioară spre Transilvania (Idem, I, p. 31). Episcopul Falkenstein arată că l-a numit pe von Storch drept capelan personal al său, cu un salariu de 100 florini (Idem, P.f., p. 131).

11 Districtul Palanca Nouă spune că la Majdanpek nu există niciun zidar, care să ridice clădirea fabricii de mătase (Idem, VIII, p. 535).

12 Districtul Becicherecu Mare arată că a trimis recent ordine vameșului din Slankamen, în legătură cu corăbiile cu familii de coloniști luterani (Idem, III, p. 313)

17 Circulară a Administrației către toate districtele prin care anunță moartea lui Mercy în Italia (Ibidem, III, p. 167).

18 Districtul Vârșeț trimite Administrației specificarea cu numărul tuturor preoților, și își exprimă regretul pentru moartea guvernatorului Mercy (Idem, IV, p. 513).

20 Ordin al Camerei Aulice, acum la moartea lui Mercy, ca satul Cherestur să fie trecut în categoria prediilor (Idem, I, p. 31).

26 Administrația către primăria germană din Timișoara despre numărul mare de zidari existent aici, și lipsa acestora în alte localități (Ibidem). Administrația ordonă primăriei din Timișoara să planteze mai mulți duzi în oraș (Idem, III, p. 313).

30 Districtul Palanca Nouă vorbește despre conflictul dintre locuitorii din Moldova Nouă și cei din Golubac, pentru o suprafață de pământ aflată în dispută. Se pare că este vorba despre insula dintre cele două localități (Idem, VIII, p. 535). Contract între Administrație și administratorul de Timișoara, Mayer, care vrea să arendeze pe 4 ani creșterea animalelor în ferme (Maiere) (Idem, IX, p. 590).

AUGUST

1 Contract între Administrație și Wittmesser pentru arenda morii cu cai din Pancevo, contra sumei de 72 florini (Idem, IX, p. 596). Contract între Administrație și Cristoph Schwarzert, din Orșova, pentru arendarea fabricii de piele de acolo, pe 2 ani, contra sumei de 700 florini (Ibidem).

2 Scrisoare de donație pentru ordinul capucinilor pentru a intra în Palanca Nouă (Idem, P.f., p. 131).

3 Districtul Orșova arată că 4 husari, din zonele Orșova și Almăj, nu mai sunt capabili să asigure siguranța populației (Idem, VI, p. 246).

11 Administrația înștiințează districtul Orșova despre faptul că armata vine în sprijin pentru combaterea bandelor de tâlhari (Idem, VI, p. 246).

12 Schmidt, funcționar districtual la Socol, spune că moara de acolo este arendată de Franz Sauer, dar că judele Johann Wurst dorește să o preia în arendă (Idem, VI, p. 265). Districtul Becicherecu Mare anunță începutul unei epidemii între animale, la Kumane și prediul Bikats, soldată cu moartea a 20 de animale (Idem, III, p. 313). Ordin al Administrației către districtele Orșova, Caransebeș, Palanca Nouă și Vârșeț, despre venirea armatei acolo, ca sprijin, pentru prinderea tâlharilor (Idem, III, p. 167). Districtul Caransebeș arată că o bandă de tâlhari a prădat satul Scăiuș și a ucis un locuitor (Idem, VI, p. 195).

13 Ordin al Administrației pentru districtul Cenad ca să ia toate măsurile pentru stoparea epidemiei între animale (Idem, II, p. 259).

14 Circulară a Administrației către districte privitoare la toleranța față de greci, fiecare dintre aceștia trebuind să aibă o scrisoare, iar în lipsa acesteia bunurile le pot fi confiscate (Idem, III, p. 167).

15 Buziașul este uimit să afle că, cnezul de aici este întovărășit cu tâlharii, și a fost închis (Idem, VI, p. 246).

16 Camera Aulică spune Administrației că va emite un termen până la care monedele bavareze, și altele, vor mai putea circula în Banat (Idem, I, p. 31).

19 Ordin al Camerei Aulice pentru ca aurul spălat din râuri, să fie predat de la Belgrad către inspectorul cameral von Kempf sau inspectorului minier Preslinger sau administratorului Puchleintner (Idem, I, p. 31).

22 Ordin al Administrației către districtele Caransebeș, Lugoj, Pancevo și Vârșeț, pentru înscrierea tuturor credincioșilor ortodocși (Idem, III, p. 167).

25 Administrația ordonă districtelor Orșova, Almăj și Caransebeș, ca un funcționar să urmărească activitatea tâlharilor, și tot la 14 zile să întocmească un raport exact asupra activității acestora (Idem, III, p. 167).

26 Koller, administratorul districtului Palanca Nouă, arată Administrației că a încartiruit un locotenent cu trupa sa la Potoc spre a oferi siguranță locuitorilor (Idem, VIII, p. 536). Fiscul spune Administrației că militarii sunt plătiți de Casieria camerală din Banat doar în monede oficiale de circulație (Idem, I, p. 31).

30 După publicarea patentei de iertare acordată tâlharilor, 12 dintre aceștia au cerut iertare (Idem, VI, p. 246).

SEPTEMBRIE

5 Întrebare a administratorului din Palanca Nouă către Administrație: să mai lase porcii la ghindă în păduri, și ce taxă să ceară, căci cea veche era de 6 creițari pe cap de animal (Idem, VIII, p. 536). Districtul Ciacova preia cererea lui Augustin Kurtels, din Deta, privitoare la epidemia animalelor și la imposibilitatea colonizării altor locuitori (Idem, IV, p. 462).

6 Districtul Becicherecu Mare întreabă, dacă mlaștina de lângă Zenta poate fi arendată locuitorilor de acolo cu 30 florini, sau nu, și roagă să fie scutită, un timp, de lucrul la canalul Bega (Idem, III, p. 313).

8 Ordin al Administrației către districte să lase animalele locuitorilor la ghindă în păduri (Idem, III, p. 168).

9 Districtul Ciacova raportează Administrației că a încheiat tabelul cu grecii tolerați (Idem, IV, p. 462). Districtul Caransebeș trimite un tabel cu cetele de tâlhari cunoscute în Caransebeș și Vârșeț (Idem, VI, p. 195). Districtul Palanca Nouă raportează că, clădirea fabricii de mătase din Kusic va fi terminată repede (Idem, VIII, p. 536).

11 Fiscul îl numește pe inspectorul cameral Ignaz Kempf von Angret, șeful Administrației din Belgrad (Idem, I, p. 31).

11 Ordin al Administrației către districtele Caransebeș și Orșova că, dacă tâlharii nu cer iertare, atunci să constituie un comando militar, sub comanda lui von Bulferines, și să plece în urmărirea lor (Idem, III, p. 168).

12 Districtul Vârșeț raportează Administrației despre faptul că are grijă de hrana cavaleriei adăpostite, și în cazarma de sus și în cea de jos din oraș (Idem, IV, p. 518). Districtul Vârșeț raportează că după publicarea patentei de iertare acordată tâlharilor, doar doi dintre aceștia s-au predat (Idem, IV, p. 513). Districtul Palanca Nouă arată că negustorii greci Manoilă Hergovici și Todor Lamprovici s-au alăturat negustorilor ortodocși de aici (Idem, VI, p. 136).

13 Districtul Orșova solicită o păsuire la plata dării vinului (Idem, VI, p. 246).

22 Ordin al Administrației către administratorul sării de la Lipova, Salbek, în privința morii de acolo (Idem, VIII, p. 562). Ordin al Administrației către Orșova ca noile ediții ale cărților trimise de Maxim Nestorovici, să fie văzute la Timișoara de către baronul von Engelhart (Idem, P.f., p. 11). Administrația ordonă districtului Vârșeț să încheie un contract de arendă de 4 ani și 6 luni cu funcționarul Pracht, de la Călina, pentru sticlăria de acolo (Idem, IV, p. 513).

29 Ordin al Administrației către districtele Lugoj, Vârșeț și Palanca Nouă, în privința publicării patentei de iertare acordată tâlharilor, și a felului în care cei iertați pot fi reintegrați (Idem, III, p. 168).

30 Camera Aulică spune Administrației despre prețul sării transportate din Transilvania la Lipova, că nu poate depăși cu 5 groși prețul anterior (Idem, I, p. 31).

OCTOMBRIE

6 Circulară a Administrației în privința raporturilor dintre funcționarii districtelor și militari (Idem, III, p. 168).

9 Ordin al Administrației către districtul Ciacova să trimită la Timișoara toți meșterii care lucrează la biserica de aici (Idem, IV, p. 462). O chitanță de 14 florini din partea funcționarului la fortificații Schmidt, din partea căpitanului Miska Szabo, din Zombor, pentru rănirea unei femei (Idem, P.f., p. 7). Administrația înștiințează Oficiul sării din Lipova că după moartea lui Mercy, împăratul l-a numit guvernator al Banatului pe von Hamilton (Idem, VIII, p. 562).

12 Circulară a Administrației către districtele Timișoara, Cenad, Becicherecu Mare, Lipova, Ciacova și Vârșeț, pentru o adunare a obercnezilor și cnezilor sătești la Timișoara, la întâlnirea cu von Hamilton, ce va avea loc pe data de 19 octombrie (Idem, III, p. 168).

15 Circulară a Administrației către districte și cambiaturii să fie pregătiți cu cele necesare pentru călătoria noului guvernator (Idem, III, p. 168). Administrația cere districtului Vârșeț să permită unei familii să se mute în zona minieră (Idem, IV, p. 513).

18 Districtul Becicherecu Mare spune că publică patentele privitoare la bolile animalelor, la tâlhărie și la bigamie (Idem, III, p. 313).

23 Circulară a Administrației către districte ca să publice toate patentele în așa fel încât să fie cunoscute de toți locuitorii.

NOIEMBRIE

6 Camera Aulică înștiințează Administrația despre faptul că împăratul a lărgit privilegiile națiunii ilirice (ortodoxe) (Idem, I, p. 32).

17 Administrația ordonă districtelor Caransebeș și Orșova să sprijine comandoul anti-tâlhărie de la Caransebeș (Idem, III, p. 169).

20 Camera Aulică ordonă Administrației bănățene să nu primească locuitori din comitatul Hunedoara, fără aprobare scrisă (Idem, I, p. 32).

29 Dejean von Hansen, consilier administrativ, spune că dorește să planteze 143.000 duzi între Cetate și Pădurea Verde. Pe 22 decembrie plantează duzii pe strada Recașului (azi Dorobanților) din Timișoara. Districtul Vârșeț înștiințează Administrația despre faptul că 4 locuitori din Goruia, tâlhari, au cerut iertare, și despre un anume Dincu, care a fost arestat pentru fapta sa de acum 9 ani asupra unui sătean din Ciudanovița (Idem, IV, p. 513).

30 Ordin al Administrației către districtul Ciacova să repare podul mare de la Denta, și cele 2 poduri mici dinspre Birda, avariate de vremuri (Idem, IV, p. 462).

DECEMBRIE

2 Districtul Caransebeș raportează faptul că tâlharii au prădat mai mulți locuitori (Idem, VI, p. 191).

4 Districtul Becicherecu Mare dorește să contribuie cu bani la construcția a 6 case pentru coloniști (Idem, III, p. 314).

9 Administrația anunță că moștenirea lui Mercy va fi trimisă spre Germania, cu 80 cai și 18 căruțe trase de boi (Idem, II, p. 163).

10 O văduvă, pe nume Kamensbeker, reclamă faptul că decedatul preot din Moldova avea la ea o datorie de 40 florini (Idem, IX, p. 621).

12 Apare o ediție a Chorografiei Banatului Timișan, pentru școli (A. P. Petri, Die katolische normalschule, p. 6).

15 Ordin al Administrației către districte să asigure locuitorilor confortul în condițiile de iarnă grea (Batóri, op. cit., III, p. 169).

20 Episcopul von Falkenstein dorește să beneficieze de condiții mai bune în cadrul diocezei sale (Ibidem).

22 Contract între Administrație și Cordello pentru curățenia orașului (Idem, IX, p. 526).

FĂRĂ DATĂ

- Sunt colonizați italieni în mai multe sate din Banat.
- Oltenii colonizează Comloșu Mare și întemeiază primul sat oltenesc în Banat.
- În acest an în Banat, în cele 11 districte, erau 12 orașe și târguri și 677 sate.
- Raport al guvernatorului Hamilton despre excedentul financiar al Banatului de 300.000 galbeni.
- Se descoperă minereu de fier la Luncani și începe construcția primelor ateliere de prelucrare.
- În anul 1734 sunt colonizați germani la Periam, Sânpetru, Pișchia, Giarmata, Timișoara, Recaș, Freidorf, Peciu Nou, Deta, Denta, Berecuța, Voiteg, Ciacova, Vârșeț, Cservenka, Kudric, Câmpia, Pancevo, Plocica, Telleplat, Palanca Nouă, Divici, Radmina, Macoviște, Moldova, Socol, Călugăreni, Straja, Josobnik, Petrilova, Potoc, Frudenthal, Iertof, Rusova, Salhausen, Bela Crkva, Becicherecu Mare, Lugoj, Muhlenbach, Orșova, Aradul Nou, Lipova, Zădăreni, Caransebeș.

BIBLIOGRAFIE

- Baróti Lajos (Ludwig Grun), *Adattár Délmagyarország XVIII. Századi történetéhez*, vol. I-X, Timișoara, 1893 – 1907.
- Baróti Lajos, *A bánsági legrégibb település története*, în *TRET*, serie nouă, an VIII, fasc. 1-3, Timișoara, 1892.
- Berkeszi István, *Temesvári művészek*, Timișoara, 1909.
- Bona Petru, *Episcopia Caransebeșului*, Caransebeș, 1995.
- Calincof Eleonora, *Date privind prediile bănățene din secolul al XVIII-lea*, în *Analele Banatului*, serie nouă, vol. II, București, 1993, p. 277 – 296 .
- *** *Călători străini despre Țările Române*, vol. VIII, București 1976.
- Feneșan Costin, *Administrație și fiscalitate în Banatul imperial 1716 – 1778*, Timișoara, 1997.
- Feneșan Costin, *Cnezi și obercnezi în Banatul imperial 1716 – 1778*, București, 1996.
- Feneșan Costin, *Der Banater Kupferhandel in der ersten Hälfte des 18. Jahrhunderts, zur Frage des österreichischen Merkantilismus in Grenzland*, în *Rumanian Studies*, III, Leiden, 1975, republicat în *Banatica, Festgabe Al. Krizan*, Viena, 1996, p. 93 – 106.
- Garban Zeno, *Compendium Dioecesis Timisoaraensis*, Timișoara, 1998.
- Geml József, *Monografia orașului liber crăiesc Timișoara*, Timișoara, 1995.
- Guboglu Mihai; Mustafa Mehmed, *Cronici turcești privitoare la Țările Române*, vol. II, București, 1968.
- Griselini Francesco, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, prefață, traduce și note de Costin Feneșan, Timișoara, 1984.
- Groza Liviu, *Restituiri istorice*, vol. IV, *Războiul austro-otoman din anul 1738 în Culoarul Timiș – Cerna*, Lugoj, 1997.
- Hoffman Leo, *Kurze Geschichte der Banater Deutschen von 1717 bis 1848*, Timișoara, 1925.
- Ilieșiu Nicolae, *Timișoara. Monografie istorică*, Timișoara, 1943.
- Leu Valeriu, *Studii istorice bănățene*, Reșița, 1997.
- Milleker Bódog (Felix), *Az első német települések a Duna, Tizsa, Maros déli részben*, în *TRET/III*, serie nouă, fasc. 2, Timișoara, 1887, p.82-92.
- Milleker Bódog, *Kurze Geschichte des Banats*, Vrșac, 1925.
- Mureșan Sofronie, *Evoluția organizării administrativ-teritoriale a Banatului în secolul al XVIII-lea*, în *Patrimonium Banaticum*, vol. II, Timișoara, 2003, p. 141-150.
- Mureșianu I. B., *Cartea veche bisericească din Banat*, Timișoara, 1985.
- Petri A.P., *Die Festung Temeschwar im 18. Jahrhundert*, Munchen, 1966.
- Preyer J. N., *Monographie der königlichen Freistadt Temesvár*, Timișoara, 1853.
- Răduțiu Aurel; Gyémánt Ladislau, *Repertoriul izvoarelor statistice privind Transilvania 1690-1847*, București, f. a.
- Simu Traian, *Colonizarea șvabilor în Banat*, Timișoara, 1924.
- Șipoș Ibolya, *Încorporarea Banatului la Ungaria*, în *Analele Banatului*, serie nouă, vol X-XI, Timișoara, 2000-2003.
- Sponner Waltraut, *Kirchenpolitik im Banat von 1716-1778*, Viena, 1941, mss.
- Suciu I.D.; Constantinescu Radu, *Documente privitoare la istoria Mitropoliei Banatului*, vol. I-II, Timișoara, 1980.
- Tafferner Anton, *Quellenbuch zur Donau schwäbischen Geschichte*, vol. I-V, Munchen și Stuttgart, 1933-1995.
- Tușiș Ovidiu Marius, *Situația mineritului și metalurgiei bănățene la începutul stăpânirii habsburgice*, în *Analele Banatului*, serie nouă, vol X-XI, Timișoara, 2001-2003, p. 353-380.
- Țintă Aurel, *Situația Banatului la cucerirea de către habsburgi*, în *Studii de istorie a Banatului*, vol. I, Timișoara, 1969, p. 83-114.
- Țintă Aurel, *Colonizările habsburgice în Banat. 1716 – 1740*, Timișoara, 1972.
- Vărădeanu Vasile, *Monumente bisericești și culturale din zona Oraviței*, Timișoara, 1981.
- Weifert Mathias, *Die Entwicklung der Banater Hauptstadt Temeschburg. Hg. Arbeitskreis für donauschwäbische Heimat und Volksforschung*, Munchen, 1987.

Wolf Hans, *Das Schulwesen des Temeswarer Banat im 18. Jahrhundert. Gründung und Ausbau im Geiste des aufgeklärten Absolutismus*, Viena, 1955.

Wolf Johann, *Istoria șvabilor din Banat 1717 – 1778*, București, 1981.

Wolf Johann și Marionela, *Conceptul de organizare a Banatului Timișoarei. Geneză și formă de guvernare în perspectivă comparată, în Istoria ca datorie. Omagiu academicianului Ioan-Aurel Pop la împlinirea vârstei de 60 ani*, Cluj-Napoca, 2015, p. 451-466.